МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 76

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Збірник включено до категорії «Б» Переліку наукових фахових видань України зі спеціальності В11 «Філологія» на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 1471 від 26.11.2020 р. (додаток 3).

Видання включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол № 8 від 28.12.2025 р.

Видавнича рада:
С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський,** член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко,** д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті,** акад. НАН України; **О.М. Головченко,** д-р екон. наук, проф.; **М.З. Згуровський,** акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко,** д-р філол. наук, проф.; **Г.П. Пекліна,** д. мед. наук, проф.; **О.В. Токарєв,** Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії: доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Одеська юридична академія» **М.В. Мамич**.

Редакційна колегія серії «Філологія»:
С.В. Голик, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; **І.І. Дмитрів,** кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка; **М.І. Зубов,** доктор філологічних наук, професор кафедри германських та східних мов, Міжнародний гуманітарний університет; **А.А. Кісельова,** кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Національний університет «Одеська юридична академія»; **А.П. Ладиненко,** кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **Г.В. Савчук,** кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та мовознавства, Міжнародний гуманітарний університет; **Ю.О. Томчаковська,** кандидат філологічних наук, доцент, в.о. зав. кафедри іноземних мов № 2, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.В. Шевченко-Бітенська,** кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов № 1, Національний університет «Одеська юридична академія»; **О.К. Гадомський,** доктор філологічних наук, доктор габілітований гуманітарних наук в області мовознавства (Варшавський університет), професор, завідувач кафедри білоруських та українських досліджень, Інститут славістики, Опольський університет (Ополе, Польща).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com
від польської компанії Plagiat.pl.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Міжнародний гуманітарний університет
(Фонтанська дорога, буд. 33, м. Одеса, 65009, e-mail: mgu_rektorat@ukr.net. Тел.: +38 (048) 719-88-38).

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення № 1551 від 09.05.2024 року (ідентифікатор медіа – R30-04398).

Адреса редакції:
Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.
Серія: «Філологія», 2025
© Міжнародний гуманітарний університет, 2025

МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'373'42
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.1

Бабич М. Є.,
старший викладач кафедри іноземних мов
Національного транспортного університету
https://orcid.org/0009-0009-3012-0824

Слива Т. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри мовознавства та методики викладання іноземних мов
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
https://orcid.org/0009-0004-3079-2982

АСОЦІАТИВНО-СЕМАНТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ СЛІВ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ (НА ПРИКЛАДІ СЛОВА *ЛІТО* В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ)

Анотація. Дослідження асоціативно пов'язаних слів є актуальним напрямом сучасної лінгвістики. Одним із об'єктивних факторів, завдяки яким асоціати об'єднуються навколо слова-стимулу, є наявність спільної семантики.

Метою цього дослідження є виявлення універсальних та специфічних рис української та британської мовних картин світу шляхом аналізу особливої парадигми – асоціативно-семантичної групи зі словом *літо / summer* в ролі кауземи.

За допомогою дефініційно-логічного, компонентного та ремотиваційного аналізу в семантичній структурі лексеми виявлено такі ознаки: темпоральні («відрізок часу», «слідування в часі»), кваліативно-темпоральні («температурний режим», «вид опадів», «тривалість світлового дня») та кваліативно-предметні («людина», «живі істоти (не люди)», «рослини»).

Через семи, що репрезентують ці ознаки, встановлений семантичний зв'язок між кауземою та рефлексемами. Гіперсема кауземи в семантичній структурі асоціатів-рефлексем функціонує як диференційна семантична ознака (гіпосема); і навпаки, родові семи рефлексем ідентифікуються як видові семи в структурі кауземи.

Отже, подібність семантики вихідного слова в українській та англійській мовах визначає подібність структури та складу відповідних асоціативно-семантичних груп. Наявні відмінності полягають у: 1) кількості рефлексем, що належать до певних денотативних зон, що зумовлено передусім екстралінгвістичними факторами (найбільш характерними кліматичними умовами та географічними особливостями України та Великобританії); та 2) особливостях експлікації відповідних інтегральних ознак у дефініціях кауземи та її рефлексем.

Результати аналізу надають додаткові докази того, що світосприйняття носіїв мови впливає на семантику мовних одиниць та їхні асоціативні зв'язки. Подальші дослідження будуть присвячені зіставному аналізу асоціативно-семантичних зв'язків інших сезонних лексем.

Ключові слова: лексико-семантична парадигма, асоціативно-семантична група, кауземa, рефлексема, гіперсема.

Постановка проблеми. У мовній картині світу відображені неповторність, специфіка, з якою народ – носій мови сприймає навколишній світ. Кожна мова по-своєму «зображує» дійсність, отже спосіб її концептуалізації є національно детермінованим. Виявлення універсальних і специфічних особливостей мовних картин світу, їх співвідношення з концептуальними картинами світу є одними з найактуальніших завдань сучасного мовознавства, про що свідчать численні наукові розвідки послідовників В. фон Гумбольдта, Е. Сепіра, Б. Ворфа, серед яких В. Бурбело, І. Голубовська, Н. Данилюк, С. Єрмоленко, В. Жайворонок, І. Заремська, Н. Клименко, М. Кочерган, Л. Лисиченко, О. Селіванова, О. Хорошун та ін. І. Заремська зазначає: «Мова – це дзеркало, яке знаходиться між світом і людиною, за допомогою якого ми можемо пізнати найважливіші властивості світу. У ньому відображені не лише реальний світ й умови життя, але й суспільна самосвідомість народу, його менталітет, національний характер, спосіб життя, традиції, звичаї, мораль, система цінностей, світовідчуття, бачення світу». [1, с. 396].

Одним із ключових компонентів мовної картини світу є лексика, оскільки саме вона є інструментом категоризації позамовної дійсності. Лексеми не лише позначають відповідні об'єкти, а й виділяють їхні ознаки, релевантні для носіїв мови, таким чином фіксуючи особливості світосприйняття мовців. У лексичних значеннях слів відбиваються знання носіїв мови про світ, а системність словникового складу зумовлюють предметно-логічні зв'язки предметів навколишнього світу.

Окрім того, важливим чинником, що впливає на сприйняття дійсності, є асоціації. На їх основі виникають переносні значення слова, в них знаходять відображення культурні коди, фонові знання тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Наразі мовознавці активно досліджують слова, що мають асоціативні зв'язки. Лексикологи й семасіологи, продовжуючи традиції Б. Бурдона, Г. Вудроу, Ф. Ловелла, Дж. Міллера, Дж. Лайонза, А. Круза та ін., аналізують семантичні відношення між словом-стимулом та його асоціатами. У межах комунікативної семантики досліджують роль асоціацій у процесі породження и сприйняття тексту (Дж. Сёрль, Й. Кенетт, Г. Стормс, А. Загнітко, Л. Засєкіна, С. Засєкін, Т. Єщенко та ін.). Когнітивісти розглядають асоціативно-семантичне поле як засіб вербалізації концептуальної картини світу (С. де Дейне,

Р. Лангакер, Ф. Бацевич, С. Мартінек, О. Селіванова та ін.). Дослідження мовної особистості так само неможливе без аналізу вербальних асоціацій (Ф. Бацевич, С. Ігнатьєва, Т. Крига Т. Космеда, В. Папіш та ін.).

Отже, дослідження асоціативно пов'язаних слів є актуальним напрямом сучасної лінгвістики загалом та лінгвістичної семантики зокрема. Так, лінгвісти та психолінгвісти визначають об'єктивні фактори, завдяки яким асоціати об'єднуються навколо слова-стимулу. Одним із них є наявність спільної або частково подібної семантики. Ідея щодо наявності семантичної близькості між членами асоціативних рядів має підстави, проте це не означає, що будь-які асоціати мають спільні компоненти значення. Зважаючи на це, під час дослідження асоціативно зв'язаних слів стали використовувати запропоноване Ш. Баллі поняття «асоціативне поле» на позначення набору асоціатів одного вихідного слова (слова-стимулу). Як і будь-яке поле, воно має ядро й периферію різного ступеня віддаленості, де розміщені стереотипні й низькочастотні (індивідуальні, іноді навіть унікальні) асоціації.

Особливе місце серед стандартних асоціацій посідають асоціації, що виникають на основі семантичних зв'язків, передусім ті, що ґрунтуються на відношеннях суміжності або подібності, відображених в семантиці слів-асіоціатів й зумовлених відношеннями між явищами позамовного світу. Саме ці зв'язки є передумовою для виникнення переважної більшості вербальних асоціацій, що виникають у носіїв мови під час мовленнєвого спілкування або експериментів. Як зазначав Ф. де Соссюр, «…асоціація може зближувати слова, пов'язані між собою лише смислом» [2, с. 133]. Асоціативний зв'язок так чи так присутній у всіх традиційних лексичних парадигмах (омонімічній, синонімічній, антонімічній, гіперо-гіпонімічній, мероонімічній), а також пов'язує лексико-семантичні варіанти багатозначного слова. Окрім того, в мові існує лексико-семантична парадигма, у формуванні якої особливу роль відіграє асоціація – це асоціативно-семантична група (АСГ). Її специфіка полягає в тому, що, будучи частиною асоціативного поля, як і будь-яка інша лексична парадигма, вона об'єднує граматично однорідні лексеми, в семантичній структурі яких наявні однакові елементи. При цьому гіперсема вихідного слова (кауземи) в семантичній структурі асоціатів (рефлексем) репрезентує диференційну семантичну ознаку, тобто є гіпосемою, і навпаки, родові семи рефлексем у складі кауземи є семами видовими. Склад АСГ визначають передусім за допомогою нескерованого асоціативного експерименту, дефініційного та компонентного аналізу, а в подальшому уточнюють (коригують) із застосуванням скерованого експерименту.

Формування мети статті. пМетою нашого дослідження є визначення складу й структури АСГ із кауземою літо в українській та англійській мовах, що дозволить зробити висновки про те, як сприймають цю пору року українці та британці і як це сприйняття відображене в мові й мовленні.

Асоціативні зв'язки зазвичай визначають за допомогою асоціативного експерименту, але, оскільки фундаментом асоціювання може бути вживання стимулу (кауземи) й асоціата (рефлексеми) в одному обмеженому контексті, семантично пов'язані слова, представлені в одному контексті, так само асоціюються, як і лексеми, виявлені за допомогою експерименту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Шляхом дефініційно-логічного, компонентного й ремотиваційного аналізу в семантичній структурі каузем *літо* / *summer* виділено темпоральні ('відрізок часу' / 'time interval, 'послідовність у часі' / 'temporal sequence' та ін.), кваліативно-темпоральні ('температурний режим' / 'temperature conditions', 'вид опадів' / 'precipitation type', 'тривалість світлового дня' / 'daylight hours') и кваліативно-предметні ('людина' / 'human being', 'живі істоти (не люди)' / 'living organisms (non-human)', 'рослини' / 'plants') ознаки.

Відповідно до словникових дефініцій ядро семантичної структури назв пір року формують темпоральні ознаки, передусім 'частина / пора року' / 'part / season of the year'. Не є винятком слово *літо* – «Найтепліша пора року між весною й осінню» [3]. Згідно з Cambridge Dictionary (CD), *summer* – «The season of the year between spring and autumn when the weather is warmest, lasting from June to September north of the equator and from December to March south of the equator» [4]. Слід звернути увагу, що, на відміну від української, в англійській дефініції зазначено різницю в настанні літа в північній та південній півкулях, що є значущою для Великобританії, яка має заморські території, розташовані в південній півкулі.

У межах цієї ознаки лексема *літо* асоціюється із назвами інших сезонів: імпліцитна сема 'основний сезон' / 'main season' пов'язує її з лексемою *зима / winter,* а семи 'попередній сезон' / 'previous season' та 'наступний сезон' / 'next season'– з лексемами *весна / spring* и *осінь / autumn.* Тобто в структурі кауземи можна виділити периферійні семи 'зима' (літо – основний сезон поруч із зимою), 'весна' й 'осінь' (літо – сезон між весною та осінню), що стають релевантними в контексті: *Сутінки спустилися на розпечене літньою спекою місто (коли в нас* ***зима****, в Австралії* ***літо*** (Л. Тендюк), *Сю осінь і мені достанеться поїхати кудись у тепліший край – і самому треба, і хлопцеві моєму, лікарі кажуть, треба* ***осінь*** *перебути десь коло теплого моря, щоб* ***зима*** *була коротша, а* ***літо*** *довше* (В. Леонтович). Взаємоасоціюються пори року й в англійській мові: *: It was one of those March days when the sun shines hot and the wind blows cold: when it is summer in the light, and winter in the shade; Scarce a leaf had fallen, scarce a sprinkle of yellow mingled with the hues of* ***summer****, warned you that* ***autumn*** *had begun.* (Dickens).

У межах ознаки 'одиниця виміру часу' / 'unit of time measurement' каузема пов'язана з назвами літніх місяців (*червень, липень, серпень / June, July, August*), в семантичній структурі яких поруч із ознакою 'частина року' наявна інтегральна ознака 'частина літа', експлікована в українських дефініціях лексем *червень* та *липень* (незрозуміло, чому у визначенні слова *серпень* відсутня вказівка на пору року): *червень* – «Шостий місяць календарного **року**; перший місяць **літа**», *липень* – «Сьомий місяць календарного **року**; другий місяць **літа**» *серпень* – «Восьмий місяць календарного року» [3]. Підтвердження зв'язку кауземи з рефлексемами знаходимо в літературних творах: *На повільних хвилях часу і спеки хилитався черевом догори напіздохлий* ***серпень***. ***Літо*** *– мертва пора*. (І. Роздобудько), *Ще прийде* ***червень*** *, але це вже компроміс весни з* ***літом****, а літо це зворот донизу, щось, як життя після сороківки.* (У. Самчук). Згідно з CD, *June* – the sixth month of the year, after May and before July; *July* – the seventh month of the year, after June and before August; *August* – the eighth month of the year, after July and before September. [4] Як бачимо, в англійському джерелі семантичний зв'язок назв сезону й місяців не експлікований у дефініції, що зумовлено різницею в диференціації пір року

в різних півкулях. При цьому у визначеннях експлікована ознака ‘temporal sequence’. Підтвердженням наявності асоціативно-семантичного зв’язку є такі приклади: *It was a typical* ***summer*** *evening in* ***June***. (T. Hardy).

Кваліативно-темпоральна ознака ‘метеорологічні показники’ в семантичній структурі кауземи конкретизована ознаками ‘температурний режим’ та ‘вид опадів’. Ознака ‘температурний режим’ у слові *літо* актуалізована семою ‘тепло’. Лексема *тепло* (сущ.) – «2. Нагрів кого-, чого-небудь; підвищена температура чогось… 5. Тепла пора року; тепла погода» [3], перебуває в аплікативній зоні, оскільки асоціативно-семантично пов’язана також зі словом *весна* (весна так само є теплим сезоном: весняно-літній період = теплий період). Ба більше, помірне тепло характерне саме для весни, а влітку температурна ознака виявляється в найвищому ступені. Отже, рефлексемами слова *літо* передусім будуть слова, в семантичній структурі яких поруч із “температурними” семами наявні інтенсифікатори ‘дуже’, ‘сильний’, реалізовані в лексемах на позначення високої (максимальної) температури: *спека, спекота, жар, жара, жарінь, пал* тощо: ***Літо*** *всіх гарячим потом обливає,* ***спека*** *траву з’їла, птахи калюжі шукають* (Люко Дашвар), *Бачиш, Карусю, коли ми туди їхали перший раз, було* ***літо****, його* ***жара*** *лежала на дорогах* (С. Парфанович).

В англійській мові на позначення високої, але комфортної температури повітря використовують лексему *warmth: Insurance building centrally heated air oozed steadily from a series of concealed vents to waft* ***summer warmth*** *into every corner*. (J. Tanner). Значення ‘the warmest’ експліковане в лексемах *hot, heat, scorch* та ін: *Susceptible to* ***summer*** *drought and sun* ***scorch****, this turf is easily damaged by visitor pressure* (Daily Post), *Even now, he wrote, with the first* ***heat*** *of early* ***summer*** *in the middle of London* (G. Josipovici). Але здебільшого значення ‘найвищий’ виражають за допомогою синтагматичних партнерів на кшталт *sweltering, oppressive, searing* та ін. *In their natural state with a full fleece Cotswolds find the* ***sweltering summer heat*** *hard going; The high* ***summer temperature*** *can be* ***oppressive***. [5]

Значущою кваліативно-темпоральною ознакою є ‘вид опадів’. У семантичній структурі слова *літо* вона передусім репрезентована семою ‘дощ’ / ‘rain’, інтегральною для рефлексем, що утворюють три денотативні зони. До першої відносимо лексеми *дощ,* а також інтенсиви *дощик, злива, хлющ* тощо. Сема ‘дощ’ пов’язує ці лексеми з кауземою *літо,* в семантичній структурі якої вона є диференційною (літо – пора року, коли іде дощ). Оскільки цей вид опадів властивий трьом сезонам (весні, літу та осені), у дефініціях немає вказівки на пору року («1. Атмосферні опади, що випадають із хмар у вигляді краплин води» [3] / «Drops of water from clouds» [4]) проте зв’язок із кауземою може бути актуалізований в контексті: *Уночі була перша за ціле* ***літо*** *справжня* ***злива*** (І. Білик) / *There was not much* ***rain*** *in the* ***summer*** *and the ground was dry and dusty* (M. Duckworth). Ба більше, влітку дощ зазвичай інтенсивний та короткочасний, а весною та восени – дрібний, тривалий. Наприклад, у реченні *Але я думаю так: історія завжди собі йде, як* ***літній дощ*** *на Буковині – без попередження і без стриму* в слові *літній* релевантними стають саме потенційні значення ‘стрімкий’, ‘інтенсивний’. Аналогічні приклади знаходимо й в англомовних текстах: *A hot,* ***heavy summer rain*** *falling, crushing the flowers and filling the air with the scent of roses* (M. Frayn), *I feel the wind on my face and the first drops of a* ***summer rain shower*** *falling on my hair* (O. Appleford), *Corbett and his party reached Edinburgh in the middle of a* ***sudden summer thunderstorm*** *which drenched them to the skin* (P. C. Doherty), де лексема *summer* сприяє актуалізації значень ‘sudden’, ‘strong’.

В англійській мові відповідником слова *дощик* є інтенсив *drizzle: It had begun to rain, the same sad* ***summer drizzle*** *which had greeted me at Kings Cross* (P. Haines). Слову *злива* відповідає низка лексичних одиниць, значення яких різняться з огляду на інтенсивність, тривалість опадів тощо: *downpour* (‘a lot of rain in a short time’ [4]), *shower* (‘a short period of rain’ [там само]), *cloudburst* (‘a sudden heavy fall of rain’ [там само]), *rainstorm* (‘a weather condition with strong wind and heavy rain’ [там само]) тощо: *Although there had been a light* ***summer shower*** *earlier in the evening* (M. Lynch, M. Lyons).

Другу денотативну зону утворюють іменники на позначення відсутності опадів: *бездощів’я* – «відсутність дощу», *засуха* – «Тривала відсутність дощу влітку, що призводить до висихання ґрунту і загибелі рослинності», *посуха* – «Брак дощу влітку, що призводить до висихання ґрунту і загибелі рослинності; засуха», *суша* – «*розм*. Суха, засушлива пора; суха, жарка, без дощів погода; засуха» [3] тощо. Сема ‘літо’ експлікована в більшості дефініцій, оскільки позначуване явище властиве саме літньому періоду. Асоціативно-семантичний зв’язок із кауземою засвідчують приклади: *Коли ж настало* ***літо****, і були жнива, і збирання всіляких плодів, пішов архиєпископ Іпатіян на поля свої, на ниви і вертогради, які раніше від* ***бездощів’я*** *були висохли, і знайшов на них щедрість плодів велику* (Д Туптало), *У це ж* ***літо*** *була* ***засуха****, так що вигоралa земля, і багато борів загоралися самі* (Л. Махновець).

У британській мовній картині світу це *rainlessness, aridity, drought.* Наведені рефлексеми так само, як і українські відповідники, позначають явища, що вирізняються ступенем вияву або тривалістю, проте у визначеннях відсутня вказівка на пору року (*aridity* – «the state of being very dry and without enough rain for plants»; *drought* – «a long period when there is little or no rain» [4]). Натомість таку вказівку знаходимо в контекстах: *The dry eastern half of Britain is generally susceptible to significant periods of* ***summer drought*** (S. Sweeny), *Fitness-related performance of most traits showed strongly positive associations with reduced* ***summer aridity*** *at higher elevations* [5].

Дощ не єдиний вид опадів улітку. Окрім дощу, випадає град, з’являються роса та туман. На периферії семантичної структури відповідних лексем – *град, роса, туман, мла (імла), мряка, паморока* – можна виділити сему ‘літо’ (оскільки ці види опадів характерні для теплого періоду року, зокрема для літа). Вони утворюють третю денотативну зону, що репрезентує ознаку ‘вид опадів’: *Напевно, їм завдячують дерева, трави, квіти своїм буянням, ростом, бо* ***влітку*** *тут дощі не йдуть, лише* ***роса*** *спадає з ночі...* (В. Шевчук), *А обабіч полівки мінливо, химерно, наче* ***туман*** *над* ***літньою*** *рікою* (В. Дрозд), *Вже смеркало, як я увійшов у те село, –* ***імла*** *і темрява* ***літня****, по хатах не світилось* (М. Вовчок).

У британській картині світу це передусім *hail, dew* (*Frost and* ***hail*** *during spring or* ***summer*** *may cause damage to young growth* [6]; *The cottage gardens, crowded with flowers of every rich and beautiful tint, sparkled, in the heavy* ***dew****, like beds of glittering jewels. Everything bore the stamp of* ***summer****…* (Dickens)), окрім того в англійській мові існує низка слів на позначення туману відповідно до його густоти та причин виникнення. Для літа

найбільш характерними є *fog* – «a weather condition in which very small drops of water come together to form a thick cloud close to the land or sea, making it difficult to see» та *mist* – «thin fog produced by very small drops of water collecting in the air just above an area of ground or water» [4]: *Sometimes in the* ***summer****, the* ***fog*** *rolls thickly in and you can not see your hand in front* (L. Underwood), *Why is* ***summer mist*** *romantic and autumn mist just sad?* (D. Smith).

Ознаки 'людина' / 'human being', 'живі істоти (не люди)' / 'living organisms (non-human)', 'рослини' / 'plants' репрезентують кваліативно-предметну ознаку 'стан навколишнього світу' / 'state of the environment'.

Ознака 'живі істоти (не людина)' в лексемі *літо* представлена семою 'активізація життєдіяльності' / 'intensification of life activity'. Велика кількість живих істот асоціюється з літом (про що свідчать дані асоціативних словників та результати асоціативних експериментів): *жаби*, *змії, ластівки, комарі, мухи, бджоли, коники, метелики, бабки* тощо (*frogs, mosquitoes, flies, bees, grasshoppers, butterflies, dragonflies, etc*). Це здебільшого комахи, вірогідно, з тієї причини, що коротке життя цих істот припадає саме на літо. Сема 'активізація життєдіяльності влітку' не експлікована в словникових дефініціях згаданих лексем, хоча може бути виділена в семантичній структурі як інформативно-деталізувальна. Отже, ці лексеми можуть бути включені до складу аналізованої АСГ. Про наявність асоціативно-семантичного зв'язку свідчать такі приклади: *Над труною запурхав барвистий* ***метелик****...Наче* ***літо*** *повертало*ся (М. Білкун), *Зараз* ***літо*** *<...> на мене наступала всіляка лиха сила:* ***вужі, гадюки, жаби*** (В. Шевчук), *Над будинком синіло* ***літнє*** *небо й несамовито кружляли* ***ластівки****, сяючи білими черевцями* (Є. Кононенко).

Британці в цьому випадку згадають комах (*bumblebee, honey bee, cricket, grasshopper, butterfly, dragonfly, glow-worm*), птахів, поява яких на території Великобританії є ознакою настання літа (*swallow, swift*) або спів яких асоціюється з початком теплого сезону (*cuckoo*), а також морських мешканців, які з'являються біля берегів або на пляжах Великої Британії (*shark, seal*): *He can no more make this revue than one* ***swallow*** *can make a* ***summer***. (M. Freeland), *Every* ***summer*** *a* ***butterfly*** *settles there precisely where I want to sit* ([5]), *I would find the same difficulty in putting down words for a* ***dragonfly*** *above a* ***summer*** *pond* (D. Potter), ***Swifts*** *rode high above the roof tops, screeching, swooping after* ***summer gnats*** (P. Ehrlich, S. Naeem); *The songs of* ***birds****, the hum of myriads of* ***summer insects****, filled the air*. (Dickens).

Характер лексем, що утворюють цю денотативну зону, зумовлює її відкритість: до неї можуть бути віднесені всі назви представників тваринного світу, активна життєдіяльність яких припадає на літній період.

Літо також є періодом активного розвитку представників флори, що знаходить відображення в семантиці кауземи, про що свідчить наявність диференційної ознаки 'період росту й цвітіння' / 'growth and flowering period': *Вона мала побачити найпередовіший колгоспний «кущ» області* ***влітку****, в* ***порі найбільшого цвітіння й вагітності всієї природи*** *й всієї землі цієї щастям і всіма благословеннями неба.* (І. Багряний). Отже, до складу АСГ включаємо назви рослин, активний розвиток і цвітіння яких відбувається влітку (*троянда, півонія, люпин, ірис, лілія, гладіолус, мальва, соняшник, чорнобривці* тощо). У словникових дефініціях таких слів немає вказівки на певний період часу, оскільки ця ознака не є кваліфікативною, проте можна стверджувати, що сема 'літо' представлена на периферії семантичної структури відповідних рефлексем у межах ознаки 'період активного розвитку', що підтверджують такі приклади: *Ціле* ***літо*** *тут палахкотітимуть* ***троянди*** (О. Гончар), *Між ними сяяли сонячними кольорами* ***чорнобривці****, а позаду них милував зір своїм ніжним світло-голубим тоном* ***безсмертник****. Квіти навівали світлий сум за своєю домівкою, минулим* ***літом*** *і теплом*. (О. Овсюк); *Такі гарні* ***мальви*** *у нас були цього* ***літа*** (В. Чухліб).

У британців із літом найчастіше асоціюються *roses, lavender, hydrangeas, dahlias, sunflowers, foxglove, poppy, crocosmia* та ін.: *Mendip hills, and an attractive garden in which highly scented* ***roses*** *blossom in the* ***summer*** (M. Stone, R. Russell), *Many of the plants can be put in at any time of year, except for the* ***dahlias****. These should go in after frosts have finished in late spring / early* ***summer*** («Gardeners' World»), *One can have the pleasure of a spring display, to be replaced by* ***summer-flowering*** *fragrant herbs, all with a permanent backbone of evergreens such as* ***lavender****,* ***sweet bay, cotton lavender****, or* ***rosemary*** (A. Bonar).

У межах семантичної ознаки 'рослини' також виділяють сему 'плодоношення', яка представлена передусім у слові *осінь*, проте для багатьох рослин (деяких ягід, овочів та фруктів) саме літо є періодом дозрівання плодів, що не відображено в дефініціях лексем на позначення цих рослин, проте сема 'літо' наявна в їхній семантичній структурі. З огляду на це, а також на результати дистрибутивного аналізу, ми включаємо до складу АСГ гіпероніми *ягоди, фрукти, овочі, злаки* / *berries, fruits, vegetables, grains,* які разом із своїми гіпонімами утворюють окрему денотативну зону. ***Літом*** *усі разом збирали* ***чорниці****,* ***суниці*** *й* ***лохини****, потім пішла* ***ожина****.* (Н. Гуменюк) / *In the* ***summer****,* ***strawberry*** *sellers usually took up position around the Crimean Cannon at the side of the Council House* [5].

Кваліативно-предметна ознака 'стан людини' в лексемі *літо* реалізована в значеннях 'сезонні ріботи' й 'період відпочинку'. У межах цієї ознаки з кауземою пов'язане слово *жнива* / *harvest*: *Настало* ***літо****, прийшли* ***жнива*** (І. Нечуй-Левицький) / *Conroy had had to sell his entire grain* ***harvest*** *of last* ***summer*** (M. Macdonald), а також слово *відпочинок* і його гіпоніми – *канікули*, *відпустка* / *vacation, holidays*: *Був пізній вечір першого дня* ***літніх канікул*** (В. Хронович), *Ну та на се* ***літо*** *маєте* ***відпустку****, а на прийшле – не одкараскаєтесь од мене, хоч би й хотіли* (М. Коцюбинський) / *Jamie asked whether she could make it slightly later, giving him time to finish an essay that should have been completed during the* ***summer vacation*** (J. Smith), *We only get* ***holidays*** *at half-terms and* ***summer*** [5]. У семантиці цих слів сема 'літо' є периферійною, а отже не експлікованою в дефініції, проте саме літо, з огляду на погодні умови, є максимально комфортним для відпочинку, тож асоціюється з ним.

Висновки з дослідження й перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямку. Отже, мова відображає особливості світобачення її носіїв. Загалом, схожість семантичної структури вихідного слова структура й склад АСГ з кауземою *літо* здебільшого ідентична в українській та британській мовних картинах світу. Розбіжності виявляються: 1) у кількості рефлексем, які належать до певної денотативної зони, що зумовлене передусім екстралінгвістичними факторами (наприклад, різними кліматичними (метеорологічними)

умовами або географічними особливостями); 2) в експлікації тих чи тих інтегральних ознак у дефініціях кауземи й рефлексем.

Перспективним убачається дослідження асоціативно-семантичних зв'язків інших сезонних лексем у різних мовах.

Література:

1. Заремська І. М. Мовна картина світу як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови*. 2011. Вип. 7. С. 396–402.
2. Сосюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики. Київ : Основи, 1998. 324 с.
3. Словник української мови: в 11 т. / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970–1980. URL : https://slovnyk.ua
4. Cambridge Dictionary. URL : https://dictionary.cambridge.org
5. British National Corpus. URL : https://www.english-corpora.org/bnc/

Babych M., Slyva T. Associative-Semantic Connections of Words in the Linguistic Worldview: A Case Study of *Summer* in Ukrainian and English

Summary. The study of associatively related words is a relevant area of modern linguistics. One of the objective factors that causes associates to unite around a stimulus word is the presence of shared semantics. The purpose of this study is to identify universal and language-specific features of the Ukrainian and British linguistic pictures of the world by analysing a particular paradigm – an associative-semantic group with the word *літо / summer* as the causeme.

Using definitional-logical, componential, and remotivational analysis, the following features are identified in the semantic structure of the lexeme: temporal ('*a segment of time*', '*following in time*'), qualitative-temporal ('*temperature regime*', '*type of precipitation*', '*day length*'), and qualitative-subjective ('*human beings*', '*living organisms (non-human)*', '*plants*'). Through semes representing these features, the semantic relationship between the causeme and the reflexemes is established. The hyperseme of the causeme functions as a differential semantic feature (hyposeme) within the structure of the reflexeme; conversely, the generic semes of the reflexemes are identified as specific semes within the structure of the causeme.

Thus, the similarity in the semantics of the source word in the two languages determines the similarity in the structure and composition of the corresponding associative-semantic groups. Differences are observed: (1) in the number of reflexemes belonging to particular denotative zones, which is primarily caused by extralinguistic factors (most notably climatic and geographical conditions); and (2) in the explicit realization of certain integral features in the definitions of causeme and reflexemes.

The results of the analysis provide further evidence that the world perception of native speakers influences the semantics of language units. Future research will focus on the associative-semantic connections of other seasonal lexemes.

Key words: lexical-semantic paradigm, associative-semantic group, causeme, reflexeme, hyperseme.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 07.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 05.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

UDC 81'42:81'373:316.77:070
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.2

Barantsev Ya. A.,
PhD Student in Philology,
Assistant Lecturer at the Department of Romano-Germanic Philology and Professional Communication
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
https://orcid.org/0009-0000-4795-4598

COMPARATIVE CONTENT ANALYSIS OF THE DOMINANT LINGUOCULTURAL CONCEPTS *LANGUE / LENGUA* AS REALISED WITHIN CONTEMPORARY FRENCH-LANGUAGE AND SPANISH-LANGUAGE MEDIA DISCOURSES (BASED UPON ARTICLES FROM FRENCH, CANADIAN, SPANISH, AND MEXICAN PERIODICALS)

Summary. The present article attempts to review and test the application of comparative content analysis of the dominant linguocultural concepts LANGUE / LENGUA as realised within contemporary French-language and Spanish-language media discourses based upon selected articles from the periodicals *Le Figaro* (France), *Le Devoir* (Canada), *El Mundo* (Spain), and *La Jornada* (Mexico). The research emphasises that the concept LANGUAGE is of foremost significance in the worldview of every nation. Hence, there arises the question of comparing the intrinsic features of its realisation across world languages, particularly French and Spanish, which are linked not only by their international status, but also by typological characteristics shared across all levels of the linguistic hierarchy. Thus, the study tests the assumption grounded in the general similarity of the dominant linguocultural concepts LANGUE / LENGUA as realised within Francophone and Hispanophone media discourses drawing on periodicals from several countries, with comparative content analysis being employed.

Specifically, the analysis was carried out using a suite of Python libraries that supported the preliminary stages of text processing, including NLTK, StopwordsISO, Stanza, KeyBERT, Pandas, and Matplotlib. In addition, the data obtained through these computer-assisted tools were further augmented by the results of the semantic field method – which was used to group words into thematic macroconceptual clusters – and of discourse analysis, which rendered it possible to identify and delineate implicit strategies emerging from the repetition of certain culturally marked key words. In the course of the research, it became clear that the dominant concepts LANGUE / LENGUA play a substantial role in the conceptual organisation, actualisation of cultural experience, and argumentation in the selected articles.

Upon an examination of the texts at the level of their conceptual network and discursive strategies employed, it was concluded that both the French- and Spanish-language media discourses share a common conception of the pivotal role of language in national self-identification as well as in the establishment of international relations. It proved characteristic of the texts published in Canadian and French periodicals that they address the questions of safeguarding the language and protecting cultural heritage, whereas in the Spanish-language periodicals the notion of further advancing linguistic co-operation is brought to the fore. At the same time, within the Mexican media discourse, there was likewise discerned the theme of national self-identification, along with the delineation of its distinctive markers, which, in turn, creates a point of connection with the Canadian text. Furthermore, it was found out that culturally marked precedent-related phenomena strengthen the author's argumentation and the effect of the strategies implemented. Finally, the article outlines the prospects for further testing of the analysis and the need for its application on a wider material with the involvement of additional Python libraries and linguistic methods to increase the representativeness of the research results based upon the integration of both quantitative and qualitative approaches.

Key words: media linguistics, dominant linguocultural concept, content analysis, linguistic image of the world, Romance languages.

Problem Statement. The concept LANGUAGE pertains to the fundamental elements of a nation's worldview, which shapes its social outlook, ethnocultural selfhood, and collective memory. It reflects the code, the distinctive traits of the national mind, and the ways in which the surrounding reality is conceptualised, thereby evoking specific historical context that underpins the cultural continuity of generations. Moreover, inasmuch as it represents the distinctiveness of the sign system by whose very means its own functioning is, in turn, determined – that is to say, inasmuch as there obtains an interdependence between the phenomenon, its essence, and its nomen – there are grounds for regarding it as a cultural metaconcept, and, owing to its central place in the axiological and cognitive images of the world, all the more so as a dominant cultural concept of a given linguistic community. Yet the question of the manner in which it finds its realisation across languages appears to remain a matter of considerable debate, in particular at the level of discursive space and the lexical-semantic associative networks that arise within it. By the same token, no less problematic is the issue whether the said dominant linguocultural concept (this term shall henceforth be abbreviated as DLC) evokes identical associations among speakers of the same language who belong to distinct historically constituted cultural communities – a circumstance that, for its part, necessitates thoroughgoing research conducted in compliance with a comprehensive framework.

The above considerations, in our view, make it needful to undertake a comparative inquiry into how the various manifestations of the DLC LANGUAGE are realised across a number of international languages, notably French and Spanish. Such an investigation is particularly pertinent within the bounds of media discourse, wherein societal events and transformations are continuously reflected. In addition, media discourse is a focus for highlighting a wide variety of ideas, the expression of which is closely related to the involvement of communicative strategies and tactics, as well as to cultural implications, diverse forms of intertextuality, and precedent-related cultural phenomena, which are not infrequently grounded in knowledge of cultural facts. Meanwhile, the employment of both quantitative and qualitative approaches, such as would facilitate the elucidation of those relations, appears to enable the processing of textual data, their interpretation from the viewpoint of discourse studies, and drawing conclusions about the significance of particular concepts across cultures. Thus, the research question addressed in this study consists in determining the way in which the concepts LANGUE / LENGUA are realised within the French- and Spanish-language media discourses based upon the material from periodicals of several countries, as well as in ascertaining how this representation may be examined using comparative content analysis.

Literature Review. The issues of media linguistics and cultural linguistics within the bounds of the anthropological paradigm have stood at the centre of scholarly inquiry since the end of the 20th century. A significant contribution to the theoretical foundations of critical discourse analysis (CDA) was made by T. A. van Dijk (the study of news as discourse) [1], N. Fairclough (the theory of media discourse) [2], R. Fowler (the language of news viewed through the prism of discourse and ideology) [3], and other scholars. Further issues concerning cultural linguistics with regard to other disciplines were addressed in the works of G. B. Palmer (the general theory of cultural linguistics) [4], F. Sharifian (the notion of cultural conceptualisation and language) [5], M. Montgomery (the connection between language, media, and culture) [6], and those of other researches. The continued elaboration of these questions within the said fields of linguistics, considered through the optic of an interdisciplinary approach, is to be found in the studies of M. Burger [7], C. Taylor and D. del Fante [8], D. Nguyen et al. [9], B. Gallardo Paúls [10], and of other authors. The salient theoretical and practical achievements of modern linguocultural research are reflected in the work of A. Zahnitko and I. Bohdanova [11]. I. Saievych offers a comprehensive methodology for identifying dominant linguocultural concepts [12]. O. Ianytska analyses linguocultural aspects of the analysis of the concept FAITH in English, Ukrainian, and French [13]. In the works edited by V. Wiegand and M. Mahlberg [14], E. Friginal and J. A. Hardy [15], computer-assisted corpus processing methods are presented for linguistic research.

Research objective. The objective of the study is to outline the methodological potential of comparative content analysis of the DLC LANGUE / LENGUA within contemporary French- and Spanish-language media discourses based upon the material drawn from the periodicals *Le Figaro* (France), *Le Devoir* (Canada), *El Mundo* (Spain), and *La Jornada* (Mexico). In order to attain the objective, the following tasks are formulated: (1) to develop a set of methods for analysing linguocultural concepts within the selected text material; (2) to conduct a quantitative analysis of linguocultural concepts identified within the articles, to compare and to interpret the results obtained; (3) to interpret implicit markers of discursive strategies implemented on the basis of the DLC as attested in the articles from the mentioned media sources.

Results and discussion. For the purpose of the present study, we selected articles from the leading French-language periodicals *Le Figaro* (France) and *Le Devoir* (Canada), on the one hand, and the Spanish-language ones *El Mundo* (Spain) and *La Jornada* (Mexico), on the other. This choice is justified by the representativeness of the sources under consideration: all the aforesaid periodicals rank among the most influential daily newspapers with long-established traditions in their respective countries, and they reflect the stance of society as concerns cultural and social matters.

It is understood that contemporary linguistic methodology is characterised by a broad integration of research tools, of which a significant part is grounded in the achievements of computational linguistics. It is likewise no coincidence that the potential of comparative, structural, semasiological, communicative-functional, cognitive, and other linguistic methods should have been enriched through the active development of those instruments that have arisen as a result of the expanding capacities of information technologies and their software, particularly in the domain of natural language processing. That said, we regard the use of digital tools developed in the Python programming language as promising, given that their advantages for linguistic research have already been described in scientific practice (see in particular [16]). It may be argued that making use of this high-level language can enhance the validity of the results yielded by the text analysis whilst also providing greater precision in determining the status of concepts as dominant within a particular culture, which, need hardly be admitted, may not always be carried out in as unambiguous a manner as one might expect.

For the purpose of our analysis, we applied a suite of Python libraries that facilitated a full cycle of preliminary text processing. These included NLTK (used for the tokenisation of the selected text corpus), StopwordsISO (to exclude stopwords from consideration), Stanza (for the lemmatisation and part-of-speech differentiation), KeyBERT (to isolate key concepts in processed texts), Pandas (to structure data in tables), and Matplotlib (to construct frequency diagrams of lexical units). The data obtained through these computer-assisted tools were further supported by the integration of methods drawn from semantic field analysis (employed to group words by dominant thematic categories) and discourse analysis. This combination was configured such that implicit strategies implemented through the repetition of individual culturally marked key words could be identified and subsequently described.

The initial stage of our investigation consisted in selecting the linguistic material and processing it by means of the methods outlined above. The primary criterion for choosing the texts was their shared topical focus, to wit, the role of language within the cultural dimension. With a view to conducting content analysis of French media discourse, we opted for the article *À quoi ressemblera la langue française de demain ?* dated 21 March 2024 (*Le Figaro*, France) [17]. From genre perspective, the article is an interview on the challenges facing the modern *francophonie*, the issue of multilingualism, and the future of the French language. As part of the study, the text of the article was analysed using automated language processing tools, which made it possible to

obtain structured data on frequency characteristics and dominant concepts that reflect the specifics of French-language discourse within a selected text segment. The token frequency analysis function was set to a sampling parameter of '15'. The following is a diagram displaying the most frequent culturally relevant tokens identified in the analysis (see Fig. 1):

As may be observed from the diagram, the most frequent tokens were found to be 'langue' (44), 'français' (31), 'francophonie' (8), 'francophone' (8), 'international' (6) 'maternel', (5), 'monde' (5), 'organisation' (4), 'visite' (3), 'locuteur' (3), 'notion' (3), 'réalité' (3), 'projet' (3), 'peuple' (3), and 'institution' (3), among which the word *langue* functions as the archiseme, while the remaining units correspond thereto on the basis of paradigmatic or syntagmatic relations, interacting with the core constituent of the lexical-semantic field through close associative links. To verify these results, we used the KeyBERT semantic model to identify the key concepts (i.e. semantic dominants) of the selected text – those with the greatest semantic proximity to its overall content. Taking lemmatisation into account, the following concepts turned out to be the most relevant: 'français', 'étatique', 'francosphère', 'francophone', 'international', 'France', 'québécois', 'linguistique', 'anglais' (see Table 1).

As a result, the quantitative analysis of the article allowed us to identify quite a number of key concepts that constitute the semantic core of the text. The most frequent lemma – 'langue' – appears as a universal linguocultural identity marker. In this context, the corresponding conceptual exponent *langue* is realised through the tactic of universalisation, which forms part of the broader strategy of cultural legitimisation. Thus, language is presented as a fundamental social bond, capable of structuring experience and fostering social unity: ***La langue*** *est une manière de produire du sens, de s'orienter dans l'opacité du monde. De tous les liens que les hommes peuvent nouer dans une société, celui de* ***la langue*** *est peut-être le plus fort. Il en est de même sur le plan international : le fait de parler* ***la*** *même* ***langue*** *d'un pays à l'autre crée un lien particulièrement fort* [17]. The same word frequently appears in collocation with the token *française*; for instance, in the following fragment it is accompanied by statistical data, which, in turn, can be interpreted as a communicative tactic of quantitative confirmation and support for the fact that French holds the status of an international language: ***320 millions****, c'est le chiffre qu'avance l'Observatoire de* ***la langue française****, mis en place au sein de l'Organisation internationale de la Francophonie (OIF), et qui effectue une enquête en profondeur tous les deux ans* [17]. The lexeme *francophonie* plays an important role in the French-speaking worldview, and it also proved to be significant both in terms of frequency characteristics and semantic relevance: ***La francophonie*** *est à la fois une réalité et un projet. La réalité, c'est l'ensemble des « parlants français » à travers le monde. Le partage d'une même langue par des peuples qui n'appartiennent pas nécessairement à une même organisation étatique ou politique* [17]. It is noteworthy that in this context *langue* emerges not only as a social reality but also as a political and cultural project grounded in institutional structures (*'la "francophonie" avec un grand "F" et un petit "f"'*). Other significant concepts turned out to be *langue internationale*, *langue maternelle*, *organisation*,

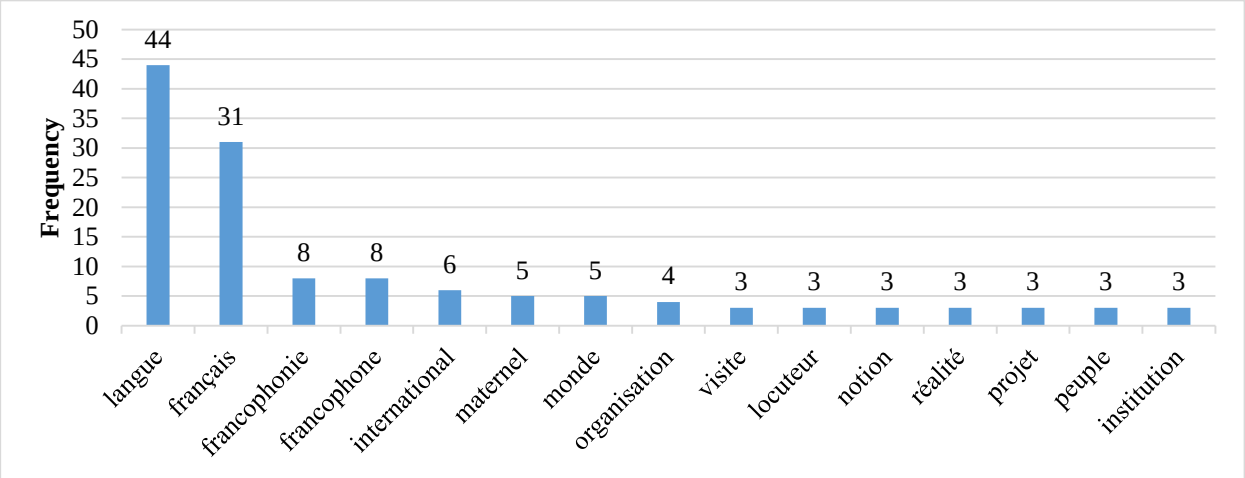

Fig. 1. 15 most frequent tokens in the text (the article from *Le Figaro)*

Table 1

Selected dominant concepts identified in the article from *Le Figaro*

No.	Key concept	Relevance index
1	'française'	0.4946
2	'français'	0.4341
3	'étatique'	0.3879
4	'francosphère'	0.3752
5	'francophone'	0.3717
6	'francophones'	0.3691
7	'internationales'	0.3688
8	'France'	0.3567
9	'québécois'	0.3494
10	'linguistiques'	0.3491

peuple, and *France*, whose appearance, as one may argue, realises a set of strategies, namely those of global coexistence, demographic projection, institutionalisation, cultural identification, and cultural continuity.

Another semantically dominant token that ought to be considered is *étatique*, which in its substantive form (*État*) recreates an associative connection with the state and its role in the establishment, protection, and development of the language. Although it is mentioned only once in the article itself, the automated processing algorithm positioned it as the third most relevant concept. This may be explained by the fact that it reveals an associative connection of content not merely with the cultural and educational but also with the political and institutional dimensions of discourse: the role of language is thus understood as an element of state policy, which ensures its international status, and therefore is closely connected with it: *Le partage d'une même langue par des peuples qui n'appartiennent pas nécessairement à une même organisation* ***étatique*** *ou politique* [17].

It is worth remarking that the analysis revealed links between the dominant concept LANGUE and precedent-related cultural phenomena identified in the text, viz., precedent-related names (*Ronsard*, *du Bellay*) and an allusion to a precedent-related text (*défendre et illustrer la langue française*, which refers to the literary theory text by the French poet J. du Bellay *La Défense et illustration de la langue française*). One may also consider as an example of a precedent-related phenomenon the toponym *Villers-Cotterêts*, which is known for the fact that King Francis I of France signed into law the Ordinance of Villers-Cotterêts (1539) there. Moreover, it is known to be the birthplace of the writer Alexandre Dumas, *père*; nowadays, *la Cité internationale de la langue française* is located in this city.

With the object of studying the Canadian French-language media discourse, we selected the article *Célébrons notre langue française, celle qui nous unit et nous définit* of 18 March 2023 (*Le Devoir*, Canada) [18]. In terms of genre, it constitutes a statement issued by the ministers of the Government of Quebec on the eve of celebrating the International Day of Francophonie. The article highlights the role of the French language as the basis of the region's identity, as well as its continued presence in the international linguistic context. The most frequently occurring tokens identified through the analysis of this text are displayed in Figure 2.

To elaborate on these results, we conducted an analysis of the key concepts in the selected text; the most frequent of these, taking lemmatisation into account, are 'québécois', 'Québec', 'français', 'francophonie', 'national', 'devoir', 'sauvegarde', 'culturel', 'langue' (see Table 2).

It may be inferred from the statistical data presented that the most frequent key concepts are realised in connection with the application of certain communicative tactics and discursive strategies. The first semantically dominant concept identified in the article is the lexeme *Québec*, which carries distinct geographical and cultural marking. Quebec appears in the text as the centre of Francophonie on the American continent. Here, the tactic of self-identification is carried into effect as part of a broader strategy of cultural consolidation: ***Le Québec*** *est une nation dynamique, créative et unique au monde. Nous sommes le vaisseau amiral de la*

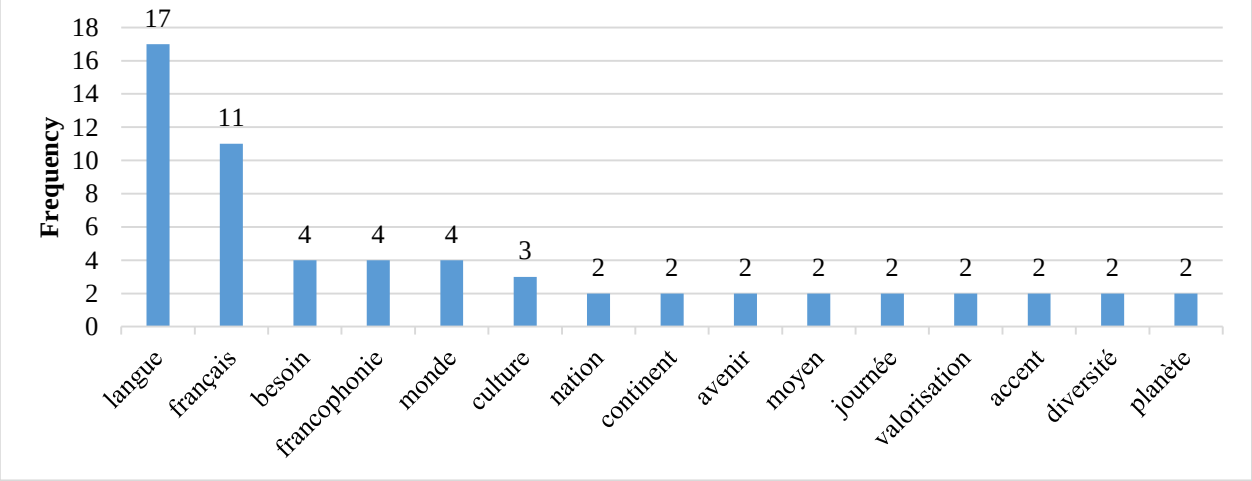

Fig. 2. 15 most frequent tokens in the text (the article from *Le Devoir*)

Table 2

Selected dominant concepts identified in the article from *Le Devoir*

No.	Key concept	Relevance index
1	'québecois'	0.4889
2	'Québec'	0.4466
3	'français'	0.4358
4	'française'	0.4318
5	'francophonie'	0.3247
6	'nationale'	0.3188
7	'devoir'	0.3125
8	'vaisseau'	0.3046
9	'sauvegarde'	0.2919
10	'statistique'	0.2888

langue française en Amérique. C'est elle qui nous distingue du reste du continent et du reste du monde [18]. As in the article from *Le Figaro*, and partly due to its topic, the token *français*, functioning both as an attributive marker and a substantivised concept, holds a central position in the text. It is noteworthy that here, too, one may observe the use of the tactic of quantitative corroboration intended to highlight the global presence of the French language: ***Le français*** *est la cinquième langue mondiale. Il est parlé par plus de 320 millions de personnes dans le monde. C'est également la troisième langue des affaires sur la planète* [18].

No less significant are the dominant concepts nominated by the lexemes *national* (from *nation*), *devoir*, *sauvegarde*, and *culturel* (from *culture*), which may be interpreted as being associated with several strategies at once: emphasising the state dimension of language policy, institutionalisation, cultural continuity, problematisation (in the sense of drawing attention to current issues of promoting the French language), protection, and cultural legitimisation: *Il est de notre* ***devoir*** *historique de prolonger cette présence linguistique*; *Mais* ***la sauvegarde*** *et la valorisation de la langue française ne sont pas uniquement des responsabilités du gouvernement*; *Car à l'image de la diversité écologique qui se doit d'être préservée sur notre planète,* ***la diversité culturelle*** *est une richesse pour tous les humains* [18]. The above tactics and strategies together determine that the media discourse of the article from *Le Devoir* positions the French language as part of the national and world cultural heritage that must be preserved for the future.

As in the previous case, the text attests to the employment of precedent-related cultural phenomena and allusions, whose role may be understood through their close association with the dominant concept LANGUE. For instance, considering the sentence *Nous sommes le vaisseau amiral de la langue française en Amérique* [18], one can identify the metaphorical expression *le vaisseau amiral*, which may be regarded as an allusion to a precedent-related situation, namely that of maritime history of Quebec since the expeditions of Jacques Cartier and Samuel de Champlain; it is telling that the flag of Quebec City depicts a ship.

In developing the analysis further, it should be noted that the concept LENGUA proved to function within Spanish-language media discourse in a broadly similar manner to the previously examined dominant concept LANGUE. In order to investigate its representation within the Hispanophone media-discursive space, we chose the article *Don Felipe inaugura el Congreso de la Lengua: "El siglo XXI debe ser el siglo del español"* of 27 March 2023 (*El Mundo*, Spain) [19]. The topic of the article is the opening of the IX International Congress of the Spanish Language that took place that same year in Cádiz, during which the current state and prospects for the future development of the Spanish language were discussed. Although the article is primarily informative, it contains a number of key concepts thematically related to the lexical-semantic field 'Lengua', which are realised within the informative-communicative model defined by its intentionality and discursive strategies. For automated processing of the text, we applied the same sampling parameter to the 15 most frequent tokens (see Fig. 3).

Among the lexemes denoting the key concepts of the text and showing the greatest semantic proximity to its overall content, the relevant units, after lemmatisation, were as follows: 'español', 'nación', 'relación', 'hispánica', 'seguridad', 'constitución', 'felicidad', 'institucional', 'esencia', 'celebración', 'identidad' (see Table 3).

Further quantitative analysis of the article rendered it possible to identify a number of key words that form the semantic core of the text, the first of which being *español* (in its substantivised form), as in the following sentence (a passage from a speech delivered by King Felipe VI of Spain) about the future development of the Spanish language: *«El siglo XXI debe ser el siglo* ***del español****», dijo Don Felipe, que recordó que «en 2100 se prevé que el 6,3% de la población mundial podrá comunicarse en* ***español****»* [19]. The given fragment illustrates the implementation of the strategy of cultural legitimisation and demographic forecasting realised through the tactic of quantitative confirmation, likewise identified in the French-langue examples. In the Spanish text, however, this tactic is distinctly future-oriented.

Given the topic of the article, the lexeme *lengua* holds the central place in the analysed text: *El español desde sus orígenes es* ***una lengua*** *mestiza y ese mestizaje trasciende a todas sus cultura, está en todas las naciones que lo hablan* [19]. Nevertheless, it is relevant to observe that this lexeme co-occurs in the text with its allolex *idioma*, as well as in the adjectival collocation *la lengua española*: **Lengua española**, mestizaje e interculturalidad. Historia y futuro, *es el lema del congreso y se puede explicar, sencillamente, como un intento de comprender* ***el idioma español*** *en relación a las lenguas y las culturas con las que convive, ya sean* ***las*** *otras* ***lenguas***

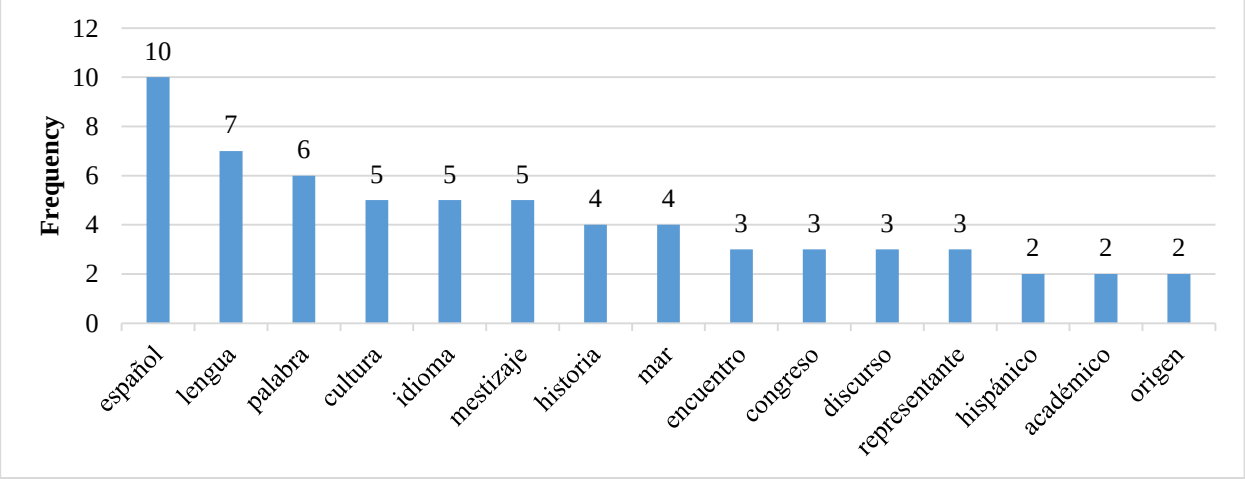

Fig. 3. 15 most frequent tokens in the text (the article from *El Mundo*)

Table 3

Selected dominant concepts identified in the article from *El Mundo*

No.	Key concept	Relevance index
1	'español'	0.5022
2	'naciones'	0.4883
3	'relación'	0.4784
4	'hispánica'	0.4693
5	'seguridad'	0.4639
6	'constitución'	0.4605
7	'felicidad'	0.4598
8	'institucionales'	0.4591
9	'esencia'	0.4565
10	'celebración'	0.45

españolas *como las originarias de América, el portugués o el inglés* [19]. The mention of indigenous languages of the Americas and other international languages (Portuguese, English) enables the application of the strategy of global coexistence and the tactic of universalisation, which emphasises combining efforts to develop intercultural dialogue.

During the analysis, the key token identified was *hispánico*, a generalising word encompassing all aspects related to Spain and Spanish-speaking countries, thus reinforcing the context of harmonisation: *El Rey abre el encuentro de Cádiz, punto de encuentro de la cultura* ***hispánica*** *y dedicado a estudiar esta vez el idioma como fenómeno de mestizaje* [19]. The concept *mesitzaje*, which describes the combination of different cultures and the subsequent emergence of a new one, merits particular attention, and in the following sentence it foregrounds the themes of continuity and collective memory: *Varios siglos después, «el Diccionario de Oxford reconoce el origen español de la palabra* ***mestizaje****»* [19]. The other tokens that proved to be fairly frequent – 'naciones', 'seguridad', 'identidad' – similarly to those identified in the French-language examples, support the strategies of global coexistence, legitimisation, and identification: the author employs evaluative markers that indicate an intention to accentuate the importance of the event and the continuation of intercultural co-operation.

At the same time, the precedent-related cultural phenomena and allusions uncovered in the article serve to connect the past with the present, evoking the context of linguistic creativity traditionally associated with Cádiz (*Zacatecas*, *Valladolid*, *Rosario*, *Cartagena de Indias*, *Valparaíso*, *Panamá*, *San Juan de Puerto Rico*, *Córdoba (Argentina)* – all of these being the cities that served as venues for previous International Congresses of the Spanish Language; *Cádiz C.F.* as the name of the football club), an expression (*si me queréis, irse*), and a situation (*la época del Inca Garcilaso de la Vega*).

In this connection, to examine the actualisation of the dominant linguocultural concept LENGUA within the Mexican media discourse, the article *La Academia Mexicana de la Lengua y la UNAM* dated 15 September 2025 (*La Jornada*, Mexico) [20] was subjected to content analysis. It was written on the occasion of the 150th anniversary of the Mexican Academy of Language, highlighting the collaboration of this institution with the National Autonomous University of Mexico. The most frequent tokens identified after text processing are presented in Figure 4.

To deepen our understanding of these results, we also conducted an analysis of the key concepts derived from the article, among which the most frequent include 'relacionarse', 'mexicanismo', 'pertenencia', 'pluralidad', 'nación', 'identidad', 'institución', 'unidad', 'mexicano', 'lingüístico' (see Table 4).

In like manner to the foregoing example, the conceptual exponent *lengua* proved to be among the most frequent lexemes: *Nuestra* ***lengua****, el español, es más que un vehículo de entendimiento: refleja lo que somos, nos sitúa, orienta y ancla en el mundo; es la condición y la herramienta más humana porque nos permite comprendernos, relacionarnos y dar sentido a nuestros actos* [20]. It is worth observing that in the cited passage the manifestation of this concept is bound up with the realisation of several strategies, namely, those of cultural legitimisation, identification, and global coexistence. This connection is achieved through the author's recourse to first-person plural forms (*nosotros*), as well as the use of the verbs *comprendernos* and *relacionarnos*, which reinforces the idea of unity. As within the Spanish media discourse, one may find cases of introducing the lexeme *idioma*: *Concebida como una institución que resguarda, estudia y fomenta* ***el idioma*** *que hoy nos hermana a más de 600 millones de hablantes, ha sostenido un empeño constante, un diálogo creador y un servicio insustituible a México y a la comunidad hispánica global* [20]. In this sample, the presence of numerical indicators serves as quantitative corroboration, but they also highlight the international status of the language and convey the idea of a dialogue between Mexico and the entire Spanish-speaking community.

Another nationally marked concept that was identified during the analysis is the token 'mexicanismo', which ensures the strategy of identification and, as such, is associated with linguistic and cultural identity: *Sin duda, México ha aportado al español su riqueza léxica e imaginarios, plasmada en obras como el Diccionario breve de* ***mexicanismos****, entre otros, que reconocen y estimulan la creatividad de la sociedad mexicana y la legitimidad de sus expresiones más propias y genuinas* [20]. At the level of linguocultural concepts, the strategies of identification and continuity are actualised by the lexemes *pertenencia*, *patrimonio*, *historia*, *legado*, and *identidad*: *Encarnaron una doble* ***pertenencia*** *y supieron tender puentes*; *El lazo entre ambas instituciones es consustancial a la trama intelectual, literaria e histórica del país, ya que abrazan una misma convicción: la lengua como* ***patrimonio*** *y como germen de la libertad* [20]. Other lexemes – *nación*, *unidad*, *institución*, as well as *sociedad* – are correlated with the above-mentioned strategies of institutionalisation, cultural continuity, and harmonisation, serving to strengthen the argument aimed at supporting the main idea of the article, which is celebrating the many years of co-operation between both the two institutions and representatives of the Spanish-speaking world in general.

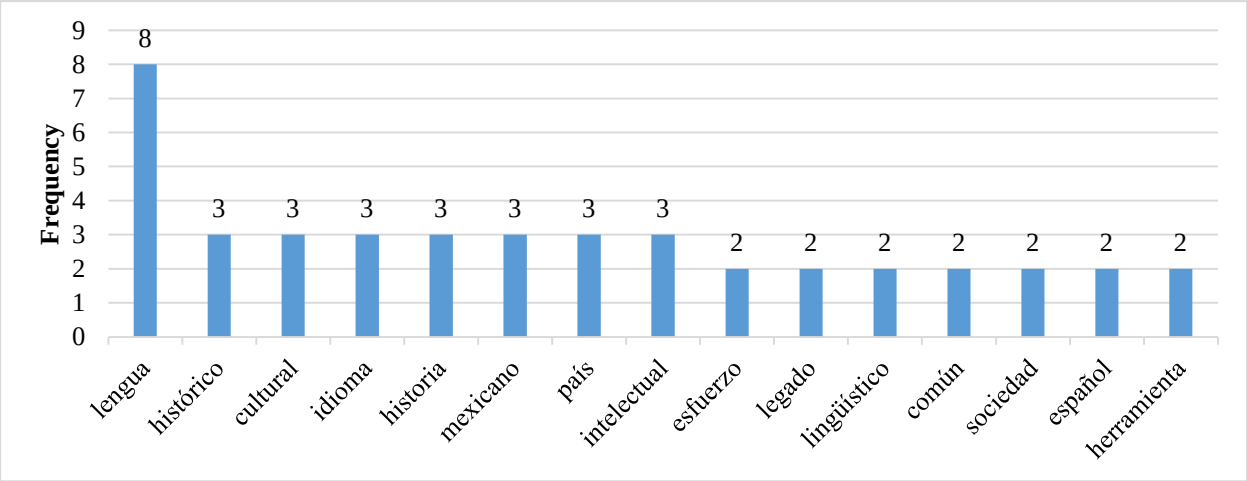

Fig. 4. 15 most frequent tokens in the text (the article from *La Jornada*)

Table 4

Selected dominant concepts identified in the article from *La Jornada*

№	Key concept	Relevance index
1	'relacionarnos'	0.5572
2	'mexicanismos'	0.5346
3	'pertenencia'	0.524
4	'pluralidad'	0.523
5	'naciones'	0.5186
6	'identidad'	0.5116
7	'instituciones'	0.5109
8	'unidad'	0.5107
9	'mexicanos'	0.5066
10	'mexicana'	0.4954

In the final analysis, the examination of the articles gives rise to the following considerations. (1) The DLC LANGUE / LENGUA reveal a multifaceted nature in the establishment of associative links with other concepts that stand to them in closer or remoter lexical-semantic relations. (2) Most of the identified tokens and dominant concepts, which in this study are treated as conceptual exponents, can be combined into macroconcepts NATION / NACIÓN, IDENTITÉ / IDENTIDAD, CULTURE / CULTURA, COOPERATION / COOPERACIÓN, INSTITUTION / INSTITUCIÓN, which are integrated into both the lexical-semantic and cognitive space of the DLC LANGUE / LENGUA. (3) Some of the identified concepts and communicative strategies are realised across the texts from the periodicals of all countries, whereas certain others appear solely in a text from a single periodical. (4) The lexical exponents of concepts common to the French-language media discourse prove to be *français*, *francophonie*, *monde*, *québécois*, while those occurring within the Spanish-language discourse are *español*, *cultura*, *historia*, *nación*, *relación*, *institución*, *identidad*. (5) At the level of cross-lingual comparison, the shared concepts may be grouped by the following pairs: *institution – institución*, *linguistique – lingüístico*, *culture – cultura*, *nation – nación*, *moyen – herramienta*, alongside the provisional pairs *diversité – pluralidad*, *sauvegarde – seguridad* (cf. the verb *salvaguardar* attested in one of the texts). (6) At the level of discourse analysis, the strategies common to all the texts examined are those of cultural legitimisation, cultural identification, cultural continuity, global coexistence, and institutionalisation. On the contrary, the strategies specific to the discourses of individual countries are those of solidarity and protection (Canada), demographic forecasting (France, Spain), and harmonisation (Spain, Mexico). This allows us to conclude that the French-language and Spanish-language media discourses convey a common idea of the key role of language in national self-identification and establishing international ties. At the same time, what is distinctive of the Canadian periodical (and, to some extent, of the French one) is the attention given to issues of protecting the French language and cultural heritage (cf. the lexemes *sauvegarde*, *culture*, *avenir*), as well as to the current challenges arising in this context. In the Spanish-language periodicals, by contrast, such concerns have not been found to be expressed directly; instead, they contain reflections on the further development of linguistic co-operation. Yet in the Mexican discourse the theme of national self-identification is likewise foregrounded, accompanied by the delineation of specific cultural markers (*mexicanismo*), which, in turn, aligns it with the Canadian text (*québécois*). (7) A number of identified precedent-related phenomena and allusions are nationally marked and function to call upon cultural facts, not merely appealing to the reader's erudition, but also strengthening the author's arguments and strategies employed.

That notwithstanding, it must be acknowledged that the analytical framework applied requires further corroboration on a more extensive textual corpus, so as to allow for more generalised conclusions as regards the realisation of particular DLC within media discourse, as well as to identify tendencies in the actualisation of specific concepts while bringing to light a greater number thereof.

Conclusions and prospects. With everything considered, the comparative content analysis proved to reveal the significant role that the DLC LANGUE / LENGUA play in the conceptual organisation and actualisation of cultural experience in the texts drawn from the selected media. The study confirmed the assumption of their generally identical realisation in both languages, whilst enabling the determination of diverse specific features that they acquire in the periodicals of each country.

Further avenues of research present themselves in the continued testing of content analysis on a larger corpus with the involvement of additional Python libraries and various linguistic methods. This might be profitably carried out to reinforce the validity of the results derived from the integration of quantitative and qualitative approaches to examining the linguocultural parameters of media discourse.

Bibliography:

1. Van Dijk T. A. News as discourse. Hillsdale (NJ) : Lawrence Erlbaum Associates, 1988. 208 p.
2. Fairclough N. Media discourse. London : Arnold, 1995. 214 p.
3. Fowler R. Language in the News: Discourse and Ideology in the Press. London : Routledge, 1991. 254 p.
4. Palmer G. B. Toward a Theory of Cultural Linguistics. Austin : University of Texas Press, 1996. 360 p.
5. Sharifian F. Cultural Conceptualisations and Language. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2011. 238 p.
6. Montgomery M. Language, Media and Culture: The Key Concepts. London : Routledge, 2019. 180 p.
7. Burger M. L'analyse linguistique des discours médiatiques. Québec : Nota Bene, 2008. 290 p.
8. Taylor C., Del Fante D. Comparing across languages in corpus and discourse analysis: some issues and approaches. *Meta*. 2020. Vol. 65, No. 1. Pp. 29–50. DOI: https://doi.org/10.7202/1073635ar
9. Nguyen D. et al. How We Do Things With Words: Analyzing Text as Social and Cultural Data. *Frontiers in Artificial Intelligence*. 2020. Vol. 3, article 62. DOI: https://doi.org/10.3389/frai.2020.00062
10. Gallardo Paúls B. La necesidad de modelos en lingüística: sobre el análisis del discurso digital. *Pragmalingüística*. 2023. Núm. 31. Pp. 127–151. DOI: https://doi.org/10.25267/Pragmalinguistica.2023.i31.06.
11. Загнітко А., Богданова І. Лінгвокультурологія : навч. посіб. для студ. закл. вищ. осв. / за ред. А. Загнітка. 4-те вид., перероб. і доп. Вінниця : ТВОРИ, 2024. 264 с.
12. Саєвич І. Г. Комплексна методика виокремлення лінгвокультурних домінант. *Studia Philologica*. 2014. Вип. 1. С. 95–99. URL: https://studiap.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/60
13. Яницька О. М. Лінгвокультурологічні аспекти аналізу концепту ВІРА в англійській, українській та французькій мовах. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Перекладознавство та міжнародна комунікація*. 2016. Вип. 6. С. 117–121. URL: https://tsj.journal.kspu.edu/index.php/tsj/article/view/413
14. Corpus Linguistics, Context and Culture / Ed. by V. Wiegand, M. Mahlberg. Berlin : De Gruyter, 2020. 492 p. DOI: https://doi.org/10.1515/9783110489071
15. The Routledge Handbook of Corpus Approaches to Discourse Analysis / Ed. by E. Friginal, J. A. Hardy. London : Routledge, 2020. 662 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9780429259982
16. Keller D. Programming for Corpus Linguistics with Python and Dataframes. Cambridge : Cambridge University Press, 2024. 114 p.
17. Lemoigne V. À quoi ressemblera la langue française de demain ? *Le Figaro*. Le 21 mars 2024. URL : https://www.lefigaro.fr/langue-francaise/actu-des-mots/a-quoi-ressemblera-la-langue-francaise-de-demain-20240321
18. Biron M. et al. Célébrons notre langue française, celle qui nous unit et nous définit. *Le Devoir*. Le 18 mars 2023. URL : https://www.ledevoir.com/opinion/libre-opinion/785803/libre-opinion-celebrons-notre-langue-francaise-celle-qui-nous-unit-et-nous-definit
19. Alemany L. Don Felipe inaugura el Congreso de la Lengua: «El siglo XXI debe ser el siglo del español». *El Mundo*. 27 de marzo de 2023. URL: https://www.elmundo.es/cultura/literatura/2023/03/27/64218071fc6c832a308b45a4.html
20. Lomelí Vanegas L. La Academia Mexicana de la Lengua y la UNAM. *La Jornada*. 15 de septiembre de 2025. URL: https://www.jornada.com.mx/noticia/2025/09/15/cultura/la-academia-mexicana-de-la-lengua-y-la-unam

Баранцев Я. Порівняльний контент-аналіз реалізації лінгвокультурних домінант *LANGUE / LENGUA* у французькомовному й іспанськомовному медіадискурсах (на матеріалі періодичних видань Франції, Канади, Іспанії та Мексики)

Анотація. У статті здійснено спробу огляду й апробації порівняльного контент-аналізу реалізації лінгвокультурних домінант LANGUE / LENGUA у французькомовному й іспанськомовному медіадискурсах на матеріалі фрагментів, відібраних зі статей періодичних видань «Le Figaro» (Франція), «Le Devoir» (Канада), «El Mundo» (Іспанія) і «La Jornada» (Мексика). Закцентовано, що концепт МОВА належить до фундаментальних у національній картині світу кожного народу, з огляду на що постає питання про зіставлення сутнісних ознак його актуалізації в мовах світу, зокрема таких, як французька й іспанська, що їх об'єднує не лише міжнародний статус, але й спільність типологійних рис на всіх рівнях мовної ієрархії. Відповідно, у розвідці здійснено перевірку припущення, яке ґрунтується на загальній подібності реалізації лінгвокультурних домінант LANGUE / LENGUA у французькомовному й іспанськомовному медіадискурсах на прикладі періодичних видань декількох країн на базі порівняльного контент-аналізу.

Конкретніше, для аналізу був використаний комплекс бібліотек мови програмування Python, що забезпечив цикл попередньої обробки тексту, з-поміж яких – NLTK, StopwordsISO, Stanza, KeyBERT, Pandas і Matplotlib. Окрім того, дані, отримані внаслідок використання зазначених комп'ютеризованих інструментів, були доповнені результатами залучення методів семантичних полів (для об'єднання слів за тематичними групами-макроконцептами) і дискурс-аналізу, що дало змогу виявити й описати імпліцитні стратегії, які реалізуються через повторення окремих культурно маркованих ключових слів. У процесі дослідження з'ясувалося, що домінанти LANGUE / LENGUA виконують вагому роль у концептуальній організації, актуалізації культурного досвіду й формулюванні аргументації в текстах відібраних періодичних видань.

У зв'язку з цим на основі аналізу текстів на рівні концептуальної мережі та дискурсивних стратегій зроблено висновок про те, що у французькомовному й іспанськомовному медіадискурсах реалізується спільна ідея ключової ролі мови в національній самоідентифікації та встановленні міжнародних зв'язків. Специфічним для текстів видань Канади та Франції виявилося порушення проблем захисту французької мови, збереження культурної спадщини, тоді як в іспанськомовних виданнях актуалізується ідея подальшого розвитку мовної співпраці, хоча в мексиканському медіадискурсі також зафіксовано тему національної самоідентифікації з визначенням питомих маркерів,

що, своєю чергою, об'єднує його з канадським. Рівночасно з тим установлено, що культурно марковані прецедентні феномени підсилюють авторську аргументацію та ефект залучених стратегій. Зрештою, окреслено перспективи подальшої апробації аналізу та наголошено на необхідності його застосування на ширшому текстовому матеріалі із залученням додаткових бібліотек Python і лінгвістичних методів для підвищення репрезентативності результатів дослідження.

Ключові слова: медіалінгвістика, лінгвокультурна домінанта, контент-аналіз, мовна картина світу, романські мови.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 10.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 08.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81'25: 811.161.2: 811.111
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.3

Божко Ю. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії і практики англійської мови
та зарубіжної літератури імені професора Михайла Гетманця
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
https://orcid.org/0000-0002-7235-0670

КОГНІТИВНИЙ ВИМІР ФРАЗОТВІРНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПОТЕБНІ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПЕРЕКЛАДНОСТІ

Анотація. Фразеологічні одиниці – концентрат колективного досвіду та культурних моделей – часто виявляються найменш перекладними елементами тексту, оскільки поєднують семантичний зміст із прихованою образною мотивацією. Звичайний лексико-словниковий підхід не гарантує адекватності без урахування «внутрішньої форми слова», яку О. Потебня тлумачив як «ближнє етимологічне значення», тобто первинний образ, що пов'язує поняття і зовнішню форму та з часом затемнюється. У сучасних умовах міжкультурної комунікації саме ця когнітивно-культурна ланка визначає успіх або невдачу перекладу фразеологізмів, особливо коли образ локальний і малопрозорий.

Мета статті: показати, як потебнянська концепція внутрішньої форми може слугувати операційним інструментом для прогнозування та пояснення перекладності фразеологічних одиниць і для обґрунтування вибору перекладацьких стратегій у парах англійська–українська/українська–англійська.

Внутрішня форма інтерпретується як ментальна модель, що організує фігуративність і керує рецепцією; її прозорість та універсальність передбачають вибір стратегії: буквальної/образно-еквівалентної для універсальних схем (шлях, світло, вага), адаптаційної/описової – для локальних символів; за потреби застосовується компенсація. Запропоновано процедурну «матрицю рішення» (діагностика мотивації → оцінка прозорості/універсальності → стратегія → валідація читабельності) та акцентовано роль прийменниково-відмінкових моделей як чинника носійності образу. Емпіричні дані сучасних психолінгвістичних студій підтверджують: канонічність і прозорість образу зменшують когнітивні витрати читача, тоді як творчі варіанти збільшують їх.

Потебнянська внутрішня форма є придатним когнітивним інструментом для пояснення міжмовної фігуративної асиметрії та випрацювання стратегій перекладу; практичні наслідки охоплюють навчання перекладачів (ідентифікація образних схем, робота з локальними символами, керована деобразизація у формальних жанрах) та перспективи корпусного й експериментального вивчення перекладності.

Ключові слова: Потебня, внутрішня форма слова, когнітивна лінгвістика, перекладність, фразеологізм, прийменниково-відмінкова модель, когнітивна асиметрія.

Постановка проблеми. Фразеологічні одиниці – носії колективного досвіду та культурних моделей – часто демонструють «зсув» між формою й значенням: буквальна калька руйнує образ або породжує нецільову прагматику. Традиційні лексико-семантичні описи не враховують когнітивно-культурні фактори. Потебнянська категорія внутрішньої форми дає ключ до пояснення цієї асиметрії та дозволяє інструментально пов'язати образну мотивацію з перекладністю [1; 2].

Класична традиція (мова як форма світогляду) – В. фон Гумбольдт – підготувала ґрунт для сучасної інтерпретації образності [3]. На слов'янському матеріалі ідеї образної мотивації докладно осмислено у філологічних студіях [1]. Когнітивна лінгвістика подала концептуальну метафору як механізм мислення [4] та її контекстну варіативність у розширеній теорії [5]. Фігуративність описується як лексикон стійких мотиваційних ядер [6]. Емпіричні й експериментальні роботи висвітлюють роль канонічності, прозорості та індивідуальних відмінностей у розумінні ідіом [7; 8; 9], а сучасні огляди окреслюють методологічні тренди метафорознавства [10; 11] та перекладознавства. Дискусії щодо внутрішньої форми Потебні й суміжних понять систематизовано у сучасних дослідженнях [12; 13]. Окремо для української фразеології важливими є праці про прийменниково-відмінкові моделі [14; 15]. Морфосинтаксис впливає на «носійність» образу й стратегії його відтворення у перекладі, зумовлюють можливість або неможливість її збереження у перекладі . Наприклад, у виразі *«як у воду канув»* («*Він пропав, наче у воду канув*») образ поглинання задається прийменниково-дієслівною рамкою (*у + знахідний → канути*). Буквальний переклад (*He vanished as if he sank into water*) видається неприродним, тому англійський відповідник (*He disappeared without a trace*) деобразизує конструкцію, замінюючи локальний образ універсальною метафорою відсутності. Інший приклад становить фразеологізм *«зник з кінцями»*. Тут модель (*з + орудний → з кінцями*) актуалізує метафору завершеності. У перекладі (*He vanished completely / for good*) інтенсифікація зберігається, але образність втрачається. Такі випадки демонструють, що морфосинтаксис українських фразеологізмів є критичним чинником образності й часто зумовлює перехід від буквальної або образно-еквівалентної стратегії до описової чи компенсаційної.

Метою статті є розкриття когнітивного виміру потебнянської внутрішньої форми як інструменту прогнозування/пояснення перекладності фразеологізмів і виробити операційну рамку вибору перекладацьких стратегій для англо-української та україно-англійської пар.

Виклад основного матеріалу. О. Потебня трактує слово як систему з трьох рівнів – зовнішня форма, значення, внутрішня форма – де внутрішня форма є «ближнім етимологічним зна-

ченням», що пов'язує концепт і мовну форму та з часом затемнюється, але продовжує керувати інтерпретацією [2]. У когнітивній перспективі внутрішня форма – це ментальна модель, яка реалізує концептуальні метафори/метонімії та культурні символи [4; 5]. Для перекладу релевантні три параметри: тип мотивації (метафора/метонімія/символ), прозорість (прозора–непрозора), універсальність (загальнолюдська–локальна) [5; 6]. Канонічність і прозорість знижують когнітивні витрати читача, творчі варіанти – підвищують [7; 8; 9]. Для українського матеріалу важливі прийменниково-відмінкові моделі, що впливають на збереження/втрату образу [14; 15].

У межах когнітивно орієнтованого підходу до перекладу фразеологізмів ключовим є вибір стратегії відповідно до типу образної мотивації, її прозорості та культурної універсальності. У статті застосовується типологія перекладацьких стратегій, що включає п'ять основних типів: **буквальна, образно-еквівалентна, адаптаційна, описова, компенсаційна**. [16; 17; 18] Нижче подано приклади перекладу з англійської на українську та навпаки з відповідною класифікацією.

Англійська → українська: «*make ends meet» → «зводити кінці з кінцями*» (універсальна метафора узгодження кінців – буквальна) [16; 14]; «*break the ice» → «порушити мовчанку»* (частково спільний образ бар'єру – образно-еквівалентна) [5]; «*bite the bullet» → «стиснути зуби/терпіти»* (історичний символ – адаптаційна/описова) [6]; *«once in a blue moon» → «украй рідко»* (локальний образ – описова з можливою компенсацією) [17]; *«cost an arm and a leg» → «коштувати шалених грошей»* (гіперболічний образ – адаптаційна) [17]; *«the last straw» → «остання крапля»* (метафора переповнення – образно-еквівалентна) [4]; *«spill the beans» → «видати таємницю»* (непрозорий образ – описова) [18]; *«bury the hatchet» → «примиритися/закопати сокиру війни»* (опис або калька з приміткою) [19].

Українська → англійська: *«зводити кінці з кінцями» → «make ends meet»* (буквальна/еквівалентна) [16; 14]; *«сидіти склавши руки» → «sit idle/twiddle one's thumbs»* (метонімія жесту – образно-еквівалентна/описова) [17]; *«як дві краплі води» → «like two peas in a pod»* (різні образи, спільна функція – образно-еквівалентна) [4]; *«накивати п'ятами» → «take to one's heels/bolt»* (образно-еквівалентна/лексична залежно від реєстру) [16]; *«бити байдики» → «loaf around/goof off»* (локальний образ – адаптаційна/описова) [18]; *«дати гарбуза» → «turn someone down»* (культурна заміна) [5]; *«з'їсти собаку (на чомусь)» → «be very experienced/be a dab hand at»* (описова + компенсація) [19]; *«ходити навколо (питання)» → «beat around the bush»* (усталений англійський еквівалент) [16; 17].

Таким чином, аналіз наведених прикладів перекладу демонструє, що ступінь прозорості та універсальності внутрішньої форми безпосередньо корелює з вибором перекладацьких стратегій: універсальні образи здебільшого допускають буквальне чи образно-еквівалентне відтворення, тоді як локальні та непрозорі вимагають адаптаційних або описових трансформацій із можливістю компенсації. Виявлена нерівномірність у відтворенні образності засвідчує наявність **когнітивної асиметрії** між мовами та культурами, що становить ключовий чинник у прогнозуванні та поясненні перекладності фразеологічних одиниць.

Для ілюстрації дії перекладацьких стратегій у межах когнітивного підходу подаємо приклади, згруповані за типом образної мотивації. Такий підхід дозволяє простежити, як ступінь прозорості та універсальності внутрішньої форми визначає вибір перекладацького рішення – від буквального відтворення до адаптації чи компенсації.

Універсальні: *«Life is a journey» ↔ «життя – це подорож»; «to see the light» ↔ «побачити світло»; «time flies» ↔ «час летить»; «to shoulder responsibility» ↔ «взяти відповідальність на себе/плечі»* – високий шанс буквальної/образної еквівалентності [4; 5]. Культурно-специфічні: *«Як у воду опущений» → «dejected»; «дати гарбуза» → «turn someone down»; «to spill the beans» → «видати таємницю»; «to bury the hatchet» → «примиритися»* – адаптація/опис (+ компенсація) [6; 5; 18]. Гібридні: «*Break the ice» → «порушити мовчанку»; «водити за ніс» → «pull someone's leg»; «сидіти склавши руки» → «sit idle/twiddle one's thumbs»; «to keep an eye on» → «стежити»* – образно-функціональні рішення [5; 17]. Матриця «прозорість×універсальність»: прозора+універсальна → буквальна/образна; прозора+локальна → культурна заміна/опис; непрозора+універсальна → опис/образний еквівалент; непрозора+локальна → опис+компенсація [19; 17]. Емпіричні дослідження підтверджують: канонічність/прозорість зменшує когнітивні витрати, що важливо для жанрового вибору стратегії [7; 8; 9].

Висновки. Отже, у дослідженні **операціоналізовано потебнянську внутрішню форму** як **активний когнітивний код**, що не лише зберігає етимологічну й образну мотивацію мовної одиниці, а й **динамічно керує перекладацькими рішеннями** на всіх етапах інтерпретації та відтворення фразеологізмів [2; 12; 13]. Такий підхід дозволяє розглядати внутрішню форму не як статичний слід походження, а як функціональний механізм когнітивної обробки значення, що актуалізується в процесі міжмовної та міжкультурної медіації.

На цій основі **запропоновано процедуру вибору перекладацької стратегії**, яка вибудовується за чіткою поетапною логікою: ***діагностика мотивації / прозорості / універсальності образу → вибір стратегії → валідація читабельності та прагматичної адекватності***. Дана процедура спирається на сучасні когнітивні теорії значення, фразеологічної семантики та перекладу, а також на узагальнені емпіричні дані експериментальних і корпусних досліджень [5; 4; 7; 8; 9]. Такий алгоритм дозволяє систематизувати перекладацькі рішення і мінімізувати інтуїтивність вибору, замінюючи її аргументованою когнітивною діагностикою.

Крім того, у роботі **інтегровано корпусні й описові підходи**, що забезпечує поєднання якісного аналізу внутрішньої форми з кількісною перевіркою частотності, канонічності та жанрової розподіленості фразеологічних одиниць [16; 17; 21]. Така інтеграція підвищує надійність висновків і дозволяє співвіднести теоретичні моделі з реальними мовними практиками.

Внутрішня форма у потебнянському розумінні постає як **дієвий когнітивний механізм**, що визначає образну мотивацію фразеологізму та спрямовує процес його інтерпретації у свідомості мовця й перекладача. Її попередня діагностика є необхідною передумовою вдалого перекладу, оскільки саме внутрішня форма задає рамки можливих стратегій і ступінь допустимої трансформації [1; 2].

Перекладність фразеологічних одиниць безпосередньо залежить від типу когнітивних моделей, що лежать в основі образу. Універсальні концептуальні схеми (наприклад, про-

сторові, тілесні, базові метафори) допускають буквальний переклад або образну еквівалентність, тоді як культурно локалізовані символи, міфологеми чи історично марковані образи потребують адаптації або описового відтворення [4; 5; 6]. Таким чином, когнітивна універсальність виступає ключовим критерієм перекладацького вибору.

Стратегічна рамка перекладу (буквальна, образна, адаптаційна, описова, компенсаційна) є ефективною лише за умови **попереднього встановлення типу мотивації, ступеня прозорості та рівня універсальності образу** [16; 17; 18]. Без такої діагностики стратегія ризикує стати формальною та функціонально неадекватною.

Емпірична валідність запропонованої моделі підтверджується тим, що **канонічність і прозорість фразеологізму зменшують когнітивні витрати адресата**, тоді як у формальних або спеціалізованих жанрах доцільною виявляється деобразизація або перенесення образності на інші текстові позиції [7; 8; 9].

Освітні імплікації дослідження полягають у тому, що підготовка перекладачів має системно включати:

- моделювання образних схем;
- діагностику внутрішньої форми;
- відпрацювання сценаріїв стратегічного вибору залежно від жанру й адресата.

Метааналізи перекладацьких програм і експериментальні дані підтверджують результативність таких когнітивно орієнтованих підходів [20].

Перспективи подальших досліджень охоплюють:

– створення корпусних карт образності для англо- / українських фразеологічних пар;

– експериментальні дослідження з маніпуляцією прозорістю та канонічністю;

– жанрово специфічні дослідження компенсації образності;

– аналіз функціонування внутрішньої форми в мультимодальних дискурсах [9; 10; 11; 21].

Література:

1. Fizer J. Alexander A. Potebnja's psycholinguistic theory of literature: a metacritical inquiry. Cambridge, MA: Harvard Ukrainian Studies, 1986. 164 p.
2. Потебня О. Думка й мова (фрагменти). *Антологія світової літературно-критичної думки XX ст.* / Львів. держ. ун-т ім. Івана Франка. Центр гуманіт. дослідж., Наук. т-во ім. Шевченка; за ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. С. 23–29.
3. Humboldt W. von. Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwickelung des Menschengeschlechts. Berlin,1836. 534 p.
4. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 2024. 308 p.
5. Kövecses Z. Extended Conceptual Metaphor Theory. Cambridge : Cambridge University Press, 2020. 196 p. URL: https://doi.org/10.1017/9781108859127 (date of access: 11.12.2025).
6. Dobrovol'skij D., Piirainen E. Figurative Language: Cross-Cultural and Cross-Linguistic Perspectives. Berlin/Boston : De Gruyter Mouton, 2022. 51p. URL: https://doi.org/10.1515/9783110702538 (date of access: 11.12.2025).
7. Carrol G., Segaert K. As easy as cake or a piece of pie? Processing idiom variation and the contribution of individual cognitive differences. *Memory & Cognition*. 2024. No. 52. P. 334–351. URL: https://doi.org/10.3758/s13421-023-01463-x (date of access: 12.12.2025).
8. Gebbia C. A. Translator learners' strategies in local and textual metaphors. Frontiers in Communication. 2023. Vol. 8. P. 1–13. URL: https://doi.org/10.3389/fcomm.2023.1177658 (date of access: 11.12.2025).
9. Hintz F., Hubers F., Tilmatine M. Exploring individual differences in recognizing idiomatic expressions in context. *Journal of Cognition*. 2021. Vol. 4, no. 1. P. 1–12. URL: https://doi.org/10.5334/joc.183 (date of access: 11.12.2025).
10. Colston H. L. The roots of metaphor: the essence of thought. *Frontiers in Psychology*. 2023. Vol. 14, P. 1–11. URL: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1197346 (date of access: 11.12.2025).
11. Rizzato I. Metaphor studies: Theories, methods, approaches, and future perspectives (Editorial). *Frontiers in Psychology*. 2024. Vol. 15. P. 1–3. URL: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1520900 (date of access: 11.12.2025)
12. Sosnina A. Inner Form and Related Linguistic Concepts. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research.* 2019. Vol. 333. P. 299–303. URL: https://doi.org/10.2991/hssnpp-19.2019.56 (date of access: 11.12.2025).
13. Tripiccione L. A. A. Potebnia's Inner Form. An Excursus Starting from the Origins of Language. Studi Slavistici. 2019. Vol. 16, no. 1. P. 67–84. URL: https://doi.org/10.13128/Studi_Slavis-24514 (date of access: 11.12.2025).
14. Божко Ю. О. Прийменниково-відмінкова модель українських фразеологізмів : автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2002. 23 с.
15. Божко Ю. О. Специфіка фразеологізмів прийменниково-відмінкової моделів корпусі сучасної фразеології. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. сер.: філологія.* 2021. Т. 1, № 47. С. 32–34. URL: https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.47-1.8 (дата звернення: 11.12.2025).
16. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. London: Routledge, 1992. 320 p. URL: https://doi.org/10.4324/9780203133590 (date of access: 12.12.2025).
17. Newmark P. A Textbook of Translation. New York: Prentice Hall, 1988. 292 p.
18. Schäffner C. Metaphor and translation: some implications of a cognitive approach. *Journal of Pragmatics*. 2004. Vol. 36, no. 7. P. 1253–1269. URL: https://doi.org/10.1016/j.pragma.2003.10.012 (date of access: 11.12.2025).
19. Baker M. Routledge Encyclopedia of Translation Studies. London; New York: Routledge, 2003. 680 p.
20. Liu D., Qin J. The Effectiveness of Cognitive Linguistics-Inspired Language Pedagogies: A Systematic Review. *The Modern Language Journal*. 2024. Vol. 108, no. 4. P. 794–814. URL: https://doi.org/10.1111/modl.12959 (date of access: 11.12.2025).
20. Zanettin F., Rundle C. The Routledge Handbook of Translation and Methodology. London; New York: Routledge, 2022. 524 p. URL: https://doi.org/10.4324/9781315158945 (date of access: 11.12.2025).

Bozhko Yu. The Cognitive Dimension of Potebnia's Concept of Phraseology and Its Significance for Translatability

Summary. Phraseological units – concentrates of collective experience and cultural models – are often the least translatable elements of a text, as they combine semantic content with hidden figurative motivation. A conventional lexical-dictionary approach does not guarantee adequacy unless the "inner form of the word" is taken into account–an idea O. Potebnia interpreted as a "proximal etymological meaning", that is, a primary image linking concept and external form, which becomes obscured over time. In modern intercultural communication, it is precisely this cognitive-cultural link that determines the success or failure of translating phraseological units, especially when the image is local and not easily accessible.

The purpose of the article is to show how Potebnia's concept of inner form can serve as an operational tool for predicting and explaining the translatability of phraseological units and for justifying the choice of translation strategies in English–Ukrainian and Ukrainian–English language pairs

The inner form is interpreted as a mental model that organizes figurativeness and guides reception; its transparency and universality inform the choice of strategy: literal/image-equivalent for universal schemas (e.g., path, light, weight), and adaptive/descriptive for local symbols; compensation is applied when necessary. A procedural "decision matrix" is proposed (motivation diagnosis → transparency/universality assessment → strategy → readability validation), emphasizing the role of prepositional-case models as carriers of imagery. Empirical data from contemporary psycholinguistic studies confirm that canonical and transparent images reduce the reader's cognitive load, while creative variants increase it.

Potebnia's concept of inner form is a useful cognitive tool for explaining interlingual figurative asymmetry and developing translation strategies. Practical implications include translator training (identification of figurative schemas, handling of local symbols, guided de-metaphorization in formal genres) and the potential for corpus-based and experimental studies of translatability.

Key words: Potebnia; inner form of the word, cognitive linguistics, translatability, phraseologism, prepositional-case model, cognitive asymmetry.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 31.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 28.11.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.161.2'373:821.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.4

Вільчинська Т. П.,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови та славістики
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
https://orcid.org/0000-0003-4881-6132

Коцяба І. А.,
аспірантка кафедри української мови та славістики
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
https://orcid.org/0000-0002-4064-7963

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛІНГВОМЕНТАЛЬНОЇ КАТЕГОРІЇ «ДУША» В ПОЕТИЧНІЙ МОВІ БОГДАНА ЛЕПКОГО

Анотація. Стаття присвячена аналізу лінгвокогнітивного аспекту концепту «душа» як одного з найважливіших у сакральній картині світу, вербалізованого у поетичному дискурсі Б. Лепкого. Зважаючи на малодослідженість сакральних концептів в індивідуально-авторських картинах світу, тема є актуальною. Метою наукової розвідки було виявити особливості реалізації лінгвоментальної категорії «душа» в поетичній мові одного з відомих діячів української культури ХХ ст. Б. Лепкого. У статті розглянуто особливості вербалізації концепту – специфіку номінації, розгортання семантичного простору через контекстуальні синоніми, імпліцитно виражені смисли тощо. Закцентовано увагу на оцінному забарвленні концептуалізованого поняття. Доведено, що абстрактну лінгвоментальну категорію «душа» структурують дві площини: сакральна та профанна, що є свідченням полісемантичності проаналізованого концепту. Першу демонструє концептуальний смисл «та, що є безсмертною нематеріальною основою людини», другу ілюструє такий семантичний компонент, як «душа як внутрішній психічний світ людини». Виявлено, що семантичну структуру увиразнює розуміння душі як поняття, що корелює із життям, совістю. Аналіз концепту «душа» дозволив виявити низку релевантних ознак, що об'єктивують уявлення про вічне і плинне, християнське і язичницьке розуміння, індивідуальне та народне. Відзначаємо також вплив на авторське осмислення народної творчості, літературної традиції, української та античної міфології тощо. Аналіз оцінного забарвлення засвідчив, що концепт «душа» є амбівалентним. Встановлено, що досліджений концепт в поетичних текстах Б. Лепкого здебільшого є позитивно маркованим і набуває особливого емоційного навантаження. Зниження на аксіологічній шкалі пов'язуємо із тогочасним соціальним устроєм та історичними подіями. Студіювання сакральних концептів у мові митців слова вважаємо перспективним напрямком дослідження.

Ключові слова: концепт, душа, сакральне, концептуальний смисл, лінгвокогнітивний підхід, Б. Лепкий.

Постановка наукової проблеми та її значення. Осмислення душі в різних етнокультурах характеризується багатовіковою традицією, де вона розглядається крізь призми окремих наук з урахуванням зміни наукових парадигм. Будучи універсальною категорією, поняття душі разом із тим помітно увиразнюється в художній творчості, втілюючи інтенції митця. У літературній спадщині це художній концепт, один з найвагоміших у сакральній картині світу, дослідження якого привертає увагу багатьох дослідників сучасності. Душа розглядається в психологічній і релігійній перспективі як абстрактне поняття, зважаючи на неможливість її спостереження. Вона не існує у реальній дійсності, тому не є конкретною (денотативною). Дотримуємося думки, що саме художні тексти дозволяють з'ясувати семантику концепту, простежити частоту вживання його вербалізаторів, специфіку мовної реалізації у творчості конкретного автора, що дозволяє змоделювати його індивідуально-авторську картину світу та визначає актуальність запропонованої теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Синкретичні дослідження мови з використанням даних інших наук привертають увагу багатьох науковців. Першочергове місце займає опис і моделювання концепту, який залежно від позиції вчених розглядається з лінгвокогнітивного чи лінгвокультурологічного погляду. Лінгвоментальна категорія «душа» здавна викликає дослідницький інтерес. Зокрема, ґрунтовною працею, виконаною з урахуванням нових лінгвістичних підходів, є монографія М. Скаб «Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери», де окреслено семантичний простір слова-імені концепту, його парадигматичний вимір, словотвірний і синтагматичний потенціал [1]. О. Каракуця досліджувала фразеологізми з компонентом «душа» [2]. На окрему увагу заслуговують праці І. Голубовської, В. Кононенка, С. Нікітіної, В. Жайворонка, присвячені аналізу картини світу, художнього концепту, функціонування символів в українській етнокультурі.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей мовної об'єктивації концепту «душа» у поетичній мові Б. Лепкого.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Концепт «душа», який представляє сакральну

картину світу, посідає чільне місце у мовосвіті Б. Лепкого. Розгортання релігійного у творчості поета мотивуємо його індивідуальним досвідом, набутим у родинному колі, а також народним, християнським і міфологічним світоглядом. Як зазначає Н. Білик, «глибока релігійність була для Б. Лепкого опертям на чужині, у часи недолі, а Біблія завжди лежала на столі, де б митець не був» [3, с. 112].

Поезія автора є результатом пізнання і внутрішньої рефлексії, а тому містить інформацію про окремий фрагмент, іменований душею. Уявлення митця переосмислюються свідомістю і характеризуються індивідуальною інтерпретацією. Тому його картина світу не є тотожною з реальною дійсністю, а постає як варіація. Її визначають як «результат обробки інформації про середовище й людину, як глобальний образ», що «становить основу світобачення, світовідчуття й реалізується в різноманітних формах людської поведінки, до яких належить і людська мова» [4, с. 20]. Зазвичай науковці простежують лише актуалізовані вияви душі автора, бо, як слушно зауважує М. Скаб, «у різних екстралінгвальних умовах комунікативно релевантними можуть виявитися різні ознаки одного і того ж предмета, а істотні для однієї ситуації ознаки можуть виявитися неістотними, нерелевантними для іншої» [1, с. 139].

За словами К. Голобородька, «дослідження кожного окремого концепту авторської художньої системи дає змогу віднайти узагальнене й специфічне у тому чи іншому фрагменті» [5, с.28].

Семантика лексеми *душа* у словнику тлумачного типу представлена кількома лексико-семантичними варіантами: «1. Внутрішній психічний світ людини, з її настроями, переживаннями та почуттями; // За Біблією – безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя, є джерелом психічних явищ і відрізняє її від тварини. 2. Сукупність рис, якостей, власт. певній особі; // Людина як носій тих чи інших рис, якостей; // Почуття, натхнення, енергія; // Про людину з прекрасними рисами характеру. 3. розм. Про людину (найчастіше при визначенні кількості). 4. перен., чого. Найосновніше в чому-небудь, суть чогось; // Центральна фігура чого-небудь. 5. розм. Заглибина в нижній передній частині шиї» [6, с. 523-524]. Зазначимо, що поетична творчість Б. Лепкого засвідчує помітно ширші уявлення, пов'язані з душею.

У поетичному тезаурусі митця концепт «душа» постає як складна лінгвоментальна одиниця, що являє собою сукупність різних площин, зокрема сакральної і несакральної (профанної). Реалізація релігійної семантики зумовлена християнським світоглядом автора, а нерелігійної – загостренням уваги на психології душі і загальною психологізацією художнього твору, що простежується в літературі. Особливістю лінгвістичного дослідження є експлікація контамінації кількох смислів в одному контексті, що у своїй сукупності різносторонньо характеризує певний об'єкт чи явище. Ще однією рисою є те, що, вербалізуючись релігійною лексемою, концепт об'єктивується не в сакральному тексті, а в художньому, що дає змогу простежити співвідношення релігійної і психологічної частин.

Основним вербалізатором концепту є лексема *душа.* Сакральна частина представлена смислом «та, що є безсмертною нематеріальною основою людини», який увиразнюють такі семантичні фрагменти, як: «грішна душа» (*«…* грішника душа*»* [7, с. 48] або в контексті із трансформованим фразеологізмом *«Був би я* на сумління / Не брав гріха*»* [7, с. 96]); «та, що корелює з тілом» *«Убійство* душ і тіла*»* [7, с. 260]); «нетлінна душа» (*«Забув, що є* душа нетлінна*»* [8, с. 187]); «яка належить Україні, Богові» (*«Недаром обіцяв колись / За край* віддати душу*»* [8, с. 128]; *«Здається,* душу *й рай* була б віддала*, / Щоби у Бога тільки щастя мала / Побачиться з тобою!»* [7, с. 216]); «пов'язана з митарствами» (*«Де відроджена* душа, / Без митарства і облуди*, / Сонцем праведним сія»* [8, с. 68]); «вічно жива» (*«А вічне царювання, /* Душ молодіння вічне*»* [9, с. 312]).

Зниження на аксіологічній шкалі демонструють контексти, де визнається перевага тіла над душею. Таке розуміння пов'язане із соціальними та історичними процесами. Соціальний устрій, де панівними є багатство і слава, нівелює душу: *«Над тілом, бо* душі хіба / Ніхто тепер не хоче*»* [7, с. 258].

Як і в народній традиції, спостерігаємо наділення поетом душею квітів. Це дозволяє окреслити смисл «яка властива рослинам», що є відлунням анімістичних вірувань слов'ян: *«Мабуть, то не квіти, а* душі / Тих квітів*, що правди не знали»* [7, с. 88].

Часто уявлення про душу імплікуються різними маркерами, насамперед смертю, дзвонами, між якими простежується безпосередній зв'язок:*«В чужім краю* поховають*, / В чужій домовині, / Хто ж заплаче, заридає, / Затужить по мені? / Срібні* дзвони не озвуться / З нашої дзвіниці*, / Хіба квіти стрепенуться / Ранком до зірниці»* [7, с. 212]; *«*Вмер у вдови син *єдиний, / Любий, милий, / Йде мамуня,* просить дзвонів, / Щоб дзвонили*»* [9, с. 322]; *«Чи* вмре хто й дзвонять*»* [7, с. 208]. Для полегшення переходу душі в інший світ ставлять свічки: *«Смертельні* свічі *світять»* [7, с. 215]. Релігійна свідомість українців вбачала небезпеку у відходженні до потойбічного світу без сповіді і покаяння у гріхах, адже спасіння душі однаково важливе як при житті, так і після смерті. Б. Лепкий у поетичному творі «В храмі св. Юра» бере епіграф із Біблії і описує цей момент страху за власні душі у межовій ситуації, коли незчисленні ворожі війська вже близько: *«Що крок / То гострий штик, знаряддя смерти. / Невже ж прийдеться нам* умерти / в нерозкаянню*?»* [9, с. 229], що втілюється в смисловому фрагменті «яку можна очистити покаянням».

Семантику досліджуваного концепту увиразнює смисл «яка постає перед Божим судом»: *«І* смерти *кличуть, і страшного* суду*»* [8, с. 120]. Щоб полегшити життя душі в іншому світі, за неї важливо молитись, що втілюється у концептуальному смислі «за упокій якої моляться»: *«Та все-таки колись прийде тота хвилина, / Що розберуть мені спокійне, біле ложе – / І* змовить «Отченаш» утомлена дитина*»* [8, с. 64]; *«*Дяк похоронну пісню кряче*»* [7, с. 151]; *«Молитовний спів святині, /* Завпокійні акафисти*»* [7, с. 344].

Важливими маркерами душі є також рай і пекло, що демонструє смисл «та, що продовжує своє існування в раю чи пеклі», пор.: *«І навіть, схоче Бог, що в* небі буду*»* [8, с. 89] та *«Самі звірі.* Людей Біг ма*»* [8, с. 104]. Подібні контексти дозволяють окреслити концептуальний смисли «та, що живе в іншому світі, недоступному людям»: *«На* вічний сон *приймала / Ріпля»* [7, с. 127].

Подекуди автор відходить від традиційних християнських уявлень про місце перебування душі у раю чи пеклі і розгортає уявлення про острів, до якого пливе душа: *«Хто роботу зробив, / Хто свій шлях перейшов, / Хто свій день пережив, / Най* спішить на остров*»* [7, с. 166] або *«Тихо, тихо кру-*

гом, / На скалі смерті храм*, – / Одинокий* пором / Наближаєсь *до брам»* [7, с. 167]. Тут письменник апелює до образів швейцарського художника Арнольда Бекліна, автора картини «Острів мертвих». В іншій поезії, написаній під враженням Л. фон Бетховена, згадуються душі понад Ахеронта бродом. Як і попередній, цей образ відсилає до давньогрецької міфології, в якій Харон човном перевозив душі людей на острів, в інший світ, відмінний від життя.

Маркером душі є поняття *нірвани*, через яке реалізується такий семантичний компонент структури концепту, як «та, що може досягати блаженства»: *«Від Прометея до* Нірвани - */ Які великі ви, титани!»* [7, с. 47]. Подібні уявлення сформувалися, очевидно, під впливом східних релігій – буддизму і джайнізму, що дає змогу увиразнити категорію душі. Митець звертається також до образу Псіхе – персонажа давньогрецької і давньоримської міфології, що є втіленням людської душі у вигляді чарівної дівчини. Відповідну згадку демонструє контекст: *«Тільки все ще* Псіхе *мармурова / Розгортає білі рамена, / Ніби каже: «Я така чудова. / Ось уста мої, цілуй їх, на!»* [7, с. 346]. Звернення до образів давньогрецької і давньоримської міфології, осмислення душі як одного з основних понять буддизму розширюють її розуміння в індивідуально-авторській картині світу Б. Лепкого. Характерною рисою авторського розуміння душі є те, що письменник не зосереджується на диференціації душі і духа, а більшою мірою протиставляє душу й тіло, визнаючи душу важливішою за тіло, що відповідає уявленням про неї в українській національномовній картині світу.

Несакральна частина концепту представлена концептуальним смислом «душа як внутрішній психічний світ людини», досить часто вираженим у поетичних творах митця, зокрема з огляду на жанр літератури, адже саме лірика демонструє звернення до внутрішнього світу. Кожна людина прагне щастя і може його досягти, але вона сама визначає, якими почуттями та емоціями наповнити душу. Вказану семантику конотує концептуальний фрагмент «та, що пов'язана з почуттями», з одного боку, смутку і радості (*«Вікном від піль на мене* смуток *віяв; / Що* було радості в душі, то геть розвіяв*!»* [8, с. 82]); надії (*«Падутъ зовсїм, зовсїм оттак* / Надїй листки послідні» [8, с. 30]); любові (*«Скажіть, чому усякий з нас безбожно /* Весну любові від душі жене*?»* [7, с. 44])»; спокою (*«І тільки іноді в вечірню годину, / Коли в душі настане* тишина» [7, с. 112]), а з іншого – тривоги (*«Хоч мав на тілі тридцять ран, /* В душі не мав тривоги*...»* [7, с. 221]); туги (*«*В душі *являєсь* туга» [8, с. 128]); люті (*«Пора* з душі прогнати лють *звірюки»* [8, с. 120]). Внутрішній світ людини представлений в автора широким спектром почуттів, що формують позитивний і негативний полюси. Ця гама почуттів пов'язана з надзвичайною емоційністю автора. Інколи почуття можуть бути не ідентифікованими: *«*В душі *якесь* невідоме чуття*»* [8, с. 105].

Душа в розумінні Б. Лепкого – «вмістилище найціннішого», зокрема спогадів про рідний край, близьких людей: *«Я* України *не знайшов на карті, / Може,* в душі її я віднайду*»* [7, с. 327]; *«Тільки сумно* у душі / Спомин відгукнеться*»* [7, с. 97].

У досліджуваних текстах душа також асоціюється з об'єктом дії, на який можна впливати, що нерідко призводить до якісних змін: *«Оце* питаннє *не йде мені з ума / І безнастанно* збентежує душу» [8, с. 83], *«Прийде* ніч*, як той крук, / Витягає сто рук, /* Запускає сто кігтів у душу*»* [7, с. 85]. Реалізуючи подібну семантику лексема *душа* нерідко виступає об'єктом порівняння, як-от: *«А тихо тут і так спокійно, /* Як у душі*, що збулась горя»* [7, с. 51].

Багатогранність поетичної вербалізації досліджуваного концепту засвідчує взаємодія з думками, що втілюється в концептуальному смислі «та, що відповідальна за мислення», вираженому композитом *душа-мисль*: *«В* душі-мислі народу *мойого»* [8, с. 12]. Фіксуємо й інші мікроконтексти, в яких об'єктивується думка про душу як вмістилище думок: *«*Неси в душі свою найкращу думу» [7, с. 134]. Реалізація вказаного концептуального фрагмента є специфічною особливістю творчості митця і засвідчує невіддільність почуттів і думок від душі.

Бажання людини також пов'язані з душею як їхнім локусом, що засвідчує концептуальний смисл «та, що поєднує в собі бажання»: *«*В душі *якесь невідоме чуття, /* Якесь бажання каже*: може, може, / Хоч хрест зніметься з моря забуття?»* [8, с. 105].

Нерідков досліджуваних текстах душа корелює з очима, що виражає концептуальний фрагмент «та, що асоціюється з очима». Саме очі є своєрідним допуском до невидимої душі: *«*В твоїх очах я небо бачу*, / Горять на нім вечірні зорі /* І відбивають сяйво ясне / В моїй душі*, неначе в морі»* [7, с. 104], *«Нехай же* очі *Твої сяють, / Як ті вечірні тихі зорі, / І най ся ясно* відбивають / В моїй душі*, неначе в морі»* [8, с. 52].

До важливих смислів, що репрезентують несакральну частину в структурі досліджуваного концепту, належать також такі: «душа як сукупність рис характеру людини» та «людина як носій тих чи інших якостей, властивостей»: *«Скільки разів* душа якась погана */ Вдиралася до мого огорода»* [7, с. 84], *«І* злобних душ *даремна їдь-отрута…»* [8, с. 61], *«Ігор-князь – це* душа дуже щира*»* [9, с. 328]. Подібні смисли повною мірою засвідчують амбівалентну природу аналізованої лінгвоментальної категорії.

Важливим компонентом профанної семантики є концептуальний фрагмент «та, що асоціюється із парою закоханих»: *«Розлучилися два серця вірні, /* Душі дві*, лихій судьбі покірні»* [7, с. 137]; *«Як мені вас жаль, / Як жаль, /* Ви, душі мручі*, / Даремно ждучі / Щастя. Ах, як жаль!»* [7, с. 82].

Часто автор послуговується лексемою *душа* на позначення неозначеної кількості: *«*Душ дев'ятсот *і дев'ятсот хрестів – / Моя донька там й двох моїх синів»* [7, с. 290] або у значенні «невідступно перебувати біля когось»: *«До чаш налито нам отрути, / А* ворог *напрасний і злий /* Став над душею й кличе*: «Пий! / Напийся нашої отрути»* [9, с. 230].

Маніфестантом сакральної і несакральної семантики можна вважати семантичний компонент «та, що асоціюється із життям». З одного боку, його засвідчує використана Б. Лепким цитата з Нового Заповіту, Євангеліє від Івана, глава 15: *«Больше сея любви никто же / имать, да кто* душу свою / положить за други своя*»* [9, с. 229], з іншого – фразеологічний вислів *з душею втекти,* вжитий у значенні «залишитись живим»: *«Такий приказ,* з душею утікай*»* [7, с. 200].

Душа в розумінні Б. Лепкого корелює із совістю, що проявляється у поетичних рядках на рівні синонімізації: *«Пора* з душі прогнати лють *звірюки, /* Обмийте совість*, мийте з крови руки!»* [8, с. 120]. Поет зауважує, що не може бути щасливим, допоки хтось терпить від неволі, це суперечить його совісті. Він глибоко переживає події народного життя, і біль кожного позбавляє його душевного спокою. Якщо у людини чисте сумління, тоді її душа наповнюється спокоєм.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження є спробою розгорнути когнітивну інформацію про один із фрагментів ірреальної дійсності – душу, в якому зафіксований життєвий досвід Б. Лепкого, відомого українського письменника першої половини ХХ ст. Встановлено, що лінгвоментальну категорію «душа» структурують дві площини – сакральна і несакральна, що становлять синкретичне ціле. Релігійна семантика виражається експліцитно або імпліцитно завдяки маркерам, основними з яких є смерть, рай, пекло. Профанна представлена смислами – «та, що пов'язана з почуттями», «є вмістилищем спогадів, думок, бажань», «яка асоціюється з очима» та ін. Виявлено, що семантичну структуру увиразнює розуміння душі як поняття, що корелює із життям, совістю. Витворюючи власну картину світу на загальнонародній основі, митець наповнює концептуалізований образ релевантною семантикою, оточує його оцінним та емоційним ореолом, поглиблюючи і розширюючи відомі етнічні уявлення про душу. Відзначаємо вплив на авторське осмислення народної творчості, літературної традиції, української міфології, міфології давньогрецької і давньоримської, філософської традиції, а також християнства і Біблії як писемного джерела. Аналіз оцінного забарвлення засвідчив, що концепт «душа» є амбівалентним. Проте переважають у його структурі позитивно марковані смисли, об'єктивація негативно забарвлених компонентів зумовлена авторським світобаченням, сформованим під впливом суперечливих подій, що відбувалися в першій половині ХХ ст. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в подальшому аналізі сакральних концептів як у творчості Б. Лепкого, так й інших українських письменників.

Література:

1. Скаб М.В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери: монографія. Чернівці: Рута, 2008. 560 с.
2. Каракуця О.М. Фразеологізми української мови з компонентом «душа» (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурний аспекти): автореф. дис. … канд. філол. наук. Харків, 2002. 19 с.
3. Білик Н. Вплив греко-католицького клерикального середовища на Богдана Лепкого. *Міжрелігійний діалог та його вплив на суспільство, політику, бізнес, культуру*: матеріали міжнар. наук. конф., м. Тернопіль, 13 жовтня 2021 року. Тернопіль, 2021. С. 110–114.
4. Живіцька І.А. Мовна картина світу як відображення реальності. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2010. № 4. С. 20–25.
5. Голобородько К.Ю. Лінгвістичний статус концепту. *Культура народов Причерноморья*. 2002. № 32. С. 27–30.
6. Словник української мови: в 20 т. / голов. ред. В.М. Русанівський. Київ: Наукова думка, 2013. Т. 4 : Д-Ж. 1007 с.
7. Лепкий Б. Твори: в 2 т. / упоряд., авт. вступ. ст. та прим. Ф.П. Погребенник. Київ: Наукова думка, 1997. Т. 1: Поетичні твори. Прозові твори. Мемуари. 845 с.
8. Лепкий Б. Вибрані твори: в 2 т. / упоряд., авт. передм. Н.І. Білик, Н.І. Гавдида. Київ : Смолоскип, 2011. Т. 1. 606 с.
9. Лепкий Б.С. Твори: в 2 т. / упоряд., авт. передм. та приміт. М.М. Ільницький. Київ: Дніпро, 1991. Т. 1: Поезія. Оповідання і нариси. Історичні повісті. 861 с.

Vilchynska T., Kotsiaba I. Features of the functioning of the linguomental category of the soul in the poetic language of Bohdan Lepkyi

Summary. The article is devoted to the analysis of the linguocognitive aspect of the concept of «soul» as one of the most important in the sacred picture of the world, verbalized in the poetic discourse of B. Lepkyi. Given the lack of research on sacred concepts in individual-authored pictures of the world, the topic is relevant. The aim of the scientific investigation was to identify the features of the implementation of the linguomental category «soul» in the poetic language of one of the famous figures of Ukrainian culture of the 20th century. B. Lepkyi. The article examines the features of the verbalization of the concept – the specificity of the nomination, the deployment of semantic space through contextual synonyms, implicitly expressed meanings, etc. The focus is on the evaluative coloring of the conceptualized concept. It is proven that the abstract linguomental category «soul» is structured by two planes: sacred and profane, which is evidence of the polysemantic nature of the analyzed concept. The first is demonstrated by the conceptual meaning of «that which is the immortal immaterial basis of man», the second is illustrated by such a semantic component as «the soul as the inner mental world of man». It has been found that the semantic structure is expressed by the understanding of the soul as a concept that correlates with life and conscience. The analysis of the concept of «soul» allowed us to identify a number of relevant features that objectify the idea of the eternal and the fluid, Christian and pagan understanding, individual and folk. We also note the influence on the author's understanding of folk art, literary tradition, Ukrainian and ancient mythology, etc. The analysis of the evaluative coloring showed that the concept of «soul» is ambivalent. It has been established that the studied concept in the poetic texts of B. Lepkyi is mostly positively marked and acquires a special emotional load. We associate the decrease on the axiological scale with the social system of that time and historical events. We consider the study of sacred concepts in the language of poets to be a promising direction of research.

Key words: concept, soul, sacred, conceptual meaning, linguistic-cognitive approach, B. Lepkyi.

Дата першого надходження рукопису до видання: 10.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 08.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.161.2'27
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.5

Вінтонів М. О.,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
https://orcid.org/0000-0002-3258-8633

Вінтонів Т. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
https://orcid.org/0000-0002-2210-3970

Булава Н. Ю.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
https://orcid.org/0000-0001-7671-1069

СУЧАСНИЙ СТУДЕНТСЬКИЙ СЛЕНГ: СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ І ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Анотація. Статтю присвячено комплексному аналізу сучасного студентського сленгу крізь призму соціолінгвістичного й прагматичного аспектів в українському мовному просторі. Актуальність дослідження зумовлене активною динамікою мовних процесів у молодіжному середовищі, що виявляється в швидкому оновленні лексичного складу, впливі цифрової комунікації, соціальних мереж і глобалізаційних чинників, а також у формуванні нових норм і стилів спілкування серед студентів. У статті досліджено функціональні, семантичні та комунікативно-прагматичні особливості студентського сленгу, його значення в повсякденному та цифровому мовленні молоді, а також оцінку його впливу на українську мову та мовленнєву культуру з позицій студентів.

Матеріалом дослідження слугували результати анкетування 100 студентів Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, проведеного в грудні 2025 року. У роботі застосовано методи соціолінгвістичного аналізу, статистичний, кількісної обробки даних, інтерпретації відкритих відповідей респондентів та контент-аналізу письмових і цифрових повідомлень. Дослідження засвідчило, що сленг є стабільно інтегрованим компонентом мовлення студентів, виконує ідентифікаційну, експресивну та прагматичну функції, сприяє груповій згуртованості, розвитку мовної креативності та міжособистісної комунікації.

Встановлено домінування англіцизмів і гібридних утворень у структурі сленгу, активне використання синонімічних рядів, значну варіативність письмової фіксації сленгізмів, що іноді призводить до орфографічних відхилень. Аналіз анкетних даних засвідчив переважно зважене, помірковано-критичне ставлення молоді до впливу сленгу на українську мову: його сприймають як природний, контекстуально обмежений елемент мовної системи, водночас відзначений ризик спрощення мовлення під час надмірного його використання. Провідною категорією мовної свідомості респондентів є доречність, що свідчить про сформоване розуміння стилістичної диференціації мовлення та високий рівень комунікативної відповідальності. Окреслено перспективи подальших досліджень студентського сленгу в регіональному, фаховому та цифровому вимірах, що дозволяє глибше зрозуміти сучасні трансформації української мовної культури.

Ключові слова: сленг; соціолект; мовна норма; публічне мовлення; молодіжна комунікація; мовна культура; сучасні мовні процеси.

Постановка проблеми. Сучасна мовна ситуація в Україні характеризується інтенсивною динамікою та неоднорідністю комунікативного простору. Поряд із кодифікованою літературною нормою активно функціонують численні соціолекти – мовні підсистеми, які обслуговують потреби окремих соціальних груп. Із-поміж них особливе місце посідає молодіжний, або студентський, сленг, що є не лише лексичним відхиленням, а й комплексним соціокультурним явищем. У молодіжному середовищі, зокрема в мережі «Інтернет», активно виникають неологізми, сленгізми та іншомовні запозичення, які виконують функцію маркерів молодіжної культури. Вони слугують інструментом самовираження, способом підкреслення власної ідентичності, відмежування від дорослого світу та засобом спрощення комунікації серед однолітків. Результати досліджень функціонування сленгу в студентському середовищі Київського столичного університету імені Бориса Грінченка засвідчили, що сленг формує специфічний комунікативний колорит, проте його використання в ситуаціях офіційного чи ділового спілкування є недоречним і може свідчити про недостатній рівень мовної культури мовця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Студіювання сленгу має тривалу традицію в українській соціолінгвістиці, проте його актуальний стан та прагматичний вимір у різних регіональних та профільних університетських осередках вимагає постійного переосмислення. Аналіз останніх наукових

публікацій дозволяє окреслити ступінь вивченості проблеми та визначити наукову нішу обраного дослідження. Фундаментальні засади для наших наукових студій закладені в працях, присвячених соціолектам та нелітературній лексиці. Роботи К. Бондаренко [1], Л. Ставицької [2], О. Стишова [3], М. Столяр [4], Т. Кондратюк [5] та інших, дали змогу чітко розмежувати поняття арго, жаргон та сленг і визначити основні соціолінгвістичні функції молодіжного мовлення: ідентифікаційну, експресивну та функцію економії мовних зусиль. Ці праці послугували теоретичною базою для аналізу функціонального навантаження лексики студентів Київського столичного університету імені Бориса Грінченка.

У повсякденному спілкуванні молоді сленг уживається надзвичайно активно, проте цей лексичний сегмент поки що не отримав належного наукового опрацювання. Проблема сленгу в наукових колах розкрита й описана спорадично, не повною мірою систематизована. Свого часу появі й функціонуванню соціолектів свої праці присвятили науковці: С. Булик-Верхола, А. Д'яков, Р. Зорівчак, Т. Кияк, З. Куделько, З. Куньч, О. Пономарів, О. Сербенська, Л. Масенко, Л. Харчук та ін. Різні аспекти молодіжного сленгу вивчали Ю. Василенко, К. Котелевець, Л. Мацько, С. Пиркало, О. Тараненко та ін. Прагмалінгвістичні, лексико-семантичні, функційні та сугестивні особливості молодіжного сленгу в постмодерній лінгвоукраїністиці стали предметом дослідження М. Столяр. Семантико-структурні, словотвірні та функціональні особливості українськомовного комп'ютерного сленгу проаналізувала І. Щур. Регіональні особливості молодіжного сленгу в мовленнєвій структурі міста Херсона прокоментувала С. Мартос. Усне мовлення тернопільців висвітлено в студіях Т. Миколенко, Л. Назаревич, Г. Мацюк та ін. У сучасному комунікативному просторі простежуємо динамічний розвиток мовної системи, зокрема активне оновлення молодіжного сленгу, що зумовлює появу нових лексичних одиниць та їхнє стрімке поширення в повсякденному спілкуванні. Такий інтенсивний процес мовної трансформації актуалізує необхідність системного вивчення, класифікації та поглибленого аналізу сленгових новотворів. Дослідження усного мовлення столичного студентства є актуальним, адже саме київський молодіжний соціолект демонструє найвищу динаміку мовних змін і слугує джерелом мовних інновацій для інших регіонів. Попри це, лексичні особливості комунікації студентів університетів Києва залишаються недостатньо описаними, що зумовлює потребу поглибленого аналізу цього шару лексики та його впливу на розвиток сучасної української мови.

Мета статті – комплексно проаналізувати сучасний студентський сленг у межах українськомовного простору та чинники впливу на мовленнєву культуру різних соціальних спільнот.

Об'єктом аналізу став молодіжний сленг як соціально маркований різновид лексики студентства, репрезентований у мовленні здобувачів вищої освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка з притаманною йому динамічністю, інноваційністю та широкою сферою функціональної реалізації.

Предметом аналізу стали структурні, семантичні й комунікативно-прагматичні параметри сленгових одиниць, що побутують у повсякденному й цифровому дискурсі студентської молоді, а також механізми формування, закріплення та поширення цих мовних інновацій у сучасному студентському середовищі.

Матеріалом дослідження стали результати анкетування, спрямованого на з'ясування рівня поінформованості студентів щодо явища молодіжного сленгу та особливостей його функціонування в сучасному комунікативному просторі. Емпіричну основу становлять відповіді 100 студентів різних освітніх програм Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, зібрані в грудні 2025 року. Опитування дало змогу окреслити основні тенденції в мовній поведінці молодих людей та узагальнити їхні погляди на специфіку використання сленгової лексики.

Вибір респондентів є цілком обґрунтованим, оскільки студентська молодь належить до соціальної групи, що найдинамічніше реагує на мовні трансформації та активно впроваджує в повсякденне спілкування нові мовні моделі. Саме цей сегмент користувачів комунікативного простору вирізняється високим рівнем цифрової активності, значною залученістю до соціальних мереж, онлайн-платформ та неформальних спільнот, де сленг функціонує як домінувальна форма мовної взаємодії. Молодь є головним генератором, транслятором і модифікатором сленгових одиниць, що зумовлює швидку змінність, поширення та усталення нових мовних одиниць у колі їхніх ровесників. Крім того, саме студентське середовище забезпечує умови для інтенсивної комунікації: навчальна діяльність, групові проєкти, позааудиторні активності, участь у волонтерських, культурних і цифрових ініціативах стимулюють мовний обмін та посилюють потребу у використанні маркерів групової ідентичності, з-поміж яких сленг посідає провідне місце.

Виклад основного матеріалу. Результати лінгвістичного опитування студентів Київського столичного університету імені Бориса Грінченка дозволяють стверджувати, що сленг є органічною й невід'ємною складовою мовної практики сучасної молоді.

Респондентам запропоновано оцінити частку сленгової лексики у власному мовленні (рисунок 1). Отримані результати засвідчують високий рівень залученості студентів до використання сленгу в повсякденній комунікації. Домінує група опитаних із помірним рівнем уживання сленгу, яка становить 47 %, що вказує на його стабільну інтегрованість у мовленнєві практики молоді. Чверть респондентів (25 %) характеризує своє мовлення як таке, що містить значну частку сленгу (41–60 %), що підтверджує провідну роль неформальних мовних кодів у студентському середовищі, зокрема в міжособистісному та цифровому спілкуванні. Водночас 25 % опитаних використовують сленг епізодично (6–20 %), а частка респондентів із мінімальним або майже відсутнім уживанням сленгу є незначною (3 %). Загалом ці дані свідчать, що уникання молодіжного сленгу в студентській спільноті має маргінальний характер і не є типовою мовленнєвою стратегією.

Опитування виявило, що сленг є невід'ємним компонентом мовлення сучасних студентів, що свідчить про його стабільну інтеграцію в повсякденні комунікаційні практики молоді. Понад 70 % опитаних активно або помірно використовують сленгові одиниці, що свідчить про динамічний розвиток субмовних практик та їхню адаптацію до умов навчального, соціального та цифрового середовищ. Студентська молодь не лише відтворює вже усталені сленгові елементи, а й активно

формує нові, що робить її значущим чинником мовних інновацій та збагачення сучасної української мови. Високий рівень поширення сленгу також відображає ефективність його функції у підтриманні групової ідентичності та налагодженні комунікації серед однолітків.

Водночас досліджуване явище має і певні негативні аспекти. Значна частка студентів часто використовує сленг, що може зумовлювати обмежену придатність їхньої мови у формальних й академічних контекстах, а також у спілкуванні з представниками старших вікових груп. Використання специфічних сленгових одиниць може зменшувати зрозумілість комунікації та ускладнювати міжгруповий чи міжкультурний обмін інформацією. Крім того, надмірне захоплення сленговою лексикою може потенційно сприяти зниженню рівня володіння стандартними мовними засобами, що потребує уваги в контексті мовної освіти. Результати опитування підтверджують функціональну значущість сленгу для студентської спільноти, водночас підкреслюючи необхідність усвідомленого використання його ресурсів у різних комунікативних ситуаціях.

Однією з визначальних ознак молодіжного сленгу є його висока динамічність та нестабільність лексичного складу, що зумовлює постійне оновлення слів і швидку зміну мовних маркерів. На відміну від дорослих мовних груп, у яких сленгізми зберігають життєздатність протягом тривалого часу, у молодіжному середовищі темп їх оновлення істотно прискорений. Лексичний репертуар студентської молоді формується відповідно до комунікативного простору, у якому вони перебувають: цифрового середовища, медіапростору, контенту телевізійних та стримінгових платформ [6, с.134].

Значну частину сленгових одиниць активно запозичують з інтернет-дискурсу, соціальних мереж, ігрових платформ, освітніх онлайн-сервісів, а також вона формується під впливом автоматизованих перекладацьких інструментів. Молодіжне мовлення поєднує лексеми, які зберігають сталість та функціонують упродовж кількох поколінь користувачів, із новоутвореннями, що виникають у результаті постійної взаємодії з цифровим та інформаційним середовищем.

Аналіз відповідей щодо найчастотніших ситуацій вживання сленгу виявив, що більшість студентів (89 %) вживає його переважно в спілкуванні з друзями (рисунок 2). Такий високий показник свідчить про природність і невимушеність використання неформальної лексики в молодіжному середовищі, де сленг виконує функції групової ідентифікації та мовної економії. Другим за поширеністю контекстом є комунікація в соціальних мережах (7 %), що підтверджує тенденцію до інтеграції сленгових одиниць у цифрову комунікацію, де домінують швидкі, скорочені та емоційно забарвлені мовні форми. Категорія «інше» (4 %) представлена мінімально, що може вказувати на обмеження сфери використання сленгу лише до неофіційних комунікативних ситуацій. Зосередження сленгової лексики переважно в дружньому та неформальному спілкуванні демонструє, що студенти достатньо чітко розмежовують мовні регістри й здатні адаптувати мовлення до комунікативної ситуації. Використання сленгу в рамках молодіжної групи сприяє згуртованості, формуванню власного мовного коду та розвитку динамічних мовних інновацій. Крім того, помірне застосування сленгу в соціальних мережах підтверджує високий ступінь цифрової компетентності студентів, які активно залучені до нових моделей онлайн-комунікації.

На думку С. Мартос, підвищений рівень уживання молодіжного сленгу в неофіційних комунікативних умовах зумовлений передусім міжособистісною взаємодією з ровесниками, що сприяє реалізації функцій групової ідентифікації, експресивності та солідарності [7]. Водночас надмірна концентрація сленгу в молодіжному спілкуванні може свідчити про ризик витіснення нормативних форм мови в окремих контекстах, особливо якщо сленг переноситься в офіційні або напівофіційні ситуації. Низький відсоток тих, хто використовує сленг у навчальному процесі, є позитивним з погляду культури мовлення, проте може вказувати на недостатнє формування мовної

Рис. 1. Розподіл учасників опитування щодо частки використання сленгу у власному мовленні

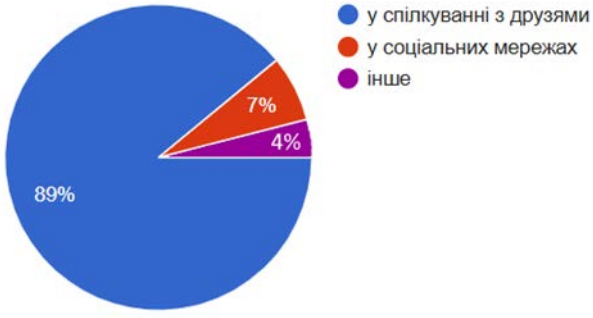

Рис. 2. Розподіл учасників опитування щодо найчастотніших ситуацій використання сленгу

рефлексії, адже студенти не завжди усвідомлюють стилістичні межі мовних засобів. Крім того, занадто велика домінантність одного комунікативного контексту (майже 90 %) знижує різноманітність мовленнєвих практик і потенційно може спричиняти одноманітність мовного стилю.

Важливою складовою опитування стали відповіді студентів щодо найбільш використовуваних сленгових лексем, які формують ядро їхнього неформального мовлення та демонструють динаміку розвитку сучасної молодіжної комунікації. Отримані результати відображають актуальні тенденції в мовленні сучасної молоді та демонструють ступінь проникнення запозичених і неологізованих форм у повсякденну комунікацію (таблиця 1).

Аналіз зібраного матеріалу демонструє, що ядро сленгової лексики студентської молоді формують переважно емоційно-оцінні, експресивні та запозичені одиниці, які відображають світоглядні настанови, комунікативні потреби та соціокультурні практики сучасних студентів.

Частотність уживання англіцизмів у соціальних мережах, на думку Л. Назаревич, значною мірою зумовлена тим, що українським відповідникам притаманна більша довжина або складність форми, а їхнє звучання не завжди передає потрібні смислові відтінки. Унаслідок цього значення може частково втрачати чіткість. Попри те, що більшість таких сленгових понять можна передати засобами української мови, комунікативний простір соціальних мереж і медіа активно підтримує й поширює використання запозичених елементів, сприяючи їх закріпленню в мовленні [6, с. 134].

Дослідниця зазначає, що такі сленгізми-англіцизми, увібравши українські словотвірні форманти, поступово адаптуються до мовної системи та стають повноцінними елементами українського лексикону. Зокрема, нами зафіксовані такі приклади: *дефати, паблішити, рофлити, спойлерити, крінжовий, токсик, гейтити, рандомний, чілити, хармити, юзати* тощо.

Молодь продовжує вживати перевірені часом лексеми та одночасно збагачує мову новими словами, що з'являються під час онлайн-ігор, вебінарів, спілкування в соцмережах та роботи з автоматичним перекладом. Очевидно, що студенти легко опановують і виробляють нові лексеми, а також знають численні синоніми й вміло застосовують їх залежно від ситуації (таблиця 2).

Динамічний та багатогранний молодіжний сленг виконує кілька важливих функцій: передавання емоцій та оцінки подій, швидкий опис взаємодії між людьми та власних симпатій, відображення стилю життя, цифрової культури та трендів.

Таблиця 1

Найуживаніші сленгізми в студентському мовленні

Сленгізм	Кількість згадувань	Значення та пояснення
Крінж / Кринж	42	Виражає почуття сорому за чиїсь дії або огиди; оцінка чогось безглуздого, жахливого чи недоречного.
Вайб / Вайбік	17	Означає атмосферу, настрій, особливу енергію або емоційний стан, який викликає людина чи місце.
Треш	14	Використовують для опису чогось жахливого, нікчемного, абсурдного або такого, що викликає сильні негативні емоції.
Рофл / Рофлити	10	Означає жарт, сміх, висміювання ситуації; походить від англійської абревіатури ROFL.
Краш	8	Людина, яка дуже подобається, об'єкт таємної чи явної закоханості.
Юзати	7	Означає використовувати щось (предмет, програму, слово).
Чіназес	7	Вигук, що виражає задоволення, схвалення або розслаблений стан; часто вживане як жартівливе вітання чи оцінка.
Жиза	6	Скорочення від «життєво»; вживають як підтвердження того, що ситуація знайома та актуальна для мовця.
Слей / Slay	6	Вираження захоплення чиїмось виглядом або успіхом; означає «вражати», «виглядати неперевершено».
Імба	4	Позначає щось надзвичайно потужне, найкраще у своєму роді (часто з геймерського сленгу).
Чілити / Чілл	4	Означає відпочивати, розслаблятися, нічого не робити.
База	4	Означає основу, правильну думку, з якою мовець повністю згоден; фундаментальна істина.

Таблиця 2

Функціонально-семантичні групи сленгових одиниць

Функціонально-семантична група	Сленгізм	Значення (пояснення)	Синоніми
Емоційний стан або оцінка ситуації	*крінж*	сором за чиїсь дії, щось незручне	*зашквар, треш, діва*
	вайб	атмосфера, настрій, енергія події або людини; допомагає коротко описати стан оточення	*чіл, філ, флекс*
Взаємодія з людьми або особисті симпатії	*краш*	людина, яка дуже подобається	*лайк, топ, симпатяга*
Активні дії, стан або стиль життя	*чілити*	розслаблятися, відпочивати	*релаксити, зависнути, чіл*
	слей	робити щось дуже круто, «топово»	*імба, флексити, топ*
	юзати	використовувати щось; часто замінюється на «застосовувати»	*клікати, гоу*
Соціальні та культурні явища	*зашквар*	ганебна ситуація	*крінж, треш, фейл*
	топ	найкраще, найкрутіше	*імба, свег, слей*
	хайп	популярність, ажіотаж навколо чогось	*тренд, мейнстрім, апдейт*
	свег	стиль, харизма	*флекс, імба, чіназес*
Опис технічних або цифрових явищ	*дроп*	реліз або вихід нового контенту	*реліз, апдейт*
	байт	провокація або певна частина інформації	*підсік, клік*
	ред флаг	тривожний сигнал, небезпечна або підозріла ознака	*warning, стоп*

Сленгізми часто взаємозамінні та мають синонімічні ряди, що дозволяє студентам гнучко адаптувати мовлення під конкретну ситуацію. Це свідчить про високу мовну компетентність молоді та здатність швидко засвоювати нові лексеми.

Більшість сленгізмів іншомовного походження респонденти фіксують із порушенням орфографічних норм української мови. Аналіз відповідей студентів засвідчив наявність кількох типових груп орфографічних помилок, зумовлених впливом мови-джерела і неусталеністю правопису молодіжного сленгу. Зокрема, варіативність передавання іншомовних звуків: *крінж / кріндж / кринж / криндж* – варіативність між *ж / дж*, зумовлену впливом англійського cringe та відсутністю чітко закріпленої орфографічної норми в неофіційному вжитку; *чіназес / чиназес / чіназєс* – варіативність у передаванні голосних (*і / и, е / є*), що свідчить про фонетичний принцип запису «на слух»; порушення правил адаптації запозичень, які респонденти часто не дотримуються норм української транслітерації: *вайб / вайбік, токсік/ токсик* (додавання зменшувальних суфіксів без урахування словотвірної адаптації) тощо.

Такі відхилення від орфографічної норми свідчать не лише про мовну варіативність, а й про динамічний процес адаптації іншомовної лексики в сучасному молодіжному мовленні.

Виявлено, що основними джерелом формування сленгового словника молоді є соціальні мережі (рисунок 3), на які припадає 80 % відповідей респондентів. Це свідчить про вирішальний вплив цифрового комунікативного простору на мовну практику сучасних студентів. Значно меншу, проте помітну роль відіграє безпосереднє спілкування з друзями – 14 %, що підтверджує важливість міжособистісної комунікації в процесі закріплення та активного використання сленгових одиниць. Інші джерела, зокрема фільми й серіали (2 %), музика (1 %) та категорія «інше» (3 %), мають маргінальний вплив на формування сленгової лексики.

Отримані результати щодо ставлення респондентів до впливу сленгу на українську мову свідчать про переважно зважене та толерантне ставлення студентської молоді до сленгу як мовного явища (рисунок 4). Більшість опитаних (61 %) уважають вплив сленгу нейтральним, це свідчить про сприйняття сленгу як природного й закономірного компонента мовної системи, що функціонує паралельно з літературною нормою та не становить безпосередньої загрози її стабільності.

Позитивно оцінюють вплив сленгу 23 % респондентів, які розглядають сленг як чинник оновлення лексичного складу мови, засіб мовної креативності та маркер сучасної культури, що сприяє розширенню виражальних можливостей української мови, особливо в молодіжному середовищі.

Негативну оцінку висловили 16 % респондентів, що може бути пов'язано з побоюваннями щодо надмірного вживання іншомовних елементів, порушення орфографічних і стилістичних норм, а також витіснення питомо української лексики сленговими запозиченнями.

Домінування нейтральної оцінки вказує на усвідомлення функціональної обмеженості сленгу та його залежності від комунікативної ситуації. Водночас наявність позитивних і негативних оцінок підтверджує багатогранність впливу сленгу на українську мову, що потребує подальшого наукового осмислення в контексті мовної норми, культури мовлення та цифрової комунікації (таблиця 3).

Загалом відповіді респондентів засвідчують амбівалентне, але усвідомлене ставлення до сленгу. Молодь визнає його неминучість у сучасному мовному просторі, зумовлену впливом соціальних мереж, глобалізації та швидких культурних змін, водночас наголошуючи на потребі мовної свідомості та дотримання літературних норм у публічному й науковому мовленні. Як слушно зауважує один зі студентів, «*сленг — це ресурс мовної виразності, але він вимагає балансу та врахування контексту спілкування*», що узагальнює домінантну позицію опитаних.

Результати анкетування засвідчують неоднозначну позицію респондентів щодо збагачення мовлення молоді сленгом

Рис. 3. Розподіл учасників опитування щодо основних джерел формування словника сленгу в молоді

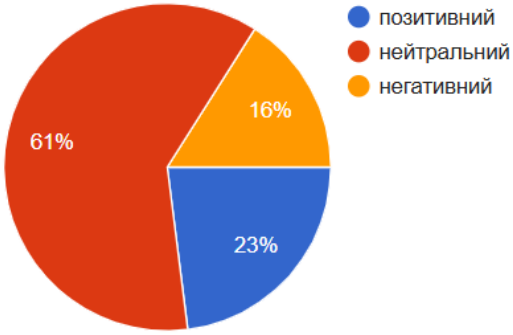

Рис. 4. Розподіл учасників опитування щодо ставлення респондентів до впливу сленгу на українську мову

(рисунок 5). Лише 25 % опитаних однозначно вважають, що сленг збагачує мовлення, тоді як 54 % респондентів обрали варіант «частково», що свідчить про усвідомлення позитивних і обмежувальних аспектів уживання сленгової лексики. Водночас 21 % опитаних заперечують збагачувальну роль сленгу, імовірно пов'язуючи його з мовним спрощенням та витісненням літературних відповідників. Загалом отримані дані підтверджують переважно помірковано-критичну позицію молоді щодо впливу сленгу на мовленнєву культуру. Аналіз розгорнутих відповідей студентів на запитання про збагачення мовлення молоді сленгом дає змогу виявити низку показових тенденцій, що корелюють із кількісними результатами анкетування. Передусім простежуємо домінування поміркованої, компромісної позиції, коли сленг оцінюють не як однозначне збагачення, а як умовний, контекстуально залежний ресурс мовлення (таблиця 4).

Отже, студенти не ототожнюють сленг із мовною нормою, а сприймають як функціонально обмежений шар лексики.

Водночас чітко помітна емоційно-експресивна мотивація вживання сленгу. Респонденти неодноразово підкреслюють його здатність передавати емоції, настрій і ставлення швидко та влучно: «*одним словом можна описати весь перелік емоцій*», «*сленг робить мовлення живим, сучасним*», «*допомагає бути на одній хвилі*». Особливо переконливими для респондентів висловлювання щодо відсутності повноцінних українських відповідників: «*слово "вайб" неможливо легко та влучно передати українською*», «"*краш" замінює довге описове формулювання*».

Окрему тенденцію становить інструментальне сприйняття сленгу як мовного скорочення: «*одне слово заміняє багато*», «*швидкий доступ у мозку*», що водночас оцінюється амбівалентно. З одного боку, це зручність і комунікативна ефектив-

Таблиця 3

Оцінка впливу сленгу на українську мову (відповіді студентів)

Оцінка впливу	Пояснення та аргументація студентів (вибрані відповіді)
Позитивний	*«Сленг дає більш емоційне забарвлення нашому мовленню, навіть попри те, що в українській мові є багато цікавих слів». «Він відображає живе спілкування серед молоді». «З'являються нові слова, які допомагають розкрити сенс слова літературної мови». «Це показує, що українська не зупинилася у мовному розвиткові, а реагує на нові реалії (інтернет, попкультура, технології)». «Це збагачує мовлення і робить його різноманітнішим та цікавішим».*
Нейтральний	*«Сленг – це природне явище. Хоч він і не розвиває українську мову, але й не руйнує її, адже існує паралельно до літературної мови». «Якщо цього не забагато, то це не погіршує і не покращує стан мови». «Він не шкодить мові, бо люди все одно використовують літературну мову у навчанні чи офіційних ситуаціях, а сленг вживається лише у дружніх розмовах». «Він не є суто позитивним чи негативним. З одного боку, він об'єднує молодь... з іншого — ми забуваємо, що в українській мові є багато відповідників». «Усе залежить від ситуації та міри використання».*
Негативний	*«Надмірне вживання сленгу поступово розмиває літературні норми української мови та зменшує багатство словникового запасу». «Сленг збіднює словниковий запас, витісняє літературні норми та формує звичку висловлюватися спрощено». «Одне слово заміняє багато слів... людина не може якось по-іншому пояснити ті чи інші речі без вживання подібних слів». «Молодь забуває питомо українські слова та постійно надає перевагу запозиченим та сленговим конструкціям, що руйнує природність української мови».*

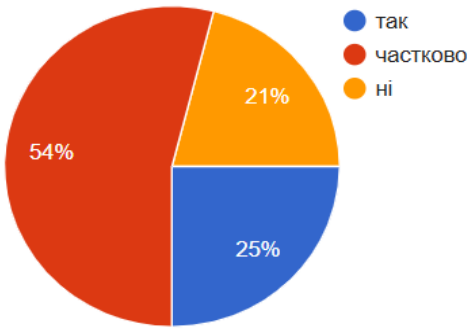

Рис. 5. Розподіл учасників опитування щодо впливу сленгу на збагачення мовлення

Таблиця 4

Висловлювання студентів щодо збагачення мовлення сленгом

Вибір	Цитати та аргументація студентів
Так	*«Через сленг можна вивчати різні мови». «Сленг додає емоційності та виразності». «Це поповнення власного словникового запасу». «З новими словами в нас тепер є ще більше синонімів». «Допомагає виражати емоції, настрій і ставлення до ситуацій більш яскраво та природно..., створюючи власний стиль і відчуття спільності». «Дозволяє замінити цілу фразу одним словом (наприклад, "краш" замість "хлопець, який мені подобається" або "сіблінси")».*
Частково	*«Це урізноманітнює мову, але у навчанні чи офіційних ситуаціях може заважати». «Сленг робить мовлення живим... Проте надмірне його використання може збіднювати словниковий запас і витісняти літературні норми». «Сленгові слова краще дають зрозуміти стан людини, її емоційне становище». «Збільшення словникового запасу не завжди є пропорційним його якості». «Розвиває нас, якщо це слова з англійської мови, то ми так паралельно і її вчимо». «Дає можливість більш детально і яскраво оцінити ситуацію».*
Ні	*«Сленг не робить мову молоді багатшою, бо замість різних гарних слів усі часто говорять одними й тими ж модними виразами». «Сленг – це більше спрощення, а не збагачення». «Це як слова-паразити». «Він є вузькосоціальним і тимчасовим явищем..., не формуючи стійкої лексичної бази». «Мовлення стає надто бідним та неприємним для оточуючих». «Молодь може використовувати сленг замість синонімів, тому немає збагачення мовлення». «Це спонукає до "деградації" суспільства, бо молодь не цікавиться творами української літератури з багатою лексикою». «На одне сленгове слово може приходитись декілька українських відповідників, проте молодь обирає використовувати той самий безліч разів».*

ність, з іншого – ризик мовної стандартизації та втрати варіативності: «*молодь постійно використовує ті самі модні слова*», «*мовлення стає менш різноманітним*».

Помітною є також рефлексія щодо якості словникового збагачення, а не лише його кількості. Деякі респонденти наголошують, що «*збільшення словникового запасу не завжди пропорційне його якості*», «*більше слів, але не завжди найкращих*». У цьому контексті сленг часто сприймають як поверхневе поповнення лексикону, що не завжди сприяє розвитку мовної компетенції.

Варто виокремити і критичну позицію, згідно з якою сленг трактують як чинник мовного спрощення: «*це як слова-паразити*», «*замінює багатші слова простими, запозиченими*», «*знижує здатність висловлюватися точно*». У таких відповідях сленг асоціюють із недбалістю мовлення та поступовим витісненням питомої лексики. Частина наведених слів (*юзати, чекнути, дефати, скролити, шерити, м'ютити, ремувнути*) є функціональними кальками з англійської мови, які замінюють вже наявні українські відповідники (*використовувати, перевіряти, захищати, гортати, поширювати, вимикати звук, видаляти*). У такому разі збільшення кількості лексичних одиниць не супроводжується зростанням мовної точности чи стилістичної різноманітности.

Показовою є також прагматична оцінка сленгу як міжкультурного засобу. Частина студентів пов'язує його з легкою адаптацією до глобалізованого середовища: «*через сленг можна вивчати інші мови*», «*це допомагає краще розуміти тренди*», «*паралельно вчимо англійську*». У цьому аспекті сленг постає не лише мовним, а й соціокультурним маркером покоління.

Відповіді респондентів засвідчують високий рівень мовної свідомості сучасної молоді. Сленг сприймають не як загрозу українській мові, а як динамічний, тимчасовий і функціонально обмежений елемент мовної системи.

Результати відповідей на запитання про доречність використання сленгу в навчанні та професійному спілкуванні демонструють чітко виражену контекстуальну позицію молоді. Більшість респондентів (53 %) вважає, що доречність сленгу залежить від ситуації, що свідчить про сформоване відчуття стилістичної норми та здатність розмежовувати неформальне й офіційне мовлення. Водночас майже половина опитаних (47 %) категорично заперечує доречність сленгу в таких комунікативних сферах, пов'язуючи їх із вимогою нормативності, точності та професійності.

Показовим є відсутність у студентському середовищі тенденції до беззастережної легітимації сленгу в освітньо-професійному дискурсі. Цікаве спостереження полягає в тому, що навіть активні носії сленгової лексики демонструють високий рівень мовної рефлексії, визнаючи необхідність стилістичної доцільності та функціонального розмежування мовних засобів залежно від комунікативної ситуації.

У більшості відповідей сленг респонденти осмислюють як елемент розмовного, неформального мовлення, що «*псує діловий стиль*», «*знижує серйозність мовця*» та може «*викликати недовіру до спеціаліста*». Характерною є апеляція до норм літературної мови та професійної етики, що свідчить про сформоване у студентів уявлення про мовну ієрархію стилів.

Загалом студенти чітко розмежовують неформальне та офіційне мовлення, визнаючи сленг маркером групової, вікової або професійної ідентичності, але не універсальним засобом комунікації. Провідною тенденцією є прагнення до мовної нормативності в публічному й професійному просторі, тоді як сленг сприймають як допоміжний, ситуативно зумовлений ресурс, використання якого потребує мовного такту й комунікативної компетентності.

Студіюючи субстандартну лексику в медіа, О. Стишов звертає увагу на динамічність її розвитку та вплив не лише на розмовний стиль, а й проникнення в інші функційні різновиди – особливо активно в масмедіа. Сленгізми сприяють процесам демократизації ЗМК, їх орозмовленню, а як наслідок більшій експресивізації та переконливості викладу матеріалів [3, с.86]. О. Щепка наголошує, що рівень уживання сленгових одиниць у сучасному публіцистичному дискурсі є настільки високим, що вони сприймаються як звичний мовний елемент, унаслідок чого автори матеріалів здебільшого не виокремлюють їх графічно, зокрема за допомогою лапок [8, с. 200]. Проте неоднозначне ставлення респондентів до проникнення сленгу в мову засобів масової інформації та публічне мовлення демонструє діаграма на рисунку 6. Більшість опитаних демонструє байдуже ставлення до цього явища (45 %), що свідчить про певну звиклість молоді до сленгових елементів у медіапросторі та сприйняття їх як звичного компонента сучасної комунікації. Негативну оцінку висловили 32 % респондентів, що вказує на збереження орієнтації частини мовців на нормативність, літературність і стриманість публічного мовлення. Позитивно до цього процесу ставляться 23 % опитаних, розглядаючи сленг як засіб оновлення мови, наближення медіадискурсу до молодіжної аудиторії та актуалізації комунікації.

Останнє відкрите запитання анкети передбачало вираження ставлення студентів до молодіжного сленгу. Абсолютна більшість респондентів не сприймає сленгізми ані як однозначну шкоду, ані як безумовну користь, наголошуючи на контекстуальності та мірі вживання (таблиця 5).

Загалом для студентської молоді сленг є **природним і невід'ємним компонентом живої мови**, корисний у неофіційному середовищі, але потенційно шкідливий за умови неконтрольованого вживання. Головною категорією в мовній свідомості респондентів є **доречність**, що свідчить про сформоване розуміння стилістичної диференціації мовлення та комунікативної відповідальності.

Висновки та перспективи дослідження. Проведене соціолінгвістичне й прагматичне дослідження сучасного студентського сленгу виявило, що цей різновид нелітературної лексики є стійким, функціонально важливим і динамічним компонентом мовної практики студентської молоді. Сленг активно використовують у неформальному та цифровому спілкуванні, виконує ідентифікаційну, експресивну, прагматичну й економічну функції, сприяє згуртуванню молодіжної спільноти та відображає її соціокультурні орієнтири. Водночас результати анкетування свідчать про високий рівень мовної рефлексії студентів, які чітко розмежовують сфери доречного й недоречного вживання сленгових одиниць, усвідомлюючи необхідність дотримання літературної норми в офіційних, навчальних і професійних контекстах.

Аналіз лексичного матеріалу підтвердив домінування англіцизмів і гібридних новоутворень у структурі сучасного студентського сленгу, а також наявність розгалужених синонімічних рядів, що свідчить про гнучкість і варіативність молодіжного мовлення. Виявлені орфографічні відхилення

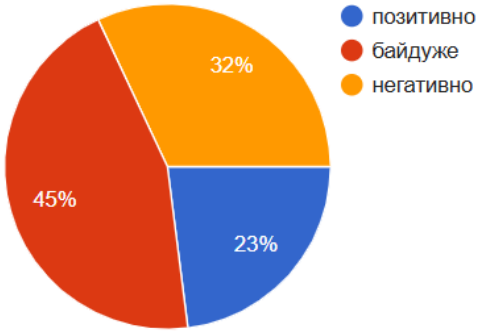

Рис. 6. Розподіл учасників опитування щодо ставлення респондентів до проникнення сленгу в мову медіа та публічне мовлення

Таблиця 5

Власне ставлення студентів до молодіжного сленгу (користь чи шкода)

Позиція респондента	Найцікавіші цитати та аргументація
Користь та позитивний вплив	*«Молодіжний сленг приносить користь, тому що він урізноманітнює мовлення, дозволяє виражати емоції стисло й креативно, а також формує відчуття спільності». «Якщо з'являються нові слова, це означає що ми рухаємось вперед, розвиваємось». «Певною мірою це навіть показник свободи слова, бо людей не обмежують та не змушують фільтрувати спілкування». «Сленг робить спілкування жвавішим, емоційнішим... Це своєрідний спосіб самовираження, який відображає дух часу».*
Нейтральне ставлення та ситуативність	*«Дає користь, якщо це поєднувати з літературною мовою. Але якщо це постійно і через слово — це некрасиво та не в тему». «Молодіжний сленг є природнім явищем, але не доречно виносити його за межі спілкування між друзями». «Не думаю що воно має якусь шкоду, але вона й не дає нічого дуже гарного. Це просто нововведення нашого часу». «Сленг має і користь, і шкоду: він робить спілкування сучаснішим, але надмірне його вживання може віддалити молодь від літературних норм».*
Шкода та негативний вплив	*«Потрібно позбавлятись від сленгу, мова наймилозвучніше сприймається тоді, коли використовуєш літературну мову». «Сленг – це більше шкода... наша мова втрачає свою ідентичність та унікальність, бо в кожній мові є однакові сленгові слова». «Вживання сленгових слів часто спотворює нашу мову... Ми поступово втрачаємо мелодійність і красу українського слова». «Надмірне вживання сленгу виглядає, наче людина не повністю розуміє українську мову і намагається знайти сленгові відповідники».*

в письмовій фіксації сленгізмів зумовлені неунормованістю цього шару лексики, впливом мови-джерела, цифрового середовища та орієнтацією на усне мовлення. Ставлення студентів до впливу сленгу на українську мову загалом є зваженим і поміркованим: сленг не сприймається як загроза мовній системі, проте визнається потенційний ризик мовного спрощення за умов його надмірного й неконтрольованого використання.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в поглибленому аналізі регіональних і фахових особливостей студентського сленгу, зіставленні мовних практик різних поколінь молоді, а також у вивченні впливу цифрових платформ, штучного інтелекту й автоматизованих перекладацьких інструментів на формування нових сленгових одиниць. Актуальним є також дослідження процесів кодифікації окремих сленгізмів, їх переходу до загальномовного вжитку та ролі молодіжного сленгу у формуванні сучасної мовної норми й мовної культури в умовах глобалізованого комунікативного простору.

***Література*:**

1. Бондаренко К.Л. Лінгвокультурні особливості українського та англійського сленгу : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2007. 19 с.
2. Ставицька Л.О. Арґо, жарґон, сленг: Соціальна диференціація української мови. Київ : Критика, 2005. 464 с.
3. Стишов О.А. Сленгізми в сучасних масмедіа. *Лінгвістичні студії*. 2025. № 49. С. 86–97.
4. Столяр М.Ю. Молодіжний сленг у постмодерній українській прозі: прагмалінгвістичний аспект : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» (035 – Філологія). Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Одеса, 2018. 523 с.
5. Словник сучасного українського сленгу. Упор. Т. Кондратюк. Харків: Фоліо, 2006. 350 с.
6. Назаревич Л.Т., Мацюк Г.Р. Молодіжний сленг: теоретичні аспекти і сфера використання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2022. № 53. Т. 1. С. 132–135.
7. Мартос С.А. Молодіжний сленг: комунікативний аспект. *Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія: Лінгвістика*. 2005. Вип. 2. С. 199–202.
8. Щепка О.А. Сленгова лексика у сучасній українській газетній публіцистиці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2019. № 41. Т. 1. С.198–201.

Vintoniv M., Vintoniv T., Bulava N. Modern student slang: sociolinguistic and pragmatic aspects

Summary. The article is devoted to a comprehensive analysis of modern student slang as a sociolinguistic and pragmatic phenomenon within the Ukrainian linguistic space. The relevance of the study is determined by the active dynamics of language processes in the youth environment, manifested in the rapid renewal of the lexical composition, the influence of digital communication, social networks, and globalization factors, as well as in the formation of new norms and styles of communication among students. The article examines the functional, semantic, and communicative-pragmatic features of student slang, its role in everyday and digital communication among young people, and assesses its impact on the Ukrainian language and speech culture from the students' perspective.

The research was based on the results of a survey of 100 students at the Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, conducted in December 2025. The study employed methods of sociolinguistic analysis, quantitative data processing, interpretation of respondents' open-ended answers, and content analysis of written and digital messages. The findings demonstrate that slang is a stably integrated component of students' speech, performing identificational,

expressive, pragmatic, and economic functions, promoting group cohesion, the development of linguistic creativity, and interpersonal communication.

The dominance of Anglicisms and hybrid formations in the structure of slang, the active use of synonymic rows, and significant variability in the written representation of slang units, which sometimes leads to orthographic deviations. The analysis of questionnaire data indicates a predominantly balanced, moderately critical attitude of young people toward the influence of slang on the Ukrainian language: it is perceived as a natural, contextually limited element of the language system, while the risk of speech simplification due to its excessive use is also noted.

The leading category of the respondents' linguistic consciousness is appropriateness, which indicates a developed understanding of the stylistic differentiation of speech and a high level of communicative responsibility. Prospects for further research on student slang in regional, professional, and digital dimensions are outlined, which allows for a deeper understanding of the modern transformations of Ukrainian linguistic culture.

Key words: slang; language norm; public speech; youth communication; language culture; modern language processes.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 31.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 28.11.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.112.2'373.7 + 81'42
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.6

Гордій О. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології та перекладу
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
https://orcid.org/0000-0001-8246-9731

ФОЛЬКЛОРНО МАРКОВАНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В ІНТЕРНЕТ-ТЕКСТАХ: ДИСКУРСИВНІ ФУНКЦІЇ ТА ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ВЖИВАННЯ

Анотація. У статті проаналізовано функціонування фольклорно маркованих фразеологізмів сучасної німецької мови в умовах інтернет-дискурсу. Об'єктом дослідження є фразеологічні одиниці, що мають фольклорне, літературно-фольклоризоване, історико-культурне або анекдотичне походження та активно використовуються в німецькомовних онлайн-текстах. Метою роботи є виявлення особливостей їхнього функціонування, жанрової специфіки вживання та прагматичного потенціалу в цифровому комунікативному середовищі.

Матеріалом дослідження слугувала вибірка зі 112 фольклорно маркованих фразеологізмів, укладена на основі фразеологічних словників та проаналізована в текстах німецькомовних онлайн-ЗМІ, соціальних мереж, веб-сайтів і сервісів запитань і відповідей. Методологічну основу становлять дискурсивний, контекстуальний, інтертекстуальний та лінгвокультурологічний аналізи, а також елементи кількісного підходу.

У результаті дослідження встановлено, що фольклорно марковані фразеологізми в інтернет-дискурсі виконують низку ключових функцій: експресивно-оцінну, атрактивну, розважальну, парольно-ідентифікаційну та текстотвірну. В онлайн-ЗМІ вони сприяють емоційній актуалізації повідомлення, формуванню розмовної тональності та структуруванню інтерпретації подій, тоді як у соціальних мережах і доменному просторі активно використовуються як маркери групової ідентичності, гумору й персонального брендингу. Доведено, що фольклорні фразеологізми зберігають статус прецедентних феноменів і водночас демонструють високий ступінь адаптивності до нових цифрових жанрів і мультимодальних форматів.

Отримані результати засвідчують, що фольклорно маркована фразеологія не лише не втрачає актуальності в умовах цифровізації, а й відіграє важливу роль у збереженні культурної пам'яті та формуванні сучасної німецькомовної картини світу в інтернет-дискурсі.

Ключові слова: фольклорно марковані фразеологізми; інтернет-дискурс; онлайн-ЗМІ; соціальні мережі; прецедентність.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. У сучасному мовознавстві спостерігається посилений інтерес до функціонування фразеологічних одиниць у цифровому комунікативному середовищі. Інтернет-дискурс, який сьогодні охоплює онлайн-ЗМІ, соціальні мережі, блоги, форуми та мультимедійні платформи, створює нові умови для використання традиційних мовних формул, зокрема тих, що мають фольклорне або літературно-фольклорне походження. Фразеологізми, успадковані з народних казок, шванків, легенд, історичних анекдотів, соціокультурних практик та фольклоризованих літературних текстів, активно циркулюють у інтернет-текстах, виконуючи як традиційні, так і принципово нові дискурсивні функції.

Фольклорно марковані фразеологізми становлять особливий пласт мовної картини світу, оскільки вони зберігають культурну пам'ять, відтворюють образно-ціннісні моделі народу й водночас відзначаються високою семантичною компактністю, експресивністю та впізнаваністю. Такі одиниці, як *Da wird der Hund in der Pfanne verrückt!; Mein Name ist Hase*; *Hannemann, geh du voran!; Ach du grüne Neune!; Nachtigall, ich hör' dir trapsen* та інші, давно вийшли за межі своїх першоджерел і стали частиною повсякденного комунікативного репертуару носіїв німецької мови. В інтернет-дискурсі вони функціонують як прецедентні феномени, що активують у свідомості читача культурні сценарії та сприяють формуванню спільного інтерпретаційного простору [1].

На думку Г. Бургера, у сучасному мовленні відбувається «епохальний перерозподіл фразеологічного матеріалу» („*epochale Umschichtung des phraseologischen Materials*") [2, с. 142], причому провідна роль у цьому процесі належить медіа, де поряд із традиційною фразеологією дедалі активніше функціонують одиниці, що раніше розглядались як розмовні та стилістично знижені. На цьому тлі низка чинників зумовлює активне використання фольклорних фразеологізмів у цифровій комунікації. Інтернет-тексти відзначаються підвищеною динамічністю, мультимодальністю та гумористичним забарвленням/іронічністю, що створює сприятливі умови для креативної трансформації сталих висловів. Крім того, онлайн-ЗМІ та соціальні мережі прагнуть привернути увагу читача, а фольклорні одиниці завдяки образності, експресивності та високій впізнаваності ефективно виконують емоційно-оцінну функцію в заголовках, прев'ю та мемах. Фразеологізми фольклорного походження реалізують також інтертекстуальну й ідентифікаційну функції, що особливо значуще в цифровому середовищі, де комунікація ґрунтується на гіпертекстовості, цитатності та культурній спільності. Такий підхід узгоджується з сучасними дослідженнями інтернет-дискурсу, які підкреслюють його мультимодальність, інтерактивність й інтенсивну міжтекстову взаємодію [3; 4; 5].

Попри зростаючий науковий інтерес до інтернет-комунікації та фразеології, фольклорно марковані фразеологізми німецької мови досі рідко розглядаються системно саме в контексті інтернет-дискурсу. Хоча вживання фразеологізмів

в онлайн-ЗМІ неодноразово ставало предметом досліджень, їх функціонування в неформальних жанрах – соціальних мережах, коментарях, блогах – залишається значно менш репрезентованим у наукових розвідках. Водночас саме в цих комунікативних середовищах фразеологізми виявляють підвищену прагматичну варіативність і креативний потенціал. Отже, **актуальність** дослідження полягає у комплексному аналізі фольклорно маркованих фразеологізмів у німецькомовних інтернет-текстах з урахуванням їхніх дискурсивних функцій, жанрової специфіки вживання та особливостей трансформації.

Аналіз останніх досліджень. У мовознавчих студіях останніх десятиліть спостерігається посилений інтерес до функціонування фразеологізмів у цифровому комунікативному середовищі. Починаючи з 2000-х років, у німецькій та загальноєвропейській лінгвістиці активно розробляються питання зміни моделей та норм комунікації в інтернет-середовищі, мультимодальності та текстової гібридності [6; 7].

Упродовж останніх років з'явилася низка робіт, присвячених вживанню фразеологізмів в інтернет-дискурсі, передусім в онлайн-ЗМІ. У дослідженнях українських та європейських авторів відзначено підвищену частотність сталих висловів у заголовках електронних видань, а також схильність журналістів до креативної трансформації фразеологічних одиниць з метою посилення експресивно-оцінного потенціалу тексту [8; 9; 10], аналізуються ширші мультимодальні механізми поєднання тексту та зображення у цифровому середовищі, які створюють підґрунтя для інноваційних форм подання фразеологізмів у медійному просторі [11; 12].

Важливі напрацювання у сфері лінгвокультурологічного вивчення фразеологізмів представлено у працях, де обґрунтовано культурно-семіотичний підхід до сталих висловів та підкреслено їхню роль як носіїв колективної пам'яті й прецедентних феноменів *[13; 14]*. У цих дослідженнях послідовно акцентується взаємозв'язок фразеології з фольклорними образами, традиційною символікою та етнокультурними константами.

Суттєвий внесок у розвиток сучасних методів аналізу сталих висловів у цифрову добу зроблено у межах проєктів *Europhras* та суміжних дослідницьких ініціатив. Зокрема, у колективних монографіях *Phraseologie im digitalen Zeitalter – Neue Fragestellungen, Methoden und Analysen* (ред. Г. Бергерова, Г.-Г. Люґер, Г. Шуппенер) [15] та *Formulaic Language and New Data: Theoretical and Methodological Implications* (ред. Н. Філаткіна, Е. Піїрайнен, С. Штумпф, Кр. Пфайфер) [16] окреслено нові підходи до вивчення фразеології на основі великих електронних корпусів, мультимодальних інтерфейсів та гібридних онлайн-жанрів. Ці видання переконливо демонструють, що цифровізація суттєво розширює дискурсивні можливості фразеологічних одиниць і сприяє переосмисленню їхнього прагматичного потенціалу в сучасному комунікативному середовищі.

Об'єктом нашого дослідження є фольклорно марковані фразеологізми сучасної німецької мови, що мають шванкове, казкове, анекдотичне, історико-культурне або фольклоризоване літературне походження. **Предметом** дослідження виступають дискурсивні функції та жанрова специфіка вживання цих фразеологізмів у німецькомовних інтернет-текстах. **Мета** дослідження полягає у визначенні особливостей функціонування фразеологізмів фольклорного походження в сучасному інтернет-дискурсі, виявленні їхніх трансформацій, прагматичних ролей та жанрових характеристик.

Виклад основного матеріалу. Матеріалом дослідження є вибірка фольклорно маркованих фразеологізмів сучасної німецької мови, укладена авторкою на основі словників німецької фразеології [17; 18; 19]. Для аналізу відібрано 112 одиниць, що мають фольклорне, літературно-фольклоризоване, історико-культурне або анекдотичне походження. Усі вони відповідають ознакам фольклорної маркованості в широкому значенні – тобто пов'язані з народними уявленнями, побутовою культурою, традиційними жанрами усної літератури або фольклоризованими літературними джерелами.

Для аналізу застосовано комплекс **методів**, що забезпечують всебічний опис фразеологічних одиниць і їхнього функціонування в інтернет-комунікації. Метод дискурсивного аналізу використано для встановлення жанрових особливостей уживання фразеологізмів у цифрових текстах; контекстуальний аналіз дав змогу інтерпретувати значення в конкретних комунікативних ситуаціях; семантична реконструкція походження здійснювалася на основі словникових та фразеографічних джерел. Інтертекстуальний аналіз дозволив простежити культурні алюзії, образні витоки та взаємодію фразеологізмів із прецедентними текстами, а елементи кількісного аналізу – визначити частотність вживання одиниць у різних жанрах інтернет-дискурсу. Такий підхід дає змогу поєднати генетичний, семантичний і функціонально-прагматичний аспекти опису фразеологізмів.

Стійкі фрази, генеза яких пов'язана з усною народною творчістю, шванками пізнього середньовіччя, фарсами й легендами, репрезентують найдревніший пласт фольклорно маркованих висловів і зберігають у структурі архаїчні образи, притаманні народній картині світу. Наприклад, фраза ***Da wird der Hund in der Pfanne verrückt!*** походить зі шванків про Тіля Ейленшпіґеля, у яких розповідається про карикатурні й абсурдні вчинки народного героя. Фразеологізм увійшов до мовного вжитку як засіб вираження крайнього здивування й абсурдності ситуації. У джерелах подається як типово фольклорний вираз із гумористично-сатиричним забарвленням [17, с. 379]. Фразеологічна одиниця *Hannemann, geh du voran!* походить зі шванку про «сімох швабів», відомого з початку XVI ст. і пізніше включеного братами Ґрімм до їхньої збірки казок. У сучасному мовленні він функціонує як іронічна формула перекладання ризику або небажання діяти першим, зберігаючи комічну образність і семантику уникання відповідальності [17, с. 332].

Окремий підтип становлять фразеологізми, генетично пов'язані з пісенним фольклором та поетичними текстами, що зазнали народної переробки. Зокрема, вислів *Nachtigall, ich hör' dir trapsen*, що походить від строф народної пісні зі збірки „Des Knaben Wunderhorn*"* (поч. XIX ст.). У сучасній розмовній німецькій мові вислів уживається як іронічний маркер здогадки щодо намірів співрозмовника («бачу, куди ти хилеш») [17, с. 532]. До цієї ж групи належать вислови *Da hat doch jemand dran gedreht* та *und wer küsst mich/mir?*, які також мають пісенно-куплетне походження та репрезентують ужиткові розмовні формули з елементами гумору й легкої іронії.

До групи фразеологізмів, які мають простежуване авторство або походять із конкретних літературних творів, проте внаслідок поширення в усному вжитку поступово втрачають асоціацію з першоджерелом і сприймаються мовцями як «народні» вислови, належить, зокрема, фразеологізм ***Nicht/niemals ärgern, nur wundern!***, що пов'язується з творчістю

берлінського гумориста Давида Каліша [18, с. 74], а також широко відома формула ***es ist / wird (die) höchste Eisenbahn***, яка походить із сценки А. Глассбреннера та вже давно функціонує як загальномовний засіб позначення крайньої нагальності [17, с. 190]. Схожий шлях фольклоризації демонструють й інші вислови цього типу, які, попри літературне походження, закріпилися в розмовному дискурсі як стійкі «народні» фрази.

До історико-культурного прошарку належать фразеологізми, мотивовані побутовими й традиційними практиками й реаліями народного життя. Такі одиниці відображають звичаї, соціальні інституції, форми господарювання та характерні для німецької культури історичні події. Наприклад, вислів *Schwamm drüber!* походить із давньої звички стирати борги або неприємні записи з дощок оголошень губкою, що зумовило сучасне значення «забудьмо про це», «не згадуймо більше». До цього ж типу належать і вислови, що виникли в контексті військових чи політичних реалій, зокрема *So schnell schießen die Preußen nicht*, уживаний у значенні «так швидко це не робиться», а також одиниці, пов'язані з ярмарковою традицією та народними розвагами – *Haut den Lukas!*, *Es geht um die Wurst* тощо. Усі вони зберігають відбитки історичної епохи, реалій побуту й колективного досвіду, репрезентуючи культурну пам'ять у мовній формі.

Окрему підгрупу становлять фразеологізми, походження яких пов'язане з конкретними історіями, міськими легендами, анекдотами або курйозними випадками, що поширилися у народному середовищі та поступово набули статусу усталених висловів. Такі одиниці поєднують індивідуальний сюжет і колективну інтерпретацію, завдяки чому активно функціонують у повсякденному мовленні з експресивно-іронічним забарвленням. Характерним прикладом є фразеологізм *Mein Name ist Hase (ich weiß von nichts)*, що виник після резонансної судової справи 1843 р. у Гейдельберзькому університеті й пов'язується з відповіддю студента Віктора Газе. У сучасному мовленні цей вислів функціонує як іронічна формула заперечення причетності або уникання відповідальності, виступаючи прецедентним фольклоризованим висловом [17, с. 335].

Попри різноманітність витоків, усі ці одиниці вирізняються комічною природою, виразною образністю та ситуативною зумовленістю, що забезпечує їхню стійкість і активне функціонування у сучасному німецькомовному інтернет-дискурсі.

Сучасні німецькомовні онлайн-медіа, зокрема загальнонаціональні суспільно-політичні видання (Der Spiegel, Frankfurter Allgemeine Zeitung, Die Zeit), новинні портали, орієнтовані на широку аудиторію (t-online, Merkur, Kleine Zeitung), а також численні регіональні онлайн-ресурси, активно залучають фольклорно марковані фразеологізми у заголовках, підзаголовках і в основному тексті публікацій. Функціонування цих одиниць у медійному дискурсі зумовлене прагненням журналістських текстів до експресивності, швидкої емоційної актуалізації культурно впізнаваних смислів і формування напіврозмовної тональності викладу, що сприяє зближенню медіадискурсу з адресатом. Досліджувані фразеологізми дозволяють журналістам задати оцінну перспективу матеріалу та чітко маркувати авторське ставлення до подій. Так, у публікації Tagesspiegel (*tagesspiegel.de*; 18.02.2025), присвяченій можливій забороні алкоголю під час Чемпіонату світу з футболу 2034 року в Саудівській Аравії, фразеологізм *Da hört doch alles auf* використовується як експресивний коментар щодо рішення організаторів. **У цьому контексті він виконує функцію нормативно-оцінного маркера, передаючи емоцію обурення та сигналізуючи про порушення звичного культурного порядку.** Завдяки своїй усталеності й фольклорно-розмовному характеру вислів активує уявлення про «межу терпимості» та слугує засобом компактної емоційної аргументації.

Подібну експресивно-оцінну функцію спостерігаємо і в матеріалі під заголовком *„**Mein lieber Scholli**": Dieser Wiesn-Preis bringt sogar einen Volksfest-Experten zum Staunen"* (*tz.de*; 04.10.2025), де фразеологічний вигук використовується як реакція на шокуюче зростання цін на страви під час Октоберфесту. У таких випадках фольклорно марковані одиниці функціонують як носії колективної емоції – здивування, обурення або іронії – і сприяють встановленню емоційної солідарності між автором і читачем.

У політичних текстах фразеологізми часто підсилюють драматизацію ситуації та риторичну напругу. Так, у коментарі *Neue Zürcher Zeitung*, присвяченому відповідальності західних держав за підтримку України, фразеологізм *Hannemann, geh du voran!* використовується для іронічного опису стратегії уникання прямої відповідальності. У цьому контексті він функціонує як загальна формула перекладання ризику на інших і небажання діяти першими. Завдяки фольклорному походженню та усталеній образності вислів посилює полемічний ефект тексту та надає політичній аргументації виразного саркастичного забарвлення (*nzz.ch*; 20.03.2024).

Окремий різновид уживання фольклорно маркованих фразеологізмів в онлайн-ЗМІ становить їхнє відтворення у прямій мові цитованих осіб. У таких випадках фразеологізм не є стилістичним засобом журналіста, а функціонує як маркер спонтанної емоційної реакції мовця. Так, у повідомленні Der Spiegel (*spiegel.de*; 10.10.2007) про присудження Нобелівської премії з хімії фразеологізм *Da wird der Hund in der Pfanne verrückt!* з'являється у прямій мові дружини лауреата й передає стан крайнього здивування та емоційного перевантаження. Включення цієї одиниці підсилює ефект автентичності мовлення та відтворює емоційний фон події. Аналогічну функцію виконує фразеологізм *verflixt und zugenäht!* у прямій мові політика, процитованій у матеріалі Welt (*welt.de;* 24.07.2024). У цьому контексті він передає емоційну ескалацію та роздратування мовця, водночас залишаючись у межах соціально прийнятного публічного мовлення. Таким чином, фольклорно марковані вигуки в цитатах слугують засобом репрезентації живої усної емоції й виконують прецедентну функцію, відсилаючи до усталеної культурної традиції евфемістичного вираження афекту.

В онлайн-ЗМІ фольклорно марковані фразеологізми нерідко реалізують ефект подвійної актуалізації значення, коли ідіоматичне значення поєднується з буквальним або тематично мотивованим контекстом. Так, у заголовку *„**Schwamm drüber**: Die 8 größten Hygiene-Irrtümer"* (*stuttgarter-nachrichten.de*; 13.10.2025) фразеологізм одночасно актуалізує своє переносне значення («забути», «не зважати») та буквально корелює з тематикою гігієни, очищення й миття. У публікації *Tagesspiegel* від 17.02.2025 р. фразеологізм *Rin in die Kartoffeln, raus aus die Kartoffeln* супроводжується прямим тлумаченням його значення в тексті статті, що свідчить про свідому експлікацію ідіоматичного сенсу та орієнтацію на широке коло читачів. У таких випадках фразеологізм виконує не лише експресивну, а й метатекстову функцію.

Окремий тип функціонування фольклорно маркованих фразеологізмів в онлайн-ЗМІ пов'язаний з їх поєднанням із візуальним компонентом. У матеріалі *watson.ch* від 14.02.2017 р. із заголовком „*Da wird der Hund in der Pfanne verrückt! Neuer Rembrandt aufgetaucht"* фразеологізм вступає в безпосередню взаємодію з зображенням – малюнком собаки, атрибутованим Рембрандту. Візуальний образ актуалізує буквальний компонент фразеологізму („Hund"), тоді як його ідіоматичне значення («щось неймовірне, абсурдне») переноситься на сам факт сенсаційної мистецької знахідки. Таким чином, фразеологізм функціонує як мультимодальний семантичний міст між текстом і зображенням, посилюючи ефект несподіванки та підвищуючи атрактивність матеріалу. Поєднання прецедентного вислову з візуальним рядом сприяє швидкому емоційному зчитуванню повідомлення та демонструє високий адаптивний потенціал фольклорної фразеології в умовах цифрової медіакомунікації.

Отже, у сучасних німецькомовних онлайн-ЗМІ фольклорно марковані фразеологізми виконують експресивно-оцінну, риторичну та аргументативну функції, поєднуючи емоційний вплив із інтерпретацією подій. У публіцистичному контексті вони слугують засобами компактного емоційно-оцінного коментаря, апелюючи до колективно впізнаваних культурних уявлень.

Функціонування фольклорно маркованих фразеологізмів у соціальній мережі Facebook. Аналіз німецькомовного сегменту Facebook показує, що багато користувачів прагнуть зберегти ігрову анонімність або дистанцію, що виявляється у використанні фольклорно маркованих фразеологізмів як нікнеймів, назв спільнот і маркерів групової ідентичності. У низці профілів фіксується тенденція до використання фразеологізмів фольклорного походження в ролі імені або його частини (*Mein lieber Scholli; Klappe zu, Affe tot; SchwammDrüber*). Такі імена виконують розважальну (комічний, карнавальний ефект), атрактивну (привернення уваги) та афективну функції (передавання емоційного стану, самоіронії або жартівливого виклику адресатові). В окремих випадках вибране ім'я візуалізується у профільному зображенні, що створює мультимодальний ефект: наприклад, ім'я користувача *Potz Donner* супроводжується фото грозової хмари. Така подвійна актуалізація – вербальна + візуальна – посилює експресивність та гумористичний потенціал фразеологізму.

Німецькомовний сегмент Facebook містить також значну кількість сторінок і груп, у назвах яких використано фольклорно марковані фразеологізми (*„Ach du grüne Neune!"; „Mein lieber Scholli!"; „Klappe zu, Affe tot" тощо*). Вони виконують кілька ключових функцій: **парольно-ідентифікаційну** – сигналізують про спільність гумору, світосприйняття, емоційних реакцій; **текстотвірну** – фразеологізм стає ядром, навколо якого вибудовується весь контент спільноти; **розважальну** – побудова гумористично-ігрової тональності.

Для багатьох спільнот характерна візуалізація внутрішньої форми фразеологізму, напр. сторінка *„Da wird ja der Hund in der Pfanne verrückt"* супроводжується комічним малюнком собаки. Така мультимодальність посилює афективний потенціал фразеологізму й стимулює створення сторінок, які існують фактично заради цього образу фразеологічної одиниці, виконуючи **атрактивну** функцію – привернення уваги до сторінки чи групи.

У німецькомовному сегменті інтернету фольклорно марковані фразеологізми активно застосовуються також в ролі **назв веб-сайтів і доменних імен**, виконуючи функцію експресивних і культурно впізнаваних маркерів онлайн-ідентичності. У доменному просторі вони слугують не лише як назви, а й як **комунікативні сигнали**, що задають тональність ресурсу, формують очікування аудиторії і створюють асоціативний зв'язок між фольклорним образом та тематикою сайту.

Фразеологізм у назві сайту часто виконує роль **заміни слогану**. Саме завдяки високому рівню впізнаваності та культурної значущості фольклорні вислови виступають ефективними маркерами позиціонування:

– www.achdugruene9.com – фестивальний майданчик, що обігрує класичний фольклоризм *Ach du grüne Neune!*;

– www.verflixtundzugenaeht.at – магазин hand-made продукції, де фразеологізм використано як експресивний бренд.

У багатьох випадках фразеологізм у назві сайту пов'язаний не лише з тематикою професійної діяльності, а й з прізвищем власника ресурсу і слугує його візитівкою – фразеологізм стає засобом **персонального брендингу**:

– https://torwartschule-alles-in-butter.de/ – футбольна школа тренера Буттера, що обігрує одиницю *Alles in Butter*;

– ei-der-daus.de – сайт електромонтажної фірми Андреаса Дауса.

У **сервісах запитань і відповідей** (gutefrage.net, wer-weiss-was.de та ін.) фольклорно марковані фразеологізми виявляють високий ступінь **прецедентності**, що засвідчує жива зацікавленість носіїв мови їхнім змістом, походженням та культурною конотацією. Користувачі порушують питання щодо джерел і семантики таких одиниць, як ***Holla die Waldfee!***, ***Mein lieber Scholli!***, ***Da wird ja der Hund in der Pfanne verrückt!***, ***Hinein, Onkel Otto!***, ***Ab nach Kassel!***, активно обговорюючи їхню фольклорну основу та історичні асоціації.

Обговорення свідчать, що ці одиниці сприймаються не просто як мовні формули, а як **культурні маркери спільної пам'яті**, пов'язані з казками, анекдотичними історіями, шванками або популярними образами німецького фольклору. Користувачі часто пропонують власні інтерпретації або апелюють до літературних джерел, переказують фольклорні сюжети, що підтверджує їхнє **інтуїтивне відчуття національно-культурної природи цих висловів**. Таким чином, фольклорно марковані фразеологізми виконують у цьому жанрі **парольну функцію** – сигналізують належність до спільної культурної системи та активізують «фоновий гумор», зрозумілий широкому колу носіїв мови.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що фольклорно марковані фразеологізми є стабільним і продуктивним елементом сучасного німецькомовного цифрового дискурсу. У сучасному інтернет-просторі такі одиниці виконують комплекс базових функцій, серед яких ключовими є експресивно-оцінна, атрактивна, розважальна, парольно-ідентифікаційна та текстотвірна. Залежно від жанру й типу платформи ці функції реалізуються в різних прагматичних вимірах: у публіцистичному дискурсі – через риторичні та аргументативні стратегії, у соціальних мережах – через афективну й ігрову самоінсценізацію, у доменному просторі – в апелятивному та брендинговому форматі. Така варіативність підтверджує, що фольклорно марковані фразеологізми демонструють високу комунікативну стійкість і адаптивність до нових медіаформатів, зокрема мультимодальних. Вони зберігають відтворюваність і прецедентний статус, залишаючись важливими носіями колективної пам'яті та культурної тяглості німецької лінгвокультури в умовах цифрової комунікації.

Література:

1. Гордій О. М. Прецедентний характер функціонування експресивно-комунікативної фразеології німецької мови у веб-сервісах запитань і відповідей. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія« Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 1. С. 118–120.
2. Burger H. Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen (Grundlagen der Germanistik 36). 5., neu bearb. Aufl. Berlin: Erich Schmidt, 2015. 241 S.
3. Crystal D. Language and the Internet. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 304 p.
4. Meier S., Sommer V. Multimodalität im Netzdiskurs. Methodischmethodologische Betrachtungen zur diskursiven Praxis im Internet. *Web 2.0. Innovationen zur linguistischen Internetforschung* /Peter Schlobinski & Torsten Siever (Hrsg.). Berlin: Peter Lang, 2012. S. 97–114.
5. Müller Chr. M. Kommunikation im Bild: Notizen in Fotocommunitys. *Web 2.0. Innovationen zur linguistischen Internetforschung* /Peter Schlobinski & Torsten Siever (Hrsg.). Berlin: Peter Lang, 2012. S. 49–72.
6. Dürscheid Chr. Netzsprache. Ein neuer Mythos. *Internetbasierte Kommunikation. Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie – OBST* /Beißwenger M.; Hoffmann L.; Storrer A. (Hrsg.). 2004, S. 141–157.
7. Beißwenger M. *Sprachhandlungskoordination in der Chat-Kommunikation.* Berlin/New York: De Gruyter, 2007. 516 S.
8. Ревенко В.В. Фразеологічні одиниці в заголовках британських та американських інтернет-видань. *Закарпатські філологічні студії*. 2019. Т. 1, вип. 11. С. 133–136. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2019.11-1.26.
9. Гаврилова І. М. Фразеологізми в німецькомовному інтернет-дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Вип. 37 (т. 1). С. 74–81. DOI https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.37.12
10. Mala J. Modifikationen von Phraseologismen in Online-Medien und im DWDS-Korpus. *Experimentierräume in der deutschen Sprachwissenschaft* / Menclová H.; Voltrová M. (Hrsg.). Plzeň: Západočeská univerzita Plzeň, 2019, S. 101–113.
11. Гордій О. М. Фразеологічні комунікативи та експресиви сучасної німецької мови в онлайн-ЗМІ. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки»*. 2020. № 1 (19). С. 251–259.
12. Müller Chr. M. Multimodalität und multimodale Kompetenz. Text-Bild-Kommunikate im Social Web. *Der Deutschunterricht*, 64(6), 2012. S. 22–33.
13. Dobrovol'skij D., Piirainen E. Symbole in Sprache und Kultur: Studien zur Phraseologie aus kultursemiotischer Perspektive (Studien zur Phraseologie und Parömiologie 8). Bochum: Brockmeyer, 1997. 488 S.
14. Dobrovol'skij D., Piirainen E. Figurative language: Cross-cultural and cross-linguistic perspectives. Amsterdam; Oxford: Elsevier, 2005. 419 p.
15. Phraseologie im digitalen Zeitalter – Neue Fragestellungen, Methoden und Analysen (Aussiger Beiträge: Germanistische Schriftenreihe aus Forschung und Lehre)/ Bergerova H., Lüger H.-H., Schuppener G. (Hrsg.). Praesens Verlag, 2022. 382 S.
16. Formulaic Language and New Data: Theoretical and Methodological Implications/ Piirainen E., Filatkina N., Stumpf S., Pfeifer Chr. (Hrsg.). Berlin: De Gruyter, 2022. 277 p.
17. Dudenredaktion (Hrsg.). Redewendungen: Wörterbuch der deutschen Idiomatik. 5., neu bearbeitete und aktualisierte Auflage. Mannheim etc.: Dudenverlag. Bd.11. 2020.
18. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. Stuttgart; München; Düsseldorf; Leipzig: Klett, 1997. 959 S.
19. Röhrich L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. Freiburg; Basel; Wien: Herder. Band 1-5. 1994. 1834 S.

Hordii O. Folklore-Marked Phraseological Units of the German Language in Internet Texts: Discursive Functions and Genre-Specific Patterns of Use

Summary. The article examines the functioning of folklore-marked phraseological units in contemporary German within the framework of Internet discourse. The object of the study comprises phraseological units of folkloric, literary-folklorized, historical-cultural, or anecdotal origin that are actively used in German-language online texts. The aim of the study is to identify the specific features of their functioning, discursive roles, genre-related patterns of use, and pragmatic potential in the digital communicative environment.

The empirical material consists of a corpus of 112 folklore-marked phraseological units compiled on the basis of phraseological dictionaries and analyzed in texts from German-language online media, social networks, websites, and question-and-answer platforms. The methodological framework combines discourse, contextual, intertextual, and linguocultural analysis, supplemented by elements of quantitative analysis.

The findings demonstrate that folklore-marked phraseological units in Internet discourse perform a range of key functions, including expressive-evaluative, attractive, entertaining, password-identificational, and text-forming functions. In online media, they contribute to the emotional actualization of information, the creation of a conversational tone, and the structuring of event interpretation, whereas in social networks and the domain space they are widely employed as markers of group identity, humor, and personal branding. The study shows that folklore-based phraseological units retain their status as precedent phenomena while simultaneously displaying a high degree of adaptability to new digital genres and multimodal formats.

The results confirm that folklore-marked phraseology not only remains relevant in the context of digitalization but also plays a significant role in preserving cultural memory and shaping the contemporary German linguistic worldview in Internet discourse.

Key words: folklore-marked phraseological units; Internet discourse; online media; social networks; precedent phenomena.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 14.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 12.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025

УДК 81'373.232.1: 001.4
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.7

Дзюба М. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри журналістики та українознавства
Національного університету водного господарства та природокористування
https://orcid.org/0000-0002-4229-7047

Малевич Л. Д.,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри журналістики та українознавства
Національного університету водного господарства та природокористування
https://orcid.org/0000-0001-6597-8331

ЕПОНІМІЧНІ ТЕРМІНИ В НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Статтю присвячено описові особливостей мовного вираження епонімічних термінів – мовних знаків, до складу яких увіходять власні назви – в українському науково-популярному дискурсі. Науково-популярний дискурс розглянуто як сукупність текстів, властивих певній сфері спілкування, з урахуванням позамовних чинників, адресантно-адресатної взаємодії, комунікативних установок. Простежено тенденцію активного переходу лексики із термінологічної сфери до загальновживаної в мові науково-популярної періодики. З'ясовано, що інтелектуальний потенціал власних імен – компонентів епонімічних термінів – у їхній здатності актуалізувати історичну, соціальну, культурологічну інформацію та увиразнювати зміст поняття. У науково-популярній періодиці автори вводять епонімічні мовні знаки по-різному: у тексті поруч з терміном подають інформацію про епонім; використовують гіперпосилання, активізація якого пропонує інформацію про епонім і дефініцію терміна зі складником – власною назвою; епонімічний термін уводять без будь-яких коментарів щодо власної назви, від якої утворено термін, що можна пояснити поширеністю епоніма і широкою з ним обізнаністю. Дефініція епонімічних термінів має свої особливості: вона містить вказівку на зв'язок із епонімом, а через використання нефахової та загальнонаукової лексики з метою адаптації до рівня реципієнта автор створює умови для легкого розуміння наукового поняття адресатом. На відміну від наукового дискурсу, у науково-популярному дефініція терміна, до якого входить власна назва, нерідко нагадує захопливу розповідь про історію відкриття наукового явища та його авторів. Для пояснення сутності епонімічного терміна досить виразною є тенденція до використання стилістичних фігур, що сприяє кращому розумінню і запам'ятовуванню спеціальних мовних знаків. Вдалим і практично продуктивним є використання лінгвістичного прийому аналогії, особливо в контексті власної оцінки автора, що демонструє ставлення останнього до позначуваного епонімічним терміном поняття. У науково-популярному дискурсі епонімічним термінам властива варіативність.

Ключові слова: українська мова, термінологія, науково-популярний дискурс, епонімічні терміни, епонім, медіа, радіоформат.

До національних пріоритетів соціально-економічного розвитку в умовах війни і повоєнного відновлення України віднесено проблему імплементації стандартів відкритої науки, що засвідчено в «Концепції розвитку відкритої науки в НАПН України на 2024-2030 роки», одне із завдань якої – популяризація науки, поширення наукових знань [1]. З огляду на сказане вище, увага до мовних засобів вираження наукового знання широкій аудиторії є очевидною і закономірною. Крім того, стійка тенденція до збільшення кількості епонімічних термінів у наукових терміносистемах високорозвинених сучасних мов закономірно викликає усе більше зацікавлення дослідників до особливості їх функціонування не лише у фаховому дискурсі, а й у науково-популярному.

Формулювання проблеми. Популярний різновид наукового дискурсу набуває поширення і з інших причин: якщо раніше основним науковим продуктом були переважно власне наукові праці, то сьогодні для вчених не менш важливою стає прилюдна презентація здобутих результатів наукового знання, успішність якої залежить не тільки від оцінки ученого вузькофаховою спільнотою, а й від публічної реакції широкого кола нефахівців [2, с. 46]. Крім висвітлення результатів дослідження науковців широкому загалові, доведення до відома нефахівців у певній галузі світової та вітчизняної науки її досягнень, до завдань науково-популярного дискурсу належить зацікавлення широкої читацької аудиторії історією відкриттів, невідомих наукових фактів тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти науково-популярного дискурсу були предметом лінгвістичних студіювань О. Приймачок (проблеми мовознавства в сучасному науково-популярному дискурсі) [3], С. Соколовської (функціонально-комунікативний аспект науково-популярного дискурсу) [4], М. Черник (англійськомовний дитячий науково-популярний дискурс) [5], Н. Кочукової, Т. Ягубової (мовні засоби репрезентації сучасного українського науково-популярного медіадискурсу) [6], [7] та ін.

Актуальність теми зумовлено загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на вивчення різних типів дискурсу в комунікативно-прагматичному та лінгвокогнітивному аспек-

тах і відсутністю дослідження епонімічних термінів у сучасному українському науково-популярному дискурсі.

Мета статті – проаналізувати особливості мовного вираження термінів, до складу яких увіходять власні назви, в українському науково-популярному дискурсі.

Матеріалом дослідження стали науково-популярні тексти журналів «Світогляд» (https://svitohlyad.org.ua), «Куншт» (https://kunsht. com.ua/), сайтів «Моя наука» (https://my.science.ua//hp-posts), «Громадське» (Наука) (https://hromadske. ua/tags/nauka), науково-популярний проєкт «*Теорії неймовірності*» на Українському радіо (https://ukr.radio/prog.html?id=886).

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній лінгвістиці дискурс розглядають як багатовимірне явище [8], проте різні трактування цього поняття доповнюють одна одну, досліджуючи його в різних аспеках. При цьому теорія дискурсу та саме поняття *дискурс* «не заперечують і не витісняють традиційний об'єкт лінгвістичних досліджень «текст», а демонструють вихід на новий рівень пізнання, що допомагає побачити й обґрунтувати когнітивно-комунікативний потенціал тексту» [9, с. 331]

Нам імпонує погляд І.С. Шевченко на дискурс як інтегральний феномен, мисленнєво-комунікативну діяльність, яка відбувається з урахуванням соціокультурного контексту, «є сукупністю процесу і результату, характеризується континуальністю і діалогічністю» [10, с. 28]. Науково-популярний дискурс функціонує як текст чи тексти у зв'язку з соціальними, культурно-історичними та іншими чинниками, а також із системою комунікативно-прагматичних і когнітивних інтенцій автора в його взаємодії з адресатом. Комунікативна діяльність і продукти цієї діяльності співвідносяться з ментальною сферою, яка концентрує у собі відповідні знання.

Дискурсний аналіз зосереджується на характері впливу екстралінгвального фону (соціальних інститутів, культурних, ідеологічних та інших факторів) на формування тих чи інших мовних закономірностей [11, с. 10-11].

Науково-популярний дискурс може бути представлений як сукупність текстів, властивих певній сфері спілкування, з урахуванням позамовних чинників, адресантно-адресатної взаємодії, комунікативних установок. Нам імпонує визначення А. Соколової про науково-популярний дискурс як «гібридне утворення, яке може поєднувати елементи наукового, педагогічного, медичного, публіцистичного, політичного, релігійного та інших типів дискурсу залежно від комунікативної ситуації, завдань, які ставить перед собою автор (адресант), пізнавальних інтересів адресата, історичної та соціальної обумовленості» [12, с. 54]. Тобто науково-популярний дискурс передбачає поєднання наукового і популярного контенту з метою пояснення, поширення та впровадження знань і здобутків сучасної науки.

Останнім часом з метою популяризації науки до написання науково-популярних текстів залучають журналістів із високим рівнем ерудиції, обізнаності, із вмінням створювати цікавий та зрозумілий широкому колу читачів контент для оприлюднення актуальних наукових тем. Зростання зацікавленості науковим матеріалом мотивує авторів удосконалювати, урізноманітнювати не лише зміст викладених публікацій, а й мовне оформлення з метою гармонійного поєднання належного рівня науковості та доступності, зрозумілості, легкості сприйняття [7].

Невід'ємним складником науково-популярного дискурсу є наукові терміни, які потребують пояснення, що зумовлено специфікою стилю: цільова аудиторія переважно не належить до фахівців описуваних наукових галузей. Значний пласт українських наукових термінів становлять спеціальні мовні знаки з компонентами-епонімами, яким властива енциклопедичність. Інтелектуальний потенціал власних імен – компонентів епонімічних термінів – «убачаємо в їхній здатності актуалізувати історичну, соціальну, культурологічну інформацію, увиразнювати зміст поняття» [13, с. 132]. І якщо прізвище науковця, яке є компонентом епонімічного терміна, добре знайоме фахівцям і виступає в конкретній метамові своєрідним кодом, шифром, вказівкою на час, місце чи умови наукового відкриття, то цікаво простежити, як функціонують такі мовні знаки в науково-популярному дискурсі.

Результати аналізу нашої вибірки уможливлюють висновок, що в науково-популярній періодиці автори вводять епонімічні мовні знаки по-різному. Найчастіше в тексті поруч з терміном подають інформацію про епонім, як-от: ««***Лезо Оккама» (назва походить від імені англійського філософа й теолога 13–14 століть Вільяма Оккама**) вимагає обрати між кількох конкурентних гіпотез найпростішу, засновану на найменшій кількості припущень*» [14, с. 40].

В електронних версіях науково-популярних текстів поширений прийом – гіперпосилання, активізація якого пропонує інформацію про епонім і дефініцію терміна зі складником – власною назвою, наприклад: «*Людське тіло, з усім його міжмолекулярним простором, можна уявити як сітку Рабіца. Очевидно, що страйкбольна кулька через різницю розмірів, з високою ймовірністю пролетить через сітку, не зачіпаючи дроту, а якщо й зачепить – то лише стінку комірки; тенісний – зруйнує одну, або і зовсім пролетить, не зачіпаючи; а ось баскетбольний м'яч, запущений у сітку, абсолютно точно зруйнує декілька її секцій*» (https://my.science.ua/yak-podruzhytys-iz-radiatsiyeyu/). Це специфічна риса цифрового науково-популярного дискурсу, де автор не перевантажує основний текст складними математичними поясненнями, надаючи читачеві вибір: сприймати епонім як даність або перейти до поглибленого вивчення.

Трапляються випадки, коли епонімічний текст подають без будь-яких коментарів щодо власної назви, від якої утворено термін, що можна пояснити поширеністю епоніма і широкою з ним обізнаністю (на переконання автора) потенційної аудиторії, як-от: *«Якщо в нас є багато спектрів від однієї й тієї самої зорі, ми можемо подивитися, чи зміщується цей спектр у «червону» чи «синю» сторону. Таке зміщення пов'язано з рухом зорі на нас чи від нас (**ефект Доплера**), і його можна перерахувати у значеня радіальних швидкостей…»* (https://www.kunsht.com.ua/articles/vidkrittya-planetarnogo-masshtabu-intervyu-z-olgoyu-zaxozhaj).

Як відомо, в наукових текстах широко використовують дефініцію – тлумачення, що розкриває значення терміна за допомогою опису його ознак або функцій, а також унаслідок встановлення родо-видових відношень. За спостереженням Н. Кочукової, дефініція в науково-популярному дискурсі «складає змістову основу науково-популярного тексту з будь-якої тематики, передаючи адресату-нефахівцю доступне потрактування невідомих йому термінів» [6, с. 121]. Дефініція епонімічних термінів має свої особливості: насамперед вона містить вказівку на зв'язок із епонімом, а через використання нефахової та загальнонаукової лексики з метою

адаптації до рівня реципієнта автор створює умови для легкого розуміння наукового поняття адресатом, напр.: «*Альберт Айнштайн запропонував трирівневу структуру теоретичної фізики: нижній рівень – пояснення експериментальних фактів, проміжний – твердження, які отримують із аксіом логічним (математичним) шляхом, верхній – основні аксіоми теорії. Він також стверджував, що ніякого логічного шляху, який веде від нижнього рівня до верхнього, не існує. Шлях від нижнього до верхнього рівня називається* ***«дугою Айнштайна»*** [15, с. 48].

На відміну від наукового дискурсу, у науково-популярному дефініція терміна, до якого входить власна назва, нерідко нагадує захопливу розповідь про історію відкриття наукового явища та його авторів. Особливо виразно спостерігаємо це в аудіоформаті – науково-популярному радіопроєкті «*Теорії неймовірності», де* простежуємо мовну індивідуальності автора в орієнтації на невимушену дискусивну манеру викладу, яка сприяє підвищенню експресивності*: «А потім, на початку XX століття, з'явився* ***Ейнштейн*** *зі своєю* ***загальною теорією відносності.*** *Він пояснив, що гравітація ніяка не сила. Гравітація виникає через те, що масивні об'єкти викривляють простір довкола себе» (*https://ukr.radio/prog.html?id=886*).* Таким чином, у науково-популярному тексті епонім часто виходить за межі суто термінологічної номінації, стаючи суб'єктом активної дії. Вислів *«з'явився Ейнштейн зі своєю теорією»* демонструє стратегію персоналізованої подачі матеріалу, де наукова концепція невіддільна від постаті творця. Експресивне заперечення усталених догм (*«гравітація ніяка не сила»*, що створює ефект заперечення попередніх (ньютонівських) уявлень, залучаючи читача до процесу наукового переосмислення) маркує перехід до моделі невимушеного діалогу з аудиторією, що характерно для сучасної науково-популярної періодики. У такий спосіб епонімічний контекст (постать Ейнштейна) слугує «гарантом якості» цієї інформації, даючи змогу читачеві прийняти спрощену модель як достовірну наукову істину, а епонімічний мовний знак стає не лише носієм інформації, а й стилістичним центром, навколо якого вибудовується доступна для нефахівця модель світу.

За нашими спостереженнями, у науково-популярних різножанрових текстах для пояснення сутності епонімічного терміна досить виразною є тенденція до використання стилістичних фігур, наприклад, антитези, що сприяє кращому його розумінню і запам'ятовуванню: «*Професіонали нерідко вважають себе нездарами, а нікчеми ведуть себе так, ніби вони геніальні… Два вчених-психологи з Корнуела – Девід Даннінг і Джастін Крюгер виявили "****ефект Даннінга-Крюгера****" на базі своїх досліджень з цієї проблеми. …Дослідники висунули гіпотезу, що невігласи не тільки погано знають предмет, але через свої слабенькі знання не в змозі об'єктивно оцінити ступінь власного невігластва. Знавці ж легко пораються із завданням, а тому думають, що це буде легко і для всіх інших. Саме тому вони оцінюють себе нижче відносно того, як дивляться на них інші люди. Це узагальнення стосовно найкращих і найгірших дістало назву "****ефект Даннінга-Крюгера****"* (https://my.science.ua/neobiznani-pro-vlasne-neznannya-efekt-danninga-kryugera/).

Серед нашої вибірки трапляються випадки застосування аналогії для тлумачення терміна з компонентом-епонімом. З огляду на те, що наукові знання, їхнє розуміння й оцінювання здебільшого фіксуються за допомогою вже добре відомих образів, цей лінгвістичний прийом досить доречний і практично продуктивний, особливо в контексті власної оцінки автора, що демонструє його ставлення до позначуваного терміном поняття/явища, як-от: «***Демон Лапласа*** *– це про детермінізм. Це думка про те, що може існувати щось – машина, людина чи демон, – що може бачити майбутнє. Але як би це було безглуздо. Це ніби ув'язнений, щойно засуджений за численні вбивства, сказав би: «Судде, це не моя провина. Це все сталося через усі ці впливи на мене. І я нічого не міг зробити, крім як скоїти ці вбивства». А суддя відповів би: «Я все розумію. І це не моя провина, що я засуджую вас до смерті. Це все впливи на мене в минулому. Тож не звинувачуйте мене»*» (https://www.kunsht.com.ua/articles/chy-mozemo-my-mandruvaty-v-chasi-kunshtkamera-z-richardom-miullerom).

В окремих публікаціях весь текст – зрозуміле, доступне і захопливе пояснення суті епонімічного терміна та історії епоніма, як, наприклад, у публікації «Ефект Саньяка, високоточна зброя та потреба у фундаментальній науці», що починається зі слів: *«У наші дні навіть чимало фізиків не чули про* ***ефект Саньяка****… Спробуємо з'ясувати, в чому полягає цей ефект і як його пояснюють з погляду сучасних уявлень про простір та час»* (https://www.kunsht.com.ua/articles/efekt-saniaka-vysokotochna-zbroia-ta-navishcho-potribna-fundamentalna-nauka).

Епонімічні терміни виступають не лише як номінативні одиниці, а і як інструменти інтелектуальної гри та адаптації складних концептів. Виразним прикладом такої актуалізації є вживання епоніма у фразеологізованій формі: *«…ми існуємо в симульованій реальності, яку створили вищі істоти, навмисно, наче* ***Декартів злий геній****, запрограмувавши її неправильними фізичними законами»* (https://kunsht.com.ua/articles/mah-multyvsesvitu-rozmova-z-devidom-doychem-uryvok-z-knyzky-chomu-isnuye-svit). У наведеному фрагменті епонімічний зворот **«***Декартів злий геній***»** демонструє специфіку функціонування філософського епоніма в міждисциплінарному просторі науково-популярного дискурсу. Використання порівняльної конструкції з епонімом (*«наче Декартів злий геній»*) дає змогу авторові пояснити абстрактну фізико-математичну модель симуляції через антропоморфний та інтелектуально впізнаваний образ. Це нівелює когнітивний бар'єр між фахівцем і нефахівцем, трансформуючи складну наукову ідею у формат захопливого наративу.

Дослідження засвідчує, що епонімічним термінам і номенам в науково-популярній періодиці, напр., (https://kunsht.com.ua/articles/dva-roky-teleskopu-vebba-ekzoplanety-ranni-halaktyky-ta-inshi-neymovirni-vidkryttia), властивий високий рівень номінативної варіативності. Зафіксовано перехід від повноструктурних офіційних назв (*телескоп імені Джейма Вебба*) до гранично стиснутих метонімічних моделей (*Вебб*, *Габбл*), що свідчить про високий ступінь детермінологізації та інтеграції епонімів у загальновживану лексику.

Особливою формою варіативності є комбінування текстових та позатекстових (гіперпосилання) методів пояснення епонімічних знаків (*точка Лагранжа L2*). Це дозволяє авторові варіювати складність контенту залежно від рівня підготовки

реципієнта. Крім того, трансформація терміна *закон Габбла* у *закон Габбла-Леметра* демонструє динаміку епонімічного фонду під впливом екстралінгвістичних чинників – перегляду історії наукових відкриттів

Спостережено також тенденцію до поширення в науково-популярному дискурсі ускладнених заголовків, які надають реципієнтові альтернативу варіанта оформлення змістової сутності публікації. Такі незвичні заголовкові комплекси двокомпонентні, оформлені за допомогою розділового сполучника або, до складу одного з речень увіходить епонімічний термін, наприклад: «*Задивляюсь у зіниці космосу або на що здатний телескоп Джеймса Вебба*» (https://kunsht.com.ua/articles/zadivlyayus-u-zinici-kosmosu-abo-na-shho-spromozhnij-teleskop-dzhejmsa).

Аналіз публікацій [як-от, 16] виявив, що у науково-популярному дискурсі виразно реалізується національний складник епонімічних термінів через розгортання контексту навколо постаті вченого, де епонім стає центром національної ідентифікації. Випадок із *діаграмами Вороного* ілюструє процес термінологічної конкуренції та уніфікації: текст демонструє, як множинність галузевих епонімів (*область Діріхле, клітина Мейєрінга*) поступово заміщується єдиним домінантним епонімом завдяки визнанню фундаментальності наукового внеску автора. Варіативність тут виступає не як термінологічна вада, а як когнітивний інструмент: автор через низку синонімів (*комірка, мозаїка*) адаптує складну математичну абстракцію, роблячи її частиною загальнонаукової картини світу пересічного читача.

У результаті дослідження з'ясовано, що епонімічні терміни є невід'ємним складником науково-популярної комунікації, виконуючи водночас номінативну, пояснювальну та прагматичну функції, що забезпечує ефективну трансляцію наукового знання в соціокультурний простір. Епонімічні терміни в науково-популярному дискурсі є не лише номінативними одиницями, а й потужними когнітивними інструментами, що поєднують спеціальну інформацію з широким культурно-історичним контекстом. Активний процес переходу епонімічних номінацій із вузькоспеціалізованих терміносистем до загальновживаного лексичного фонду свідчить про високий рівень інтелектуального потенціалу власних назв, які здатні актуалізувати соціально-культурну інформацію, роблячи наукові поняття впізнаваними та зрозумілими для нефахівців.

Література:

1. Концепція розвитку відкритої науки в НАПН України на 2024–2030 роки. https://naps.gov.ua/ua/press/announcements/3373/
2. Галицька О. Б. Дискурсна формація науки XXI ст. *Worldview explications of modernism and postmodernism* : Scientific monograph. Riga: Baltija Publishing, 2023. Pp. 38–72. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-357-6-3
3. Приймачок О. І. Проблеми слов'янського мовознавства в сучасному науково-популярному дискурсі. *Закарпатські філологічні студії*, 2025. Вип. 41. Т. 2, С.186–191.
4. Соколовська С. Ф. Функціонально-комунікативний аспект науково-популярного дискурсу. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2006. № 26. С. 204–208.
5. Черник М.В. Специфіка реалізації англійськомовного дитячого науково-популярного дискурсу. *Нова філологія* : збірник наукових праць, 2024. № 96. С.166–172.
6. Кочукова Н.І. Нові вияви експресивних засобів у сучасному українському науково-популярному медіатексті. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*: серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2024. Вип. 21 (89). С. 119–122.
7. Кочукова Н.І., Ягубова Т. В. Лексичні й синтаксичні засоби репрезентації сучасного українського науково-популярного медіатексту. *Закарпатські філологічні студії*, 2022. Т. 26. № 2. С.14–19.
8. Francis Cornish. Text, discourse, context: a meta-trilogy for discourse analysis. *Journal of Pragmatics*, 2022. Pp.91–104.
9. Онучак Л. Дискурс як об'єкт сучасної лінгвістики. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Серія «Філологія», 2021. № 45. С. 324–332.
10. Шевченко І. С., Морозова О. І. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*. Харків, 2005. С. 21–28.
11. Галицька О., Бондар Т. Сучасний німецькомовний фітнес-дискурс *Актуальні питання гуманітарних наук*, 2023. Вип. 60. Т. 5. С. 9–13.
12. Соколова А. Поняття «науково-популярний дискурс» в лінгвістиці. *Актуальні проблеми дискурсології* : зб. тез доп. Бахмут, 2017. С. 52–54.
13. Дзюба М. М. Епоніми в українській фаховій мові. Man and law in the language of modern mass media : Scientific monograph. Volume 2. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2025. Pp.126–154. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-554-9-23.
14. Стріха М. До питання про історію фізики. *Світогляд*. 2022. №1 (93). С. 39–55.
15. Гапоченко С., Синельник І. Естетичний чинник «дуги Айнштайна». *Світогляд*, 2024, № 4 (108), С. 48–49.
16. Сита Г. Діаграми Вороного. *Світогляд*. 2024. № 6 (110). С. 54–57.

Dziuba M., Malevych L. Eponymic Terms within the Popular Science Discourse

Summary. The article is devoted to describing the peculiarities of the linguistic expression of eponymic terms – linguistic signs incorporating proper nouns – within Ukrainian popular science discourse. Popular science discourse is examined as a complex of texts inherent to a specific sphere of communication, accounting for extralinguistic factors, addresser-addressee interaction, and communicative intentions. The study traces the active transition of vocabulary from the specialized terminological sphere to general usage within popular science periodicals. It is established that the intellectual potential of proper names as components of eponymic terms lies in their ability to actualize historical, social, and cultural information while enhancing the clarity of a concept's meaning. In popular science periodicals, authors introduce eponymic signs through various methods: providing information about the eponym directly alongside the term; utilizing hyperlinks that offer both eponym data and the definition of the term; or introducing the eponymic term without additional commentary, which is attributable to the eponym's prevalence and wide recognition. The definition of eponymic terms possesses distinct characteristics: primarily, it indicates a connection to the eponym. By employing non-specialized and general scientific vocabulary to adapt to the recipient's level, the author facilitates the addressee's comprehension of the scientific concept. Unlike strictly scientific discourse, definitions in popular science discourse specifically those involving proper names – frequently resemble engaging narratives about the history of discovery and the authors involved. To explain the essence of eponymic terms, there

is a pronounced tendency to use stylistic figures, which aids in the better understanding and retention of specialized linguistic signs. The linguistic technique of analogy is found to be effective and productive, particularly in the context of the author's subjective evaluation, reflecting their attitude toward the concept denoted by the eponymic term. Finally, eponymic terms in popular science discourse are characterized by a high degree of variability.

Key words: eponymic terms, eponym, Ukrainian language, terminology, popular science discourse, media, radio format.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 07.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 04.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

UDC 821.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.8

Dovbnya O. Yu.,
PhD Student, Department of Business Foreign Language and Translation
V. N. Karazin Kharkiv National University
https://orcid.org/0000-0002-8720-5986

RELIGIOUS METAPHORS AS MEANS OF CONSTRUCTING ELON MUSK'S IMAGE IN BUSINESS MEDIA DISCOURSE

Summary. The research paper aims to show corpus-based evidence proving that the producers of business media discourse frequently tap into deep-seated religious belief systems in order to construct the mental image of centibillionaire Elon Musk. Corpus-assisted Critical Discourse Analysis (CDA), Conceptual Metaphor Theory (CMT) serve as the theoretical basis for the study.

The data has been compiled from popular business media outlet *The Street* with the help of the LexisNexis. After compiling the data, the AntConc software was employed to identify keywords, concordance lines, and collocational clusters (bigrams/trigrams) based on potential «metaphoric triggers.» These triggers were then analyzed using frame-slot modeling to map the cross-domain correspondences between the source domain (RELIGION) and the target domain (BUSINESS/LEADERSHIP). The study distinguishes between conventionalized, semi-conventionalized, and novel metaphors to assess how deeply embedded these concepts are in current business discourse.

During the research, six distinct metaphoric frames that structure the discourse around Elon Musk: RELIGIOUS FIGURES, RELIGIOUS ACTS AND RITUTS ,SACRED TEXTS, RELIGOUS SYMBOLS, IDEAL OF LIFE, SIN AND THE UNDERWORLD. The first frame (RELIGIOUS FIGURES) is also structured by additional slots.

Religious schemas activated by metaphors have a tendency to carry emotional and moral weight. Business media discourse has a tendency to elevate Elon Musk beyond a mere CEO to a figure of cosmic significance. Religious metaphors shape how he is perceived by the consumers of business news, including Tesla shareholders. Unsurprisingly, the vast majority of religious metaphors stem from the Christian tradition, but there are also some examples of metaphoric language originating from other religious traditions, including Buddhism, Hinduism, and ancient Greek beliefs.

Key words: Conceptual Metaphor Theory, religious metaphors, corpus analysis, Critical Discourse Analysis, frame-slot modeling.

INTRODUCTION

According to V. Koller, business has become the "defining power" of post-industrial societies due to the sheer amount of wealth and influence accumulated by global corporations [1, p. 116]. The market economy has replaced religion as the primary structuring force in modern societies. Despite its waning influence, the archaic institutional religious paradigm still provides readily available raw cognitive material for such domains as economy and corporate matters.

The issue of using religious metaphors in corporate settings remains a hotly debated topic. D. Ruth, for instance, has critically assessed the metaphor of a leader as a priest, arguing that the "concept of a spiritually informed corporate leadership is flawed" [2, p. 174].

The English language is embedded with various religious concepts [3, p. 10]. Western settings, such as the U.S., have been specifically defined by Biblical concepts. While religious metaphors tend to be prevalent in the English language, this is not the case for some other languages. In French, for instance, metaphors from the domain of religion are not as common. As A. Augé points out, religious references have been considered to be counter-revolutionary in France since the capture of the Bastille [4, p. 114].

Metaphors borrowed from religious discourse have attracted some scholarly attention over the past few years. For instance, N. Seepheephe used the framework provided by critical discourse analysis (CDA) in order to determine how religious metaphors were used to portray the AIDS pandemic during its early stages [5, p. 325]. R. Woods et al. studied how religious metaphors were used in the British press to denigrate climate change science [6, p. 323]. J. Charteris-Black has also explored how metaphors from such domains as religion and morality were used by former British Prime Minister Margaret Thatcher to achieve her rhetorical goals. The scholar, who came up with the critical metaphor analysis (CMA) approach, argues that Thatcher used religious metaphors to portray the policies of the Conservative Party as "the cause of inherently good moral values". [7, p. 402].

S. Jaworska has also found that RELIGION was one of the most productive source domains for metaphors in promotional tourist discourse [8, p. 161]. The usage of religious metaphors has also been explored in the obesity/weight loss discourse. For instance, some food tends to be demonized while some obesity medicine tends to be conceptualized as a "miracle cure" [9, p. 17].

The paper also aims to determine how prevalent metaphors with religion-related source domains are in business media discourse. A. Varga, for instance, has explored how the International Monetary Fund (IMF) was conceptualized in business media discourse as the snake from the Garden of Eden [10, p. 144]. Still, the topic of metaphor usage in business media discourse remains largely unexplored, which is why it deserves more attention.

The research effort aims to construct a frame-slot model of metaphoric expressions within the religious domain. Specifically, it shows how different frames within this domain are projected onto various aspects of business via the mechanism of cross-domain mappings.

Analyzing the frequency of a particular lemma also makes it possible to ascertain the level of conventionalization of a certain metaphor in business media discourse. Scholars distinguish

conventionalized, semi-conventionalized as well as novel metaphors [11, p. 125].

As noted by E. Semino, metaphor studies can rely either on pre-existing general-purpose corpora such as the British National Corpus (BNC) or their own specially constructed corpora. Despite being smaller in size, such general construction corpora are generally big enough to make certain generalizations [12, p. 2-3].

The corpus was constructed with the help of the LexisNexis database, which makes it possible to access archives of various business media outlets. This paper examines articles published by the financial news and literary website called *TheStreet*. The news outlet was co-founded by prominent financial journalist Jim Cramer back in 1996.

The specific articles were compiled by searching specific lemmas within the corpus that are likely to be triggers for religious metaphors. A separate corpus file was created for each potential trigger. These files were then manually analyzed with the help of the AntConc software [13, p. 515-516]. Specifically, the concordance tool was utilized in order to determine how each potential metaphoric trigger word functions in a "KWIC" (KeyWord In Context) format.

The semantic domain of religion is likely to serve as the source domain for religious metaphors. That said, the analysis shows that there are some lexemes that have non-metaphoric meanings within the corpus.

AntConc's "Clusters" tool was used in order to search for specific metaphoric patterns within the corpus. This tool allows searching for words or patterns of words that come immediately after a certain key term. It makes it possible to determine the conventionality of certain metaphoric expressions.

FRAME-SLOT STRUCTURES OF METAPHORS WITH THE "RELIGION" DOMAIN

Total Number of Metaphors (N): 1,510

Religious metaphors have been analyzed with the help of the frame-slot modeling methodology. A total of six frames have been identified. Corpus analysis has helped to determine the number of occurrences for each lemma as well as typical metaphoric clusters (bigrams, trigrams, and so on) based on up to 1,000 hits.

Frame 1 RELIGIOUS FIGURES (36 %, N=544)

Slot 1.1 RELIGIOUS LEADERS

The term "evangelical," which is derived from the Greek language, means "being in agreement with the Christian gospel," according to the Merriam-Webster dictionary. It became popularized in business discourse during the dot-com bubble in the late 1990s [14]. The term "evangelism marketing" refers to a form of marketing invented by Silicon Valley venture capitalist Takeo Kawasaki that relies on a customer base with a very strong level of conviction that is willing to promote a certain product for free.

(1)... *Elon Musk is a cryptocurrency* ***evangelist****. Under his leadership, Tesla invested $1.5 billion in Bitcoin in February 2021* (TheStreet, 2022)

The religious term "prophet" refers to those who have some sort of direct communication with the divine. Prophets are particularly known for their predictive abilities.

(2)*...a retweet from Elon Musk, who really is a sort of* ***modern prophet****, don't you think?* (The Financial Post)

Business executives are metaphorically portrayed as religious saviors or redeemers. They are expected to bring salvation and protect the company from financial difficulties. This metaphor helps to create a narrative of crisis and redemption in business media discourse, setting up strong expectations of success. Moreover, it performs a pragmatic function of amplifying the role of a business executive.

The two common metaphors that appear in the Bible are MESSIAH IS A LEADER and MESSIAH IS A GUIDE [3, p. 20]. The term "messiah" stems from the Hebrew Bible. The noun form is "mashiach" (the anointed on) and the verb form is "mashach" (to anoint). The term continues to exist beyond religious contexts in various types of discourses [3, p. 181].

(3)... *Elon Musk's* ***messiah*** *complex may bring him down* (The Economist, 05 Dec 2023)

The purpose of the servant is to guide those who strayed from the past. SERVANT IS UP and SERVANT IS GOOD are some examples of metaphors that conceptualize this guidance as an aspirational state of being. The MESSIAH concept has evolved from a servant or guide to its modern idea of a savior. The LEADERSHIP IS UP metaphor serves as the basis for MESSIAH IS GUIDE. LEADERSHIP IS UP is a blend of two conceptual metaphors: PROGRESS IS UP and GOOD IS UP [15, p. 175]. At the same time, MORALITY IS A GOOD PATH conceptualized morality as a journey.

The term "deity" also invokes notions of idolatry and divine authority with the help of the AUTHORITY IS DIVINITY conceptual metaphor. The Sydney Morning Herald highlights how polarizing Elon Musk's image is.

(4) *It's a staggering sum of money and it lines the coffers of an entrepreneur who is a* ***deity*** *to some and evil incarnate by others* (The Sydney Morning Herald, 02 Oct 2025)

According to J. Charteris-Black, the idea of a visionary implies supernatural powers. It is activated with the help of the UNDERSTANDING IS SEEING metaphor [7, p. 403]. Charismatic leaders of the likes of Elon Musk are often framed as visionaries in business media discourse.

(5) *Analysts think Tesla Inc. (TSLA) needs to start readying a replacement for its* ***visionary founder*** *and CEO, Elon Musk.*

Slot 1.2. BELIEVERS

According to the Longman Dictionary, lexeme "zealot" is specifically applied to those who have a strong conviction. For instance, someone who is referred to as a "Tesla zealot" is supposed to show unwavering support for the company's products. In Example 7, the lexeme is used to show Musk's desire to lead a cultural change in the US.

(6) *People expect a* ***zealot****, like Elon Musk, to drive the desired culture shift* (Inc.com).

Frame 2 RELIGIOUS ACTS AND RITUALS (23 %, N=347)

The usage of the lemma "worship" shows the perceived authority of business individuals, elevating them to some sort of quasi-religious status. Employees and investors could be portrayed as religious adherents. The metaphor draws on Max Weber's concept of charismatic authority.

Worshipping is an act of high reverence and devotion that is performed in such religions as Christianity, Buddhism, Islam, Hinduism, Sikhism, and so on. Animism, the earliest form of religion, is believed to be associated with the first acts of worship. The metaphor implies that certain CEOs tend to attract the same level of veneration as religious figures. It also shows that such a level of admiration might be unwarranted, meaning that it has a negative connotation.

(7) *You know, there are people there who* ***worship*** *this guy. I mean, I think one difference between Elon Musk and Mark Cuban is Elon Musk has a huge audience of people* (CNN Transcripts)

Frame 3 SACRED TEXTS (3 %, N=45)

Religious texts are considered to be infallible, with followers typically viewing them as the ultimate authority. In these examples, religious imperatives are used for conceptualizing guidelines that are related to investment and trading. It specifically relies on the cognitive knowledge of religious imperatives in order to make it easier for those who consume business media discourse to understand complex trading phenomena. Moral and spiritual consequences are mapped onto possible financial losses.

In the religious context, the term "gospel" refers to the teaching of Christ. The framing also alludes to possible irrationality. Such devotion to the cause can become the target of criticism. The metaphor has a rather negative connotation since gospel teachings tend to be accepted by believers without any questions. In Example 8, the producer of the discourse is challenging the "cult of personality" surrounding tech moguls.

(8)*...his party outrightly dismisses charges of EVM manipulation and said that Elon Musk's statement was no* ***gospel*** *truth and that everyone has to fall for it* (MENAFN - Business & Finance News)

The word "mantra" originates from Sanskrit, meaning "a tool for thought." It is used in Hinduism and Buddhism to refer to words that are believed to have magical powers. The religious term is used in relation to frequently repeated business ideas.

(9) *Tesla CEO Elon Musk has repeatedly endorsed that* ***mantra*** (Benzinga.com, October 2025)

Frame 4 RELIGIOUS SYMBOLS (14 %, N=211)

The metaphoric cluster "sacrificial lamb" is used a total of 20 times, which shows that it conventionalized. The phrase "like the lambs to slaughter" stems from the depiction of a suffering servant in the Hebrew Bible (specifically in the Book of Isaiah).

(10) *Peter Navarro says Elon Musk shouldn't treat the 'big, beautiful bill' like* ***a 'sacrificial lamb'*** (Fox Business, June 2025)

In Example 11, the "holy grail" metaphor, which has a rather high level of conventionalization, refers to the cup that Jesus allegedly drank out of at the Last Supper. It is mentioned in Arthurian legends that date back to the 13th century. Historians believe that the holy grail is historical fiction. The corpus analysis shows that the metaphor is quite conventionalized. The religious term is often used by reporters in order to describe a sought-after goal that can also be seen as quite elusive.

(11) *Elon Musk has called it the* ***"holy grail"*** *for space technology* (The New York Times, 2023)

Frame 5 IDEAL OF LIFE (5 %, N=76)

As noted by X. Gao and C. Lan, THE KINDOM OF HEAVEN is the main metaphor used by Christians for conceptualizing the ideal of life [15, p. 875]. At the same time, Buddhists rely on the NIRVANA IS A CONTAINER metaphor. In both cases, the ideal state tends to be conceptualized in terms of entering a container.

THE KINGDOM OF HEAVEN shows the good/evil dichotomy. Notably, the Gospel of Matthew, the first book of the New Testament of the Bible, frequently emphasizes that it is challenging to enter this container [15, p. 880].

(12) *Elon Musk's 'troll* ***heaven'*** *turned Twitter into advertiser hell* (The Sydney Morning Herald)

Frame 6 PUNISHMENT AND HEREAFTER (19 %, N=287)

Religious metaphors that are located within this slot tend to evoke extreme images to conceptualize the consequences of bankruptcy, economic crises, stock market crashes, and so on. The culturally embedded term "hell" is used for describing extremely challenging situations.

The semantic field of this particular term is filled with negative connotations. The metaphor makes it possible for the consumers of business media discourse to grasp the emotional weight of various stressful scenarios in business media discourse. It tends to be expanded with various images ("a circle of hell", "gateway to hell", "descent into hell"). The term has the following prepositional attributive word combinations: "jobs hell", "living hell" and so on. There are other terms like "torment" and "damnation" that could be used in business contexts.

(13) *...because there isn't a real political will at this point to really stand up to President Trump and to Elon Musk because of, frankly, the* ***hellfire*** *that rains down on members of Congress* (CNN International)

The "apocalypse" metaphor is frequently employed in business media discourse in order to describe events that are considered to be disastrous and catastrophic. Corpus analysis shows that the metaphor is often used in market analysis articles (especially when it comes to severe market downturns). The metaphor helps to evoke an image of doom and destruction.

(14) *A survival guide for Elon Musk's AI* ***apocalypse*** (July 2022)

The metaphor can also be a prime target for resistance given that it can paint an overly dramatic picture of events. Such framing can substantially intensify market participants' perception of certain challenges. This sort of media framing could potentially influence decision-making.

The "Armageddon" metaphor is used to describe market crashes, company failures, global regulatory risks, and so on. The term denotes a Biblical concept, which shows the final battle between good and evil. The metaphor performs such pragmatic functions as exaggeration and evocation of urgency.

(15) *Musk said it would take "***Armageddon***," or what he described as "Ragnarok next level," for him to be reduced to such limited resources* (Yahoo Finance, December 2025)

Conclusions

Corpus analysis demonstrates that business media discourse is replete with religious metaphors. In this type of discourse, religious metaphors have to simplify and clarify various concepts for their audiences. They tend to have strong cultural resonance (especially in religious societies such as the US). Such metaphors typically rely on shared cultural knowledge.

The persuasive effect of such metaphors could be aimed at investors, employees, policymakers, and so on. In addition, the deification of economic/business power via metaphorization could be used for legitimizing authority given that they draw upon some readily available cognitive material. Elon Musk can be elevated to a divine level, which can be viewed as a form of secular idolatry.

At the same time, religious metaphors could be potentially used for undermining and dismantling authority instead of reinforcing it if they are used with a sarcastic tone. For instance, such metaphors could be potentially used to expose the excessive zeal and dogmatism of some business executives who have skin in the game.

Within Van Dijk's framework of the "ideological sphere," religious metaphors with an explicitly negative connotation can also be used as a form of other-presentation. Positive or negative aspects can be foregrounded with the help of a headline.

Religious metaphors that are activated with such terms as "apocalypse" also tend to significantly dramatize various business scenarios. Hence, traders and investors can use affective heuristics to make decisions based on strong emotional responses.

Future research might explore the use of religious metaphors in other types of media discourse. Scholars might also focus on the cross-cultural comparisons of religious metaphors.

Bibliography:

1. Koller V. Missions and Empires: Religious and Political Metaphors in Corporate Discourse // Metaphor and Discourse / eds. A. Musolff, J. Zinken. London : Palgrave Macmillan, 2009. P. 116–134.
2. Ruth D. Leader as Priest: Plucking the Fruit of a Flawed Metaphor // Leadership. 2014. Vol. 10, no. 2. P. 174–190.
3. Rogers C. "A Voice Cries Out in the Wilderness": The Religio-Political Afterlife of 'Scapegoat' and 'Messiah' Metaphors, from the Hebrew Bible to Contemporary Australian Political Rhetoric : PhD dissertation. Adelaide: University of Adelaide, 2023.
4. Augé A. Are Religion Metaphors Anti-Revolutionary? // Metaphor and the Social World. 2024. Vol. 13, no. 2. P. 47–59.
5. Seepheephe N. Stigmatisation through metaphors borrowed from religious discourse in the early coverage of HIV and AIDS by the Sesotho press // Southern African Linguistics and Applied Language Studies. 2022. Vol. 40, no. 3. P. 325–336.
6. Woods R., Fernández A., Coen S. The Use of Religious Metaphors by UK Newspapers to Describe and Denigrate Climate Change // Public Understanding of Science. 2012. Vol. 21, no. 3. P. 323–339.
7. Charteris-Black J. Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor. 2nd ed. London : Palgrave Macmillan, 2011.
8. Jaworska S. Metaphors We Travel by: A Corpus-Assisted Study of Metaphors in Promotional Tourism Discourse // Metaphor and Symbol. 2017. Vol. 32, no. 3. P. 161–177.
9. Cotter C., Samos D., Swinglehurst D. Framing Obesity in Public Discourse: Representation through Metaphor across Text Type // Journal of Pragmatics. 2020. Vol. 174, no. 6. P. 14–27.
10. Varga A. Metaphors in Business Media Discourse // Language Education Today: Between Theory and Practice / ed. G. Rață. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2009. P. 142–152.
11. Raffaelli I., Katunar D. A Discourse Approach to Conceptual Metaphors: A Corpus-based Analysis of Sports Discourse in Croatian // Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis. 2016. Vol. 133. P. 125–147.
12. Semino E. Corpus Linguistics and Metaphor // The Cambridge Handbook of Cognitive Linguistics / ed. B. Dancygier. Cambridge : Cambridge University Press, 2017. P. 463–476.
13. Abdul Malik N., Ya Shak M. S., Mohamad F., Joharry S. A. Corpus-based Studies of Metaphor: An Overview // Arab World English Journal. 2022. Vol. 13, no. 2. P. 512–528.
14. Kawasaki G. The Art of Evangelism. Harvard Business Review. 2015. URL: https://hbr.org/2015/05/the-art-of-evangelism (accessed: 27.07.2024).
15. Gao X., Lan C. Kingdom of Heaven versus Nirvana: A Comparative Study of Conceptual Metaphors for Christian and Buddhist Ideals of Life // Applied Linguistics Review. 2021. Vol. 12, no. 1. P. 23–45.

Довбня О. Релігійні метафори як засіб конструювання образу Ілона Маска в дискурсі бізнес-медіа

Анотація. У цій дослідницькій роботі на основі корпусних даних демонструється, що у англомовному дискурсі бізнес-медіа часто звертаються до глибинних систем релігійних вірувань з метою конструювання ментального образу мільярдера Ілона Маска. Теоретичним підґрунтям дослідження слугують корпусно-орієнтований критичний дискурс-аналіз (КДА) та теорія концептуальної метафори (ТКМ). Матеріал було зібрано з популярних бізнес-видань на кшталт The Street та The Financial Times за допомогою бази даних LexisNexis. Після збору даних було використано програмне забезпечення AntConc для ідентифікації ключових слів, рядків конкордансу та колокаційних кластерів (біграм/триграм) на основі потенційних «метафоричних тригерів». Ці тригери згодом було проаналізовано за допомогою фреймово-слотового моделювання для відображення міждоменних відповідностей між корелятивним доменом (РЕЛІГІЯ) та референтним доменом (БІЗНЕС/ЛІДЕРСТВО). На основі отриманих корпусних даних у дослідженні розмежовуються конвенціональні, напівконвенціональні та оригінальні метафори для оцінки того, наскільки глибоко ці концепті вкорінені в сучасному діловому дискурсі. У ході дослідження було виокремлено шість чітких метафоричних фреймів, що структурують дискурс навколо Ілона Маска: РЕЛІГІЙНІ ПОСТАТІ, РЕЛІГІЙНІ ДІЇ ТА РИТУАЛИ, СВЯЩЕННІ ТЕКСТИ, РЕЛІГІЙНІ СИМВОЛИ, ІДЕЯ БУТТЯ, ГРІХ ТА ПОТОЙБІЧНИЙ СВІТ. Перший фрейм (РЕЛІГІЙНІ ПОСТАТІ) також структурований додатковими слотами. Релігійні схеми, що активуються метафорами, мають емоційне та моральне навантаження. Діловий медіа-дискурс схильний підносити Ілона Маска над рівнем простого генерального директора до статусу фігури космічного масштабу. Релігійні метафори формують те, як його сприймають споживачі ділових новин, зокрема акціонери Tesla. Не дивно, що переважна більшість релігійних метафор походить із християнської традиції, однак трапляються приклади метафоричної мови, що бере початок в інших релігійних традиціях, зокрема буддизмі, індуїзмі та давньогрецьких віруваннях.

Ключові слова: теорія концептуальної метафори, релігійні метафори, корпусний аналіз, критичний дискурс-аналіз, фреймово-слотове моделювання.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 13.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 10.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.161.2'36:[316.3:659.1]
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.9

Заєць В. Г.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української мови
факультету української філології, культури і мистецтва
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
https://orcid.org/0000-0003-1370-697X

Леонтюк О. Б.,
студентка ІІІ курсу
освітньої програми 035.01.01 «Українська мова та література»
факультету української філології, культури і мистецтва
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
https://orcid.org/0009-0006-3950-5067

СЛОВОТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ РЕКЛАМИ МІСТА КИЄВА

Анотація. У статті зроблено спроби проаналізувати мову реклами столиці, що є джерелом поповнення і розвитку вокабуляру містян. Прикладами підтверджено, що мова реклами міста забезпечує інтелектуальний простір, стабільність і динаміку мовних оцінок, співіснування та взаємозв'язок літературної мови з колективною практикою мовлення (узусом). Прикладами підтверджено, що в мові реклами зафіксовані узуальне й неузуальне словотворення. Розкрито взаємодію узуального й неузуального словотворення, що межує з мовною нормою. Увагу зосереджено на нормативному словотворенні за відтворюваними продуктивними моделями. Окремо проаналізовані лексичні одиниці, що побудовані «всупереч словотворчим зразкам». Аргументовано доцільність дотримання словотвірних норм у продукуванні узуальних лексичних одиниць. Емпіричний матеріал досліджуваного періоду дає підстави стверджувати про зростання в мові реклами лексем, що постали під впливом тенденції до універбалізації. У статті проаналізовано лексичні одиниці, що утворені шляхом складання основ тобто композитів. Увагу зосереджено на зростанні інтересу до заощадження мовного ресурсу на динамічності названих вище утворень. Зосереджено увагу на словотвірній структурі лексичних одиниць сучасної реклами столиці. Доведено прикладами, що мова реклами столиці поширює та популяризує лексичні одиниці, що утворені питомими морфемами. Визначено в текстах реклами утворення, що постали шляхом відкидання афіксів. Установлено тенденцію до використання дериватів із нульсуфіксальними утвореннями, що цілком охоплює заощадження словотвірного афіксів. На основі аналізу текстового ресурсу реклами столиці доведено частотність вживання лексем, що породжені шляхом телескопії. Передбачено, що телескопізми зможуть набувати кодифікації, також утворюватимуть похідні, таким чином матимуть здатність до словотворчості. Підтверджено, що оказіоналізми в мові реклами впливають на вокабуляр мовної спільноти, об'єднують та спонукають до мовних дискусій. Доведено, що оказіональні одиниці потребують вдумливого аналізу і мають бути відстороненими від редакторських виправлень. Перспективним вбачаємо подальше студіювання словотворення в рекламних текстах столиці, що дасть можливість володіти способами словотворення.

Ключові слова: Українська мова, словотвірна норма, спосіб словотворення, узуальний словотвір, неузуальний словотвір, редагування, телескопія.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Відомо, що реклама столиці, не тільки наповнює вокабуляр киян та гостей столиці, а формує інтелектуальний простір її мешканців, що водночас забезпечує гнучку стабільність і динаміку мовних оцінок, показує взаємодію сучасної літературної мови з колективною практикою мовлення (узусом). Як бачимо, що в останні три десятиліття норма сучасної української літературної мови об'єднує носіїв, консолідує навколо відродження національних (автохтонних) або етнічних морфем, віддаляється від тих граматичних форм, що були нав'язані у попередні роки під приводом «зближення мов». Нині відстежуємо зв'язок розмовного стилю сучасної української літературної мови з науковим, публіцистичним, художнім, кожен із них має засоби для стабільності стильової норми. Це пояснюємо впливом розмовного мовлення на сучасний етап функціонування української мови, оскільки помітною стала взаємодія системної (прескриптивної) словотвірної й загальномовної, узуальної (дескриптивної) словотворчої норми. Увага до запропонованої теми зумовлена недостатнім студіюванням мови реклами міста Києва як потужного ресурсу для стабільного поповнення і розвитку українського лексикону. Актуальним є питання врегулювання мовної норми та використання в мовно-мовленнєвій практиці містян лексики реклами для швидкого відтворювання характеристик окремих товарів, назв пропонованих послуг споживачам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Інтерес до мовного оформлення текстів реклами столиці зростає та мотивує містян до проведення мовної дискусії. Безумовно, сучасному поколінню мовної спільноти зрозумілими є тенденції, що спонукають до мовної економії, пошуків способів слововираження автохтонними лексичними одиницями або морфемами, що поступово відроджуються після довготривалого невикористання. Втім, іноді помічаємо в носіїв української мови різноголосся думок

про призвідники таких процесів, як слушно зауважує відома дослідниця К. Г. Городенська, наголошуючи на тому, що мовній спільноті іноді не вистачає глибокого розуміння норм літературної норми, а тому «дехто навіть із фахівців (учителів, викладачів університетів, редакторів, журналістів) сприймає повернення призабутих норм української літературної мови та очищення її від чужомовних впливів болісно, як чиюсь забаганку, примху [1, с. 3]. Для цього, на думку Л. П. Кислюк, «вимоги стилю найбільше диктують автору вибір словотворчих ресурсів і спосіб їх реалізації» [2, с. 258]. Дослідниця вважає, що «в авторській публіцистиці найяскравіше виявляються проблеми сьогодення в Україні й у світі» [2, с. 258]. Для нашого дослідження важливими є погляди Є. А. Карпіловської про зміни у мовній діяльності й наголошує на закономірності змін та їх обумовленість, що пов'язана із «розвитком суспільства, у якому вона побутує». Поява нових номінацій – слів або словосполук – доводить життєвість національної мови, її незгаслу здатність виконувати основні свої функції: когнітивну, або функцію засобу пізнання світу, та комунікативну, або функцію засобу спілкування, обміну знаннями, інформацією» [3, с. 134]. Мову ЗМІ О. А. Стишов називає «дзеркалом сучасної літературної мови, в якому відбивається багатофункціональність національної мови, ступінь її інтелектуалізації, зокрема через поширення термінів з різних галузей знань та їхню загальномовну адаптацію» [4, с. 32]. Тоді як Ж. В. Колоїз, оцінюючи сучасну словотвірну продуктивність, опертя робить не лише на узуальний, але й на неузуальний словотвір, адже останній має відмінності «на тлі нормативно-узуальних утворень і маніфестує своєрідну реалізацію словотворчих можливостей мови» [5, с. 10]. Викликають інтерес думки відомого дослідника А. М. Нелюби про словотворення сучасної реклами столиці, що робить її більш затребуваною. Нам імпонує погляд вченого на оказіоналізм, що це не тільки експресивна, «з відтінком новизни лексична одиниця, утворена за непродуктивною моделлю з порушенням законів словотворення чи мовної норми, уживається лишень у певному контексті (в мовленні однієї особи чи невеликої групи осіб), не має регулярної відтворюваності в (літературній) мові, служить для заповнення «семантичних дефектів» і є виявом суперечливості між мовою і мовленням (системою, нормою); протиставляється одиницям узуальним (системним) і потенційним [6, с. 108]. А. М. Нелюбі вдалося укласти словник «Лексико-словотвірні інновації. 2022–2024», в якому укладач зафіксував словотворення лексики сучасного періоду [7]. Погляди О. М. Турчак щодо оказіональних одиниць пов'язані із представленням «розвитку мови окремого періоду, відображають взаємодію між мовою й мовленням, а також оновлюють словотвірну та образну можливість української мови» [8, с. 299]. Тоді як Л. П. Кислюк в оказіональному словотворенні вбачає дієвий ресурс для поповнення і розвитку українського лексикону, зокрема, його образного й оцінного потенціалу; джерела виникнення нових словотвірних моделей для мовної категоризації сучасної дійсності» [2, с. 31]. Незважаючи на усебічне висвітлення словотворення сучасного рекламного тексту столиці, маємо в україністиці ще не розв'язані питання, направлені на заощадження мовного ресурсу, що властиве сучасному рекламному тексту. У зв'язку з цим слушними є зауваження Л. П. Кислюк, що стосуються наслідків контактування двох типологічно різних мов, аналітичної англійської та синтетичної української [2, с. 345]. Цілком поділяємо думку дослідниці, що зможемо в намаганні до мовної економії шляхом висловлення одного поняття одним словом «збільшувати кількість композитів і юкстапозитів» і вбачає проблему у «проникненні в українську мову невластивого або мало властивого їй типу творення – склеювання основ без сполучних голосних, часто з написанням через дефіс» [2, с. 345]. Як бачимо, Л. П. Кислюк, вважає без змін опозицію узуального й оказіонального, залишає сталою через можливості словотворення, що «обмежує мовна норма: порушення словотвірних і лексичних норм залишається нездоланним бар'єром для переходу оказіонального слова в узуальне» [9, с. 42].

Незважаючи на інтерес в україністиці до неузуальних утворень як відмінних від узуальних утворень лексичних одиниць, уваги потребують у текстах реклами особливості взаємодії вказаних вище лексичних одиниць та способи словотворення, що надають тексту реклами креативності, виразності та емоційного забарвлення.

Формування мети статті. Мета публікації – розкрити словотворення в рекламних текстах столиці України через взаємодію узуального й неузуального творення слів, відхилити обов'язковість редагування для усунення оригінальних лексичних одиниць, що постали в результаті авторського мислення. Розкрити роль продуктивних способів словотворення в текстах реклами міста Києва як потужного ресурсу зміцнення українського лексикону; спрогнозувати відбір до вокабуляру мешканців столиці узуальних та неузуальних утворень.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В україністиці дослідженням тенденції до націоналізації або українізації займаються С. Я. Єрмоленко, К. Г. Городенська, Є. А. Карпіловська, О. А. Стишов, О. О. Тараненко, А. М. Нелюба, Л. П. Кислюк, Т. А. Коць та інш.

В останніх розвідках увага зосереджується головно на змісті українізації або етнізації, що «виявляється в свідомому віддаленні, відмежуванні від словотвірних варіантів чи словотвірних синонімів, спільних або запозичених з російської мови, та в зміцненні національних варіантів [2, с. 311].

Матеріалом для нашого дослідження слугували близько 700 рекламних текстів зовнішньої та внутрішньої реклами міста Києва протягом поточного року. Аналіз рекламних текстів дав можливість виявити лексеми, на взір: **ГРІНЧЕНКІВЕЦЬ = ВОЛОНТЕР** (https://surl.li/xxtuyi). В аналізованій зовнішній рекламі йдеться про безкоштовні просвітницькі заходи для вчителів та учнів Києва. Лексична одиниця *грінченківець* увійшла до вокабуляру киян та гостей столиці на позначення студента Київського столичного університету імені Бориса Грінченка відтоді, коли виш став носити ім'я відомого дослідника, письменника та просвітителя. Похідна одиниця постала від оніма, прізвища відомого діяча Бориса Грінченка та суфікса ***-івець***. Давно помічено, інтерес до особи-виконавця зріс у період глобалізаційних викликів, адже людина стає центром зрушень, змін, що в цілому позначається насамперед на продуктивних словотвірних типах, оскільки «серед письменницьких новотворів, прийнятих та ухвалених узусом, найчисленнішою групою дослідники вважають категорію назв особи» [2, с. 272]. Безумовно, в період глобалізаційних змін та тиску внутрішніх та зовнішніх чинників на текст реклами м. Києва спостерігаємо посилення намірів до автохтонізації, точніше етнізації, що чітко споглядаємо в зовнішній та внутрішній рекламі столиці. Пор. : «**ТУТ ЖИВУТЬ ДОБРІ ЦІНИ знижки до -60 %**

(https://www.instagram.com/p/DFuyZhWtGh3/); **МАГАЗИН ЧЕРВОНИХ ЦІН** (https://chervonyi.com.ua/), **ГНУЧКІ ЦІНИ (про цінову політику автосервісу) (**https://lnk.ua/LVbrp7mVy**),** «**ХЛІБ І ДО ХЛІБА**» (https://korali.info/obryadi/hlib-i-do-hliba.html). Оригінальні тексти легко та безпомилково можна відтворити, на кшталт: **ТРИМАЙ ПЛАНКУ РАЗОМ З НАМИ! (**https://www.instagram.com/reel/DBOT8nZN7sO/**),** або **ТРИМАЙ БАЛАНС ПІСЛЯ СВЯТ. МЕТРО ТРИМАЄМО ЦІНИ В ФОРМІ (**https://www.youtube.com/watch?v=xmltN-vYpeY**).** Отже, *тримати планку, тримати баланс, тримати ціни* – це означає для містян дбати про життєву норму, не виходити за межі дозволеного.

Також фіксуємо в текстах реклами про заняття спортом наближення до розмовного стилю, на кшталт: **ТРЕНУВАННЯ, ЯКІ ТРИМАЮТЬ ТІЛО ТА МЕНТАЛКУ** (https://www.youtube.com/c/hiitworks/videos). Фіксуємо лексему **«менталка»**, як результат тенденції до універбалізації, характерної для мовної спільноти сучасної столиці, які цінують свій час та інших. На думку А. М. Нелюби, «явище універбалізації відзначається широтою потрактування статусу і суті» [6, с. 234]. Аналізований дериват постав від словосполучення ***ментальне здоров'я***. Такі похідні деривати А. М. Нелюба відносить до універбів, а процес їхнього творення універбацією [6, с. 235]. Беззаперечною залишається тенденція до збільшення універбів як стилістично ємких утворень.

У період глобалізаційних змін помітною є тенденція до мовної економії, заощадження ресурсу. Тексти внутрішньої реклами показують затребуваність однослівних назв, що утворилися шляхом основоскладання з єднальним голосним, на взір**:** ***балобонус, цінотижики, ціноді́джики, ціно́кач.*** Пор.: *Балобонуси* ***за товари зі знижками?*** **(https://surl.li/nwjtlu);** *Цінотижики* **(https://surl.lt/doltkg);** *Ціноді́джики* **(https://surl.li/znpfhg);** *Нічний ЦІНОКАЧ починається раніше – тільки в мобільному додатку COMFY!* **(https://surl.li/ieczdi).** Основоскладання допомагає продукувати похідні за допомогою єднального голосного або без нього, які називають композитами [6, с. 94]. Як помічаємо, що композити є стилістично виправданими лінгвальними одиницями в текстах реклами, оскільки завдяки складанню основ чітку та ємку маємо назву тривалості процесу заощадження, накопичення коштів, або зниження та коливання цін, що відбуватиметься або відбувається за безпосередньою участю споживачів продукції. Безумовно, не всі композити з часом будуть кодифікованими, стануть загальновживаними, а деякі зможуть пасивізуватися та відійти на периферію як такі, що не виправдали вибір узусу. Окремі композити з текстів реклами «увійшли» в мовний простір мешканців столиці і характеризують реалії сучасного життя, на взір: *дизайностиль, доброгривня, еконасолода, мобільнозручно, модностиль, кавозалежність, солодкощастя, швидкосмак, шоколадність, фітнесмак, ціноїжка тощо.*

Зафіксовані рекламні тексти, що мають чисельні приклади вживання слів із відкинутими суфіксами, закінченнями. Аналізовані одиниці демонструють тенденцію до частотного вживання безафіксного словотворення. Пор. : ***КРАЩ-шопінг*** *у COMFY – топові товари за найкращими цінами* (https://surl.lu/jswhjl); *КРАЩ серед планшетів – Lenovo Tab K 10 FHD 4/64 LTE* (https://surli.cc/bzlqqx). Товар із позначкою ***КРАЩ*** є результатом мовного заощадження, що досягнуте шляхом відтинання закінчення для утворення нової лінгвальної одиниці, безсуфіксального способу словотворення. Інший рекламний текст демонструє споживачам безафіксний спосіб словотворення, передає емоційний стан, на взір: ***Живи, як ти лю*** (https://adlog.tv/88170.htm). Відомий дослідник О. А. Стишов свого часу зафіксував в мові масмедіа активізацію дериватів із нульовим суфіксом, визначив специфіку та обумовленість таких утворень [4, с. 141]. Нині ще помітнішою стала тенденція в текстах реклами до використання дериватів із нульсуфіксальними утвореннями, що цілком охоплює заощадження лінгвального ресурсу.

Нині зауважимо, що рекламні тексти наповнюють висловник новими дериватами. Пор.: *Flintкривай* (реклама «Flint» (https://ua.flint.tm/); (ТМ «ROZETKA») ОСТАННІЙ ДЕНЬ ГРАНДІОЗНОГО ПРАЙСОПАДУ (https://surli.cc/iqczor); ЦІНОТИЖИКИ; ПОВНИЙ ЦІНОГРИЗ! «ЧИСТОМАГІЯ» (https://surl.li/dgteet); Дух Новорічного свята Ціноїжка приносить до хати! (https://surl.li/epfyje). Рекламні тексти столиці привертають увагу споживачів тим, що закликають до піклування про чотирилапих друзів, на кшталт: «ЛАПКОТУРБОТА КОЖНОГО ДНЯ» і «ДБАЙ ПРО ХВОСТАТИКІВ» (https://surl.li/zqnnqd). У таких текстах фіксуємо не лише любов до братів наших менших та піклування про них, також заощадження мовного ресурсу, що здійснюється шляхом склеювання слів. Сучасний рекламний текст розпросторює порушення мовних норм, що є причиною байдужості до належного оформлення пропозицій споживачам реклами.

Безумовно, недогляди авторів реклами фіксуємо в текстах, на взір: «Кредит для нетерпл**яч**их від Фокстрот» (https://surl.li/kqntrq). Доречно відредагувати на унормований варіант, оскільки мовна норма заблокувала активні дієприкметники з ***-яч, -ящ, -уч, -юч,*** замінивши на «Кредит для нетерпеливих від Фокстрот». Питання особливостей використання узуальних лексичних одиниць та способи породження неузуальних, а також спроможність до кодифікації останніх. Зафіксовані порушення деривaційних норм у структурі морфеми, що не відповідають автохтонним тенденціям, а також такі, що суперечать мовним зразкам і потребують редагування відповідно до чинних вимог. Недопущення подібних випадків буде можливим за умови відновлення втрати мовного чуття носіями мови щодо використання неприродніх для української мови морфем.

Не менш важливою стала потреба іменувати суспільно-економічні процеси, явища, події, що спричинили появу й активізацію телескопізмів і термін «телескопія» як новий спосіб словотворення. Важливою для нашого дослідження є думка А. М. Нелюби, в якій учений притримується поглядів, що «про телескопію можна говорити хіба що в разі поєднання початку і кінця одного слова, а не двох – графічного позначення скорочень. [6, с. 215]. Активізація аналізованого способу словотворення в українській мові означеної доби зумовлена, на нашу думку, впливом англійської мови й певними позитивними властивостями телескопізмів як засобів номінації – компактністю й щільністю оформлення, виразністю й мотивуванням, зокрема яскравістю їхньої внутрішньої форми. У текстах реклами фіксуємо пропозицію для споживачів, на кшталт: «**М'ясторія**. Широкий асортимент м'ясних делікатесів та напівфабрикатів для справжніх гурманів» (https://surl.li/olbgaf). Телескопізм утворився від словосполучення *м'ясна історія [****м'яс+торія****]*, «процес утворення відбувся через поєднання частин слів – початку одного і кінця другого, взаємодіють-бо цілі основи» [6, с. 215]. Убачаємо, що взірці телеско-

пізмів будуть наповнювати вокабуляр містян як оригінальні утворення, з характерною стилістичною ємкістю, виразністю. Питання миттєвої кодифікації залишається відкритим.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Емпіричний матеріал доводить, що продуктивні словотвірні типи розмовного стилю наповнють мову ЗМІ, зокрема лексичні одиниці рекламного тексту столиці. Також в мові реклами помічаємо тенденцію до автохтонізації або ж етнізації, що реалізується питомими основами, словотворчими афіксами. У період глобалізаційних змін мовною нормою заблоковано не властиві українській мові суфікси, що підлягають редагуванню для очищення автохтонного мовного середовища.

В аналізований період зросла тенденція складання як способу заощадження мовного ресурсу та конденсації тексту реклами. Оптимізація мовного ресурсу в текстах реклами активізувала композити. Індивідуальні мовні практики авторів реклами мають чималий корпус оказіональних одиниць, що утворилися способом телескопії. Потреба називати суспільно-економічні процеси, явища, події, спричинила появу й активізацію телескопізмів, що представили телескопію як новий спосіб словотворення. В узусі посідають чільне місце телескопізми, з-поміж яких є утворення, що породжені незафіксованими поєднаннями основ, їх частин тощо. Глобалізаційні зміни розширюють висловник мешканців та гостей столиці лексемами, що постали шляхом складання. Доведено, що оказіональні одиниці є результатом авторського мислення, потребують вдумливого аналізу морфем, основи слова, а також до них не можна застосовувати редакторські виправлення.

Отже, в сучасних рекламних текстах помічаємо чималий вплив на культурне середовище носіїв української мови столиці. Цілеспрямоване прагнення слідувати чинникам інтернаціоналізації (глобалізації) розширило межі проникнення питомих афіксів та водночас сприяло проникненню вокабуляр мовної спільноти телескопізмів. Інтенсивне заощадження мовного ресурсу в рекламному тексті перекладає тенденцію в лінгвокультурне середовище автохтонів.

Література:

1. Городенська К. Г. Українське слово у вимірах сьогодення : монографія. Київ : КММ, 2019. 208 с.
2. Кислюк Л. П. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку: монографія / за ред. Є. А. Карпіловської. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 424 с.
3. Карпіловська Є. А. Мода на слова і норма мови. *Культура слова.* 2012. № 77. С. 134–140.
4. Стишов О. А. Українська лексика XX століття: (на матеріалі засобів мас. інформації): монографія / за ред. В. О. Винника. Київ : Пугач, 2005. 388 с.
5. Колоїз Ж.В. Неузуальне словотворення : монографія. Кривий Ріг : НПП Астерікс, 2015. 156 с. URL: http://surl.li/xczvov (дата звернення 09.07.2024).
6. Нелюба А. М. Явища економії в словотвірній номінації української мови : монографія /за ред. К. Г. Городенської. Харків : 2007. 302 с.
7. Лексико-словотвірні інновації. 2022–2024 : словник / укладач А. Нелюба. Харків : Харківське історико-філологічне товариство. 2025. 112 с.
8. Турчак О. М. Поняття оказіоналізм у мовознавчій літературі та його мовленнєва реалізація в українських періодичних виданнях кінця XX століття. *Вісник дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки».* 2013. № 2 (6). С. 299–305.
9. Кислюк Л. П. Узуальне й оказіональне словотворення в різностильовій мовній практиці. *Українська мова.* 2020. № 2 (74). С. 31–44. DOI: https: //doi. org/10.15407/ukrmova2020.02.031 (дата звернення 09.07.2024)
10. Тараненко О. О. Актуалізовані моделі в системі словотворення сучасної української мови (кінець XX – початок XXI ст.) : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 248 с..

Zaiets V. Word Formation in Contemporary Advertising of Kyiv

Summary. The article attempts to analyze the language of advertising in the capital city, which serves as a source for the enrichment and development of the urban vocabulary. The examples provided demonstrate that the language of city advertising ensures an intellectual space, the stability and dynamism of linguistic evaluations, as well as the coexistence and interaction of the literary language with collective speech practice (usus). It is shown through examples that both usual and non-usual word formation are recorded in the language of advertising. The interaction between usual and non-usual word formation, which borders on the linguistic norm, is revealed. The study focuses on normative word formation based on reproducible productive models. Lexical units constructed "contrary to word-formation patterns" are analyzed separately. The expediency of adhering to word-formation norms in the production of usual lexical units is substantiated. The empirical material of the analyzed period provides grounds to assert an increase in advertising lexemes formed under the influence of the tendency toward univerbation. The article analyzes lexical units formed through compounding (i.e., composites). Attention is drawn to the growing interest in linguistic economy and the dynamism of the aforementioned formations. Special focus is placed on the word-formation structure of lexical units in contemporary advertising of the capital. It is demonstrated through examples that the language of capital advertising disseminates and popularizes lexical units formed with native morphemes. The study identifies formations in advertising texts created through affix deletion. A tendency toward the use of derivatives with zero-suffix formations is established, which fully corresponds to the principle of word-formation economy. Based on the analysis of the advertising text corpus of the capital, the frequency of lexemes generated through telescopy is demonstrated. It is assumed that telescopisms may become codified and form derivatives, thus acquiring word-formative potential. It is confirmed that occasionalisms in advertising language influence the vocabulary of the speech community, unite speakers, and stimulate linguistic discussion. It is proven that occasional units require thoughtful analysis and should not be subjected to editorial correction. Further study of word formation in advertising texts of the capital is seen as promising, as it will contribute to a deeper understanding of word-formation mechanisms.

Key words: Ukrainian language, word-formation norm, word-formation method, usual word formation, unusual word formation, editing, telescopy.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 17.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 12.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.112.2'373.7:811.161.2'373.7:81'322
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.10

Ігнатенко Д. Є.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури
факультету іноземної та слов'янської філології
Донецького національного університету імені Василя Стуса
https://orcid.org/0000-0003-4580-1058

НІМЕЦЬКІ ФРАЗЕМНІ КОНСТРУКЦІЇ ТА ЇХНІ УКРАЇНСЬКІ ЕКВІВАЛЕНТИ: КРИТЕРІЇ ВИОКРЕМЛЕННЯ ТА АЛГОРИТМИ КОРПУСНОГО ПОШУКУ

Анотація. У статті досліджуються теоретичні і методологічні засади ідентифікації та аналізу фраземних конструкцій, які утворюються на стику конструктивної граматики та фразеології, характеризуються напівсхематичним характером і складаються з лексично фіксованого елемента – «якоря» та змінних елементів, які заповнюють «слоти» (відкриті позиції). У дослідженні встановлюється, що ідіоматичність та некомпозиційність є основними розрізнювальними рисами цих одиниць, що означає, що їхнє значення закріплене за самою моделлю і конкретизується лише під час контекстуальної реалізації заповнювача (філера).

На прикладі паралельного німецько-українського корпусу ParaRook, автор демонструє, що для ефективної ідентифікації фраземних конструкцій необхідна багаторівнева стратегія пошуку: використання мови запитів до корпусу (CQL) для моделювання гнучких морфологічно-синтаксичних моделей, та застосування фразового пошуку. Значним викликом у цьому процесі є «схематичність» фраземних конструкцій: оскільки вони виникають на перетині лексики та граматики, автоматизовані інструменти необхідно поєднувати з експертною лінгвістичною верифікацією, щоб точно визначити їх прагматичний статус та іллокутивну силу.

Зіставний аналіз емпіричного матеріалу дозволив виявити специфіку міжмовної еквівалентності. Встановлено, що розбіжності у способах відтворення фраземних конструкцій зумовлені їхньою високою контекстуальною залежністю та необхідністю збереження прагматичного навантаження оригінальної моделі в мові перекладу. Результати дослідження мають прикладне значення для розбудови міжнародного репозиторію фраземних конструкцій, а також створюють наукове підґрунтя для розв'язання проблем неекквівалентності в сучасній лексикографії та лінгводидактиці.

Ключові слова: фраземна конструкція, граматика конструкцій, паралельний корпус, ідіоматичність, еквівалент.

Постановка проблеми. Наукова парадигма сучасної лінгвістики відзначається багатогранністю підходів до вивчення мовних явищ. Домінувальними серед них виступають когнітивний, лінгвокультурний, комунікативно-прагматичний, функційний, які, з опертям на дані мовних корпусів, відкривають зокрема широкі перспективи як для розвитку новітньої лексикографії, так і для вдосконалення лінгводидактики. Помітне місце у сучасних дослідженнях займають особливі мовні утворення, що виникають на межі граматики та лексики, а саме – фраземні конструкції (далі – ФК) на зразок нім. «X bleibt X» (*Zuchthaus bleibt Zuchthaus*), укр. «X є X» (*в'язниця є в'язниця*); нім. «da hast du N» (*Da hast du deinen Traum!*), укр. «ось тобі твій/твоя/твоє N» (*Ось тобі твоя мрія!*). Такі конструкції не мають єдиного термінологічного визначення, не фіксуються у словниках як окремі одиниці, їхні іллокуції залежать від контексту, для їхнього визначення застосовуються лексичні та морфосинтаксичні критерії, тому вони можуть становити значну проблему під час вивчення іноземної мови. Таким чином для виявлення частотності вживання таких конструкцій, визначення варіативності їх компонентів і прагматичного потенціалу найдоцільнішим є застосування даних корпусів мов, які дають змогу виявити ФК у множинних контекстах. Використання ж паралельних корпусів стало водночас і ключовим інструментом для здійснення сучасних зіставних досліджень, оскільки дозволяє виявити перекладацькі еквіваленти та особливості трансформації конструкцій у межах конкретних контекстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість наукових досліджень присвячена різним аспектам ФК: і теоретичним питанням, пов'язаним з природою таких сполук, і практичним зіставним дослідженням на матеріалі кількох мов. Передусім варто зауважити, що розгляд фразеологізованих конструкцій починається наприкінці XX ст. у межах ідей конструкційної граматики (Ч. Філмор, А. Голдберг, В. Крофт), хоча деякі науковці припускають, що якраз фраземи і виявилися напевно найважливішою рушійною силою для конструктивної граматики [1, с. 23].

Перш за все не можна оминути увагою одну з основоположних і класичних робіт, присвячених граматичним конструкціям, а саме «Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: the case of let alone» (Ch. Fillmore, P. Kay, M. C. O'Connor), у якій автори з позицій конструкційної граматики розглядають явище ідіоматичності, різні типи ідіоматичних конструкцій, формування і розуміння яких не охоплюється лише граматикою, лексикою чи принципами композиційної семантики. Виокремлюються субстантивні, тобто лексично наповнені ідіоми (їхній лексичний склад повністю визначений (більшою чи меншою мірою)) та формальні, тобто лексично відкриті ідіоми (синтаксичні моделі, що слугують семантичним і прагматичним цілям, які не можна вивести лише з їхньої форми) [2, с. 505].

У роботі «Construction Grammar meets Phraseology: eine Standortbestimmung» (A. Ziem) ґрунтовно окреслено теоретичні і методологійні проблеми, що виникають на межі між

двома лінгвістичними напрямами, які мають спільну предметну область дослідження: конструкційною граматикою та фразеологією. Автор аналізує передумови виникнення конструкційного підходу, який у 1980-х роках був, на його думку, мотивований саме необхідністю опису іррегулярних, ідіоматичних мовних явищ, що не пояснювалися правилами традиційної граматики. Автор розглядає фразеосхеми (конструкційні ідіоми, фраземні конструкції), які зазвичай розуміються як схематичні, синтагматично складні, а отже, багаточленні одиниці з (більш-менш) фіксованим некомпозиційним значенням. Також у роботі детально описано ключові параметри аналізу фраземних конструкцій [1].

На матеріалі української мови різним аспектам граматичних конструкцій приділяли увагу М. Личук, яка здійснила комплексний аналіз структури і семантики синтаксично нечленованих одиниць в українській мові [3], Ф. Прилипко, який, досліджуючи лексико-фразеологічні комунікеми в сучасному дитячому мультиплікаційному фільмі і спираючись на положення синтаксичної фразеології та стилістичного синтаксису, виокремлює лексико-фразеологічні комунікеми закритої структури (відповідають нечленованому реченню) і лексико-фразеологічні комунікеми відкритої структури (відповідають фразеосхемам) [4], Г. Ситар, яка виокремила і описала структурні, семантичні, інтонаційні типи синтаксичних фразеологізмів у розрізі граматики конструкцій, а також визначила їхній прагматичний потенціал [5].

З 2023 року у рамках проєкту «A Multilingual Repository of Phraseme Constructions in Central and Eastern European Languages»[1] («Багатомовний репозиторій фраземних конструкцій у мовах Центральної та Східної Європи») (COST Action CA22115) науковці здійснюють ґрунтовне дослідження ФК німецької мови, а на матеріалі одномовних та паралельних електронних корпусів визначаються еквіваленти ФК у більш ніж десяти слов'янських мовах, зокрема і українській. Ключовим завданням цього проєкту є формування багатомовного репозиторію фраземних конструкцій, що охоплює понад 10 мов Центральної та Східної Європи. Таке сховище розглядається як унікальний ресурс та інструмент, який буде корисним для перекладачів, філологів-викладачів та широкого кола осіб, які опановують іноземні мови [6]. У 2024 році у рамках цього проєкту вийшла друком колективна праця «Synsemantika in Phrasemkonstruktionen im Deutschen und in anderen Sprachen», яка присвячена передусім питанням контрастивного вивчення ФК німецької мови з іншими мовами (англійською, словацькою, хорватською та ін.), а також проблемам класифікації ФК, методиці їх пошуку у паралельних мовних корпусах [7].

Мета статті полягає у встановленні розрізнювальних ознак фраземних конструкцій, описі алгоритму пошуку їх у паралельному німецько-українському корпусі і виявленні еквівалентів німецьких фраземних конструкцій в українській мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фраземні конструкції визначаються як шаблони ідіоматичних сполук, що складаються з лексично фіксованих елементів («якір») та одного або декількох заповнювачів (слотів). Якір може складатися з одного або кількох опорних слів. Заповнювачі (філери) – лексичні одиниці, які можуть виявлятися у лексично відкритих позиціях певної ФК. Чинники, що зумовлюють вибір заповнювачів слотів, встановлюються окремо для кожної фраземної конструкції конкретної мови [8, с. 24]. У ролі лексично фіксованих, незмінних елементів часто виступають службові слова або синсемантичні слова – поєднання кількох лексем: службових (часток, прийменників, сполучників) і повнозначних слів (прислівників, займенників), яким властиве семантичне спустошення або семантичний зсув [5, с. 6].

Ключовою характеристикою ФК є ідіоматичність, яка зумовлює унікальність їхньої семантики та прагматичний потенціал, зближуючи ці одиниці з традиційними фразеологізмами. Некомпозиційність значення ФК виявляється у тому, що воно не є лише сумою значень її складників. Водночас граматичні ознаки змінних елементів можуть виявляти певну варіативність, зумовлену контекстуальним оточенням. Наприклад, у моделі нім. «**dass Pron$_{pers}$ / N [mir]** [nur**] ja [nicht] V[!]**», яка може виражати благання, застереження, заборону або погрозу: *Geistig ausgehungert, sagen Sie. Daß Sie sich nur ja nicht unversehens geistig überfressen!* (Dieter Noll, Die Abenteuer des Werner Holt. Roman einer Heimkehr. II) – *Духовно зголодніли, кажете? Дивіться, щоб, бува, не об'їлись духовною стравою!* (перекл. Яків Прилипко) [9] наявний ще варіант: «VImp ja [nicht/kein] [...][!]», пор: *«Raus mit euch», rief der Hund. Er machte die Küchentür auf und verbeugte sich. «Vor Einbruch der Dunkelheit kommt ja nicht wieder!»* (Christine Nöstlinger, Der Hund kommt!) – «*Негайно йдіть!» – гримнув пес. Він відчинив їм кухонні двері і звелів: «Щоб до вечора не вертались!»* (перекл. Володимир Василюк) [9]. Однак, не зважаючи на те, що ФК містять відкриті позиції (слоти), лексичні заповнювачі яких зумовлені контекстом, ступінь їхньої варіативності все ж таки має певні обмеження [10]. Ступінь варіативності можна визначити за допомогою точно сформульованого запиту для ідентифікації конструкції в корпусі (детальний алгоритм виявлення фраземних конструкцій у мовному корпусі описано в [10; 11].

Одним із найважливіших параметрів дослідження фраземних конструкцій є врахування їхнього прагматичного потенціалу. ФК найчастіше належать до розмовного мовлення і виконують оцінну, експресивну, а також маніпулятивну функції (хоча безумовно, це не вичерпний їх перелік).

До прагматичних ознак, за якими може описуватися ФК доцільно віднести прагматичну функцію, прагматичний статус мовця, прагматичний статус адресата [5, с. 360]. Врахування прагматики ФК виявляється також необхідним і для визначення еквівалентності ФК під час зіставних досліджень. Загалом при контрастивному дослідженні ФК досить складним завданням є їх переклад. Він повністю залежить від контексту, а також професійної компетентності і досвіду перекладача. Часто можна помітити, що для ФК з вихідної мови існує еквівалент у мові перекладу, але перекладач його не використовує або ж використовує іншу ФК, близьку але не тотожну у семантико-прагматичному аспекті (див. приклади нижче):

1) *«Na, Martin, wie war's, wenn wir dich in ein nettes, kleines, nicht ganz so grausames KZ-chen steckten?» Dann sagte Maries Vater: «Schwein bleibt Schwein, und du bist immer eins gewesen»* (Heinrich Böll, Ansichten eines Clowns) – *«А що, Мартіне, коли б ми тебе посадили в невеличкий, затишненький і зовсім не страшний концтабір, га?». На це батько Марі відповідав: «Свиня завжди лишиться свинею, а ти завжди був нею»* (перекл. Дятленко Микола, Київ) [9]. У цьому прикладі

1 Пропоноване дослідження також проводиться в рамках цього міжнародного проєкту («A Multilingual Repository of Phraseme Constructions in Central and Eastern European Languages» (PhraConRep) – COST Action CA22115).

українська ФК є повним еквівалентом, предикатив вжитий в орудному відмінку, пргматична функція ФК, яка виражає тут зневагу і роздратування мовця, зберігається. Еквівалентний варіант з називним відмінком також можна було б використати у цьому випадку. В українській мові німецькій ФК «X'nom bleib(s)t/bleibe/bleiben X'nom» відповідає ФК «Xnom (за)лишається Xinstr» або «X є X», обидві ФК характеризують незмінність якихось властивостей певного об'єкта. Постійні властивості можуть бути позитивними і негативними, а тому у мовленні конструкція може використовуватися для вираження застереження, високої оцінки, роздратування та ін.;

2) *Sie wendete sich zu Georg. «Du mit deinem Geschwätz von Mut und Feigheit! Der da ..., – sie zeigte auf mich, hat mehr Mut gehabt, als du dir jemals vorstellen kannst!»* (Erich Maria Remarque, Die Nacht von Lissabon) – *Потім повернулась до Ґеорґа. «Годі базікати про мужність і боягузтво! Ось він, – вона вказала на мене, – мужніший, ніж ти можеш собі уявити!»* (перекл. Аркадій Плюто & Микола Дятленко) [9]. У цьому контексті ФК «Pronpers nom/ N'nom und dein(e)/sein(e)/ihr(e)/euer(eure)... N″nom» (*Du mit deinem Geschwätz von Mut und Feigheit*) слугує для вираження роздратування та іронічного ставлення мовця. Переклад є правильним, у ньому зберігається експресивне навантаження ФК, хоча й передається за допомогою знаків оклику та відповідного вибору дієслова, натомість ФК не використовується;

3) *Du mit deinen verrückten Ideen! Viel zu weich bist du!* (Dieter Noll, Die Abenteuer des Werner Holt. Roman einer Heimkehr. I) – *Ну тебе до біса з твоїми безглуздими ідеями! Ти надто тонкошкірий!* (перекл. Юрій Михайлюк) [9]. В українському перекладі використовується ФК «Ну Prongen до біса/дідька… з/із/зі Ninstr!», яка має має іншу структуру, але подібне значення, виражаючи роздратування, грубе ставлення мовця до кого-небудь.

Таким чином відносно ФК доцільно говорити про наявність певного усталеного значення у самої моделі. Це значення конкретизується / уточнюється у певному контексті під час заповнення позицій змінних елементів, тому тлумачення ФК передбачає необхідність вказівки на безпосередньо семантичне наповнення конструкції і/або прагматичний вплив ФК у контексті (опис ситуації, умов вживання, вираження ставлення до повідомлюваного адресанта і адресата) [12, с. 121].

Таким чином властива цим одиницям схематичність значно ускладнює їхній лінгвістичний опис. З одного боку, їх неможливо класифікувати як прості лексеми через структурну незавершеність та обмеженість у виборі наповнювачів для слотів. З іншого – вони не є і суто граматичними утвореннями, оскільки містять лексично сталі, закріплені елементи. Систематична фіксація їх у словниках, особливо перекладних, для тих, хто вивчає іноземну мову, відсутня (детальніше про це див. [13]).

Загалом розробка потужних інструментів для зберігання та обробки цифрових мовних корпусів відкриває нові можливості для дослідження мовних моделей, особливо фраземи них конструкцій, чия напівформальна структура вимагає розробки спеціальних корпусних методів, що поєднують лексичні та морфолого-синтаксичні техніки пошуку [6].

Паралельні корпуси мов є надзвичайно корисним інструментом для дослідження мовних явищ, зокрема таких, які не мають усталеного перекладу, тому його дані можна використовувати для вивчення лакунарності та нееквівалентних мовних моделей [14, с. 18].

Для аналізу способів відтворення німецьких ФК українською мовою на базі даних паралельних корпусів передусім необхідно проаналізувати саму структуру моделі, можливі варіанти змінних елементів (а також варіанти самої моделі загалом), її прагматичне навантаження в різних контекстах. Наприклад, в репозиторії ФК, який створюється у межах міжнародного проєкту «A Multilingual Repository of Phraseme Constructions in Central and Eastern European Languages», про який ішлося вище, для кожної ФК німецької мови передбачено статтю з описом її структурної схеми, семантики, можливих варіантів, функцій у тексті, семантичних обмежень, синтаксичних функцій, вказівки на мовний регістр та характеристику просодичних особливостей, прикладами у німецькій мові, а також прикладами (щонайменше п'ятьома) її перекладу іншими мовами з коментарями до них. Така стаття містить також і вказівку на відповідний мовний рівень мовця, який використовуватиме таку ФК, що значно полегшує як процес викладання, так і процес вивчення мови.

Пропоноване дослідження ґрунтується на аналізі даних паралельного німецько-українського / українсько-німецького корпусу ParaRook [9] (який працює через NoSketch Engine – систему запитів до корпусу з відкритим кодом на базі Sketch Engine). Методика пошуку ФК може здійснюватися двома шляхами або у два етапи: 1) шляхом використання мови запитів CQL для пошуку складних моделей з кількома відкритими позиціями, які можуть варіюватися, та 2) фразовий пошук для сталих одиниць або конструкцій із відкритими позиціями, які містяться в кінці структури. Слід зауважити, що корпус ParaRook ще не надто великий за обсягом, він постійно поповнюється новими текстами, однак це надзвичайно цінний і корисний ресурс, який дає змогу отримати репрезентативні результати. Наповнення корпусу здійснювалося шляхом ручного відбору текстів із відкритих онлайн-бібліотек, при цьому більша частина українських текстів була перенесена з Генерального регіонального анотованого корпусу (ГРАК). Під час укладання корпусу автори особливу увагу приділяли верифікації перекладів: розробники прагнули обмежити кількість текстів, перекладених із німецької українською шляхом посередництва російських перекладів. З огляду на відчутний вплив мови-посередника, укладачі ParaRook намагалися мінімізувати частку таких текстів [14, с. 19].

Пошуковий запит у паралельному корпусі за допомогою CQL (Corpus Query Language – спеціального коду або мови запитів, що використовується в Sketch Engine для пошуку складних граматичних або лексичних моделей) формується відповідно до морфолого-синтаксичних, семантичних і прагматичних ознак ФК. Так, для пошуку ФК «X'nom bleib(s)t/bleibe/bleiben/ blieb X'nom», яка використовується для характеристики певної постійності, сталості ознаки/стану/суб'єкта і под. і/або для вираження оцінки, було передусім проаналізовано її структурні, семантичні, функційні, прагматичні характеристики. В аналізованій ФК німецької мови заповнювачем відкритих позицій найчастіше виступає іменник (іноді власні назви) у називному відмінку, який повторюється (натомість в українській мові іменник у другій вільній позиції виступає в орудному відмінку). Іноді заповнювачем слоту може бути прикметник, інфінітив або займенник. Дієслово *bleiben* (укр. *лишається/є*) вживається в теперішньому часі. ФК може функціонувати як самостійне речення, головне речення у складі складного або підрядного. Використовується у різних за стилістикою текстах усного

і писемного мовлення. Перший заповнювач відкритої позиції має загальну референтну співвіднесеність і не стосується конкретних подій чи об'єктів, а заповнювач другої відкритої позиції виступає як предикат і відносить певну подію чи об'єкт, на який вказує перший заповнювач, до класу типових його проявів. Важливо, що конкретна властивість (ознака), що мається на увазі, при цьому не називається; адресат має сам зрозуміти її з контексту. Враховуючи ці особливості ФК, було сформовано такий пошуковий запит CQL: 1:[upos=»N.*|ADJ.*|PRO\..*Nom.»] [w o r d = » b l e i b t | b l e i b s t | b l e i b e | b l e i b e n »] 2:[upos=»N.*|ADJ.*|PRO\..*Nom.»]&1.lemma=2.lemma За ним вдалося отримати 14 результатів, 13 з яких містили необхідну ФК. Аналіз контекстів вживання цієї ФК в німецькій мові та її перекладів українською дав змогу побачити, що в більшості випадків українською мовою вона перекладається еквівалентними ФК за моделями «Xnom (за)лишається Xinstr» або «X є X», наприклад: *«Egal, – sagt Frau Pinneberg, Gefallen bleibt Gefallen»* (Hans Fallada, Kleiner Mann: Was nun?) – *«Все одно, – відказує фрау Піннеберг, – послуга лишається послугою»* (перекл. Євгенія Радзієвська); *Im Zuchthaus war er auch schon gewesen, der Beni, ein Zuchthäusler war er, freilich nur aus politischen Gründen: aber Zuchthaus bleibt Zuchthaus* (Lion Feuchtwanger, Erfolg) – *І у в'язниці Бені теж уже встиг побувати, правда, тільки за політику, але в'язниця є в'язниця* (перекл. Олекса Синиченко).

Наявність у ФК відкритих слотів, які можуть заповнюватися у кожному контексті новими елементами, майже унеможливлює фразовий пошук таких ФК крім випадків, коли фіксований елемент конструкції утворений кількома синсемантичними словами, які містяться на початку або в кінці ФК, хоча в такому випадку перевірку слід здійснювати і шляхом розширеного пошуку за допомогою CQL, оскільки ці показники можуть значно різнитися і кількісно, і якісно. Так, фразовий пошук конструкції «noch lange nicht X» за фіксованими елементами «noch lange nicht» у ParaRook дав 85 результатів, серед яких 5 виявилися такими, що містять необхідну ФК. Натомість пошуковий запит CQL [word=»noch»][word=»lange»][word=»nicht»] [upos=»V.|N.*|Adj.*|Adv.*|Pron.*»] показав лише 4 результати, з яких 2 містили ФК.

Таким чином, машинний пошук фраземних конструкцій однією мовою та їх еквівалентів в інших мовах дає змогу отримати значні за обсягом і надзвичайно корисні результати, однак вони потребують ретельного аналізу, оскільки якщо структурні та синтаксичні параметри моделі можна відобразити у пошуковому запиті, прагматику конструкції, яка часто і є визначальною ознакою ФК, у пошукових результатах необхідно встановлювати компетентному фахівцю.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження німецьких фраземних конструкцій у зіставленні з їхніми українськими відповідниками дає підстави стверджувати, що ці одиниці займають особливе місце в лексико-граматичній системі мови. Ключовою розрізнювальною ознакою фраземних конструкцій є їхня ідіоматичність, яка виявляється у некомпозиційності їхнього значення, оскільки значення усієї моделі не є простою сумою її складників, а закріплене за самою схемою, що актуалізується лише в конкретному контексті під час заповнення відкритих слотів. Аналіз мовного матеріалу на базі паралельного корпусу ParaRook продемонстрував, що найбільш ефективним методом виявлення фраземних конструкцій є застосування мови запитів CQL, яка дає змогу моделювати складні морфосинтаксичні структури, враховуючи як лексично фіксовані елементи ФК, так і варіативні граматичні характеристики змінних компонентів.

Перспективи подальших досліджень полягають у систематизації виявлених моделей для створення багатомовного репозиторію ФК, що сприятиме полегшенню вивчення іноземних мов і самого процесу перекладу, а також у вдосконаленні алгоритмів автоматизованого пошуку для виявлення прагматично маркованих одиниць у великих масивах текстових даних, що сприятиме розвитку корпусних методів у зіставній лінгвістиці та перекладознавстві.

Література:

1. Ziem A. Construction Grammar meets Phraseology: eine Standortbestimmung. *Linguistik Online*. 2018. 90 (3). P. 3–19. DOI:10.13092/lo.90.4316
2. Fillmore Ch., Kay P., M. C. O'Connor. Regularity and idiomaticity in grammatical constructions: the case of *let alone*. *Language*. 1988. 64. P. 501–538.
3. Личук М. І. Типологія синтаксично нечленованих одиниць : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2017. 475 с. URL: https://doi.org/10.2307/414531
4. Прилипко Ф. Є. Лексико-фразеологічні комунікеми в сучасному дитячому мультиплікаційному фільмі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2017. 239 с.
5. Ситар Г. В. Синтаксичні фразеологізми в розрізі конструкційної граматики : монографія / наук. і відп. ред. А. П. Загнітко. Вінниця. ТОВ «Нілан-ЛТД». 2017. 458 с.
6. Memorandum 2023 – Memorandum of Understanding for the implementation of the COST Action «A Multilingual Repository of Phraseme Constructions in Central and Eastern European Languages» (PhraConRep) CA 22115. Brussels. 21 p. URL: https://www.phraconrep.com
7. Synsemantika in Phrasemkonstruktionen im Deutschen und in anderen Sprachen. Logos Verlag. 2024. 312 S.
8. Schlund K. & Pavlova A. Core and boundaries of the notion of phraseme construction. *Quaderns de Filologia: Estudis Lingüístics*, XXIX, 2024. P. 23-46. DOI:10.7203/QF.29.28715
9. Ďurčo P. Phrasemkonstruktionen. Klassifikation und Methodik der Extraktion von Daten aus Korpora. *Synsemantika in Phrasemkonstruktionen im Deutschen und in anderen Sprachen*. Logos Verlag. 2024. P. 13–30.
10. Ďurčo P. Frazeologizované konštrukcie na príklade nemeckého a slovenského jazyka. *Slovenská reč*, 90/1, 2025. S. 32–50.
11. Ігнатенко Д. Семантичний і прагматичний потенціал фраземних конструкцій (на матеріалі німецької та української мов). *Збірник тез доповідей Міжнародної наукової конференції «Актуальні питання вивчення германських, романських і слов'янських мов і літератур та методики викладання іноземних мов» (21–22 червня 2024 р.)*. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024. С. 120–122. URL: https://r2.donnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6376fb2b-de2c-424f-8cc2-3d647ab03d44/content
12. Kispal T. Konstruktionen in DaF-Lernwörterbüchern. Neuere Entwicklungen in der angewandten Grammatikforschung. Korpora – Erwerb – Schnittstellen. Frankfurt : Peter Lang, 2017. S. 283–312.
13. Shvedova M., Lukashevskyi A. Creating Parallel Corpora for Ukrainian: A German-Ukrainian Parallel Corpus (ParaRook||DE-UK). Proceedings of the Third Ukrainian Natural Language Processing Workshop (UNLP). Torino, 2024. P. 14–22. URL: https://aclanthology.org/2024.unlp-1.3/
14. ParaRook||DE-UK – паралельний німецько-український та українсько-німецький корпус. URL: https://uacorpus.org/Kyiv/ua/pararook

Ihnatenko D. German Phraseme Constructions and Their Ukrainian Equivalents: Extraction Criteria and Corpus-Based Search Algorithms

Summary. The article examines the theoretical and methodological foundations for identifying and analyzing phraseme constructions at the intersection of Construction Grammar and Phraseology. Characterized by a semi-schematic nature, phraseme constructions consist of a lexically fixed «anchor» and variable «slots». The study establishes that idiomaticity and non-compositionality are the primary distinctive features of these units, meaning their invariant value is attached to the constructional template itself and is only specified during the contextual realization of the filler. Using the German-Ukrainian parallel corpus ParaRook as a case study, the author demonstrates that the effective identification of phraseme constructions requires a multi-layered search strategy: the use of Corpus Query Language (CQL) for modeling flexible morphosyntactic patterns and the application of phrase-based searching. A significant challenge in this process is the «schematicity» of phraseme constructions, as they emerge at the intersection of lexicon and grammar. Therefore, automated tools must be combined with expert linguistic verification to determine their pragmatic status and illocutionary force accurately.

The comparative analysis of the empirical material revealed the specifics of cross-linguistic equivalence. It was established that discrepancies in the methods of rendering phraseme constructions are conditioned by their high context dependency and the necessity of preserving the pragmatic load of the original model in the target language. The study's findings have practical significance for the development of an international repository of phraseme constructions and provide a scientific basis for addressing problems of non-equivalence in modern lexicography and language pedagogy.

Key words: Phraseme Constructions, Construction Grammar, Parallel Corpus, Idiomaticity, Equivalence.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 07.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 03.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81.2-3
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.11

Кінащук А. В.,
доктор філософії, старший викладач кафедри іноземних мов
Національного університету водного господарства та природокористування
https://orcid.org/0000-0002-5675-240X

ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ ЗІСТАВЛЕННЯ КОМПАРАТИВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ НА МАТЕРІАЛІ СПОРІДНЕНИХ ТА НЕСПОРІДНЕНИХ МОВ

Анотація. У статті представлено огляд основних та сучасних тенденцій зіставного мовознавства у руслі провадження контрастивних розвідок з метою виявлення спільних та відмінних рис у споріднених та неспоріднених мовах. У розвідці описано стан справ у галузі вітчизняних та закордонних порівняльних досліджень на предмет дослідження різних лексико-семантичних груп на матеріалі української, польської, англійської, німецької та інших мов з метою пошуку їхньої лексико-семантичної, концептуальної, актантно-предикатної, синтаксичної тощо унікальності. Проаналізовано та схарактеризовано поняття параметра зіставлення. Вивчено теоретичне підґрунтя порівняльно-історичного, зіставного та типологічного методів із подальшим виокремленням специфічних рис для кожного з названих. Представлено поняття про мову-еталон та особливості його застосування у зіставних дослідженнях, а також звернено увагу на недоліки такого підходу. Досліджено поняття tertium comparationis та його місце у сучасному зіставному мовознавстві і перекладознавстві. Продемонстровано прикладний аспект tertium comparationis на матеріалі різних мовних досліджень з метою визначення окремих лексико-семантичних та формально-синтаксичних співвідношень в українській та англійській мовах. Представлено основні параметри зіставлення для власного семантико-когнітивного та семантико-функційного зіставного дослідження ірраціональної лексики, що позначає нелогічний, ґрунтований на інтуїції та внутрішньому чутті спосіб сприйняття світу людиною на матеріалі української, англійської та німецької мов. Визначено перспективи подальшого дослідження у межах більш детального зіставного концептологічного аналізу раціональної лексики на позначення раціонального, базованого на розумі способі світосприйняття в українській, англійській та німецькій мовах у зіставному аспекті.

Ключові слова: семантичний клас, зіставний аналіз, мова-еталон, параметри зіставлення, tertium comparationis, зіставне мовознавство, споріднені мови, неспоріднені мови.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі мовознавчого поступу обсяги контрастивних розвідок лише набирають обертів, що зумовлено надзвичайним запитом суспільства на високий рівень знання декількох іноземних мов: споріднених, а чи неспоріднених. Помічними у цьому завданні стають результати зіставних досліджень, де представлені подібності та відмінності на всіх рівнях мовної структури: від фонологічного, морфологічного, синтаксичного аж до лексико-семантичного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питання виявлення спільних та несхожих конститутивних властивостей у різних мовах у своїх розвідках зверталися Н. Лебедєва, Г. Бевзо, Г. Малінська, досліджуючи порівняльну лексикологію української та англійської мов на предмет формування лексико-семантичних груп та особливостей номінації явищ дійсності, що відображають характерні ознаки картини світу того народу, мову якого вивчають; А. Сітко, Е. Дьорнер, вивчаючи структуру односкладного речення в англійській та українській мовах; І. Велигорський, описуючи німецько-українські мовні взаємини на історичному тлі германських впливів та готичних запозичень в українській мові; О. Кирпун, розглядаючи способи та засоби німецького та українського словотворення; В. Антоненко, О. Павличко, здійснюючи порівняльний аналіз фразеологічних одиниць німецької та української мов; І. Гольтер, характеризуючи міжмовні порівняння польської та української мов у межах лінгводидактики; Н. Магас, презентуючи українсько-польські синтаксичні паралелі у сучасних мовознавчих дослідженнях та ін. Предметом аналізу зіставних досліджень були і специфічні семантичні класи слів: освітня терміносистема в українській та англійській мовах (Л. Кнодель), перцептивна лексика в українській, польській та англійській мовах (О. Деменчук), ірраціональна лексика в англійській, німецькій та українській мовах (А. Кінащук), дієслова соціальної взаємодії в українській та англійській мовах (Т. Вдовенко), дієслова гностичного психічного стану в українській, німецькій та англійській мовах (О. Коренькова), іменники на позначення добра в українській та англійській мовах (Г. Онищак) та ін. Названі зіставні дослідження специфічних класів слів ставили за мету представити їх лексико-семантичну, концептуальну, актантно-предикатну, синтаксичну тощо унікальність у кожній із порівнюваних мов, засвідчуючи при цьому наявність значного матеріалу для наступних розвідок та обумовлюючи виокремлення параметрів зіставлення мовного матеріалу.

Постановка завдання. Мета розвідки – схарактеризувати основні параметри зіставлення компаративного дослідження на матеріалі споріднених та неспоріднених мов.

Мета дослідження зумовлює необхідність розв'язання таких **завдань**:

- з'ясувати поняття параметра зіставлення у сучасному мовознавстві;
- виокремити основні параметри зіставлення у компаративному дослідженні;
- схарактеризувати специфіку процедури порівняння матеріалу споріднених та неспоріднених мов;

• визначити перспективи подальших компаративних досліджень на базі різноструктурних мов.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під параметром розуміють «величину, що входить у математичну формулу і зберігає своє постійне значення лише за цих умов»: *Функції кількох змінних можуть бути також виражені параметрично.. Щоб задати.. такі функції, необхідні два параметри* [1] або ж «величину, властиву якому-небудь предметові, пристрою, явищу»: *Починаючи з 1945 р., на нових ТЕЦ.. установлюють лише турбіни високих параметрів* [1]. У мовознавстві параметр тлумачимо як певну властивість або стан досліджуваного феномена, що слугує сталою характеристикою та опираючись на яку у процесі аналізу можна порівнювати два і більше мовознавчих явищ з метою розрізнення змінних та усталених особливостей, притаманних не лише досліджуваному явищу, а й мові, якій те чи те явище приналежить.

Здатність до порівняння виокремлених параметрів можлива лише у процесі мислення, позаяк порівняння іменують одним із видів найбільш важливих мисленнєвих операцій серед аналізу, синтезу та абстрагування [2]. У словникові української мови поняття «порівняння» трактують як процес, упродовж якого «вимірюючи, розглядаючи, досліджуючи і т. ін. які-небудь однорідні предмети, явища тощо, виявляють в них однакові риси або відмінності, переваги або недоліки і т. ін.»: *Порівнюючи життя панів та мужиків, він глибоко пересвідчився, що бог не дав долі мужикам, що для мужиків нема щастя на землі* [1]. «Порівнювати» також означає «визнавати подібним до кого-, чого-небудь, встановлювати схожість з кимсь, чимсь; прирівнювати»: *Поет [І. Франко] порівнював себе з муляром, що кладе цеглини до стін нової будови* [1]. У мовознавстві ж поняття «порівняння» тлумачать як загальнонауковий метод, який уможливлює виявлення спільних та відмінних рис явищ, які досліджують, а також є основою для порівняльно-історичного, зіставного та типологічного методів [3], де останні відзначаємо як ключові у зіставному, типологічному мовознавстві, а також перекладознавстві. Кожному з методів характерний власний з набір тих чи тих параметрів зіставлення залежно від специфіки компаративного дослідження. При цьому поняття порівняльно-історичного й зіставного методів відрізняють, позаяк порівняльно-історичний метод зосереджує свою увагу на виявленні тотожностей та розбіжностей у певних мовних явищах споріднених мов (помічними тут стають прийоми внутрішньої та зовнішньої реконструкції, хронологізації, культурно-історичної інтерпретації та ін.), а зіставний і типологічний методи спрямовані на ідентифікацію специфічних ознак певної мови незалежно від її спорідненості чи типологічної приналежності. Важливими у процесі такого порівняння стають прийоми мовного зіставлення (основою зіставлення є досліджувана мова), ознакового зіставлення (основою зіставлення є досліджуване мовне явище), зіставної інтерпретації (основою зіставлення є результати опису). Типологічний метод, у свою чергу, диференціює споріднені та неспоріднені мови незалежно від їхньої близькості, а залежно від їх структурних, граматичних, лексичних та функціональних особливостей. Параметрами у такому зіставленні можуть слугувати окремі мовні явища, що притаманні більшості мов (певна лексична чи синтаксична сполучуваність, синонімічні, антонімічні, гіпонімічні та гіперонімічні, предикатно-актантні тощо зв'язки, метафоричність, концептуальність та ін.). У типологічних розвідках параметром зіставлення може стати і мова-еталон, на основі якої здійснюється порівняння і яку трактують як теоретичну, універсальну мову-систему, що й слугує стандартом порівняння та опису, позаяк має певні універсальні категорії (причиновість, часова категорія, модальність тощо). Мову-еталон також називають основою порівняння, не є жодною із реальних мовних систем, а представлена як ідеальний зразок, до складу якого входять усі ті мовні особливості, які досліджують. Однак науковці відзначають недосконаліть таких порівняльних розвідок, позаяк зіставлення з мовою-еталоном є умовним і завжди дає дещо відносні результати. Якщо як мову-еталон розглянути рідну мову, то дослідження засвідчить деяку однобокість висновків, позаяк спільні та відмінні риси будуть виявлені лише в проекції на одну мову, а не на дві.

Аби провадити зіставний аналіз більш якісно, науковці послуговуються поняттям *tertium comparationis* (інколи так називають й мову-еталон), яке позначає одну чи декілька ознак, які стають основою порівняння. До прикладу, Н. Іваницька обґрунтовує важливість категорії «процесуальність» як tertium comparationis під час встановлення лексико-семантичних та формально-синтаксичних співвідношень між дієслівними системами української та англійської мов [4]. Н. Романюк у своїй розвідці переконує, що для зіставлення англійських та українських клішованих одиниць можна використовувати як tertium comparationis когнітивну систему, до головних характеристик якої належать інваріантність, абстрактна назва якої-небудь одиниці, сутність, результат узагальнення об'єктивних властивостей конкретних одиниць мов, що вивчаються [5]. А ось Н. Леміш презентує tertium comparationis як вертеральний синтаксичний концепт [6] та ін.

Крім того, допоміжним у зіставному аналізі стає аналіз словникових дефініцій лексем досліджуваних мов за тлумачними, етимологічними, синонімічними, антонімічними тощо словниками. Виокремлення певних компонентів у знайдених дефініціях та їх інтерпретація також можуть допомогти у пошуку власного tertium comparationis, а надто це має значення у роботі з перекладознавчими розвідками, позаяк безпосереднє порівняння мовних одиниць вихідної мови та еквівалентів у мові перекладу без врахування цілісності оригіналу та контексту не видається цілком якісним підходом. Н. Борисенко вважає, що в порівнянні різних культур виявляються смисли, які об'єктивовані в культурних кодах – словах, символах, ідеологемах, міфологемах, знаках тощо [3, с. 27]. А tertium comparationis може стати тим помічним інструментом на шляху до визначення основних параметрів зіставлення, а значить – і до пошуку спільного та відмінного у кожній з культур, яка представлена тієї чи тієї мовою.

У власному дослідженні на предмет виокремлення тотожностей та розбіжностей в ірраціональному (інтуїтивному, некерованому логікою) світосприйнятті світу українцями, англійцями та німцями зіставлення корпусного матеріалу відповідних мов було здійснено за такими параметрами, як-от: структура концепту (образний компонент, інформаційний зміст, інтерпретаційне поле), лексико-семантична

група (кількість, частиномовна приналежність, спільність родових значень), деривaційне поле (способи словотвору іменників, прикметників, дієслів, прислівників, семантика словотвірних афіксів), гіпо-гіперонімічні відношення (гіпероніми, гіпоніми, співгіпоніми для іменників, прикметників, дієслів та прислівників), синонімічні відношення (синоніми для іменників, прикметників, дієслів та прислівників, тотожність та подібність значень), концептуальні метафори (кількість, спільність ідей, покладених в основу метафори), образ-схематичні моделі (кількість образ-схем, спільність понять, покладених в основу образ-схем), моделі семантичної деривації (реалізація семантичних переходів), предикатно-актантні моделі (тематичні групи предикатів, актантів та специфікаторів) [7, с. 89].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, параметри зіставлення компаративного дослідження тлумачимо як набір визначених ознак, на основі яких буде здійснюватися порівняння двох та більше споріднених або неспоріднених мов. Кількість та специфіка таких параметрів залежить від мети та матеріалу мовного дослідження. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у виокремленні основних параметрів зіставлення для концептологічної характеристики раціональної лексики в українській, англійській та німецькій мовах у зіставному аспекті.

***Література*:**

1. Словник української мови. URL: https://sum.in.ua/s/porivnjuvaty (дата звернення 30.01.2025).
2. Семенова А. В., Гурін Р. С., Осипова Т. Ю. Основи психології і педагогіки: навч. посіб. К.: Знання, 2006. 319 с.
3. Борисенко Н. Методика проведення наукових досліджень : навчально-методичний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ. 2024. 74 с.
4. Іваницька Н. Б. Tertium Comparationis у міжмовному зіставленні дієслівних систем. *Мовознавство*. № 1. 2009. С. 46-59.
5. Романюк Н. Tertium Comparationis при зіставленні англійських та українських мовних клішованих одиниць. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/22825/1/2016-78-82.pdf (дата звернення 30.01.2025).
6. Леміш Н. Є. Синтаксичний концепт як tertium comparationis при встановленні типології структур каузального комплексу (на матеріалі нідерландської та української мов). *Вісник КНЛУ. Серія: Філологія.* Том 17. № 1. 2014. С. 107–114.
7. Кінащук А. Семантичні моделі ірраціональної лексики в англійській, німецькій та українській мовах : дис. ... д-ра філософії : 035. Вінниця, 2022. 436 с.
8. Аліменко О. С. Tertium Comparationis при зіставленні письмових систем неспоріднених мов (на матеріалі української та корейської. URL: https://zbruc.eu/node/76791 (дата звернення 30.01.2025).
9. Гольтер І. Міжмовні порівняння польської та української мов: лінгводидактичний аспект. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. *Серія: Філологічні науки*. Мовознавство. № 7, 2017. С. 44–47.
10. Григоренко Н. Семантика українських та англійських дієслів соціальної взаємодії. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* Випуск 187. С. 32–37.
11. Данилова З. Поняття системності лексики, лексичних угруповань у мові та мовленні. *Мова і культура*. Випуск 15, Т. 1, 2012. С. 22–28.
12. Деменчук О. Динамічні семантичні моделі перцептивної лексики в українській, польській та англійській мовах: зіставний аспект :дис. … д.філол.н. : 10.02.17. К., 2015. 523 с.
13. Дьорнер Е., Сітко А. Порівняльна характеристика односкладного речення в англійській та українській мовах. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*, № 11. 2021. С. 369–371.
14. Кардащук О. Семантичне поле «ФОРМА» (на матеріалі прикметників сучасної української мови). URL: http://eprints.zu.edu.ua/2174/1/06kovspf.pdf (дата звернення 30.01.2025).
15. Кирпун О. Порівняльна типологія німецької і української мов (словотвореннння). URL: http://eprints.zu.edu.ua/1975/1/04kofnum.pdf (дата звернення 30.01.2025).
16. Кнодель Л. Освітня лексика в англійській та українській мовах : монографія. К.: 2019. 155 с.
17. Коренькова О. Лексико-семантична класифікація дієслів гностичного психічного стану в українській, німецькій та англійській мовах. *Studia Linguistica*, Випуск 13, 2018. С. 123–133.
18. Корпус української мови. URL: http://www.mova.info/corpus.aspx.
19. Лебедєва Н.А., Бевзо Г.А., Малінська Г.Д. Порівняльна лексикологія української та англійської мов. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. *Серія: Філологія. Журналістика.* Том 33 (72), № 2, Ч. 2. 2022. С. 45–52.
20. Магас Н. Українсько-польські синтаксичні паралелі у сучасних мовознавчих дослідженнях. URL: https://www.researchgate.net/publication/357590459_Ukrainsko-polski_sintaksicni_paraleli_u_sucasnih_movoznavcih_doslidzennah (дата звернення 30.01.2025).
21. Маркова Т., Домрачева І. Лексико-семантична і тематична групи: принципи розмежування. URL: file:///C:/Users/uzer/Downloads/6164-Текст%20статті-12378-1-10-2018 (дата звернення 30.01.2025).
22. Онищак Г. Семантична структура іменників на позначення добра в українській та англійській мовах. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*. Випуск 37, 2019. С. 18–29.
23. British National Corpus. URL: https://corpus.byu.edu/bnc/ (date of application 10.10.2025).
24. Digitales Wörterbucher der Deutschen S prache. URL: https://www.dwds.de/&corpus=kern (Datum der Antragstellung: 10.10.2025).
25. The Oxford English Dictionary. URL: (date of application 10.10.2025).

Kinashchuk A. Main comparison parameters of comparative research based on material of related and unrelated languages

Summary. The article presents an overview of the main and modern trends in comparative linguistics in the direction of conducting contrastive research in order to identify common and distinctive features in related and unrelated languages. The state of affairs in the field of Ukrainian and foreign comparative research on the subject of studying various lexical and semantic groups on the material of the Ukrainian, Polish, English, German and other languages in order to find their lexical, semantic, conceptual, actant, predicate, syntactic, etc. uniqueness is described. The study analyzes and characterizes the concept of comparison parameter. The theoretical basis of the comparative and historical, comparative and typological methods is studied with the further isolation of specific features for each of the named ones. The author presents concept of the reference language and the features of its application in comparative research, and attention is also drawn to the shortcomings of such an approach. The paper investigates the concept of tertium comparationis and its place in modern comparative linguistics and translation studies. The applied aspect of tertium comparationis is demonstrated on the material of various linguistic studies in order to determine individual lexical, semantic and formal, syntactic correlations in the Ukrainian and English languages. The main parameters of comparison

are presented for one's own semantic, cognitive, semantic and functional comparative study of irrational vocabulary, which denotes an illogical, intuition-based and inner sense-based way of perceiving the world by a person on the material of the Ukrainian, English and German languages. The prospects for further research are determined within the framework of a more detailed comparative conceptual analysis of rational vocabulary to denote a rational, mind-based way of perceiving the world in the Ukrainian, English and German languages in a comparative aspect.

Key words: semantic class, comparative analysis, standard language, comparison parameters, tertium comparationis, comparative linguistics, related languages, unrelated languages.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 10.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 04.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.161.2'373.7:612.821.3:39
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.12

Ключник Т. О.,
доктор філософії,
старший викладач кафедри української мови
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
https://orcid.org/0000-0002-6881-943X

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КОД І СПЕЦИФІКА ЙОГО ВИОКРЕМЛЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Анотація. Статтю присвячено питанню виокремлення інтелектуального коду у площині лінгвокультурних кодів української етноспільноти. У сучасному трактуванні код постає системою знаків, об'єднаних між собою за певним принципом та ієрархією. Важливість дослідження кодів неможливо переоцінити, адже вони є виразниками певного пласту культурної інформації, сформованої специфікою людської дійсності. Окреслено основні риси культурних кодів, зокрема цілісність, самодостатність, відкритість до змін, реляційність, кореляцію з архетипними уявленнями та відображення поведінкових стереотипів. Окремим важливим питанням сучасної лінгвістичної науки є типологізація культурних кодів, адже частину з них визнано базовими (наприклад, антропний, соматичний, зооморфний тощо), тоді як перелік інших може варіюватися у різних дослідників. Проаналізовано мовні одиниці, які стосуються інтелектуальних здібностей людини. На підставі компонентного аналізу фразеологізмів виокремлено групи, що позначають мисленнєві процеси та характеристику людини з погляду розумових здібностей. Також з'ясовано основні метафоричні перенесення та неофраземи (*штучний інтелект, емоційний інтелект*), що стосуються ментальної сфери людини. На прикладі паремій продемонстровано, що поряд із певною класифікаційною подібністю розумових процесів до фразем, зафіксовано відмінні категорії, які відбивають розум як вроджену характеристику людини, а також декларують неможливість набути розумові здібності протягом життя. Зауважено, що розум належить до онтологічних цінностей для української лінгвоспільноти, і саме цим пояснюється така широка знакова репрезентація в межах коду. Продемонстровано, що різні коди можуть бути взаємопроникними й послуговуватись знаками одне одного, з цієї причини інтелектуальний найбільше взаємодіє із соматичним, антропним та подекуди предметним кодами. Доведено, що інтелектуальний код відповідає всім ключовим характеристикам, за якими сукупність людських знань про дійсність і світ навколо визначають як код культури.

Ключові слова: код, культурний код, інтелектуальний код, лінгвокультура, фразеологічні одиниці, паремії.

Постановка проблеми. Кожна етнічна культура оперує певними знаками, що відображають її сутність та взаємозв'язки. Таких знаків сотні, й найчастіше вони утворюють певну систему, у якій елементи так чи так взаємодіють між собою, формуючи певні культурні коди. Більшість цих елементів культури відбиваються в мові, а тому підлягають лінгвістичному осмисленню. Важливо усвідомлювати, що представники різних етнічних культур визначатимуть відмінні способи категоризації та концептуалізації дійсності, що відображатиметься не лише у світогляді, а й матиме вплив на мовну площину. Саме тому дослідження, визначення та категоризація кодів сприяє загальному розумінню специфіки взаємозв'язків між мовою і культурою. Виокремлення культурних кодів – доволі складний процес, адже передбачає не лише пошук знаків, а й встановлення взаємозв'язків між ними. Наявність класифікованого та окресленого культурного коду забезпечує, по-перше, детальніше відображення ще однієї ланки певної лінгвокультури, по-друге, часто підкреслює ціннісну маркованість певних явищ для спільноти. Інтелектуальні здібності належать до важливих онтологічних явищ для української лінгвоспільноти, проте досі залишаються малодослідженими з погляду виокремлення окремого коду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз культурних кодів з різних перспектив привертав увагу багатьох українських та зарубіжних дослідників, зокрема у цій сфері досліджень працювали У. Еко, Р. Барт, Є. Бартмінський, Н. Андрейчук, Ф. Бацевич, Т. Вільчинська, І. Гарбера, Л. Савченко, О. Селіванова, О. Снитко, І. Чибор, В. Ужченко та ін. Сучасні розвідки демонструють широту вивчення культурних кодів: від основних ознак коду та підстав для його виокремлення до специфіки класифікації кодів. Окремий пласт наукових досліджень складають праці, що зіставляють коди різних культур, виокремлюючи спільне та відмінне. Усі окреслені напрямки досліджень кодів у той чи інший спосіб відображають способи концептуалізації та категоризації людиною світу навколо себе.

Метою статті є аналіз специфіки виокремлення інтелектуального коду в українському лінгвокультурному просторі.

Виклад основного матеріалу. Для виокремлення та характеристики того чи того коду культури необхідно відстежити базові ознаки кодів, особливості їх функціонування, способи відображення в культурі та мові, а також з'ясувати й окреслити систему, в якій існує код. За «Словником термінів міжкультурної комунікації» код визначено як «систему умовних знаків, правил передачі інформації каналами зв'язку (комунікації) відповідно до їхніх технічних, соціально-культурних особливостей і функцій» [1, с. 73].

Для Л. Савченко культурний код є «відповідною національною етнокультурною інформацією, що кодується у формі, здатній ідентифікувати культуру, через сукупність вторинних знаків і символів, наділених такими смислами (та їх комбінаціями), які можуть проявлятися в предметах матеріальної та духовної діяльності людини на рівні семіотичного простору» [2, с. 62].

О. Селіванова окреслює найважливішим у трактуванні культурних кодів їх ключову роль у членуванні, категоризації,

оцінці зовнішнього світу та досвіду людини; також для дослідниці важливою є репрезентація кодів у межах мови, мистецтва, обрядів, звичаїв, вірувань, а також норм моралі, поведінки членів етнічної спільноти [3; 4].

Варто зауважити, що сучасні наукові розвідки щодо детермінування коду базуються на ідеї, що код є способом конструювання суспільного культурного досвіду та засобом збереження інформації. Проте йдеться передовсім про прошарки культурної інформації, тобто таку сукупність даних, яка має аксіологічну маркованість, становить важливий для етноспільноти пласт культурних знань. Левова частка досвіду носіїв певної культури зберігається і передається через мову, тож коли йдеться про міжособистісну, а також і міжкультурну комунікацію, кодом є засоби певної етнічної мови. Водночас слід пам'ятати, що певна частка культури може залишатися неословленою через специфіку її репрезентації.

Узагальнено культурні коди у цій статті потрактовано як систему різнотипних знаків, що визначають культурні смисли, виражені цими знаками. Знак фіксує певну інформацію, тоді як код є сукупністю смислів тих знаків, що його формують. Окрім того, код здатен забезпечувати «знаковість», тобто включати такі одиниці, що не визначаються як культурні знаки, але можуть ними стати в межах певної культурної ситуації. Універсальною системою знаків залишається мова через її багатофункціональність; окрім того, мова має безпосередній зв'язок практично з усіма сферами життєдіяльності людини, тобто мова має здатність повноцінно відображати будь-який культурний досвід (саме тому у поданій статті акцент зроблено на лінгвокультурному ключі дослідження кодів).

Необхідно підсумувати, що базовий культурний код має відповідати таким характеристикам: цілісність і самодостатність для збереження й передавання інформації, відкритість до змін. Зазначені критерії можна вважати принциповими, адже культурний код, що не має засобів вираження, не може цілісно передавати дані. А через те, що код залежить від суспільного устрою і картини світу, він має бути гнучким через суспільні зміни й динаміку системи цінностей цього суспільства.

Окрім зазначеного, до загальних ознак коду науковці також зараховують: структурованість (складається із певним чином пов'язаних компонентів), реляційність (має певне місце, статус, позицію в системі) [5, с. 63]; ієрархічну культурну стратифікацію (забезпечує всеохопність фіксації будь-якого досвіду), безпосередню кореляцію з архетипними уявленнями, формування суспільної системи цінностей, вплив на поведінкові стереотипи та результати суспільних контактів [6, с. 72–73]. Отже, узагальнено характеризуємо лінгвокультурний код як всеохопну систему знаків, що створює, фіксує та категоризує інформацію про різнотипний досвід будь-якої спільноти. А тому код може передавати архетипне, стереотипне та сучасне світобачення соціуму за допомогою одиниць різного рівня.

Сучасна лінгвістична наука демонструє чимало підходів до класифікації культурних кодів (кількість виокремлених вченими кодів суттєво відрізняється: від базових кодів до класифікації субкодів, а варіативність цих типологізацій головно залежить від сфери й особливостей їхньої реалізації). Так, науковці виокремлюють такі типи кодів: духовний, біоморфний, предметний, соматичний [1]; антропний, соматичний, зооморфний, фітоморфний, предметний, природний, спатіальний (просторовий), темпоральний (часовий), геометричний, колоративний, квантитативний, моторіальний (пов'язаний із рухом), каузативний, аксіологічний, кваліфікативний (якісний) [2]; соматичний, просторовий, часовий, духовний, зооморфний, рослинний, антропний, акціональний, релігійний, космогонічний, аксіологічний, сенсорний [4]; соматичний, антропний, предметно-артефактний, зооморфний, рослинний, природний, харчовий, релігійний [7]; соматичний, предметний, зооморфний, антропний, фітоморфний, природний, гастрономічний, духовний, квантитативний, темпоральний, міфологічний, акціональний, сенсорний, спатіальний, кваліфікативний, мовленнєвий, колоративний, геометричний [8]. Базовими кодами, які засвідчено у більшості культур, можна назвати соматичний, антропний, предметний, зооморфний, фітоморфний, мовленнєвий, просторовий і гастрономічний.

Підґрунтя для виокремлення окремого інтелектуального коду в українській лінгвокультурі можна знайти зокрема й у працях сучасних дослідників. Наприклад, відповідно до розробленої класифікації субкодів Л. Савченко поміж інших описує також антропо-ментальний (сукупність найменувань уявлень людини, пов'язаних із ментальними проявами та їхніми назвами) та антропо-інтелектуальний (включає сукупність назв, що пов'язані з інтелектуальними характеристиками) субкоди [2, с. 95–112]. Це передовсім свідчить про наукове спостереження над знаковим потенціалом одиниць, що окреслюють інтелект людини в українській лінгвокультурі. Тож якщо враховувати кількість, різнотипність, поширеність, розробленість, частоту застосування, наявність у текстах різних жанрів знаків інтелектуальної тематики, можна стверджувати про можливість виокремлення ще одного лінгвокультурного коду, а позаяк вони не фіксують чітких меж, є взаємопроникними, через це можлива взаємодія різних знаків між собою.

Передбачливо, що в межах дослідження інтелектуальних характеристик людини провідну роль відіграватимуть знаки інтелектуального, антропного та соматичного лінгвокультурних кодів. Такий висновок є доволі релевантним, адже будь-яке пізнання людиною світу починається із неї самої, а тому підпорядковує інші сфери крізь призму людського осмислення – саме тому антропний код є провідним у багатьох типологізаціях та і дослідженнях загалом. А вже процес кодування починається з людської тілесності, адже тіло забезпечує найперший досвід пізнання – тобто йдеться про соматичний код. Зазначені тези виправданими в поданому науковому аналізі, адже йдеться про кодування в контексті дослідження інтелектуальних характеристик людини.

Інтелектуальний лінгвокультурний код трактуємо як сукупність уявлень і знань про сутність розуму, його ознаки, функції, значущість для соціальної ідентифікації людини, критерій оцінювання суспільної діяльності, зафіксовані в колективній свідомості та виражені мовними знаками.

Формування поточного коду є тривалим у часі та доволі давнім процесом, адже у свідомості етносу на підставі онтологічного досвіду сформувалися уявлення про високий соціальний статус людини розумної й недоцільність (а іноді й відверту шкідливість) поведінки людини з обмеженими розумовими здібностями, що негативно впливає на суспільство. Численний фразеологічний і паремійний матеріал є свідченням високої цінності та значення уявлень етноспільноти про розумові здібності і його вплив на соціум.

Ядерними одиницями з позитивною конотацією, що стосуються уявлення про ментальну діяльність людини є *розум, розумний, мозок, думка, інтелект*. Найчастотнішими опозиціями є *дурень, дурний*.

Висновок про значущість певного явища або елемента реальності для конкретної лінгвоспільноти передбачає до розгляду фразеологічні одиниці, які науковці вважають найбільш інформативними, адже вони репрезентують етнокультурну інформацію, саме тому більшість дослідників культурних кодів зазвичай зосереджують увагу на аналізі їхньої семантики.

Важливою їх ознакою також є окреслення поглядів, ситуацій, переконань, які не відповідають певній суспільній практиці або стереотипам, тобто відхиляються від умовної нормативної шкали [9, с. 23], що є особливо актуальною ознакою, коли йдеться про дослідження інтелектуальних здібностей.

У «Фразеологічному словнику української мови» у двох томах зафіксовано 94 фразеологізми з компонентом *розум (розумний)*. На підставі компонентного аналізу відповідно до категоріальних сем (‘предмет’, ‘ознака’, ‘дія’), оцінної та диференційної сем (‘спроможність / неспроможність’ (до інтелектуальної діяльності) виокремлено такі ідеографічні групи фразеологізмів: 1) процес мислення: *держати (мати)* ***розум*** *у (в) голові (голівоньці)* та ін.; 2) допомога (кому-небудь) у виконанні мисленнєвої діяльності: *наводити (навести)* ***на розум***; *навчати добру і* ***розуму***; 3) інтелектуально спроможна (людина), здатна мислити: *бистрий* ***на розум***; *макітра* ***розуму***; ***розуму (ума)*** *палата*; 4) інтелектуально неспроможна (людина): *небагатий (бідний)* ***на розум***; *дурний* ***розум***; *короткий* ***розум***; ***на розум*** *кволий*; *курячий* ***розум***; ***на розум*** *небагатий*; *несповна* ***розуму***; 5) неосвічена, необізнана (людина): *з великого* ***розуму****, ірон.*; *не з твоїм (моїм і т. ін.)*; 6) втрата здатності до інтелектуальної діяльності: *виживати (вижити)* ***з розуму***; *[і]* ***розуму*** *не стає (не стало, не стане)*; *втрачати* ***розум*** та ін. [10, Т. 2, с. 759–761].

У складі фразеологічних одиниць *розум* найчастіше поєднується з предикатами *шукати, втрачати, набиратися, тримати, жити (розумом), (не)ставати*, *гаснути* та атрибутами *високий, бистрий, бідний, короткий, кволий, курячий, свій (чужий)*, що актуалізують оцінну сему і визначають розум як бажаний, цінний об’єкт, володіння яким позначається і на сприйнятті індивіда соціумом. Тобто, на підставі метонімічної моделі ‘частина → ціле’ оцінка ментальної сфери переноситься на оцінку людини в межах певної спільноти. Окрім метонімічних моделей, розглянуті фразеологізми об’єктивують концептуальні метафори РОЗУМ – ЦЕ РІЧ, РОЗУМ – ЦЕ ЛЮДИНА, РОЗУМ – ЦЕ РУХ, РОЗУМ – ЦЕ ВЕРХ / ВЕРШИНА.

Аналіз сучасного зрізу та окреслення неофразем демонструє лінгвальні та культурні зміни, адже найбільш рухомими серед усіх рівнів мови є саме лексичний і фразеологічний, тому вони зазнають значних кількісних і якісних змін [11, с. 33]. З цієї причини на особливу увагу заслуговують неофраземи, що відбивають зміни у сучасному сприйнятті сфери розумного: *штучний інтелект* та *емоційний інтелект.* Зокрема специфіка метафоричного перенесення РОЗУМ – ЦЕ МАШИНА передбачає контекст перенесення ознак автоматизованого артефакту на інтелектуальні здібності індивіда. Тут інтелект постає сформованою автоматизованою структурою зі своїми механізмами дій, наприклад: *Наскільки мені відомо з джерел вашої преси, ви захопилися, окрім основної роботи,* ***штучним інтелектом*** (О. Зима).

Емоційний інтелект є доволі новим науковим конструктом в галузі психології, який загалом трактують як «сукупність когнітивних здібностей до ідентифікації, розуміння та управління емоціями». Хоч у сучасній науці все ще тривають дискусії щодо легітимності такого терміну та його суті, на мовному рівні можна констатувати активний вжиток цієї неофраземи та похідних від неї одиниць, наприклад: ***Емоційний інтелектуал*** *– це керівник із глибоким розумінням власних почуттів і почуттів інших людей* (Журнал «ВІЧЕ»).

Значну кількість одиниць з компонентом *дурень* (*дурний, дурно*) зафіксовано у складі фразеологізмів, що є досить неоднорідними за своїм семантичним навантаженням і позначають: 1) інтелектуально неспроможну людину: *набитий (битий, непоправний, безнадійний, заплішений)* ***дурень;*** 2) дії, спричинені неосвіченістю, відсутністю інтелектуальних здібностей*: носитися, як* ***дурень*** *з писаною торбою (ступою і т. ін.)*; 3) дії, спрямовані на введення в оману інших: ***дурити*** *голову* (кому); 4) дії, позбавлені доцільності: ***дурно*** *хліб переводити* [10, Т. 2, с. 273–614].

Серед зазначених одиниць лише 30,7 % фразеологізмів містять сему відсутності розумових здібностей. Причиною такої ситуації можна вважати метафоричні та метонімічні перенесення лексем *дурний, дурість, дурощі* та ін. у складі фразеологізмів. Усі зазначені одиниці експлікують негативну оцінку. Більшість одиниць поданої категоризації містять одиницю *дурень*, що демонструє перетин між інтелектуальним і антропним кодами.

Частотність та описана специфіка вживання фразеологізмів демонструє цінність розумових здібностей для представників спільноти, а також підкреслює асиметричну особливість проаналізованих фразеологічних одиниць, що полягає у підкресленні інтелектуальних явищ, які виходять поза межі норми.

За подібними ознаками до фразеологічних одиниць з погляду культурної значущості можна описати й паремії. Спільними рисами для паремій і фразеологізмів лінгвісти називають стабільність компонентного складу, відтворюваність, метафоричність, експресивність, культурну маркованість, кумулятивність, трансльованість [12, с. 80]. Буде резонним припустити, що хоч обидві групи одиниць відображають культурно значущу інформацію, проте, враховуючи смислову завершеність і модальність паремій, можна спрогнозувати, що семантична категоризація груп паремій і фразеологізмів буде відрізнятися, адже паремії фактично виступають у ролі завершеної (узагальненої) комунікативної одиниці [13], тому потенційні контексти та умови їх використання мовцями можуть бути відмінними.

У межах дослідження було проаналізовано 350 паремій [14, с. 109–112; 15, с. 288–302], що стосуються інтелектуальної поведінки та явищ. Найчастотнішими одиницями є прислів’я і приказки із компонентами *розум* і *дурень (дурний)* (та спільнокореневими словами включно). Здійснено ідеографічну класифікацію і виокремлено групи паремій, що віддзеркалюють факт розумових ознак людини: 1) наявність інтелектуальних здібностей: *«Од того лиха не маю, що свій* ***розум*** *маю»*; 2) вроджена характеристика індивіда: *«****Розуму*** *не позичиш»*; 3) засіб для досягнення матеріальних і нематеріальних цілей: *«У* ***розумної*** *голови сто рук»*; 4) неможливість набути розумові здібності протягом життя: *«Золото без* ***розуму*** *– болото»*;

5) допомога кому-небудь у здійсненні розумових операцій: *«Одна **розумна** голова добре, а дві ще краще».*

Окремою групою паремій є об'єднання одиниць, що на підставі паралелізму та порівняння зіставляють інтелектуальні здібності з предметами або явищами людського побуту (*млин, сніп, драбина, пень, довбня* та ін.), наприклад: *«Голова без **розуму**, що **млин** без води», «Коли Бог **розуму** не дав, то і **коваль** не вкує», «Чоловік без **розуму**, що **сніп** без перевесла», «Великий до неба, а **дурний**, як не треба», «Велика, як **драбина,** а **глупа**, як цапина», «Високий як дуб, а **дурний**, як **пень**», «Голосний, як дзвін, а **дурний**, як **довбня**».* У більшості випадків запропоновані одиниці окреслюють відсутність певної користі від особи без інтелекту подібно до якогось предмета без його найважливішого функціонального складника. Прикметно, що у пареміях такої структури найчастіше залучено лексеми на позначення матеріальних побутових або ремісничих артефактів. Отже, спостерігаємо перетин між інтелектуальним і предметним кодами.

У сучасній культурі одним із яскравих маркерів інтелектуального коду є книга. Вона постає першочерговим елементом розвитку інтелекту та його застосування водночас. Аналіз паремій з компонентами *розум, книга* демонструє, що найчастотніша смислова група реалізує розуміння сутності книги як інструменту зростання розумових здібностей (наприклад: *«Де **розумом** не дійду, то в **книжці** знайду»; «З **книгою** подружишся – **розуму** наберешся»; «**Книгу** читай – **розуму** набирайся»*).

Ще одне смислове об'єднання формують паремії, у яких проведено паралелі між сутністю книг і розуму (наприклад: *«**Розум** без **книги**, що птах без крил»; «**Розум** без **книги** як без вікон, темінь»*). Прикметними у цьому випадку є об'єкти зіставлення, адже вони потверджують вже проаналізовані моделі метафоричного перенесення, зокрема РОЗУМ – ЦЕ РУХ (*птах без крил*), РОЗУМ – ЦЕ СВІТЛО (*як без вікон, темінь*).

Для повноти аналізу необхідно проаналізувати паремії, компонентами яких є одиниці, що відображають відсутність розумових здібностей (найчастіше це лексеми *дурень, дурний*). Компонентний аналіз складників паремій дозволяє виокремити наступні групи на позначення інтелектуальної неспроможності: 1) відсутність інтелектуальних здібностей: *«**Дурному** розум не завадить»;* 2) інтелектуальна неспроможність як постійна ознака: *«Хто **дурнем** уродився, тому **дурнем** і вмерти»*; 3) негативні наслідки взаємодії з «нерозумною» людиною: *«Послухай **дурного**, то й сам **дурним** станеш»*; 4) знижений рівень очікувань до інтелектуально неспроможної людини: *«**Дурному** і Бог простить», «Хто **дурневі** вибачить, має сто днів відпусту»*; 5) визначення рівня інтелектуальних здібностей за мовленням індивіда: *«**Дурний**, коли мовчить, то за мудрого уходить»*.

Кількісно переважає група паремій на позначення абсолютної відсутності розумових здібностей: *«**Дурному** розум не завадить», «**Дурний**, аж світиться», «У нього в умцю за **дурну** вівцю», «**Дурному** Гаврильці усе чорнобривці»*.

Найбільшою групою паремій є сукупність одиниць, що виражають протиставлення між типом людини із високими розумовими здібностями та, відповідно, дуже низькими: *«Більше в **розумного розуму** в п'яті, як у **дурня** в голові», «З **розумним розуму** наберешся, а з **дурнем** і останній забудеш».*

На основі проаналізованого матеріалу яскраво помітно, що сприйняття лінгвоспільнотою розумових здібностей людини передбачає умовний життєвий сценарій, зокрема вродженість інтелектуальних потенцій, неможливість набути розум протягом життя, зв'язок із добробутом, вплив освіти й книги на ментальні процеси людини тощо. Зазначені узагальнення демонструють формування певних суспільних стереотипних патернів поведінки, коли йдеться про інтелектуальні здібності.

Висновки. Отже, досліджений у статті різнотипний мовний матеріал потверджує доречність виокремлення інтелектуального коду у межах української лінгвокультури. Він є цілісним та самодостатнім, адже відображає важливу сферу людського досвіду, що описана значною кількістю різнотипних мовних знаків. Така розробленість вказує ще й на аксіологічну маркованість явища та його важливість для спільноти. Окремо варто зауважити, що через абстрактність розуму як людської характеристики й мовний знак як чи не єдиний спосіб вираження, можна стверджувати, що інтелектуальний код має значну повноту реалізації через мовну площину. Фіксація та аналіз неофразем підтверджують відкритість поточного коду до змін. До того ж інтелектуальний код посідає певну позицію в системі, найбільше взаємодіючи та обмінюючись знаками з антропним, соматичним та предметними кодами.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
2. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти. Сімферополь: Доля, 2013. 600 с.
3. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2011. 844 с.
4. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти). Київ–Черкаси : Брама, 2004. 276 с.
5. Андрейчук Н. І. Мовнокультурний код як категорія антропокультурної лінгвістики. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки:* Філологічні науки. Мовознавство. Луцьк: Видавництво Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2009. № 16. С. 61–64.
6. Бондаренко А. І. Лінгвокультурологія : навчально-методичний посібник. Ніжин: НДУ імені Миколи Гоголя, 2021. 197 с.
7. Галинська О. М. Типологія кодів культури в українській і англійській інтертекстуальній фразеології. *Діалог мов – діалог культур. Україна і світ: зб. матер. II міжнар. наук. інтернет-конф. з україністики.* К., 2011. С. 86 – 89.
8. Гарбера І. В. Концепт людина у фразеології східностепових українських говірок : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Вінниця. 2018. 20 с.
9. Левченко О. П. Фразеологічна символіка: лінгвокультурологічний аспект : монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. 352 с.
10. Фразеологічний словник української мови: В 2-х кн. АН України, Ін-т укр. Мови. Уклад. В. М. Білоноженко та ін. Гол. редкол.: Л. С. Паламарчук. К.: Наук. думка, 1993. Кн. 1. 528 с.; Кн. 2. С. 529–980.
11. Стишов О. А. Основні джерела поповнення фразеологічного складу української мови кінця XX – початку XXI століть. *Мовознавство*. 2015. №1. С. 33–46.
12. Калько В. В. Проблема дефініції паремії в сучасній лінгвістиці. *Мовознавчий вісник*. 2018. Вип. 24–25. С. 77–86.
13. Калько В. В. Інтегральні ознаки паремій. *Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки*. 2017. Вип. 2. С. 37–44.
14. Прислів'я та приказки. Упор., передмова М. К. Дмитренка; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ : Вид. М. Дмитренко, 2008. 176 с.

15. Українські приказки, прислів'я і таке інше : збірники О. В. Марковича та інших. Уклад. М. Т. Номис ; упоряд., примітки, вступ. ст. М. М. Пазяк. Київ : Либідь, 2003. 352 с.

Kliuchnyk T. Intellectual code and the specificity of its identification in Ukrainian linguoculture

Summary. The article examines the problem of identifying the intellectual code within the system of linguocultural codes of the Ukrainian ethnocommunity. In contemporary scholarship, a code is understood as a system of signs united by a specific principle and hierarchy. The importance of studying codes cannot be overstated, as they serve as carriers of a particular layer of cultural information shaped by the specificity of human reality. The article outlines the key features of cultural codes, including integrity, self-sufficiency, openness to change, relationality, correlation with archetypal representations, and the reflection of behavioral stereotypes. A separate significant issue in modern linguistic science is the typologization of cultural codes, since some of them are considered basic (e.g., anthropic, somatic, zoomorphic), while the list of others may vary among researchers. The study analyzes linguistic units related to human intellectual abilities. Based on component analysis of phraseological units, the author distinguishes groups that denote cognitive processes and characterize an individual in terms of intellectual capacity. The article also identifies major metaphorical extensions and newly coined phraseological units (such as *artificial intelligence, emotional intelligence*) associated with the mental domain. Using paremic material as an example, it demonstrates that, alongside certain classificatory similarities between mental processes and phrasemes, distinct categories emerge that conceptualize intellect as an innate human quality and assert the impossibility of acquiring intellectual abilities throughout life. It is noted that intellect is regarded as an ontological value within the Ukrainian linguistic community, which explains its extensive semiotic representation within the code. The article shows that different codes may interpenetrate and employ each other's signs; for this reason, the intellectual code interacts most actively with the somatic, anthropic, and, to some extent, the object-related codes. It is argued that the intellectual code meets all key characteristics by which the totality of human knowledge about reality and the surrounding world is recognized as a cultural code.

Key words: code, cultural code, intellectual code, linguoculture, phraseological units, paremias.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 06.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 01.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.512.161'282+811(=161.2)+811.133.1'373
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.13

Кобринець О. С.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
https://orcid.org/0000-0002-0704-3682

ТУРЕЦЬКІ ПАРЕМІЇ З КОМПОНЕНТОМ-ГАСТРОНІМОМ «МОЛОКО»

Анотація. Молоко є одним із головних продуктів першої необхідності для людства і життя взагалі. У статті проаналізовано більше 30 турецьких приказок, прислів'їв та фразеологізмів з компонентом-гастронімом «молоко». До тринадцяти з них вдалося підібрати повні та неповні лексичні аналоги в українській і французькій мовах. Змістових відповідників набагато більше. До частини турецьких паремій не вдалося знайти навіть віддалених еквівалентів. Це пояснюється особливостями та розбіжностями менталітету і культур, які проявляються у трьох генетично неспоріднених мовах.

Проаналізовані приклади народної творчості продемонстрували різну граматичну і лексичну реалізацію близьких або ідентичних за змістом висловів. Як правило, у турецькій мові прислів'я та приказки – це повні і неповні розповідні стверджувальні речення. Щодо стилістичних та синтаксичних прийомів зустрічаємо зооморфну метафору, іносказання, іронію, антитезу та риму.

Образ молока у фразеології має багатогранну символіку. Він поєднує в собі як позитивні конотації, так і іноді іронічні чи негативні. Було визначено спільні та відмінні риси у сприйнятті цього образу у трьох мовах. Образ молока, як правило. здебільше пов'язується із чистотою, невинністю, материнством, життєвою силою та моральністю. Турецька культура глибше демонструє сакральне і філософське розуміння молока як божественного дару, етичності, моралі і міри совісності, тоді як українська та французька частіше роблять акцент на рисах характеру та людських емоціях – доброті, лагідності, наївності чи провині. Порівняльний аналіз виявив, що паремії з гастрономічним компонентом «молоко» є відображенням ціннісних орієнтирів і культурного світогляду кожного народу.

Можемо констатувати, що багато приказок та прислів'їв через звичайні побутові образи транслюють глибину народної мудрості, філософії, гостроту думок, життєву науку і передають досвід від попереднього покоління наступному.

Ключові слова: усна народна творчість, паремії, турецька мова, українська мова, французька мова, міжкультурна комунікація, гастрономічна тематика, компонент-гастронім «молоко».

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Ніщо не характеризує етнос так, як його кухня. Гастрономія відображає культуру народу та дає про нього первинне уявлення. Саме національна кухня багато у чому визначає ставлення до народу, його цінностей та традицій. Тим паче цікаво спостерігати, як національні гастрономічні традиції та кулінарні вподобання реалізуються крізь призму фольклору та несуть відбитки історії та характеризують ментальність і культурні особливості етносу. В своїх попередніх дослідженнях ми неодноразово зверталися до аналізу гастронімів у народній творчості, зокрема паремійному фонді [1; 2; 3; 4; 5]. Ми аналізували турецькі приказки та прислів'я з національно маркованими гастрономічними кодами «кава», «східні солодощі» [2, с. 382–388], «айран» [3, с. 215–220], «йогурт» [4, с. 194–200].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Наше дослідження поєднує у собі декілька наукових напрямків, оскільки знаходиться на стику різних розділів мовознавства. Науково-теоретичні засади та загальні положення про фразеологію і стилістичний план фразеологічних одиниць викладено у працях вітчизняних вчених: О. О. Потебні, Л. Б. Авксентьєва, Б. Д. Антоненко-Давидович, Ф. С. Арват, Н. Н. Арват, Д. Х. Баранника, І. К. Білодіда, Л. А. Булаховського, П. Г. Житецького, М. А. Жовтобрюха, Р. П. Зорівчак, Г. П. Їжакевич, Ж. В. Колоїз, В. М. Северинюка, П. П. Плюща, Ю. В. Шевельова, Л. А. Юрчук.

Формулювання мети статті. Проаналізувати зміст турецьких паремій з гастрономічним компонентом «молоко», підібрати за можливості відповідні аналоги в українській і французькій мовах та розкрити символіку лексеми «молоко». Дослідити лексико-семантичні, синтаксичні і граматичні особливості та художні засоби з позицій лінгвістичного та літературного аналізу та виявити особливості національно-культурної семантики у турецькій мові крізь призму народної творчості.

Об'єкт дослідження – прислів'я та приказки (паремії) з компонентом-гастронімом «молоко» як носії національно-культурної семантики.

При аналізі матеріалу використовувалися наступні методи: метод суцільного відбору паремій як досліджуваного матеріалу; метод лінгвістичного опису для систематизації та класифікації матеріалу; аналіз словникових тлумачень для опису значення паремій і фразеологізмів; семантичний і лексикографічний.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Молоко та молочні продукти посідають особливе місце у харчування людині і мають вітальну цінність, підтримуючи життєдіяльність з перших хвилин життя. У різних культурах молоко постає знаком добробуту та щедрості природи. В міфології молоко здавна вважається їжею богів, еліксиром життя, символом відродження, доброти, турботи, співчуття, достатку й родючості. Його образ поєднує природну чистоту з духовною благодаттю, адже воно уособлює життєдайну силу, що підтримує існування всього живого.

У численних міфах і легендах воно є складовою образу «молочного достатку». У Біблії «земля обітована» описується як край, «де тече молоко і мед», тобто край благословення, плодючості та миру. Цей образ знайшов своє відображення і в європейських мовах: українське «*текти молоком і медом*», англійське *"milk and honey"* говорять про розкіш і достаток, а українське «збирати вершки / сметанку (на молоці)» і німецьке *"die Milch abrahmen"* (досл. *знімати вершки*) означають отримувати найкраще з можливого, першим користуватися чиїмось здобутками.

У християнській традиції молоко має сакральне значення. На іконах Богородиця, яка годує Немовля, уособлює ідею Спасіння, де молоко виступає знаком священної благодаті та передвістям жертовної любові Христа. Воно символізує не лише фізичне життя, а й духовне живлення, яким насичується людська душа.

Роздивимося декілька паремій зі словом *молоко* у турецькій мові та спробуємо підібрати відповідні аналоги у французькій та українській мовах.

Sütle giren huy canla çıkar. (досл. *Те, що потрапляє в молоко, виходить з життям.*). Мається на увазі, що звички та настанови, набуті в дитинстві, тривають до самої смерті. Звичка, засвоєна змалку, зникає лише коли людина назавжди залишає цей світ. Молоко тут символізує дитинство, виховання і невід'ємні риси характеру людини. Українські аналоги: **Що в дитинстві вбито, те й у старості сидить. / Горбатого могила виправить. / Хто кривим уродився, рівним не вмре. / Яке в колиску, таке й в могилу. / Яким є, таким і в яму. / Лиха звичка не минається. / Скільки вовка не годуй, а він все у ліс дивиться.** Французький аналог: **Chassez le naturel, il revient au galop.** (досл. *Прогоніть те, що приматанне, воно повернеться галопом.*). Як бачимо, усі ці аналоги змістові, лексема *молоко* в них відсутня.

Ademoğlu çiğ süt emmiştir. (досл. *Сини Адама були напоєні сирим молоком.*) = **İnsanoğlu çiğ süt emmiş.** (досл. *Людство просякнуто (насичено) сирим молоком.*). Молоко тут символізує людське походження – чисте, але не безгрішне. Вживається у значенні, що людська природа не досконала. Іноді навіть не знаєш, чого можна очікувати від рідної та близької людини, з якою прожив усе життя. Адже люди за своєю сутністю є дуже мінливими істотами. Людська природа припускає варіативність залежно від обставин, подій, оточення, часу, настрою. Оманливо очікувати однакової чесності та порядності від усіх. Деякі референти пов'язали трактування цього прислів'я з поняттям невдячності, коли людина поводиться негідно і через власні комплекси і заздрість вчиняє зле тому, хто зробив добро їй самій чи іншим. Невдячність (відповідь злом на доброту) завжди була незмінною рисою людей. Змістові аналоги українською: **Тонув – сокиру обіцяв. а витягли – топорища шкода. / В очі любить, а за очі губить. / Слова ласкаві, а думки лукаві.** Та більш віддалені: **Не роби добра, не отримаєш зла.** / **Робиш добро – не кайся, робиш зло – зла й сподівайся. / Людська душа – темний ліс.** Французький: **L'homme est imparfait, sujet à l'erreur.** (досл. *Людина недосконала, піддається помилкам.*). Рима спостерігається тільки в українських варіантах (*любить – губить, ласкаві – лукаві, добра – зла, кайся – сподівайся*). Знаходимо метафоричне порівняння душі з темним лісом.

Siyah inekten beyaz süt sağılır. (досл. *Біле молоко походить від чорної корови.*) Трактування: Неправильно судити людей за їхньою зовнішністю. Цінність людини визначається не її вродженою красою, а сутністю та внутрішнім наповненням: характером, моралью, ставленням до оточуючих, повагою, любов'ю, знаннями, навичками, поведінкою тощо. Знаходимо два повних українських аналоги: **І чорна корова біле молоко дає. / Чим чорна корова, а молоко у неї біле.** Віддалені за змістом українські прислів'я: **Не суди за зовнішністю. / Не все те золото, що блищить.** Французькі аналоги: **Noire géline pond blanc œuf.** (досл. *Чорна курка несе біле яйце.*) **/ Même la poule noire pond des œufs blancs.** (досл. *Навіть чорна курка несе білі яйця.*) **/ Les apparences sont trompeuses.** (досл. *Зовнішність оманлива.*) Як бачимо з французьких аналогів лексема *молоко* транслюється через білий колір курячих яєць. Усі ці прислів'я об'єднує єдиний мотив: незважаючи на зовнішній вигляд, справжня сутність залишається недоторканою, чистою. І підкреслюється, що неможна судити тільки за зовнішністю. В усіх трьох мовах спостерігаємо зооморфну метафору – людина порівнюється з твариною або птахом (корова, курка).

Kuşa süt nasip olsaydı anasından olurdu. (досл. *Якби птах мав можливість отримувати молоко, воно б прийшло від матері.*). Тлумачиться у трьох значеннях: 1. Живі істоти не можуть мати ті навички і можливості, якими від народження їх не наділила природа. Наприклад, риба створена для життя у воді і вона, навіть якщо б захотіла, не могла б повзати по деревах. 2. Якщо людина у своєму близькому оточенні не отримала підтримки та допомоги, то вона не отримає цього і від інших, більш далеких чи незнайомих людей. Тому що вона не знає і ніколи не відчувала, як це відбувається. 3. Найбільше добро походить від рідного дому, від близьких, з власного коріння.

Змістові українські аналоги: **Добро від рідного двору йде. / Своя сорочка ближча до тіла. / Хто тебе породив, той і підтримає. / Свій до свого по своє.** Французький варіант: **On n'est jamais mieux servi que par soi-même.** (досл. *Ніхто не зробить краще за тебе самого.*) в більш широкому сенсі можна трактувати, як те, що допомога, як правило, приходить від близьких людей, а не від чужих.

Ay bozmaz, süt kokmaz; kokarsa ayran kokar, çünkü aslı süttür. (досл. *Місяць не псується, а молоко не має запаху; якщо воно й пахне – то пахне айраном (сироваткою, пахтою), адже його сутність походить від молока.*). Трактування прислів'я дуже філософське. Воно про незмінність істинної сутності речей. Наприклад, місяць на небі може здаватися різним у різні пори року – його можуть приховувати хмари або тінь Землі, надаючи вигляду півмісяця, але насправді, його форма не змінюється. Так само відбувається і з молоком: воно чисте за своєю природою. А якщо айран вже набуває запах, то це не вада молока, а природний наслідок його перетворення. Мається на увазі, що те, що має справжню цінність, залишається незмінним і недоторканим у своїй природі. Так само й у житті: якщо виникає проблема, то іноді треба шукати не в початковому джерелі, а вже в тому, що з ним зробили, можливо, навмисно зіпсували. Українські схожі за змістом прислів'я: **Чисте джерело не замулиться, хоч би й каламуть навколо. / Сонце не винне, що його хмари закривають. / Де корінь добрий, там і плід здоровий. / Добре зерно і в бур'яні зійде.** Влучні французькі аналоги: **Ce n'est pas la source qui est mauvaise, mais le chemin qu'elle prend.** (досл. *Поганою буває не криниця, а шлях, яким тече вода.*) / **La vérité finit toujours par se montrer.** (досл. *Правда зрештою завжди виходить на світло.*) **/ La lune reste**

la même, même quand les nuages la cachent. (досл. *Місяць залишається тим самим, навіть коли його приховують хмари.*).

Çobanın gönlü olursa, tekeden süt çıkarır. = Çobanın gönlü olunca, tekeden süt sağar. (досл. *Якщо пастух забажає, він і з козла молока надоїть.*). Вислів про силу волі й працьовитість. У молоці криється символ життя та результату зусиль. Вживається у значенні «зробити неможливе»: людина, від якої очікують виконання справи, при завзятому бажанні і наполегливості, завжди знайде рішення для, здавалося б, неможливих завдань. Французька та українська мови демонструють лише змістові аналоги, в яких компонент *молоко* відсутній: **Хто хоче – той зможе.** / **Було б бажання – усе вдасться.** Французькі еквіваленти: **Quand on veut, on peut.** (досл. *Коли хочеш, можеш.*) / **À cœur vaillant rien d'impossible.** (досл. *Для відважного серця немає нічого неможливого.*) Знаходимо ще історичний вислів, що приписується Наполеону: **Impossible n'est pas français.** (досл. *Для французів не існує неможливого.*).

İnek gibi süt vermeyen, öküz gibi kutan sürer. (досл. *Хто не дає молока, як корова, той паше як віл.*). Вживається у значенні: Хто не приносить користі, працює у важких умовах. Тобто людина, яка не може бути продуктивною на кваліфікованій роботі, що вимагає інтелекту, таланту та освіти, змушена працювати на складніших та вимогливіших роботах, зазвичай фізичних. Український майже ідентичний еквівалент (*віл* замінено на *кінь*): **Коли кінь, то вези, коли корова – давай молока.** Французький варіант: **Qui ne sert à rien, peine doublement.** (досл. *Хто не на що не здатний, працює у два рази важче.*).

Sütten ağzı yanan, yoğurdu üfleyerek yer. (досл. *Той, що обпікся на молоці, їсть йогурт, дмухаючи на нього.*). Вислів про обережність після помилки – образ, спільний для багатьох культур. Існує ідентична за змістом приказка, у якій «йогурт» змінено на «айран», та відповідно дієслово «їсти» на «пити»: **Sütten ağzı yanan, ayranı üfleyerek içer.** (досл. *Той, що обпікся на молоці, п'є айран, дмухаючи на нього.*). Тлумачення: Людина, яка постраждала внаслідок певних подій або неприємного інциденту, надалі в подібній ситуації буде вести себе пильно та діяти обачно. Тобто людина засвоїла урок і стає обережною.

В українській мові є декілька варіантів практично повних аналогів цієї паремії, з однією відмінністю – «йогурт/айран» замінено на «холодну воду» або «сироватку»: **Як спаришся на молоці, то й на сироватку дмухатимеш. / Обпікшись на молоці, хукатимеш і на воду. / Опечешся на молоці, то й холодну воду студитимеш.** В деяких схожих аналогах замість «молока» знаходимо «окріп»: **Хто обпікся на окропі, той і на холодну воду дмухне. / Хто на окропі спарився, той і на холодну воду дмухає.** Або лексичну пару каша – маслянка: **Хто кашею обпікся – на маслянку дмухає**. В цьому самому сенсі вживаються і дві наступні приказки: **Налякав міх, то й торби страшно. / Раз обпечешся – другий остережешся.**

У французькій мові знаходимо приказку з тим самим змістом, але лексична реалізація якої відрізняється від турецьких та українських приказок: «**Chat échaudé craint l'eau.**» (досл. *Кішка, яка ошпарилася, боїться води*.) Лексему «людина» змінено на «кішка». Це приклад зооморфної метафори. Цей стилістичний троп спостерігається і в деяких схожих за змістом, але далеких за лексичною тотожністю, українських приказках: **Битому собаці кия не показуй. / Лякана ворона куща боїться. / Полоханий заєць пенька боїться.** [4, с. 194–200].

Tekeden süt sağmak. (букв. *Доїти козла.*) означає марно старатися, докладати марних зусиль, безглуздо працювати. Знаходимо повні та часткові українські аналоги: **Як з козла молока. / Від козла ні шерсті, ні молока. / Як від бика молока. / Скільки з биком не битися, молока від нього не добитися. / Як з цапа молока. / Як з цапа вовни. / Як з чорта смальцю. / Витиснути воду з каменю.** Французькі варіанти: **Utile qu'un taureau à la traite.** (досл. *Корисний, як бик, якого доять.*) / **Il n'y a rien à tirer de lui.** (розм., досл. *З нього нічого дістати.*) / **Ça ne sert à rien.** (досл. *Ні на що не годний, не здатний.*). І в українській, і у французькій мовах знаходимо повні змістові аналоги турецької приказки. В українській мові відповідність реалізується через лексеми *козел, цап, бик, чорт* тоді як у французькій *бик* і *доїти*.

Acele eden sinek süte düşer. (досл. *Муха, що поспішає, впаде в молоко.*). Має два тлумачення. 1. Той, хто намагається зробити щось наспіх та передчасно, зазнає збитків. Всьому свій час і місце: щоб досягти успіху, потрібно терпляче чекати на слушний момент. 2. Часто наші бажання стають причиною наших втрат. Абсолютний аналог французькою: **La mouche va si souvent au lait qu'elle y demeure.** (досл. *Муха, яка часто літає до молока, там залишається.*). В цьому французькому прислів'ї використано образ молока як чогось спокусливого, солодкого, і водночас небезпечного для легковажного створіння – мухи. Паремія має моральне і застережне значення: якщо хтось занадто часто наражається на спокусу або ризик, то зрештою потрапить у біду, викриє себе. Надмірна цікавість або необережність можуть дорого коштувати. Українські змістові аналоги: **Не раз ходячи до криниці, можна й у воду впасти. / Хто з вогнем грається – той обпечеться. / Не грайся з вогнем! / Скільки мотузці не витися – кінець буде.** Французька мова демонструє практично сто відсотковий лексичний еквівалент турецькій мові. Українська мова дає декілька змістових аналогів, один з яких доволі близький за реалізацією: тільки *молоко* змінено на *воду*, а образ мухи – на безособову конструкцію.

Sütsüz koyun meleyen olur. (досл. *Вівця без молока буде* бліяти.). Мається на увазі, що той, хто нічого не має, лише жаліється. Український майже ідентичний еквівалент: **Корова, що дуже реве, мало молока дає.** Французький відповідник: **Celui qui ne donne rien se plaint toujours.** (досл. *Той, хто нічого не дає, завжди скаржиться.*). Український варіант майже ідентичний турецькому прислів'ю: *вівця* замінена *коровою*.

Sütlüyü sürüden çıkarmazlar. (досл. *Молочних корів зі стада не прибирають.*). Того, хто приносить користь, не виганяють. Українські схожі за змістом прислів'я: **Корова у дворі – харч на столі. / Корова у дворі і теплі – молоко на столі.** Французький віддалений аналог: **On garde celui qui est utile.** (досл. *Того, хто корисний, бережуть.*) Символ спільноти, де цінується користь та взаємопідтримка.

В українській та французькій мові знаходимо цікаві іронічні прислів'я, про жаль за недосяжним або за тим, що не цінувалося і було втраченим: **Та корова, завжди молочна, яку продали.** / **La vache de loin a assez de lait.** (досл. *У корови, що далеко, достатньо молока*.). Обидві паремії символізують оманливе, уявне щастя.

Dağ ovanın sütanasıdır. (досл. *Гора – молочна годувальниця рівнини.*). Мається на увазі, що природа – головне джерело життя і достатку. Природа постає як мати-годувальниця, що

живить усе живе. В українській і французькій мовах аналогів не виявлено.

Etliye sütlüye karışmamak. (досл. *Не змішувати м'ясо з молоком.*). Не втручатися не в свою справу, триматися осторонь. Молоко і м'ясо виступають як різні сфери життя; той, хто не «мішається», уникає конфліктів. Український фразеологізм: **Не змішувати грішне з праведним**.

Kuş sütüyle beslenmek. (досл. *Харчуватися пташиним молоком.*). Жити в розкоші, ні в чому не мати потреби. Вислів про ідеальні, але рідкісні умови життя – символ надміру, надлишку, небаченого достатку. І в українській, і у французькій мовах є повні відповідники: **Харчуватися пташиним молоком. / Être nourri de lait d'oiseau**.

Süt dökmüş kedi gibi (olmak). = Süt dökmüş kediye dönmek. (досл. *Поводитися (вертітися) як кіт, що розлив молоко.*) означає «мати винуватий вигляд, поводитися, як кіт, що зробив дурницю, нашкодив». У французькій мові є ще один вираз про пролите молоко: **Inutile de pleurer sur le lait renversé.** (досл. *Немає сенсу плакати над розлитим молоком.*) у значенні «*що зроблено, то зроблено*».

Молоко у фольклорі часто пов'язують із молодістю, свіжістю та тілесною досконалістю. Українські вирази **кров з молоком; наче скупаний в молоці** описують здорову і рум'яну людину, сповнену життєвої сили й природної краси. Такий образ стверджує ідеал гармонії між фізичним і духовним благополуччям. У турецькій і французькій мові немає подібних виразів.

Süt kardeşi – молочний брат / сестра, тобто дитина, яку годувала одна й та сама жінка. Український аналог: **молочний брат (сестра)**. Французький: **un frère (une soeur) de lait**.

Süt çocuğu olmak. (досл. *Бути молочною дитиною.*) / **Süt kuzusu olmak.** (досл. *Бути молочним ягням; бідолашне ягнятко*) означає ніжну, лагідну, беззахисну, недосвідчену людину; маля, дуже юну безгрішну істоту. Українські аналоги: **зелене юнацтво; ще дитина; жовтороте пташеня**. У французькій мові знаходимо метафоричний вираз, де білий колір асоціюється з молоком: **le blanc bec** (досл. *білий дзьоб*).

Ağzı süt kokmak. (досл. *З рота ще пахне молоком.*) означає бути ще дуже молодим і недосвідченим. Українські близькі аналоги: **губи в молоці; ще молоко на губах не висохло**. Французькі влучні і майже ідентичні варіанти: **Sentir encore le lait de sa mère.** (досл. *Пахнути ще молоком своєї матері.*) / **Il a encore le lait sur les lèvres.** (досл. *У нього ще молоко на губах.*) / **Si on lui pressait le nez il en sortirait du lait.** (досл. *Якщо йому зажати ніс, то з нього витече молоко.*). Остання французька приказка дуже відома, вона датується 1638 роком і теж характеризує молодість та відсутність досвіду. Проте, в турецькій паремії **Anasından emdiği süt burnundan gelmek.** (досл. *Всмоктане материнське молоко витікає крізь ніс.*) навпаки йдеться про страждання від надмірних труднощів. Вживається у жартівливому контексті: так старався, силився, що аж молоко через ніс пішло, але так нічого і не вийшло.

Молоко – це також і символ чистоти: **süt gibi tertemiz olmak** (досл. *бути чистим, як молоко*); **süt gibi** (молочно-білий). Українські відповідники: **чистий, як молоко; чистий, як сльоза**. У французькому аналозі використовується лексема *сніг*: **être blanc comme neige** (досл. *бути білим, як сніг*). В турецькій мові знаходимо ще одне порівняння, але в переносному сенсі: **Sütten çıkmış ak kaşık gibi olmak.** (досл. *Бути білим як ложка, яку дістали з молока.*). Використовується в іронічному контексті, як символ удаваної бездоганності, показної «чистоти»: бути «чистим як сльоза», робити вигляд безгрішного, удавати святість.

Окрім живильної сили, молоко є втіленням материнської любові, турботи й безумовного прийняття. **Helal süt emmek.** (досл. *Всмоктати чисте (дозволене) молоко.*) означає бути чесною, доброю, справедливою людиною. Український змістовий відповідник: *чесна людина*, *з чистою совістю*. Український фразеологізм **ввібрати з материнським молоком** та французький **sucer avec le lait** (досл. *всмоктати з молоком*) відображають не лише природний процес годування, а й передання духовних цінностей від матері до дитини. У цьому виразі поєднуються фізичне й духовне: «ввібрати» означає не просто засвоїти поживні речовини, а пройнятися внутрішньою суттю, світоглядом і моральними орієнтирами.

Anasının ak sütü gibi helal olmak. (досл. *Бути таким же дозволеним, як материнське біле молоко.*), тобто отримати щось заслужене, чесно здобуте.

Süt hakkı (досл. *право молока*) – право матері, яка годувала дитину грудьми. Український відповідник: **материнське право, святе материнське право**.

Sütüne havale etmek. (досл. *Передати на суд / відкуп свого молока.*) вживається у випадку коли мати доручає Богові покарання дитини або іншої людини за свою материнську образу. Уособлює материнській біль, віру у справедливість та божий закон. Варіанти перекладу: Нехай моє материнське молоко вирішить твою долю ! / Нехай Бог сам вирішить, як тебе покарати! / Хай Бог розсудить! / Нехай материнське молоко тебе не простить! Українські і французький відповідники: **Віддати на Божий суд. / Бог розсудить**. / **Que Dieu te juge !** (досл. *Хай тебе судить Бог!*).

Sütünü bozmak буквально означає «зіпсувати молоко», а в переносному сенсі – втратити чистоту, зіпсуватися морально. Український ідентичний за лексичною реалізацією аналог **аж молоко кисне** використовується для опису чогось неприємного, огидного або так кажуть про люту і сердиту людину. **Sütü bozuk olmak.** (досл. *Стати зіпсованим молоком.*) означає бути поганої вдачі, підлої натури, мати погане коріння. **Sütü bozuk.** (досл. *Його молоко зіпсувалося.*) вказує на людину з поганими намірами, морально зіпсовану. В усіх цих виразах *молоко* виступає як моральна субстанція: якщо воно кисле і «зіпсоване», то душа нечиста, а наміри людини підступні.

Süt liman olmak. (досл. *Стати молочним портом.*). Ставати спокійним, мирним, урівноваженим. Спостерігаємо метафору: «молочна гавань» – спокій після бурі. В українській мові у переносному сенсі є вираз **тиха гавань**.

Як і у турецькій, в українській мові теж існують паремії, до яких немає відповідників. **У корови молоко на язиці** вживається в переносному сенсі про людину, яка багато обіцяє, але на ділі нічого не робить. **Шукати кістки в молоці** означає вередувати, вимагати чогось неможливого, прискіпуватися до чогось. **Вмочити в молоко** – стати сивим (про голову, вуса, бороду). **Скажене молоко** – горілка (*жартівливе*).

У французькій фразеології при використанні гастрономічних компонентів теж можна спостерігати іронічне забарвлення. Наприклад, вислів **Le vin est le lait des vieillards** (досл. *Вино – це молоко для старих людей.*) вживається в значенні задоволення, насолоди. Молоко у значенні вина виступає суппозитивною

метафорою. Ту саму семантику передають і такі фразеологічні одиниці: **boire du (petit) lait** (досл. *пити потрошки молока*) – отримувати задоволення, насолоджуватися; **bouillir du lait à quelqu'un** (досл. *закип'ятити комусь молоко*) – догодити комусь, зробити приємність.

Крім того, компонент *молоко* у французькій фразеології може мати й негативні відтінки значення, позначаючи неприємність або обов'язкову, невідворотну дію. До цього семантичного поля належать такі вирази: **Avaler quelque chose doux comme lait.** (досл. *Проковтнути щось ніжне (приємне на смак, солодке), як молоко.*) – сприймати щось покірно, без заперечень; **Avoir du lait sur le feu.** (досл. *Мати молоко на вогні.*) – мати термінові невідкладні справи або у значенні контролювати, пильно спостерігати за чимось; **Casser le pot au lait.** (досл. *Розбити глечик із молоком.*) – руйнувати мрії, знищувати сподівання.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. У статті проаналізовано більше 30 турецьких приказок. прислів'їв та фразеологізмів з компонентом-гастронімом «молоко». До тринадцяти з них вдалося підібрати повні та неповні лексичні аналоги. Змістових відповідників набагато більше – і в українській, і у французькій мовах. До частини турецьких паремій не вдалося знайти навіть віддалених еквівалентів. Це пояснюється особливостями та розбіжностями менталітету і культур, які проявляються у трьох генетично неспоріднених мовах.

Проаналізовані приклади народної творчості продемонстрували різну граматичну і лексичну реалізацію близьких або ідентичних за змістом висловів. Як правило, у турецькій мові прислів'я та приказки – це повні і неповні розповідні стверджувальні речення (за характером висловлювання та структурою).

Щодо стилістичних та синтаксичних прийомів найбільш цікавим є приклад зооморфної метафори. Вона виступає яскравим виразником емоційно-образного мислення етносу і додає алегоричності та дотепності висловлюванню. Іносказання на мовленнєвому рівні реалізує сатиричний код: людину з негативними рисами представляють у вигляді тварини. Через образи тварин. птахів та комах (бик. цап. козел, кіт. заєць, собака. вовк, курка, ворона, муха) розкриваються вчинки, поведінка та характери людей.

Рима в основному спостерігається лише в деяких українських пареміях (*реве – дає, у дворі – на столі, любить – губить, ласкаві – лукаві, добра – зла*). Іноді зустрічаємо антитезу в антонімічних парах (*білий – чорний, добро – зло, чисте – каламутне, добро – зло*).

З усього вище зазначеного ми можемо констатувати, що образ *молока* у фразеології має багатогранну символіку. Він поєднує в собі як позитивні конотації (чистоту, ніжність, задоволення), так і іронічні чи негативні (обов'язок, обережність, втрату ілюзій). Ця подвійність відображає характер мовної культури, у якій навіть звичайні побутові явища набувають глибокого метафоричного змісту, перетворюючись на своєрідне дзеркало людських почуттів і життєвого досвіду.

У всіх трьох мовах – турецькій, українській і французькій – образ *молока* пов'язаний із чистотою, невинністю, материнством, життєвою силою та моральністю. Турецька культура глибше демонструє сакральне і філософське розуміння молока як божественного дару, етичності, моралі, міри совісності, невід'ємного зв'язку з матір'ю та своїм корінням, родом, тоді як українська та французька частіше акцентують увагу на людських рисах характеру та емоціях – доброті, лагідності, наївності чи провині.

В котрий раз переконуємося, що багато приказок та прислів'їв через звичайні побутові образи транслюють глибину східної філософії, гостроту думок, життєву науку і передають досвід від попереднього покоління наступному. Більшість турецьких паремій дають поради та повчальні настанови нащадкам, відображають багатство і своєрідність національного культурного колориту та мають цікавий підтекст і тлумачення.

Вважаємо дослідження і порівняння паремій з гастрономічними компонентами у трьох генетично неспоріднених мовах (тюркській, романській і слов'янській) цікавим та продуктивним і маємо на меті продовжити дослідження у цьому напрямку у наших наступних роботах.

Література:

1. Кобринець О. С. Гастрономічна тематика у французьких, турецьких та українських пареміях. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* 2023. Вип. 62. Т. 1. С. 204–210.
2. Кобринець О. С. Гастрономічний код «східні ласощі» у турецьких прислів'ях та приказках. *Progressive research in the modern world. Proceedings of the 10th International scientific and practical conference.* BoScience Publisher. Boston, USA. 22–24.06.2023. Pp. 382–388.
3. Кобринець О. С. Гастрономічний компонент «айран» у турецьких пареміях. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* 2023. Вип. 69. Т.1. С. 215–220.
4. Кобринець О. С. Гастрономічний компонент «йогурт» у турецьких пареміях. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* 2024. Вип. 81. Т.1. С. 194–200.
5. Авксентьєв Л. Сучасна українська мова. Фразеологія. Харків: Вища школа, 1988. 134с.
6. Авксентьєв Л. Фразеологічна одиниця як предмет фразеології та її основні ознаки. *Мовознавство.* Харків. 1979. № 5. С. 13–16.
7. Їжакевич Г. Стилістична класифікація фразеологізмів. *Українська мова і література в школі.* 1971. № 10. С. 13–21.
8. Тематичний словник популярних українських прислів'їв та приказок з коментарями. Вид. 3-тє, доп. і переробл. / В. М. Северинюк. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2014. 176 с.
9. Фразеологічний словник української мови: у 2 т. / Уклад.: В. Білоноженко та ін. К.: Наукова думка, 1999. Вид. II. 980 с.
10. Aksoy Ömer Asım. Atasözleri ve deyimler sözlüğü. 1–2 Cilt. İnkilap Yayınları, 2015. 220 s.
11. Monreynaud F., Pierron A., Suzzoni F. Dictionnaire de proverbes et dictons. La sagesse du monde entier. Paris: Dictionnaires Le Robert, 1989. 730 p.

Kobrynets O. Turkish paroemias with the gastronomic component "milk"

Summary. Milk is one of the most essential basic products for humanity and for life in general. The article analyzes more than 30 Turkish sayings, proverbs and idiomatic expressions containing the gastronomic component "milk". For thirteen of these units, full or partial lexical equivalents were found in Ukrainian and French. There are far more semantic correspondences. For some Turkish paroemias, not even

distant equivalents could be identified. This can be explained by the cultural and mental differences reflected in the three genetically unrelated languages.

The analyzed examples of folklore demonstrate various grammatical and lexical forms used to express similar or identical meanings. Typically, in Turkish, proverbs and sayings are full or elliptical declarative affirmative sentences. From a stylistic and syntactic perspective, they employ zoomorphic metaphors, allegory, irony, antithesis and rhyme.

The image of milk in phraseology carries rich and multifaceted symbolism. It encompasses both positive connotations and, at times, ironic or negative ones. The study identified both shared and divergent features in the perception of this image across the three languages. Generally, the metaphor of milk is associated with purity, innocence, motherhood, vitality, and morality. Turkish culture more profoundly reflects the sacred and philosophical understanding of milk – as a divine gift, a moral measure, and a symbol of ethical conduct – whereas Ukrainian and French traditions more frequently emphasize emotional and character traits such as kindness, gentleness, naivety, or guilt. The comparative analysis revealed that paremias containing the component “milk” reflect the cultural worldview and value system of each nation.

It can be concluded that many sayings and proverbs, through simple everyday imagery, convey deep folk wisdom, philosophical insight, sharpness of thought, and practical life lessons, passing them from one generation to the next.

Key words: folklore, paroemias, Turkish language, Ukrainian language, French language, intercultural communication, gastronomic symbolism, “milk” as a gastronomic component.

Дата першого надходження рукопису до видання: 05.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 02.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 821.134.2.09:821.161.2.09:82.091
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.14

Комаров С. А.,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри перекладу
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
https://orcid.org/0000-0003-4577-3106

Крижановська О. О.,
доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри літературознавства і східної філології
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
https://orcid.org/0000-0001-9840-270X

КОГНІТИВНІ ТА ОНТОЛОГІЧНІ ВИМІРИ МЕТАФОРИ В ДРАМІ П. КАЛЬДЕРОНА "EL PRÍNCIPE CONSTANTE": КОМПАРАТИВНИЙ КОНТЕКСТ

Анотація. У пропонованій статті здійснено дослідження метафори як багатогранного когнітивного інструменту та фундаментальної онтологічної категорії в художній системі П. Кальдерона де ла Барки. На матеріалі трагедії «Стійкий принц» («El príncipe constante») проаналізовано специфіку функціонування метафоричних моделей, що структурують художній світ іспанського бароко. Основна увага приділяється когнітивним механізмам трансформації дійсності, де метафора виступає не лише як троп, а як спосіб конструювання альтернативної реальності, механізмом концептуалізації світу. Досліджено онтологічний вимір метафор П. Кальдерона, які в концепції письменника демаркують межу між буттям та видимістю. У п'єсі «El príncipe constante» метафоричний рух спрямований на деконструкцію матеріального світу, що корелює з бароковою ідеєю «desengaño» («розчарування»).

Особливий акцент зроблено на компаративному аналізі іспанської та української барокових традицій. Виявлено типологічні паралелі між ними, зумовлені спільним латиномовним освітнім простором та єзуїтськими поетиками. Обґрунтовано, що для обох культурних ареалів метафора є ключем до розуміння «внутрішньої людини» та «невидимої натури». Українська рецепція П. Кальдерона пройшла шлях від формального запозичення емблематичних схем до їхньої глибокої ідеологічної трансформації. Новаторство українських митців полягало в етизації та політизації барокового образу: іспанська екзистенційна метафора в українському контексті набувала рис національного месіанізму та державотворчої дидактики. У статті зроблено спробу довести, що барокова метафора є універсальним кодом, який через гру та ілюзію веде до пізнання істинного онтологічного статусу людини у всесвіті. Застосування методів когнітивної поетики до аналізу класичного барокового тексту в українському літературному контексті дозволяє розширити уявлення про питання кореляції іспанського та українського бароко.

Ключові слова: Педро Кальдерон, метафора, бароко, онтологія, когнітивістика, концепт, компаративістика, когнітивна поетика.

Постановка проблеми. Творча спадщина Педро Кальдерона де ла Барки (1600–1681) як кульмінаційна точка іспанського *Siglo de Oro* залишається об'єктом інтересу в сучасній філологічній науці, цікава не тільки літературознавцям, але й мовознавцям – завдяки тій увазі, що іспанський класик приділяв стилю, мовній організації тексту. В епоху глобальних соціокультурних змін барокова парадигма «кризи свідомості», виражена через складні метафоричні конструкції «житті як сну» та «світу як театру», набуває особливої релевантності. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення художнього коду П. Кальдерона не лише як естетичного феномену, а як складної когнітивної моделі, що детермінувала розвиток європейської інтелектуальної традиції. Для української науки особливе значення має виявлення точок дотику між іберійським та вітчизняним бароко, що дозволяє глибше зрозуміти іманентну європейськість українського культурного коду.

Аналіз попередніх досліджень. Кальдероніана має тривалу традицію: від класичних праць М. Менендеса-і-Пелайо (Calderón y su teatro, 1881) та А. Вальбуени Прата (Calderón: su personalidad, su arte dramático, su estilo y sus obras, 1941) до структурно-тематичного аналізу А. А. Паркера (The Allegorical Drama of Calderon, 1945). У західному дискурсі XX століття метафорика П. Кальдерона розглядалася крізь призму екзистенціалізму (А. Камю) та герменевтики (Г.-Г. Гадамер).

В українському літературознавстві фундамент дослідження іспанського бароко, драматургії П. Кальдерона, зокрема, заклав І. Франко. Новітній етап представлений працями Д. Наливайка [1; 2], О. Пронкевича [3], С. Борщевського [4], Т. Рязанцевої [5], де акцент зміщується на питання компаративістики, імагології, перекладознавчого аналізу. Попри це, аспект когнітивної специфіки барокового метафоризму в діалозі «Кальдерон – українські митці XVII століття» все ще потребує поглибленої концептуалізації. Недостатньо вивченою залишається і власне трагедія «El príncipe constante», яка стала основним матеріалом нашої розвідки. У 2015 році у Мадриді вийшло анотоване видання цієї п'єси П. Кальдерона, редактор якого, І. Е. Мората, запропонувала детальний історико-культурний та текстуальний аналіз трагедії [6]. Варто, також, згадати дослідження американського науковця М. Д. Страуда [7], яке торкається жанрових кореляцій кальдеронівського твору. Роз-

гляд метафорики п'єси «El príncipe constante» у ракурсах онтології й когнітивістики запропонований вперше.

Мета статті полягає у деконструкції метафоричної системи П. Кальдерона в трагедійному дискурсі (на матеріалі п'єси «El príncipe constante»), а також у виявленні типологічних паралелей і специфічних новацій при трансформації цих метафор в українській бароковій літературі. У ході дослідження були використані такі **методи**: герменевтичний (тлумачення глибинних семантичних пластів тексту), компаративно-типологічний (виявлення спільних рис і розбіжностей у барокових системах Іспанії та України), когнітивно-поетичний (на засадах теорії концептуальної метафори Дж Лакоффа і М. Джонсона проаналізовано механізми перетворення абстрактних ідей у чуттєво-наочні образи), культурно-історичний (з'ясування умов формування барокового світовідчуття).

Виклад основного матеріалу. У XVII столітті метафора стає категорією онтологічною. В основі барокового світосприйняття лежить ідея «прихованих зв'язків» між усіма речами у всесвіті. В епоху бароко метафора перестає бути лише стилістичною фігурою мовлення. Вона перетворюється на спосіб мислення, за допомогою якого людина намагається осягнути складний, розколотий та мінливий світ. Центральним для цієї епохи є поняття «дотепності» (*ingenio*) – здатності бачити невидимі зв'язки між далекими речами.

Іспанський мислитель Бальтасар Грасіан у трактаті «Arte de ingenio, tratado de la agudeza» (1642) обґрунтував теорію «консептизму». Для нього метафора – це не прикраса, а інтелектуальне відкриття. Б. Грасіан стверджував, що суть творчості полягає у створенні «концепту» (concepto): «Un concepto es un acto de la mente que expresa una correspondencia que existe entre objetos» [8]. *На думку філософа,* метафора дарує найвищу насолоду, бо вона змушує розум працювати: «Lo que la belleza es para los ojos y la música para los oídos, un concepto es para la mente, que es belleza espiritual» [8]. В цьому контексті одразу можна звернутися до драми П. Кальдерона «El príncipe constante». Коли принц Фернандо порівнює людське життя з квіткою, він не просто використовує поетичний штамп. Він реалізує грасіанову «agudeza» (гостроту), встановлюючи онтологічну відповідність між красою пелюстки та крихкістю людського існування перед Богом.

Ідеї Б. Грасіана дозволяють визначити метафору у П. Кальдерона як когнітивний інструмент**.** Вона не просто ілюструє думку, але й формує її. В основі багатьох кальдеронівських текстів лежить переконання, що земні речі є лише «тінями» (метафорами) небесних сутностей. Метафоричний лад трагедії «El príncipe constante» є відображенням барокової картини світу, де фізичне страждання принца стає метафорою духовного тріумфу.

У XX столітті лінгвістика та філософія мови докорінно переосмислили природу метафори, вивівши її за межі простої риторичної фігури в площину фундаментальних когнітивних процесів. Цей поворот дозволив глибше збагнути інтелектуальну складність барокової драми. А. Річардс у праці «The Philosophy of Rhetoric» (1936) запропонував модель взаємодії двох складників: «тенора» (*tenor* – основного предмета думки) та «носія» (*vehicle* – образу, через який цей предмет розкривається) [9]. Проте ключовим є те, що метафора не виникає через просту схожість між ними. Вона є результатом «інтеранімації» (*interinanimation*) – взаємного оживлення слів у контексті. У П. Кальдерона метафора «життя-квітка» працює саме через напруження між крихкістю рослини та екзистенційним болем героя драми «El príncipe constante»: це не просто порівняння, а змішування смислів, де фізичне в'янення квітки надає метафізичної глибини темі людської смертності.

М. Блек у книзі «Models and Metaphors: Studies in Language and Philosophy» (1962) [10] розвинув ідею «інтеракції», стверджуючи, що метафора функціонує як лінза або фільтр. Вона використовує «систему асоційованих загальних місць» допоміжного суб'єкта (носія), щоб організувати та підкреслити певні характеристики головного суб'єкта (тенора) [10]. Цей підхід пояснює феноменальну інтелектуальну щільність кальдеронівських концептів. Кожна метафора у «El príncipe constante» відфільтровує абстрактні теологічні догмати через призму конкретного чуттєвого досвіду. Наприклад, коли сонце метафоризується як «око Бога» (*ojo de dios*), воно перестає бути просто небесним тілом; система асоціацій (всевідання, світло істини, неминучість суду) стає фільтром, крізь який глядач сприймає простір драми як сакральний та підконтрольний вищій волі. Таким чином, метафора у П. Кальдерона не просто описує світ, а конструює його.

П. Рікер у своїй фундаментальній праці «Закон метафори» (La Métaphore vive, 1975) (англ. переклад «*The Rule of Metaphor*» [11]) здійснив синтез лінгвістики, риторики та філософії, запропонувавши розглядати метафору не як феномен слова, а як феномен дискурсу. Французький філософ стверджує, що метафора не просто «прикрашає» мову, вона створює нове значення через «продуктивне зіткнення» несумісних термінів. Це дозволяє мові виходити за межі вже відомого. Для П. Рікера метафора має онтологічну функцію – вона дає змогу «переописати» світ (redescription), особливо в тих аспектах, де пряма мова є безсилою (наприклад, у релігійному чи екзистенційному досвіді): «Metaphor is the rhetorical process by which discourse unleashes the power that certain fictions have to redescribe reality» [11, с. 5]. Концепція «іконічного розгортання» («iconic unfurling») П. Рікера полягає у тому, що метафоричний образ (ікона) не є копією реальності, а є способом її розширення. Метафора «живе» доти, доки вона змушує нас бачити світ по-новому [11]. Це особливо актуально для релігійного досвіду принца Фернандо з трагедії П. Кальдерона «El príncipe constante»: там, де буквальна мова виявляється безсилою описати мучеництво та екстаз, метафора стає єдиним можливим містком. Вона не просто ілюструє страждання, вона надає йому нового онтологічного статусу, перетворюючи фізичний біль на знак божественного обрання.

П. Рікер доводить, що метафоричний образ не є пасивною копією дійсності; він сприяє «іконічному розгортанню» смислу. Метафора розширює межі можливого. Теорію французького мислителя можна застосувати для розуміння фіналу трагедії «El príncipe constante». Смерть Фернандо та його «поява» у вигляді привида-дороговказа – це метафора перемоги духу над матерією. За П. Рікером, це не просто символ, а «семантичний вибух», який перетворює фізичну поразку на метафізичний тріумф, що зрозуміло лише через «метафоричний переопис» (*redescription*) концепції честі. У фіналі трагедії П. Кальдерона метафоричний переопис концепції честі та стійкості перетворює фізичну смерть героя на духовну перемогу. Це створює нову етичну реальність для глядача: через метафору «смерті як звільнення» поразка стає тріумфом, а темниця – місцем найви-

щої свободи духу. Метафора тут виступає як інструмент трансценденції, що дозволяє людині вийти за межі своєї кінцевості.

Вивчення творчості П. Кальдерона крізь призму праць М. Довгалевського та Ф. Прокоповича дозволяє реконструювати інтелектуальний контекст, у якому функціонувала барокова драма в Україні, та порівняти іспанську теоретичну думку з українською академічною традицією. Праця М. Довгалевського «Поетика. Сад поетичний» (Hortus Poeticus, 1736) [12] є надзвичайно важливою для аналізу метафоричної природи творчості іспанського драматурга. М. Довгалевський детально описує механізм створення складних барокових концептів. Це дозволяє нам класифікувати метафори П. Кальдерона (наприклад, порівняння людини з птахом, рибою та звіром у монолозі Сехісмундо – з драми «Життя – це сон») за категоріями «гостромислення», які викладалися в Україні. «Сад поетичний» дає ключі до розшифрування алегоричних персонажів [12]. У П. Кальдерона часто з'являються абстракції (Розум, Світ, Тінь), і М. Довгалевський пояснює, як ці образи мають взаємодіяти на сцені для досягнення дидактичної мети. Порівняння вимог українського ученого до побудови драми (акти, хори, прологи) з композицією п'єс П. Кальдерона виявляє спільні вектори розвитку європейського театру.

Праці Ф. Прокоповича «Про поетичне мистецтво» (De arte poetica, 1705) та «Риторика» (De arte rhetorica, 1706) [13] допомагають проаналізувати філософсько-риторичний пласт творів П. Кальдерона. У трактуванні принципу «наслідування» (*mimesis*) Ф. Прокопович відходить від суто релігійного тлумачення театру, наближаючись до розуміння мистецтва як відображення складних психологічних станів [13]. Це можна використати для аналізу еволюції образу Сехісмундо – від «дикого звіра» до «мудрого правителя». Автор драми «Життя – це сон» майстерно міняє регістри мовлення – від високого теологічного стилю до простого. Вчення Ф. Прокоповича про доречність використання певного стилю для переконання глядача сприяє розумінню цих переходів. Він одним із перших в українській думці легітимізував змішування комічного та трагічного, що є фундаментальною ознакою іспанської «комедії» (*comedia nueva*), до якої належить «Життя – це сон».

Аналіз класичних риторик (зокрема праць М. Довгалевського та Ф. Прокоповича) свідчить про глибоке розуміння метафори як інструменту «теозису» – духовного сходження до божественного. В українській бароковій традиції метафора розглядалася як засіб «очищення розуму» через споглядання символів природи. Це підтверджує вражаючу типологічну близькість: сучасні західні теорії інтеракції XX століття (А. Річардс, М. Блек) фактично заново відкрили ті складні механізми взаємодії контекстів, які були природним елементом барокової свідомості як іспанського драматурга, так і українських інтелектуалів XVII-XVIII століть. Таким чином, розгляд метафорики П. Кальдерона через призму української науки дозволяє виявити спільні когнітивні коди європейської культури бароко.

М. Довгалевський та Ф. Прокопович жили в часи, коли бароко було панівним стилем у культурі, релігії та філософії. Їхні поетики стали своєрідними «інструкціями» з написання барокових творів. Аналіз творів П. Кальдерона через підходи українських теоретиків дозволяє зрозуміти, чому «нелогічні» з точки зору сучасності метафори чи алегорії були абсолютно логічними для барокової аудиторії. Бароко було першим справді глобальним європейським стилем. Система освіти в Києво-Могилянській академії базувалася на латиномовних зразках, спільних для всієї Європи (зокрема Іспанії). Ф. Прокопович і М. Довгалевський коментували ті самі античні джерела та єзуїтські поетики, на які спирався і П. Кальдерон. Отже, їхні праці можна вважати універсальним ключем до розуміння будь-якого барокового тексту. Іспанія XVII століття та Україна часів Мазепи й козацького бароко мали спільні риси: високу релігійність, театралізацію життя, поєднання філософської глибини з яскравою видовищністю. Праці Ф. Прокоповича допомагають побачити, як іспанська драма П. Кальдерона теоретично корелює з українською «шкільною драмою». Використання термінології та категорій («дотеп», «метафоричність», «антиномічність»), які розробляли Ф. Прокопович та М. Довгалевський, дозволяє нам дослідити спадщину П. Кальдерона в його «природному середовищі» — у системі координат барокового мислення.

Українська філологічна традиція пропонує унікальний синтез психолінгвістичних, когнітивних та барокознавчих підходів до розуміння метафори, що дозволяє адекватно інтерпретувати твори П. Кальдерона в нашому культурному контексті. Зокрема, О. Потебня визначив метафору через «внутрішню форму» слова [14]. Для нього це не просто пояснення вже готової думки, а сам акт її народження. Мова, за О. Потебнею, є інструментом апперцепції – пізнання невідомого через відоме [14]. У контексті творчості П. Кальдерона це проявляється у прагненні через «внутрішню форму» квітки (процес цвітіння та розкриття) осягнути «внутрішню форму» космосу (випромінювання божественного світла). Метафора тут є актом пізнавального згущення, де складні теологічні ідеї кристалізуються в лаконічному художньому образі.

О. Потебня вважав, що кожне слово має «внутрішню форму» – найближче етимологічне значення, яке є центром метафоричного розвитку. Метафора для нього – це спосіб пізнання невідомого через відоме на основі чуттєвого образу. На відміну від західних теоретиків, що акцентували на логіці, О. Потебня наголошував на творчій силі мови: *«Метафора не є засобом пояснення готової думки, вона є самим процесом створення цієї думки через зближення образів»* [14, с. 120]. Метафори П. Кальдерона (наприклад, порівняння квітів із зорями) у світлі теорії О. Потебні постають не як риторичні вправи, а як спроба через «внутрішню форму» рослини (цвітіння) осягнути «внутрішню форму» космосу (світіння), що є характерним для барокового прагнення до всеєдності.

Дослідник слов'янського бароко Д. Чижевський наголошував на центральній ролі «метафори-загадки», мета якої – викликати подив [15]. Він обґрунтував, що для барокової людини світ постає як велетенська «книга метафор» або «дзеркало», де кожен земний об'єкт є відблиском ідеальної небесної сутності. Ця концепція «метаморфічного світу» корелює з поетикою П. Кальдерона, де природа постійно «промовляє» до людини мовою зашифрованих знаків, що вимагають інтелектуального розшифрування. Д. Чижевський підкреслює, що для бароко властива «метафора-загадка». Вона має не прояснювати, а навпаки – вражати, дивувати та спонукати до глибоких роздумів. Дослідник вказує на те, що українська барокова метафорика формувалася під прямим впливом єзуїтських поетик (зокрема іспанських), що робить порівняння П. Кальдерона з українськими авторами методологічно виправданим. *«Барокова людина*

бачить світ як велику книгу метафор, де кожен земний об'єкт є лише тінню або дзеркалом небесної ідеї» [15]. Саме Д. Чижевський довів, що українське бароко – це не копіювання західних зразків, а органічна частина європейського процесу, що робить порівняння з представником іспанського бароко П. Кальдерона цілком закономірним.

Трагедія П. Кальдерона «El príncipe constante» є одним із найвищих зразків барокової метафізичної драми, де історичний субстрат (невдалий похід португальців на Танжер у 1437 році) трансформується у теологічну екзистенційну парадигму. Зображуючи трагічну долю інфанта Фернандо, який відкидає пропозицію викупу в обмін на важливе християнське місто Сеуту, розгортає тему «світу-в'язниці» та «марності всього суєтного». Герой проходить шлях духовного сходження через фізичний розпад, демонструючи абсолютну перемогу духу над матерією. Помираючи в нелюдських умовах від голоду та хвороб, Фернандо залишається «стійким» у своєму сповіданні. Навіть після фізичної смерті його фігура зберігає активну суб'єктність у метафізичному просторі – коли португальське військо підходить до стін міста, привид померлого принца веде християнську армію на штурм. Сеута залишається християнською, а тіло «стійкого принца» стає сакральною реліквією, символізуючи тріумф вічності над часом.

Розглянемо функціонування окремих метафор у цій драмі П. Кальдерона. Метафора є центральним вузлом, навколо якого вибудовується барокове світовідчуття. Використання перекладу С. Борщевського [4] дозволяє простежити когнітивні механізми трансформації смислу, що притаманні стилю іспанського письменника.

Метафора «Світ – це море», а «човни – це хмари та морські тварі». На початку п'єси «El príncipe constante» опис флоту будується на заміні доменів. Це приклад «інтеракційної теорії» [10], за типологією М. Блека, де властивості одного об'єкта фільтрують сприйняття іншого: «Primero nos pareció, / viendo que sus puntas tocan / con el cielo, que eran **nubes** / de las que a la mar se arrojan / a concebir en zafir / lluvias que en cristal abortan; / y fue bien pensado, pues / esta innumerable copia / pareció que pretendía / sorberse el mar gota a gota. / Luego de **marinos monstruos** / nos pareció errante copia» [16, с. 7] («Нам спочатку всім здалося, / Що вони сягають неба, / Ми подумали, це **хмари**, / Що над морем – ген, далеко – / Нависають, щоб зненацька / Зливою пролитись щедро. / Це скидалося на правду, / Бо немов хотіли всеньке / Море випити до краплі / Їхні тіні незліченні. / Згодом **тварями морськими** / Нам здалися ті химери» [4, с. 30]). Тут кораблі втрачають свою технічну природу, перетворюючись на міфічних істот. Така метафоризація служить для створення атмосфери ірреальності, де кордон між природним і рукотворним стирається.

В українському бароко цей образ набуває політичної та есхатологічної гостроти. У знаменитій «Думі» Івана Мазепи метафора корабля стає образом розколотої нації: «През незгоду всі пропали. / Самі себе звоювали. / «Ей, братища, пора знати, / Що не всім нам пановати, / Не всім дано всеє знати / І річами керовати. / На корабель поглядімо, / Много людей полічимо!» [17]. Якщо у П. Кальдерона корабель – це естетизована потуга імперії, то в українських авторів (І. Мазепи, Лазаря Барановича) корабель – це «Церква» або «Вітчизна», що тоне у «хвилях» між Сходом і Заходом. Новація українських митців полягає у синкретизмі**:** барокова форма поєднується з візантійською традицією «корабля спасіння», створюючи унікальний дискурс «козацького човна».

Метафора «Квітка – це життя/смерть» має концептуальний сенс. Найвідоміший сонет Фернандо є, за О. Потебнею, зразком «згущення думки» [14]. Він вибудовує складну мережу асоціацій: «Éstas, que fueron pompa y alegría / espertando al albor de la mañana, / a la tarde serán lástima vana, / durmiendo en brazos de la noche fría [16, с. 35] («Ці квіти, що в саду буяли зрання / І збуджували радісні чуття, / Лиш викликають марні співчуття, / Коли їх ніч огорне без вагання [4, с. 78]). Слова «la mañana» та «la noche» перестають позначати час доби, стаючи когнітивними маркерами народження та смерті. Аналіз цієї метафори в контексті когнітивної поетики демонструє, як короткий часовий цикл рослини накладається на екзистенційну тривалість людської долі. Сонет Фернандо про квіти, має прямі паралелі в українській емблематичній поезії. Стефан Яворський у своїх поетичних циклах використовує ідентичну когнітивну модель «квітка-людина»: *«Квіте мій милий, чом в'янеш так скоро? Тільки-но сонце торкнулось покори...»* [18]. Вплив П. Кальдерона на українських митців простежується у динаміці образу. Іспанський письменник навчив європейське бароко (через єзуїтські поетики) бачити в метафорі не статичну картинку, а «процес вмирання». Українські поети-барокко (наприклад, Дмитро Туптало, Іван Величковський) додають до цієї метафори дидактичний елемент**.** Якщо у П. Кальдерона це екзистенційна трагедія особистості, то в українському бароко це заклик до покаяння, де квітка – не лише символ смерті, а й символ «духовного саду», що має принести плід [19; 20].

Метафора «Тіло – це руїна» – ключова у концепції *Vanitas*. Тіло сприймалося як тимчасова, крихка оболонка, що неминуче руйнується. У фінальних сценах страждання принца вербалізуються через образ діаманта. Фізичне виснаження та поступове вмирання подається як руйнування твердого каміння: «El diamante, a cuya vista / ni aun el imán ejecuta / su propiedad, que por rey / esta obediencia le jura, / tan noble es que la traición / del dueño no disimula, / y la dureza, imposible / de que buriles la pulan, / se deshace entre sí misma / vuelta en cenizas menudas» [16, с. 49] («Діамант, проти якого / І магніт стає безсилим, – / Навіть діамант, відомий / Всюди твердістю своєю, / Розсипається на порох / В персні зрадника, оскільки / Зради камінь цей не зносить» [4, с. 103]). Тут працює механізм концептуальної інтеграції, причому подвійної: розмова про смерть поєднується з етичною йдеться і про смерть, і про етичну категорію – вірність собі, своїй вірі та державі. Діамант, який традиційно виступав метафорою міцності і витривалості, змінює це значення на протилежне – на нестійкість, крихкість. З іншого боку, серед магічних властивостей діаманта називали здатність виявляти зраду. У тексті це значення акцентується. Метафоричне ототожнення фізичного стану (вмирання) та етичної категорії (вірність/честь) з мінералом виявляється через домен «геологія». І водночас ця метафора стає способом концептуалізації людської гідності та її крихкості. Така метафорика «страждання» є ключовою для формування когнітивної стійкості героя. Метафора у трагедії «El príncipe constante» функціонує як складна когнітивна модель, що дозволяє герою структурувати хаос страждань і піднестися до усвідомлення вищої істини.

Квітка, у С. Яворського, що «в'яне і гасне» [18], є ботанічною варіацією цієї метафори. Квітка – це «руїна» краси, яка щойно була цілісною. У збірці «Труби словес проповідних» Лазар Баранович часто описував старість і хвороби як «розпад стін» земного храму душі. Тіло – це «в'язниця» або «халупа», що розсипається від вітру смерті [21]. Антоній Радивиловський у своїх проповідях порівнював людське життя з весною, яка швидко переходить у «зиму» смерті, де плоть стає лише землею [22].

Отже, П. Кальдерон у драмі «El príncipe constante» використовує метафору як інструмент когнітивного картографування світу. Його метафори спрямовані тут, більшою мірою, на трансценденцію (перехід від земного до вічного). На нашу думку, П. Кальдерон став для українського бароко «архітектором метафоричних схем». Українські автори запозичили в іспанця когнітивну структуру метафори (складна інтеграція віддалених понять). Новації українських митців бароко полягають у етизації (метафора завжди спрямована на виховання християнських чеснот), політизації (абстрактні барокові образи наповнюються конкретним історичним змістом, мовній віталізації (у перекладі С. Борщевського, зокрема, іспанська пишність набуває української емоційності та наближеності до народного фольклору – (через образ «саду», «човна», «долі»). Таким чином, метафорика П. Кальдерона в українському контексті стає способом осмислення буття нації на зламі світів.

Висновки та перспективи. Проведене дослідження метафоричної системи П. Кальдерона на матеріалі одного з ключових його текстів – трагедії «El príncipe constante» – дозволяє сформулювати певні теоретичні узагальнення, що можуть мати значення для сучасної іспаністики та компаративістики. Доведено, що для П. Кальдерона метафора не є лише орнаментальним засобом поетики бароко, а постає фундаментальним механізмом концептуалізації світу. У п'єсі «El príncipe constante» метафоричний рух спрямований на деконструкцію матеріального світу (метафори «квітка-смерть», «тіло-руїна»), що корелює з бароковою ідеєю «desengaño» («розчарування»). Аналіз перекладацької стратегії С. Борщевського засвідчив високий ступінь ізоморфності між іспанським «conceptismo» та українським поетичним дискурсом. Перекладачеві вдалося зберегти інтелектуальну напругу барокового «концепту», не спрощуючи когнітивну складність авторських метафор, що робить цей переклад репрезентативним об'єктом для вивчення міжлітературних зв'язків.

Компаративний зріз метафорики П. Кальдерона та представників українського бароко виявив глибоку типологічну спорідненість, зумовлену спільним латиномовним освітнім простором та єзуїтськими поетиками. Встановлено, що українська рецепція П. Кальдерона пройшла шлях від формального запозичення емблематичних схем до їхньої глибокої ідеологічної трансформації. Новаторство українських митців полягало в етизації та політизації барокового образу: іспанська екзистенційна метафора в українському контексті набувала рис національного месіанізму та державотворчої дидактики. Використання інструментарію когнітивної лінгвістики (теорія концептуальної інтеграції, ментальні простори) у поєднанні з класичним літературознавчим аналізом дозволило вийти за межі дескриптивного підходу. Це відкриває перспективи для подальших досліджень феномену «барокової свідомості» як універсальної когнітивної моделі, що зберігає свою актуальність у сучасній культурі. Зазначимо, що метафорика П. Кальдерона, в тому числі драми «El príncipe constante», надзвичайно багата і не обмежується наведеними прикладами. Подальше її вивчення також становить перспективу розвідки.

Література:

1. Наливайко Д. С. Бароко і драма Кальдерона «Життя – це сон». Тема. 2000. № 1. С. 5–17.
2. Наливайко Д. С. Спільність і своєрідність. Українська література в контексті європейського літературного процесу. Київ: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1988. 395 с.
3. Пронкевич О. Образ християнського правителя у Педро Кальдерона і Феофана. Прокоповича. *Вікно у світ.* 2000. № 3. С. 27–31.
4. Кальдерон П. Стійкий принц. Дама-примара: п'єси / пер. з іспан. С. Ю. Борщевського. Харків: Фоліо, 2013. 251 с.
5. Рязанцева Т. «Великий театр світу»: життя і творчість Педро Кальдерона де ла Барки. *Кальдерон П. Стійкий принц. Дама-примара: п'єси /пер. з іспан. С. Ю. Борщевського.* Харків: Фоліо, 2013. С. 3–18.
6. Fernández Rodríguez D. Reseña de Pedro Calderón de la Barca P. El príncipe constante: edición crítica de Isabel Hernando Morata. Madrid-Frankfurt am Main: Universidad de Navarra-Iberoamericana: Vervuert, 2015. 318 p. *Janus: estudios sobre de Siglo de Oro.* 2016. № 5. P. 161–165. URL: https://revistas.udc.es/index.php/janusdigital/article/view/janus.2016.0.05.10336 DOI: https://doi.org/10.17979/janus.2016.0.05.10336
7. Stroud M. D. Another look at Calderón's *El príncipe constante* as tragedy. *Simerka B., Williamsen A. & Polchow S. (Ed.). Critical reflections: Essays on golden age Spanish literature in honor of James A. Parr.* Bucknell University Press, 2006. P. 17–30. URL: https://digitalcommons.trinity.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1044&context=mll_faculty
8. Grasián B. Arte de ingenio, tratado de la agudeza. URL: https://ifc.dpz.es/recursos/publicaciones/25/95/_ebook.pdf
9. Richards I. A. The Philosophy of Rhetoric. URL: https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.499530/page/n91/mode/2up
10. Black M. Models and Metaphors: Studies in Language and Philosophy. Cornell University Press, 1962. 278 p. URL: https://www.scribd.com/document/484416892/04-Black-pdf
11. Ricour P. The Rule of Metaphor. London and New York: Routledge Classics, 2003. 454 p. URL: https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/1192483/mod_resource/content/1/Ricoeur%2C%20P.%2C%20The%20Rule%20of%20Metaphor.pdf
12. Довгалевский М. Поетика. Сад поетичний. Київ: Мистецтво, 1973. URL: http://litopys.org.ua/dovg/dovg.htm
13. Прокопович Ф. Філософські твори: в трьох томах. Київ: Наукова думка, 1979-1981. URL: http://litopys.org.ua/procop/proc1.htm
14. Потебня О. Естетика і поетика слова: збірник. Київ: Мистецтво, 1985. 301 с.
15. Чижевський Д. Українське літературне бароко. Харків: Акта, 2003. 460 с. URL: http://litopys.org.ua/chyzh/chyb.htm
16. Calderón de la Barca P. El príncipe constante. URL: http://intranet.utvm.edu.mx/biblioteca/libros/Pedro%20Calder%C3%B3n%20de%20la%20Barca%20-%20El%20pr%C3%ADncipe%20constante.pdf
17. Мазепа І. Дума. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=27841
18. Яворський С. Із книжки «Луна голосу, що волає в пустель». URL: http://litopys.org.ua/suspil/sus140.htm
19. Туптало Д. Суспільно-політичні вірші кінця XVII – початку XVIII століття. URL: http://litopys.org.ua/suspil/sus148.htm
20. Величковський І. Твори. Київ: Наукова думка, 1972. URL: http://litopys.org.ua/velych/vel.htm

21. Баранович Л. Труби словес проповідних. URL: http://litopys.org.ua/biletso/bilo19.htm
22. Радивиловський А. Слово 1-є. URL: http://litopys.org.ua/old17/old17_06.htm

Komarov S., Kryzhanovska O. Cognitive and Ontological Dimensions of Metaphor in P. Calderón's Drama "El Príncipe Constante": a Comparative Context

Summary. The article presents a comprehensive study of metaphor as a multifaceted cognitive tool and a fundamental ontological category within the artistic system of Pedro Calderón de la Barca. Based on the comedy "The Constant Prince" ("El príncipe constante"), the author analyzes the specific functioning of metaphorical models that structure the artistic world of the Spanish Baroque. The primary focus is on the cognitive mechanisms of reality transformation, where metaphor serves not merely as a trope but as a method for constructing an alternative reality, a mechanism for conceptualizing the world. The study explores the ontological dimension of P. Calderón's metaphors, which in the writer's conception demarcate the boundary between being and appearance. In the play "El príncipe constante" the metaphorical movement is aimed at deconstructing the material world, which correlates with the Baroque idea of "desengaño" ("disappointment").

Particular emphasis is placed on a comparative analysis of Spanish and Ukrainian Baroque traditions. Typological parallels are identified between them, caused the common Latin-speaking educational space and Jesuit poetics. It is substantiated that for both cultural areas, metaphor is the key to understanding the "inner man" and the "invisible nature". The Ukrainian reception of P. Calderón went from the formal borrowing of emblematic schemes to their deep ideological transformation. The innovation of Ukrainian writers consisted in the ethicalization and politicization of the Baroque image: the Spanish existential metaphor in the Ukrainian context acquired the features of national messianism and state-building didactics. The applying of cognitive poetics methods to the analysis of a classical Baroque text in the Ukrainian literature context allows to expand understanding of the correlation between the Spanish and Ukrainian Baroque.

Key words: Pedro Calderón, metaphor, Baroque, ontology, cognitive science, concept, comparative studies, cognitive poetics.

Дата першого надходження рукопису до видання: 12.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 09.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.161.2+811.111]'1'367.25'373.232.4
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.15

Космеда Т. А.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри романо-германської філології та зарубіжної літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса
https://orcid.org/0000-0001-8912-2888

Ковтун О. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії і практики перекладу
Донецького національного університету імені Василя Стуса
https://orcid.org/0000-0002-9139-8987

МОРФОЛОГІЙНІ КАТЕГОРІЇ ДІЄСЛОВА УКРАЇНСЬКОЇ І АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ: СПІЛЬНЕ Й ВІДМІННЕ (ФРАГМЕНТАРНО-АСПЕКТУАЛЬНИЙ ОГЛЯД)

Анотація. У статті здійснено фрагментально-аспектуальний порівняльно-зіставний аналіз морфологійних категорій дієслова української та англійської мов. Інтерпретовано спільні для обох мов категорії часу, способу, стану, особи й числа та вказано на ключові відмінності, пов'язані з категоріями виду й роду української мови, що не мають прямих відповідників в англійській мові, де провідну роль відіграє система аналітичних аспектуально-часових форм. Простежено тенденцію до морфологійної редукції особових форм в англійській мові на тлі синтетичної флексійности українського дієслова; схарактеризовано специфіку категорії стану та функціювання активних, пасивних і зворотно-середніх конструкцій. Розглянуто й нефінітні форми, серед яких – унікальний для української системи клас демінутивних інфінітивів із яскравим оцінно-експресивним потенціалом, співвіднесений із англійським інфінітивом, дієприкметниками та герундієм, що увиразнює типологійну неповторність української дієслівної системи. Актуальність дослідження визначається потребою опису морфологійних механізмів формування оцінности на матеріалі типологійно різних мов. Дієслово традиційно розглядається як ядро предикативної структури: його вважають одним із найдинамічніших засобів вербалізації аксіологійних значень і смислів. Порівняльно-зіставний підхід дає змогу окреслити спільні та відмінні морфологійні засоби моделювання дієслівних оцінних значень і смислів, а також сприяє виявленню потенціалу дієслівних категорій у вираженні суб'єктивно-модальних і прагматично забарвлених морологійних конструкцій у сучасному мовленні. Перспективу дослідження вбачаємо в розширенні можливостей аксіологійного аналізу дієслів у параметрах дискурсивної варіантности, зокрема в художньому, медійному, науковому та розмовному мовленні, а також із залученням корпусних методів для уточнення частотних, контекстуальних та функційних характеристик оцінних структур. Отримані результати створюють підґрунтя для контрастивних, когнітивно-граматичних і перекладознавчих студій та сприяють формуванню комплексної моделі функціювання дієслівних категорій у межах сучасної лінгвоаксіологійної парадигми.

Ключові слова: дієслово, морфологійна категорія, українська мова, англійська мова, оцінний потенціал, порівняльно-зіставний аналіз.

Постановка проблеми. Наукова студія виконана у функційно-прагматичній парадигмі наукових знань, зокрема у фокусі морфології оцінки. Увагу сконцентровано на рецепції дієслова, що є одним із найважливіших носіїв аксіологійних значень і смислів, адже воно безпосередньо пов'язане з предикацією, визначає динаміку висловлення та формує його прагматичний ефект. На відміну від іменних частин мови, що здебільшого презентують статичні ознаки предмета чи явища, дієслово експлікує дію, стан чи процес, у яких оцінність нерідко поєднується з емотивністю та модальністю [1, с. 74–76]. Водночас оцінний ефект формується не лише за допомогою актуалізації семантики дії, але й через взаємодію граматичних категорій із відповідними прагматичними параметрами мовлення. У межах предикативної структури дієслово поєднує опис дії з її оцінкою: від схвалення, ствердження чогось – до осуду чи заперечення. Такі форми не лише позначають процес, але й виражають ставлення мовця до нього, що дає змогу моделювати емоційно-модальні смисли, які пов'язані з аксіологійним сприйняттям події. Саме тому дієслово належить до динамічних елементів аксіологійної системи мови, через який актуалізується потенціал емоційно-оцінного ставлення до довкілля. ***Актуальність*** вивчення дієслова з огляду на постулати лінгвоаксіології мотивована тим, що дієслово найпотужніше інтегрує когнітивно-прагматичний та комунікативний аспекти мовлення. Глобалізаційні процеси, що пов'язані з посиленням ролі англійської мови у світі, виокремлюють потребу системного зіставлення морфологійних категорій, зокрема й дієслівних, української і англійської мов.

Мета **дослідження** – презентувати фрагментарно-аспектуальний огляд морфологійних категорій дієслова української та англійської мов з урахуванням їх типологійної специфіки та потенціалу щодо формування оцінних значень у порівняльно-зіставному ракурсі. ***Об'єкт*** наукової студії – порівняльно-зіставний підхід до аналізу морфологійних категорій української і англійської мов у фокусі граматики оцінки. ***Предмет*** дослідження – морфологійні категорії дієслова української і англійської мов у їх структурно-семантичному та аксіологійному вимірах.

У дослідженні застосовано систему **загальнонаукових** і **спеціальних лінгвістичних методів**, зокрема *описовий*, що доповнений методами *аналізу* й *синтезу*, *індукції* та *дедукції*, дає змогу системно презентувати матеріал й узагальнити підходи до трактування дієслівних категорій у вітчизняній та західній граматичних традиціях; *класифікаційний* – сприяє впорядкування морфологійних параметрів дієслова та їх структурно-семантичних характеристик; *порівняльно-зіставний* метод спроєктовано на аналіз міжмовних паралелей, що актуалізовані в статті; *інтерпретативний* аналіз уможливлює з'ясування особливостей розвитку наукових поглядів і концепцій, пов'язаних зі статусом дієслова та його категорій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному мовознавстві з початку XXI ст. чимало публікацій присвячено розгляду проблем, пов'язаних із трактуванням категорій українського дієслова. Однак найбільш фундаментальні праці щодо його дескрипції підготовані наприкінці XX ст. і належать В. Русанівському [2; 3], оскільки в них окреслено важливі методологійні постулати щодо дослідження дієслівних категорій. Констатуємо належну увагу сучасних українських науковців до вітчизняної спадщини, зокрема й до публікацій В. Русанівського, зокрема йдеться про наукові розвідки К. Городенської [4] і І. Ярошевич [5].

Наголосімо й на методологійно важливій тезі сучасної української граматики, сформульованої І. Вихованцем про те, що граматичний тип української мови тяжіє до дієслівно-іменникового [6]. Порівняймо: «Дієслівно-іменниковий граматичний тип української мови відбиває визначальні особливості морфологічної, синтаксичної і словотвірної структури сучасної української мови. Тому основним завданням авторів нової академічної граматики сучасної української літературної мови є передовсім усебічне дослідження функціонування дієслів та іменників, динамічних процесів у морфологічній, синтаксичній і словотвірній сферах цих частин мови, вичерпної сукупності граматичних (морфологічних, синтаксичних, словотвірних) категорій у їхніх системних взаємозв'язках та ієрархічних співвідношеннях. Специфіку української мови становить морфологічне увиразнення і закріплення синтаксичного функціонування іменників і дієслів» [6]. Хоча в цій праці увагу фокусуємо переважно на семантико-морфологійних і словотвірних особливостях дієслова, дієслівних категоріях, що містять потенціал для моделювання значення оцінки, однак зазначене вимагає актуалізації діагностичних контекстів.

Зауважмо, що 2015 року в українському мовознавстві опубліковано новаторську монографію І. Мельник «Транспозиційна граматика української мови» [7]. Названа мовознавиця слушно наголошує, що в структурі проблеми міжчастиномовної перехідності чи не найвагоміше місце відведено саме дієслівній транспозиції, «класифікаційна модель якої охоплює чотири ієрархічно організовані її різновиди: відприкметниковий, відіменниковий, відчислівниковий та відприслівниковий, що мають двоступеневий – синтаксичний і морфологічний – вияв» [7, с. 385].

Концептуально важливою для дескрипції дієслова вважаємо і статтю К. Городенської, у якій обґрунтовано методологійні засади актуалізації семантико-граматичного підходу до проблеми кваліфікації морфологійних категорій дієслова. Учена враховує традицію (залучає положення, презентовані й у працях В. Русанівського) та інновацію (базується на ключових положеннях сучасних мовознавців – І. Вихованця, А. Загнітка та ін.) [8].

К. Симонова запропонувала докладний аналіз основних підходів до вивчення дієслівних категорій, наголошуючи на важливості (1) традиційного (нормативно-описового) і (2) новітнього (функційно-категорійного) принципів аналізу [9]. Семантико-синтаксичні дієслівні параметри характеризує і О. Леута [10].

Важливими для розуміння статусу українського дієслова в сучасному мовознавстві мають напрацювання А. Загнітка, зокрема йдеться про фундаментальні монографії, що побачили світ наприкінці XX ст., зокрема це такі фундаментальні праці: «Дієслівні категорії в синтагматиці і парадигматиці» [11], «Система і структура категорій дієслова» [12], «Структура та ієрархія валентних значень дієслова» [13], а також наукові розвідки про статус категорії стану [14], аналітизм у системі дієслівних категорій [15] та внутрішньореченнєвий статус дієслівности [16].

І. Ярошевич узагальнила сучасні напрацювання у сфері морфології української мови та презентувала огляд актуальних термінів, що позначають дієслово, його форми й категорії, наголошуючи, що «традиційно вживані й новостворені терміни конкурують на шляху закріплення в термінологічній системі мови та окремих її галузях» [17]. Названа мовознавиця звернула на увагу й на переосмислення дієслівних категорій і терміноодиниць, що їх позначають, указавши на багатоаспектний статус українського дієслова: (1) у частиномовній ієрархії дієслово традиційно посідає одну із центральних позицій, як й іменник. Це «центральний клас ознакових слів, що виражають дії, процеси та стани, виступають організаційним ядром елементарного простого речення, мають активну й широку валентність, найбільший набір морфологічних категорій і виконують у реченні основні формально-синтаксичні функції присудка та головного члена односкладного речення» [18]; (2) українське дієслово презентує розгалужену систему дієслівних форм, які окреслено відповідними термінами. Традиційно, що загальновідомо, виокремлюють дві групи дієслівних форм: (а) особові й (б) неособові. До невідмінюваних предикативних форм відносять унікальні українські національні форми на *но-, -то.* «З-поміж значної кількості термінів на їх позначення (безособові дієслівні форми на *-но, -то*; дієприкметникові форми на -но, -то; предикативні прикметники на *-но, -то*; присудкова форма на *-но, -то* та ін.)» [18, с. 75]; (3) дієслово презентує, як доводять учені, найбільшу кількість граматичних категорій, що номіновані відповідними термінами. «Частина з них є власне морфологічними, інші мають міжрівневий характер. Традиційно до них зараховують категорії виду, часу, способу, стану, особи, числа і роду. До них долучають також категорію перехідності / неперехідності, яку разом із категорією виду і стану кваліфікують як загальнодієслівну, решту – як "граматичні категорії особових утворень". До загальнодієслівних категорій відносять також категорію аспектуальності, яка ґрунтується на семантико-словотвірній ознаці і якій підпорядковується власне-дієслівна категорія виду та міжрівнева морфолого-словотвірна категорія родів, або способів дієслівної дії. Власне дієслівну природу відбиває і міжрівнева категорія валентності – термін, уведений до наукового обігу для позначення семантично передбачуваної сполучуваності дієслова із залежними від нього словами» [18, с. 75];

(4) однак функційний підхід до тлумачення граматичних явищ сприяє оновленню поглядів на морфологійні категорії дієслова, а також терміни для їхнього позначення [18,: с. 75]. І. Вихованець і К. Городенська до власне дієслівних категорій уналежнюють семантично мотивовані й безпосередньо «орієнтовані на відображення позамовної дійсності» (категорії часу, способу і виду); інші кваліфікують як невласне-дієслівні (категорії особи, числа, роду), що не мають такої мотивації, оскільки вони зумовлені іменними категоріями [18, с. 223]. Наголосімо, що категорії стану та перехідності / неперехідності кваліфікують як міжрівневі, оскільки вони поєднують властивості морфологійного й синтаксичного та словотвірного рівнів (див. там само). Погоджуючись із цим твердженням, А. Загнітко, крім того, уважає за доцільне віднести до міжрівневих дієслівних категорій і валентність, що пов'язана з категоріями перехідности / неперехідности, стану та аспектуальності [19, с. 193; с. 268]. У сучасному українському мовознавстві до власне-дієслівних категорій відносять категорії виду, часу й способу. Отже, дієслівні категорії української мови диференціюються за такими параметрами: (1) власне-дієслівні (категорії виду, часу, способу), (2) міжрівневі або ті, що є визначальними для інших частин мови (категорії стану, перехідности / неперхідности, аспектуальности, валентности, особи, числа, роду) [18, с. 218].

Категорія виду як одна з основних дієслівних категорій сьогодні в центрі увагу вітчизняних мовознавців. Важливою в зазначеному ракурсі є думка Ю. Шевельова про те, що наявність і розвиток цієї тенденції є незаперечним доказом того, що «незважаючи на складність системи творення видів, у сучасній мові види дієслова – жива і продуктивна категорія» [20, с. 322].

Зважаючи, що це досліджене виконується в порівняльній парадигмі, укажімо на спроби дослідження українського дієслова в зіставному ракурсі. Таких досліджень небагато. Серед піонерів цього напряму Т. Возний, щоправда, його фундаментальне монографічне дослідження проєктується на словотвірний потенціал українського дієслова в порівнянні зі слов'янськими мовами [21]. Водночас першим порівняльним дослідженням дієслівних систем у фокусі парадигматики й синтагматики, що виконане в 2012 році, належить Н. Іваницькій [22]. К. Городенська високо оцінила цю працю [23], наголосивши, що «узагальнивши теоретичні напрацювання своїх попередників та використавши зіставний підхід до порівняння мовних одиниць, Н. Б. Іваницька створила свою лінгвістичну методику, придатну для комплексного контрастивного дослідження дієслівних підсистем української та англійської мов, передусім для встановлення парадигматичних і синтагматичних міжмовних співвідношень дієслівних лексем. Вона переконливо визначила переваги двобічного, чи білатерального, зіставного аналізу» [23, с. 156].

Щодо опису дієслівних категорій, за допомогою яких моделюється значення оцінки в українській мові, то в цьому разі спираємося на методологійні засади, окреслені в працях Т. Космеди та О. Халіман [24].

Схарактеризуймо інтерпретацію англійського дієслова щодо актуалізації його основних категорій та своєрідності їх вияву за академічними граматиками англійської мови: (1) у фундаментальній праці Б. Беррі англійське дієслово інтерпретується як центральний предикативний елемент, що визначає базову структуру висловлення та забезпечує його пропозиційний зміст [25]. Мовознавець підкреслює, що дієслово функціює як основний носій граматичних категорій, через які виражаються часові, аспектуальні та модальні характеристики ситуації; (2) Р. Хаддлстон і К. Г. Пуллум визначають дієслово як центральний предикативний компонент, що формує граматичну структуру речення та забезпечує основний формально-семантичний каркас висловлення [26, с. 71–72]. Дієслово постає як частина мови, що поєднує структурні та семантичні властивості, оскільки саме воно формує часові, аспектуальні, модальні та фінітні параметри висловлення. Особливу увагу мовознавці приділяють категорії фінітности, яку Р. Хаддлстон і К. Г. Пуллум розглядають як базову граматичну опозицію, що визначає синтаксичний статус дієслівної форми: фінітні форми здатні формувати предикат самостійно, а нефінітні (інфінітив, герундій, дієприкметники теперішнього й минулого часу) не є носіями категорій часу чи особи й утворюють предикат лише в поєднанні із допоміжними дієсловами [26, с. 71–75] (3) Г. Боой акцентує, що дієслово є одним із центральних лексико-граматичних класів слів англійської мови, оскільки воно, як, до речі, і в українській мові, бере участь у широкому спектрі словотвірних процесів [27, с. 1–6]. На думку Г. Бооя, інфлективний інвентар англійських дієслів є мінімальним: форми із закінченнями *-s, -ed* та *-ing* охоплюють більшість продуктивних моделей зміни слова [27, 54–60]; (4) Р. Картер і М. Маккарті пропонують свою інтерпретацію дієслова, зосереджуючись на взаємодії граматичних форм, що виявляється в контексті, у процесі функціювння. Вони розглядають прагматичну варіативність, що простежується в усному мовленні [28, с. 1–7]. Р. Картер і М. Маккарті наголошують, що дієслово англійської мови є формально обмеженою, але високофункційною одиницею, що демонструє значну варіативність у поєднанні з іншими елементами предикативної структури. Особливе значення у формуванні дієслівних конструкцій вони відводять допоміжним дієсловам, які забезпечують широкий діапазон дискурсивних і граматичних можливостей [28, с. 387–392]; (5) Р. М. В. Діксон розглядає дієслово як елемент, що організує семантичну структуру висловлення, визначаючи тип події та ролі її учасників [29, с. 1–5]. У межах семантичного підходу дієслово постає не лише як граматична форма, а і як центр визначення події, оскільки саме воно задає спосіб концептуалізації дії з огляду на процес чи стан, що виявляється в мовленні [29, с. 39–42].

Якщо фрагментарно окреслити дослідницькі ракурси, що властиві для сучасної наукової літератури, яка спроєктована на дослідження дієслова, що презентовано в західній науковій традиції, то можна виокремити публікації, які присвячені особливостям вербалізації власне-дієслівної категорії стану: зазначене схарактеризовано в роботі Г. Катц. Ця мовознавиця акцентує, що (1) пасивна конструкція «переформатовує подієву структуру» та функціює як «інструмент інформаційного структурування тексту» [30]; (2) міжрівневій категорії дієслівної валентності, що характеризує нові сполучувальні можливості англійського дієслова [31]; (3) описано статус категорії модальности англійської мови [32] та (4) своєрідність вияву типів модальности, омовленої дієслівними формами, в сучасному англійському дискурсі [33]; (5) актуалізовано й проблему словотворення дієслів англійської мови [34].

Дослідження англійського дієслова частково здійснювали й у фокусі аксіологійної парадигми [35; 36]. У роботі Ф. Фелісеса-Лаго увагу зосереджено на особливостях моделю-

вання оцінного значення в дискурсивно-текстовому просторі, зокрема через здатність дієслова «профілювати подію як позитивну або негативну залежно від напряму дії, її результативності чи соціальної значущости» [35, с. 37]. У дослідженнях С. Ханстон увагу акцентовано на ролі дієслів у формуванні оцінних значень у межах корпусної граматики та системи оцінювання, де дієслово розглядається як ключовий ресурс позначення авторської позиції [36].

У дослідженні Л. Хідальго-Даунінґ дієслово інтерпретовано як один із головних граматичних ресурсів, що забезпечує вираження оцінности в англійському висловлюванні. Центральним у її моделі є твердження, що саме дієслово, створює основу для «переплетення граматики та оцінки» [37] у мовленні. Л. Хідальго-Даунінґ виокремлює кілька морфологійних категорій дієслова, що відіграють провідну роль у формуванні оцінного значення. Особливої уваги Л. Хідальго-Даунінґ приділяє тому, що оцінні значення виникають не з ізольованих дієслівних форм, а з узгодженої взаємодії граматичних категорій. У цьому контексті англійське дієслово потрактовано як «місцем інтеграції граматичного й інтерперсонального змісту» [38, с. 493]. Розглянуто особливості формування оцінного забарвлення ситуації через вибір часово-аспектуальних та модальних конструкцій.

Виклад основного матеріалу. В українській граматичній традиції дієслово має розгалужений комплекс морфологійних категорій, серед яких основними вважають категорії *виду, аспекту, часу способу, стану, особи, числа* та *роду*, що мають різні класифікаційні маркери. До основних категорій дієслова англійської мови відносять *час* (англ. *tense*), *аспект* (англ. *aspect*), *стан* (англ. *voice*), *спосіб* (англ. *mood*) та *особу* / *число* (англ. *person* / *number*). Категорія виду українського дієслова відрізняє українську граматику від англійської, проте вона співвідноситься з *категорією аспектуальности.*

Категорія виду (доконаного й недоконаного) посідає провідне місце в системі дієслівних категорій української мови, відображаючи семантику завершености чи тривалости дії, що вирізняє власне українську систему дієсловних категорій від англійської. Вид демонструє, чи дія є цілісною, чи обмеженою в часі (доконаний), чи нецілісною, що триває або повторюється (недоконаний). **Доконаний вид, як відомо,** позначає дію, що має завершення, результат або межу, а недоконаний – дію, що триває, повторюється або не має чіткої межі завершення. Крім того, виокремлюють корелятивні за видом дієслова, одновидові та двовидові. В англійській граматиці використовують поняття аспектуальности для позначення категорії виду.

Категорія аспектуальности англійського дієслова вказує, як дія зреалізовується в часі: (1) як процес, що триває чи (2) як завершена дія. В англійській мові саме *аспект* виражається граматичними категоріями, що впливають на вибір часу та форми дієслова. До основних аспектів англійського дієслова вналежнюють такі: (1) ***Progressive*** / ***Continuous*** (тривалий), що характеризує дію як процес, що триває в певний момент часу (напр.: *I* ***am writing*** *a letter*); (2) ***Perfect*** (доконаний): омовлює дію, що завершилася до певного моменту або має зв'язок із цим моментом (напр.: *I* ***have written*** *a letter*); (3) ***Simple*** (простий): його використовують для презентації фактів, звичок або дій, які відбуваються регулярно, без акценту на тривалості чи завершеності (напр.: *I* ***write*** *letters every day*); (4) ***Perfect Continuous*** використовують для актуалізації двох аспектів, що дає змогу змоделювати граматичне значення тривалості дії, яка завершилася незадовго до моменту мовлення про неї або все ще триває (напр.: *I* ***have been writing*** *for an hour)*.

Порівняння показує, що завдяки видовій системі українська мова має інтегрований механізм вираження значення *завершености / незавершености* дії. Водночас в англійській мові розвинулася *розгалужена система аспектуально-часових форм* на основі використання допоміжних дієслів та аналітичних конструкцій, що й відрізняє її від синтетичних засобів української мови.

В англійській мові немає, як вже наголошувалося, і ***категорії роду***, оскільки минулий час та форми умовного способу формуються однаково незалежно від статі суб'єкта (англ. *he wrote – she wrote*): ***в англійській мові категорія роду редукувалася***. Як зазначають мовознавці [26, с. 178–180], *англійська система дієслова є морфологійно нейтральною щодо гендерних ознак, а відмінності виражаються лише на рівні займенникової системи* (*he – she – it*). Щоправда, і в українського дієслова вона реалізується лише в окремих формах, зокрема минулого часу, умовного способу; у формах дієприкметника актуалізуються форми чоловічого, жіночого й середнього роду. Саме ***рід становить специфіку слов'янських мов***.

Для англійського дієслова ***не характерне*** й ***дієвідмінювання***, натомість дієслова української мови змінюються за особами (1-ша, 2-га і 3-тя особи) у формах теперішнього й майбутнього часів за двома дієвідмінами. В українській мові відсутня чітка система правильних і неправильних дієслів (винятків не багато). Натомість в англійській мові чимало неправильних дієслів, що мають особливі форми минулого часу й дієприкметника минулого часу (Past Participle). Особові форми англійського дієслова виражаються в основному через допоміжні дієслова.

Категорія особи й числа належать до міжрівневих граматичних категорій дієслова, оскільки визначає зв'язок предикативної дії з її виконавцем. В українській мові категорія особи реалізується у формах теперішнього та майбутнього часу, а також наказового способу – у трьох особах однини й множини. Ця категорія має виразну морфологійну реалізацію, що засвідчує синтетичний характер української дієслівної системи. ***В англійській мові категорія особи й числа презентована, як наголошувалося, дещо обмеженіше***. У сучасному дієвідмінюванні збереглося лише часткове маркування – закінчення ***-s*** у 3-й особі однини теперішнього часу (*he/she/it works*), а решта форм інваріантні [26, с. 164–165; 39, с. 147–149]. Категорію числа простежуємо головно в протиставленні 3-ї особи однини та множини (англ. *he works – they work* /укр. *він працює – вони працюють*/) [28, с. 200–202]. Як показують корпусні дослідження, *англійська система тяжіє до морфологійної редукції категорії особи й числа* [31, с. 199–201]. В українській мові дієслівні закінчення містять необхідну інформацію про особу й число.

Українське дієслово може виражати три основні ***часові форми***: теперішній, минулий, майбутній (проста і складена форми), хоча в академічній граматиці виокремлюють і додаткові її форми. Теперішній час презентує процесуальність недоконаного виду, а доконаний – реалізується лише в минулому й майбутньому часі. Така *видо-часова взаємозумовленість є специфікою слов'янських мов, зокрема української.* Англійська мова також вербалізує відповідні часові форми: виокремлюють

прості форми *теперішнього* (англ. *present*) та *минулого* (англ. *past*) часу, а майбутній час виражається аналітично – за допомогою модальних дієслів (*will, shall, be going to*). Для англійської мови характерна система складених часових форм, зокрема таких, як *Continuous, Perfect, Perfect Continuous*, що не мають прямих аналогів в українській мові. Англійська мова активно використовує допоміжні дієслова (напр.: *to be, to have, to do)* для утворення не лише часових форм, але й форм множини, заперечних конструкцій тощо. Англійська мова має чіткий поділ на дієслова стану (*stative verbs)* та дієслова дії (*dynamic verbs*), що впливає на їх використання в певних часових формах. *Система англійського дієслова не стільки темпоральна, скільки аспектуальна*, адже часові значення тісно переплетені з аспектуальними формами, про що вже йшлося.

Категорія стану (англ. *voice*) відображає співвідношення між дією та її учасниками, передусім суб'єктом й об'єктом. В українській мові традиційно виділяють *активний, пасивний і зворотно-середній* дієслівні стани. Хоча існують й інші думки, про що йшлося раніше. В англійській мовній системі ця категорія здебільшого зводиться до протиставлення *активного* й *пасивного станів* (англ. *active – passive voice*). Пасивні форми утворюються за допомогою допоміжного дієслова англ. *to be* (укр. *бути*) та дієприкметника минулого часу (англ. *Past Participle)* (англ. *is written, was built* /укр. *написано, побудовано*/). Деякі дослідники виокремлюють також *медіальні конструкції*, де англійське дієслово формально активне, але семантично наближається до пасиву (англ. *This book sells well* /укр. *Ця книга продається чудово*/) [39, с. 159–161].

В українській граматиці *показовими є перехідні моделі*, у яких пасивну форму використовують для вербалізації значення що, вказує на відсутність відповідальности особи за дію або приховування джерела дії (укр. *було зроблено / англ. it was decided*). Як відомо, пасивні форми поширилися в українському мовленні через процес зросійщення, асимілятивний вплив російської мови, у якій ці конструкції переважають. Натомість для української мовної свідомости більш характерні конструкції активного стану, які сьогодні, коли українська мова поступово позбавляється від російської асиміляції, «повертаються». Поширеною є думка, що зазначене пов'язане з ментальністю українців, оскільки для їх буття характерна активна, а не пасивна діяльність. Отже, хоча пасивні конструкції в українській мові й існують, але активний стан більш природний для мовлення українців. Зауважмо, що пасивні дієслівні форми української мови формуються й аналітично (дієслово-зв'язка *бути* + дієприкметник), і синтетично – за допомогою дієслів на *-ся* (укр. *будується, читається*). Зворотно-середній стан, що поєднує ознаки активности та пасивности, науковці розглядають як перехідну форму, здатну «відтіняти» оцінне ставлення мовця до дії. Форми зворотно-середнього стану утворюють лише від перехідних дієслів за допомогою афікса *-ся* (укр. *одягатися, листуватися, сердитися*).

Категорія способу (англ. *mood*) презентує ставлення мовця до висловлюваної дії чи стану, визначаючи її модальні значення, як-от: реальність, можливість чи бажаність. В українській мові сьогодні виокремлюють *умовний (кон'юнктив)* та *наказовий (імператив)*. *Умовний спосіб виражає гіпотетичні ситуації, бажання чи припущення, а наказовий – здебільшого волевиявлення мовця та спонукання*. В англійській мові категорія способу має дещо інше функційне навантаження. *Наказовий* (англ. *imperative*) виражає спонукання, а *умовний* (англ. *subjunctive*) функціює *для вираження нереальних, бажаних, гіпотетичних* або *контрфактичних ситуацій* і зберігається також у *формульних виразах* (англ. *God save the Queen!* /укр. *Хай Бог береже королеву!/,* англ. *Long live freedom!* /укр. *Хай довго живе свобода!*/) [39, с. 155–158; 26, с. 173–176]. Корпусні дослідження показують, що англійський *subjunctive* поступово витісняється аналітичними конструкціями з модальним дієсловом англ. *should* (укр. *варто*) або формами індикатива (англ. *I suggest that he should go / goes* /укр. *Рекомендую, щоб він пішов*/), але він зберігає значення об'єктивованої оцінки. *Зіставний аналіз показує, що українська система способу орієнтована на морфологійну експліцитність, а англійська – більш тяжіє до синтаксично-аналітичної реалізації*.

У системі дієслова важливе місце належить ***нефінітним формам***, що поєднують ознаки дієслова та інших частин мови. В українській мові до них відносять ***інфінітив***, ***дієприкметник*** і ***дієприслівник***. Інфінітив позначає дію в загальному вигляді без указівки на особу, число, час чи спосіб. Дієприкметник, що відомо, поєднує дієслівні та прикметникові властивості, беручи участь у творенні пасивних й активних конструкцій, а дієприслівник – дієслівні та прислівникові характеристики, виражаючи додаткову дію при основній. Наголосімо, що в українській мові є особливий клас інфінітивних форм, які номінують *демінутивними.* Їх виокремив ще О. Потебня. Це, напр., *їстоньки, спатоньки*. Звичайно, вони обмежені сферою функціювання: переважно їх актуалізують під час спілкування матері з дитиною, мовленні дітей, в українському фольклорі. Проте ці форми унікальні для мовлення українців: вони мають великий оцінно-експресивний потенціал, актуалізуючи переважно емоційну оцінку в інтимізувальному мовленні. Подібних форм англійська мова не має. Такі демінутивні інфінітивні форми – це зменшено-пестливі форми, що формують окремішність граматичної категорії. У цьому разі простежуємо зіткнення різних категорій, оскільки, як наголошувалося, інфінітив називає дію узагальнено, а демінутив – це зменшено-пестлива форма слова (практично кожної частини мови), що використовується для передачі зменшуваної величини або ніжности, вияву емоцій, хоча в іменниках може презентувати значення зневаги, насміху, глуму.

В англійській мові нефінітні форми презентовано також ***інфінітивом*** (англ. *to write* /укр. *писати/),* ***дієприкметником*** (англ. Participle I та Participle II: *writing, written* /укр. ***дієприкметник I*** та ***дієприкметник II:*** *пишучий, написавший*/) і ***герундієм*** (англ. *writing* /досл. укр. *писання*/), що поєднує ознаки дієслова та іменника [39, с. 1283–1290; 26, с. 181–184].

Між українським і англійським дієсловом є відмінності й у спроможності виконувати відповідні синтаксичні функції. Якщо українське дієслово може актуалізувати абсолютно всі синтаксичні функції, то в англійські мові синтаксична роль дієслова більш чітко розмежована. Див. зображення категорійних ознак українського і англійського дієслова (Схема 1).

Отже, загальний порівняльний огляд морфологійних категорій дієслова української і англійської мов дає змогу простежити їх типологійну специфіку. Дієслова української і англійської мов мають низку спільних категорій, насамперед таких, як час, спосіб та особа. Проте українська мова відрізняється наявністю категорій виду та роду, а англійська виділяється категорією аспекту, системою складних часових форм та унікальністю правильних і неправильних дієслів. Попри належність

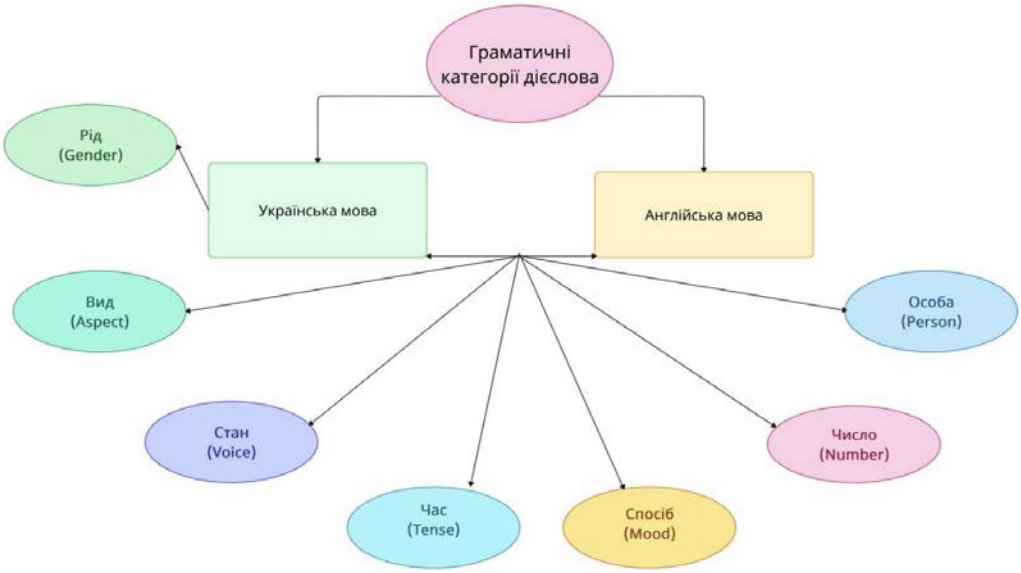

Схема 1. Граматичні категорії дієслова в українській і англійській традиції

української та англійської мов до різних морфологійних типів, обидві системи використовують арсенал категорій дієслова для можливости моделювання об'єктивних і суб'єктивно-оцінних граматичних значень, про що йтиметься далі.

Важливою типологійною відмінністю є також різний ступінь морфологійної вираженості категорії особи й числа: українська мова зберігає розгалужену систему синтетичних особових закінчень, тоді як англійська переважно спирається на аналітичні засоби та має тенденцію до їх подальшої редукції. Категорія стану в українській мові охоплює активні, пасивні й зворотно-середні конструкції, тоді як в англійській мові вона реалізується у вигляді активних і пасивних структур із можливістю формування медіальних значень за рахунок лексико-граматичних засобів.

Нефінітні форми обох мов демонструють складний функційний потенціал, однак українська система вирізняється наявністю демінутивних інфінітивів, що формують специфічні оцінні відтінки й не мають прямих відповідників в англійській мові. Англійський герундій та інфінітив у різних синтаксичних позиціях також виконують оцінні функції, зокрема через можливість кодувати ставлення мовця до дії або її результату.

Висновки. Фрагментарно-аспектуальний огляд дієслівних категорій української і англійської мов демонструє їх спільні й відмінні риси. Домінують подібності, відмінностей набагато менше. Вони пов'язані з реалізацією категорії виду, аспектуальности й роду. Однак є відмінності у виявленні ознак зазначених ключових категорій, способів їх вербалізації щодо актуалізації національно специфічних форм, а також особливостях валентності, синтакичної реалізації.

Отримані результати засвідчують, що *морфологія дієслова* в обох мовах не лише окреслює їх структурну організацію, але й визначає параметри формування оцінного значення. Морфологійні категорії, їх взаємодія та синтаксична реалізація створюють підґрунтя для формування позитивних, негативних або модально нейтральних смислів, що дає змогу розглядати дієслово як один із ключових носіїв аксіологійного потенціалу.

Перспектива дослідження полягає в необхідності виявлення того, які саме морфологійні параметри найбільшою мірою сприяють конструюванню оцінних інтерпретацій у сучасних українському та англійському дискурсах.

Література:

1. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті: монографія. Київ: Наук. думка, 1988. 256 с.
2. Русанівський В. М. Структура українського дієслова. Київ : Наук. думка, 1971. 313 с.
3. Русанівський В. М. Дієслово – рух, дія, образ. Київ: Рад. школа, 1977. 109 с.
4. Городенська К. Морфологічні, аналітичні та синтаксичні дієслова в семантико-граматичній концепції частин мови І. Р. Вихованця. *Граматика слова і граматика мови* : зб. наук. пр., присвячений ювілею доктора філологічних наук, професора, члена-кореспондента НАН України, завідувача відділу граматики та історії української мови Інституту української мови НАН України І. Р. Вихованця / укл. : А. Загнітко (наук. ред.) та ін.]. Донецьк : Дон НУ, 2005. С. 42–55.
5. Ярошевич І. Взаємозв'язок граматичних категорій дієслова в науковому доробку В. М. Русанівського. *Мовознавство*. 2024. № 1. С. 63–69.
6. Вихованець І. Дієслівно-іменниковий граматичний тип української мови. Українська мова. 2012. № 2. С. 3–10.
7. Мельник І. А. Транспозиційна граматика українського дієслова: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2015. 476 с.
8. Городенська К. Морфологічні категорії дієслова у традиційних і нових семантико-граматичних вимірах. *Мовознавство.* 2024. № 1. С. 39–47.
9. Симонова К. Граматичні категорії дієслова: основні підходи до вивчення. *Українська мова.* 2012. № 2. С. 34–44.
10. Леута О. І. Семантико-синтаксичні параметри українського дієслова: моногр. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. 397 с.
11. Загнітко А. П. Дієслівні категорії в синтагматиці і парадигматиці. Київ : НМК ВО, 1990. 132 с.
12. Загнітко А. П. Система і структура граматичних категорій дієслова. Київ : НМК ВО, 1990. 51 с.
13. Загнітко А. П. Структура та ієрархія валентних значень дієслова. Київ : НМК ВО, 1990. 64 с.
14. Загнітко А. П. Категорія стану в системі граматичних категорій дієслова. *Українське мовознавство.* 1990. Вип. 17. С. 77–84.
15. Загнітко А. П. Аналітизм у системі дієслівних категорій. *Мово-*

знавство. 1993. № 1. С. 25–32.
16. Загнітко А. Внутрішньореченнєвий статус дієслівності. *Мовознавчий вісник* : зб. наук. пр. на пошану професора Катерини Городенської з нагоди її 60-річчя / відп. ред. Г. І. Мартинова та ін. Черкаси, 2009. Вип. 8. С. 82–92.
17. Ярошевич І. А. Терміни на позначення дієслова, його форм і категорій в українській мові. *Наукові записки*. Філологічні науки. 2006. Том 60. С. 72–78.
18. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. Київ, 2004. 398 с.
19. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Морфологія. Донецьк, 1996. 435 с.
20. Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947–1953 рр.). Київ : Темпора, 2012. 664 с.
21. Возний Т. М. Словотвір дієслів в українській мові у порівнянні з російською та білоруською. Львів: Вища шк., 1981. 187 с.
22. Іваницька Н. Б. Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика і синтагматика: моногр. Вінниця: СПД Главацька, 2011. 636 с.
23. Городенська К. Перше зіставне дослідження дієслівних систем (Іваницька Н. Б. Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика і синтагматика: [монографія] / Н. Б. Іваницька. Вінниця: СПД Главацька, 2011. 636 с.). *Українська мова*. Київ, 2012а. № 3. С. 156–161.
24. Космеда Т. А., Халіман О. В. Явище прецедентності в аспекті граматики оцінки (на прикладі аналізу граматичного значення минулого часу). *Лінгвістичні студії.* Донецьк, 2013. Вип. 26. С. 36–40.
25. Berry R. Doing English Grammar: Theory, Description and Practice. Cambridge: Cambridge University Press, 2021. 238 p.
26. Huddleston R., Pullum K. G. The Cambridge Grammar of the English Language. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 1860 p.
27. Booij G. The Grammar of Words. An Introduction to Morphology. Oxford: Oxford University Press, 2012. 360 p.
28. Carter R., McCarthy M. Cambridge Grammar of English. A Comprehensive Guide. Spoken and Written English. Grammar and Usage. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. 973 p.
29. Dixon R. M. W. A Semantic Approach to English Grammar. Oxford: Oxford University Press, 2005. 410 p.
30. Katz G. Manner modification of state verbs. *Adjectives and Adverbs: Syntax, Semantics, and Discourse* / L. McNally, C. Kennedy (eds.). Oxford: Oxford University Press, 2008. P. 220–248.
31. Biber D., Gray B. Nominalizing the verb phrase in academic science writing. *The Verb Phrase in English: Investigating Recent Language Change with Corpora* / B. Aarts et al. (eds.). Cambridge: Cambridge University Press, 2013. P. 99–132.
32. Palmer F. R. Modality and the English Modals. London: Longman, 1979. 250 p.
33. Carretero M. The role of evidentiality and epistemic modality in three English spoken texts from legal proceedings. *Perspectives on Evidentiality and Epistemic Modality* / J. I. Marín-Arrese (ed.). Madrid: Editorial Complutense, 2004. P. 25–62.
34. Morita J. Corpus-Based Research into Verb-Forming Suffixes in English: Its Empirical and Theoretical Consequences. *Proceedings of CLIB*. Sofia, 2022. P. 89–97.
35. Felices-Lago Á. Reformulation of the domain-level semantic pattern of axiological evaluation in the lexicon of English verbs. *Hermes*. Aarhus, 2003. № 30. P. 179–198.
36. Hunston S. Patterns, constructions and local grammar: a case study of 'evaluation'. *Applied Linguistics.* Oxford, 2019b. Vol. 40. Issue 4. P. 567–593.
37. Hidalgo-Downing L. Grammar and Evaluation. The Encyclopedia of Applied Linguistics / C. A. Chapelle (ed.). December 2015. URL: https://doi.org/10.1002/9781405198431.wbeal1471 (accessed: 13.11.2020).
38. Hidalgo-Downing L., Pérez-Sobrino P., Filardo-Llamas L., Maíz-Arévalo C., Núñez-Perucha B., Sánchez-Moya A., Williams Camus J. T. A protocol for the annotation of evaluative stance and metaphor across four discourse genres. *Revista Española de Lingüística Aplicada/Spanish Journal of Applied Linguistics*. Amsterdam, 2024. Vol. 37. Issue 2. P. 486–517.
39. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Comprehensive Grammar of the English Language. London: Longman, 1985. 1779 p.
40. Longman Grammar of Spoken and Written English / D. Biber, S. Johansson, G. Leech and others. London: Longman, 2002. 497 p.

Kosmeda T., Kovtun O. Generalized Characterization of the Morphological Categories of the Verb in Ukrainian and English: Common and Distinct Features

Summary. The article presents a fragmentary-aspectual comparative and contrastive analysis of the morphological categories of the verb in Ukrainian and English. The categories of tense, mood, voice, person, and number common to both languages are interpreted, and key differences are identified that are associated with the categories of aspect and gender in Ukrainian, which have no direct counterparts in English, where the system of analytical aspectual-temporal forms plays a leading role. A tendency toward morphological reduction of personal forms in English is traced against the background of the synthetic inflectionality of the Ukrainian verb; the specificity of the category of voice and the functioning of active, passive, and reflexive–middle constructions are characterized. Non-finite forms are also examined, including a class unique to the Ukrainian system – diminutive infinitives with a pronounced evaluative-expressive potential – correlated with the English infinitive, participles, and the gerund, which highlights the typological distinctiveness of the Ukrainian verbal system. The relevance of the study is determined by the need to describe morphological mechanisms of evaluation formation on the material of typologically different languages. The verb is traditionally regarded as the core of the predicative structure and is considered one of the most dynamic means of verbalizing axiological meanings and senses. The comparative and contrastive approach makes it possible to delineate common and distinct morphological means of modeling verbal evaluative meanings and senses, and also contributes to identifying the potential of verbal categories in expressing subjectively modal and pragmatically marked morphological constructions in contemporary speech. The prospects of the study are seen in expanding the possibilities of axiological analysis of verbs within the parameters of discursive variability, in particular in literary, media, academic, and colloquial discourse, as well as through the use of corpus methods to refine the frequency, contextual, and functional characteristics of evaluative structures. The results obtained provide a foundation for contrastive, cognitive-grammatical, and translation studies and contribute to the formation of a comprehensive model of the functioning of verbal categories within the contemporary linguo-axiological paradigm.

Key words: verb, morphological category, Ukrainian language, English language, evaluative potential, comparative and contrastive analysis.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 13.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 11.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.581.11
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.16

Костанда І. О.,
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри китайської мови і перекладу
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка
https://orcid.org/0000-0002-5144-0941

ЗУСТРІЧ КОНФУЦІЯ (孔子) З НАНЬЦЗИ (南子) У КОНФУЦІАНСЬКОМУ ДИСКУРСІ: МОВНІ ТА ТЕКСТОВІ СТРАТЕГІЇ ЕТИЧНОГО ЗАМОВЧУВАННЯ

Анотація. У статті аналізується епізод зустрічі Конфуція (孔子) з Наньцзи (南子), дружиною правителя князівства Вей, як один із найбільш суперечливих і дискурсивно значущих моментів конфуціанського канону. Лаконічність і фрагментарність його подання в класичних джерелах – «Лунь юй» (《论语》), «Історичних записах» (《史记》) та «Цзо чжуань» (《左传》) – унеможливлюють пряме моральне судження й водночас відкривають простір для багатовікових інтерпретацій. Політичний контекст події, моральна неоднозначність постаті Наньцзи, реакція учнів Конфуція та ритуальні деталі сцени формують ситуацію, у якій етична позиція передається непрямо – через мовну стриманість, ритуальні дії та текстову економію. Дослідження спрямоване на виявлення мовних і текстових стратегій етичного замовчування як характерного механізму конфуціанського дискурсу. Показано, що мовні й текстові рівні функціонують як єдина ритуально-дискурсивна система: мовна економія, ритуальні формули та відсутність емоційної лексики забезпечують етичну коректність вислову, тоді як композиційна лаконічність, симетрія й пропуски створюють структурну дистанцію між подією та її оцінкою. Доведено, що сцена зустрічі Конфуція з Наньцзи постає не як опис історичного факту, а як модель конфуціанського мовчання, узгодженого з принципом лі (禮) та концепцією цюаньбянь (权变). Запропонований підхід дозволяє інтерпретувати конфуціанський текст як мовно-комунікативну практику, у якій форма вислову й текстова організація виконують ключову етичну функцію. Отримані результати розширюють можливості сучасного філологічного й дискурсивного аналізу класичних китайських джерел та сприяють осмисленню конфуціанської етики як системи непрямого мовного й ритуального смислотворення в історичному та культурному контекстах українського китаєзнавства сьогодення науки й культ.

Ключові слова: класична китайська мова, веньянь, прагматика мовлення, етичне замовчування, мовна стриманість, композиційна структура, комунікативна стратегія, ритуал (禮), конфуціанство.

Постановка проблеми. Епізод зустрічі Конфуція (孔子) з Наньцзи (南子), дружиною правителя князівства Вей – Вея Лін-гуна (衛靈公), є одним із найсуперечливіших і найсміливіших у конфуціанському каноні. Історичні джерела, зокрема «Історичні записи» (《史記》) та «Цзо чжуань» (《左傳》), містять лише лаконічні описи цієї події, залишаючи значний простір для тлумачень, припущень і суперечок. Конфліктні моменти цієї зустрічі, такі, як політичний контекст, моральна неоднозначність поведінки Наньцзи, реакція учня Цзи Лу (子路), ритуальні та мовні деталі, створюють ситуацію, в якій пряме осудження чи моральна оцінка неможливі. Тому аналіз цього епізоду дозволяє вивчати *стратегії етичного замовчування* у конфуціанському дискурсі: способи, за допомогою яких конфуціанські тексти та коментаторська традиція передають моральну позицію через непряме мовлення, ритуальні дії, паузи та мовні мінімалістичні конструкції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика зустрічі Конфуція з Наньцзи привертала увагу як китайських, так і західних дослідників, проте переважно у площині *морально-філософського* або *історико-біографічного* аналізу. У класичній китайській традиції тлумачення цього епізоду давали такі авторитетні коментатори, як Чжу Сі (朱熹, 1130–1200 рр.), Хуань Куан (桓宽, I ст. до н. е.), Ян Сюн (扬雄, 53 р. до н. е.–18 р. н. е.), які зосереджувалися на етичному виправданні або осудженні дій Конфуція.

У XX–XXI ст. питання ритуалу, мовчання та комунікативної етики у конфуціанському дискурсі досліджували Марсель Гране (Marcel Granet, 1884–1940 рр.), Ангус Ч. Грем (A. C. Graham, 1919–1991 рр.), Роджер Т. Еймс (Roger T. Ames), Генрі Роузмонт мол. (Henry Rosemont Jr., 1934-2017 рр.), Юань Сінь (袁欣), Лю Сяоган (刘笑敢) та інші. У їхніх працях підкреслюється, що конфуціанська етика не зводиться до нормативних приписів, а реалізується у *мовних формах поведінки*, у тому числі через ритуальну стриманість і «мовчання як дію».

В українському китаєзнавстві ця тема поки що майже не представлена: поодинокі згадки про Наньцзи трапляються лише в загальних оглядах життя Конфуція або в коментарях до перекладів «Лунь юй». Водночас у сучасній гуманітаристиці дедалі більший інтерес викликають питання мовних механізмів етики, ритуальної комунікації та дискурсивних форм замовчування – аспектів, які в китайській класичній культурі мають глибоку традицію, але досі не стали предметом системного філологічного аналізу в українському контексті.

Формування мети статті. Дане дослідження є новаторським у двох вимірах.

По-перше, воно поєднує лінгвістичний і текстологічний підхід до класичного китайського тексту, розглядаючи мовчання не як відсутність інформації, а як структурно організовану етичну дію.

По-друге, робота пропонує інтерпретацію сцени «Конфуцій і Наньцзи» як *моделі конфуціанського мовного етикету*, де ритуальна формула, лаконізм і композиційна симетрія виконують функцію морального висловлення.

Таким чином, дослідження заповнює помітну лакуну в українському китаєзнавстві, інтегруючи філологічний аналіз із сучасними підходами до етики мовлення, прагматики та дискурсивних стратегій. Його унікальність полягає у спробі прочитати класичний текст через призму «мови, що мовчить» – як спосіб вираження етичного самоконтролю у конфуціанському дискурсі.

Актуальність дослідження випливає з потреб сучасного українського китаєзнавства у поглибленому вивченні текстових і мовних механізмів формування етичного змісту в класичних джерелах. Сцена зустрічі Конфуція з Наньцзи є одним із найконтроверсійніших епізодів конфуціанського канону, який упродовж століть викликав суперечливі інтерпретації – від морального засудження до апології «гнучкої» стратегії мудреця. Проте більшість традиційних і сучасних тлумачень зосереджуються переважно на філософському або історико-культурному аспектах, залишаючи поза увагою власне **лінгвістичні й текстові механізми** етичного замовчування, через які формується моральна напруга сцени. Дослідження цих стратегій уможливлює нове прочитання конфуціанського дискурсу не як системи догматичних висловів, а як ***ритуально-мовної практики***, у якій етичне змістотворення здійснюється через стриманість, паузу та композиційну лаконічність. Для українського гуманітарного простору таке дослідження є важливим кроком до переосмислення класичних китайських текстів у міждисциплінарному ключі – на перетині філології, етики й культурної герменевтики.

Мета полягає у виявленні та аналізі мовних і текстових стратегій етичного замовчування у сцені зустрічі Конфуція з Наньцзи в конфуціанському дискурсі, а також у з'ясуванні того, як ці стратегії формують моральний смисл без прямого висловлення оцінки.

Завдання дослідження:

1) Визначити історико-культурний і політичний контекст зустрічі Конфуція з Наньцзи та показати її значення у конфуціанській традиції.

2) Проаналізувати інтерпретації цього епізоду в коментаторській традиції, від Сима Цяня (司马迁) до Чжу Сі (朱熹) та Вана Аньши (王安石), щоб виявити способи виправдання або переосмислення поведінки Конфуція.

3) Окреслити концепцію 权变 («*пристосовуватись до обставин*») як філософського підґрунтя зустрічі та її ролі у збереженні ритуального порядку.

4) Розкрити *мовні стратегії етичного замовчування* – ритуальні формули, відсутність емоційної лексики, використання сакральних звернень тощо.

5) Проаналізувати *текстові стратегії замовчування* – композиційні межі, просторову символіку (帷), ритуальну рамку й лаконізм оповіді.

6) Показати взаємозв'язок між мовними й текстовими рівнями як єдиної ритуально-дискурсивної системи, у якій мовчання виконує моральну функцію.

7) Сформулювати узагальнені висновки щодо ролі етичного замовчування у формуванні конфуціанського дискурсу та його значення для сучасної інтерпретації класичних китайських текстів.

Об'єктом дослідження є конфуціанський дискурс про зустріч Конфуція з Наньцзи, який включає як первинні тексти, так і коментаторську традицію, що інституціоналізує моральні оцінки та етичне мовчання.

Предметом дослідження є мовні та текстові стратегії, ритуальні практики і коментаторські прийоми, через які у конфуціанському дискурсі реалізується непряме етичне судження та створюються простори «етичного замовчування».

Новизна дослідження полягає в комплексному поєднанні філологічного аналізу тексту, когнітивно-дискурсивного підходу та історико-культурного контексту. Вперше пропонується:

- системно зіставити первинні джерела та коментарі щодо ритуальної поведінки Конфуція і Наньцзи;
- окреслити стратегії непрямого морального висловлювання в конфуціанській традиції;
- визначити когнітивні та ритуальні механізми, що дозволяють конфуціанському дискурсу уникати прямої моральної оцінки, зберігаючи соціальну і політичну стабільність.

Методологічну основу дослідження становить поєднання філологічного, герменевтичного й дискурс-аналізу, що дозволяє розглядати сцену зустрічі Конфуція з Наньцзи не лише як історичний факт, а як текстову подію, у якій моральна позиція виявляється через мовні та композиційні структури.

Підґрунтям аналізу виступають принципи *конфуціанської етики* (особливо категорії *лі* (禮) – «ритуал» і *дао* (道) – «шлях»), які уможливлюють тлумачення мовчання як форми морального висловлення. У цьому контексті застосовано також поняття «цюаньбянь» (权变, *пристосовуватись до обставин / приймати виважене рішення відповідно до обставин*), що дає змогу пояснити поведінку Конфуція як адаптацію ритуалу до конкретних соціально-політичних обставин. Поняття «цюаньбянь» (权变) складається з двох ієрогліфів: «权» (*зважувати*) і «变» (*мінятися*), що разом можна визначити, як *пристосовуватись до обставин* або *приймати виважене рішення відповідно до обставин.*

Методика дослідження ґрунтується на комплексному аналізі джерел і мовного матеріалу:

1. Текстологічний аналіз – порівняння різних версій і коментарів до фрагментів «Лунь юй» (《论语》), «Історичних записів» (《史记》), а також тлумачень Чжу Сі (朱熹), Хуаня Куаня (桓宽), Яна Сюна (扬雄) та інших мислителів.

2. Лінгвістичний аналіз – виявлення ритуальних формул, синтаксичної економії, особливостей слововживання й граматичних засобів, що забезпечують «мовне мовчання».

3. Наративно-композиційний аналіз – дослідження структури сцени, принципів кадрування, симетрії, пропусків і пауз, через які формується «текстова тиша».

4. Прагматичний аналіз – інтерпретація мовних дій (уклін, присяга, ритуальна формула) як комунікативних актів, що виражають моральну позицію без вербального оцінювання.

5. Порівняльний аналіз – зіставлення конфуціанської моделі етичного замовчування з іншими традиціями морального мовчання в класичних культурах (за потреби – короткі паралелі із західною філософією).

Методологічний синтез цих підходів дозволяє дослідити мовчання як цілісну систему вираження етики у конфуціанському тексті, де форма, структура й мовна стриманість виконують роль морального висловлення.

Теоретична значущість полягає у поглибленні розуміння конфуціанського дискурсу як системи, де моральне висловлення здійснюється не через прямі судження, а через ритуальні, мовні й композиційні механізми замовчування. Дослідження розширює уявлення про *мовні та текстові стратегії етич-*

ного самоконтролю, що формують особливий тип комунікативної поведінки у класичній китайській культурі.

Практична значущість полягає у можливості застосування запропонованих аналітичних принципів у суміжних галузях гуманітарного знання – передусім у етичній лінгвістиці, культурології, прагматиці мовлення та порівняльному дискурс-аналізі. Отримані результати можуть бути використані для вивчення механізмів непрямого мовлення, етичної стриманості та ритуальної комунікації у різних культурних традиціях.

У межах конфуціанського дискурсу моральне судження часто реалізується не прямим висловленням оцінки, а через комплекс ритуальних, мовних і текстових стратегій, що формують структуру етичного сприйняття. Такі стратегії забезпечують баланс між дотриманням ритуалу (禮), моральною позицією і соціально-політичним контекстом, дозволяючи уникати конфліктів між етичними нормами та конкретними ситуаціями. *Гіпотеза* полягає в тому, що епізод зустрічі Конфуція з Наньцзи є прикладом реалізації цих загальних принципів: у текстах «Лунь юй» (《论语》), «Історичних записів» (《史记》) та коментаторській традиції застосовуються мовні та текстові прийоми, що створюють ефект «етичного замовчування» – непряме, ритуально опосередковане моральне судження, яке дозволяє обмежено висловлювати позицію щодо етичної складності ситуації без порушення ритуальної та соціальної норми.

Виклад основного матеріалу.

1. Опис зустрічі Конфуція з Наньцзи: механізми етичного мовчання

Сцена зустрічі Конфуція з Наньцзи є одним із ключових епізодів, що дозволяє проілюструвати механізми етичного мовчання та ритуальної дистанції в конфуціанському дискурсі. Опис зустрічі Конфуція з Наньцзи (南子) є одночасно і ритуальним, і символічним, демонструючи, як мовчання та формальні дії виступають носіями етичних та політичних смислів. Відомий епізод описаний у «Історичних записах» (《史记》) Сима Цяня (司马迁), де наголошується на деталях взаємного вітання та дистанції між учасниками:

《夫人在絺帷中。孔子入门，北面稽首。夫人自帷中再拜，环佩玉声璆然。孔子曰：‘吾乡为弗见，见之礼答焉。’子路不说。孔子矢之曰：‘予所不者，天厌之!天厌之!’》[1]

«Пані (Наньцзи) перебувала за шовковою завісою. Конфуцій увійшов у двері й, обернувшись на північ, уклонився з пошаною. Пані з-за завіси двічі вклонилася у відповідь; її нефритові прикраси задзвеніли чистим, дзвінким звуком. Конфуцій сказав: “За звичаєм мого краю не заведено бачитися (з такою жінкою), але коли вже зустрівся – відповів згідно з ритуалом”. Цзи Лу не схвалив цього. Тоді Конфуцій поклявся, промовивши: “Якщо я зробив те, чого не мав чинити, – хай Небо зненавидить мене! Хай Небо зненавидить мене!”»

Наньцзи знаходилась за шовковою завісою (帷), що слугувала одночасно фізичним та ритуальним бар’єром. Конфуцій, увійшовши до кімнати, «обернувшись на північ, уклонився з пошаною». Наньцзи відповіла на його уклін з-за завіси, і звук її прикрас пролунав дзвінко, що ще більше підкреслювало дистанцію. У класичній ритуальній лексиці:

- 南面 (повернутися на південь) – позиція *володаря, правителя* (символ влади);
- 北面 (повернутися на північ) – позиція *підданого, учня, молодшого*, тобто того, хто віддає шану.

Тому, коли сказано, що 《孔子北面稽首》, це означає, що Конфуцій стояв обличчям *на північ*, тобто *на південь від пані*, у позиції того, хто вшановує вищого за статусом. Розташування учасників – Конфуцій на півночі, Наньцзи на півдні – відображає конфуціанську ієрархію та дотримання належного етикету. Завіса і дзвінкі прикраси, що є складовою офіційного вбрання, функціонують як *мовчазні маркери ритуальної дистанції*, символічно нагадуючи про соціальний і моральний порядок, який обмежує будь-які домисли про «інтимність».

Реакція учня Цзи Лу (子路) підкреслює напруженість ситуації: він залишився незадоволений побаченим, що змусило Конфуція публічно присягнути:

《予所不者，天厌之!天厌之!》(*«Якщо я зробив те, чого не мав чинити, – хай Небо зненавидить мене! Хай Небо зненавидить мене!»*) [2] Ця присяга слугує своєрідним етичним щитом, який захищає репутацію Конфуція і одночасно демонструє публічне усвідомлення соціальних норм. Через ритуал, звук та мовчазні дії відбувається етичне замовчування потенційного скандалу: інформація про зустріч передається без прямого опису взаємин, лише через символічні сигнали, що дозволяє тексту формувати моральну дистанцію та контрольований наратив. Таким чином, сама сцена – це складний *ритуальний та дискурсивний механізм*, де форма взаємодії і мовчання набувають ключового значення, демонструючи, як конфуціанський етикет працює як інструмент етичного замовчування.

2. Історико-політичний контекст сцени

Водночас, ритуальна бездоганність сцени, описаної Сима Цянем, не може бути повністю зрозумілою поза політичними і соціальними обставинами, у яких вона відбулася. Той факт, що зустріч Конфуція з Наньцзи потребувала настільки чіткої ритуальної рамки, свідчить не лише про особисту моральну обережність філософа, а й про складну політичну конфігурацію у державі Вей (衛), де влада, репутація та придворні інтриги створювали атмосферу постійного ризику. Саме тому наступний крок аналізу передбачає звернення до ***історико-політичного контексту***, у якому ця сцена набула свого значення.

Зрозуміти, чому зустріч між філософом і дружиною правителя викликала такий резонанс – означає прочитати її не лише як ритуальну взаємодію, а й як **подію, вбудовану в динаміку влади, гендерних ролей і чуток**, що супроводжували двір Вей.

Наньцзи (南子, ?–479 рр. до н.е.) – одна з найсуперечливіших жіночих постатей періоду Весни та Осені. Вона походила з аристократичного роду князівства Сун (宋), з міста Шанцю (商丘, сучасна провінція Хенань), і після шлюбу з правителем Вей – Вей Лін-гуном (衛靈公, 540–493 рр. до н.е.) – набула титулу «матері держави» ((國母) 衛國). Її політична присутність при дворі Вей не обмежувалася роллю дружини правителя: вона мала реальний вплив на кадрові рішення, дипломатичні контакти й спадкову політику. Шлюб Наньцзи з Вей Лін-гуном мав передусім дипломатичний характер. Як принцеса сусіднього князівства, вона слугувала гарантією союзу між Вей і Сун. Проте такий союз поставив її у вкрай складне становище між різними силами при дворі. Після викриття її зв’язку з тайцзи (принцом) Чао з Сун (公子朝) спадкоємець тайцзи Куай Куй (太子蒯聩) разом зі спільником Сі Янсунем (戏阳速) намагався організувати її вбивство, але змову було розкрито, і сам тайцзи втік до Сун. Відтоді Наньцзи фактично контролювала двір Вей, а її політичний вплив сягав дипломатичних відносин із князівствами Ці (齐(齊)), Цзінь (晉) і Чу (楚) [3].

Після смерті Вей Лін-ґуна у 493 р. до н.е. вона намагалася забезпечити престол для тайцзи Чао, проте відмова останнього відкрила шлях до влади синові Куай Куя – Вею Чу Ґуну (衛出公). У 480 р. до н.е. Куай Куаїй повернувся, захопив владу й став Веєм Чжуан Ґуном (衛莊公); за переказом у «Лє нюй чуань» (《列女传》), саме тоді Наньцзи була страчена [4].

Як зауважує Сима Цянь «Історичних записах» (《史记·孔子世家》), саме в цій політичній атмосфері відбувається знаменита зустріч із Конфуцієм. Пізні коментатори, зокрема Кун Аньґо (孔安國, 156–74 рр. до н.е.) у «Тринадцяти коментарях да класичних творів» (《十三经注疏》), фіксують її репутацію короткою, але промовистою фразою: 《南子者，衛靈公夫人，淫亂。》 (*«Наньцзи – дружина Вея Лін-гуна, розпусна.»*) [5]

Однак аналіз історичних джерел показує, що ця характеристика спиралася радше на політичні чутки, ніж на достовірні свідчення. Два епізоди особливо вплинули на формування її образу.

1) До шлюбу Наньцзи мала близькі стосунки з тайцзи Чао (公子朝), представником правлячого дому князівства Сун. [4] У подальшій історіографічній традиції цей зв'язок подавався як «свідчення її легковажності» [6].

2) Після одруження з Вей Лін-ґуном (衛靈公) з'являються чутки про її інтимний зв'язок із Міцзи Ся (弥子瑕) – фаворитом правителя [4]. Як зазначено у «Хань Фей-цзи» (《韩非子·外储说左上》): 《弥子瑕有宠于卫君，以余桃喂之。》 (*«Міцзи Ся мав прихильність у володаря Вей і годував його залишком персика»)* – метафора довірливих і надто близьких стосунків при дворі [7].

Згодом виникає оповідь, що Вей Лін-ґун сам сприяв зустрічам Наньцзи та тайцзи Чао – у місцевості Тао (洮), як повідомляє «Цзо чжуань» (《左传·定公十四年》): «卫灵公为夫人南子召宋朝，会于洮。》 (*«Вей Лін-гун скликав [для своєї дружини Наньцзи] сина дому Сун, Ґунцзи Чао, і влаштував зустріч у Тау.»)* [8]

Такий вчинок правителя може бути витлумачений радше як політична демонстрація контролю, ніж як схвалення «розпусти». Цей ланцюг подій свідчить, що за її «репутацією» стояли реальні династичні конфлікти, де моральні звинувачення слугували інструментом політичної боротьби.

3. Коментаторська традиція у формуванні інтерпретацій сцени зустрічі Конфуція з Наньцзи

Після з'ясування політичного та соціального контексту сцени стає очевидним, що зустріч Конфуція й Наньцзи існує не лише як історичний епізод, а як текстуальний вузол, навколо якого протягом століть формувалася широка коментаторська традиція.

Якщо політична реальність Вей визначала *умови мовчання* – ритуальні, моральні, гендерні, то саме коментатори перетворили це мовчання на дискурсивну стратегію. У їхніх тлумаченнях подія набуває нового виміру: вона стає не просто свідченням «етичної поведінки Конфуція», а ареною, де ритуал, мораль і влада взаємодіють у тексті.

Від Сима Цяня (司马迁) до Чжу Сі (朱熹) й Хуана Куана (桓宽) інтерпретації цієї сцени відображають зміну поглядів щодо межі між етичним і політичним – від прагнення зняти підозру з Учителя до прагнення вписати його в нормативний канон. Саме тому аналіз коментаторської традиції дозволяє простежити, як ритуальна дистанція перетворюється на текстову, і як із приватної сцени формується публічний моральний дискурс.

У добу Весни та Осені кордонів між приватним і державним майже не існувало. Поведінка жінки при дворі безпосередньо впливала на престиж правителя. Наньцзи, як «державна матір», мусила водночас зберігати символічну «цнотливість» і здійснювати політичний вплив. Такий дуалізм створював потенційний конфлікт між етикетом (禮) і владою (權), тож її зустріч з Конфуцієм набуває особливого значення: вона відбувається у просторі, де ритуал покликаний нейтралізувати напруження між мораллю й політикою. Конфуцій виконує всі належні формальності, але жодним словом не виходить за межі ритуальної дистанції – так текст створює «зону невираженості», у якій замовчування стає знаком етичної позиції. Подальша рецепція цієї сцени в китайській культурі була значною мірою визначена коментарями класичних авторів.

Чжу Сі (朱熹) у «Лунь юй цзижу» (《论语集注》) пояснює позицію Конфуція так:

「圣人道大德全，无可不可。其见恶人，固谓在我有可见之礼，则彼之不善，我何与焉。然此岂子路所能测哉？」 [9] (*«Святий має шлях великий і чесноту досконалу – для нього немає "можна" чи "не можна". Якщо він бачить людину недоброчесну, але в цьому є належна ритуальна форма, то її зло не має до нього стосунку. Але хіба Цзи Лу міг осягнути це?»*)

Хуань Куан (桓宽) у «Янь тє лунь» (《盐铁论》) критикує епізод із формалістичних позицій: 「子瑕佞臣也，夫子因之，非正也；男女不交，孔子见南子，非礼也。」[9] *«Цзися - улесливий сановник; Вчитель, спираючись на нього, вчинив несправедливо. Чоловікам та жінкам не належить спілкуватися; Конфуцій зустрівся з Нань-цзи — це суперечить ритуалу (чи)»*

Ян Сюн (扬雄) у «Янцзи фаянь» (《扬子法言》) додає психологічний аспект: 「仲尼见南子，所不欲见也；于阳虎，所不欲敬也。见所不见，敬所不敬，不绌，如何？」 [5] *«Чжунні (Конфуцій) зустрівся з Наньцзи, тією, кого не бажав бачити; віддав почесті Ян Ху, тому, кого він не хотів почитати. Він побачив того, кого не хотів бачити, і вшанував того, кого не повинен був вшановувати — і все ж таки не втратив обличчя. Як це можливо?»*

Усі три позиції – від моральної апології до критики – формують багатошарову *міфологію події*, де текст «Історичних записів» стає вихідним пунктом, а коментаторська традиція перетворює епізод на поле інтерпретацій, що відображають різні моделі співвідношення між ритуалом, етикою та політичною доцільністю.

Як бачимо з наведених прикладів, кожен коментатор працює не лише в межах історичного матеріалу, а й у межах морально-дискурсивної рамки своєї епохи. Для Чжу Сі, мислителя династії Сун, ключовим було утвердити образ Конфуція як морально бездоганного «святого вчителя» (聖人), здатного залишатися чистим навіть у ситуаціях політичного компромісу. Тому його тлумачення переводить зустріч із Наньцзи з історичної площини у *метафізичний вимір чесноти*: «праведний» може зустрічати «недоброчесних» і не заплямувати себе. У такий спосіб коментатор намагається зняти моральну двозначність події, перетворивши її на урок про самоконтроль і досконалість ритуалу.

Натомість Хуань Куан, представник ханьського періоду, мислить у категоріях *ритуальної ортодоксії*. Для нього навіть символічний контакт між чоловіком і жінкою, що не перебу-

вають у родинних стосунках, виходить за межі «лі» (禮). Тому він читає сцену буквально – як порушення формальної норми. [10] Така позиція демонструє, як ритуал у ранньоханьському мисленні стає абсолютним критерієм морального судження, де немає місця політичній чи етичній гнучкості.

Ян Сюн, поет і мислитель на межі періоду Хань, вводить психологічний вимір. Його тлумачення показує, що внутрішня напруга між бажаним і необхідним, між етикою почуття та етикою обов'язку, – це не вада, а риса мудрості. Саме тому Конфуцій, який «бачить те, чого не хотів бачити», не осоромлений: його чеснота полягає у вмінні витримати суперечність [10]. Таке тлумачення переводить епізод у площину *моральної рефлексії*, де дія стає нагодою для самопізнання.

Отже, коментаторська традиція не лише відтворює сюжет, а й моделює різні способи мовчання про нього. Для одних – це мовчання як очищення (Чжу Сі), для інших – як осуд (Хуань Куан), а для третіх – як внутрішня боротьба (Ян Сюн). Ритуал і мовчання стають текстовими інструментами, через які культура говорить про невимовне – про межу між моральним і політичним, між приватним і публічним. У такий спосіб коментаторська традиція перетворює коротку сцену з «Історичних записів» на *модель етичного мислення*: вона показує, що конфуціанська традиція не приховує двозначностей, а радше інтегрує їх у систему навчання про належне. Саме тому зустріч Конфуція з Наньцзи стає не стільки історичним фактом, скільки *символом ритуальної мови*, де замовчування – це форма висловлювання, а дистанція є способом збереження морального порядку.

4. *Концепція «цюаньбянь» (*权变*) і виправдання зустрічі, як прояву гнучкої стратегії Конфуція*

Аналізуючи сцену зустрічі Конфуція з Наньцзи, коментаторська традиція прагнула не лише пояснити її зовнішню форму – ритуальні поклони, завісу, відсутність прямого спілкування, а й відтворити внутрішню мотивацію Вчителя. Ключовим поняттям, що дозволило виправдати цей учинок, стала ідея «цюаньбянь» (权变, *пристосовуватись до обставин*) – тобто вміння діяти гнучко, відповідно до обставин, не порушуючи при цьому основного морального принципу *дао* (道).

У конфуціанстві «权» (вага, міра, рівновага) позначає здатність ухвалювати рішення, виходячи з конкретної ситуації, а не з абстрактного догмату. Конфуцій навчав, що «君子而时中» (*«благородний муж чинить відповідно до ситуації»*). Таким чином, «цюаньбянь» – це не відмова від принципів, а вміння зважити постійне і змінне, «经» (норму) і «权» (зважувати) [11].

Коментатори вказували на те, що Конфуцій не зрадив своїм переконанням, зустрічаючись із жінкою сумнівної репутації, радше навпаки, він діяв у дусі власного вчення: шукаючи можливість «застосувати *дао*» в державі, де навіть зовнішні умови суперечили моралі. Його вчинок ставав не компромісом, а експериментом політичної реалізації принципу *дао* в несприятливому середовищі.

З погляду історичного контексту, зустріч із Наньцзи була не приватною, а політичною. Конфуцій прибув до князівства Вей у пошуках можливості реалізувати свої реформаторські ідеї – зміцнення державного порядку, обмеження влади аристократичних родів і повернення пріоритету *ритуалу* (礼). Проте у Вей реальна влада перебувала не в руках правителя Лін-гуна, а у його дружини Наньцзи та її фаворита Міцзи Ся [4].

Конфуцій чудово розумів, що без згоди Наньцзи жодні його політичні ініціативи не могли бути втілені. У цьому контексті зустріч із нею була не проявом слабкості, а стратегічним ходом – спробою встановити контакт із центром реальної влади.

Однак, на відміну від інших політиків, він зберігав ритуальну дистанцію: шовкова завіса, звернення обличчям на північ, поклони без прямого контакту – усе це перетворює сцену на зразок ритуального самоконтролю.

Його учень Цзи Лу не зміг зрозуміти прихованого сенсу вчинку. Для нього зустріч виглядала як порушення норми «чоловік не спілкується з жінкою» (男女不交). Але Конфуцій мислив у ширшій перспективі: для втілення *дао* іноді необхідно відступити від зовнішньої форми, аби зберегти внутрішній зміст – діяти за принципом «цюаньбянь» (权变).

Пізніші коментатори розвинули саме цю лінію виправдання.

У Чжу Сі (朱熹**)** у «Лунь юй цзижу» (《论语集注》) пояснює це, як прояв морального суверенітету Конфуція: він настільки чистий, що контакт із «нечистою» постаттю не може його заплямувати.

Ван Аньши (王安石**)** запропонував нове тлумачення: *«Якщо дотримуватися лише ритуалу без гнучкості, то як бути Конфуцієм? Є час для*礼 *(ритуалу), є час для* 权 *(зважження/доцільності) – тому Мен-цзи не бачив князів, а Конфуцій бачив Наньцзи»* [12].

Це тлумачення зробило з епізоду зустрічі взірець політичного балансування, показавши, що мудрець знає, коли діяти згідно з нормою, а коли – згідно з доцільністю.

Таким чином, коментаторська традиція перевизначила саму природу вчинку Конфуція: замість «порушення ритуалу» він став прикладом вищої ритуальності – уміння дотримуватися норми через адаптацію до обставин.

Це і є квінтесенція поняття «цюаньбянь» (权变): *«Гнучкість не є відмовою від дао, а засобом його збереження у мінливому світі»*. При цьому коментатори підкреслювали: Конфуцій ніколи не переходив межу між політичною адаптацією і моральною поступкою. Його принцип《道不同，不相为谋》(*«шляхи різні – не можемо діяти разом»*) визначив і результат епізоду: після зустрічі, усвідомивши неможливість реалізації *дао* при дворі, він залишає Вей.

Таким чином, «цюаньбянь» тут лише тимчасова стратегія, але не відмова від ідеалу. Конфуцій міг «зігнутися» заради *дао*, але не «зламатися» заради вигоди. У цьому сенсі зустріч із Наньцзи стає моральним випробуванням, яке Вчитель проходить із гідністю: він вступає в діалог із владою, але зберігає ритуальну й етичну дистанцію. Коментатори різних епох, від Хань до Сун, перетворили цей епізод на парадигму конфуціанської політичної поведінки – образ мудреця, здатного діяти в умовах моральної неоднозначності, не втрачаючи внутрішнього центру.

Таким чином, зустріч Конфуція з Наньцзи, попри її зовнішню двозначність, у коментаторській традиції перетворюється на наочне втілення динамічної природи конфуціанської моралі.

Якщо класична доктрина 礼 (лі, ритуалу) задає незмінні норми поведінки, то поняття 权 (зваженість, доцільність) дозволяє застосувати ці норми в реальній, мінливій ситуації. Так народжується синтез 经 і 权 – постійного і змінного, принципу і дії.

Конфуцій у цьому епізоді не стільки «дотримується» ритуалу, скільки втілює його живий дух. Він зберігає форму «ритуалу», дистанцію, повагу, самовладання, і водночас виявляє мудрість *«доцільності»* – здатності діяти відповідно до політичної необхідності. Саме в цій подвійності розкривається його 《道之活法》 – живе застосування *шляху*.

Коментатори епохи Сун (особливо Чжу Сі та Ван Аньши) бачили в цьому приклад етичного реалізму Конфуція: мудрець не уникає складності, але вміє залишатися вірним собі в неоднозначних обставинах. «цюаньбянь» (权变) для них стало знаком того, що конфуціанська мораль не замкнена в догмі, а має внутрішню рухливість – здатність поєднувати принцип і практику, форму і зміст, ритуал і реальність.

Отже, зустріч із Наньцзи – не епізод компромісу, а урок практичної етики: як зберегти чистоту наміру, не уникаючи взаємодії з владою та використання ритуалу не як стіни, а як мосту між ідеалом і дією.

Через призму «цюаньбянь» (权变) цей епізод стає не моральною дилемою, а демонстрацією досконалої рівноваги – здатності «гнучко діяти, не зраджуючи *дао*».

Саме ця рівновага, де мудрість поєднується з ритуальною точністю, а принцип з політичним розумом, і зробила Конфуція в очах пізнішої традиції не лише «учителем моралі», а й взірцем поведінки у світі, де мораль і влада неминуче перетинаються.

5. Мовні та текстові стратегії етичного замовчування

Перед тим як розглянути безпосередньо сцену зустрічі, варто розмежувати мовні та текстові стратегії етичного замовчування.

Мовні стратегії стосуються вибору слів, синтаксису, ритуальних формул і мовленнєвих актів – тобто способів, якими у висловлюванні кодується етична позиція без її прямого проголошення. Це рівень комунікативної поведінки, де мовлення функціонує як інструмент самоконтролю та соціального регулювання.

Текстові стратегії, натомість, охоплюють структурно-композиційні засоби оповіді: розподіл дії, організацію простору, наративні лакуни, ритуальні рамки. Якщо мовні стратегії «мовчать» у межах реплік, то текстові «мовчать» у самій побудові оповіді, через те, що приховується, опускається або лише натякається.

Мовні стратегії етичного замовчування.

Сцена зустрічі Конфуція з Наньцзи побудована за принципом максимальної мовної економії. У фрагменті повністю відсутні емоційні або оціночні вислови, немає жодного авторського коментаря чи опису почуттів.

Репліка Конфуція: 《吾乡为弗见，见之礼答焉》 (*«Я зазвичай не прагну бачитися, але коли зустріч відбулася, я відповідаю ритуалом»*) – відображає типову конфуціанську модель висловлювання, у якій пряма моральна оцінка заміщується посиланням на *ритуал* (禮) [5].

Тут відсутня будь-яка емоційна інтонація; натомість з'являється *ритуальна формула*, що визначає межу між етичним і соціальним.

Особливу роль відіграє присяга 《予所不者，天厌之！天厌之！》» (*«Якщо я зробив те, чого не мав чинити, – хай Небо зненавидить мене! Хай Небо зненавидить мене!»*) [9]. Це приклад формалізованої мовної формули, яка виконує функцію самозахисту через апеляцію до вищого, безособового морального авторитету. Конфуцій не пояснює свої мотиви, не виправдовується, а лише переносить відповідальність у сферу сакрального, роблячи мовчання етичною заявою.

До характерних ознак мовних стратегій цієї сцени належать:

- використання ритуальних дієслів (稽首, 再拜) з офіційного церемоніального реєстру;
- повна відсутність лексики, пов'язаної з емоціями чи інтимністю;
- формульність і повторення (як у випадку 《天厌之》), що фіксують сталість і контроль, а не спонтанність почуттів;
- безособовість висловлювань, коли суб'єктивне «я» розчиняється в ритуальній формі.

Таким чином, мовна стратегія етичного замовчування полягає у заміщенні емоційного – ритуальним, а суб'єктивного – нормативним. Мова не замовчує у звичайному сенсі, а говорить стриманістю, де мовчання саме стає знаком моральної чистоти.

Текстові стратегії етичного замовчування.

На рівні структури оповіді текст «Історичних записів» демонструє *композиційне мовчання* – замовчування, закладене у спосіб побудови сцени.

Ключовий елемент «завіса» (帷) функціонує не лише як фізичний бар'єр між Конфуцієм і Наньцзи, а й як текстова межа: за нею залишається все, що могло би викликати сумнів або моральну двозначність. Подія описана так, щоб простір потенційного порушення ритуалу залишився «поза словом».

У сцені немає опису поглядів, інтонацій чи реакцій персонажів – лише послідовність дій: вхід, уклін, відповідь, звук прикрас, присяга. Цей перелік формує ритуальний кадр, а не емоційний епізод.

Композиційно текст має *рамкову симетрію*: початок «вклонитися до землі» (稽首) і кінець «поклявся» (矢之曰), обрамлюють центральну подію, утворюючи *замкнений цикл ритуалу*, в якому не залишається місця для інтерпретації почуттів.

Таким чином, *текстова стратегія* полягає у структурному моделюванні мовчання: моральне не проголошується, а випливає з відсутності пояснення. Завіса, паузи та лакуни працюють як механізми етичної дистанції, де читач сам має відчитати приховану напругу.

Мовні та текстові рівні утворюють єдину систему. Мовна стриманість забезпечує ритуальну коректність висловів, тоді як текстова лаконічність – структурну дистанцію між дією та її оцінкою. Разом вони створюють етико-дискурсивний механізм, у якому моральна суть не висловлюється прямо, а проявляється через форму її відсутності.

Сцена зустрічі Конфуція з Наньцзи постає не як опис події, а як *модель конфуціанського мовчання*, де мовна економія й композиційна стриманість виконують роль моральних фільтрів. Тут мовчання не є браком слів, а формою етичного вислову, що узгоджується з принципом *лі* (禮) – говорити лише настільки, наскільки дозволяє ритуал.

Висновки. Сцена зустрічі Конфуція з Наньцзи, описана в «Історичних записах», виявляється не просто історичним анекдотом чи моральним епізодом, а складною текстовою конструкцією етичного мовчання. Її інтерпретація вимагає поєднання лінгвістичного, прагматичного та дискурсивного аналізу, що дозволяє побачити, як у межах конфуціанської традиції моральність реалізується не через пряме висловлення, а через форму мовної стриманості та ритуальної дистанції.

1. *Мовні стратегії* етичного замовчування проявляються у використанні ритуальних формул, безособових висловів і повній відсутності емоційної лексики. Вислови Конфуція – 《吾乡为弗见，见之礼答焉》 і “天厌之！天厌之！》 – демонструють, як ритуальна мова виконує етичну функцію: замість суб’єктивного виправдання діє формула, що апелює до вищого порядку – Неба. Така мовна економія створює ефект «мови, що мовчить», у якій моральна позиція виражається через самоконтроль і стриманість.

2. *Текстові стратегії* побудовані на структурній лаконічності, симетрії та пропущених елементах. «Завіса» (帷) виступає не лише матеріальним бар’єром, а й композиційною межею між видимим і невидимим, сказаним і замовчаним. Відсутність опису діалогу чи емоцій створює лакуну, яка сама набуває етичного значення. Таким чином, структура тексту стає простором реалізації мовчання – етика закодована в самому способі оповіді.

3. В історико-політичному вимірі зустріч уособлює напруження між ритуалом (礼) і доцільністю (权). Конфуцій погоджується на аудієнцію не як компроміс, а як вияв «цюаньбянь» (权变) – гнучкого застосування принципу відповідно до ситуації. Саме цей аспект був ключовим для пізнішої коментаторської традиції, що прагнула виправдати або пояснити поведінку Учителя як прояв мудрого балансу між моральним і політичним.

4. Аналіз коментаторської спадщини – від Сима Цяня до Чжу Сі – показує, що інтерпретації сцени поступово зміщуються від етичної підозри до канонічного захисту образу Конфуція. Тим самим формується *дискурсивна стратегія «очищення»*, у якій мовчання, ритуал і апеляція до небесного порядку стають інструментами збереження морального авторитету.

5. На перетині мовних і текстових рівнів формується цілісна *ритуально-дискурсивна модель етичного замовчування*: мова «мовчить» через ритуал, а текст «мовчить» через композицію. Це мовчання не є браком змісту – воно функціонує як механізм морального контролю, завдяки якому конфуціанська етика уникає прямого оцінювання, залишаючи простір для саморефлексії та ритуальної форми.

Таким чином, сцена зустрічі Конфуція з Наньцзи постає як *модельна ситуація конфуціанського мовлення*, де мовчання, форма і дистанція виконують роль головних носіїв етичного сенсу. У сучасному гуманітарному контексті цей аналіз відкриває можливість розглядати конфуціанський текст не лише як філософський, а як *мовно-комунікативний феномен*, у якому етика мислиться через форму вислову..

Література:

1. 李颖科. 论孔子对司马迁及其《史记》的影响. *唐都学刊,* № 6, 1994, 页 40–46.
2. 无. “子见南子”：儒者的困惑与解惑. *文史知识,* № 3, 2006, 页 10–15.
3. 裴传永. 孔子见南子的前前后后. *走向世界*, № 13, 2011, 页. 11-16.
4. Milburn, O. Gender, Sexuality, and Power in Early China: The Changing Biographies of Lord Ling of Wei and Lady Nanzi. *NAN NÜ,* № 1, 2010, P. 1–29. DOI: https://doi.org/10.1163/156852610X518183
5. 邓超, 余立新. 子可以不见南子吗?. *装备制造与教育*, № 2, 2014, 页 25 – 31.
6. 史国强, 王景莲. “孔子见南子”新议. *濮阳职业技术学院学报*, № 4, 2012, 页 31-38.
7. 刘勃. 孔子见南子，一场双赢的赴约. *环球人物,* № 3, 2020. 页 15-23
8. 张冲. 《论语》“子见南子”章正诂. *枣庄学院学报,* № 1, 2013, 页 50–57.
9. 史杰. 孔子见南子的道德评价. *湖北第二师范学院学报*, № 3, 2018, 页 54–59.
10. Wang, Q. E. Truthful Is Moral: Practicing Ethical Responsibility in Chinese Historiography. *History and Theory,* № 1, 2024, P. 85–105. DOI: https://doi.org/10.1111/hith.12363
11. 龚道运. 论孔子对情的体认. *国际儒学研究,* 第十二辑, 2002. 页 23-29
12. 赖勤芳. 论林语堂对孔子形象的消解与重建. *社会科学辑刊*, № 5, 2007, 页 61–68.

Kostanda I. The meeting of Confucius (孔子) with Nanji (南子) in confucian discourse: language and textual strategies of ethical silence

Summary. The article examines the episode of the meeting between Confucius (孔子) and Nanzi (南子), the wife of the ruler of the state of Wei, as one of the most controversial and discursively significant moments of the Confucian canon. The laconic and fragmentary manner in which this episode is presented in classical sources – *The Analects* (*《论语》*), *Records of the Grand Historian* (*《史记》*), and *Zuo zhuan* (*《左传》*) – precludes direct moral judgment while simultaneously opening a space for centuries of interpretation and commentary. The political context of the event, the moral ambiguity of Nanzi’s figure, the reaction of Confucius’ disciples, and the ritual details of the scene together produce a situation in which ethical positioning is conveyed indirectly, through linguistic restraint, ritualized actions, and textual economy. The study aims to identify linguistic and textual strategies of ethical silence as a characteristic mechanism of Confucian discourse. It demonstrates that linguistic and textual levels function as a unified ritual-discursive system: linguistic economy, ritual formulas, and the absence of emotional vocabulary ensure ethical propriety of expression, while compositional conciseness, symmetry, and omissions create a structural distance between the event and its evaluation. It is argued that the scene of Confucius’ meeting with Nanzi should be understood not as a description of a historical fact, but as a model of Confucian silence, aligned with the principle of *li* (*禮*) and the concept of *quanbian* (*权变*). The proposed approach allows Confucian texts to be interpreted as linguistic and communicative practices in which the form of expression and textual organization perform a key ethical function. The results expand the possibilities of contemporary philological and discourse analysis of classical Chinese sources and contribute to understanding Confucian ethics as a system of indirect linguistic and ritual meaning-making within the historical and cultural context of Ukrainian Sinology.

Key words: Classical Chinese language, wenyan, pragmatics of speech, ethical silence, linguistic restraint, compositional structure, communicative strategy, ritual (*li*), Confucianism.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 07.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 04.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.161,2'367.333
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.17

Кумейко Т. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри бізнес-лінгвістики
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана
https://orcid.org/0000-000-6688-5532

Краснопольська Н. Л.,
кандидат філологічних наук,
доцент, доцент кафедри бізнес-лінгвістики
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана
https://orcid.org/0000-0003-3524-1704

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА ЗАЛЕЖНІСТЬ СУБ'ЄКТА ПОШУКУ ІНФОРМАЦІЇ В ТЕКСТАХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ

Анотація. Статтю присвячено аналізу семантико-синтаксичній залежності суб'єкта пошуку інформації в текстах онлайн-медіа. З'ясовано, що лексико-семантичну групу дієслів інформаційної діяльності представляють сім підгруп, однією з яких є підгрупа «Пошук інформації». Визначено семантико-синтаксичні характеристики зазначеної підгрупи. Окреслено, що семантико-синтаксичну залежність суб'єкта пошуку інформації визначають предикати, які виражають активну дію суб'єкта на об'єкт; предикати, які позначають більший або менший ступінь інтенсивності дії, спрямованої на об'єкт; предикати, які вказують на комунікативну діяльність; предикати зі значенням «писати». Визначено лексичні групи суб'єкта пошуку інформації. З'ясовано, що основним семантичним варіантом презентованих реченнєвих конструкцій є агенс, семантично-синтаксичну залежність якого виражає активний учасник дії. Відзначено, що на утворення реченнєвої структури впливає здатність предиката дії, а саме предиката пошуку інформації, формувати агентивну семантико-синтаксичну залежність. Виявлено типові моделі, які прогнозує семантико-синтаксична залежність суб'єкта пошуку інформації. Зроблено висновок, що продуктивними в цій підгрупі є трикомпонентні (суб'єктна синтаксема – предикат – об'єктна синтаксема) та чотирикомпонентні (суб'єктна синтаксема – предикат – адресатна синтаксема – об'єктна синтаксема) реченнєві конструкції, які реалізує семантико-синтаксична залежність суб'єкта пошуку інформації. Зазначене було проаналізовано в текстах таких інтернет-видань, як «Детектор медіа», «Дзеркало тижня», «Вечірній Київ», «Український тиждень», «Укрінформ».

Ключові слова: суб'єкт пошуку інформації, предикат пошуку інформації, семантико-синтаксична структура речення, семантико-синтаксична залежність.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Комплексне вивчення речення як основної одиниці мови є важливим завданням сучасної лінгвістики. Тому актуальними є дослідження синтаксичних одиниць мови в нерозривному зв'язку з їхніми семантичними категоріями для всебічного аналізу реченнєвотвірного потенціалу предиката. Теорія залежностей дає змогу розв'язати ці важливі питання, висвітлюючи механізми взаємодії компонентів у реченні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суб'єктна синтаксема є предметом дослідження І. Р. Вихованця. М. Я. Плющ, К. Г. Городенської, А. П. Загнітка, Т. Є. Масицької, О. Г. Межова та інших мовознавців. Питання теорії залежностей найгрунтовніше представлені в роботах І. Р. Вихованця, який вирізнив синтаксичні зв'язки та семантико-синтаксичні відношення, обгрунтувавши необхідність дослідження їх в різнотипних структурах [1, 2, 3]. Т. Є. Масицька комплексно дослідила семантико-синтаксичні залежності в реченні як основній синтаксичній одиниці, обґрунтувавши концептуальні засади їхнього виокремлення та розробивши типологію цього явища [4]. У наукових розвідках питання семантико-синтаксичної залежності суб'єкта пошуку інформації учені не висвітлювали.

Формулювання мети і завдань статті. Як відомо, предикат і суб'єкт становлять ядро речення, а дієслово виступає основним морфологічним варіантом предикатної синтаксеми. З огляду на це дослідження речень із дієслівними предикатами, які належать до одного семантичного класу, уможливлює розв'язання проблеми принципів побудови речень. Зазначене зумовлює необхідність вирізнити та дослідити основні семантичні різновиди семантико-синтаксичної залежності суб'єкта інформаційної діяльності, зокрема суб'єкта пошуку інформації, у текстах засобів масової інформації, що є **метою нашого дослідження.** Для досягнення поставленої мети необхідно **розв'язати такі завдання:** 1) виділити зазначену семантичну підгрупу з ЛСГ «Дієслова інформаційної діяльності»; 2) розглянути її істотні ознаки; 2) охарактеризувати семантичне вираження залежності суб'єкта пошуку інформації та визначити її лексичні групи 4) виокремити типові реченнєві конструкції із зазначеними предикатами з текстів онлайн-видань «Детектор медіа», «Дзеркало тижня», «Вечірній Київ», «Український тиждень», «Укрінформ».

Виклад основного матеріалу дослідження. «Семантична диференціація суб'єктної синтаксеми залежить передусім від характеру предиката – найголовнішої в семантико-синтаксичній структурі речення синтаксеми» [1, с. 112]. У реченнях

предикати дії визначають різноманітні типи семантико-синтаксичної залежності. Їхня семантика позначає діяльність, пов'язану зі суб'єктом-діячем, дії якого в основному представлені номінаціями істот [4, с. 97]. Ознаками суб'єктної синтаксеми в реченні є такі: 1) суб'єктна семантико-синтаксична функція; 2) лівобічна позиція щодо предиката; 3) сполучуваність з усіма валентними класами та семантичними типами предикатів; 4) активність при предикатах дії; 5) найширша семантична диференціація; 6) найбільша кількість морфологічних варіантів; 7) типова формально-синтаксична позиція підмета; 8) комунікативна позиція теми [5, с. 5].

Підгрупа дієслів «Пошук інформації» входить до групи дієслів інформаційної діяльності, яку визначаємо як діяльність людини, пов'язану з процесами пошуку (*вишукувати, дізнаватися, добирати, запитувати, знаходити*), збирання (*анкетувати, виписувати, добирати*, *каталогізувати спостерігати, тестувати*), передавання (*агітувати, відказувати, заявляти, консультувати, рекламувати*, *шептати*), отримання (*бачити, дискутувати, заслуховувати, полемізувати, розуміти, чути*), оброблення (*аргументувати, вираховувати, обмірковувати, підсумовувати, систематизувати, членувати*) і збереження (*вивчити, друкувати, занотувати, засвоїти, опублікувати, фіксувати*) інформації, а також технічне оброблення інформації *(блокувати, копіювати, маршрутизувати форматувати, уводити).*

Зазначення підгрупа містить дієслова, що позначають вилучення збереженої інформації. Словом-ідентифікатором слугує дієслово ***шукати***, яке позначає процес виявлення інформації (схованої, загубленої, невідомої тощо) відповідно до мети й завдань суб'єктом інформаційної діяльності. До складу виділеної підгрупи ввійшли такі лексеми: *вивідати*, *вивідувати*, *виписати, виписувати, випитати випитувати, вишукувати, віднаходити, відшукати, відшукувати дізнаватися, дізнатися, дібрати, добирати, добрати, допитати, допитатися, допитувати, допитуватися, довідатися, довідуватися, запитати, запитувати, знаходити, опитати, опитувати, питати, розшукати, розшукувати, розпитувати*, *розпитати, спитати, шукати* (33 одиниці) [6, с. 36].

Основними ознаками цих дієслів є:

1. Динамічність. Денотативна ситуація здатна змінюватися в часі й просторі, займає чітко визначений відрізок на часовій осі та є відображенням фрагмента конкретної ситуації. Напр.: *Вчені* ***знайшли*** *найбільші малюнки на Землі* (*Дзеркало тижня*, 26.05.2021).

2. Часова локалізованість. Відображають реальний, а не умовний час, природним є поєднання з темпоральними поширювачами. Напр.: *Тоді ми* ***довго опитували*** *дівчат, вивчали аудиторію, проводили аналітику медіа та спілкувалися з журналістами* (*Дзеркало тижня*, 02.10.2019.).

3. Фазовість, яка нерозривно пов'язана з часовою ознакою. «Дія в часі її перебігу існує фазово, тобто в кожний окремий відрізок часу відбувається тільки окрема її форма розвитку» [7, с.35]. Лексичними конкретизаторами дієслів інформаційної є фазові дієслова типу *братися, вступати, закінчувати, починати, продовжувати, стати* і под. Напр.: *«Детектор медіа»* ***продовжує опитувати*** *колег щодо найгарячіших нинішніх проблем медіа* (*Детектор медіа*, 20.10.2016.).

4. Наявність активного діяча (суб'єкта). Напр.: ***Правоохоронці*** *дізналися про інцидент із соцмереж, де натрапили на відповідне відео, зняте селянами* (*Вечірній Київ*, 17.08.2025).

5. Інтенсивність дії здебільшого виражена префіксом ***ви-*** Напр.: *Наперед розбирали вони життя поета і* ***вишукували*** *всякі подробиці..* (*Український тиждень*, 31.10.2025); *Під виглядом дружніх розмов та листувань у месенджері зрадники* ***випитували*** *у людей відомості про дислокацію Сил оборони та масові заходи на території регіону* (*Детектор медіа*, 11.10.2023)

6. Суттєвою характеристикою дієслів інформаційної діяльності є спрямованість дії на об'єкт, що передбачає здебільшого наявність двох основних учасників дії, один з яких є «активним діячем» (суб'єктом), а другий «пасивним діячем» (прямим або опосередкованим об'єктом). Напр.: *У таких випадках Глава держави* ***дізнався*** *подробиці бойових дій від безпосередніх учасників на Запоріжжі, а також вручив державні нагороди військовим* (*Вечірній Київ*, 16.08.2023). *Цей проєкт ми довго готували,* ***опитували*** *туристів, вивчали європейський досвід* (*Вечірній Київ*, 05.07.2021) [6, с. 28-31].

У підгрупі «Пошук інформації» семантико-синтаксичну залежність суб'єкта визначають предикати, виражені такими лексичними групами:

1) предикати, що виражають активну дію суб'єкта на об'єкт, напр.:*..які* (*кінокритики й кінокритикині – авт.*) *щороку* ***добирають*** *найцікавіші новинки та новинки та ретроспективні програми* (*Вечірній Київ*, 16.10. 2022); *Історики віддавна* ***шукають*** *відповіді на запитання..*(*Український тиждень*, 30.01.2022); *Під час перевірки чоловіка на антиукраїнську діяльність військові* ***знайшли*** *у нього листування з російськими абонентами* (*Вечірній Київ*, 24.03.2023); *У своєму мистецтві автор* ***шукає*** *відповіді на важливі питання буття*(*Вечірній Київ*,, 08.08. 2023);

2) предикати, що позначають більший або менший ступінь інтенсивності дії, спрямованої на об'єкт, напр.:*...київський журналіст Григорій Мєстєчкін* ***розшукав*** *її адресу й приїхав переконувати показати свої давні твори в Києві* (*Український тиждень*, 12.12.2023); *..докази так ретельно* ***вишукують*** *деякі сучасні апологети християнства..* (*Український тиждень*, 25.03.2025); *..можливо, «святий» отець сам* ***випитав*** *у неї інформацію..* (УТ, 12.11.2024); *Ймовірно, бандити саме у неї* ***вивідали*** *інформацію про інших жертв, а також використали її як приманку (Український тиждень, 15.02.2008)*;

3) предикати, які вказують на комунікативну діяльність, напр.: *всі один до одного принюхуються, намацують контакти,* ***вивідують*** *настрої та плани й попередньо домовляються..* (*Український тиждень*, 22.02.2022); *Відповіді на ці запитання ми* ***шукали*** *у дитячої психологині Яни Поліщук (Дзеркало тижня, 19.04.2019); ...він уже* ***запитує*** *про наше перше побачення..* (*Український тиждень*, 10.11.2025); *Ми також* ***опитали*** *близько 90 відсотків пасажирів літака (Дзеркало тижня, 28.05.2021)*;

4) предикати зі значенням «писати», напр.: *«Я <...>* ***виписала*** *всі імена в блокнотик і всіх обдзвонила»..*(*Український тиждень*, 06.05.2024); *..читачі* ***виписували*** *й вивчали напам'ять улюблені вірші* (*Вечірній Київ*, 21.02.2022).

Семантичне вираження суб'єкта дії, залежного від предикатів пошуку інформації, дало змогу виокремити групи, у яких суб'єкт дії репрезентує:

1) ім'я та прізвище особи, напр.: *Діалог Василя Кричевського з Юрієм Яновським віднайшла в неопублікованій версії «Майстра корабля»* ***Ярина Цимбал*** (*Український тиждень*, 06.12.2023);

2) прізвище особи, напр.: ***Трамп*** *напередодні запитував у Путіна дозволу на відправку цієї зброї Україні* (*Український тиждень*, 20.10.2025).

3) назви професій, напр.: *Місце злочину оточене,* ***поліцейські*** *опитують свідків і потерпілих* (*Дзеркало тижня*, 03.03. 2021); ***Учитель*** *бачить кожного, залучає до активностей,* ***опитує*** (*Вечірній Київ*, 23.05.2025);

4) національності, напр.: ***Українці*** *вигадали нові глузливі прізвиська для окупантів чи повітряних тривог, дібрали слова на позначення героїзму ЗСУ та визначилися, як називати російську політику знищення України* (*Дзеркало тижня*, 09.01.2025).

5) назви осіб, які становлять загрозу для інших, напр.: ***Шахраї*** *<...> випитують конфіденційні дані і відправляють на підробні сторінки фінустанов* (*Вечірній Київ*, 04.05.2025); ***Загарбники*** *продовжують вивідувати позиції ЗСУ в Ізюмському районі* (*Укрінформ*, 11.04.2022);

6) назву осіб за діяльністю, напр.: *Деталі цього періоду його життя* ***біографи*** *вишукують по дрібках, по окремих фразах у листах, по тематиці і присвятах віршів* (*Вечірній Київ*, 25.11.2020); *СБУ встановила, що* ***агент*** *дізнавався координати цих локацій* (*Вечірній Київ*, 20.05.2020).

7) назви посад, напр.: ***Президент України*** *спілкувався з військовими <...> вручив державні нагороди Захисникам і дізнавався з перших вуст про ситуацію на передовій* (*Вечірній Київ*, 22.03.2025).

8) загальну назву особи, напр.: *..чоловіки* запитували про зброю.. (*Український тиждень*, 25.08.2025).

9) назви мешканців міст, напр.: *І (****кияни*** *– авт.) вишукують у пресі повідомлення..* (*Вечірній Київ*, 08.10.2020).

10) кількість, напр.: *..потім* ***багато хто*** допитувався *про найважливіше в характері основоположника української естрадної музики..*(*Дзеркало тижня*, 19.04.2019);

11) назви онлайн-медіа, напр.: ***Укрінформ*** *розпитав Олега Покальчука як експерта програми «Стійка Україна», як впливають на стійкість українського суспільства геополітичні процеси у світі* (*Укрінформ, 20.03.2023*);

12) назви, що належить до сакральної лексики, напр.: *..на березі озера* ***Христос*** *не запитував його про ставлення до держави* (*Український тиждень*, 03.09.2025)

Семантико-синтаксична залежність суб'єкта пошуку інформації прогнозує такі реченнєві конструкції:

S + Pv + O. Реченнєву модель утворюють предикат пошуку інформації, суб'єктна та обєктна залежності, напр.: *...****віднайшов*** *там* ***Іван Гончар*** *і записав* ***розповідь с****тарожилів про ймовірну приналежність полотна пензлю Тараса Шевченка* (*Вечірній Київ,* 20.05.2019); *Згадаймо, наприклад, медіаплан,* ***який*** *(медіаплан – авт.)* ***розшукав «Бігус.інфо»*** *..* (*Детектор медіа,* 05.09.2023);

S – Pv + Ad. Модель речення продукують предикат пошуку інформації, субєктна та адресатна залежності з дієсловами «опитувати», «опитати», напр.: ***Дослідники опитали дев'ять керівників*** *медіаорганізацій – як національних, так і місцевих..* (*Детектор медіа,* 03.10.2024); ***Вони опитують людей****, бо хочуть знати, на які послуги корпорації є попит* (*Детектор медіа,* 03.10.2023);

S – Pv + O + Ad. Реченнєву структуру формують предикат пошуку інформації, субєктна, адресатна та об'єктна залежності, напр.: *Я* ***запитував*** *їх про це, бо мене турбує думка, що Бог помер, а я не мав можливості бути присутнім на похороні* (*Український тиждень*, 09.10.2025); *Щовечора лікар проводить обхід,* ***запитує*** *про самопочуття дітей та своєчасно реагує на будь-які симптоми нездужання* (*Вечірній Київ,* 17.12.2024).

S – Pv + O + L. Структуру утворюють предикат пошуку інформації суб'єктна, об'єктна та локативна залежності, напр.: *...тому* ***я*** *навмисно* ***виписала їх*** (*думки* **–** авт.) *у* ***блокнот****, щоб не забути* (*Детектор медіа,* 29.04.2024); ***Ексглава ДКР*** *Олександр Руснак* ***про своє звільнення дізнався зі ЗМІ*** (*Дзеркало тижня,* 30.11.2021).

Висновок. Аналіз семантико-синтаксичної залежності суб'єкта пошуку інформації репрезентує основні тенденції організації семантико-синтаксичної структури речення в текстах онлайн-медіа. Суб'єкт, сформований предикатами пошуку інформації позначає істот, які виконують конкретну дію; у дослідженні він репрезентований 12 семантичними групами. Для формально-синтаксичної структури речень із зазначеними предикатами характерний як простий підмет, так і складений. Правобічну позицію можуть займати об'єктна, адресатна та локативна синтаксеми, наявність яких залежать від лексичного значення предиката. Модель **S – Pv + Ad** формує предикат з лексичним значенням «опитуватти». Поширеними реченнєвими структурами в цій підгрупі є **S + Pv + O** та **S – Pv + O + Ad.** Перспективним вважаємо дослідження семантико-синтаксичної залежності суб'єкта інших підгруп дієслів інформаційної діяльності, таких як збирання, передавання, отримання, оброблення, збереження інформації та технічного оброблення інформації..

Література:

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ : Наук. думка, 1992. 222 с.
2. Вихованець І. В. Граматика української мови. Синтаксис: підручник. Київ : Либідь, 1993. 386 с.
3. Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови: академ. граматика укр. мови. Київ.: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.
4. Масицька Т. Є. Типологія семантико-синтаксичних залежностей: монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня». 2016. 416 с.
5. Межов О. Г. Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01.Київ, 1998. 19 с.
6. Кумейко Т. А. Синтаксична структура речень з дієсловами інформаційної діяльності: дис. ... канд. філол. наук : 10. 02.01. Київ, 2015. 271 с.
7. Масицька Т. Є. Граматична структура дієслівної валентності. Луцьк : Ред.-вид. відд. Волин. держ. ун-ту ім.Лесі Українки, 1998. 208 с.
8. Кумейко Т. А. Морфолого-синтаксична реалізація і варіанти моделей речень з дієсловами інформаційної діяльності підгрупи «Пошук». *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова: Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*. 2013. С. 89–94.

Kumeiko T., Krasnopolska N. Semantic and syntactic dependence of the subject of information search in online media texts

Summary. The article is dedicated to the analysis of a lexico-semantic group of verbs of informational activity consisting of seven subgroups, one of which is the subgroup "Information Search." The semantic-syntactic characteristics of this subgroup are defined. It is outlined that the semantic-syntactic dependence of the information-

search subject is determined by predicates expressing the subject's active influence on the object; predicates denoting a greater or lesser degree of intensity of the action directed at the object; predicates indicating communicative activity; and predicates with the meaning "to write." The lexical groups representing the subject of information search are identified. It is clarified that the primary semantic variant of the presented sentence structures is the agent, whose semantic-syntactic dependence is expressed by an active participant in the action. It is noted that the formation of the sentence structure is influenced by the ability of the action predicate – specifically, the predicate of information search – to form an agentive semantic-syntactic dependence. Typical models predicted by the semantic-syntactic dependence of the information-search subject are identified. The study concludes that the most productive constructions in this subgroup are three-component (subject syntacteme – predicate – object syntacteme) and four-component (subject syntacteme – predicate – addressee syntacteme – object syntacteme) sentence structures, which are realized through the semantic-syntactic dependence of the information-search subject. The analysis is based on texts from online outlets such as *Detector Media, Dzerkalo Tyzhnia, Vecherniy Kyiv, Ukrinform, Ukrainskyi tyzhden/*

Key words: subject of information search, information-search predicate, semantic-syntactic sentence structure, semantic-syntactic dependence.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 12.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 10.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.111'42:81'373.43
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.18

Купцова Т. А.,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри іноземних мов
Українського державного університету науки та технологій
https://orcid.org/0000-0002-0876-0384

Колієва І. А.,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри іноземних мов
Українського державного університету науки та технологій
https://orcid.org/0009-0005-1865-6336

СПОСОБИ ТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Анотація. В статті розглядаються способи творення неологізмів в сучасній англійській мові публіцистичного дискурсу. Наголошується, що сьогодні як ніколи раніше відбувається збагачення англійської мови завдяки появі різноманітних неологізмів, що широко входять не тільки в мову молодого покоління, але й в засоби масової інформації. Підкреслюється, що в результаті семантичних змін в конотативному аспекті лексичного значення відбувається або покращення, або погіршення значення. У випадку посилення позитивної емоційної оцінки в конотативному аспекті лексичного значення, йдеться про покращення значення. Відповідно, коли посилюється негативна емоційна оцінка в конотативному аспекті лексичного значення, йдеться про погіршення значення. Сьогодні питання зв'язку мови та суспільства знову привертає до себе увагу, бо багато лінгвістів усвідомлює необхідність нового зближення мовознавства із суспільними науками та опису лексичних груп, які номінують важливі для суспільної свідомості поняття. Підкреслюється актуальність розвитку науки неології тому, що попри її значущість, теорія сучасної неології недостатньо розвинена. Описані основні способи творення нових слів в публіцистичному дискурсі англійської мови, а саме: афіксація, конверсія, словоскладання, усічення, абревіація. Авторки аналізують ці види словотворення на прикладах і відмічають, що афіксація, абревіація та конверсія є самими продуктивними при творенні неологізмів в публіцистиці, але спосіб усічення, який раніше був менш вживаним способом, сьогодні набуває неабиякої популярності в мас-медіа. Представлені найпоширеніші афікси неологізмів в публіцистиці. Доводиться, що для стилю мас-медіа, особливо останнім часом найпоширенішими є дієслова, утворені від іменників (йдеться про метод конверсії), при цьому утворена лексема часто лише частково пов'язана значенням зі словом-основою. Зазначається, що найбільша кількість абревіатур у сучасній англійській мові належить до сфери інтернет-спілкування і технологій. Підкреслюється, що завдяки неологізмам реалізується невичерпний потенціал мови.

Ключові слова: неологія, неологізми, публіцистичний дискурс, словотворення, афіксація, словоскладання, абревіація, усічення, конверсія.

Постановка проблеми. У сучасному світі, який трансформується дуже швидко, лексика є рухливим пластом, що постійно оновлюється і змінюється. Англійська мова, яка є самою поширеною мовою у світі, щоденно поповнюється новими словами та фразами, які допомагають висвітлювати політичні, економічні, соціальні, технологічні складові суспільства. У сучасному публіцистичному дискурсі неологізми відіграють велику роль як у висвітленні цих суспільних сфер буття, так і допомагають привернути увагу читача до пропонованого для читання матеріалу. Дослідження способів творення неологізмів та їх переклад є актуальним з огляду на той факт, що у дослідників немає єдиної думки з даної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження творення та перекладу новоутворень (неологізмів) займаються дослідники Верба Л., Алексенко С., Гречанюк Ю., Алаторцева С., Курило Т., Довбня Л., Сивак А. та інші.

Мета. Дослідження шляхів творення неологізмів публіцистичного дискурсу в XXI столітті в англійській мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновідомо, що лексичний пласт мови є найбільш чутливим до різного роду трансформацій: суспільних, історичних, технологічних, наукових тощо. Зі зміною життя та діяльності людини, безперервно змінюється і лексичний склад мови. З'являються нові слова та лексичні звороти, деякі слова та звороти переходять у пасивний словниковий запас, інші – набувають нових значень, втрачаючи попереднє значення. Важливим чинником поповнення словникового запасу мови є «новоутворення», які з'являються завдяки суспільно-політичним, економічним, технологічним, культурним змінам. Вони формуються або на базі уже існуючих слів (слово *viral– вірусний змінило значення на «те,що популярне та швидко шириться в інтернеті»; cloud – «хмара на небі» набуло ще значення «хмарне сховище»; troll – «людиноподібне міфічне створіння» набуло значення «анонімний підбурювач» тощо),* або входять в мову як запозичення з інших мов (з французької – *attaché, heritage*; з латинської – *a priori, alma mater*; з італійської – *studio, dome*).

Як слушно стверджується дослідниками, в результаті семантичних змін в конотативному аспекті лексичного значення є або покращення, або погіршення значення. У випадку посилення позитивної емоційної оцінки в конотативному аспекті лексичного значення, йдеться про покращення значення. Так, слова *ambitious* та *aggressive* дедалі набувають позитивного значення

у зв'язку поваги до тих, хто досягає успіху у конкурентній боротьбі; слово *minister* мало початкове значення «служник», тобто, знову можемо говорити про покращення значення як і зі словом *cool* – «прохолодний», яке набуло позитивного значення «крутий, модний, стильний». Відповідно, коли посилюється негативна емоційна оцінка в конотативному аспекті лексичного значення, йдеться про погіршення значення. Так слово *awful* «страшний», «злий» раніше мало значення «величний», а *silly* – «дурний» означало «гідний».

Особливо інтенсивно відбуваються трансформаційні процеси в лексичному складі мови в періоди радикальних суспільно-політичних перетворень, у результаті науково-технічного прогресу, підйому культури та мистецтва, активізації зовнішніх контактів мовного колективу тощо. В останні десятиліття неологізми все частіше стали з'являтися у військовому пласті мови, що стало результатом появи і впровадження нових технологій, техніки. Так, «неологізми, які утворилися в українській мові під час війни, набули такої популярності й поширення, що їх стали активно фіксувати англомовні ресурси. Унаслідок цього англійська мова стрімко поповнюється новими лексичними інноваціями, запозиченими з української, які сприяють усвідомленню іншої культури та розумінню причин ведення війни й необхідності її виграти. Одним із найпопулярніших неологізмів стало слово rushism (ra shism) – рашизм, новий термін, який у відомому Urban Dictionary подано як «російський варіант нацизму», тобто форми фашизму, відмінною рисою якого є ненависть до ліберальної демократії. Неологізм утворено шляхом поєднання слів russia та фашизм [1]. Іншим прикладом є пов'язана з попереднім неологізмом лексична одиниця rushist (rashist) – рашист (російський фашист). Ця лексична інновація виникла в результаті поєднання слів «російський», «расистський» і «фашистський». Широко використовується в Україні для опису послідовників експансіоністської ідеології російського уряду путіна [1]. Яскравим неологізмом стало слово orcs – орки: лексична інновація створена за аналогією з потворами, які фігурують у трилогії «Володар кілець» Джона Толкіна, що акцентує на тому, що ворогів не вважають за людей.

Дослідники справедливо відмічають, що інтерес лінгвістів до проблеми історичного розвитку мови та до зв'язку історії останньої з історією носія мови та з його культурою то значно виростає, то послаблюється з появою нових модних течій, але повністю не зникає. Сьогодні питання зв'язку мови та суспільства знову привертає до себе увагу, бо багато лінгвістів усвідомлює необхідність нового зближення мовознавства із суспільними науками та опису лексичних груп, які номінують важливі для суспільної свідомості поняття [2, с. 13].

Зрозуміло, що значною мірою це зумовлено сучасним станом науки про мову, завданнями, що стоять перед нею та її методами [3, с. 94]. Водночас, дослідники стверджують, що неологія (як сукупність неологізмів і як наука про них) не привертала належної уваги лексикологів аж до 1960-х рр. Н. З. Котелова пише:«…в деяких країнах існують центри неології, які займаються науковим дослідженням неологізмів, питаннями культури мови, стандартизації мови, що організують інформаційно-довідкову службу» [4, с. 131].

Дослідники підкреслюють, що «нелогічна лексикографія, або неографія, з цієї точки зору – наука про особливості проектування та складання словників неологізмів, про специфіку нового слова, значення і словосполучення як об'єктів таких словників. Крім того, рішення основних питань неології (теорії нового слова) було поставлено на наукову основу в результаті формування емпіричної бази, створеної серією словників нових слів» [3].

Є підстави вважати, що основними проблемами теорії сучасної неографії є «створення надійної класифікації і типології словників неологізмів, узагальнення досвіду роботи зі створення словників новацій різних типів, визначення шляхів відбору і організації інформації в межах кожного словника, а також проблеми, пов'язані зі створенням автоматичних словників неологізмів, неологічних банків даних тощо» [5].

Розглянемо найпоширеніші способи утворення неологізмів у сфері сучасних англомовних публіцистичних текстів.

Афіксація. У сучасній англійській мові значна кількість іншомовних слів утворена за допомогою способу афіксації, тобто за допомогою додавання до основи слова словотворчої частки – афікса: префікса або суфікса. Найбільш поширеними словотворчими префіксами є ті, що позначають розмір: демінутивні – micro- (microcosm, microchip, microblogger), nano- (nanoagent, nanobilayer, nanoform); аугментативні – mega- (megaflop, megaissue, megaPee), super- (superdrug, superhuman, supercomputer), tera- (teraproject), hyper- (hypermuodikals, hyperplan); заперечні – un- (unlock, unadapts, uncoach); афікси неповноти значення: pre- (preecho); post – (postshow).

Прикладами афіксації можуть слугувати: brainstorming – діяльність або метод ведення бізнесу, при якому група людей збирається разом, щоб запропонувати багато нових ідей для можливого розвитку; cyber soldier – військовослужбовець, який атакує ворога за допомогою комп'ютерів або Інтернету; lookism – несправедливе ставлення до когось або несправедливі почуття до когось через його зовнішній вигляд; nonversation – безглузда або беззмістовна розмова; короткий обмін без слів, особливо через те, що учасники не розмовляють однією мовою; casualization – зміна робочих практик, щоб штатні працівники були переведені на тимчасові або короткострокові контракти; googleable – фраза, побудована таким чином, щоб її було легко знайти в Google [6].

Прикладами неологізмів, утворених за допомогою афіксації з використанням найбільш уживаних в сучасній розмовній мові, таких як –er та –ie(s), можуть слугувати trallarder – нове французьке дієслово, що означає «намагатися» або «викладатися на повну», чи то в грі, чи то в навчанні, чи то в спорті; resfeber – шведський неологізм, що описує суміш тривоги та очікування в серці мандрівника перед початком подорожі; pelfies – селфі з домашніми улюбленцями; delfies – селфі з собаками; dronie – селфі, зроблене за допомогою дрона; felfies – «фермерське селфі», на якому зображені фермери, що позують на тлі отар овець, чистять шерсть коней або спираються на огорожі свинарників, таким чином виводячи природу в Інтернет; helfies – селфі зачіски, в якому головне – волосся і не видно обличчя тощо.

У публіцистичному дискурсі можна зустріти неологізми, утворені шляхом додавання суфікса –er до основи іменника або дієслова: marcher – демонстрант; Brexiter – людина, яка підтримувала вихід Великобританії з ЄС; Remainer, навпаки, – прихильник ЄС; senior (junior) graders – учні старших (молодших класів). У досліджуваному пласті лексики суфікс –ship у сполученні з морфемою –man утворює іменники, що вказують на ознаку, характеристику: craftsmanship – мистецтво впливу на

маси; brinkmanship – балансування на межі війни; statesmanship – мудрість державного діяча. Особливою продуктивністю також відрізняються суфікси -ism (adultism, singlism, Trumpism) і –ing (vamping, pyjamming), що позначають процес або дію, що характеризуються певною поведінкою учасників. Непродуктивний суфікс –dom в мас-медіа набуває продуктивності при творенні неологізмів: officialdom – офіційні кола, gangsterdom – кримінальні кола; oildom – нафтова промисловість.

Конверсія. Як відомо, йдеться про перехід слова з однієї частини мову в іншу. Висока частотність уживання такої лексики характерна для стилю мас-медіа, особливо останнім часом. Найпоширенішими є дієслова, утворені від іменників: *to amazon* – здійснювати покупки на сайті Amazon.com, *to friend* (що ґрунтується на відношенні «дія – об'єкт»). Доречно зазначити, що утворена лексема часто лише частково пов'язана значенням зі словом-основою: *to hit* (дивувати) – *a hit* (успіх), *a like* (від *to like*), що використовується в Інтернеті. Іншими прикладами конверсії є, наприклад, такі неологізми як to Al-ify – застосовувати штучний інтелект до чогось; to Zoom\to Teams-ify – проводити зустрічі або спілкування за допомогою відео конференцій; to TikTok\to Reel – створювати короткі відеоролики; to deep-dive\to flesh-out – детально дослідити тему або розвинути ідею тощо.

Словоскладання. В англійській мові найбільш поширеними є складні слова, що утворені від двох основ. В засобах масової інформації дедалі частіше зустрічаються іменники, утворені шляхом словоскладання дієслова з прийменником: apply-in – вимоги рівних можливостей при працевлаштуванні; sit-in – сидячий страйк, lobby-in – конференція з політичних питань, buy-in – вигідна угода, break-in вторгнення в особисте життя.

Досить часто використовується модель *дієслово-прислівник.* При цьому один і той же прислівник може поєднуватись з різними дієсловами, а утворене складне слово має унікальне значення. Як приклад розглянемо словоскладання з деякими прислівниками: drop-out – молода людина, що покинула навчання, walk-out – страйк, lay-out – людина, яка втратила роботу; build-up – накопичення військових сил, break-up – розпад, make-up – примирення, pile-up – велика кількість, take-over – захоплення влади, switch-over – перехід (на іншу тему); readaway – короткий відпочинок, де основним заняттям є читання та обговорення книг тощо.

Доцільно згадати складні слова, утворені за допомогою синтаксичних словосполучень, як приклад: has-been (або політичний діяч, що втратив свій вплив в політиці, або товари, що вийшли з ужитку), know-how (уміння, практика, знання).

Можна навести й інші приклади неологізмів, утворених шляхом словоскладанням: Drynuary – «сухий січень» – популярне новорічне рішення та виклик для здоров'я для людей, які вирішили утриматися від алкоголю та інших надмірностей після святкового сезону; colocation – відпустка в місцях з прохолоднішим кліматом у теплі місяці року; sneakerina – взуття, яке є поєднанням кросівок і балеток; frost-jacking – крадіжка автомобіля, який був залишений без нагляду з увімкненим двигуном для розморожування в дуже холодну погоду; friendflation – зростання витрат на зустрічі з друзями; newstalgia – тенденція, в якій поєднуються старі та нові ідеї та стилі для створення затишної, звичної атмосфери, яка водночас є актуальною та сучасною; summerween – святкування Хелловіна, яке проводиться влітку, а не 31 жовтня; booktivist – людина, яка використовує прочитане в книгах, щоб сприяти політичним або соціальним змінам; stopover-cation – туристичний тренд, за яким мандрівники проводять час у місті, де їхній рейс робить зупинку, перш ніж продовжити подорож до основного пункту призначення; vibecession – період, коли люди відчувають, що економіка перебуває в поганому стані, навіть якщо насправді вона є стабільною або зростає; cloudflation – зростання вартості хмарних обчислювальних послуг; femgore – жахливі історії, в яких головними героїнями є жінки, які вчиняють насильницькі дії, а не стають їх жертвами.

Усічення. У більшості випадків утворення нових слів за допомогою усічення відтинається завершальна частина слова (що, зазвичай включає суфікси і / або закінчення, але, можливо, і частини основи): trans (transgender), obvi (obviously) тощо. Багато слів з цього розряду є складними, тобто складаються з двох частин: grip-lit (gripping literature), edtech (educational technology), disinform (від disinformation). Усічення характеризується мінімальним стилістичним забарвленням, що обмежує вживання таких неологізмів у розмовній мові. Проте в текстах ЗМІ, що відображають різноманітні реалії життя, вони вживаються досить часто: rizz – походить від слова charisma. Людина, яка має «грайливість» у романтичних стосунках;. ship – скорочення від «relationship» (стосунки); також використовується як дієслово для позначення бажання бачити двох людей разом; sis – скорочення від слова «сестра», але може використовуватися для звернення до будь-кого; зазвичай використовується для вираження того, що сталася якась драматична подія тощо.

Слід зазначити, що спосіб усічення характеризується високою продуктивністю і набуває неабиякої популярності через загальну тенденцію англійської мови до спрощення і мінімізації мовних засобів. Спочатку такі неологізми сприймаються як одиниці неформального стилю, а згодом стають все поширенішими і на просторах ЗМІ.

Абревіація є також одним із способів творення неологізмів. У газетах можна зустріти скорочення, які не можна знайти ні в жодному зі словників, ні в довідниках. Це є результатом появи нових понять у зв'язку з швидкими змінами в політичній, науковій, технічній сферах. Іноді номінанти цих понять є занадто довгими, а їх назви стають досить відомими, що допускає скорочення.

Слід зазначити, що абревіації піддаються не тільки терміни, найменування груп, організацій, а й стандартні, поширені вирази. Варто зазначити, що найбільша кількість абревіатур у сучасній англійській мові відноситься до сфери інтернет-спілкування і сучасних технологій. Серед найбільш цікавих абревіацій можна виділити наступні: Rad – скорочення від «rich autumn dad»: чоловік, який одягається в стилі заможних сільських джентльменів, наприклад, носить одяг з твіду та вельвету, навіть якщо він молодий і не має дітей; AEO – скорочення від «answer engine optimization» (оптимізація пошукової системи відповідей): форма SEO, яка дозволяє інструментам штучного інтелекту відповідати на конкретні запитання користувачів, а не просто надавати посилання на веб-сайти; FaaS – скорочення від «farming as a service» (сільське господарство як послуга): бізнес-модель, за якою фермери орендують спеціалізоване обладнання, технології та послуги за потреби, а не купують їх; DWM – скорочення від «date with me» (побачення зі мною): тенденція, коли хтось публікує в соціальних мережах інформацію про свої побачення, часто з відео, що документують побачення в режимі реального часу; NATO dating – скорочення від «не

прив'язаний до результату знайомства»: підхід до знайомств, при якому людина зосереджується на насолоді від процесу, а не на очікуванні серйозних стосунків; DPP – скорочення від «цифровий паспорт продукту»: онлайн-запис важливої інформації про продукт, наприклад, з чого він виготовлений і який вплив він має на навколишнє середовище; SoLoMo – скорочення від «соціальний», «місцевий» та «мобільний»: маркетингова стратегія, за якою інформація та пропозиції про місцеві компанії та послуги надсилаються людям у соціальних мережах або на їхні мобільні телефони; DeFi – скорочення від «дерегульовані фінанси»: фінансова система, яка використовує криптовалюту, а не традиційні банки, щоб дозволити людям і компаніям купувати та продавати товари та послуги один одному.

На відміну від абревіатур *акроніми* можуть вимовляються як звичайне слово: yolo (you only live once) – «життя одне» (використовується для виправдання чогось дорогого і нерозумного, або для заохочення кого-небудь на ризикований вчинок); FOMO (fear of missing out) – страх пропустити що-небудь (подія, можливість тощо), IMHO (in my humble opinion) – на мою скромну думку; AMA (ask me anything) – запитай мене про що завгодно; або ж вимовлятися по літерах FYI (for your information) – до твого відома; BRB (be right back) – зараз повернуся; IDK (I don't know) – я не знаю; JK (just kidding) – жартую; TL;DR (too long; don't read) – занадто довго; не читай; LMK (let me know) – повідомте мене тощо.

Висновки. Отже, в кожній мові ніколи не зупиняється процес збагачення її новими словами. Ця особливість є характерною рисою публіцистичного дискурсу, який відображає зміни в усіх сферах людського буття. Поповнення словникового запасу публіцистичного пласту англійської мови відбувається завдяки новоутворенням способами афіксації, конверсії, словоскладання, усічення та абревіації. Слід наголосити на актуальності поповнення словникового запасу мови лексичними одиницями, так як це активізує словотворення, яке в свою чергу реалізує потенціал мови.

Література:

1. Нові слова та звороти, що ввійшли в ужиток з початком війни. URL: https://vseosvita.ua/news/novi-slova-ta-zvoroty-shcho-vviishly-v-uzhytok-z-pochatkom-viiny-73926.html (дата звернення: 10 грудня 2025 року).
2. Верба Л. Порівняльна лексикологія англійської та української мов.[англ./укр.]: Навчальний посібник для ВНЗ. Нова Книга. 2008. 248 с.
3. Алексенко С. Вербалізація категорії оцінки в англійських кіно рецензіях. *Закарпатські філологічні студії: науковий журнал*. Видавничий дім «Гельветика», 2019. Т. 1 № 11. Ужгород. С. 82–86.
4. Гречанюк Ю. Поняття «неологізм» і його типологія. Збірник тез доповідей VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Іноземна мова у професійній підготовці спеціалістів: проблеми та стратегії». Кропивницький, 2022. 423 с.
5. Курило Т. Неологізми суспільно-політичної сфери (на матеріалі політичних промов Дж. Буша). Перекладацькі інновації: матеріали V Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції. Суми, 2015. С. 20–22.
6. Cambridge Dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/brainstorming (дата звернення: 08 січня 2026 року).
7. Сивак А. О. Способи утворення неологізмів, які використовуються при висвітленні подій, пов'язаних із пандемією Covid-19. Publishing House «Baltija Publishing», 2021. С. 263–267.

Kuptsova T., Koliieva I. The ways of creating neologisms in publicistic discourse in modern English

Summary. The article discusses ways of creating neologisms in modern English publicistic discourse. It is noted that today, as never before, the English language is being enriched by the emergence of various neologisms that are widely used not only by the younger generation, but also in the media. It is emphasised that as a result of semantic changes in the connotative aspect of lexical meaning, there is either an improvement or a deterioration in meaning. In the case of an intensification of the positive emotional evaluation in the connotative aspect of the lexical meaning, we are talking about an improvement in meaning. Accordingly, when the negative emotional evaluation in the connotative aspect of the lexical meaning intensifies, We are talking about a deterioration in meaning. Today, the question of the connection between language and society is once again attracting attention, as many linguists realise the need for a new convergence between linguistics and the social sciences and the description of lexical groups that nominate concepts important to public consciousness. The relevance of the development of the science of neology is emphasised because, despite its importance, the theory of modern neology is not sufficiently developed. The main methods of creating new words in English journalistic discourse are described, namely: affixation, conversion, word formation, truncation, and abbreviation. The authors analyse these types of word formation using examples and note that affixation, abbreviation and conversion are the most productive in the creation of neologisms in journalism, but the method of truncation, which was previously less commonly used, is now gaining popularity.

Key words: neology, neologisms, journalistic discourse, word formation, affixation, compounding, abbreviation, truncation, conversion.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 07.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 03.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81'373.23:81'373.611
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.19

Куцак Г. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
https://orcid.org/0000-0001-7901-2669

ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНОЇ МОТИВОВАНОСТИ ТА СЕМАНТИКИ ОДНОСЛІВНИХ НАЗВ ОСІБ ЗА ВИДОМ ДІЯЛЬНОСТИ

Анотація. У статті зроблено спробу окреслити співвідношення структурно-семантичної мотивованості й засобів опису однослівних назв осіб за видом діяльності, на прикладі їхніх дефініцій простежити роль внутрішньої форми похідного слова в розпізнаванні об'єкта навколишнього світу сприймачем.

У кожному дериваті закладено певні загальні ознаки про поняттєву (ономасійну) категорію, до якої він належить, і конкретизовану інформацію про ословлюваний предмет. Відомості, подані в статтях тлумачних словників, неоднаково розкривають його сутність, не завжди оприявнюють твірну основу. У трактуванні агентива можуть бути засвідчені «живі» зв'язки, що оприявнюють сутність мотивованості номінативної одиниці, − складники дефініції, за допомогою яких у свідомості носіїв мови можна відтворити первинну інтерпретацію і референційну ознаку об'єкта дійсности. Ступінь асоціативно-змістового згортання в похідній назві залежить від «обсягу» думки про об'єкт номінації, кількости залучених до цього процесу ономасійних категорій і мотивувальних основ. Словотворчий засіб і мотивувальне слово становлять частину змістової основи похідної лексеми − внутрішньої форми слова.

Деривати із семантичною структурою у словниках трактують головно за допомогою твірної основи чи споріднених слів. Дефініція може бути репрезентативною щодо когнітивного задуму номінатора, бо мотивувальна основа, що експлікує внутрішню форму слова, часто стає тією самою істотною чи характерною ознакою лексеми, за допомогою якої об'єкт розпізнають у мовній практиці. У деяких професійних сферах простежуємо певні тенденції в підході до вибору референційної ознаки. Це може бути зумовлено специфікою людської діяльности. Якщо вона вузького спрямування, а твірна основа становить сутнісну ознаку семантики агентива, то в його дефініції наявна мотивувальна основа чи спільнокореневі з ним лексеми. Якщо ж функції людини в професійній сфері в певному сенсі універсальні (спрямовані на різні об'єкти), а прозора внутрішня форма слова надто узагальнена чи звужена, тобто несумірна з обсягом поняття про особу за видом діяльности, то в описі семантики агентива мотивувальна основа переважно відсутня.

Ключові слова: похідна номінативна одиниця, назви осіб, внутрішня форма слова, мотивованість, мотивувальне слово, дефініція.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Похідні слова як двобічні мовні одиниці, що мають план вираження (форму) і план змісту (значення − лексичне й граматичне, комплекс образів), вербалізують об'єкти навколишнього світу, які перебувають в асоціативно-мотиваційних зв'язках з іншими об'єктами дійсности. У кожному дериваті закладено певні загальні ознаки про поняттєву категорію, до якої він належить, і конкретизовану інформацію про ословлюваний предмет, що в різний спосіб і різною мірою описано в словниках. Водночас у трактуваннях похідних лексем не завжди оприявнено сутнісні ознаки, експліковані за допомогою твірних основ. Ідеться не про релевантність дефініції загалом (це, безсумнівно, важливо), а про обсяг фіксованої інформації щодо визначуваного поняття як номінативної одиниці. Є. А. Карпіловська, окресливши роль тлумачного словника «в моделюванні когнітивного простору мови» як беззаперечну, «оскільки його метамову призначено для експлікації семантики слів», зауважила: «Похідна лексика завдяки своїй подвійній референції (до дійсності й до іншої одиниці в системі мови) прозоро засвідчує операційну роль дефініцій тлумачного словника» [1, с. 137]. Словникові статті таких лексикографійних праць являють собою специфічний мовний простір, у якому є змога відстежити мотивованість номінатеми − «живі» зв'язки між семантикою номінативної одиниці й сутнісними ознаками поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стрімкий розвиток української мови, зокрема й розширення семантики деяких слів на тлі їх актуалізації, чи, навпаки, втрата деяких лексем, поява вторинних номінацій і новітніх запозичень спонукають лінгвістів заглибитися в сутність мотиваційних зв'язків, зосередитися на структурно-семантичному аспекті вивчення номінативних процесів, щоб з опертям на механізми вербалізації об'єкта дійсности формувати уявлення про раціональність семантичних зв'язків між похідною та мотивувальною основами, а також іншими поняттями. Це актуальне питання із застосуванням ономасіологійного, когнітивного, психолінгвістичного чи стратифікаційного підходів порушували М. І. Голянич [2], О. О. Селіванова [3], Н. В. Швець [4], А. Я. Середницька [5], Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко [6].

Мета цього дослідження – на прикладі словникових статей окреслити співвідношення понять *мовтивованість*, *внутрішня форма слова* і *семантика* назв осіб за видом діяльности; простежити, чи за допомогою складників дефініції відтворюються визначуваний об'єкт у свідомості носіїв мови та референційна ознака й первинна його інтерпретація.

Виклад основного матеріалу. Підґрунтям для появи номінативної одиниці слугує інформація про мотивувальну основу,

з якою мовець співвідносить іменований об'єкт. Вибір мотиватора й засобів творення номінативної одиниці визначає її здатність експлікувати той чи той зміст і бути впізнаваною поза контекстом. Важливу роль у цьому процесі відіграють інформація про ословлювану реалію, найвиразніша чи ситуативна ознака, мотивувальна основа, відповідна мовна форма / структура, у яку «вкладають» зміст як репрезентант певної ономасійної категорії. Узагальнене значення в дериваті закріплено переважно за формантом, що вербалізує семантику предметности або ознаковости (процесуальної чи атрибутивної) [7]. Співвідношення перелічених понять засвідчує ступінь асоціативно-змістового згортання в похідній назві, що залежить від «обсягу» думки про об'єкт номінації, кількости залучених до цього процесу понять і мотивувальних основ.

Словотворчий засіб і мотивувальне слово становлять частину змістової основи похідної лексеми − внутрішньої форми слова, яку О. О. Потебня назвав «центром образу», однією з ознак, «що переважає над усіма іншими» [8, с. 142]. Внутрішня форма слова постає внаслідок певних мисленнєво-асоціативних дій мовця, первинної інтерпретації референта, образ якого тісно пов'язаний з образом реалії, з якою співвідносять іменоване поняття. М. І. Голянич трактувала внутрішню форму слова як точку «перетину суб'єктивного й об'єктивного в акті номінації» [2, с. 115]. Зв'язок між мотивувальною основою і внутрішньою формою слова кваліфікуємо як прономінативний.

У семантичних структурах деяких дериватів визначальною є мотивувальна основа, що ґрунтується на референційній ознаці. Польська дослідниця А. Нагурко назвала їх семантичними [9]. Похідні одиниці з такою структурою у словниках трактують головно за допомогою твірної основи чи споріднених слів. Дефініція як «стисле логічне визначення, яке містить у собі **істотні**, **характерні** ознаки визначуваного поняття» [10] може бути репрезентативною щодо когнітивного задуму номінатора, бо мотивувальна основа, що експлікує внутрішню форму слова, часто стає тією самою істотною чи характерною ознакою лексеми, за допомогою якої об'єкт розпізнаваний у мовній практиці. У дефініції цих дериватів також переважно відтворюють додатковий (імпліцитний) елемент у структурі номінативної одиниці − еліптизоване судження – своєрідну зв'язку між словотворчим формантом і твірним словом.

Твірними основами для агентивів за видом діяльности, фахом у сучасній українській літературній мові слугують як питомі, так і чужомовні одиниці. Чіткого принципу вибору референційних ознак у межах номінативних парадигм загалом не виявлено. Щоправда, у деяких професійних сферах простежуємо певні тенденції у підході до вибору референційної ознаки. Це може бути зумовлено специфікою людської діяльности – вузького спрямування чи узагальненого характеру. Зокрема, у спорті й мистецтві діяльність людини часто пов'язана з використанням певного знаряддя. Мотивувальне слово для багатьох агентивів у цих сферах − назва предмета, інструмента дії. Тому в їхніх дефініціях уміщено інформацію про сутнісну ознаку, як-от у спорті: *лижник* – «Той, хто ходить на **лижах** або займається **лижним** спортом» [10], *лучник* − «Спортсмен, майстер зі стрільби з **лука**» [10], *саночник* – «Той, хто займається швидкісним спуском на спортивних **санях**» [11, с. 1293], *шахіст* – «Гравець у **шахи**» [11, с. 1615], *шашкіст* – «Гравець у **шашки**» [11, с. 1615], *штангіст* – «Спортсмен, який займається вправами зі **штангою**» [11, с. 1631].

Примітно, що назви *рапірист* – «Спортсмен, що займається *фехтуванням* на **рапірах**» [11, с. 1202] і *шабліст* – «Той, хто займається *фехтуванням* на **шаблях**» [11, с. 1611], у семантиці яких твірна основа (*рапір-*, *шабл-*) − визначальний компонент, в описі мають лексему *фехтування*, що позначає вид спорту і виступає зв'язковим елементом для трьох агентивів: *рапірист*, *шабліст* і *фехтувальник* − «Той, хто **фехтує**, хто займається *фехтуванням* // Спортсмен, що займається **фехтуванням**» [11, с. 1533], мотивованого, на відміну від *рапірист* і *шабліст*, не іменником – назвою знаряддя дії, а дієсловом *фехтувати*.

Агентиви *велосипедист* – «1. Той, хто їздить на **велосипеді**. 2. Спортсмен, який займається **велосипедним** спортом» [10] і *ковзаняр* – «Той, хто **ковзається** на **ковзанах**, займається **ковзанярським** спортом» [10] мають прозору внутрішню форму слова, асоційовану з назвою предмета – знаряддя дії. Інформацію про поняття 'спортсмен' у них уточнено спорідненою лексемою на означення виду спорту (*велосипедний*, *ковзанярський*). Це зумовлено потребою специфікувати (конкретизувати) семантику назви особи за видом спорту.

Деривати *веслувальник* – «Той, хто займається **веслуванням**» [10] і *весляр* – «Той, хто займається **веслуванням**» [10] трактовано однаково, хоч мотивовано різними твірними основами: *веслувальн-* (є назва *веслувальний спорт*) і *весл-* (*весло* – знаряддя дії).

Є номінативні одиниці, для яких за основу взято найменування виду спорту. З огляду на те, що багато назв видів спорту − чужомовні лексеми, їхня внутрішня форма слова в українськомовному просторі не прозора. Це зумовлює звужене (без зайвих асоціацій) трактування похідних від них назв осіб, словотвірне освоєння яких відбулося за законами української граматики, напр.: *баскетболіст* – «Гравець у **баскетбол**» [10], *біатлоніст* − «Спортсмен, який займається **біатлоном**» [10], *бобслеїст* – «Спортсмен, який займається **бобслеєм**» [10], *боксер* – «Спортсмен, який займається **боксом**» [10], *волейболіст* – «Гравець у **волейбол**» [10], *гандболіст* – «Спортсмен, який грає в **гандбол**» [10], *гольфіст* – «Гравець у **гольф**» [10], *дзюдоїст* – «Спортсмен, який займається **дзюдо**» [10], *каратист* – «Спортсмен, який займається **карате**, а також той, хто володіє прийомами **карате**» [10], *регбіст* – «Гравець у **регбі**» [11, с. 1206], *тенісист* − «Гравець у **теніс**» [11, с. 1441], *футболіст* – «Гравець у **футбол**» [11, с. 1553], *хокеїст* – «Гравець у **хокей**» [11, с. 1567].

Паралельно вживані назви запозичена та питома українська: *альпініст* – «Той, хто займається **альпінізмом**» [10] (***альпінізм*** – «Вид спорту; сходження на важкодоступні гірські вершини, льодовики» [10]); «сходження на важкодоступні гірські вершини, льодовики зі спортивною або пізнавальною метою. Від назви гір **Альпи**» [12, с. 29]), і *скелелаз* – «Спортсмен, що займається **скелелазінням**» [11, с. 1329], в описі найменувань виду діяльности яких унаочнено ознаки референтів (*Альпи*, *скеля* і *лазити*).

Семантику питомих девербативів *борець* – «Спортсмен, що займається **боротьбою**» [10], *плавець* – «Спортсмен, що займається **плаванням**» [10] і под. з прозорою внутрішньою формою слова (*боротися*, *плавати*) уточнено за допомогою спільнокореневих одиниць.

Специфічною є мотивувальна основа в назви *фігурист* – «Спортсмен, що займається **фігурним** ковзанням» [11, с. 1534].

Її внутрішня форма слова пов'язана з поняттям *фігура*. Проте для найменшого «обтяження» семантики додатковими асоціаціями найменування особи конкретизовано назвою виду спорту, у складі якої є споріднена лексема (***фігурне*** *ковзання*).

Серед назв музикантів чимало тих, що мотивовано назвами інструментів, напр.: *бандурист* – «Музикант, який грає на бандурі, або співак, який акомпанує собі на **бандурі**» [10], *віолончеліст* – «Той, хто грає на **віолончелі**» [10], *гітарист* – «Музикант, який грає на **гітарі**» [10], *домбрист* – «Музикант, який грає на **домбрі**» [10], *кобзар* – «Український народний співець (у 2 знач.), що супроводить свій спів грою на **кобзі**» [10], *скрипаль* – «Музикант, який грає на **скрипці**» [11, с. 1338], *флейтист* – «Музикант, що грає на **флейті**» [11, с. 1540]. У них послідовно застосовано принцип вибору референційної ознаки. Твірну основу як визначальний компонент семантики реалізовано в типовій схемі трактування (судженні) агентива на зразок *'той (музикант), хто грає на…'*. Агентив *піаніст* – «Музикант, який грає на **фортепіано**» [10] описано за допомогою спільнокореневої лексеми. У розмовному вжитку наявне слово *піаніно*, що асоціюється з відповідною назвою музиканта.

Гіперонім *музикант* – «Той, хто грає на якомусь інструменті» [10] логічно вкладається у схему опису гіпонімів − *'той, хто грає на…'*. Водночас не має серед компонентів дефініції твірної основи. Його внутрішня форма слова хоч і прозора (*музика*), проте надто узагальнена, тому може завадити чіткому розумінню ословленої реалії.

Назви осіб, пов'язаних з інформаційною сферою чи сферою обслуговування, державною службою та ін. можуть бути мотивовані іменниками на означення предметів чи опредметнених понять. У їхніх дефініціях наявні як твірні основи, так і інші спільнокореневі компоненти, що репрезентують ознаки референта або уточнюють визначуваний об'єкт, напр.: *газетяр* – «1. **Газетний** співробітник, журналіст. 2. Той, хто продає **газети** на вулиці, у транспорті і т. ін.» [10], *журналіст* – «Професіональний літературний працівник газет, **журналів**, радіо та інших органів інформації» [10], *рекламіст* − «Той, хто складає і оформляє **реклами**» [11, с. 1210]; *касир* – «Той, хто відає **касою**, приймає та видає гроші, продає квитки тощо» [10]; *кадровик* – «2. Військовослужбовець **кадрових** військ. 3. Співробітник відділу **кадрів**» [10]; *правник* – «Юрист, фахівець із **правознавства**» [10].

До назв осіб, в основі яких лежить певна дія, належать лексеми *диктор* – «Працівник радіо або телебачення, який читає текст перед мікрофоном» [10], *ведучий* – «Той (та), хто **веде** концерт, теле- або радіопередачу і т. ін., супроводжуючи їх коментарями» [10], *коментатор* – «Той, хто **коментує** щонебудь; автор **коментаря**, **коментарів**; оглядач» [10]; *консультант* – «Той, хто дає **консультації** з питань свого фаху» [10]; *вчитель* (*учитель*) – «1. Особа, яка **навчає**, викладає якийнебудь **навчальний** предмет у школі. 2. Людина, яка є авторитетом у якій-небудь галузі, яка впливає на інших, передає свій досвід, знання, служить для них прикладом» [11, с. 1523], *вихователь* – «Той, хто займається **вихованням** кого-небудь» [10], *дослідник* – «1. Той, хто займається науковими **дослідженнями**, вивченням, обстеженням чого-небудь. 2. Той, хто ставить **досліди**, перев. з вирощування сільськогосподарських культур, виведення нових сортів і т. ін.» [10], *суддя* – «1. Службова особа в органах суду, яка виносить вирок у **судовій** справі. 2. У спорті – той, хто **судить** змагання, гру» [11, с. 1411]. Усі перелічені поняття мотивовано дієсловами. Проте не в усіх у семантиці наявні твірні основи. А в описі агентива *диктор* сутнісну ознаку експліковано за допомогою дієслова *читати* – синоніма до запозиченого дієслова *диктувати*. Семантику назви *лікар* неоднаково подають у словниках – з дієслівною твірною основою як сутнісною ознакою і без неї, пор.: «Особа з вищою медичною освітою, яка **лікує** хворих» [11, с. 618] і «Фахівець з вищою медичною освітою» [10].

З дією співвідносний агентив *листоноша* – «Службовець пошти, який **розносить** кореспонденцію адресатам» [10]. Він має прозору внутрішню форму слова (*листи* і *носити*). Звужена, вона дедалі рідше задовольняє вимоги щодо сутнісної ознаки поняття − 'особи за відповідним фахом'. Цю назву послідовно заступає відповідник *поштар* – «Особа (здебільшого службовець **пошти**), яка розносить кореспонденцію адресатам» [10], у семантиці якого оприявнено прозору внутрішню форму слова, вербалізовану за допомогою іменника *пошта*, що демонструє інший тип твірної основи – назви місця, установи, закладу, підприємства.

Дериватів на означення осіб за видом діяльности з таким типом твірних основ в українській мові чимало, напр.: *аптекар* − «Працівник **аптеки**, який приймає рецепти, виготовляє і відпускає ліки; фармацевт» [10], *банкір* − «Власник **банку** або акціонер, який володіє великою кількістю **банківських** акцій» [10], *бібліотекар* − «Працівник **бібліотеки**, фахівець **бібліотечної** справи» [10], *ресторатор* – «Власник **ресторану**» [11, с. 1216], *фермер* – «Орендар або власник **ферми**» [11, с. 1532], *шахтар* – «Гірник, що працює в **шахті**» [11, с. 1615] тощо. Вони мають у дефініції мотивувальну основу, що експлікує досить узагальнену внутрішню форму слова, яка не розкриває функцій особи за видом діяльности.

Специфічною є назва *перукар* – «Майстер, що голить, підстригає, фарбує волосся, робить зачіску, завивку і т. ін.» [10]. Відсутність внутрішньої форми (хоч вона і прозора − *перука*) у дефініції цього слова зумовлена розширенням значення лексеми *перукар*. Референційна ознака, надто звужена, несумірна з обсягом інформації про об'єкт, може заважати точному трактуванню поняття.

Висновки. Отже, назви осіб, що мають прозору внутрішню форму слова, трактовано в словниках залежно від сфери діяльности. Якщо вона специфікована і твірна основа становить сутнісну ознаку семантики агентива, то в його дефініції наявна мотивувальна основа чи інші спільнокореневі з ним лексеми. Якщо ж функції людини в професійній сфері в певному сенсі універсальні (спрямовані на різні об'єкти), а прозора внутрішня форма слова надто узагальнена чи звужена, тобто несумірна з обсягом поняття про особу за видом діяльности, то в описі семантики агентива мотивувальна основа досить часто відсутня. Перспективи подальших лінгвістичних розвідок пов'язуємо з вивченням ролі внутрішньої форми слова у відсубстантивних дієсловах.

Література:

1. Карпіловська Є. А. Тенденції формально-семантичної стратифікації та функціонально-стильової диференціації українського лексикону на початку XXI ст. *Система та структура української мови у функціонально-стильовому вимірі*: монографія / Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко; відп. ред. Є. А. Карпіловська. Київ: Інститут української мови НАН України, 2024. С. 186–309.

URL: https://tinyurl.com/37w7j9ef (дата звернення: 16.12.2025).
2. Голянич М. І. Внутрішня форма слова в художньому тексті : дис. … доктора філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 1998. 455 с.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
4. Швець Н. В. Дефініція поняття «мотивація» в сучасній лінгвістиці. *Science and Education a New Dimension:* Philology I (3). Iss. 13. Budapest, 2013. P. 194–197.
5. Середницька А. Внутрішня форма слова як частина мовної картини світу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 27(4). С. 60−65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2020_27%284%29__13 (дата звернення: 20.12.2025).
6. Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П., Клименко Н. Ф. Система та структура української мови у функціонально-стильовому вимірі: монографія / відп. ред. Є. А. Карпіловська. Київ: Інститут української мови НАН України, 2024. 351 с. URL: https://tinyurl.com/37w7j9ef (дата звернення: 16.12.2025).
7. Dokulil M. Tvoření slov v češtině: Teorie odvozování slov. Praha: ČSAV, 1962. 264 s.
8. Потебня А. Мысль и языкъ. Харьковъ: Типографія Адольфа Дарре, 1892. 228 с.
9. Nagórko-Kufel A. O dwóch typach motywacji leksemów rzeczownikowych we współczesnej polszczyźnie. *Poradnik Językowy*. 1975. Z. 10. S. 525–532.
10. Словник української мови: у 20 т. Київ: Наукова думка, 2010. URL: https://sum20ua.com/ (дата звернення: 15.12.2025).
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
12. Словник іншомовних слів / уклад.: Л. В. Музичко, Л. М. Шкарапута, С. М. Морозов. Київ: Наукова думка, 2019. 785 с.

Kutsak H. On the correlation between structural-semantic motivating and the semantics of one-word names of persons by type of activity

Summary. The article attempts to outline the correlation between structural-semantic motivating and the means of describing one-word names of persons by type of activity, and to trace the role of the internal form of a derived word in the recognition of the object of the surrounding world by the recipient.

Each derivative contains certain general features of the conceptual (onomasiological) category to which it belongs, along with specified information about the denoted object. The information provided in explanatory dictionary entries reveals its essence unevenly and does not always make the formative base explicit. In the interpretation of names of persons, "living" connections may be attested that reveal the essence of the motivation of the nominative unit through which speakers can reconstruct the primary interpretation and the referential feature of the real-world object in their consciousness. The degree of associative-content compression in a derived name depends on the "scope" of thought about the object of nomination, the number of onomasiological categories involved in this process, and the motivating bases. The word-formation device and the motivating word constitute part of the semantic foundation of the derived lexeme − internal form of word.

Derivatives with semantic structure in dictionaries are mainly treated through the formative base or related words. A definition may be representative of the cognitive intent of the nominator, since the motivating base that explicates the internal form of the word often becomes the very essential or characteristic feature of the lexeme by which the object is recognized in linguistic practice. In certain professional spheres, we observe tendencies in the approach to choosing the referential feature. This may be conditioned by the specificity of human activity. If it is narrowly focused, and the formative base constitutes an essential feature of the semantics of the names of persons, then its definition contains the motivating base or cognate lexemes. If the functions of a person in the professional sphere are in some sense universal (directed at various objects), and the transparent internal form of the word is overly generalized or narrowed (disproportionate to the scope of the concept of a person by type of activity) then the motivating base is quite often absent in the semantics of the names of persons describing.

Key words: derived nominative unit, names of persons, internal form of the word, motivation, motivating word, definition.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 12.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 08.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

UDC 81'42'367
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.20

Lukianets H. H.,
Associate Professor,
Head of Department of Foreign Languages for Professional Use
National University of Food Technologies
https://orcid.org/0000-0002-6244-3523

RHETORICAL APPEALS IN ENGLISH AND UKRAINIAN ONLINE CHRISTMAS-THEMED GASTRONOMIC DISCOURSE

Summary. The article examines the use of Aristotelian rhetorical appeals – logos, ethos and pathos – in English and Ukrainian online Christmas-themed gastronomic discourse. The aim of the study is to determine how these appeals are constructed in festive media communication and what persuasive effects they produce on readers. The research material includes English-language and Ukrainian-language online commercials, pop-up advertisements, festive food descriptions, promotional texts on retailers' websites, and Christmas-related posts on gastronomic social media blogs. The methodology is based on qualitative semantic, cognitive, rhetorical and multimodal analyses, allowing for a comprehensive understanding of how verbal and visual components jointly shape persuasive strategies.

The findings indicate that both linguistic communities frequently employ ethos to enhance cultural credibility, reinforce traditional values and establish trust between content creators and audiences through attitude markers, references to traditions, expert knowledge, cultural authority and engagement markers. Logos is realized through clear structure, rational argumentation, factual accuracy and coherence, guiding readers' decision-making in the context of festive consumption. It is common for many ads to appeal through clear structure, factual information, coherent argumentation and measurable data. Pathos is widely used to evoke emotions associated with Christmas celebrations, appealing to feelings of joy, comfort, nostalgia and anticipation, thus it is reinforced through emotionally colored vocabulary, sensory descriptions and language creating a festive atmosphere. The interaction of these appeals varies depending on the type and purpose of the discourse, revealing shared tendencies across English and Ukrainian media as well as culturally specific features of constructing persuasive Christmas gastronomic content.

Key words: rhetorical appeals, logos, ethos, pathos, English and Ukrainian gastronomic media discourse.

Problem statement. Starting from late November and all the way through December the topic of Christmas celebration takes over the media and is especially widely presented by various food blogs, ads, commercial and social media post in food retail, HoReCa and gastronomic sources, all of which are commonly known as food journalism [1, p. 39] or gastronomic discourse [2, p. 265–270]. The nature of online gastronomic discourse is multimodal, as verbal component aligns with visual and auditory representation, revealing deeper layers of context and creating stronger impact on the audience. From the practical side, the multimodal online gastronomic discourse not only aims to describe festive traditions and food, but also affects readership's perception and shapes their behavior patterns via different rhetoric modes of persuasion: logos, ethos and pathos.

Previously, scholars have researched how digital rhetoric has changed present-day journalism [3, p. 60–66], as well as how applying diverse rhetorical appeals in social media marketing effects brand image [4, p. 699–718], how people respond to the rhetoric multimodal communication in political field [5, p. 327–352] and many more. However, there is an interest to conduct special comparative research of using rhetorical appeals in English and Ukrainian gastronomic media discourse to show similarities and differences of implementation of rhetoric modes of appeal and their impact on the readers.

This article **aims** to identify how three fundamental Aristotelian appeals – logos, ethos and pathos – are used in English and Ukrainian gastronomic media discourse and which effects they create on readership. The data to be analyzed includes Ukrainian-language and English-language Christmas commercials, pop-up ads, descriptions of holiday snacks, presents, dishes and drinks on websites of different producers. In addition, social media blogs that are dedicated to Christmas celebrations and traditions are analyzed. The research design employs qualitative semantic, cognitive and rhetorical, and multimodal analyses by providing a complete picture of how narrators, creators and brands adapt the role of different rhetorical devices in varying Christmas contexts.

Research results. For Christian community around the world, Christmas has always been a sacred holiday to celebrate birth of Christ as well as a great occasion to get together with families and friends and share a festive meal. In the past, many people observed the Nativity Fast, which preceded the holiday; so, this was the time to abstain from certain foods in order to spiritually cleanse oneself and prepare to God's coming. The contrast in the eating practices prior to and following Christmas was stunning, highlighting the value of the event and causing joy and happiness around in a convivial atmosphere of festive meal [6].

Nowadays, following fasting tradition may vary depending on the region, while it is still not rare to see Western Ukrainians observing the fast, many others may give up. Nevertheless, both for those who strictly adhere to Christian traditions and those who have abandoned them, a Christmas meal is a specific thing. It is not just a more substantial meal served on returning from church, but a well-thought-out deliciously-cooked set of dishes shared with the closest people in the atmosphere of magic, brotherhood, joy and hope. In Ukraine, it is usually called Ukr. "*Свята Вечеря*" (Eng. *Holy Supper*) or Ukr. "*Багата кутя*" (Eng. *Rich Kutia*) [7], while in

English "Christmas", "Christmas Eve", "Xmas" are common denominations of the celebration.

There are two main domains of food-related topics, verbalized in English and Ukrainian gastronomic discourse: dining customs and dishes. Unlike wide-spread descriptions of everyday meals and casual dishes which draw much attention to healthiness, ease of cooking and practicality, the way festive ones are presented in English-language and Ukrainian-language gastronomic discourse may vary slightly. On top of the above-mentioned features, it is common to use vocabulary to convey festive atmosphere and the spirit of magic during festivities. Social media blogs are often more descriptive, so they provide an outline of traditions, customs and house decorations, while ads and commercials illustrate dishes or their key ingredients. Thus, rhetorical modes of appeal will change greatly depending on the source and type of the data provided.

Description of dining customs include table setting, dining etiquette, ethnic beliefs, cultural norms and are widely presented both as new and ancient practices, nominated with vocabulary related to food in English and Ukrainian gastronomic discourse. By its nature, this type of content mostly appeals to ***ethos***, making the arguments more credible to the audience [3, p. 62] by using attitude markers, enhancing a sense of credibility and utilizing engagement markers.

To provide a clear example of ethical appeal in Ukrainian-language gastronomic discourse it is vital to analyze how using wheat/rye-ears, hay and straws for Christmas house decoration, associated with sacred values, including harvest, land fertility and satiety, is described in blogposts. There is a long-lasting tradition in Ukrainian rural areas to put straw under the Christmas table and hay under tablecloth [7], placed there to remind people that Jesus was born in a stable. Though popular in Central and Eastern European countries, such as Poland, Croatia, and Lithuania, this tradition is not characteristic of Christmas traditions in the US or the UK. Along with that people in Ukraine place Ukr. *Дідух* (Eng. *Didukh*) in the most honorable corner of the house, where icons are usually located, as a festive amulet in the form of a sheaf of the first harvest, which symbolizes the spirit of ancestors, abundance, harvest, food security, family unity, and well-being. The latter used to be an old pagan rural sacred practice, but is now a cherished reviving tradition in urban environment; thus, multiple internet blogs organize workshops to teach how to make it. On the verbal level appeal to ethics is reinforced by noun adjective collocations which are either explicit (e.g. *солом'яний оберіг* [8]) or implied attitude makers (e.g. *незабутній атрибут, багатий врожай* [9], *добрий врожай, подяка богам*). Additionally, the journalists enhance the sense of credibility by relating to the ancestors (e.g. *Його виготовляли ще наші пращури, котрі були хліборобами.* [9]) and longevity of this tradition (e.g. *віковічна, з давніх давен* [8]). Often, news articles increase perceived credibility by including citations taken from ethnographic research papers or appeal to renowned scientists in the field (e.g. *Як розповіла співробітниця Центру історії Вінниці Марія Куряча, на Поділлі також поширена традиція виготовлення дідуха, хоча для нашого – і для більшості регіонів України – більш притаманна назва "дід" або просто сніп.* [10]) or giving references to Ukrainian literature texts that described this tradition (e.g. *На покуті стояв дідух — великий сніп із житнього або вівсяного колосся, убраний стрічками й квітами – Михайло Коцюбинський «Тіні забутих предків»*). Finally, the engagement markers in articles like these are the step-by-step instructions and tutorials how to do *Дідух* on your own (e.g. *Щоб власноруч виготовити дідуха, знадобляться ….* [11]; *Для тих, хто хоче самостійно створити святковий оберіг, ми публікуємо покрокову інструкцію:* … [8]). Consequently, choosing the appropriate language authors of the news articles and blogs appeal to ethos, convincing their readership in vitality of the tradition.

To compare, in the English-speaking gastronomic discourse there is also a great share of texts connected with house and table decoration for Christmas; however, the focus in these texts is less on ancient pagan traditions, but predominantly on colors and treats used as ornaments. Appeal to ***ethics*** in this case is done using references to cultural and historical authority, referring to expert knowledge, established-practices and authenticity, and employing engagement markers to guide the readers.

To illustrate this point, it is worth noting that in many countries decorating the Christmas table is an important part of creating a festive atmosphere. Both in the UK and the USA red, green, gold and white colors are used for table dressing and décor. They are believed to be not only traditional, but also symbolic colors: green stands for life; red for the blood of Christ, warmth and joy; gold for light, glory and wealth; white for purity and peace. Food-related items used for decorations include those connected with spices, e.g. "*napkins tied with a ribbon and a sprig of* rosemary", "*bowls filled with* cranberries", "citrus fruits *such as* oranges *and* cloves". The following extract from Bless'er House Blog gives detailed instructions on how to create hand-made food decorations: *I used 5* oranges *from my grocery store and turned them into pomanders by piercing whole* cloves *into different designs in their peels.* Pomegranates*,* cranberries*,* figs*, or* pears *would work beautifully too* [12]. Lexemes denoting fruits and spice in the forementioned extract appeal to the visual and flavor sensations of the readers and ad to the brighter perception of the setting, creating the mindfulness and being fully-engaged effect. The ethical appeal in the gastronomic articles is also reinforced by referencing cultural and historical sources (e.g. *The lavish use of gold in cooking dates back at least to medieval Europe, but its appeal is all in the bling, writes Adelaide culinary historian Barbara Santich.* [13]), making the arguments more credible and trustworthy. Additionally, there is much connection with expert knowledge and popular media people's opinions, such as a popular Instagram blogger Chesney Terry (e.g. *For decoration, consider a winter theme by* using white icing to mimic snow*, then add candies and edible glitter for a sparkling effect.* [14]). On the verbal level, usage of attitude markers is often realized in the form of opinion adjectives and adverbs, such as *notably, undeniably, characteristically, authentically, historically*. Thus, similarly to Ukrainian-language gastronomic discourse in English-language one, ethical appeal is established by referring to authenticity and authority of public figures or scientists who have researched Christmas traditions; however, in Ukrainian discourse there is huge connection with agrarian cycles, while in English practice the focus is on color symbolism.

Description of dishes or the ingredients to them is widely presented in Christmas promotion materials of Ukrainian-language and English-language gastronomic discourse and make unusual combination of rational and emotional appeal, in other words to logos and pathos. ***Logical appeals*** aim to persuade the audience by providing reliable facts, credible evidences and even data

and statistics. The information in the ads, commercials and retailers' websites is provided in such a way that ensures clarity, coherence, meaningful logical structure [3, p. 64], so that the potential customers would prefer this deal better than the other.

The texts build logical appeal through facts and numbers, for example, Macy's, the USA huge retailer chain not only offers "*On-time Christmas Delivery*", "*Best price guarantee*" and "*Easy extended returns*" for its customers, but also "*Get 30 % off macys. com purchases today when you open a Macy's card. Discount in store varies. Save up to $100*" [15], encouraging them to buy more festive goods, ornaments, house decorations and gifts. Logical appeal in these examples is reinforced by adjectives "*on-time*", "*best*", "*easy*", and numeral collocations *"get 30 % off*", "*save up to $100*".

Similarly, on the website of Ukrainian food retailer АТБ there is an ad, promising up to 40 % discount on sweets and gift sets: "*Новорічні знижки в АТБ: до -40 % на солодощі та подарункові набори. Тільки з 03.12.2025 по 09.12.2025 в мережі магазинів АТБ стартують великі новорічні знижки. Це чудова можливість вигідно купити новорічні подарунки для дітей і дорослих, підготуватися до свят та наповнити святковий стіл за доступною ціною* [16]". This promo strengthens appeal to logos via using the concrete numbers (*до –40 %*) and measurable data (*з 03.12.2025 по 09.12.2025*), encouraging the customers to calculate the benefit; additionally, it has clear cause-effect logic or in other words rational argument (If there are large discounts, you can buy gifts and prepare for the holidays at a lower cost) and emphases practical benefit ("*вигідно купити*", "*за доступною ціною*").

Sometimes in Ukrainian-language gastronomic discourse logical appeal may blend up with pathos, i.e. appeal to emotions. To illustrate this point, here is an example of slogan by Ukrainian Foods and Goods Retailer "Сільпо" which says "Радісні *знижки* до 50 %" (Engl. *Up to 50 % off — celebrate with joy!*) [17], so, the logical fact about possibility to receive a discount is amplified by the denomination of emotions that customers might experience, namely joy or happiness.

The writers construct ***pathos*** by appealing to readers' feelings using emotionally-colored vocabulary. This is exemplified by the Christmas slogan of a popular Ukrainian food retailer METRO which says "*METRO* на варті святкового настрою. *Товари для* сервірування *та* частування" (Eng. *METRO* guarding *your* festive spirit. *Items for* serving *and* entertaining*)*. This slogan evokes positive emotions of joy, warmth of a family Christmas gathering, as well as anticipation of upcoming cheerful celebration. Additionally, it creates a sense of protection and care by addressing to the basic need of safety using phrase "*на варті*" and builds a comforting, reassuring atmosphere which is currently not only an extremely sensitive topic for Ukrainian society, but also greatly valued and appreciated one.

Likewise, in English-language gastronomic discourse appeal to pathos is a common case. A few ways to build emotional appeal is via using nouns denoting emotions which customers will surely experience when preparing for celebrations, cooking or feasting. For instance, Abel&Cole, the UK organic food supplier encourages its prospective clients to "*Unbox joy this Christmas. Celebrate the festive season with a delicious Christmas dinner. From tender, high-welfare roasts to handmade trimmings and organic fruit & veg. We're serving up Christmas food that'll keep you coming back for more*" [18]. First and foremost, the supplier promises feeling of joy explicitly ("*unbox joy*"); secondly, the advert creates a warm festive atmosphere ("*Celebrate the festive season*", "*Christmas dinner*"); and thirdly, the author uses sensory and appetizing language to appeal to people's sense of satiety, comfort and fullness ("*delicious Christmas dinner*", "*tender, high-welfare roasts*", "*handmade trimmings*", "*organic fruit & veg*"). Consequently, this ad has strong persuasive effect on public.

Conclusions and further research. Given the points mentioned above, Christmas related content of Ukrainian-language and English-language gastronomic discourse appeals to three modes of persuasion, namely ethos, logos and pathos in order to render a festive atmosphere, encourage readers to follow traditions, and convince prospective clients to buy more goods. Different appeals are used depending on the topic described either dining customs or dishes, and the source and type of the data provided. Further research may investigate how additional temporal dimensions (chronos and kairos) shape persuasive strategies in online gastronomic discourse, as well as how these temporal appeals function across different cultural contexts and digital platforms.

Bibliography:

1. Fusté Forné F. Food Journalism: Building the discourse on the popularization of gastronomy in the twenty-first century. Barcelona : Universitat Ramon Llull, 2017. 293 p.
2. Vildanova G. A., Bertuol N.M. Euphemisation of English-Language Gastronomic Discourse. *Philology Theory & Practice*. 16(1). 2023, P. 265–270.
3. Busra S.R. How Diversely a Narrator use Digital Rhetoric and Personal Rhetoric Depending on the Scenario? *International Journal of Literature Studies*. 5(2). 2025, P. 60–66.
4. Panigyrakis G., Panopoulos A., Koronaki E. All we have is words: applying rhetoric to examine how social media marketing activities strengthen the connection between the brand and the self. *International Journal of Advertising*. 39 (5). (2020), P. 699–718.
5. Kjeldsen J., Hess A. Experiencing multimodal rhetoric and argumentation in political advertisements: a study of how people respond to the rhetoric of multimodal communication. *Visual communication*. 20(3). (2021), P. 327–352.
6. Palais du Rosaire (09.12.2025) URL: https://www.palaisdurosaire.com/gb/blog/what-are-the-origins-of-christmas-recipes-according-to-catholic-christian-tradit-n94
7. Давні традиції святкування Різдва Христового (07.01.2017) URL: https://rivne1.tv/news/58943-davni-traditsii-svyatkuvannya-rizdva-khristovoho
8. Різдвяний оберіг: як зробити Дідуха (24.12.2022) URL : https://www.seeds.org.ua/rizdvyanij-oberig-yak-zrobiti-didux1/
9. _1gO1AloK2XiP-HHD54n81V0-JM1sH-QjHjT9A-DSID
10. Як зробити різдвяного дідуха своїми руками: покрокова інструкція (04.01.2024) URL : https://maximum.fm/yak-zrobiti-rizdvyanogo-diduha-svoyimi-rukami-pokrokova-instrukciya_n212498
11. Дідух своїми руками: як зробити вдома древній різдвяний символ. ВІДЕО (06.12.2024) URL : https://vezha.ua/diduh-svoyimy-rukamy-yak-zrobyty-vdoma-drevnij-rizdvyanyj-symvol-video/
12. Як зробити дідуха своїми руками. Майстер-клас (27.12.2022) URL : https://tvoemisto.tv/news/yak_zrobyty_diduha_svoimy_rukamy_maysterklas_141554.html
13. Simple and Inexpensive Christmas Table Centerpiece (01.12.2021) URL : https://www.blesserhouse.com/simple-and-inexpensive-christmas-table-centerpiece/?utm_source=chatgpt.com
14. All that glitters: putting gold on food is nothing new (14.05.2025) URL : https://www.indailysa.com.au/news/archive/2017/09/05/glitters-putting-gold-food-nothing-new

15. Website of Lemon 8. Gingerbread village (06.12.2024) URL : https://www.lemon8-app.com/@chesney.terry/7445069192103133742?region=us
16. Website of Macy's. Christmas Decoration Sale (09.12.2025) URL : https://www.macys.com/shop/sale/by-category/holiday-shop/christmas-decorations?id=340559
17. Сайт компанії АТБ. Знижки на новорічні подарунки (08.12.2025) URL : https://www.atbmarket.com/promo/znyzhky_na_novorichni_podarunky?srsltid=AfmBOoqs96dcPeDD6SuaFJvBGYBIecgU-Ssl9OVk_M7ca_2_aWYOirkj
18. Сайт компанії Сільпо (03.12.2025) URL : https://silpo.ua/offers/other/radisne-rizdvo?srsltid=AfmBOoqkoMO7m
19. Website of Abel&Cole Food retailor (07.12.2025). URL: https://www.abelandcole.co.uk/christmas

Лук'янець Г. Риторичні засоби впливу в англомовному та україномовному онлайн-гастрономічному дискурсі на різдвяну тематику

Анотація. У статті досліджується використання арістотелівських риторичних апеляцій – логосу, етосу й пафосу – в англомовному та україномовному онлайн-гастрономічному дискурсі на різдвяну тематику. Метою дослідження є визначити, як ці риторичні засоби впливу використовуються у святковій медіакомунікації та які ефекти вони справляють на читачів. Матеріалом слугували англомовні та україномовні онлайн-реклами, спливаючі оголошення, описи святкових страв, промотексти на сайтах ритейлерів та різдвяні пости гастрономічних блогів у соціальних мережах. Методологія ґрунтується на якісному семантичному, когнітивному, риторичному та мультимодальному аналізах, що дозволяє всебічно дослідити, як вербальні й візуальні компоненти спільно формують стратегії переконання.

Результати свідчать, що обидві мовні спільноти активно використовують етос для підсилення культурної довіри, утвердження традиційних цінностей і вибудовування довіри між авторами та аудиторією через маркери ставлення, посилання на традиції, експертні знання, культурний авторитет і маркери залучення. Логос реалізується через чітку структуру, раціональну аргументацію, фактичну точність і когерентність, спрямовуючи вибір читачів у контексті святкового споживання. Багато авторів рекламних матеріалів звертаються до логосу через структурованість, фактичність, логічну узгодженість та вимірювані дані. Пафос широко застосовується для пробудження емоцій, пов'язаних із різдвяними святкуваннями, апелюючи до радості, комфорту, ностальгії й очікування; він посилюється емоційно забарвленою лексикою, сенсорними описами та мовленням, що створює святкову атмосферу. Взаємодія цих риторичних засобів впливу залежить від типу й мети дискурсу, виявляючи спільні тенденції в англомовних і україномовних медіа, а також культурно специфічні особливості формування переконливого різдвяного гастрономічного контенту.

Ключові слова: риторичні засоби впливу, логос, етос, пафос, англомовний і україномовний гастрономічний медіадискурс.

Дата першого надходження рукопису до видання: 03.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 28.11.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.161.2'373.45:159.9
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.21

Мамич М. В.,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики та літературознавства
Національного університету «Одеська юридична академія»
https://orcid.org/0000-0002-2868-3953

Шевченко-Бітенська О. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри іноземних мов
Національного університету «Одеська юридична академія»
https://orcid.org/0000-0002-0845-3114

ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛІЦИЗМІВ У ПРОФЕСІЙНОМУ ПСИХОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Статтю присвячено комплексному аналізу функціонування англіцизмів у професійному психологічному дискурсі сучасної української мови. Актуальність дослідження зумовлена інтенсивними процесами глобалізації наукового знання, домінуванням англійської мови в міжнародній психологічній науці та активним упровадженням англомовних теорій, методик і психодіагностичних інструментів у вітчизняну фахову практику. Метою статті є з'ясування ролі англіцизмів у формуванні психологічної терміносистеми та їхніх термінологічних і комунікативних функцій у професійному мовленні психологів.

Матеріалом дослідження слугували тексти сучасного українського психологічного дискурсу різних жанрів, зокрема наукові статті фахових періодичних видань. У роботі застосовано контекстуальний, термінологічний, функціонально-комунікативний та кількісний методи аналізу. У результаті дослідження встановлено, що англіцизми становлять значний і структурно неоднорідний пласт психологічної термінології та перебувають на різних етапах мовної адаптації. Виокремлено повністю адаптовані англіцизми, частково адаптовані одиниці та кальки, охарактеризовано їхні фонетичні, графічні, словотвірні й семантичні особливості.

Доведено, що англіцизми виконують у професійному психологічному дискурсі передусім номінативну функцію, забезпечуючи точне позначення нових наукових понять, методів і психічних явищ, а також реалізують важливі комунікативно-прагматичні функції, зокрема маркують фахову ідентичність та сприяють міжнародній уніфікації наукового знання. Водночас встановлено наявність термінологічної варіантності й конкуренції між англіцизмами та питомими українськими відповідниками, що актуалізує проблему стандартизації психологічної термінології. Зроблено висновок про необхідність збалансованого підходу до використання англіцизмів, який поєднував би міжнародну наукову інтеграцію зі збереженням національних мовних ресурсів.

Ключові слова: англіцизми, професійний дискурс, психологічна термінологія, термінологічна адаптація, комунікативні функції.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена активними процесами глобалізації та інтернаціоналізації наукового знання, які безпосередньо впливають на мовну практику фахівців гуманітарної сфери, зокрема психології. Сучасний професійний психологічний дискурс характеризується інтенсивним проникненням англіцизмів, що пов'язано з домінуванням англійської мови як мови міжнародної науки, поширенням англомовних теорій, методик і діагностичних інструментів, а також з активною міждисциплінарною та міжкультурною комунікацією [1; 2]. Використання англіцизмів у психологічному дискурсі не лише збагачує термінологічну систему, а й впливає на комунікативні стратегії фахівців, процеси номінації, інтерпретації та професійної ідентифікації, що підкреслюють сучасні дослідження наукового та професійного дискурсу [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. Ступінь наукової розробленості проблеми засвідчує наявність значної кількості праць, присвячених іншомовним запозиченням у сучасних мовах, зокрема англіцизмам у науковому, медійному та професійному дискурсах [4]. У вітчизняному та зарубіжному мовознавстві ґрунтовно досліджено загальні закономірності запозичення, адаптації та функціонування іншомовної лексики, проблеми термінотворення й стандартизації наукової термінології [5; 6]. Водночас професійний психологічний дискурс як окрема сфера функціонування англіцизмів залишається недостатньо вивченим, особливо в аспекті поєднання термінологічного та комунікативного підходів, що зумовлює наукову перспективність обраної теми.

Метою статті є комплексний аналіз функціонування англіцизмів у професійному психологічному дискурсі з урахуванням їхніх термінологічних та комунікативних вимірів. Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких основних завдань: з'ясувати причини та умови проникнення англіцизмів у психологічний дискурс; класифікувати англіцизми за структурно-семантичними та функціональними ознаками; проаналізувати особливості їхньої мовної адаптації; визначити роль англіцизмів у професійній комунікації психологів.

Об'єктом дослідження є професійний психологічний дискурс сучасної української мови. Предметом – англіцизми як складова цього дискурсу, їхні термінологічні характеристики та комунікативні функції.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному аналізі англіцизмів у професійному психологічному дискурсі з пози-

цій поєднання термінологічного та комунікативного підходів, а також в уточненні їхньої ролі у формуванні сучасної української психологічної терміносистеми. Практична значущість дослідження полягає в можливості використання його результатів у курсах лексикології, термінознавства, дискурсології, у практиці фахової комунікації психологів, перекладацькій діяльності та під час укладання спеціалізованих словників психологічної термінології.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній лінгвістиці поняття *англіцизм* визначається як мовна одиниця різного рівня – лексична, словотвірна, семантична або фразеологічна, – запозичена з англійської мови або сформована за її зразком і функціонуюча в мові-реципієнті [4, с. 132–134]. Дослідники наголошують, що англіцизми можуть перебувати на різних етапах мовної адаптації – від повністю асимільованих одиниць до іншомовних вкраплень, які зберігають графічні та фонетичні ознаки мови-джерела [5, с. 412–415].

У межах фахової термінології англіцизми виконують передусім номінативну функцію, забезпечуючи точне позначення нових наукових понять і процесів. У психологічному дискурсі вони часто репрезентують концепти, що не мають усталених відповідників в українській мові, або ж співіснують із питомими термінами, утворюючи варіантні номінації, що перебувають у стані конкуренції.

Терміносистема психології є відкритою та динамічною, оскільки перебуває в постійній взаємодії з іншими галузями знання – медициною, педагогікою, соціологією, когнітивними науками [6, с. 67–72]. Відкритість цієї системи зумовлює активне поповнення термінологічного складу за рахунок іншомовних запозичень, насамперед з англійської мови, яка виконує роль основного джерела наукових інновацій.

Динамічність психологічної терміносистеми виявляється також у зміні функціонального статусу англіцизмів: від вузькоспеціалізованих термінів до одиниць, що поступово виходять за межі суто наукового вжитку й проникають у ширший професійний та популярно-науковий дискурс. Це зумовлює варіативність уживання, нестабільність термінологічних норм і потребу в уніфікації.

Зазвичай причини проникнення англіцизмів у психологічну термінологію поділяють на екстралінгвальні та інтралінгвальні. До екстралінгвальних чинників належать глобалізація наукового простору, домінування англомовних публікацій у міжнародних рейтингових журналах, академічна мобільність дослідників і стандартизація психодіагностичних методик [1, с. 85–92; 2, с. 143–150]. Інтралінгвальні чинники пов'язані з прагненням до лаконічності, семантичної точності та однозначності термінів, а також з відсутністю повноцінних українських еквівалентів для нових наукових понять [4, с. 140–142].

Основними каналами проникнення англіцизмів у психологічну терміносистему є перекладна та оригінальна англомовна наукова література, освітні програми, професійні тренінги, а також цифрові наукові платформи. Важливу роль відіграє усна фахова комунікація, у межах якої англіцизми часто функціонують без перекладу, що сприяє їх закріпленню у професійному мовленні.

У сучасному мовознавстві виокремлюють кілька основних підходів до аналізу запозичень. Так, структурний підхід зосереджується на формальній адаптації англіцизмів, зокрема на фонетичних, морфологічних і словотвірних змінах, яких вони зазнають у мові-реципієнті [Там само, с. 145–148]. Семантичний підхід передбачає дослідження змін значення запозичених одиниць, процесів семантичного звуження, розширення або переосмислення в новому дискурсивному середовищі, що є особливо актуальним для психологічної термінології [5, с. 420–424]. Прагматичний же підхід орієнтований на аналіз функціонування англіцизмів у конкретних комунікативних ситуаціях, зокрема на їхню роль у професійній ідентифікації, демонстрації експертності та формуванні фахової солідарності між учасниками дискурсу. Поєднання зазначених підходів може забезпечувати комплексний опис англіцизмів у професійному психологічному дискурсі.

Матеріалом нашого дослідження слугували тексти сучасного професійного психологічного дискурсу українською мовою, що репрезентують основні жанри фахової комунікації. Загальний корпус дослідження сформовано з 25 наукових статей, опублікованих упродовж 2005–2024 років, загальним обсягом приблизно 120 000 слововживань, що забезпечує репрезентативність і достовірність отриманих результатів. До корпусу увійшли такі групи джерел: наукові статті з фахових періодичних видань «Психологія і суспільство», «Проблеми сучасної психології», «Наукові студії із соціальної та політичної психології», «Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Психологія». Відбір текстів здійснювався з урахуванням їхньої фахової релевантності, актуальності та системного використання психологічної термінології.

Англіцизми були вибрані за такими критеріями: іншомовне (англійське) походження лексичної одиниці або її утворення за англомовною моделлю; функціонування одиниці як терміна або напівтерміна в межах психологічної терміносистеми; регулярна повторюваність у різних текстах корпусу (не менше 5 уживань у двох і більше джерелах); наявність або відсутність українського відповідника, що дало змогу простежити варіантність термінологічних номінацій.

Для досягнення мети дослідження застосовано контекстуальний аналіз, що використовувався для встановлення значення англіцизмів у конкретних мовленнєвих оточеннях та виявлення жанрових відмінностей їх уживання, та термінологічний метод, який дав змогу визначити статус англіцизмів у структурі психологічної терміносистеми, ступінь їхньої адаптації та співвіднесеність із питомими українськими відповідниками.

Функціонально-комунікативний аналіз було спрямовано на з'ясування ролі англіцизмів у спілкуванні психологів, зокрема у вираженні наукової аргументації, концептуальної точності та фахової ідентичності. Кількісний метод забезпечив визначення частотності англіцизмів, їх розподілу за жанрами та тематичними групами, що стало підґрунтям для узагальнення тенденцій їх функціонування в сучасному психологічному дискурсі.

Аналіз корпусу наукових текстів засвідчив структурну неоднорідність англіцизмів, що функціонують у сучасному психологічному дискурсі. Залежно від ступеня мовної адаптації було виокремлено три основні типи: повністю адаптовані англіцизми, частково адаптовані одиниці та кальки.

Найчисельнішу групу становлять повністю адаптовані англіцизми, які зазнали фонетичної, графічної та морфологічної інтеграції в українську мову й активно використовуються як нормативні терміни. До цієї групи належать такі одиниці, як *стрес, тест, терапія, мотивація, адаптація*. Вони ста-

новлять близько 48 % зафіксованих англіцизмів і характеризуються високою частотністю в усіх типах проаналізованих текстів, що свідчить про їх усталений статус у психологічній терміносистемі.

Частково адаптовані англіцизми (приблизно 37 %) зберігають окремі формальні або семантичні ознаки мови-джерела. До них належать терміни типу *копінг, майндфулнес, фідбек, скринінг, коучинг*. Такі одиниці найчастіше трапляються в наукових статтях, де виконують функцію точної номінації сучасних концептів, однак демонструють варіативність написання (*копінг* / копінг (англ. coping) – найпоширеніший і найбільш нормативний варіант, *копінґ* – варіант із передаванням [ŋ] через ґ; *майндфулнес* / усвідомленість (англ. mindfulness), *майндфулнесс* – менш бажаний у сучасних українських текстах, *mindfulness* – без адаптації (часто при першому вживанні), паралельно вживається український відповідник *усвідомленість*, але в багатьох статтях обидва терміни співіснують; *фідбек* / зворотний зв'язок (англ. feedback), *фід-бек* – зустрічається нечасто, *feedback* – латиницею (часто в дужках); *скринінг* (англ. screening) – усталений варіант, *скринінґ* – варіант із ґ (нормативно можливий, але малопоширений), *скрінінг* – не відповідає українській орфографії, *screening* – зазвичай при першому згадуванні; *коучинг* (англ. coaching), *коучінг* – не відповідає українській орфографії, *coaching* – латиницею) та словотвірної адаптації (*копінг-стратегії, копінг-поведінка, копінгові механізми, копінгова стратегія подолання; майндфулнес-практики, майндфулнес-орієнтований підхід, майндфулнес-терапія, майндфулнес-тренінг; фідбек-орієнтований підхід, надання фідбеку, отримання фідбеку, фідбек у терапевтичній взаємодії; психологічний скринінг, скринінгове дослідження, скринінгові методики, первинний скринінг; коучингова взаємодія, коучинговий підхід, коучингові технології, психологічний коучинг*).

Таким чином у науковому психологічному дискурсі спостерігаємо графічну варіативність (передавання іншомовних фонем), паралельне вживання транслітерованих і перекладних відповідників, активну словотвірну адаптацію через прикметники, складні терміни, аналітичні конструкції.

Дослідження показало, що англіцизми в психологічному дискурсі нерідко зазнають семантичних модифікацій, пов'язаних із процесом термінологізації. Зокрема, значна частина запозичених одиниць зазнає семантичного звуження, коли багатозначне слово англійської мови в українському психологічному дискурсі функціонує з одним, спеціалізованим значенням (наприклад, *триггер* (англ. trigger) як психогенний стимул).

Водночас зафіксовано випадки формування фахової полісемії, коли англіцизм уживається в кількох значеннях залежно від підгалузі психології або контексту. Так, термін *копінг* (англ. to cope) може позначати як загальну стратегію подолання стресу, так і конкретний набір поведінкових реакцій, що засвідчує семантичну варіативність у межах фахового дискурсу.

Англіцизми, які зберігають паралельне загальномовне й термінологічне значення, можуть спричиняти семантичну неузгодженість у професійній комунікації. Саме тому такі випадки потребують чіткішої термінологічної регламентації та контекстуального уточнення.

Подальший аналіз співвідношення англіцизмів і питомих українських відповідників засвідчив наявність кількох моделей термінологічної конкуренції. Найпоширенішою є модель паралельного функціонування, коли англіцизм і український відповідник уживаються як синонімічні одиниці: *фідбек* / *зворотний зв'язок*, *копінг* / *подолання стресу*. У таких випадках вибір терміна часто зумовлений жанром тексту та комунікативною ситуацією.

Менш поширеною є модель домінування англіцизму, коли запозичений термін витісняє питомий відповідник або використовується значно частіше через свою лаконічність і міжнародну впізнаваність (*стрес, скринінг, коучинг*). Водночас у навчальних текстах, на відміну від власне наукових, можна простежити тенденцію до свідомого використання українських відповідників або калькованих одиниць, що сприяє термінологічній стандартизації. Англіцизми хоча і відіграють важливу роль у розвитку сучасної психологічної терміносистеми, проте їх занадто активне використання зумовлює потребу в балансі між міжнародною уніфікацією та збереженням національних мовних ресурсів.

Аналіз корпусу професійних психологічних текстів дав змогу згрупувати англіцизми відповідно до основних тематичних напрямів сучасної психології. Така класифікація відображає як структуру психологічної науки, так і специфіку функціонування запозиченої термінології в межах окремих підгалузей.

У межах загальнотеоретичної та когнітивної психології виокремлено терміни-англіцизми, що переважно позначають базові психічні процеси, когнітивні механізми та ментальні стани. Вони характеризуються високим рівнем термінологічної закріпленості та широким уживанням у аналізованих наукових текстах. Ці одиниці переважно функціонують як повністю або частково адаптовані англіцизми й слугують засобом точного відтворення теоретичних концептів – *когніція* (англ. cognition), *перцепція* (англ. perception), *атенція* (англ. attention), *інсайт* (англ. insight), *праймінг* (англ. priming), *майндсет* (англ. mindset), *майндфулнес* (англ. mindfulness).

Англіцизми клінічної та консультативної психології пов'язані з описом психічних розладів, симптомів, психотерапевтичних підходів і процесів психологічної допомоги. Вони активно використовуються в практичних посібниках і наукових статтях. Для цієї групи характерна висока частотність частково адаптованих англіцизмів, які нерідко співіснують із калькованими або описовими українськими відповідниками (*стрес* (англ. stress) – адаптований англіцизм, *триггер* (англ. trigger), *флешбек* (англ. flashback), *копінг* (англ. coping), *булінг* (англ. bullying), *коучинг* (англ. coaching), *супервізія* (англ. supervision) – адаптований англіцизм).

До термінів соціальної та організаційної психології належать англіцизми, що відображають міжособистісну взаємодію, групові процеси та психологію організаційного середовища. Вони часто функціонують і у міждисциплінарному дискурсі – *лідерство* (англ. leadership), *тимбілдинг* (англ. team building), *комунікація* (англ. communication), *фідбек* (англ. feedback), *мотивація* (англ. motivation), *менеджмент* (англ. management), *стрес-менеджмент* (англ. stress management). Подані терміни психології та суміжних дисциплін в українсько-англійському відповіднику є усталеними в міжнародному науковому й прикладному дискурсі, вони здебільшого демонструють високий рівень інтеграції та активно використовуються в науково-практичному мовленні.

До термінів психодіагностики та методології досліджень належать англіцизми, пов'язані з методами дослідження, оціню-

вання та аналізу психологічних явищ. Вони характеризуються точністю та міжнародною стандартизованістю – *тест* (англ. test), *скринінг* (англ. screening), *моніторинг* (англ. monitoring), *шкала* (англ. scale), *опитувальник* (англ. questionnaire), *валідність* (англ. validity), *надійність* (англ. reliability), *інтерв'ю* (англ. interview). Більшість цих англіцизмів є повністю адаптованими та входять до ядра психологічної терміносистеми. Англійський термін *questionnaire* походить від французького questionnaire і у сучасній психології означає стандартизований інструмент збору самозвітних даних. Український термін *опитувальник* є словотвірною калькою, утвореною від дієслова *опитувати* з продуктивним суфіксом *-альник*. На відміну від прямого запозичення, українська номінація повністю інтегрована в систему мови й не зберігає іншомовної морфології. Таким чином, questionnaire не функціонує в українській мові як термін, але виступає джерелом калькування, що свідчить про опосередкований вплив англійської терміносистеми.

Англійський термін *reliability* також походить від французького reliable і у психології означає ступінь стабільності та відтворюваності результатів вимірювання. Український термін *надійність* є семантичною калькою, утвореною від прикметника *надійний* із суфіксом *-ість*, що відповідає англійському суфіксу *-ity*. В українському науковому дискурсі термін *надійність* повністю витіснив можливі запозичені форми (реліабіліті не закріпився), однак значення стандартизоване відповідно до англомовної психометричної традиції, англійський термін вплинув не на форму, а на концептуальний обсяг українського слова.

Таким чином обидва терміни демонструють непряме запозичення з англійської мови: *опитувальник* – словотвірна калька, *надійність* – семантична калька. Така особливість підтверджує, що терміни-англіцизми в психології не завжди реалізуються як прямі запозичення, а часто входять до мови через калькування та концептуальну адаптацію, що є характерною рисою сучасної української наукової термінології.

Терміни психотерапії охоплюють назви напрямів, методів і технік, що здебільшого зберігають іншомовну форму як маркер наукової традиції – *когнітивно-поведінкова терапія* (англ. cognitive-behavioral therapy (CBT)), *гештальт-терапія* (англ. Gestalt therapy), *психоаналіз* (англ. psychoanalysis), *майндфулнес-терапія* (англ. mindfulness-based therapy), *арт-терапія* (англ. art therapy). Англіцизми цієї групи часто функціонують у формі складних термінів або кальок і мають високий рівень міжнародної впізнаваності.

Англіцизми, що використовуються в освітньому, тренінговому та прикладному контекстах – *тренінг* (англ. training), *коучинг* (англ. coaching), *фасилітація* (англ. facilitation), *менторинг* (англ. mentoring), *рефлексія* (англ. reflection) – вирізняються високою частотністю в практичних текстах і демонструють активне проникнення в ширший професійний та напівпрофесійний дискурс.

Запропонована класифікація засвідчує, що англіцизми охоплюють практично всі ключові напрями психології та виконують важливу роль у концептуалізації сучасного наукового знання. Англіцизми виконують передусім номінативну функцію, забезпечуючи мовне позначення нових наукових понять, методів і психічних явищ, що виникають у процесі розвитку психології. Запозичені терміни дають змогу оперативно інтегрувати нові концепти без створення громіздких описових конструкцій, що відповідає принципам мовної економії та наукової точності (Кочерган, 2006, с. 140–142).

Особливо виразно ця функція виявляється в номінації психотерапевтичних підходів, діагностичних процедур і когнітивних механізмів, які входять у фаховий обіг разом з оригінальною англомовною термінологією. Міжнародна впізнаваність англіцизмів сприяє уніфікації наукового знання та полегшує міжкультурну професійну комунікацію (Crystal, 2003, p. 87–90).

Висновки. Проведене дослідження дало змогу комплексно схарактеризувати особливості функціонування англіцизмів у професійному психологічному дискурсі та підтвердити їх системну, а не випадкову роль у формуванні й розвитку психологічної терміносистеми. Аналіз корпусу фахових текстів засвідчив, що англіцизми є невід'ємним компонентом наукової та професійної комунікації психологів, відображаючи як глобальні тенденції розвитку науки, так і внутрішні потреби термінотворення.

У результаті дослідження встановлено, що англіцизми в психологічному дискурсі перебувають на різних етапах мовної адаптації: від повністю інтегрованих одиниць, які становлять ядро терміносистеми, до частково адаптованих форм і кальок, що демонструють варіативність графічного оформлення, словотвірної реалізації та семантичного наповнення. Особливо продуктивними виявилися частково адаптовані англіцизми, які активно співіснують із калькованими або описовими українськими відповідниками, утворюючи зони термінологічної конкуренції та варіантності.

Доведено, що англіцизми виконують у професійному психологічному дискурсі передусім номінативну функцію, забезпечуючи точне й лаконічне позначення нових понять, методів, психічних процесів і терапевтичних практик. Водночас вони реалізують і важливі комунікативно-прагматичні функції, зокрема слугують маркерами належності до міжнародної наукової спільноти, засобами демонстрації фахової компетентності та інструментами уніфікації наукового знання.

Матеріал дослідження показав, що англійська мова впливає на українську психологічну термінологію не лише шляхом прямого запозичення, а й через калькування та концептуальну адаптацію. Приклади термінів *опитувальник* і *надійність* переконливо засвідчують, що англійський вплив може реалізовуватися на семантичному та концептуальному рівнях без формального запозичення іншомовної оболонки. Це свідчить про гнучкість української терміносистеми та її здатність інтегрувати міжнародні наукові концепти з використанням власних мовних ресурсів. Водночас активне проникнення англіцизмів зумовлює низку проблем, зокрема нестабільність термінологічних норм, графічну й семантичну варіативність, а також ризик надмірної іншомовної експансії. У зв'язку з цим актуалізується потреба в подальшій термінологічній уніфікації, кодифікації англіцизмів у фахових словниках і виробленні збалансованого підходу до їх уживання, що поєднував би міжнародну стандартизацію з підтримкою національних мовних традицій.

Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення динаміки закріплення англіцизмів у різних жанрах психологічного дискурсу, а також розроблення рекомендацій щодо їх нормативного й стилістично вмотивованого використання в науковій та освітній практиці.

Література:

1. Crystal D. English as a Global Language. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 212 p.
2. Phillipson R. Linguistic Imperialism Continued. New York : Routledge, 2009. 304 p.
3. Бібер Д., Конрад С., Реппен Р. Корпусна лінгвістика: дослідження структури та використання мови / пер. з англ. Кембридж : Cambridge University Press, 2007. 345 с.
4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство. Київ : Академія, 2006. 464 с.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава: Довкілля. Київ, 2008. 711 с.
6. Cabré M. T. Terminology: Theory, Methods and Applications. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1999. 247 p.

Mamych M., Shevchenko-Bitenska O. The Functioning of Anglicisms in Professional Psychological Discourse

Summary. The article is devoted to a comprehensive analysis of the functioning of Anglicisms in the professional psychological discourse of the contemporary Ukrainian language. The relevance of the study is determined by the intensive processes of globalization of scientific knowledge, the dominance of English in international psychological science, and the active introduction of English-language theories, methods, and psychodiagnostic instruments into domestic professional practice. The aim of the article is to clarify the role of Anglicisms in the formation of the psychological terminological system and to determine their terminological and communicative functions in psychologists' professional speech.

The research material consists of texts of contemporary Ukrainian psychological discourse of various genres, including scientific articles published in specialized periodicals. The study employs contextual, terminological, functional-communicative, and quantitative methods of analysis. The results demonstrate that Anglicisms constitute a significant and structurally heterogeneous layer of psychological terminology and are found at different stages of linguistic adaptation. Fully adapted Anglicisms, partially adapted units, and calques are identified, and their phonetic, graphic, word-formational, and semantic features are characterized.

It is proved that in professional psychological discourse Anglicisms primarily perform a nominative function, ensuring precise designation of new scientific concepts, methods, and mental phenomena, as well as important communicative and pragmatic functions, in particular marking professional identity and facilitating international unification of scientific knowledge. At the same time, the presence of terminological variability and competition between Anglicisms and native Ukrainian equivalents is established, which актуalizes the problem of standardization of psychological terminology. The article concludes that a balanced approach to the use of Anglicisms is necessary – one that combines international scientific integration with the preservation of national linguistic resources.

Key words: Anglicisms, professional discourse, psychological terminology, terminological adaptation, communicative functions.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 14.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 10.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.111+659.1
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.22

Мартинів О. М.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри германської філології та перекладу
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
https://orcid.org/0000–0001–5827–6163

Міхіденко К. О.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри германської філології та перекладу
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
https://orcid.org/0009–0008–1587–6730

ІНФЕРЕНЦІЯ ЗНАЧЕННЯ ВІЗУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ: КОНЦЕПЦІЯ ФРАНСІСКО ЮСА

Анотація. Дослідження спрямовано на систематизацію і аналіз моделей «концептуального завантаження» у візуальній метафорі та встановлення їх зв'язку з типами *ad hoc* (спеціальних) концептів у ракурсі концепції Франсіско Юса. Модель пропонує спосіб інтерпретації візуальних метафор як динамічних інференційних структур, де значення формується в процесі когнітивної обробки візуального стимулу з орієнтацією на принцип оптимальної релевантності.

Установлено, що ключовим механізмом інтерпретації візуальної метафори є виведення ad hoc концептів, які виконують функцію контекстуально адаптованих одиниць значення. Трикомпонентна класифікація ad hoc концептів є продуктивною для аналізу візуальних метафоричних повідомлень, оскільки охоплює як перенесення прототипних ознак, так і формування емерджентних властивостей, не пов'язаних безпосередньо з вихідними референтами. Доведено, що «прототипний візуальний референт» і «прототипний візуальний синтаксис» виконують роль когнітивних орієнтирів для інтерпретації метафори, а їх порушення активує ad hoc вказівники, що запускають перехід від візуально-концептуального інтерфейсу до етапу концептуального завантаження. Визначено два типи концептуального завантаження – стабільне та інноваційне. Перше базується на адаптації до цілі прототипних ознак візуально закодованого концепту джерела метафори. Другий тип завантаження визначається у метафорах, у яких атрибути візуалізованого концепту джерела не можуть бути застосовані до цільового концепту, і ґрунтується на породженні метафорою емерджентних значень.

Аналіз реклами Nokia показав, що інноваційне концептуальне завантаження реалізується через багатоетапне виведення імплікатур під впливом візуального складника і вербальних якорів, результатом чого є формування комплексу смислів, що охоплюють функціональні, прагматичні та символічні аспекти рекламованого продукту.

Отже, візуальна метафора постає як результат взаємодії візуального і вербального кодів та активної інтерпретаційної діяльності адресата, що підтверджує доцільність застосування теорії Юса до аналізу мультимодальної комунікації.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо застосування виопрацьованого алгоритму аналізу до різних типів візуальних метафор.

Ключові слова: візуальна метафора, концептуальне завантаження, теорія релевантності, прототипний візуальний референт, прототипний візуальний синтаксис.

Постановка проблеми. Проблема аналізу візуальної метафори як когнітивного утворення залишається однією з найбільш дискусійних в сучасній когнітивній лінгвістиці, що пояснюється низкою характеристик таких метафор, що ускладнюють процес їх когнітивної обробки. Серед таких специфічних властивостей науковцями визначаються візуальна неоднозначність, переважання семантичної аномалії над аналогією; відсутність візуалізованого цільового або джерельного домену, складність їх ідентифікації або їх відсутність у метафорах; вплив на когнітивну обробку візуальних деталей або вербального якоря тощо [1, с. 174; 2, с. 5]. Протягом останніх десятиріч здійснюються численні спроби застосувати до візуальної метафори різні алгоритми когнітивного аналізу, включаючи моделі, що ґрунтуються на теорії концептуальної інтеграції, теорії релевантності, теорії концептуальної метафори або поєднанні елементів різних алгоритмів.

Водночас, у більшості запропонованих моделей візуальна метафора потрактовується як когнітивна структура, що ґрунтується когнітивних процесах, тотожніх утворенню і інференції вербальної метафори. Відповідно, науковцями застосовується автоматичний перенос на процес когнітивної обробки візуальної метафори існуючих моделей когнітивного дослідження вербальних метафоричних структур. Абсолютна більшість моделей не враховує специфіки візуального блендінгу, що суттєво впливає на концептуальний.

Зважаючи на це, однією з найсучасніших і продуктивних для аналізу візуальної метафори вважаємо концепцію Франсіско Юса [3; 4; 5], у працях якого здійснюється спроба поєднати в одному аналітичному алгоритмі інтеграцію візуального і концептуального блендінгу. Оскільки така модель є перспективною з огляду на те, що враховує специфічні характеристики саме візуальної метафори і її відмінність від вербальної, наше дослідження спрямоване на її висвітлення і особливості застосування до візуальних метафоричних повідомлень.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження, що фокусуються на інтерпретації візуальних метафор, використовують

різні інструменти аналізу, насамперед ті, що ґрунтуються на теоріях концептуальної метафори і концептуальної інтеграції. Зокрема, фундаментальна монографічна праця Золтана Кьовечеса застосовує до вузіальної метафорики модифіковану версію класичної теорії концептуальної метафори (концепцію семантичного фокусу джерела), виходячи з того, що розуміння або інтерпретація візуального зображення «використовує ті самі механізми метафоричної обробки» [6, с. 15]. Алгоритм аналізу, запропонований Кьовечесом, використовується у деяких дослідженням вітчизняних науковців [7].

Іншим підходом є аналіз візуальної метафори у ракурсі теорії концептуального блендінгу [8; 9; 10; 11]. Дослідники доходять висновку про те, що фокус когнітивної обробки візуальної метафори «має більш значний вплив на ускладнення процесу когнітивної інтерпретації метафори, ніж тип візуальної метафори чи структурний тип концептуальної мережі» [11, с. 70]. У поодиноких дослідженнях візуальна метафора інтерпретується з погляду теорії релевантності [12; 13], а також поєднання методів когнітивної обробки метафори, інтегруючи аналітичні інструменти теорій концептуального блендінгу, концептуальної метафори і теорії релевантності [14].

У нечисленних дослідженнях здійснено спробу встановити кореляцію між просторовим розподілом візуальних елементів, що визначають тип візуальної метафори, і рівнем когнітивних зусиль, необхідних для її обробки [15; 16].

Водночас, у всіх зазначених дослідженнях бракує чіткого алгоритму, який би дозволяв врахувати взаємний вплив на інтерпретацію візуальної метафори процесів візуальної і концептуальної обробки. У цьому зв'язку, перспективною моделлю аналізу постає, на наш погляд, концепція Франсіско Юса, яку ми обрали як фокус даного дослідження.

Метою дослідження є систематизація і аналіз моделей «концептуального завантаження» у візуальній метафорі та встановлення їх зв'язку з типами «спеціальних» концептів у ракурсі концепції Франсіско Юса.

Виклад основного матеріалу дослідження. У працях Франсіско Юса [3; 4; 5] запропоновано метод аналізу візуальної метафори, що ґрунтується на концепції та дослідницьких інструментах теорії релевантності [17]. Водночас, теоретико-релевантнісній підхід дещо модифікується з огляду на коригування концептуальної інформації під впливом візуального компоненту, що позначається науковцем як «концептуальне завантаження». Модель запозичує з теорії релевантності поняття ad hoc (спеціального) концепту, що коригує джерельний концепт метафори через розширення або звуження його обсягу, щоб метафорично адаптувати його до цілі [18]. Незважаючи на те, що ad hoc концепт застосовується у теоретичному підході релевантності до вербальних метафор, Юс використовує такий механізм до інтерпретації візуальних метафоричних структур, спираючись, насамперед, на класифікацію ad hoc концептів, запропоновану Р. Вега-Морено [19, с. 208]. Вега-Морено розрізняє три типи ad hoc концептів.

Перший тип «застосовуються до всіх прототипних референтів закодованих концептів, а також до низки інших референтів». Проілюструємо такий тип ad hoc концептів відомим логотипом бренду Harley-Davidson, де орел є візуальним та концептуальним джерелом для цільової області HD. Якості орла, такі як свобода, мужність та сила, асоціюються з «прототипами» всіх орлів, а також з іншими референтами – людьми, що володіють такими якостями, а також з країнами (емблема багатьох держав). Відповідно, ad hoc концепт ОРЕЛ* може бути застосованим до інших сутностей, що володіють такими якостями, включаючи Harley-Davidson. Спеціальний концепт ОРЕЛ* (свободолюбство, хоробрість) адаптується до відповідних властивостей енциклопедичного референта цільового образу «мотоцикл Harley-Davidson».

Другий тип включає ad hoc концепти, що можуть бути застосовні лише до деяких прототипних референтів, а також до низки інших референтів. Як приклад, що ілюструє цей тип ad hoc концепту, ми обрали метафору з реклами мережі кав'ярень Старбак, що візуалізує вершки в каві як різдвяну ялинку. Такі властивості ялинки, як «створення святкового настрою», можуть бути знайдені не у всіх прототипних енциклопедичних референтах, а лише у тих, що пов'язані з різдвяною ялинкою, і новий ad hoc концепт ЯЛИНКА* (свято) створюється для адаптації цього атрибута до якостей енциклопедичного референта цільового образу «кава», переносячи у цільовий домен таку характеристику, як «викликає піднесений святковий настрій».

Третій тип включає ad hoc концепт, чиї якості не застосовні до жодного з прототипних референтів візуально закодованих образів, але можуть бути пов'язані з іншими референтами. Ми можемо проілюструвати цей тип ad hoc концепту за допомогою візуальної метафори, що зображує рух автомобіля Smart як нитку, що проходить крізь вушко голки. Знання про нитку не включає інформацію, яку можна пов'язати з траєкторією руху. Як точку відліку глядач може обрати припущення, що нитка тонка та гнучка. Оскільки такий атрибут нитки не стосується безпосередньо маневреності автомобіля, глядачу необхідно адаптувати візуалізований концепт НИТКА до цілі, включаючи її здатність проходити крізь вузькі простори завдяки своїй тонкості та гнучкості. Виведений ad hoc концепт НИТКА* з ad hoc властивістю «проходити крізь вузький простір» адаптується до відповідних властивостей енциклопедичного референта цільового зображення – траєкторії руху автомобіля вузькими вулицями, включаючи додаткові висновки про маневреність автомобіля, його компактність як перевагу, його здатність адаптуватися до обмежених умов, а також легкість і плавність подолання обмежених просторів.

Застосовуючи трикомпонентну класифікацію ad hoc концептів до аналізу візуальних метафор, Юс вводить поняття «Прототипний візуальний референт» та «Прототипний візуальний синтаксис» [4, с. 154], які співвідносяться з контекстуально незалежною інформацією у джерелі та цілі, уможливлюючи вибір ad hoc концептів.

Інтерпретація візуальної метафори включає фазу візуально-концептуального інтерфейсу та фазу концептуального завантаження [4, с. 158]. Перша фаза полягає у визначенні прототипних візуальних референтів та прототипного візуального синтаксису і їх порівняння з візуальним образом.

Прототипний візуальний референт включає енциклопедичну інформацію, що містить «усталені» візуальні елементи та атрибути візуалізованого об'єкту. Наприклад, у візуальній метафорі автомобілю Смарт зображений маленький автомобіль, що відкидає тінь бізона. Відповідно, прототипний референт зображення бізона має містити візуальні атрибути, пов'язані з типовим бізоном (великий розмір, роги), що забезпечує візуальну ідентифікацію. Прототипний референт для автомо-

біля включає дизайн, колеса, кузов тощо. Прототипний референт для тіні – такі властивості, як здатність відображати об'єкт і повторювати його форми.

Прототипний візуальний синтаксис включає типовий контекст, що зазвичай асоціюються з зображеними об'єктами. Так, для згаданої вище реклами автомобіля Смарт як компоненти такого «синтаксису» визначаємо: бізон у савані, бізон, що біжить і здатний розвивати високу швидкість, їсть траву; автомобіль на дорозі, автомобіль їде, долає перешкоди, обганяє, здатний розвивати високу швидкість; тінь повинна бути розташована поблизу об'єкта та може дещо спотворювати його об'єкта.

У візуальних метафорах часто спостерігається невідповідність між візуальним образом та його прототипним візуальним синтаксисом і прототипним візуальним референтом. Така невідповідність позначена терміном ad hoc вказівник (ad hoc pointer) [5], тобто спеціальний вказівник, наявність якого вказує на те, що метафора потребує подальшої обробки, переходу від візуально-концептуального інтерфейсу до концептуального завантаження з вибором концептуальних ознак, пов'язаних з образом. Концептуальне завантаження, як власне вивідна фаза інтерпретації, поділяється на два типи:

1. Стабільне концептуальне завантаження [4, с. 159] концептуальних ознак, де один або кілька атрибутів прототипного енциклопедичного референта, пов'язаного з візуалізацією концепту джерела, можуть бути знайдені у всіх (і) або не у всіх (іі) асоційованих з ним референтах. В обох випадках виводиться ad hoc концепт, який застосовується до цільового зображення. У запропонованих підтипах існує чітка кореляція з першими двома типами ad hoc концептів, визначених Вега-Морено.

2. Інноваційне концептуальне завантаження [4, с. 161] концептуальних ознак, пов'язаних з образом: у прототипному енциклопедичному референті, асоційованому з зображенням джерела, немає концептуальних ознак, які можна застосувати до цільового референта. Такі властивості виникають як емерджентні, в процесі інтерпретації, спрямованої на пошук релевантності. Тауий тип завантаження корелює з третім типом ad hoc концептів, визначених Вега-Морено.

Проілюструємо алгоритм аналізу, запропонований Юсом, на прикладі візуальної метафори, що передбачає інноваційне концептуальне завантаження. Реклама телефону Nokia зображує крихітну класичну гітару на долоні і супроводжується слоганом «Like the real thing. In the palm of your hand». У візуальній площині також наявний такий вербальний якір, як XpressMusic, що вказує на функцію телефону як аудіоплеєру.

Першою ланкою алгоритму аналізу є встановлення візуально-концептуального інтерфейсу. Цільовий домен NOKIA вербалізований назвою бренду, а джерельний домен ГІТАРА візуалізований. З огляду на крихітний розмір гітари, яка поміщається на долоні, візуалізований референт не відповідає атрибутам як прототипного візуального референта (гітара не може бути такого розміру), так і прототипного візуального синтаксису (у прототипних аранжуваннях немає зображення гітари на долоні). Ця невідповідність слугує ad hoc вказівником, наявність якого переводить інтерпретацію метафори на рівень етапу концептуального завантаження, збільшуючи витрати на її когнітивну обробку для релевантної інтерпретації.

На фазі концептуального завантаження глядач, спираючись на вже встановлене джерело та ціль, виводить припущення в порядку їх доступності, виділяючи з прототипного енциклопедичного референта джерела ті властивості, які можна адаптувати до цільового домену NOKIA. Найбільш доступним елементом є музика. Однак ad hoc концепт МУЗИКА*, метонімічно пов'язаний з гітарою, не є оптимально релевантним. Присвоєння атрибуту МУЗИКА мобільним телефонам XpressMusic не задовольняє презумпції оптимальної релевантності, оскільки така інформація є надто очевидною: до музики відсилає позначення XpressMusic, що є частиною вербального коду візуального повідомлення і позначає лінійку мобільних телефонів компанії Nokia, орієнтованих на їх використання як аудіоплеєрів, тобто для прослуховування музики. Отже, адаптація до цільового домену ad hoc концепту МУЗИКА* не може створювати те значення метафори, яке б долало зазначену невідповідність образу прототипним референтам.

Процес пошуку оптимально релевантного ad hoc концепту спирається на вербальний якір «Як справжня річ на долоні», з якого можна вивести дві слабкі імплікатури: автентичність (справжня річ) та доступність у будь-який час і в будь-якому місці (на долоні). Першу імплікатуру вже можна було б застосувати до цілі, але таке припущення вимагає подальшої обробки, оскільки воно є надто загальним: автентичність гітари може бути виражена в матеріалах, деталях, асоціації з певним стилем, музикантом, унікальності звуку, якості гри тощо. Обробка продовжується побудовою ad hoc концепту ГІТАРА* на основі такого його атрибута, як КЛАСИЧНА, обраного з її прототипного енциклопедичного референта. Новий концепт ГІТАРА* отримує контекстуально-залежне посилення через візуалізацію в метафоричному повідомленні класичної гітари та контекстуально-незалежне підкріплення на основі фонового знання про те, що мелодія дзвінка Nokia – це композиція, що грається на класичній гітарі, і що гаджети Nokia асоціюються з «класичною» лінійкою телефонів.

Водночас, спеціалізований концепт ГІТАРА* (класична) потребує подальшого коригування, щоб узгодитися з слабкими імплікатарами вербального якоря – автентичністю та доступністю в будь-який час і в будь-якому місці. Подальша когнітивна обробка метафори, спрямована на пошук релевантності, пов'язана з виведенням її емерджентних властивостей.

Перша емерджентна властивість метафори може ґрунтуватися на виведенні додаткового ad hoc концепту ГІТАРА*, з вибором спеціальної властивості, такої як «якість живого звуку», що узгоджується з вербально закодованим (за допомогою слогану) контекстуальним припущенням «автентичності». Слабка імплікація з ad hoc концепту (живий звук) є адаптованою до цілі і узгоджується з сильною імплікацією «класична». Це генерує емерджентне значення: пристрої Nokia відтворюють автентичну музику – класичну з точки зору якості звуку.

Друга емерджентна властивість метафори пов'язана з контекстуальним припущенням, також заснованим на вербальному якорі – доступність у будь-який час і в будь-якому місці (на долоні), що підтримується візуалізацією гітари на долоні. Контекстуально залежна ad hoc властивість доступності не належить ні до основних, ні до неосновних елементів прототипного референта джерельного образу ГІТАРА. Проте вона генерує слабку імплікацію, що призводить до емерджентного значення, яке узгоджується з ціллю та всіма попередніми припущеннями: завдяки портативності гаджета, автентична музика, з точки зору якості живого звуку, завжди з вами.

Третя емерджентна властивість генерована слабкою імплікатурою на основі такого периферійного атрибуту концепту ГІТАРА*, як засіб самовираження та натхнення: мобільний телефон-аудіоплеєр Nokia може служити інструментом для вашого самовираження та натхнення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження підтвердило ефективність інтегративного підходу Франсіско Юса до аналізу візуальних метафор, який дозволяє розглядати їх як динамічні інференційні структури, де значення формується в процесі когнітивної обробки візуального стимулу з орієнтацією на принцип оптимальної релевантності.

Ключовим механізмом інтерпретації візуальної метафори є виведення ad hoc концептів, які виконують функцію контекстуально адаптованих одиниць значення і забезпечують як перенесення прототипних ознак, так і формування емерджентних властивостей, не пов'язаних безпосередньо з вихідними референтами. «Прототипний візуальний референт» і «прототипний візуальний синтаксис» виконують роль когнітивних орієнтирів, а їх порушення активує ad hoc вказівники, що запускають перехід від візуально-концептуального інтерфейсу до етапу концептуального завантаження, що може бути двох типів. Стабільне завантаження базується на адаптації до цільового домену енциклопедичних ознак концепту джерела, інноваційне ґрунтується на породженні візуальною метафорою емерджентних значень.

Аналіз реклами Nokia показав, що інноваційне концептуальне завантаження реалізується через багатоетапне виведення імплікатур під впливом візуального компоненту і вербальних якорів, результатом чого є формування комплексу смислів, що охоплюють функціональні, прагматичні та символічні аспекти продукту.

Отже, візуальна метафора постає як результат взаємодії візуального і вербального кодів та активної інтерпретаційної діяльності адресата, що підтверджує доцільність застосування теорії Юса до аналізу мультимодальної комунікації.

Перспективою подальших досліджень вбачаємо застосування алгоритму аналізу до різних типів візуальних метафор.

Література:

1. Kaplan S. Visual metaphors in print advertising for fashion products. In K. Smith et al. (eds.). *Handbook of Visual Communication Research: Theory, Methods, and Media.* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2005. P. 167–177.
2. MacCormac E.R. A Cognitive Theory of Metaphor. Cambridge: Cambridge MIT Press, 1985. 251 p.
3. Yus F. Finding relevance in smartphone advertising. *Internet Pragmatics*. 2023. Volume 6. Issue 1. P. 1–41.
4. Yus F. Visual metaphor versus verbal metaphor: A unified account. In C. Forceville, E. Uriós-Aparisi (eds.). *Multimodal Metaphor*. Berlin, New York: De Gruyter Mouton. 2009. P. 147–172.
5. Yus F. (2005). Ad hoc concepts and visual metaphor? Towards relevant ad hoc pointers. *Paper delivered at the 9th International Pragmatics Conference*. Presented by International Pragmatics Association. Riva del Garda. 2005. July, 10–15. Antwerp: IPrA. P. 401–402.
6. Kövecses Z. Visual metaphor in extended conceptual metaphor theory. In R. Benczes, V. Szelid (eds.). *Visual Metaphors*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2022. P. 15–32.
7. Kravchenko K., Yudenko O. Cognitive processing of visual metaphor from the perspective of Conceptual Metaphor Theory. *International Journal of Philology*. 2025. Volume 29. Issue 1. P. 58–69.
8. Oakley T., Pascual E. Conceptual blending theory. In B. Dancygier (ed.). *The Cambridge handbook of cognitive linguistics.* Cambridge: Cambridge University Pres, 2017. P. 423–448.
9. Kravchenko N., Yudenko O. Multimodal Advertising: Semiotic and Cognitive-Pragmatic Aspects. *International Journal of Philology*. 2023. Volume 14. Issue 4. P. 6–15.
10. Kravchenko N., Yudenko O. Visual metaphor in commercial ad: effectiveness or failure? Cognition, communication, discourse. 2021. Vol. 23. P. 62–71.
11. Kononchuk I. Processing visual metaphors: How conceptual network type and cognitive focus shape interpretation. *International Journal of Philology*. 2025. Volume 29. Issue 1. P. 70–81.
12. Forceville Ch. Visual and Multimodal Communication: Applying the Relevance Principle. New York: Oxford Academic, 2020. 312 p.
13. Kravchenko N., Prokopchuk M., Muntian O., Zvereva M., Kozachuk A. Visual metaphor analysis: a relevance theory approach. *Amazonia Investiga*. 2024. Volume 13. Issue 80. P. 233–241.
14. Kravchenko N. Cognitive interpretation of visual metaphor: The interface of relevance theory, conceptual blending, and conceptual metaphor theories. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. Special issue: Cognitive linguistics, pragmatics, and affective sciences*. 2025. Volume 1. P. 37–53.
15. Phillips B.J., McQuarrie E.F. Beyond visual metaphor: A new typology of visual rhetoric in advertising. *Marketing Theory*ю 2004. Volume 4. Issue 1/2. 113–136.
16. Ventalon G., Erjavec G., Tijus C. (2020). Processing visual metaphors in advertising: An exploratory study of cognitive abilities. *Journal of Cognitive Psychology*. 2020. Volume 32. Issue 8. P. 816–826.
17. Wilson D., Sperber D. Relevance theory. In L. Horn and G. Ward (eds). *The Handbook of Pragmatics*. Oxford: Blackwell, 2004. P. 607–632.
18. Carston R. Metaphor: ad hoc concepts, literal meaning and mental images. *Proceedings of the Aristotelian Society*. 2010. Volume 10. Issue 3. P. 295–321.
19. Vega-Moreno R. Metaphor interpretation and emergence. *UCL Working Papers in Linguistics.* 2004. Volume 16. P. 297–322

Martyniv O. Inference of the meaning of a visual metaphor: Francisco Yus' concept

Summary. The study aims to systematize and analyze models of "conceptual loading" in visual metaphor and to establish their relationship with types of ad hoc concepts from the perspective of Francisco Yus's framework. The proposed model offers a way of interpreting visual metaphors as dynamic inferential structures in which meaning emerges through the cognitive processing of a visual stimulus guided by the principle of optimal relevance.

It is established that the key mechanism of visual metaphor interpretation is the derivation of ad hoc concepts, which function as contextually adapted units of meaning. The three-component classification of ad hoc concepts proves productive for the analysis of visual metaphorical messages, as it accounts for both the transfer of prototypical features and the formation of emergent properties not directly related to the original referents. It is demonstrated that the "prototypical visual referent" and "prototypical visual syntax" serve as cognitive landmarks for metaphor interpretation, while their violation activates ad hoc pointers that trigger the transition from the visual–conceptual interface to the stage of conceptual loading. Two types of conceptual loading are identified: stable and innovative. The former is based on adapting the prototypical features of the visually encoded source concept to the target, whereas the latter is observed in metaphors in which the attributes of the visualized source concept cannot be applied to the target concept and relies on the generation of emergent meanings by the metaphor.

An analysis of Nokia advertising shows that innovative conceptual loading is realized through the multi-stage derivation of implicatures under the influence of the visual component and verbal anchors, resulting in the formation of a complex of meanings that encompasses the functional, pragmatic, and symbolic dimensions of the advertised product.

Thus, visual metaphor is construed as the outcome of the interaction between visual and verbal codes and the addressee's active interpretive activity, which confirms the appropriateness of applying Yus's theory to the analysis of multimodal communication.

Further research is envisaged to apply the developed analytical algorithm to various types of visual metaphors.

Key words: visual metaphor, conceptual loading, Relevance Theory, prototypical visual referent, prototypical visual syntax.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 04.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 01.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.112.2'367.623'367.332:33
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.23

Махоніна Н. Г.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри перекладу
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
https://orcid.org/0000-0003-0630-7292

Хуртак І. В.,
старший викладач кафедри перекладу
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»
https://orcid.org/0000-0002-0925-933x

КЛАСИФІКАЦІЯ АНГЛІЦИЗМІВ У НІМЕЦЬКОМУ БІЗНЕС-ДИСКУРСІ: СТРУКТУРНІ, СЕМАНТИЧНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ

Анотація. У статті розглянуто англіцизми та особливості їх функціонування у німецькому бізнес-дискурсі. Після окреслення загальних тенденцій логічним продовженням дослідження стала комплексна класифікація англіцизмів за низкою структурних, семантичних, функційних і прагматичних критеріїв. Англіцизми систематизовано за сферою використання, наявністю або відсутністю німецьких відповідників, структурними характеристиками, часом запозичення, ступенем семантичного освоєння, належністю до певних лексико-граматичних класів, тематичною віднесеністю та рівнем асиміляції. Для кожної групи наведено приклади з текстів бізнес-дискурсу, що дає змогу простежити специфіку функціонування англомовних одиниць у професійному середовищі та виявити закономірності їх уживання в різних комунікативних ситуаціях.

Окрему увагу приділено стратегіям асиміляції та форенізації, які визначають ступінь адаптації англіцизмів у німецькому бізнес-дискурсі та впливають на баланс між збереженням іншомовної форми й інтеграцією в національну мовну систему. Підкреслено, що саме взаємодія цих стратегій формує сучасну динаміку запозичень і визначає напрями їх подальшої еволюції в межах професійної комунікації.

В статті також розглянуто механізми закріплення англомовних запозичень у професійному мовленні, моделі їх адаптації та чинники, що визначають їхню активність у сучасній комунікації.

Результати дослідження можуть бути використані у викладанні німецької мови професійного спрямування, укладанні термінологічних словників, розробленні рекомендацій щодо мовної політики підприємств, а також у аналізі тенденцій розвитку сучасної бізнес-комунікації. Перспективи подальших досліджень убачаються у розширенні корпусу текстів, залученні динамічних даних щодо частотності англіцизмів, вивченні їхнього прагматичного потенціалу в різних жанрах бізнес-дискурсу та аналізі впливу цифровізації на інтенсивність і характер англомовних запозичень.

Ключові слова: англіцизми, німецький бізнес-дискурс, класифікація запозичень, асиміляція, кальки, стратегії форенізації та нейтралізації.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з науковими чи практичними завданнями. Сучасна німецька мова *(далі – НМ)* без перебільшення насичена англіцизмами. Жодна інша група іншомовних слів не зростає так швидко, як англіцизми, і жодна з них не є настільки поширеною. У той час як латинізми та грецизми все ще переважають у лексиці освіти та науки, а галліцизми поширюються в основному в лексиці кулінарії та стилю життя, англіцизми можна знайти буквально скрізь, від молодіжної мови до ІТ, від банківських ідіом до реклами. У діловому лексиконі НМ доля англіцизмів серед усіх запозичених слів складає 80 %, решта розподіляється в основному між грецькими та латинськими запозиченнями з незначною часткою італійських та французьких [1]. Зрозуміло, що такий наплив англіцизмів у НМ не може сприймається виключно позитивно, оскільки переповнена незрозумілими словами мова стає бар'єром, а не засобом комунікації. Проте наразі це об'єктивний факт, який потребує всебічного аналізу.

У цьому контексті особливої актуальності набуває питання класифікації існуючих англіцизмів, адже саме систематизація дозволяє побачити внутрішню структуру запозичень і зрозуміти механізми їхнього функціонування. Різні типи англіцизмів – повні лексичні запозичення, гібридні утворення, кальки, семантичні англіцизми – виконують у діловій комунікації різні функції: термінотворчу, номінативну, прагматичну, стилістичну. Без чіткої класифікації ці явища залишаються розпорошеними, що ускладнює аналіз їхнього впливу на мовну систему та на комунікативні практики сучасного бізнес-середовища. Класифікація, таким чином, є не лише інструментом опису, а й засобом виявлення закономірностей розвитку НМ під впливом англійської мови *(далі – АМ).*

Крім того, класифікація англіцизмів у бізнес-дискурсі має важливе практичне значення. Вона дозволяє відрізнити усталені терміни, що стали невід'ємною частиною професійної комунікації, від модних, ситуативних або надлишкових запозичень, які можуть створювати непорозуміння або знижувати прозорість висловлювання. Для перекладачів, редакторів, фахівців із корпоративної комунікації та укладачів термінологічних стандартів така систематизація є основою для вироблення послідовної мовної політики, що забезпечує баланс між глобалізаційними тенденціями та збереженням зрозумілості й функціональної ефективності НМ. Саме тому класифікація

англіцизмів постає як необхідний етап у вивченні сучасного німецького бізнес-дискурсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Англіцизми у НМ активно досліджуються в сучасній лінгвістиці, однак більшість праць зосереджена на загальних питаннях мовних контактів, динаміки запозичень та соціолінгвістичних чинників їх поширення. Значний внесок у теоретичне осмислення англіцизмів зробив А. Онисько (Alexander Onysko), який у своїй монографії *Anglicisms in German: Borrowing, Lexical Productivity, and Written Codeswitching* [2] пропонує модель впливу АМ на НМ, аналізує кількісні параметри запозичень та їхню морфологічну інтеграцію.

У дослідженнях, присвячених розвитку лексики НМ в умовах глобалізації, англіцизми розглядаються як один із ключових механізмів оновлення словникового складу. Водночас бізнес-дискурс зазвичай постає лише як одна зі сфер активного функціонування запозичень без внутрішньої структуризації. Хоча науковці детально описують частотність, стилістичну маркованість та ступінь асиміляції англіцизмів, питання їх системної класифікації в межах окремих фахових підмов залишається недостатньо розробленим.

Окремі праці присвячені аналізу англіцизмів у фінансово-економічній та управлінській термінології. Зокрема, Г. Фінк, Л. Фіяс, Д. Шонс (Hans Fink, Lutz Fijas & Dieter Schons) досліджують функціонування англіцизмів у мові економіки та реклами [3], А. Брукнер (Alina Bruckner) вивчає англіцизми в рекламі та корпоративній комунікації [4]. У сфері бізнес-комунікації важливими є дослідження П.Лавріц, М. Болдев та І. Драгої (Pavel Lavrits, Mihaela Boldea &Ioana Dragoi), які аналізують вплив англіцизмів на сучасну німецьку економічну термінологію [5], а також В. Біскупової та М. Пішля (Veronika Biskupová & Martin Pišl, які вивчають функціонування англіцизмів у рубриці Wirtschaft німецької щоденної преси та простежують їхній вплив на сприйняття текстів читачами [6], де вони виконують не лише номінативну, а й соціокультурну функцію.

Попри значну кількість праць, присвячених англіцизмам у НМ, більшість досліджень зосереджується лише на окремих структурних або семантичних аспектах запозичень і не враховує їх комплексного функціонування в реальних текстах бізнес-комунікації. Недостатньо опрацьованими залишаються питання співвідношення термінологічних і загальновживаних англіцизмів, їхнього прагматичного навантаження, ступеня інтегрованості в систему сучасного німецького професійного дискурсу. Унаслідок цього цілісна класифікація англомовних запозичень у німецькому бізнес-дискурсі досі відсутня, що й визначає актуальність даного дослідження.

Метою статті є здійснення комплексної класифікації англіцизмів, що функціонують у німецькому бізнес-дискурсі, на основі структурних, семантичних, функційних та прагматичних критеріїв. У межах поставленої мети передбачено: визначити основні типи англомовних запозичень, простежити їхні моделі адаптації в НМ, з'ясувати ступінь їхньої інтегрованості в професійну комунікацію та окреслити тенденції розвитку бізнес-лексики під впливом АМ. Такий підхід дозволяє не лише систематизувати різнорідний матеріал, а й виявити закономірності формування сучасної німецької ділової мови.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням наукових результатів. Класифікувати англіцизми, що є присутніми у німецькомовному діловому дискурсі, можна за багатьма критеріями. Проаналізовані в роботі англіцизмів були розподілені на декілька груп.

Класифікація І (критерій – сфера використання) структурує англомовні запозичення з огляду на їхнє функціонування в НМ. У таблицях подано два різновиди таких одиниць: загальновживані англіцизми (див. табл. 1) та професійно обмежені англомовні запозичення-терміни (див. табл. 2).

Класифікація ІІ базується на принципі **еквівалентності** й передбачає поділ англомовних запозичень на дві групи: одиниці, що не мають німецьких відповідників, та англіцизми, для яких у мові існують повноцінні німецькі еквіваленти.

До першої групи відносять низку термінів, які не перекладаються НМ: *das Account Management, das Brainstorming, das Controlling, die Corporate Identity, der Discount, das Franchising, das Marketing, das Knowhow, das Leasing, das Merchandising, das Trading-up, das Trading-down.* Такі англіцизми заповнюють утворені лексичні лакуни в бізнес-дискурсі й збагачують професійну мову бізнесу одиницями точної семантичної диференціації. В НМ вони входять, зазнаючи мінімальних змін, необхідних для фонетичної або граматичної асиміляції.

Другу групу англіцизмів (див. табл. 3.) *Федеральна канцелярія у своїх «Рекомендаціях щодо використання англіцизмів у німецькомовних федеральних текстах» [7] радить змінювати існуючими німецькими термінами,* наприклад: *Briefing = Pressekonferenz, No-Name-Products = Namenlose Produkte, Reference Group = Referenzgruppe, Shopping Center = Einkaufszentrum.*

Таблиця 1

Загальновживані англіцизми в німецькому бізнес-дискурсі

Англіцизм	Контекст вживання
Job	*Er ist mehr als qualifiziert für diesen* ***Job****.*
Tipp	*Zudem finden Sie … Checklisten mit vielen wertvollen* ***Tipps****.*
Smalltalk	*Für viele Menschen auf der Welt ist das Wetter dieses Jahr alles andere als ein Thema für* ***Smalltalk****.*
Feedback	*Ein Vorschlag, Lob oder Kritik, wir wünschen uns ihr* ***Feedback*** *zu bekommen.*

Таблиця 2

Англомовні запозичення-терміни в німецькому дискурсі

Англіцизм	Контекст вживання
Corporate Identity	*Die Gestaltung der einzelnen Folien ist darin häufig im Hinblick auf Farben und Schriften an die* ***Corporate Identity*** *(kurz: CI) des Unternehmens angelehnt.*
Benchmark	*Das ist die* ***Benchmark****, an der unsere Lösungen zu messen sind.*
Benchmarking	*Dazu können Sie ein* ***Benchmarking*** *durchführen: Die Mitarbeiter in Ihrem Unternehmen nehmen am TOEIC-Test teil*

Треба зауважити, що хоча в НМ часто зустрічаються лексеми з ідентичним до англійського слова значенням, але вони часто маркуються як стилістично застарілі і тому рідко вживаються [6]. Одним із таких прикладів є слово *Insider*, повним німецькомовним еквівалентом якого є *der Eingeweihte*, проте вживання останнього зменшилося через застарілість, в той час як англіцизм домінує в усіх корпусах порівнянь. Таку ж картину спостерігаємо з англійським терміном *Banker* та німецьким застарілим *Bankier* і менш лаконічним *Bankfachmann*.

У цій групі також можна виділити англіцизми, для яких існують німецькі терміни-відповідники, проте англіцизмам все одно віддається перевага, оскільки англійські терміни часто коротші, а отже, простіші у використанні, наприклад: *Cash Flow = Kapitalfluss, Joint Venture = Gemeinschaftsunternehmen, Convenience Goods = Waren des täglichen Bedarfs.* «Англійська мова має велику кількість односкладових слів, а Cash звучить швидше, ніж Bargeld» [5]. Молодші покоління німецькомовних користувачів мови схильні інтерпретувати такі англіцизми як невід'ємний елемент сучасного лексикону, а не як «чужі» слова. С.Ф. Соколовська також відмічає більш стислу форму англіцизми цієї групи порівняно з існуючими німецькими спеціальними виразами *(Swap* замість *Devisengeschäft*, *Kurssicherungsgeschäft)* або описовими зворотами *(Spread* замість *Ausweitung der Rendite-Spannen)* [8].

Побіжно зауважимо, що саме в бізнес-дискурсі англомовні терміни зазвичай вносять додаткові семантичні відтінки у поле значень відповідної групи існуючих термінів: *leasing* («лізинг») відрізняється від існуючого слова *Vermietung* («здача чогось в оренду») додатковим семантичним відтінком: «здача в оренду технічних засобів, будівель і споруд».

Класифікація ІІІ ґрунтується на **структурних особливостях запозичень** і охоплює три типи форм: 1) англіцизми, що зберігають іншомовну графічну чи фонетичну оболонку; 2) утворення зі змішаною, частково адаптованою структурою (напівкальки); а також 3) лексеми, повністю відтворені засобами НМ, тобто кальки.

Кальки є найбільш розгалуженою групою і розділяються на лексичні, морфологічні, синтаксичні та фразеологічні. Лексичні англомовні запозичення-кальки класифікують на смислові (див. приклад 3 в табл. 4.) та формальні (всі інші приклади в табл. 4.). Через формальне семантичне запозичення відбувається утворення нового слова або словосполучення в НМ за прикладом англомовної одиниці-прототипу.

Формальні кальки поділяються на покомпонентні та фрагменті. Покомпонентний спосіб калькування є найбільш поширеним та здійснюється за допомогою покомпонентного перекладу конкретних англомовних морфем, наприклад: *lokales Netzwerk* за аналогією з *local network.* Фрагменті кальки пропонують натомість схожі утворення без прямої лексичної схожості: *die Festplatte* за аналогією з *fixed disk* (див. ще приклади в табл. 4.).

Для ***синтаксичної*** кальки (див. табл. 5.) характерна запозичена модель будови речення, що невластива мові-реципієнту.

Фразеологічна калька (див. табл. 6.) передбачає наявність у мові-реципієнті ФО, що була скалькована через дослівний переклад за частинами [9].

Дослідники відмічають, що ***морфологічні*** кальки – слова, що набувають неправильних морфологічних ознак під впливом відповідних іншомовних одиниць [10, с. 11] – дуже притаманні бізнес-дискурсу, оскільки саме бізнесмени, які нерідко «переключаються» на іншу мову, не замислюючись над семантизацією того чи іншого слова / поняття, часто їх породжують, проте в проаналізованому матеріалі вони не були виявлені.

Другу групу складають англіцизми, які перекладаються частково (**напівкальки**): *die Critical-Path-Methode, das Discount-Warenhaus, Firmen-**Image**, Gegenwartsmarketing, Imagewerbung, Recall-Verfahren,* Їхня кількість говорить про легкість, з якою відбувається проникнення англійських ЛО в НМ.

Таблиця 3

Деякі англіцизми та їхні німецькі еквіваленти

Англіцизми	Німецький еквівалент
Burn-out-Syndrom	еквівалентне словосполучення *ausgebrannt sein* майже невживане
Display	еквівалент *Anzeigefeld* майже невживаний
Joystick	еквівалент *Steuerknüppel* майже невживаний
Laptop	еквівалент *Klapprechner* майже невживаний
Popup Window	паралельно функціонують еквіваленти *Werbefenster, Dialogfenster*

Таблиця 4

Лексичні кальки з англійської в німецькому бізнес-дискурсі

Тип кальки	Німецька ЛО	Англійська ЛО
однослівна	*Teilzeitarbeit (1)*	*parttime work*
	Schwazmarkt (2)	*black market*
	Gipfeltreffen (3)	*summit*
неоднослівна	*unmittelbare Konstituente (4)*	*immediate constituent*
	schweigende Mehrheit (5)	*silent majority*

Таблиця 5

Синтаксичні кальки з англійської в німецькому бізнес-дискурсі

Калькована структура	Структура в АМ	Структура, оформлена за правилами німецької граматики
*Eine Nachricht auf der ersten Seite **fing** seinen Blick*	***caught his eye***	*Eine Nachricht auf der ersten Seite **zog** seinen Blick **an***
*Arbeitnehmer verlassen die Branche, andere integrieren sich **nicht wirklich** (sie sind nur vorübergehend beschäftigt).*	***not really***	*Arbeitnehmer verlassen die Branche, andere integrieren sich nicht **sehr viel.***

Третя група лексем зі збереженою іншомовною формою представлена в табл. 7.

Класифікація IV спирається на **часовий аспект засвоєння іншомовних елементів** і поділяє англіцизми на дві групи: ранні (історичні, етимологічні, старі), що увійшли до лексичної системи на попередніх історичних етапах, та пізні, тобто нові сучасні запозичення, характерні для останніх періодів розвитку.

С.Ф. Соколовська [8, с. 118] виявила, що на 300 кодифікованих запозичених ЛО припадає 1150 некодифікованих. Це свідчить про динамічний характер запозичення англомовної термінології у фінансово-економічну терміносистему НМ та про потребу в номінації нових явищ у сферах економіки та фінансів, у першу чергу, з віртуальної сфери. Наприклад, дослідниця виокремила новітні номінації поняття «гроші»: *Cybercash, E-cash, Online-Bargeld, Online-Währung, MicrosoftMoney.* Очевидно, що відбувається активна взаємодія і взаємовплив різних терміносистем, які обумовлені інтеграцією наук.

Класифікація V грунтується на **ступені лексико-семантичного освоєння** запозичених одиниць і передбачає поділ англіцизмів на дві групи. До першої належать слова, що зберегли або зберігають своє первинне англійське значення *(der Brand, der Investor, der Broker, promoten, die Deadline, der Freelancer).* До другої групи відносять англіцизми, чия семантика зазнала змін у процесі адаптації – через ускладнення чи звуження значення, його розширення або спрощення. Характер змін можна встановити, порівнявши семантичну структуру запозичення та його прототип. Так вихідне значення англіцизму *das Outsourcing* («передача на договірній основі визначених видів робіт стороннім фахівцям») доповнилося з часом додатковим значенням: «залучення ресурсів із зовнішніх джерел». Деякі слова з бізнес-дискурсу розширюють свої семантичні можливості і набувають нових значень, переходячи завдяки ЗМІ та рекламі до загальновживаної мови. Наприклад, так відбулося з ЛО *der Transfer* («переказ вартості в міждержавних платіжних операціях; платіж в іншу країну в її валюті»), яка розвила додаткові значення у галузі туризму («заздалегідь замовлена послуга з доставки пасажира за вказаною адресою») та спорту («компенсаційні виплати за офіційний перехід спортсмена в іншу команду»).

Окремі англіцизми з бізнес-дискурсу виявляються здатними до словотвірної активності, наприклад, загальновживаний прикметник *diverse* («різноманітний») утворився від ЛО з ділового дискурсу *die Diversifikation* («переорієнтація ринків збуту, розширення асортименту, підвищення ефективності виробництва за рахунок освоєння нових технологій, продумування стратегій для отримання більшої вигоди»), що також говорить про зміни у вихідному значенні.

Класифікація VI враховує розподіл англіцизмів за **лексико-граматичними класами.** На основі аналізу словників Duden О. Гойда [11, с. 245] встановила, що найбільш активно запозичуються іменники (82%), за ними йдуть прикметники (10%), дієслова (5%), прислівники (1,3%), 1,7% припадає на інші частини мови.

У **класифікації VII,** створеній С.Ф. Соколовською [8, с. 119-120] за критерієм **тематичної віднесеності,** у німецькому бізнес-дискурсі виділяються три групи англіцизмів:

Терміни, пов'язані з сучасними видами, засобами, методами, напрямами економічної діяльності в другій половині XX століття. Так ЛО *Controlling* (укр. «контролінг») була запозичена з англійської *(controlling)* для позначення самостійного наукового напряму і різновид економічної діяльності США і країн Європи. У сучасному менеджменті цей термін-новація («спеціальна система методів та інструментів, яка спрямована на функціональну підтримку менеджменту підприємства») на одному з перших місць у сфері бухгалтерії та фінансів. Інші приклади англіцизмів цієї групи: *die Public Relations, das Marketing, das Management.*

Форми кредитування і фінансування: *das Faktoring, das Leasing.*

Особи, які здійснюють той чи інший вид фінансово-економічної діяльності: *der Hedger, der Risk Manager, der Human Resource Manager.* Англомовні термінологічні запозичення на позначення професійної діяльності були наявні у лексиконі НМ і раніше *(der Broker),* проте їхня кількість була значно меншою.

Окремим аспектом, що доповнює попередні класифікації, є **ступінь фактичного засвоєння англіцизмів** у німецькомовному бізнес-дискурсі. На цій підставі формується **класифікація VIII,** яка дає змогу розрізняти три групи запозичень: 1) повністю засвоєні (асимільовані), 2) частково засвоєні (асимільовані) та 3) незасвоєні (неасимільовані).

Ступінь засвоєння безпосередньо пов'язаний зі стратегіями асиміляції, що реалізуються в сучасних бізнес-текстах. У цьому дискурсі домінують дві стратегії: **стратегія іншомовності (або**

Таблиця 6

Фразеологічні кальки в німецькому бізнес-дискурсі

Калькована ФО	Калькована ФО в німецькому контексті	Англійська ФО
grünes Licht geben	*Wenn Sie in dieser Phase* ***grünes Licht geben****, können wir Sie durch den Prozess begleiten – vom Design und den Baugenehmigungen [...]*	*to give green light*
willkommen zurück	*Sie können sich mit Ihrem Kundennamen (E-Mailadresse) und dem zugesandten Passwort in den Bereich «****Willkommen zurück****» einloggen.*	*welcome back*
das Beste daraus machen	*... einen Kostenplan mit Ihnen zusammen aufstellen und* ***das Beste daraus machen****.*	*to make the best of*

Таблиця 7

Англіцизми з «чужою» формою в німецькому бізнес-дискурсі

Англіцизм	Контекст вживання
Assessment-Center	*Durch* ***Assessment-Center*** *können Sie <...> entsprechende Situationen auch simulieren.*
Good Business	***Good Business*** *wird häufig in Verbindung gebracht mit: Überzeugung durch erfolgreichen Umgang mit Einwänden.*
one size fits all	*Aber es gibt keinen goldenen Weg zur guten Rede, nach dem Motto* ***one size fits all****.*
Last but not least	***Last but not least****: Vergessen Sie nicht <...> die indirekte Anrede „man" zu vermeiden*

форенізації), представлена змішуванням кодів і частково інтегрованими запозиченнями, та **стратегія нейтралізації**, що проявляється через подвійну номінацію та гібридні утворення. Кількісно переважає саме нейтралізуюча стратегія, що свідчить про тенденцію до збалансованого поєднання англомовних і німецьких елементів.

Ознаки асиміляції, переважно морфологічної, легко простежуються в англіцизмах бізнес-дискурсу: відмінкове маркування, утворення множини іменників, дієслівна флексія тощо. Водночас навіть «онімечені» форми, утворені, наприклад, за допомогою суфіксації (*chatten, mailen*), зберігають вихідну графофонематичну структуру. Це свідчить про те, що пристосування англіцизмів у НМ носить характер **іншомовної асиміляції**, тобто запозичення інтегрується мінімально та зберігає відчутну чужомовність.

Нейтральна передача понять з АМ передбачає кілька способів репрезентації в тексті. Неасимільовані англіцизми, зазвичай малознайомі пересічному носію мови, супроводжуються **подвійною номінацією,** коли іншомовна форма подається разом з описовим перекладом або німецьким еквівалентом. Часто перед запозиченням уживається прикметник *sogenannt*, який сигналізує про сумнів щодо доречності іншомовного позначення *(ein sogenannter Flow)*. Такий прийом забезпечує прозорість значення та полегшує сприйняття тексту [12, с. 34].

Ще одним проявом нейтралізації є **гібридні сполуки**, у яких англіцизм поєднується з німецьким компонентом: *die Powerpoint-Folien* (слайди PowerPoint), *Printanzeigen* (друкована реклама), *der Benchmarking-Partner* (партнер для бенчмаркінгу). Такі дефісні утворення демонструють здатність НМ продуктивно інтегрувати англіцизми у власні словотвірні моделі.

Класифікація ІХ враховує **ступінь «справжності» іншомовного елемента** та передбачає поділ англіцизмів на ***істинні запозичення*** (всі попередні приклади) та так звані ***псевдозапозичення.*** До останніх належать слова чи вирази, утворені з англійських (переважно американських) мовних елементів, які в самій АМ або не функціонують, або мають інше значення й тому є незрозумілими для більшості її носіїв [12]. Візьмемо до прикладу неіснуюче в АМ складне слово *der Showmaster* («ведучий, конферансьє, шоумен»), утворене від англійських коренів *show + master,* або ЛО *das Handy,* яка в АМ є прикметником і означає «зручний або практичний», в той час як для позначення мобільного телефону використовується лексема *cell phone.* До цієї ж категорії відносяться: *der Beamer* (проектор), *der Longseller* (прибл.: книга, яка добре продається протягом тривалого періоду часу) тощо. Справедливості заради зазначимо, що випадки вживання псевдозапозичень у діловому дискурсі носять поодинокій характер.

Класифікація Х на основі **прагматичної функції** дозволяє розмежувати англіцизми не за формальними чи структурними ознаками, а за їхньою комунікативною роллю та функціональним навантаженням у бізнес-дискурсі. У цьому разі увага зосереджується на тому, *яку мету переслідує мовний вибір та який ефект справляє англіцизм на адресата.* У класифікації виокремлено кілька функціонально--прагматичних груп англіцизмів:

Номінативні англіцизми. Це одиниці, що виконують передусім функцію позначення нових понять, для яких у НМ відсутні усталені відповідники. До них належать *das Benchmarking, , die Corporate Identity, das Start-up, der Kick-off*. Такі лексеми забезпечують точність і лаконічність професійної номінації та відображають інноваційні процеси в економічній і управлінській сферах.

Статусно-престижні англіцизми. Уживання цих ЛО сигналізує про належність мовця до міжнародного професійного середовища, його компетентність і сучасність. До цієї групи належать, зокрема, *Good Business, Performance, Leadership, USP-Nutzenargumentation*. Такі англіцизми виконують соціально-ідентифікаційну функцію та підкреслюють експертність комуніканта.

Експресивно-оцінні англіцизми. Ці одиниці створюють певний стилістичний ефект, додають висловлюванню динамічності, модності або риторичної виразності. У бізнес-дискурсі до них належать сталі англомовні вирази *one size fits all,* які використовуються для структурування тексту та посилення аргументації.

Групово-ідентифікаційні англіцизми (професійні жаргонізми). Це англіцизми, що функціонують як маркери належності до певної професійної спільноти та виконують роль внутрішнього коду. Прикладами є *das Brainstorming, das Briefing, der Pitch, das Assessment-Center*. Їхнє використання сприяє формуванню корпоративної культури та професійної солідарності.

Англіцизми як засіб економії мовних ресурсів. У цій групі перебувають одиниці, що дозволяють компактно позначити складні поняття, наприклад: *der Deal, der Flow, das Tool*. Їхня прагматична функція полягає у забезпеченні комунікативної ефективності та зменшенні обсягу висловлювання.

6. Англіцизми як риторичні та текстоорганізувальні маркери. Ці одиниці використовуються для структурування тексту, привернення уваги або створення логічних переходів. До них належать такі вирази, як *Last but not least, Step by step*. Вони виконують функцію дискурсивних сигналів, що полегшують сприйняття інформації.

Таким чином, прагматичний критерій дозволяє побачити англіцизми не лише як структурні або семантичні одиниці, а як інструменти реалізації конкретних комунікативних стратегій. Їхнє функціональне навантаження у бізнес-дискурсі значною мірою визначає вибір мовця та впливає на ефективність професійної комунікації.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Проведений аналіз англіцизмів, що функціонують у німецькому бізнес-дискурсі, засвідчує їхню високу структурну, семантичну та функційну різноманітність. Запозичення охоплюють як загальновживану лексику, так і вузькоспеціальні терміни, демонструючи різні моделі адаптації – від повної інтеграції до збереження іншомовної форми. Застосування багатьох критеріїв дозволило систематизувати англіцизми за сферою використання, наявністю або відсутністю німецьких відповідників, структурними характеристиками, часом запозичення, ступенем семантичного освоєння, належністю до певних лексико-граматичних класів, тематичною віднесеністю та рівнем асиміляції. Такий підхід дав змогу виявити закономірності їхнього функціонування та окреслити основні тенденції розвитку сучасної німецької ділової мови.

Отримані результати підтверджують, що англіцизми відіграють ключову роль у формуванні професійної комунікації, забезпечуючи точність номінації, економію мовних засобів та відповідність глобальним стандартам бізнес-середовища. Водночас значна кількість частково або повністю неасимільованих одиниць створює певні труднощі для сприйняття, що актуалізує потребу в подальшому вивченні механізмів їхнього входження до системи НМ. Перспективними напрямами подальших досліджень є аналіз прагматичних функцій англіцизмів у різних жанрах бізнес-дискурсу, вивчення динаміки їхнього поширення в цифровому середовищі та розроблення рекомендацій щодо оптимального використання англомовних запозичень у професійній комунікації.

Література:

1. Bohmann S. *Englische Elemente im Gegenwartsdeutsch der Werbebranche.* – Marburg: Tectum Verlag, 1996. 313 S.
2. Onysko A. *Anglicisms in German: Borrowing, Lexical Productivity, and Written Codeswitching.* Berlin: De Gruyter, 2007. 350 p.
3. Fink H., Fijas L., Schons D. *Anglizismen in der Sprache der Neuen Bundesländer: eine Analyse zur Verwendung und Rezeption.* Frankfurt am Main; Wien [u.a.]: Lang, 1997. 211 S.
4. Bruckner A. Current trends in business communication: Anglicisms in German. *Linguaculture.* 2020. Vol. 11, No. 1. P. 23-30.
5. Lavrits P., Boldea M., Dragoi I. Der Einfluss der Anglizismen auf die deutsche Wirtschaftssprache. *Annals of the University of Oradea: Economic Science.* – 2010. Vol. 1, No. 2. P. 174–180. URL: https://doaj.org/article/95f982aca31e4fc98cb2bda91fbb0b6a (дата звернення: 18.12.2025).
6. Biskupová V., Pišl M. Anglizismen in der Rubrik Wirtschaft der deutschen Tagespresse: Hilfe für Übersetzer oder Hürde für Leser? *Studia Germanistica.* 2019. Nr. 24 (2). URL: https://dokumenty.osu.cz/ff/journals/studiagermanistica/2019-24/SG_24_2_Biskupova_Pisl.pdf (дата звернення: 18.12.2025).
7. Empfehlungen für den Umgang mit Anglizismen in deutschsprachigen Texten des Bundes. URL: https://www.bk.admin.ch/dam/bk/de/dokumente/sprachdienste/empfehlungen-anglizismen-maerz-2020.pdf.download.pdf/empfehlungen-anglizismen-maerz-2020.pdf (дата звернення: 10.10.2025).
8. Соколовська С. Ф. Запозичення у фінансово-економічній терміносистемі німецької мови. *Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка.* 2006. № 27. С. 118–120.
9. Голянич М. І., Стефанчук Р. І., Бабій І. О. Словник лінгвістичних термінів: Лексикологія, фразеологія, лексикографія. Івано-Франківськ: Сімик, 2011. 124 с.
10. Гладка В. А. Калька як один зі шляхів неологізації французької мови. *Науковий вісник Чернівецького університету.* Чернівці: ЧНУ, 2011. Вип. 537: Романо-слов'янський дискурс. С. 8–13.
11. Гойда О. Використання англіцизмів у сучасній німецькій мові. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2022. Вип. 51. С. 243–249.
12. Бунтурі Ю. В., Полянська Т. В., Ніконоров С. І., Лутай Н. В. Англіцизми в німецькій мові: плюси та мінуси. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія: Філологічні науки.* 2018. С. 33–35.

Makhonina N., Khurtak I. Classification of Anglicisms in German Business Discourse: Structural, Semantic and Pragmatic Aspects

Summary. The article deals with anglicisms and their functioning in German business discourse. After outlining general trends, the study logically proceeds to a comprehensive classification of anglicisms according to a number of structural, semantic, functional and pragmatic criteria. Anglicisms are systematised according to their sphere of use, the presence or absence of German equivalents, structural characteristics, time of borrowing, degree of semantic assimilation, belonging to certain lexical-grammatical classes, thematic relevance and level of assimilation. For each group, examples from business discourse texts are provided, which makes it possible to trace the specifics of the functioning of English-language units in a professional environment and to identify patterns of their use in various communicative situations.

Particular attention is paid to adaptation and foreignisation strategies, which determine the degree of adaptation of anglicisms in German business discourse and influence the balance between preserving the foreign form and integrating it into the borrowing language system. It is emphasised that it is the interaction of these strategies that shapes the current dynamics of borrowings and determines the directions of their further evolution within professional communication.

The article also examines the mechanisms of consolidation of English borrowings in professional speech, models of their adaptation, and factors that determine their activity in modern communication.

The results of the study can be used in teaching professional German, compiling terminology dictionaries, developing recommendations for corporate language policy, and analysing trends in the development of modern business communication. Prospects for further research include expanding the corpus of texts, incorporating dynamic data on the frequency of anglicisms, studying their pragmatic potential in various genres of business discourse, and analysing the impact of digitalisation on the intensity and nature of English borrowings.

Key words: anglicisms, German business discourse, classification of borrowings, assimilation, calques, strategies of foreignisation and neutralisation.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 12.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 08.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.111
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.24

Мизин Т. О.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів
навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
https://orcid.org/0000-0003-2627-5670

ЕТИМОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ

Анотація. У статті розглядаються етимологічні характеристики англомовних термінів туристичної сфери. Зазначається, що термінологія сфери туризму, у порівнянні з іншими галузями знань, має свою специфічну структуру зумовлену комплексом різних видів діяльності та взаємодіє з термінами багатьох інших галузей знань і поповнюється їхніми одиницями. Виділено дві групи лексичних одиниць з огляду на їхнє походження: питомі та запозичені. Під питомим словом в англійській мові вважається те, яке зафіксоване в найдавніших писемних пам'ятках староанглійського періоду. Запозичення розглядаються як іншомовні лексичні одиниці взяті з лексичного фонду інших мов для вираження нових понять чи відтінків значень у результаті багатосторонніх контактів у різних галузях діяльності людини, а також сам процес переходу одиниць з однієї мови до іншої. Виділено та схарактеризовано два основних фактори, що зумовлюють запозичення лексики: лінгвістичні та екстралінгвістичні. Зазначено, що форми взаємодії не обмежуються запозиченням окремих лексичних одиниць. Вона відображається і на інших мовних рівнях. Встановлено, що іншомовна лексика характеризується різним ступенем асиміляції в англійській мові. Виявлено, що найбільша кількість туристичних термінів, як і найбільш поширені серед запозичених морфем, були прямо або через мови-посередники запозичені з латинської та старогрецької мов. Встановлено основні хронологічні періоди їхнього надходження до англійської мови. Зазначено, що нові іншомовні терміни запозичено безпосередньо з термінології туризму інших мов або разом із поняттями суміжних із туризмом наук. Виявлено, що найбільшими мовами- донорами (окрім класичних мов) для термінології туризму є французька, німецька, староскандинавська. Акцентовано увагу на тому, що запозичення і вживання іншомовної лексики є цілком закономірним постійним явищем, що значно збагачує англійську мову.

Ключові слова: етимологія, питома лексика, запозичення, лінгвістичний фактор, екстралінгвістичний фактор, асиміляція.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці спостерігається значний інтерес до проблем термінології. Вивчення закономірностей утворення та функціонування термінів є одним із найважливіших завдань сучасної лінгвістики. Процес запозичення лексичних одиниць з однієї мови в іншу є явищем складним і багатогранним. Стаття є спробою дослідження етимологічних особливостей термінології сфери туризму, галузі, що інтенсивно розвивається.

Актуальність дослідження зумовлена потребою ґрунтовного вивчення процесів надходження туристичної термінології до англійської мови та важливістю процесу запозичення для поповнення словникового складу.

Об'єктом дослідження є туристична термінологія англійської мови. Вибір об'єкта дослідження є закономірним. Оскільки в сфері туризму відбувається постійний міжнародний обмін інформацією, то запозичення і вживання іншомовної лексики є цілком постійним явищем. Предмет аналізу – етимологічні особливості термінології сфери туризму. Матеріалом дослідження є дані лексикографічних джерел [1–4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із найважливіших аспектів мови є її етимологічні характеристики. Аналіз питомої та іншомовної лексики завжди привертав увагу науковців. Цій проблемі присвячено чимало праць вітчизняних і зарубіжних учених. Про це свідчать публікації мовознавців В. Д. Бялик, І. М. Кочан, М. Єж, В. В. Прими, Т. Панько, І. Черненко, T. Misrahi, P. Faber. Науковці розглядають як загальні проблеми запозичень, так і запозичення в окремо взятих галузях науки. Так, О. В. Овадюк аналізує запозичення як засіб збагачення англійської мови. О. Гурко вивчає явище запозичення в термінології графічного дизайну. Л. Є. Рибачківська характеризує словотвірні гнізда в англійській та українській мовах. Л. М. Угонь досліджує запозичені словотвірні одиниці. Н. І. Євтушенко, О. В. Кочеджі зосереджують увагу на словотвірних елементах іншомовного походження та їх роль у формуванні англомовних лексичних інновацій. Д. Полгородник вивчає особливості англо-ірландської лінгвокультурної взаємодії в діахронічному висвітленні. У фокусі уваги І. В. Мягкоти та І. Черненко є запозичення в сфері туризму. Проте дослідження лексики в сфері туризму, хронологічні рамки запозичень не є достатньо вивченими.

Метою нашого дослідження є виявлення етимологічних характеристик туристичних термінів англійської мови. Реалізація вказаної мети передбачає вирішення таких **завдань**: виявити основні риси термінології туризму сучасної англійської мови; встановити особливості питомої та запозиченої лексики; дослідити фактори, що зумовлюють запозичення лексичних одиниць; визначити хронологічних періоди їхнього надходження до англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Туризм – одна з галузей, що набуває все більшої популярності. Він є водночас і самостійним видом економічної діяльності, і міжгалузевою одиницею. Термінологія сфери туризму – це відкрита система, яка налічує великий пласт термінів. Туристична лексика має, з одного боку, ознаки термінології та слів професійного спілкування, з іншого – вона належить до загальновживаного лексичного

шару [5, с. 27]. У силу своєї специфічності вона обслуговує не тільки фахівців в індустрії туризму, а й людей, які користуються її послугами.

В. В. Бушкова, О. Л. Сиборова вказують, що однією з особливостей понятійної системи туризму є інтеграція термінів із суміжних наукових і професійних областей, зокрема географічних, економічних, комерційних, соціологічних, психологічних, культурологічних та інших понять, що ускладнює визначення меж системи наукових і професійних понять, які формують понятійну основу фундаментальних і прикладних наук про туризм та туристичну діяльність. Частина термінів, які називають ці поняття, в силу своєї нової системності отримали «туристичну» детермінованість і увійшли до складу «власної» термінології туризму [6, с. 92].

Аналіз нашого досліджуваного матеріалу також свідчить, що термінологія галузі туризму взаємодіє з термінами багатьох інших галузей знань і поповнюється їхніми одиницями: *avalanche, geohygiene* (географія); *acrophobia, vaccination, malaria* (медицина); *bungee-jumping, mountaineering, white water rafting* (спорт), *claim* (юриспруденція), *tariff, cancellation charge* (економіка), *car rental* (транспорт); *brunch, a la carte menu* (харчова промисловість). При цьому в термінотворенні активно використовуються базові грецькі та латинські елементи.

Крім того, велика кількість термінів, які функціонують у галузі туризму є загальнонауковими: *index, system, rate.*

Відомо, що словниковий запас будь-якої мови складається з питомої лексики та запозичень. Основою національної термінології є питома лексика, утворена на власному мовному ґрунті. Питомим словом в англійській мові будемо вважати те, яке зафіксоване в найдавніших писемних пам'ятках староанглійського періоду. Традиційно прийнято поділяти англійську питому лексику на лексичні одиниці індоєвропейського та германського походження. Ці лексичні одиниці є найбільш частотними в англійській мові. Як правило, вони полісемантичні, односкладові, мають високу лексичну та граматичну валентність, часто вживаються як складові фразеологічних одиниць.

Наше дослідження туристичної термінології свідчить, що такі лексичні одиниці складають 31 %: *fee, carve, food, rest, bed, bill, fair, beach, glide.* Крім того, в пізніші періоди розвитку англійської мови з'явилися лексичні одиниці, які мають складові питомої лексики: *birdwatching, travel, holiday, waiter.* Слово *brunch,* яке належить до шкільного сленгу, утворилося в результаті бленду питомих слів: *breakfast + lunch.* До пізнішого прошарку власне англійської лексики належить лексична одиниця *scuba diving*, у якій елемент *scuba* утворився в американському варіанті англійської мови, а *diving* – належить до власне англійської лексики.

У лінгвістичній науці є різні найменування іншомовних слів: запозичення, іншомовні слова, інтернаціоналізми, варваризми, міжнародні лексеми. Проте найуживанішим серед них є термін «запозичення», який має цілу низку визначень.

О. В. Овадюк під цим терміном розуміє процес надходження та засвоєння іншомовних слів внаслідок різних соціальних причин, а саме: війни, торгівлі, подорожей, технічного співробітництва, культурних зв'язків тощо [7, с. 208].

І. В. Мягкота дотримується думки, що запозичення – це перенесення поняття та слова (словосполуки), яке його називає, в іншомовний соціум, в іншу національну культуру [8, с. 250].

Досить спірним є визначення запозичень, дане Т. М. Рудаковою. Вона вважає, що запозичення – це іншомовні слова, цілком засвоєні мовою, що їх перейняла [9, с. 47]. Ми вважаємо це визначення не зовсім правильним і точним, оскільки в будь-якій мові є велика кількість лексичних одиниць, запозичених із інших мов, проте неповністю асимільованих чи неасимільованих у мові-реципієнті.

Під терміном «запозичення» ми будемо розуміти іншомовні лексичні одиниці взяті з лексичного фонду інших мов для вираження нових понять чи відтінків значень у результаті багатосторонніх контактів у різних галузях діяльності людини. Запозичення – це також процес переходу слів із мови-донора до мови-реципієнта.

З давніх-давен торговельні, економічні, культурні контакти між народами сприяли проникненню іншомовних слів, які позначали нові реалії для мови-реципієнта. Проникнення лексики відбувається досить інтенсивно і впливає на всі рівні мовної системи. В основі цього процесу лежать різноманітні причини та передумови, які можуть стимулювати зміни.

Мовознавці виділяють два основних фактори, що зумовлюють запозичення лексичних одиниць: лінгвістичні та екстралінгвістичні. Лінгвістичними чинниками є:

• Потреба в найменуванні об'єкта чи явища, обумовлена відсутністю зазначеного поняття чи явища в базі мови-реципієнта. Наприклад, інтенсивне зростання професій, пов'язаних із сферою туризму привело до появи іншомовних лексем із інших мов: *barista* (італійська), *sommelier* (французька). Такі одиниці сприяють усуненню лакун в англійській мові, де таких назв професій раніше не існувало. Слово *hotel* було запозичено в англійську мову в XVII столітті. З плином часу з'явилися інші заклади розміщення туристів, що зумовило появу телескопічних термінів *botel (boat + hotel), floatel (float + hotel), rotel (rollender* (нім.) *+ hotel* (фр.)*).* Тенденція до економії мовних зусиль сприяла появі нового слова для позначення поняття однієї з розваг для туристів: *ballute (balloon + parachute).* Такі лексичні замінники скорочують обсяг тексту, що є мовною універсалією.

• Потреба в найменуванні об'єкта чи явища, обумовлена неточністю наявної назви, що нерідко призводить до появи нових лексем, синонімічних тим, що вже існують у мові. Виникає потреба в деталізації відповідного значення за необхідності мати слово з більш вузькою семантикою*: bungalow, deluxe hotel, luxury hotel.*

До екстралінгвістичних причин можна віднести неможливість ізольованого існування, і, як результат, активізацію міжнародних зв'язків. Процес глобалізації також вплинув на процес запозичення лексики. Контакти (прямі чи опосередковані) між народами, спричинені географічною близькістю територій, на яких вони проживають; завоювання, культурний та науковий обміни сприяють запозиченню лексичних одиниць. Крім того, лексика може запозичуватися для створення ефекту «престижності», при якому запозичені лексичні одиниці мають конотації, відсутні в лексиці мови-реципієнта. У результаті запозичуються нові лексеми, синонімічні до вже наявних, що є даниною моді: *boutique hotel* (фр.). Іншомовні лексеми видаються працівникам туристичних фірм, які прагнуть до новизни та свіжості та намагаються продемонструвати високий рівень розвитку індустрії відпочинку, милозвучнішими. Крім того, вони конкретизують поняття. Така лексика є незамінним засо-

бом лаконічного й точного передавання інформації в текстах, призначених для вузького кола фахівців.

Слід зазначити, що процесу запозичення піддаються мовні одиниці різних рівнів. Наприклад, словотвірні ознаки передбачають наявність певних афіксів. Зазвичай, морфеми запозичуються не ізольовано, а в словах. Якщо які-небудь іншомовні морфеми входять до великої кількості запозичених слів, то структура цих слів стає зрозумілою, а самі морфеми починають усвідомлюватися як словотворчі засоби мови-реципієнта, тобто починають нове життя в функції афікса.

Найбільш поширені серед запозичених морфем прийшли зі старогрецької та латинської мов. Наприклад, у сучасній туристичній термінології простежуються грецькі префікси, суфікси та напівафікси: *bio- (biosphere reserve), eco- (eco-educative itinerary), hydro- (hydrofoil), mega- (megaevent), micro- (microclimate).* Прикладами латинських запозичених афіксів можуть бути: *inter- (international), ac- (acclimatize), un- (unconfortable), -tion (accommodation)* та інші.

Слід зазначити, що багато грецьких і латинських суфіксів стали інтернаціональними: *-ist (tourist), -ism (tourism).*

Входячи до терміносистеми, іншомовні слова зазнають відповідної адаптації, починають асимілюватися в мові-реципієнті. Одні з них можуть утворювати термінотвірні гнізда. Наприклад, від лексеми *tour* утворився іменник *tourism*, який, у свою чергу, став базою для інших термінологічних одиниць: *tourism commodity, tourism infrastructure, tourism employment, tourism demand, tourism domestic demand, medical tourism, dark tourism, sustainable tourism, mass tourism, niche tourism, e-tourism* та багато інших. Чи не найбільш асимільованим терміном в туристичній термінології англійської мови є лексична одиниця *hotel: hotel accommodation, hotel bed, hotel bill, hotel booking, hotel brochure, hotel business, hotel categorization, hotel chain, hotel contracting, hotel classification scheme, hotel classification system, hotel count, hotel guest.* Усього за результатами нашої вибірки існує 56 термінологічних одиниць з лексемою *hotel.* Крім того, є також похідна лексична одиниця *hotelier.*

Лексичні одиниці *tourism, guide, hotel, charter tourism, ecotourism, tourism export* можна віднести до інтернаціоналізмів, оскільки вони зустрічаються більше, ніж у трьох неспоріднених мовах і мають греко-латинську основу.

Проте в англійській мові є низка туристичних термінів, які не асимілювалися: *ancillary revenues*, *jihadi tourism, jailoo tourism, ghetto tourism, après ski, a la carte menu, table d'hote menu, invitee*. Неповністю асимільовані також: *U-hotel (unique, unico),"bleisure-travel", "bleisure tourist".* Попри їхнє часте вживання в сфері туризму, вони досі відчуваюся чужорідними, не властивими англійській мові.

За свою багатовікову історію, зафіксовану в манускриптах, англійська мова зазнала впливу багатьох мов.

Так, у часи давньоанглійського періоду на англійську мову вплинула кельтська мова. Це могли бути прямі запозичення або кельтизми, що потрапили до англійської мови через англо-ірландські контакти.

Збагачення англійської мови кельтизмами почалося з поодиноких запозичень на початку взаємодії, з їх значним збільшенням у подальші періоди, особливо в другій половині XIX – першій третині XX століття та активними асимілятивними процесами в останні вісімдесят років [10, с. 151]. Прикладами кельтських запозичень нинішньої туристичної термінології є: *clachan, drumlin, goggles.* Крім того, деякі лексеми потрапили в англійську мову з кельтської через інші мови. *Loch*, *tunnel* надійшли до англійської мови з кельтської через французьку, а *dune* із французької через данську мову. Через дуже давні контакти і невелике розповсюдження кельтської мови в подальші періоди кельтські запозичення не є численними і складають 1,1 % від усіх запозичених термінів цієї галузі знань.

На території Британських островів проживали також носії інших мов: шотландської та гаельської, з яких були запозичені такі слова, як *firth, glen, linn* (0,9 %). Валлійські запозичення складають 0,8 %: *esgair, tywyn.*

Починаючи з 54 р. до н.е. до 80 років I століття нашої ери в Англії правили римляни. У цей період були запозичені перші латинські слова. Другий прошарок латинських запозичень пов'язують із запровадженням християнства. Із XI ст. почалося запозичення латинської лексики через французьку мову. Таким способом було запозичено терміни: *bay, mountain, plain, river, rock.*

Завдяки латинській мові англійську туристичну термінологію поповнили такі лексичні одиниці, як: *replica, itinerary, camp, cabin, alpine, animator, excursion, vaccination, volcano, cheesemaking* та інші. Вони складають 28,1 %.

Грецька мова також справила значний вплив на розвиток англійської мови: *delta, isthmus, zone.* Переважна частина грецької лексики надійшла через латинську. Проте частина лексичних одиниць надійшла до англійської мови через французьку з латинської: *oasis, ocean.* У цілому, запозичення з грецької мови до туристичної термінології складають 24,5 %: *talasso, spa, hydrotherapy, zoo* та інші.

У середині XI століття почалося нормандське завоювання, яке сприяло розповсюдженню французької мови і проникненню її лексики в англійську. Особливо багато французьких лексичних одиниць було запозичено в XIII-XV століттях. Хоча панування французької мови закінчилося в другій половині XVI століття, найбільша кількість запозичень із неї випадає якраз на цей час. Це можна пояснити тим фактом, що в той період французька мова була мовою міжнаціонального спілкування. У результаті, вона справила значний вплив на розвиток європейських мов. В англійську мову проникло багато запозичень із французької також і нині французькі терміни є багаточисленними. Вони складають 19,2 %. Наприклад, *alp*, *avalanche*, *plateau, suite, hotel, departure, jaunt, restaurant, trip, tour, café, buffet,menu, coach, pottery, leisure, resort, avalanche*.

Крім того, французька мова часто виступала в ролі мови-посередника, завдяки чому в англійську мову потрапило багато лексичних одиниць із латинської: *room, revenue, refuge, service, pier, queue, niche, cuisine, glacier, chateau, entertainment, catering, trade, camping,booking, agent, amenities, advertise, voucher, access, accommodation, provision, consumer, discount, season, route* та багато інших. Через латинську та французьку було запозичено грецькі слова: *museum, cathedral, pantheon, acrophobia.*

У кінці VIII століття на Англію почалися набіги скандинавських вікінгів. Скандинавське завоювання (VIII – XI ст.) та мирні контакти впродовж XI-XII ст. досить відчутно змінили мовну картину світу Британії. Вікінги принесли свою мову та культуру. Активному проникненню скандинавських слів сприяв однаковий рівень суспільно-економічного та культурного розвитку народів. Крім того, ці мови були спорідненими.

Через це багато скандинавських слів асимілювалися. Староскандинавська мова є одним із джерел поповнення туристичної термінології англійської мови. Так, було запозичено слова: *ski, nook, yacht, rafting, bank, fiord, reef, rift, knob, firth.* Питома вага запозичень термінів сфери туризму складає 4,1 %.

Англійська мова пройшла довгий час розвитку. За цей період вона контактувала з багатьма іншими мовами і запозичення з інших мов є вагомим внеском до англійської лексики.

Так, наприклад, вважається, що в англійській мові існує 6 % лексики німецького походження. Це можна пояснити належністю мов до однієї мовної групи та спільній культурній спадщині. Наш матеріал свідчить, що німецькі запозичені туристичні терміни складають 5,9 %: *snorkeling, rucksack*. Крім того, багато лексичних одиниць було запозичено через інші мови. Так, через французьку мову з німецької було запозичено слово *boulevard. Border, volcano* запозичені через італійську мову. Із сучасних запозичень із німецької мови слід згадати *haff*.

Торговельні й культурі зв'язки з Італією сприяли запозиченню таких італійських лексем, як: *regatta, tariff, casino, pizza.* Італійські запозичення складають 2,6 %.

Нами зафіксовано також низку запозичень із інших мов світу (12,8 %): *trekker, kayaking* (данська), *hammam* (турецька), *safari* (суахілі), *spa* (бельгійська). Із Мексики були запозичені іспанські лексичні одиниці (5 … %): *canyon, canoe, bodega, cabana.*

Крім того, в англійській туристичній термінології є досить значна частина лексики, елементи якої запозичені з різних мов. До прикладу: *green tourism* (протоіндоєвропейська + французька), *ski-resort* (норвезька + французька), *ski run, big wheel* (староскандинавська + протогерманська), *ski resort* (староскандинавська + французька (як мова-посередник із латинської), *ranch holiday* (іспанська + англійська).

Досліджений матеріал дозволяє нам стверджувати, що найбільший вплив на англійську мову справили латинська, грецька, французька, німецька та староскандинавська мови.

Аналіз матеріалу свідчить, що запозичення з інших мов є одним із найважливіших факторів розвитку англійської мови.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз дослідженого матеріалу засвідчує, що лексика сфери туризму має свою специфічну структуру зумовлену комплексом різних видів діяльності. З одного боку, їй притаманні ознаки термінології та слів професійного спілкування, з іншого – вона належить до загальновживаного лексичного шару. Вивчення етимологічних характеристик термінологічної лексики туристичної сфери показує, що словниковий запас англійської мови складається з питомої лексики та запозичень. Запозичення є закономірним постійним явищем і важливим засобом поповнення лексичного складу мови. Протягом століть англійська мова запозичувала велику кількість туристичних термінів із багатьох мов, найбільшими донорами серед яких є латинська, грецька, французька, німецька, староскандинавська мови. Проникнення лексики відбувається досить інтенсивно і впливає на всі рівні мовної системи. Основними факторами, що зумовлюють запозичення лексичних одиниць є лінгвістичні та екстралінгвістичні.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні функціональних характеристик запозичених лексичних одиниць туристичної сфери.

Література:

1. Etymological Dictionary. https://www.etymonline.com (access date: 01.12.2025).
2. Cambridge Dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org/uk (access date: 03.12.2025).
3. Collins Online Dictionary. URL: https://www.collinsdictionary.com (access date: 03.12.2025).
4. Longman Dictionary. URL: https://www.ldoceonline.com/dictionary/ (access date: 03.12.2025).
5. Merriam-Webster Learner's Dictionary. URL: https://www.merriam-webster.com/dictionary (access date: 03.12.2025).
6. Гречухіна І., Сахно І. Вербалізація змін туристичних уподобань сучасних європейців. *Південний архів. Серія: Філологічні науки.* Херсон: Видавничий дім «Гельветика». 2018. Випуск LXXII. Том II. С. 26–30.
7. Бушкова В.В., Сиборова О.Л. Структурно-семантичні особливості термінів у сфері міжнародного туризму. *SWorldJournal.* 2020. Issue 6. Part 5. P. 91–97. URL: https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/article/view/swj06-05-104 (access date: 01.12.2025). DOI: 10.30888/2663-5712.2020-06-05-104.
8. Овадюк О.В. Запозичення як засіб збагачення англійської мови. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ Серія: Філологія. Педагогіка. Психологія.* Київ, 2013. Випуск 27. С. 207–212.
9. Мягкота І.В. Запозичення в термінології туризму. *International Scientific Journal "Grail of Science".* 2023. № 29. P. 250–253. DOI :10/36074/grail-of-science.07.07.2023.040
10. Рудакова Т.М. Іншомовні лексичні запозичення та проблема їхньої доцільності у витлумаченнях вчених XX–XXI ст. *Наукові записки Бердянського педагогічного університету. Серія: Філологічні науки.* Бердянськ, 2015. Випуск VII. С. 45–52.
11. Полгородник Д. Особливості англо-ірландської лінгвокультурної взаємодії у діахронічному висвітленні. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики:* зб. наук. пр. Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2016. Випуск 11–12 (частина 2). С. 149–153.

Myzyn T. Etymological chracteristics of English tourism sphere terms

Summary. The article deals with etymological characteristics of English tourism sphere terms. It is stated that the English sphere terminology in comparison with other branches of knowledge has its specific structure determined by a complex of different types of activities. It interacts with terms of many different branches of knowledge and is enriched with their lexical units. In terms of their etymology two groups of vocabulary (English words proper and borrowings) are distinguished and highlighted. English words proper are the ones that are registered in earliest known manuscripts. Borrowings are viewed as foreign lexical units that are taken from another language to express new notions or shades of meanings as a result of multilateral contacts in different spheres of human activity and also the process of transition from one language to another. Two main factors that predetermine borrowing the vocabulary are singled out: linguistic and extralinguistic. It is stressed that the forms of interaction are not limited to borrowing separate lexical units. They are reflected on other language levels. It is proved that borrowed vocabulary is characterized by different degrees of assimilation in the English language. It is found out that the majority of tourism sphere terms, like the most widespread morphemes, are borrowed directly from the tourism vocabulary of other languages and through the tourism vocabulary of intermediary languages. Main chronological periods of borrowings are analyzed.

It is ascertained that new terms are borrowed either from the tourism word stock of other languages directly or together with the notions of related with tourism spheres. It is proved that the biggest donor languages to the English tourism terminology are (apart from classical languages) French, German, Old Norse. The attention is focused on the fact that the process of borrowing vocabulary is a natural and permanent phenomenon that greatly enriches the English language.

Key words: etymology, English vocabulary proper, borrowing, linguistic factor, extralinguistic factor, assimilation.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 05.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 27.11.2025
Дата публікації: 31.12.2025

UDC 811. 111.81'42
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.25

Mykolaichuk A. I.,
PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages for the Faculties of Psychology and Sociology
Taras Shevchenko National University of Kyiv
https://orcid.org/0000-0003-2073-1954

Matkovska M. V.,
Senior Lecturer at the English Language Department
Kamyanets-Podilskiy Ivan Ohienko National University
https://orcid.org/0000-0002-1047-7027

THE SEMANTIC PECULIARITIES OF THE POLITICAL CORRECTNESS PRINCIPLE IN PRESENT-DAY ENGLISH

Summary. The article, based on the material of Thomas Stoppard's trilogy "Utopia Island", clarifies the semantic features of the principle of political correctness in modern English. Attention is focused on the nature of the interaction and coexistence of ethnic groups within a certain country, in particular Great Britain, where numerous ethnic clashes, confrontations, and misunderstandings are a manifestation of xenophobia in relation to 'alien' ethnic groups. The authors explore the reasons for the hostility of 'one's own' as an exclusively higher status people to solving the problems of another 'alien' people, which leads to xenophobia – one of the types of ethnic identity. Awareness and recognition of the existing confrontation between the ethnic majority of British origin and representatives of ethnic minorities is the first step towards solving the problem and overcoming racial and ethnic discrimination. Condemnation and attempts to avoid manifestations of xenophobia are manifested in a change in the attitude of society, government officials and politicians to issues of ethnic minorities and intercultural relations, which force them to build relationships with representatives of other nations on new foundations and principles.

The analysis highlights that the concept of so-called political correctness applies not only to political discourse, but also affects the choice of appropriate linguistic units to designate people with physical disabilities, the elderly, when discussing the problems of ethnic minorities.

The idea is postulated that a tolerant attitude to the problems of ethnic minorities, recognition of equal rights of women with men in society, observance of etiquette during communication and observance of personal space as an important non-verbal component of British culture are the main factors in the implementation of the principle of political correctness. The British are too restrained in relation to physical contact during communication and tolerant attitude towards other people's judgments, beliefs, traditions and forms of behavior is one of the fundamental signs of civilization at the level of political intercultural relations.

Key words: semantics, pragmatics, mentality, stereotype, xenophobe, ethnonomination, ethnonim.

Introduction. In cognitive linguistics, pragmatics and ethno-linguistics, the term stereotype refers exclusively to the content part of language and culture, that is, it is understood as a mental stereotype and correlates with the picture of the world [1, p. 131]. From a socio-psychological point of view, stereotypes act as general cognitive schemes aimed at understanding social reality [2, p. 68–69]. A positive assessment of a fact, action or phenomenon gives the described object a characteristic of 'one's own' and is perceived by society as a norm, ideal, as its cultural heritage. What is evaluated negatively belongs to the class of 'alien'. Thus, everything that is evaluated positively is a characteristic of 'one's own' and is taken as a rule; everything that is evaluated negatively is described as 'alien', and therefore undergoes rejection. These are the extralinguistic factors (political, socio-economic situation) that determine what form the contact between two nations will take: conflict or dialogue [1, p. 74; 2, p. 163–165].

Conceptual study of the semantics, pragmatics and functioning of ethnonymic vocabulary allows us to identify naive ideas of native speakers about representatives of 'alien' ethnic groups, which are recorded in the nominative system of the language. National stereotypes are one of the inherent characteristics of any nation [2, p. 121–126]. Identification of 'alien' ethnic groups and their representatives by means of modern English has been studied mainly in terms of their semantics, pragmatics and their relevance to the corresponding sphere of use [2, p. 104–105].

Analysis of recent research and publications. In modern linguistics, there is an increasing interest to the study of interethnic and intercultural relations and communication between people, one of the essential characteristics of which is ethnic identity (works by P. Brown and S. Levinson, T.A. van Dijk and W. Kintch, G. Fauconnier and M. Turner, G. Leech, A. Miall, F. Smith and G. Miller, A. Wierzbicka, etc.) [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9].

The study of the national linguistic picture of the world helps to reveal the peculiarities of the perception of the surrounding reality and its reproduction by the ethnocultural community. Each ethnic group views the world through the prism of its mentality. The lexical system reflects the subjective image of objective reality, understood by ethnic consciousness [9, p. 77–78]. Therefore, the linguistic reflection of objective reality is associated with an ethnically determined perspective on the world.

The subjective nature of interethnic communication is manifested in the existence of ethnic prejudices and stereotypical attitudes towards representatives of 'alien' ethnic communities. National stereotypes and auto stereotypes are one of the inherent

characteristics of any nation [9, p. 111–113]. A typological comparison of nominative models of the creation of official and colloquial names of 'alien' peoples was carried out on the material of the English and Ukrainian languages and on the material of English, Ukrainian, French, Polish languages [9, p. 131–137].

The designation of 'foreign' ethnic groups and their representatives by means of the British variant of modern English was studied mainly in terms of their pragmatics and semantics by A. Wierzbicka and in terms of their relation to the corresponding sphere of use by A. Miall [6, p. 59–61; 8, p. 55], The complex of ethnic stereotypes that exists in a person's cognition of the surrounding world and is fixed by ethnonominations creates a kind of ethnocultural image of a multinational world that affects the organization of interethnic communication: the choice of appropriate nominative units and the strategic deployment of communication.

The purpose of the article is to analyze the semantic features of the principle of political correctness and the influence of xenophobia on the functioning of official and unofficial ethnonominations in modern English-speaking society based on the material of Thomas Stoppard's trilogy "Utopia Island".

Presentation of the main material. Interpersonal communication is not limited to the exchange of information. Participants in communication seek to reconstruct in their minds the inner world of each other, to understand feelings, motives of behavior, and attitudes towards significant objects. A significant role in this is played by stereotypes that regulate the process of communication. The concept of stereotype has recently been widely used in cultural studies, ethnology, sociology, psychology, literary studies, and linguistics, receiving various interpretations [9, p. 173–175].

Stereotyping is a deep process in the form of which a person structures the world in thinking and simultaneously verbalizes this world. A linguistic sign connects an object with a system of socially determined meanings, that is, with the content of the entire collective experience. Developing under different natural and social conditions, different peoples have accumulated a certain diversity of characters, types of thinking, and forms of behavior. However, it is worth considering the relativity of any ethnic characteristics, since stereotypes do not have a universal character and stability [8, p. 134–135; 9, p. 67–68]. Accordingly, ethnic stereotypes are situationally and historically conditioned. They can change and disappear depending on the changes taking place in the life of the people, or due to the expansion of contacts between peoples. A significant role in the linguistic picture of the world is played by orientation according to national characteristics, which is most expressed for an outside observer as prejudice. This is most acutely realized in interethnic communication [10, p. 57–59]. An important feature of national perception is the fundamental antinomy of any national trait, which can relate to diametrically opposed poles of assessment. In the assessment of a national stereotype from the inside, the same embellishment is observed that is manifested in the individual's assessment of his own properties. Conversely, in the assessment from the outside, that is, the assessment of other nationalities, some exaggeration in the negative sense is felt. The focus of the perception of national belonging can be concentrated on a contemptuous attitude towards individuals of another community [9, p. 107–109; 10, p. 167–169]. A stereotype becomes a projection onto the world of our own values, social status and rights [9, p. 145–148; 10, p. 68–69]. Stereotypes are filled with preferences, sympathies and antipathies [10, p. 147–151]. Thus, stereotypes are oversaturated with the feelings that we attribute to them. The processes of speech and thinking express not only knowledge, but also our attitude towards them, and one of these aspects is predominant.

The social function of a stereotype is expressed in the distinction between 'intragroup' and 'outgroup'. It leads to social categorization, to the formation of social structures that are actively oriented in everyday life. The emergence of a stereotype is ensured by the frequent appearance of certain objects and phenomena under similar conditions, which leads to the formation of stable ideas based on familiar analogies [10, p. 189–191]. The frequency of the appearance of a certain signal in such situations determines a stable associative connection between the corresponding concept and the schematized stereotypical idea of the specified situations. It is the presence of stereotypes as a result of repeated emotional accents that cause a stable attitude of the subject to the facts and phenomena of the real world, which is the basis of associative thinking of a person. The mechanism of associative reactions is based on the actualization of stereotypes in the consciousness of the individual [10, p. 68].

The phenomenon of stereotyping is associated with the generalizing nature of human thinking, the need for a constant movement of thought from individual, specific cases to their unification, from a fact to a general rule and in the opposite direction to this very fact. From a formal-logical point of view, stereotyping is one of the varieties of cognitive operations [4, p. 115–121].

Stereotypical ideas about *russia* are realized in the discourse presented by Thomas Stoppard. Thus, the set of stereotypes about *russia* is as follows: *russia is a wild and alien country, wild and alien russia, a lot of negative experience and lies in the country; russia is a large corrupt country: large Russia, corruption and inflation predominate …* [11, p. 139], *russian character is unpredictable: … revolutionary instinct of the people* [11, p. 268]. *russians are nationalists. … russians, belonging neither to the East nor West* [11, p. 80].

The development of modern civilization is marked by multiculturalism, a tendency towards the coexistence of different ethnic groups and cultures. In modern theory of multiculturalism, the national is thought of as a part of the universal, which opposes ethnocentrism and ethno-nationalism. Within the framework of multiculturalism, the national acts as an independent factor. The national is realized as one of the forms of the universal, and the universal, in turn, can be embodied only in specific national forms [8, p. 18–24]. The perception of other peoples, based on inadequate or negative, inexhaustible information, is biased and leads to xenophobia and determines the corresponding speech behavior of the English in interethnic interaction. The ethnic prejudices present in English society are manifested in the use of numerous unofficial pejorative nicknames of foreigners and affect the choice of communicative strategies and speech tactics during interethnic interaction [9, p. 28–31]. Despite the requirements of the principle of political correctness and tolerance towards ethnic minorities, the field of xenophobia in modern English is significant and has repeatedly become the subject of special linguistic research on the material of the British variant, and more often – on the material of the American variant of English.

The concept of xenophobia is an 'invention' of the 20th

century, but the emotions and feelings associated with it are as old as humanity. The reason for the dislike of foreigners, the illogical fear of them is simple: they are foreigners, not like 'us'. For many people, this is enough to feel wary, prejudiced, and afraid of the unknown (and therefore dangerous). Xenophobia is defined as extreme dislike or fear of foreigners, their customs, their religion, etc. [12, p. 1694]). The term xenophobia is used in psychiatry, where it denotes an obsessive fear of foreigners, strangers [6, p. 27], which confirms the importance and necessity of comprehensive research of this phenomenon within the framework of various sciences. Negative perception of foreigners or people of another nationality can be accompanied not only by hostility, fear of them. An open hatred of foreigners or unknown people becomes a manifestation of xenophobia; xenophobia – hatred or fear of foreigners or strangers or of their politics or cultures [12, p. 1775].

Xenophobia – hostility or hostility towards foreigners – is mostly accompanied by established stereotypes regarding certain ethnic groups. If in the 19th century a positive or negative attitude towards foreigners was limited rather to the perception and assessment of objects of material culture (xenophobe – a person who hates or fears foreigners or strangers [12, p. 1775]), then for the 21st century the spiritual and social spheres acquire greater importance in the sphere of interethnic relations. Such terms as Anglophobia [12, p. 17], Americanophobia [12, p. 16], Australophobia [12, p. 31] denote not only an obsessive irrational fear of representatives of the respective peoples, but also rejection and fear of their culture. Such a shift in emphasis, the separation of the culture of a certain people as a separate factor that can cause phobic states, which indicates, on the one hand, interest and awareness, accessibility of information about the culture and traditions of other peoples, but, on the other hand, a still intolerant, hostile attitude towards unusual, alien communities and their cultures (hatred or fear of foreigners or strangers or of their politics or cultures [12, p. 1775]). To eradicate xenophobia in society, it is necessary to form a positive, tolerant attitude not only towards people of a different race, ethnicity with physiological characteristics, but also towards their culture, way of life and national identity.

The principle of tolerance is defined as the desire to expand one's own cultural experience and dialogue [13, p. 68–69]. A friendly attitude not only towards one's own people, but also towards other peoples, respect for the values of another culture, readiness to communicate and interact with representatives of any nationality indicates both a tolerant attitude towards other ethnic groups and a positive ethnic identity that does not hinder, but rather promotes peaceful interethnic coexistence.

At the present stage of historical development, British society, like most states and associations, is by no means mono-ethnic [13, p. 68]. According to statistical data in 1990, with a total population of Great Britain of 57.384 million people, approximately 1 million were representatives of ethnic minorities [14, p. 21]. At the beginning of the 21st century, the ratio between citizens of Anglo-Saxon origin and representatives of other ethnic groups changed in such a way that the latter accounted for 4,045 thousand out of 58,731 thousand of the population of Great Britain (as of 2000) [14, p. 34]. Among the population of Great Britain, in addition to the British themselves (51,010 thousand) and representatives of other white peoples (1,946 thousand), there are 6,374 thousand representatives of the 'non-white' race. Among the latter, there are 199 thousand Chinese, 3,866 thousand blacks, and 2,309 thousand Asians [14, p. 33]. The trend towards a possible further increase in the share of citizens of non-British origin is also evidenced by data on granting permanent residence permits in Great Britain to foreigners. During 1997–2000, such permission was granted to: Europeans – 7740 (1997) → 15110 (2000), Latin Americans – 7790 → 11520, Africans – 13200 → 44460, representatives of Asian peoples – 25610 → 47540, which makes a total of 58720 (1997) → 125090 (2000) [14, p. 36].

Additionally, between 1992 and 2000, the British government granted asylum to 24,605 (1992) and 80,315 (2000) foreigners [14, p. 37]. The statistics provided indicate a trend towards an increase in the proportion of the country's population of non-British origin. If until recently, the problems of ethnic minorities concerned more countries such as the USA, Canada, and Australia, then at the beginning of the 21st century, the ethnic diversity of British society has become an acknowledged fact and one of the reasons for xenophobia and ethnic prejudice.

The phenomenon of xenophobia in Great Britain in relation to representatives of ethnic minorities is so widespread that since 1993 a whole series of studies on xenophobia "Xenophobe's Guide" (unreasonable fear and dislike of strange or foreign people, customs, etc.) has appeared, which contain information about the convictions, beliefs or vulnerabilities of other peoples and are aimed at eliminating xenophobia in relation to these peoples [6, p. 62–63].

The term political correctness itself was first used by Karen de Crowe, President of the National Organization for Women, in 1975. The development of the feminist movement, directed against gender inequality, led to the rejection in modern society of the use of words that have an openly expressed gender orientation (for example, *chairman, fireman, mankind*) and degrade the social status of women as active and equal members of society. However, the principle of political correctness is implemented not only in the sphere of intergender relations, but also influences and regulates other important aspects of the existence of society.

A necessary condition for political correctness in language is to avoid the use of lexical units that can discriminate against a person in relation to age, gender, physical condition, racial and cultural affiliation. The significance of the last two factors – racial and cultural identity – is assessed differently in terms of their importance and priority in modern society. On the one hand, there is a tendency towards further international integration, and on the other – towards the preservation of multiculturalism, the original national characteristics of each ethnic community. For example, when discussing the aspirations of foreign students who come to Great Britain to study English, it is noted that students do not want to lose their own national identity. By learning English and living in a foreign country, they do not try to become English or British, but rather seek to gain new experience, get to know and assimilate the achievements of another culture and thus join human civilization [9, p. 187].

The harmonious coexistence and development of different ethnic groups within a single country also depends on national tolerance, mutual positive perception of representatives of their own and other ethnic communities. Psychological studies prove that a tolerant attitude towards representatives of other ethnic communities can be formed through positive behavior towards these ethnic groups, that is, acting according to the principle *"if you want to treat someone better, behave as if you already perceive*

them positively" [10, p. 141]. Asking whether positive interracial interaction affects the overcoming of racial prejudices, psychologist A. Miall concludes that prejudices against foreign ethnic groups can be influenced in an appropriate way by forming and correcting the social behavior of the ethnic majority [6, p. 14–16].

Adherence to the principle of political correctness in a multiethnic society contributes to the overcoming and avoidance of ethnic discrimination. At the linguistic level, this is implemented through the use of 'politically correct' vocabulary (ethnonyms – neutral official names of ethnic groups) and euphemisms [9, p. 165], which allow getting rid of negative evaluative perspectives of the statement. Euphemisms create a cognitive effect of conceptual blurring or defocusing of undesirable referents, and thereby prevent the addressee from fully interpreting the statement [10, p. 67–68]. For example, given the undesirable emphasis on origin and separation from the rest of society for the nomination of descendants of Africans or residents of African countries in modern English, preference is given to the lexical units Black and African-American, which act as euphemistic designations compared to Negro: 'Negro' is now considered offensive by many people and words such as 'Black' and 'African-American' are used instead [12, p. 948].

Conclusions and suggestions. In the course of our study, it was noted that social inequality, historically dependent position, economically unstable situation, difference (and sometimes rejection, misunderstanding) of the culture and traditions of ethnic minorities lead to racial and ethnic discrimination of the latter by representatives of the ethnic majority. Language as a certain way of perceiving and organizing, conceptualizing the world reflects and records the above-mentioned phenomena of social life. The existence and use in modern English of a number of lexical units that are offensive, pejorative designations, nicknames of other peoples is a manifestation of xenophobia, prejudiced, and condescending attitude towards foreigners both in British and in any other society. Intolerant attitude towards foreign ethnic groups and the use of ethnonyms-nicknames lead to ethno-social conflicts. Guided by the principle of political correctness and tolerance towards other peoples, society refuses to use offensive, invective designations of other ethnic groups, which is also recorded by linguistic tradition and dictionaries by separating such units from commonly used colloquial vocabulary.

Research in the field of perception of one ethnic group through the eyes of another from the point of view of speech expression in modern linguistics is a relevant direction, since the political sphere, as an important part of national culture, is represented in the linguistic picture of the world and conceptualized in a special way in the national consciousness of a person – a representative of another ethnic culture.

Bibliography:

1. Miller G.A. Linguistics, psycholinguistics and the cognitive science. *Baltimore*. 1990. Vol. 66. P. 66–145.
2. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 345 p.
3. Dijk T.A. van., Kintch W. Strategies of Discourse Comprehension. N. Y. : Academic Press, 1983. 289 p.
4. Fauconnier G. and Turner M. The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities. New York : Basic Books, 2002. 382 p.
5. Leech G. N. Principles of Pragmatics. London : Longman, 1983. 249 p.
6. Miall A. The Xenophobe's Guide to The English. London : Ravette Publishing, 1993. 64 p.
7. Smith F. and Miller G.A. The Genesis of Language. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2008. 401 p.

Wierzbicka A. Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese. New York, Oxford : Oxford University Press, 1997. 328 p.

8. Wierzbicka A. Cross-cultural Pragmatics: The Semantics of Human interaction. Berlin / NY: Walter de Gruyter, 2003. 502 p.
9. Goffman E. Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior. New York : Anchor Books, 1967. 284 p.
10. Stoppard T. The Coast of Utopia. A Trilogy: Voyage, Shipwreck, Salvage. – New York: Grove Press, 2007. 347 p.
11. Cambridge International Dictionary of English. Cambridge : Cambridge University Press, 1995. 1774 p.
12. Kramsch C. Cultural Stereotypes. *Language and Culture*. Oxford : Oxford University Press, 1998. P. 67–69.

Annual Abstract of Statistics. London : The Stationary Office, 2002. 38 p..

Миколайчук А., Матковська М. Семантичні особливості принципу політичної коректності в сучасній англійській мові

Анотація. Стаття присвячена семантичним особливостям принципу політкоректності в трилогії Тома Стоппарда «Берег Утопії». Увага зосереджена на поєднанні взаємодії та співіснування різних етнічних груп у межах однієї країни, зокрема Великої Британії, де численні етнічні конфлікти, протистояння та непорозуміння є характерними рисами ксенофобського ставлення до «чужих» етносів. Автори досліджують причини ворожості «своїх» як виняткових та вищих людей до вирішення проблем інших «чужих» етносів, що може спричиняти ксенофобію як один з видів етнічної ідентичності. Усвідомлення та прийняття існуючого аналога між етнічною більшістю британського походження та представниками етнічних меншин визначається як перший крок до вирішення існуючої проблеми стосовно подолання расової та етнічної диференціації. Звинувачення та спроба уникнути ксенофобських розглядів можуть бути висвітлені у зміні ставлення представників вищих верств суспільства до етнічних меншин та міжкультурних відносин, що сприяють створенню нових форм комунікації та співпраці. У результаті стверджується, що проблема концепції політкоректності англомовного світогляду стосується не лише аспектів політичного дискурсу, а й вибору мовних одиниць для позначення людей з інвалідністю, людей похилого віку та проблем етнічних меншин.

Постулюється ідея, що толерантне ставлення до проблем етнічних меншин, визнання рівних прав жінок з чоловіками в суспільстві, дотримання етикетних пріоритетів у спілкуванні можна визнати основними перспективами реалізації принципу політкоректності. Толерантність як шанобливе ставлення до суджень інших, їхніх переконань, традицій та форм поведінки становить фундаментальну ознаку цивілізації та рівень політичної культури.

Ключові слова: семантика, прагматика, ментальність, стереотип, ксенофобія, етнономінація, етнонім.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 13.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 09.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.161.2'367.625.45'373.611
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.26

Олексенко В. П.,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української і слов'янської філології та журналістики
Херсонського державного університету (м. Івано-Франківськ, Україна)
https://orcid.org/0000-0002-1358-6325

ВІДДІЄСЛІВНІ ІМЕННИКИ ЯК СЛОВОТВІРНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КАТЕГОРІЇ НЕПРЕДИКАТНОСТІ

Анотація. У статті *здійснено* комплексний аналіз віддієслівних іменників як словотвірної репрезентації категорії непредикатності в сучасній українській мові. Категорію непредикатності *розглянуто* як функційно-семантичну категорію, що забезпечує репрезентацію дії, процесу або стану поза межами предикативної організації висловлення. Основну увагу *акцентовано* на деривацій них механізмах трансформації дієслівної процесуальності в іменникову номінацію. *З'ясовано*, що віддієслівні іменники, утворені за допомогою продуктивних суфіксів, поєднують у своїй семантичній структурі ознаки дієслова й іменника, водночас повністю елімінуючи предикативні граматичні категорії. Це уможливлює їх функціювання як номінативних одиниць із узагальненим процесуальним значенням. *Проаналізовано* основні семантичні типи віддієслівних іменників, зокрема ті, що позначають процес, результат дії або абстрактно-узагальнену дію. *Встановлено*, що словотвірна схема ***«дієслово – віддієслівний іменник»*** забезпечує деривацій не згортання предикативних структур і є одним із ключових засобів реалізації категорії непредикатності на морфологійному рівні. Окрему увагу *приділено* зіставленню віддієслівних іменників з інфінітивом, унаслідок чого *доведено,* що саме віддієслівні іменники репрезентують абсолютну непредикатність. *Продемонстровано* стилістичний і функційний потенціал віддієслівних іменників у науковому, офіційно-діловому, публіцистичному та художньому мовленні. *Зроблено* висновок, що ці одиниці відіграють системоутворювальну роль у реалізації категорії непредикатності, забезпечуючи високий рівень абстракції та логічної організації тексту.

Ключові слова: віддієслівні іменники, словотвір, категорія непредикатності, номіналізація, предикатність, функційна граматика.

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні студії характеризуються посиленим інтересом до функційно-семантичних категорій, передусім категорії непредикатності, що відображає способи репрезентації дії, процесу або стану поза межами предикативної організації висловлення. Важливим засобом вираження непредикатних значень у мові є **віддієслівні іменники,** що посідають проміжне місце між дієсловом та іменником і поєднують у своїй семантиці процесуальність дієслова та предметність іменника, забезпечуючи деривацій ний перехід від предикатних структур до номінативних. Попри значну кількість наукових праць, присвячених словотвірним і семантичним особливостям віддієслівних іменників, їхня роль як системного словотвірного засобу реалізації категорії непредикатності в українській мові досі не отримала системного висвітлення. Це зумовлює **актуальність** комплексного аналізу зазначених мовних одиниць з урахуванням їхніх структурних, семантичних і функційних характеристик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми словотвору, семантики та функціювання віддієслівних іменників неодноразово були об'єктом наукових студій вітчизняних і зарубіжних мовознавців. У працях дослідників висвітлено питання деривацій них моделей, семантичної структури та синтаксичних функцій віддієслівних іменників, а також їхньої ролі у номінації процесуальних ознак та формуванні літературної мови й науково-технічної термінології (М. Вакуленко, М. Гінзбург, К. Городенська, Т. Коць, О. Максимець, В. Олексенко, О. Пчелінцева та ін.). М. Вакуленко розглянув особливості семантики та вживання українських віддієслівних іменників у науковій мові, показав, що категорія виду на віддієслівні іменники не переноситься [1]. М. Гінзбург дослідив «видове протиставлення віддієслівних іменників на позначення опредметнених процесів у слов'янських мовах», а також «успадковування дієслівних категорій українськими назвами опредметнених процесів» на *-ння, -ття* порівняно з сусідніми слов'янськими мовами [2-3]. Учені дійшли висновку, що «дослідження словотвірної структури віддієслівних іменників сучасної української літературної мови як мікросистеми взаємозалежних елементів, що склалася в процесі еволюції мови та формування її літературного різновиду, має значний теоретико-пізнавальний і практичний інтерес» [4, с. 35]. Т. Коць проаналізувала семантико-словотвірні тенденції віддієслівних іменників у мовній практиці кінця XIX – початку XXI ст. у контексті взаємодії різних функційних різновидів літературної мови [5]; С. Омельчук – уживання девербативів (віддієслівних іменників) у сучасній лінгводидактичній терміносистемі та в науковому лінгводидактичному дискурсі початку XXI ст. [6]. О. Пчелінцева простежила граматичні та функційні особливості віддієслівних іменників зі значенням дії в українській мові, спостерегла, що ці іменники демонструють помітну тенденцію до видового диференціювання в живому мовленні [7]. О. Максимець визначила деривацій ну структуру віддієслівних іменників із суфіксом *-енн(я),* проаналізувала лексико-словотвірні групи цих дериватів, простежила їхню динаміку й визначила сферу функціювання [8]. К. Городенська констатувала, що «деривацій ний аспект вивчення віддієслівних похідних дав підстави для вибудови концепції словотвірної категорії опредметненої дії» [9, с. 22-28], або «категорії опредметнених значень дієслівних предикатів» [10, с. 207]. В. Олексенко обгрунтував, що «за своєю природою і механізмом утворення словотвірна категорія опредметнених значень дієслівних предикатів належить до словотвірних категорій особливого типу»

[10, с. 207]. П. Селігей «проаналізував співвідношення іменників і дієслів в українськомовних наукових текстах, обстояв думку, що експансія іменників за рахунок дієслів призводить до відчутних комунікативно-естетичних утрат, а також обгрунтував необхідність домірного використання цих двох частин мови» [11]. С. Жарко описала смислову основу творення віддієслівних іменників, проаналізувала явища трансформації процесуального значення у предметне, схарактеризувала співвідношення між твірними дієсловами й похідними іменниками [12]. О. Петрик виокремила конкретні чинники, що сприяють (перешкоджають) утворенню віддієслівних іменників дії, основну увагу зосередила на стилістичних маркерах як регуляторах процесу перекатегоризації [13]. Л. Колібаба акцентувала на функційно-семантичному розмежуванні віддієслівних спільнокореневих різносуфіксальних іменників [14]. Дослідження віддієслівних іменників передусім як категорії словотвірної спрямовані на їхню структуру, походження, продуктивність словотворчих формантів *(-ння, -ття)* та формування категорії опредметненої дії ***(напр.: втілення, життя).*** Г. Ярмоленко висвітлила когнітивно-ономасіологійний аспект віддієслівних іменників [15]. Дослідження цих учених сприяють розумінню того, як саме віддієслівні іменники формують важливу частину лексико-словотвірної системи сучасної української мови, збагачуючи її термінологійний фонд та загальновживану лексику. Водночас категорію непредикатності здебільшого розглядають у зв'язку з проблемами предикативності, номіналізації та синтаксичної деривації. Проте спеціальні дослідження, спрямовані на системний аналіз віддієслівних іменників як словотвірних репрезентантів категорії непредикатності, є поодинокими, що й актуалізує необхідність подальшого теоретичного осмислення проблеми.

Метою нашої наукової студії є з'ясування словотвірних і функційно-семантичних особливостей віддієслівних іменників як засобів репрезентації категорії непредикатності в сучасній українській мові.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких **завдань**: окреслити ***теоретичні підходи*** до тлумачення категорії непредикатності; визначити ***семантико-граматичну природу*** віддієслівних іменників; проаналізувати ***словотвірні моделі*** віддієслівних іменників у контексті вираження непредикатних значень; з'ясувати ***функційні особливості*** віддієслівних іменників у мовленні; встановити ***роль віддієслівних іменників*** у дериваційній трансформації предикатних структур у непредикатні.

Об'єктом дослідження є віддієслівні іменники сучасної української мови; **предметом** – словотвірні, семантичні та функційні особливості віддієслівних іменників як репрезентантів категорії непредикатності.

Методи дослідження: ***описовий метод*** – для характеристики мовного матеріалу; ***метод словотвірно-структурного*** аналізу – для виявлення дериваційних моделей; ***семантичний аналіз*** – з метою з'ясування значеннєвих особливостей віддієслівних іменників; ***функційно-стилістичний метод*** – для визначення ролі віддієслівних іменників у мовленні.

Наукова новизна статті полягає в тому, що віддієслівні іменники вперше системно розглянуто як словотвірну репрезентацію категорії непредикатності на морфологійному рівні, з урахуванням взаємодії їхніх структурних, семантичних і функційних параметрів. ***Уточнено*** механізми дериваційного згортання предикативних структур та ***доведено,*** що віддієслівні іменники репрезентують абсолютну непредикатність порівняно з іншими непредикативними формами.

Теоретичне значення статті полягає в уточненні ролі віддієслівних іменників у реалізації категорії непредикатності та в конкретизації словотвірних механізмів номіналізації дії в сучасній українській мові. Запропонований підхід дає змогу системно описати дериваційний перехід від дієслівної процесуальності до іменникової номінації як спосіб елімінування предикативних граматичних категорій. Одержані результати доповнюють положення функційної граматики й словотвірної теорії щодо взаємодії морфологійного і семантичного рівнів мови та створюють теоретичне підгрунтя для подальших досліджень непредикативних структур і номіналізації в українській та інших слов'янських мовах.

Практична цінність одержаних результатів полягає в можливості їх використання в курсах сучасної української мови, словотвірної граматики, функційної морфології та семантики і деривації. Вони сприяють глибшому розумінню механізмів формування віддієслівних іменників та їхньої ролі у репрезентації категорії непредикатності. Матеріал статті може бути корисним для розроблення навчальних програм і підручників, наукових семінарів, а також при підготовці студентських і аспірантських досліджень у галузі української лінгвістики, словотвірного аналізу та функційної граматики. Практичне застосування отриманих результатів також можливе у лексикографії, при укладанні словників віддієслівних іменників, а також у текстологійних дослідженнях для ідентифікації стилістичних і функційних маркерів.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні засади дослідження категорії непредикатності. Категорію **предикатності** традиційно розглядають у мовознавстві як одну з базових граматичних категорій, що забезпечує співвіднесення висловлення з дійсністю та реалізується передусім у межах речення. Відповідно, **непредикатність** постає як функційно-семантична категорія, що репрезентує дію, процес або стан поза предикативною структурою, тобто без граматично оформленої категорії часу, особи та способу. Непредикатні одиниці виконують передусім номінативну функцію, акцентуючи увагу не на самому акті дії, а на її концептуалізованому результаті або узагальненому перебігу.

У сучасних лінгвістичних дослідженнях категорія непредикатності осмислюється у взаємозв'язку з проблемами номіналізації, синтаксичної деривації та функційної граматики. **Номіналізацію** розглядають як дериваційний процес, унаслідок якого предикативна структура згортається й трансформується в іменникову одиницю, здатну функціювати як компонент словосполучення або речення. Саме в цьому аспекті віддієслівні іменники виступають одним із ключових засобів реалізації непредикатних значень.

Віддієслівні іменники поєднують у своїй семантиці елементи дієслівної процесуальності та іменникової предметності, що зумовлює їхню проміжну позицію в системі частин мови. З одного боку, вони зберігають зв'язок із вихідним дієсловом, актуалізуючи значення дії, процесу або стану, з іншого – втрачають предикативні ознаки, набуваючи властивостей іменника. Така подвійна природа зумовлює їхній високий дериваційний потенціал і здатність виступати словотвірними репрезентантами категорії непредикатності.

У функційно-семантичному плані віддієслівні іменники забезпечують перехід від динамічного відображення дії до її статичної номінації. У результаті цього процесу дія концептуалізується як об'єкт мислення, що може бути названий, класифікований і включений у складні синтаксичні конструкції. Таким чином, категорія непредикатності реалізується не лише на синтаксичному, а й на словотвірному рівні, де віддієслівні іменники виконують провідну роль.

Отже, теоретичне осмислення категорії непредикатності вимагає врахування деривaційних механізмів, що забезпечують згортання предикативних значень. У цьому контексті віддієслівні іменники постають як важливий об'єкт дослідження, що дозволяє простежити взаємодію словотвору, семантики та функційної організації мовлення.

Віддієслівні іменники в системі словотвору української мови. Віддієслівні іменники, на переконання О. Максимець, є одним із найбільш продуктивних і функційно навантажених різновидів іменникових утворень і посідають важливе місце в словотвірній системі української мови [8]. Їхня словотвірна специфіка полягає в деривaційному переосмисленні дієслівної основи, унаслідок чого предикативно зорієнтована семантика дії трансформується в номінативну, що уможливлює репрезентацію процесу або стану поза межами предикативної структури. Утворюючись від дієслів, ці одиниці зберігають семантичний зв'язок із вихідною лексемою, водночас набуваючи граматичних характеристик іменника.

У словотвірному аспекті віддієслівні іменники формуються переважно за допомогою продуктивних суфіксів, зокрема ***-ння (-ття), -ання (-яння), -ення, -іння***, що характеризуються високою продуктивністю та стилістичною нейтральністю і забезпечують узагальнену номінацію процесуальності. Наприклад, ***виконувати – виконання, відключати – відключення, влучати – влучання, втілювати – втілення, говорити – говоріння, досліджувати – дослідження, доручати – доручення, забути – забуття, залучати – залучення, замовляти – замовлення, зростати – зростання, конати – конання, кохати – кохання, керувати – керування, падати – падіння, мовчати – мовчання, сприяти – сприяння, тестувати – тестування, чергувати – чергування, формувати – формування, читати – читання, спостерігати – спостереження.*** У наведених прикладах процесуальна семантика дієслова зберігається, однак втрачає ознаки часової та особової локалізації.

З огляду на семантичні особливості, віддієслівні іменники доцільно поділити на кілька типів. **Перший тип** становлять іменники, що позначають процес як тривалу дію, напр.: ***вивчення мови, формування світогляду, дослідження проблеми.*** **Другий тип** репрезентують одиниці зі значенням завершеної або результативної дії: ***ухвалення рішення, підписання угоди, створення проєкту.*** **Третій тип** становлять іменники з узагальненим процесуальним значенням, що позначають дію як абстрактне поняття або соціальне явище: ***навчання, управління, спілкування.*** Така семантична диференціація засвідчує здатність віддієслівних іменників репрезентувати різні аспекти непредикатності.

У граматичному вимірі віддієслівні іменники остаточно втрачають предикативні категорії, властиві дієслову, й реалізують іменникові категорії роду, числа та відмінка. Пор.: *дослідник* ***аналізує*** *текст –* ***аналізування (аналіз)*** *тексту здійснюється дослідником.* У другому випадку дія представлена не як предикативний центр, а як номінативний компонент, що виконує синтаксичну функцію підмета або додатка.

Особливо показовою є роль віддієслівних іменників у структурі наукового мовлення, де вони сприяють згортанню складних предикативних конструкцій у компактні іменникові словосполучення: ***використання методів, дослідження причини, відновлення програми, проведення експерименту, обгрунтування положень, впровадження результатів, виявлення закономірностей, формування концепції.*** Такі структури дають змогу перетворити дієслівну дію на об'єкт мислення й аналізу, підвищують рівень абстрактності викладу матеріалу, зменшують громіздкість речень, сприяючи логічній упорядкованості тексту.

Отже, віддієслівні іменники в системі словотвору української мови є не лише засобом деривaційної номінації дії, а й важливим механізмом переходу від предикатності до непредикатності. Їхня семантична багатоплановість, словотвірна продуктивність і функційна універсальність уможливлюють розгляд цих одиниць як ключових репрезентантів категорії непредикатності на словотвірному рівні.

У межах категорії непредикатності доцільно зіставити віддієслівні іменники з інфінітивом, оскільки обидві форми слугують засобами позапредикативної репрезентації дії. Проте їхні функційно-семантичні можливості є різними, що зумовлено відмінностями у граматичній природі та сфері вживання. Інфінітив, зберігаючи тісний зв'язок із дієслівною парадигмою, репрезентує дію в її динамічному, потенційному вимірі. Він здатний виконувати синтаксичні функції підмета, присудка або другорядних членів речення, зберігаючи при цьому процесуальність як домінантну ознаку. Напр.: ***Вивчати*** *мову – означає пізнавати культуру.* Непредикатність інфінітива має відносний характер, оскільки він легко актуалізується в предикативному контексті.

Натомість віддієслівні іменники реалізують абсолютну непредикатність, оскільки повністю втрачають дієслівні граматичні категорії й функціюють виключно в іменниковій парадигмі. Пор.: ***Вивчати*** *мову важливо –* ***Вивчення*** *мови є важливим.* У другому випадку дія постає як абстрагований об'єкт номінації, що набуває ознак стабільності та концептуальної завершеності.

Крім того, віддієслівні іменники виявляють значно ширші можливості щодо поєднання з атрибутивними та об'єктними компонентами: ***болісне переживання втрати, внутрішнє переживання болю, глибоке вивчення проблеми, глибоке пізнання людини, духовне очищення людини, повільне формування характеру, попереднє розслідування наслідків, потужне видалення плям, святкове тренування, поетапне формування навичок, усвідомлене прийняття рішення, швидке зростання економіки, щире каяття грішника,*** тоді як інфінітивні конструкції є більш обмеженими в цьому плані. Саме ця властивість зумовлює активне використання віддієслівних іменників у науковому та офіційно-діловому мовленні, де важливими є логічна структурованість і номінативна точність.

Отже, зіставлення інфінітива та віддієслівних іменників засвідчує, що обидві форми беруть активну участь у репрезентації категорії непредикатності, проте віддієслівні іменники виконують провідну роль у її словотвірному вияві, забезпечуючи перехід від дії як процесу до дії як номінативного кон-

цепту. Таким чином, віддієслівні іменники, посідаючи проміжне місце між дієслівною процесуальністю та іменниковою предметністю, виявляють значний деривaційний і функційний потенціал у системі української мови. Їхні словотвірні, семантичні та граматичні характеристики створюють підгрунтя для реалізації непредикатних значень на номінативному рівні. У зв'язку з цим подальший аналіз доцільно спрямувати на з'ясування механізмів словотвірної репрезентації категорії непредикатності у віддієслівних іменниках.

Віддієслівні іменники як словотвірна репрезентація категорії непредикатності. Категорія непредикатності реалізується в мові різнорівневими засобами, серед яких особливе місце належить словотвірним механізмам. У цьому контексті віддієслівні іменники постають як результат деривaційного процесу, що забезпечує перехід від предикативно організованої дії до її номінативного осмислення. Словотвірна репрезентація непредикатності ґрунтується на здатності віддієслівних іменників згортати предикатні значення, елімінуючи граматичні категорії, притаманні дієслову. У процесі словотворення відбувається нейтралізація категорій часу, особи та способу, унаслідок чого дія втрачає актуалізацію в часово-просторовому вимірі. Наприклад, у висловленні ***Проведення*** *експерименту підтвердило гіпотезу* процес, виражений іменником ***проведення,*** постає як абстрагований факт, а не як розгорнута предикативна подія. Таким чином, віддієслівний іменник виконує функцію номінативного носія дії, що є визначальною ознакою непредикатності.

Важливим аспектом словотвірної репрезентації категорії непредикатності є семантична трансформація дії. Віддієслівні іменники здатні репрезентувати не лише сам процес, а й його результат або узагальнений перебіг. Пор.: ***будувати – будівництво (Будівництво*** *об'єкта триває****), аналізувати – аналіз (аналізування) (Аналізування (аналіз)*** *тексту засвідчив (ло) особливості стилю).* У наведених прикладах процесуальність зберігається лише на рівні семантичного ядра, тоді як граматично дія функціює як предметна сутність.

Словотвірна репрезентація непредикатності також виявляється у здатності віддієслівних іменників входити до складу складних іменникових конструкцій, що забезпечують високий ступінь абстракції та узагальнення: ***базування катерів,*** виявлення пошкоджень, ***глушіння радіохвиль, затримання судна, зберігання матеріалів, здійснення контролю, підвищення ефективності навчання, керування безпілотниками, падіння уламків, підтвердження знань, посилення оборони, пошкодження кабелю, травмування склом, транспортування десантників, формування мовної компетентності.*** У таких структурах дія остаточно втрачає ознаки предикативності й набуває статусу об'єкта мислення.

Показовим є й те, що віддієслівні іменники можуть виконувати різні синтаксичні функції – *підмета, додатка, обставини* – не змінюючи своєї непредикатної природи. Наприклад: ***Формування навичок потребує системності; Увагу зосереджено на вивченні проблеми; Після тривалого обговорення було ухвалено спільне рішення; Під час читання студент робив нотатки.*** У кожному з наведених випадків іменник позначає дію, репрезентовану поза предикативним центром речення.

Отже, віддієслівні іменники виступають повноцінними словотвірними репрезентантами категорії непредикатності, оскільки забезпечують деривaційне згортання предикатних структур і трансформацію дії в номінативну одиницю. Їх функціювання засвідчує, що категорія непредикатності реалізується не лише на синтаксичному, а й на словотвірному рівні, де віддієслівні іменники відіграють системоутворювальну роль.

Схема словотвірної репрезентації категорії непредикатності. Словотвірну репрезентацію категорії непредикатності у віддієслівних іменниках доцільно описувати як поетапний деривaційно-семантичний процес, у межах якого відбувається трансформація предикативної дії в номінативну одиницю. Умовно цей процес можна представити у вигляді такої схеми:

«дієслово (предикативна основа) - словотвірна операція (суфіксація) – віддієслівний іменник (непредикатна номінація)».

На першому етапі вихідне дієслово репрезентує дію як предикативно організований процес, пов'язаний із категоріями часу, особи та способу ***(досліджувати, формувати, аналізувати).*** На другому етапі внаслідок словотвірної операції відбувається елімінування цих категорій і збереження лише узагальненої процесуальної семантики ***(дослідження, формування, аналіз).*** Третій етап характеризується входженням віддієслівного іменника до іменникової парадигми, де дія постає як абстрагований об'єкт номінації. Результатом цього процесу є повна нейтралізація предикативних ознак і формування одиниці, здатної виконувати різноманітні синтаксичні функції без відновлення предикативності. Наприклад: ***Дослідження проблеми вимагає комплексного підходу.*** У наведеному висловленні дія не співвіднесена з конкретним суб'єктом і часом, що засвідчує її непредикатний характер. Таким чином, словотвірна схема **«дієслово – віддієслівний іменник»** репрезентує деривaційний механізм реалізації категорії непредикатності на морфологійному рівні.

Стилістична маркованість віддієслівних іменників у контексті непредикатності. Стилістичний потенціал віддієслівних іменників безпосередньо пов'язаний з їх здатністю до номіналізації дії та згортання предикативних структур. Найактивніше ці одиниці функціюють ***у науковому, офіційно-діловому та публіцистичному стилях,*** де домінують абстрактність, логічна впорядкованість і нейтральність викладу. У науковому мовленні віддієслівні іменники виконують функцію термінологійної та концептуальної номінації: ***інтерпретація результатів, узагальнення даних, формування теоретичних положень.*** Використання таких конструкцій сприяє об'єктивізації викладу та усуненню суб'єктивного чинника, що корелює з непредикатним способом репрезентації дії. В офіційно-діловому стилі віддієслівні іменники забезпечують стандартизацію мовлення та чіткість формулювань: ***ухвалення рішення, здійснення контролю, виконання зобов'язань.*** У цьому випадку непредикатність реалізується через відсторонення дії від конкретного виконавця, що є функційно зумовленим. Натомість у художньому та розмовному мовленні віддієслівні іменники вживаються обмеженіше, оскільки поступаються дієсловам у здатності передавати динаміку та експресивність. Проте їх використання можливе з метою стилістичного ефекту узагальнення або абстрагування: ***очікування стало нестерпним, мовчання затягнулося.*** У таких випадках непредикатність набуває виразного стилістичного забарвлення. Отже, стилістична маркованість віддієслівних іменників зумовлена їх словотвірною природою та функційною орієнтацією на непредикатну номінацію дії. Найбільш повно ця властивість реалізується в тих

стилях мовлення, де пріоритетною є абстрактність і логічна організація тексту.

Стилістичний і функційний потенціал віддієслівних іменників. Віддієслівні іменники вирізняються значним стилістичним і функційним потенціалом, що зумовлено їхньою словотвірною природою та здатністю репрезентувати дію в непредикатній формі. Поєднання процесуальної семантики з іменниковою номінацією уможливлює широке використання цих одиниць у різних функційних стилях. У **науковому стилі** віддієслівні іменники виконують насамперед узагальнювальну й концептуалізувальну функції. Вони забезпечують логічну організацію тексту, сприяють об'єктивізації викладу та зменшенню суб'єктивного чинника: ***відчуття відповідальності, систематизація даних, інтерпретація результатів.*** У таких конструкціях дія постає як абстрактне поняття, що корелює з непредикатною моделлю подання інформації та відповідає вимогам наукового дискурсу. В **офіційно-діловому** стилі віддієслівні іменники реалізують функцію стандартизації та формалізації мовлення. Вони активно використовуються у сталих словосполученнях на зразок ***прийняття рішення, здійснення перевірки, виконання зобов'язань,*** де дія відокремлюється від конкретного виконавця. Саме така безособовість є стилістично мотивованою і підсилює непредикатний характер висловлення. У **публіцистичному стилі** віддієслівні іменники поєднують інформативну й оцінну функції, вони дають змогу узагальнювати події та процеси, надаючи їм соціальної значущості: ***загострення протистояння, посилення контролю, формування громадської думки.*** У цьому випадку непредикатність сприяє створенню ефекту об'єктивності та узагальнення. У **художньому мовленні** віддієслівні іменники використовуються вибірково й часто набувають експресивного забарвлення. Вони здатні передавати внутрішні стани, психологічну напругу або тривалість процесу: ***очікування затягнулося, мовчання було промовистим.*** Тут непредикатність виступає стилістичним засобом, що уповільнює динаміку оповіді та фокусує увагу на результаті або стані. У **розмовному стилі** віддієслівні іменники менш поширені, оскільки поступаються дієсловам у динамічності та безпосередності. Проте їх уживання можливе в узагальнених або оцінних висловленнях: ***постійні запізнення дратують, це суцільне зволікання.*** У таких випадках віддієслівні іменники виконують функцію номіналізації повторюваних дій.

Отже, стилістичний і функційний потенціал віддієсліних іменників визначається їх здатністю реалізовувати непредикатну номінацію дії в різних дискурсивних умовах. Найповніше ця властивість виявляється у стилях із високим рівнем абстракції та стандартизації, де віддієслівні іменники виступають ефективним засобом організації та узагальнення мовленнєвого матеріалу.

Висновки. У статті здійснено комплексний аналіз віддієслівних іменників як словотвірної репрезентації категорії непредиканості в сучасній українській мові. У результаті дослідження встановлено, що категорія непредикатності реалізується не лише на синтаксичному, а й на словотвірному рівні, де віддієслівні іменники виступають одним із ключових засобів її вираження. З'ясовано, що в процесі деривації від дієслівної основи відбувається нейтралізація предикативних граматичних категорій, унаслідок чого дія трансформується в номінативну одиницю з узагальненою процесуальною семантикою. Віддієслівні іменники поєднують у своїй структурі елементи дієслівної процесуальності та іменникової предметності, що й забезпечує їхню функційну універсальність. Виявлено, що віддієслівні іменники репрезентують різні типи непредикатних значень, зокрема процесуальні, результативні та узагальнено-абстрактні, а також активно залучаються до утворення складних іменникових конструкцій. Це уможливлює згортання предикативних структур і сприяє підвищенню рівня абстракції мовлення. Доведено, що стилістичний і функційний потенціал віддієслівних іменників найбільш повно реалізується в науковому, офіційно-діловому та публіцистичному стилях, де пріоритетною є номінативна організація тексту та відсторонення дії від конкретного суб'єкта. У художньому мовленні ці одиниці набувають додаткового стилістичного забарвлення, виконуючи функцію узагальнення або психологічної характеристики. Отже, віддієслівні іменники є системоутворювальним елементом у реалізації категорії непредикатності, що підтверджує доцільність їх розгляду як важливого об'єкта функційно-словотвірних досліджень.

Перспективи подальших наукових студій убачаємо в поглибленому аналізі віддієслівних іменників у зіставному аспекті, передусім порівняно з відповідними одиницями інших слов'янських мов. Доцільним є також дослідження взаємодії віддієслівних іменників з іншими засобами репрезентації непредикатності, зокрема інфінітивом і дієприслівниковими конструкціями. Окремої уваги потребує вивчення динаміки функціювання віддієслівних іменнників у різних типах дискурсу, а також їх ролі в сучасних мовних процесах.

Література:

1. Вакуленко М. О. Проблеми вживання віддієслівних іменників в українській науковій мові. *Studia linguistica: Зб. наук. праць до 80-річного ювілею професора Нікітіної Фіонілли Олексіївни*. Вип. 4. К.: Видавн.-поліграф. центр «Київський університет», 2010. С. 353–359. URL: https://studia-linguistica.knu.ua
2. Гінзбург М. Видове протиставлення віддієслівних іменників на позначення опредметнених процесів у слов'янських мовах. *Українська мова*. 2011. № 2. С. 30–43. ISSN 1682-3540
3. Гінзбург М. Українські віддієслівні іменники на *-ння, -ття* на тлі сусідніх слов'янських мов. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2013. №765. С. 3–13.
4. Пінчук О. Ф. Словотвірна структура віддієслівних іменників у сучасній українській мові. Морфологічна будова сучасної української літературної мови: монографія / АН УРСР, Ін-тут мовознавства ім. О О. Потебні; відп. ред. М. А. Жовтобрюх; редкол.: І. Р. Вихованець, А. П. Грищенко. К.: Наукова думка, 1975. 208 с. (С. 35–82).
5. Коць Т. А. Семантико-словотвірні тенденції віддієслівних іменників у літературній мові кінця XX – початку XXI ст. *Мовознавство*. 2019. № 1. С.44–60. ISSN 0027-2833 DOI 10.33190/0027-2833-304-2019-004
6. Омельчук С. А. Сучасна українська лінгводидактика: норми в термінології і мовна практика фахівців: монографія. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія». 2019. 356 с. ISBN 978-966-518-755-4 DOI 10.32999/ksu978-966-518-755-4/2019
7. Пчелінцева О. Е. Функціонально-граматична специфіка українських віддієслівних іменників зі значенням дії на фоні інших слов'янських мов. *Термінологічний вісник: Збірник наукових праць*. К.: ІУМ НАНУ. 2019. Вип. 5. С. 33–40.
8. Максимець О. М. Розвиток суфіксальної словотвірної підсистеми іменників із транспозиційним значенням опредметненої

дії (утворення із суфіксом -енн(я)). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2023. №59. Том 2. С. 92–96. ISSN 2409-1154 DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2023.59.2.21

9. Городенська К. Г. Проблема виділення словотвірних категорій (на матеріалі іменника). *Мовознавство*. 1994. №6. С. 22–28.
10. Олексенко В. П. Словотвірні категорії іменника: Монографія. Херсон: Айлант, 2005. 336 с.
11. Селігей П. О. Іменниковість versus дієслівність: у пошуках золотої середини. *Мовознавство*. 2014. №4. С. 36–55. ISSN 0027-2833
12. Жарко С. Ю. Смислова основа віддієслівного словотворення (на матеріалі віддієслівних іменників). *Філологічні студії*. 2011. Вип. 6. Ч. 2. С. 48-53.
13. Петрик О. М. Функціонально-семантична парадигма віддієслівних іменників в українській мові: автореф. дис. … канд. філол. наук: спец.10.02.01 «Українська мова» О. М. Петрик. К, 2013. 23 с.
14. Колібаба Л. М. Функціонально-семантичне розмежування віддієслівних спільнокореневих різносуфіксальних іменників у сучасній українській літературній мові. *Наукові записки. Серія «Філологічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя)* / [відп. ред. проф. Г. В. Самойленко]. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2013. Кн.2. С. 79–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2013_2_15
15. Ярмоленко Г. А. Віддієслівні іменники української мови в когнітивно-ономасіологічному аспекті. Автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Одеса, 2008. 20 с.

Oleksenko V. Deverbal nouns as a word-formation representation of the category of non-predicativity

Summary. The article provides a comprehensive analysis of deverbal nouns as a derivational representation of the functional-semantic category of non-predicativity in modern Ukrainian. Non-predicativity is interpreted as a functional-semantic category that enables the representation of action, process, or state outside a predicative structure. Particular attention is paid to derivational mechanisms of nominalization, through which verbal processuality is transformed into nominal meaning. It is demonstrated that deverbal nouns formed by productive derivational suffixes combine verbal semantic features with nominal grammatical properties while completely neutralizing predicative categories such as tense, person, and mood. As a result, deverbal nouns function as nominative units with generalized processual semantics. The main semantic types of deverbal nouns are analyzed, including those denoting process, result of action, and abstract generalized activity. The study shows that the derivational model **"verb – deverbal noun"** ensures the compression of predicative structures and serves as a key means of realizing non-predicativity at the morphological level. A comparative analysis of deverbal nouns and the infinitive proves that deverbal nouns represent absolute non-predicativity, whereas the infinitive maintains a closer connection with verbal predication. The stylistic and functional potential of deverbal nouns is examined in scientific, official, publicistic, and literary discourse. It is concluded that deverbal nouns perform a system-forming function in the realization of non-predicativity, contributing to a higher level of abstraction and logical organization of discourse.

Key words: deverbal nouns, derivation, non-predicativity, nominalization, predicativity, functional grammar.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 14.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 12.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.161.2'373:61:616.6
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.27

Пасека А.О.,
здобувач 4 курсу СО «Доктор філософії» ОНП «Філологія»
Донецького національного університету імені Василя Стуса
https://orcid.org/0009-0009-1361-8356

МОРФОЛОГІЧНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ УРОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ

Анотація. У статті досліджено морфологічний спосіб творення урологічної термінолексики сучасної української мови як один із провідних механізмів формування галузевої медичної терміносистеми. Проаналізовано продуктивність суфіксального, префіксального та префіксально-суфіксального способів деривації, з'ясовано специфіку функціонування власне афіксів, суфіксоїдів і префіксоїдів у структурі урологічних термінів. Особливу увагу приділено словотвірним моделям, що забезпечують номінацію патологічних процесів, захворювань, клінічних станів, медичних маніпуляцій, інструментів та результатів лікування. Установлено, що найбільш продуктивним у межах урологічної терміносистеми є суфіксальний спосіб творення, представлений як питомими, так і запозиченими суфіксами, які виконують класифікаційну, узагальнювальну та семантико-диференційну функції. Проаналізовано семантичне навантаження суфіксів -ом(а), -іт/-ит, -ія, -оз, -ізм, -ація, -ання, -ор/-ер та з'ясовано їхню роль у формуванні іменникової урологічної термінолексики. З'ясовано, що зазначені форманти забезпечують точність номінації, системність термінів і можливість їх чіткої ієрархізації в межах галузі. Окремо розглянуто проблему статусу іншомовних словотвірних компонентів, які в науковій традиції трактують як кореневі або афіксальні елементи. Обґрунтовано доцільність їх кваліфікації як афіксоїдів із поділом на префіксоїди та суфіксоїди. Доведено, що префікси й префіксоїди грецького та латинського походження виконують локалізаційну, кількісну, якісну й оцінну функції, сприяючи інтернаціоналізації та уніфікації урологічної терміносистеми. Виявлено наявність словотвірної синонімії та антонімії, що забезпечує внутрішню впорядкованість і структурованість термінологічного масиву. Зроблено висновок, що морфологічний спосіб творення є ключовим чинником розвитку української урологічної термінології, а використання іншомовних дериваційних елементів відбувається відповідно до закономірностей українського словотвору. Перспективи досліджень пов'язані з аналізом словотвірної варіантності та функціонування урологічних термінів у сучасних фахових текстах.

Ключові слова: урологічна термінологія, морфологічний спосіб творення, словотвір, суфікс, префікс, афіксоїд, медична термінолексика.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток медичної науки, зокрема урології, зумовлює інтенсивне поповнення спеціальної термінолексики, що потребує системного лінгвістичного осмислення з погляду словотвірних механізмів. Особливу увагу в цьому контексті привертає морфологічний спосіб творення термінів, який посідає провідне місце в українській медичній терміносистемі. Водночас урологічна термінолексика як окремий сегмент медичної термінології досі не отримала вичерпного й комплексного опису щодо продуктивності афіксів, специфіки їх семантичного навантаження та функціонування іншомовних словотвірних компонентів. Це зумовлює потребу детального аналізу морфологічних засобів творення урологічних термінів у сучасній українській мові.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми творення медичної термінології неодноразово ставали об'єктом наукових студій українських і зарубіжних мовознавців. У працях Л. Томіленко [1] обґрунтовано провідну роль морфологічної деривації у формуванні галузевої термінолексики, зокрема іменникової, а також окреслено продуктивність суфіксального та префіксального способів словотворення. П. Селігей [2] здійснив ґрунтовний етимологічний аналіз запозичених суфіксів і суфіксоїдів, що широко використовуються в сучасній українській терміносистемі. Питання афіксоїдальної деривації та статусу суфіксоїдів у медичній термінології розглядаються в працях В. Малахової [4], О. Самойленко [5], Т. Лях [3], Н. Клименко [6] та ін. Водночас більшість досліджень має узагальнений характер і не спрямована безпосередньо на аналіз урологічної термінолексики, що засвідчує наявність лакун у вивченні словотвірної специфіки цієї підсистеми медичної термінології.

Мета статті – комплексний аналіз морфологічного способу творення урологічної термінолексики сучасної української мови з визначенням продуктивності суфіксальних, префіксальних та префіксально-суфіксальних моделей, а також з'ясуванням семантичних і функційних особливостей власне афіксів, суфіксоїдів і префіксоїдів у структурі урологічних термінів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У роботах вітчизняних дослідників медичної термінології найбільш продуктивним способом творення вважають морфологічний, а саме афіксацію (префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний способи). Крім того, що терміни штучно створюються на вимогу, вони ще мають певні словотвірні особливості. Смислове значення термінів, утворених морфологічним способом, передається зазвичай мотивованою основою, афікси ж мають, переважно, значення узагальнювального характеру, що особливо показово на прикладі творення урологічних термінів-іменників, адже: «… у Словнику української мови у 20-ти томах нова іменникова термінологія становить близько 73 % від усієї галузевої лексики, утвореної за допомогою морфологічної деривації. Серед способів словотворення значною продуктивністю відзначаються суфіксальний, префіксальний способи й композиція, дещо нижча продуктивність спостерігається в суфіксально-префіксального способу та абревіації» [1, с. 87]. Поява в слові суфікса сигналізує про наявність у нього певного узагальненого значення (реалізація семантичної функції), вира-

женого в спеціальній формі (реалізація структурної функції), за яким це слово потрапляє до певного лексико-граматичного класу слів (частини мови) та здатне виконувати в реченні певну синтаксичну роль (реалізація синтаксичної функції).

Суфіксальний спосіб творення серед морфологічних способів творення вирізняється своєю потужністю і частотністю. Для більш глибокого аналізу суфіксів української урологічної термінології ми використовуємо «Етимологічний словник запозичених суфіксів і суфіксоїдів в українській мові» П. Селігея [2].

Найбільш уживаними в урологічній термінології є:

а) суфікс -ом(а), який передає значення «морфологічне утворення, пухлина»: *аденома* (доброякісне новоутворення, що розвивається внаслідок гіперплазії), *гамартрома* (вузлове доброякісне новоутворення, що являє собою тканеву аномалію розвитку), *міома* (доброякісне гормонозалежне утворення, яке розвивається з м'язових та сполучних клітин матки), *ліпома* (доброякісна пухлина із жирової тканини, іноді множинна), *саркома* (злоякісна пухлина сполучної тканини), *хоріонкарцинома* (найбільш агресивний варіант пухлин яєчка, частіше зустрічається у дорослих) тощо;

б) суфікс -іт/-ит, що передає значення «запалення; гостре запальне захворювання органу або тканини», наприклад: *везикуліт* (запалення сем'яних пухирців), *епідидиміт* (запалення придатка яєчка), *епідидимоорхіт* (запалення яєчка і його придатка), *кавернІт* (запалення печерестих тіл пеніса), *паранефрит* (запалення навколониркової жирової тканини), *паращистит* (запалення жирової тканини навколо сечового міхура), *простатит* (запалення передміхурової залози), *уретрит* (запалення слизової оболонки сечовипускного каналу) тощо;

в) суфікс -ій(а) є багатозначним, передаючи значення «опредметнена якість», в урології найчастіше використовується у термінах, що позначають хворобу, аномальний стан, наприклад: *агенезія* (недорозвинення органу або повна його відсутність у результаті порушення розвитку плода на ранніх стадіях), *аплазія* (уроджена відсутність або недорозвинення органу), *бактеріурія* (стан, при якому в посіві сечі виявляється зростання бактерій), *гемоспермія* (хворобливий стан, що характеризується домішками крові в еякуляті), *гінекомастія* (захворювання, що проявляється збільшенням у розмірах грудних залоз від 1 до 10 см у чоловіків, внаслідок розростання жирової або залозистої клітковини), *гіперазотемія* (підвищена концентрація в крові продуктів переробки білків, що містять азот (сечовина, креатинін тощо)), *ліпідурія* (наявність у сечі ліпідів) тощо;

г) суфікс -оз, який має значення «опредметнена дія, стан» (*ацидоз* (підвищена кислотність крові, шлункового соку та тканин організму внаслідок зміни кислотно-лужної рівноваги)) або «незапальний патологічний процес, хронічний хворобливий стан»: *гідронефроз* (уроджене або набуте захворювання, що характеризується дилатацією миски та чашок, порушенням функції нирки внаслідок функціонального чи органічного звуження мисково-сечовідного сегменту), *мультикістоз нирки* (аномалія розвитку, при якій паренхіма однієї із нирок повністю заміщена великими кістами, сечовід закінчується сліпо, нирка не функціонує), *нефроптоз* (патологічний стан нирки, при якому вона зміщується за межі своєї фізіологічної рухливості), *нефросклероз* (зморщення нирки внаслідок розвитку в ній рубцевої тканини), *парафімоз* (защемлення головки статевого прутня у ділянці вінцевої борозни) тощо;

ґ) суфікс -ізм/-изм, що має значення «властивість», іноді «вада» / «хвороба», як-то: *анаболізм* (реакції синтезу необхідних клітині речовин, у яких енергія, отримана у катаболічних реакціях), *крипторхізм* (системне захворювання, що характеризується порушенням процесу опущення яєчка в калитку), *монорхізм* (уроджена відсутність одного з яєчок), *поліорхізм* (наявність додаткового яєчка з однієї або обох сторін) тощо;

д) суфікс -анн-, який має значення «опредметнена дія»: *бужування* (розширення звужених ділянок сечових шляхів спеціальним інструментом – бужем), *дренування* (метод лікування та діагностики в медицині, що передбачає виведення з природних чи паталогічних порожнин тіла людини різного вмісту), *сканування радіоізотопне* (одержання зображення органу, насиченого радіоактивним ізотопом), *сечовипускання* (процес виведення сечі з організму (з сечового міхура)) тощо;

е) суфікси -ор, -ер, що від початку мали значення «особа», а значення «пристрій, механізм, знаряддя праці» розвинулось у мовах, що його запозичили: *дилататор* (медичний інструмент, який використовується для дослідження та розширення трубчастих органів), *екстрактор* (апарат для розділення рідких або твердих речовин за допомогою селективних розчинників (екстрагентів)), *катетер* (виріб медичного призначення у вигляді порожнистої трубки, призначений для з'єднання природних каналів, порожнин тіла, судин з зовнішнім середовищем для їх дренування, введення в них рідин та газів, промивання, або проведення через них хірургічних інструментів), *літотриптор* (апарат, який застосовують для безконтактного ударно-хвильового дроблення конкрементів, що утворились у тілі людини) тощо;

є) суфікс -ач, який використовується переважно для творення іменників від дієслів недоконаного виду, що в досліджуваній терміносистемі називають предмет, за допомогою якого виконують дію: *тримач*, *розширювач*;

ж) суфікс -аз (має значення «стояти, стояння»), що вважають загалом малопродуктивним, утім в урологічній термінології він досить активний: *гомеостаз* (система узгоджених відгуків організму, спрямованих на забезпечення, підтримання або відновлення сталості його внутрішнього середовища), *стаз (сечовий)* (уповільнення або припинення природної течії сечі по сечових шляхах); цей суфікс необхідно відрізняти від схожого -іаз, що має значення «незапальний хворобливий процес або стан»: уролітіаз (захворювання, що виникає на тлі порушення обмінних процесів, характеризується утворенням каменів в різних відділах сечової системи);

з) суфікс -ат/-ят, який в урології має значення «предмет або речовина, що є об'єктом або наслідком дії»: *еякулят* (фізіологічна рідина з багатокомпонентним складом, суміш секретів різних органів чоловічої статевої системи, що виділяється в результаті еякуляції), *урат* (органічна сполука, яка утворюється в організмі людини та інших ссавців як результат розпаду пуринових сполук), *оксолат* (солі та ефіри щавлевої кислоти, найкислішої та найкорозійнішої, є кінцевими продуктами метаболізму деяких кислот);

и) суфікс -аціj(а), що в урологічній термінології має значення «опредметнена дія або наслідок дії»: *вапоризація* (гідротерапевтична процедура місцевого застосування), *енуклеація яєчок* (вилущування паренхіми яєчок);

і) суфікс -озн-, який позначає «уражений, хворий, патологічний», як-от: *апостематозний* (такий, у якому розвинулися

множинні гнійнички (апостеми)), *кавернозний* (такий, у якому внаслідок руйнування тканини живого органу в процесі хвороби виникають порожнини (каверни)), *кістозний* (такий, що має структури капсульного типу, порожнини яких заповнені рідким або кашкоподібним вмістом) тощо.

Близькими до суфіксів є такі структурні компоненти слова, як суфіксоїди. Такі структурні компоненти у вітчизняній лінгвістичній традиції кваліфікують по-різному. Т. Лях дотримується думки, що такі компоненти треба кваліфікувати як суфікси [3]. В. Малахова та О. Самойленко вважають, що ці словотвірні компоненти є «афіксоїдами», які залежно від позиції у слові поділяються на «префіксоїди» та «суфіксоїди» [4, с. 113; 5]. Утім найґрунтовніші дослідження з цього питання маємо в роботах Н. Клименко, яка стверджує, що не можна на підставі «твердження про те, що ні один з цих комплексів з відповідним значенням не зустрічається як коренева частина в жодному слові, вважати ці морфеми суфіксами. Інакше до розряду суфіксів доведеться віднести й такі перші компоненти складних слів, як фено-, філо-, фізіо-, фіто-, моно-, орто-, стено-, топо-, хроно-, зоо-, біо-, авто- тощо. УРС фіксує 1945 таких слів. Нам здається доцільнішим розглядати їх як корені, а не як суфікси» [6, с. 87].

Зауважимо, що таких компонентів в урологічній термінології набагато більше за наведений нижче перелік (ми описали тільки найуживаніші на сьогодні в урологічній термінолексиці). Наприклад: а) компонент -том- (відповідник українського -різ-), який має значення «розрізати»: *люмботомія*, *нефролітотомія*, *ретеролітотомія*, *уретротомія*; б) схожий компонент -ектом-, що передає значення «видаляти»: *аденомектомія*, *орхектомія*, *простатектомія*; в) компонент -урій-, який має значення «сеча»: *ліпідурія*, *олігурія*, *пневматурія*, *фосфатурія*, *хілурія* тощо; г) компонент -лог, що передає значення «носій певної спеціалізації, знань», як-то: *андролог*, *гінеколог*, *нефролог*, *уролог* тощо; ґ) компонент -граф-, який має значення «зображення чогось», як-то: *вазографія*, *кімоурографія*, *пієлографія*, *томонефрографія*, *томоурографія*, *цистографія* тощо; д) компонент -метр-, що має значення «вимірювання чогось»: *цистометрія*; е) компонент -скоп-, який має значення «огляд»: *нефроскоп*, *уретероскоп*, *цистоскоп* тощо; є) компонент -алгій-, що має значення «відчуття болю»: *міалгія*, *цисталгія*; ж) компонент -патій-, який передає значення «хвороба»: *нефропатія*, *уропатія* тощо; з) компонент -топ-, що має значення «місце, розміщення»: *дистопія*, *ектопія* тощо; и) компонент -трипсій-, який у медицині має значення «розчавлення, подрібнення; дроблення»: *літотрипсія*, *нефролітотрипсія* і под.

Перелічені компоненти найчастіше приєднуються як другий чи третій компонент у слові, утім є й такі терміни, де ці компоненти мають іншу позицію, наприклад: *триптор* (пор. *літотрипсія*), *топограф* (пор. *дистопія*), *патолог* (пор. *психопат*), *уролог* (пор. *олігурія*) тощо.

Наступним після суфіксів продуктивним словотвірним афіксом для творення урологічної термінолексики виступають різноманітні префікси. Для творення українських урологічних термінів використовуються власне українські префікси без-, від-, між-, над-, під-, при-, о-/от-, за-, пере-, пів-, при-, пере-, про-, роз-, су- та іншомовні префікси: а-, де-, диз-/дис-, е-, ек-, ре-, пері-, суб-, су- тощо [7; 8; 9].

Для творення медичних термінів використовують переважно префікси грецького та латинського походження. Серед найактивніших префіксів в українській урологічній термінології можна назвати: а-/ан-, апо-, анти-, де-, ди-, дис- тощо. Названі вище префікси використовують для означення протилежних понять, уточнення локації, процесу, кольору, форми тощо.

Лінгвісти, які досліджують термінологію, вказують на те, що деякі запозичені префікси є синонімічними до власне українських префіксів. Наприклад, ana- – проти-, dis- – роз-, in- – не-, inter- – внутрішньо-, peri- – навколо-, sub- – під- тощо.

Запозичені префікси наразі активно функціонують в урологічній термінології, посівши помітне місце в системі українського словотвору. Мовознавці вважають, що «активне залучення подібних іншомовних елементів у сучасне українське словотворення сприяє загальній активізації префіксального способу творення іменників» [1, с. 92].

Префікс а-/ан- є синонімічним до власне-українського префікса без- та вживається на позначення відсутності того, що виражає мотивована основа: *агенезія нирки* (відсутність навіть зачатків ниркової тканини), *анорхізм* (уроджена відсутність обох яєчок), *аплазія передміхурової залози* (відсутність передміхурової залози, вроджена аномалія), *анурія* (відсутність сечі в сечовому міхурі), *атрезія* (відсутність природного отвору або каналу (вроджена або набута)) тощо.

Префікс ана- в урологічних термінах не є продуктивним, має значення «порушення, розлад, зворотна дія»: *анаболізм*, *анаплазія*, *анафілаксія* тощо.

Синонімічними в українській мові є префікси анти- та проти-: раніше ці префікси приєднувалися до похідних основ залежно від походження: префікс anti- приєднувався переважно до основ іншомовного походження, префікс проти- до власномовних основ. Із часом ця відмінність нівелювалася, що спричинило виникнення термінів-варіантів з використанням обох префіксів у семантично еквівалентних термінах [4]. Утім, в урологічній термінології цей префікс не є продуктивним, на відміну від медичної термінології загалом, де обидва префікси є дуже продуктивними, наприклад: *антибіотик*, *антидот*, *антиміло*; *антивірусний (противірусний)*, *антигігієнічний*, *антигемофільний*, *антитоксичний*, *антипіретичний*, *протизапальний*, *протизаплідний*, *протитуберкульозний*, *протигрипозний* тощо.

Для позначення відхилення, відокремлення, завершення, втрати вживається префікс апо-: *апостематозний пієлонефрит* (гнійно-запальний процес з утворенням численних дрібних гнійників (апостем) переважно в кірковому шарі нирки).

Аналогічною видається ситуація із префіксом de- (перед голосними варіант des-), який має значення «знищення, видалення, усунення, звільнення від чогось», наприклад: *деблокатор*, *дегенерація*, *дезінфекція*, *декомпенсація*. У клінічній термінології цей префікс є досить активним, тоді як в урологічній майже не використовується.

Префікс дис- має значення «позбавлення, усунення, заперечення, відокремлення» й активно використовується в урологічній термінології, наприклад: *дисплазія нирки* (вроджене зменшення розмірів нирки із порушенням розвитку паренхіми і зниженням функції), *дистопія нирки* (вроджене неправильне розміщення нирки), *дистрофія нирки* (порушення обміну речовин у високоспеціалізованих паренхіматозних клітинах) тощо.

Латинські префікси е-, екс- та грецький ек- мають значення «з, із, рух із середини назовні, перебування зовні» і є доволі продуктивними в урологічній термінології: *евентерація* (випадіння внутрішніх органів із черевної порожнини через дефект

її стінки), *енуклеація яєчок* (відділення паренхіми яєчка від внутрішньої поверхні білкової оболонки), *ектопія вічка сечоводу* (неправильне закінчення сечоводу, коли замість сечового міхура сечовід закінчується у сечовипускному каналі, піхві, шийці матки, промежині, прямій кишці, сім'яних міхурцях) тощо.

На перший погляд, ситуація із запозиченими компонентами анти-, архі-, гіпер-, гіпо-, ехо-, екто-, ендо-, екзо-, інтра-, моно-, мульти-, полі- тощо видається подібною до ситуації з компонентами, про які йшлося вище (-том, -лог, -метр, -граф, -скоп тощо). Проте такі компоненти відрізняються один від одного їхньою позицією у слові, можливістю змінювати цю позицію та обсягом (залишками) лексичного значення. На відміну від, наприклад, компонентів -лог, -метр, -граф, що можуть вживатись як у препозиції до наступного кореня, так і в постпозиції, компоненти гіпер-, гіпо-, екто-, інтра- можуть вживатись у складному слові тільки у препозиції до наступного кореня. Тож пропонуємо такі компоненти, як -лог, -метр, -граф кваліфікувати як корені запозичених з інших мов лексем, а компоненти гіпер-, гіпо-, екто-, інтра-, що більше втратили у своєму лексичному значенні та виконують функцію префіксів, як префіксоїди, що являють собою генетичні корені.

Префіксоїд екстра- у латинізмах та грецизмах виражає найвищий ступінь прояву чогось. Проте в урологічній термінології, як і в медичній загалом має значення «зовні, перебування зовні, за межами чогось», наприклад: *екстракція каменів сечоводу* (виймання каменів із сечоводу спеціальними інструментами), *екстракавальне розміщення ниркової вени* (перехрещення із нирковими артеріями, що призводить до порушення венозного відтоку від нирки) тощо. Антонімічним до префікса екстра- є префікс інтра- (позначення розташування або введення чогось у межах того, що називає похідна основа).

Префіксоїд ендо- має значення «усередині, перебування в межах чогось», як-то: *ендолюмінальна ультрасонографія* (сучасний метод, заснований на введенні спеціальних УЗ-зондів у порожнисті органи), *ендоскопія* (інноваційний і безпечний метод дослідження внутрішніх органів людини), *ендометрій* (внутрішній слизовий шар матки) тощо. Характерною рисою цього префікса є те, що він приєднуються винятково до основ латинського або грецького походження.

Префіксоїд гіпо- в урологічній термінології має багато значень, але найчастіше «порушення, розлад, зниження того, що названо твірною основою»: *гіпостенурія* (низька щільність сечі), *гіпоспермія* (зменшення кількості сперми в еякуляті), *гіпоплазія нирки* (вроджена анатомічна патологія, коли розміри нирки зменшені).

Префіксоїд гіпер- у медичному термінотворенні вживається доволі часто й має значення найвищого ступеня виявлення кількісної та якісної ознаки, яку названо в мотиваційній основі, наприклад: *гіперазотемія* (підвищений вміст у крові азотистих шлаків), *гіперстенурія* (стійке зростання ВЩС понад 1,030) тощо.

Аналіз вживання деривацийних компонентів гіпер- і гіпо- дозволяє стверджувати, що ці префікси вступають в антонімічний зв'язок, що можна проілюструвати наступними прикладами: *гіперплазія – гіпоплазія*, *гіпертрофія – гіпотрофія* тощо. Характерною рисою цих префіксів є те, що вони приєднуються виключно до основ латинського або грецького походження.

Префіксоїд пара- в урологічній термінології має значення «поряд, біля, навколо»: *паранефрит* (захворювання, яке характеризується запаленням навколониркової жирової клітковини під дією різноманітних чинників), *парафімоз* (защемлення головки статевого члена навколо вінцевої борозни), *парацистит* (запалення тазової клітковини навколо сечового міхура) і под.

Префіксоїду полі- властиве значення «багато, понад» і в урології – так само: *поліурія* (діурез понад 2 л на добу), *полікістоз* (розвиток великої кількості кіст), *поліорхізм* (наявність додаткового яєчка з однієї або обох сторін) та ін. Іноді можемо спостерігати поєднання в одному терміні одразу декількох префіксів, наприклад: *полімегакалікс* (природжені множинні шароподібні чашечки нирки).

Висновки і перспективи. Встановлено, що морфологічний спосіб творення посідає провідне місце в системі української урологічної термінолексики, забезпечуючи її кількісне збагачення, семантичну диференціацію та системність. Найбільш продуктивним різновидом морфологічної деривації є суфіксальний спосіб, представлений широким спектром суфіксів і суфіксоїдів, які репрезентують узагальнені значення патологічних процесів, станів, дій, інструментів та результатів медичного втручання. Значну роль у формуванні урологічних термінів відіграють також префікси та префіксоїди, переважно грецького й латинського походження, що уточнюють локалізаційні, кількісні, якісні та оцінні параметри позначуваних понять. З'ясовано, що в сучасній урологічній терміносистемі активно функціонують іншомовні деривацийні компоненти, які, частково втрачаючи первинне лексичне значення, набувають афіксального статусу й інтегруються в український словотвірний простір. Водночас у межах цієї терміносистеми простежується чітка диференціація між власне афіксами, суфіксоїдами та префіксоїдами, що засвідчує складну ієрархію морфологічних засобів та потребу їхнього детальнішого теоретичного осмислення. Аналіз засвідчив також наявність синонімічних і антонімічних відношень між окремими деривацийними компонентами, що сприяє формуванню внутрішньої системності урологічної термінолексики. Перспективи досліджень убачаємо в поглибленому вивченні словотвірної синонімії та варіантності урологічних термінів, зіставному аналізі морфологічних моделей у різних підсистемах медичної термінології, а також у дослідженні динаміки функціонування іншомовних деривацийних компонентів у сучасних фахових текстах. Окремий інтерес становить аналіз морфологічного термінотворення в синхронному та діахронному аспектах із залученням корпусних методів, що сприятиме глибшому розумінню процесів розвитку української медичної терміносистеми загалом.

Література:

1. Томіленко Л.М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови. Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. 160 с.
2. Селігей П.О. Етимологічний словник запозичених суфіксів і суфіксоїдів в українській мові. Київ: Академперіодика, 2014. 320 с.
3. Лях Т.О., Бхавмік Джугантор. Суфіксальний спосіб творення українських медичних термінів: досвід вивчення іноземними студентами. *Молодий вчений*. 2023. №5 (117). С. 93–96.
4. Малахова В.В., Самойленко О.В. Афіксоїдальні утворення у медичній термінології сучасної української мови. *Лексико-граматичні інновації в сучасних слов'янських мовах*: матеріали IX Міжнародної наукової конференції. 2019. С. 112–114.

5. Самойленко О.В. Особливості української медичної термінології. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 13, Т. 1. С. 108–111.
6. Клименко Н.Ф. Вибрані праці. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. 728 с.
7. Содомора П. Греко-латинські префікси та їх відображення в українській філософській та медичній термінології. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2011. №709. С. 116–120.
8. Кочерга О. Префікси зі значенням завершеності дії в процесових термінах. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2011. №709. С. 10–13.
9. Chen L.H., Kageura K. Multilingualization of Medical Terminology: Semantic and Structural Embedding Approaches. *In Proceedings of the 12th Language Resources and Evaluation Conference*. 2020, May. Pp. 4157–4166.

Pasieka A. Morphological method of forming urological terminological vocabulary

Summary. The article examines the morphological method of forming urological terminological vocabulary in modern Ukrainian as one of the leading mechanisms in the development of a sectoral medical terminological system. The productivity of suffixal, prefixal, and prefix–suffix derivational methods is analyzed, and the specific functioning of proper affixes, suffixoids, and prefixoids within the structure of urological terms is clarified. Particular attention is paid to word-formation models that ensure the nomination of pathological processes, diseases, clinical conditions, medical procedures, instruments, and treatment outcomes. It is established that within the urological terminological system the suffixal method of word formation is the most productive, being represented by both native and borrowed suffixes that perform classificatory, generalizing, and semantic-differentiating functions. The semantic load of the suffixes -ом(а), -іт/-ит, -ія, -оз, -ізм, -ація, -ання, -ор/-ер is analyzed, and their role in the formation of nominal urological terminology is determined. It is shown that these formants ensure precision of nomination, terminological consistency, and the possibility of clear hierarchical organization within the field. The issue of the status of foreign word-formation components, which in scholarly tradition are interpreted either as root or affixal elements, is considered separately. The expediency of qualifying them as affixoids, with their division into prefixoids and suffixoids, is substantiated. It is proven that prefixes and prefixoids of Greek and Latin origin perform localizing, quantitative, qualitative, and evaluative functions, contributing to the internationalization and unification of the urological terminological system. The presence of derivational synonymy and antonymy is revealed, which ensures the internal orderliness and structural organization of the terminological corpus. The study concludes that the morphological method of word formation is a key factor in the development of Ukrainian urological terminology, while the use of foreign derivational elements occurs in accordance with the regularities of Ukrainian word formation. Prospects for further research are associated with the analysis of derivational variability and the functioning of urological terms in contemporary professional texts.

Key words: urological terminology, morphological method of word formation, word formation, suffix, prefix, affixoid, medical terminological vocabulary.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 07.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 03.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.111'36:338.48
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.28

Петухова О. І.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри міжкультурної комунікації в креативних індустріях
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
https://orcid.org/0000-0003-2368-3177

Говорун А. В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри міжкультурної комунікації в креативних індустріях
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
https://orcid.org/0000-0002-5392-9003

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ РЕСУРС РОЗВИТКУ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ У ГЛОБАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ

Анотація. У статті розглядається проблема міжкультурної комунікації як стратегічного ресурсу розвитку креативних індустрій у глобальному контексті. Встановлено, що креативні індустрії, визначені в Законі України «Про культуру» як види економічної діяльності, спрямовані на створення доданої вартості та формування нових робочих місць на основі культурного й креативного вираження, функціонують як економічний і соціокультурний актив, що забезпечує інноваційний розвиток і конкурентоспроможність. У роботі з'ясовано, що державна політика у сфері культури стимулює розвиток креативного сектору через системне сприяння інноваційним секторам, здатним забезпечити культурну модернізацію країни. Наголошено, що ефективне функціонування креативних індустрій у глобальному середовищі потребує інтеграції міжкультурної комунікації, яка забезпечує адаптацію національних культурних продуктів до міжнародних ринків, підтримує інноваційне середовище та формує спроможність до міжкультурного діалогу. В цьому дослідженні констатовано, що особливості перекладу та інтерпретації культурних кодів визначають роль перекладача як посередника у збереженні культурних смислів та стилістичних домінант. Встановлено, що міжкультурне спілкування сприяє прийняттю культурних відмінностей, формуванню нових моделей пізнання соціальної реальності та розвитку професійної компетентності фахівців креативного сектору. У роботі підкреслено, що інтеграція освітніх, управлінських та технологічних інструментів дозволяє координувати ціннісні орієнтації, стимулювати інновації та інклюзивну взаємодію, формуючи конкурентоспроможний культурний продукт у глобальному масштабі. Визначено, що міжкультурна комунікація функціонує як ресурс, який підвищує інноваційний потенціал креативних індустрій, забезпечує циркуляцію культурних кодів, художніх практик і методологій творчого виробництва, а також підтримує професійний розвиток майбутніх дизайнерів і митців. Констатовано, що подальші дослідження можуть зосередитися на оцінці ефективності інтеграції міжкультурних комунікаційних стратегій у професійну та творчу діяльність здобувачів мистецьких і дизайнерських спеціальностей.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, креативні індустрії, конкурентоспроможність, професійна компетентність, культурна взаємодія, переклад, освітні методики.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Глобалізаційні трансформації сучасного соціокультурного середовища зумовлюють необхідність системного осмислення міжкультурної комунікації як важливого чинника функціонування та розвитку креативних індустрій, тому що інтенсифікація взаємодії між культурами призводить до ускладнення комунікативних процесів. Наведене, своєю чергою, актуалізує потребу в комплексному аналізі закономірностей організації таких процесів та їх впливу на динаміку креативного сектору, підкреслюючи стратегічну значущість комунікативних стратегій, здатних забезпечувати координацію ціннісних орієнтацій та формувати міжкультурне порозуміння. У результаті зазначених трансформацій постає потреба в цілісному дослідженні міжкультурної комунікації як стратегічного ресурсу, що визначає конкурентоспроможність, стійкість і перспективи розвитку креативних індустрій у глобальному контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Сучасні дослідження підтверджують зростаюче значення міжкультурної комунікації в умовах глобалізації. Зокрема, Федоренко С. досліджує особливості міжкультурної комунікації через призму перекладу реалій [1]. Гутиряк О. уточнює понятійний апарат міжкультурної комунікації [2]. Прус Н., Зінченко О. та Лембік С. зауважують, що міжкультурна комунікація відіграє визначальну роль у формуванні професійної мовної компетентності [3]. Крім того, Ковтун О., Ковтун О. та Ігнатенко Н. зазначають, що інтеграція міжкультурної комунікації в освітній процес сприяє розвитку соціокультурної компетентності студентів у вищій освіті [4]. Аксьонова О. підкреслює стратегічну значущість міжкультурних комунікацій у глобалізованому середовищі [5]. Петрова І. досліджує поняття креативних індустрій, зазначаючи їхній вплив на культурний простір [6]. Денисюк Ж. аналізує візуальні

комунікативні практики як механізм розвитку креативних індустрій та формування культурного середовища [7]. Поряд з тим, Ровенська В., Смирнова І. та Латишева О. розкривають роль комунікацій у створенні креативного середовища для успішної реалізації проєктів [8].

Попри наявний значний обсяг досліджень, залишаються невирішеними питання ефективності застосування міжкультурних комунікативних стратегій у креативних індустріях, впливу глобалізаційних процесів на інтеграцію культурних практик та визначення оптимальних моделей розвитку інноваційних творчих середовищ.

Формування мети статті. Мета статті полягає в аналізі міжкультурної комунікації як стратегічного ресурсу, що сприяє розвитку креативних індустрій у глобальному контексті та формуванню їх стійкості й конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У Законі України «Про культуру» від 14.12.2010 № 2778-VI креативні індустрії визначено як види економічної діяльності, спрямовані на створення доданої вартості та формування нових робочих місць на основі культурного (мистецького) й креативного вираження [9]. Наведене трактування відображає розуміння культури як важливого економічного активу, який функціонує у сфері духовного виробництва, а також у структурі сучасної економіки, орієнтованої на інновації та символічний капітал.

Водночас у документі наголошується, що стимулювання розвитку креативних індустрій та формування конкурентоспроможного креативного продукту є базовими принципами державної політики у сфері культури [9]. Представлений аспект підкреслює орієнтацію держави на системне сприяння інноваційним секторам, здатним забезпечити економічну динаміку та культурну модернізацію країни.

З огляду на таке нормативне підґрунтя, важливого значення набуває питання комунікаційних механізмів, які забезпечують ефективне функціонування креативних індустрій у глобальному середовищі. У цьому контексті міжкультурна комунікація розглядається як стратегічний ресурс, що забезпечує адаптацію національних культурних продуктів до міжнародних ринків, підтримує інноваційне середовище та формує спроможність до міжкультурного діалогу.

Особливості міжкультурної комунікації в контексті перекладу зумовлюють необхідність переходу між різними мовними системами, а також національно-культурними кодами, що структурно та семантично відображають специфіку світоглядних моделей певного суспільства. У цьому аспекті перекладач виступає посередником, який забезпечує збереження культурних смислів, символічних значень і стильових домінант оригіналу, адаптуючи їх до іншого культурного середовища [1, с. 112].

Слід зауважити, що в перекладацькому процесі важливим є усвідомлення того, що кожен текст функціонує як культурний артефакт, а його інтерпретація вимагає врахування соціокультурних, історичних та ідентифікаційних чинників.

Міжкультурне спілкування, як демонструє дослідження [4], ґрунтується на прийнятті культурних відмінностей, усвідомленні спектра можливостей взаємодії та формуванні нових способів пізнання соціальної реальності. У цьому контексті процес інтеркультурної взаємодії сприяє поступовому осягненню «культурного сенсу» як інтегративної характеристики іншої ментальності, що визначає структуру комунікативних намірів, стратегій та моделей поведінки [4, с. 236–237].

Для пояснення цього процесу доречно навести такі англомовні конструкції, що відображають сутність міжкультурної взаємодії, зокрема: *"to decode cultural meanings"* (*«розшифрувати культурні значення»*) підкреслює інтерпретаційний характер комунікації; *"to bridge cultural differences"* (*«долати культурні розбіжності»*) акцентує увагу на інтегративній функції спілкування; *"shared symbolic frameworks"* (*«спільні символічні рамки»*) описує створення комунікативного простору для взаєморозуміння. Відтак, зазначені вирази є концептуально значущими для сучасних креативних індустрій, у яких культурна взаємодія є важливим ресурсом інноваційності.

У глобальному контексті міжкультурна комунікація дедалі частіше розглядається як стратегічний ресурс розвитку креативних індустрій, тому що саме вона забезпечує циркуляцію ідей, інтерпретацій, художніх практик та методологій творчого виробництва. У цьому зв'язку часто використовується вислів *"cultural diversity drives creative excellence" («культурне різноманіття сприяє творчій досконалості»*), що відображає пряму залежність між міжкультурним обміном і зростанням продуктивності творчих сфер.

З огляду на викладене, особливого значення набуває професійна підготовка фахівців, здатних ефективно здійснювати комунікацію в мультикультурному середовищі. Прикладом такої інституціоналізованої підготовки є освітня діяльність кафедри міжкультурної комунікації в креативних індустріях Харківської державної академії дизайну і мистецтв [10], яка інтегрує державні стандарти освіти з сучасними інноваційними методиками викладання. До навчально-методичного комплексу входять авторські освітні компоненти, що відображають наукові інтереси викладацького складу у сфері комунікативних стратегій мистецького середовища, проблем педагогіки вищої школи, а також закономірностей розвитку та взаємодії європейських мов і літератур. Завдяки окресленій методиці студенти здобувають компетентності щодо застосування міжкультурних комунікаційних стратегій у системі креативних індустрій. Відтак інтеграція міжкультурних стратегій із завданнями креативного сектору забезпечує підвищення соціальної включеності, стимулювання креативного мислення та підтримку інклюзивної взаємодії у суспільстві.

Важливою передумовою ефективної міжкультурної комунікації є її взаємодійний характер, який передбачає двосторонній обмін смислами та ціннісними орієнтирами. Односпрямований інформаційний рух не формує комунікації у власному значенні, тому що зводиться до нав'язування культурних моделей іншій спільноті. Саме тому міжкультурні комунікативні процеси мають базуватися на активній участі щонайменше двох сторін, що забезпечує рівноправний діалог і, відповідно, можливість взаємного пізнання та адаптації. З огляду на це, міжкультурна взаємодія може проявлятися на міжнаціональному, інтернаціональному, міжцивілізаційному, міжрасовому та міжконфесійному рівнях, охоплюючи широкий спектр соціальних і культурних практик [2, с. 207].

З огляду на викладене, зазначені теоретичні положення можуть бути ефективно застосовані для розвитку критичного мислення та практичних навичок студентів. Зокрема, доцільно організувати дискусію щодо того, чому взаємодійний характер міжкультурної комунікації, що передбачає двосторонній обмін

смислами та ціннісними орієнтирами, є важливим для розвитку креативних індустрій. Крім того, студентам можна запропонувати проаналізувати, як активна участь щонайменше двох сторін сприяє рівноправному діалогу, взаємному пізнанню та адаптації культурних моделей на різних рівнях, тобто на міжнаціональному, інтернаціональному, міжцивілізаційному, міжрасовому та міжконфесійному.

Міжкультурна комунікація також виконує організаційну функцію у формуванні професійної мовної компетентності майбутніх фахівців, тому що сприяє розвитку комунікативних умінь, які забезпечують результативну взаємодію у складних інтеркультурних середовищах, характерних для сучасних креативних індустрій. Важливу роль у цьому відіграє впровадження сучасних технологій, соціокультурних тренінгів і спеціалізованих курсів, що істотно підвищують рівень професійної підготовки здобувачів вищої освіти до роботи в глобалізованому комунікативному полі [3, с. 193].

З огляду на зазначене, важливим етапом навчальної діяльності є критичний аналіз студентами значення розширення комунікативного інструментарію для фахівців креативного сектору, зокрема умінь інтерпретації культурних кодів, стилів і жанрових традицій. Вони повинні проаналізувати, як використання професійних конструкцій, наприклад, *"context-sensitive communication strategies"* та *"culture-informed design decisions"* змінює методологічні підходи у дизайні, освіті та менеджменті креативних індустрій, а також усвідомити, чому інтеграція міжкультурних знань виступає важливою передумовою інноваційності та формування конкурентоспроможного культурного продукту.

Ефективна міжкультурна комунікація постає основною передумовою результативної міжнародної взаємодії в умовах посилення глобалізаційних процесів. У сучасному світовому просторі, де професійна співпраця відбувається у форматах транскордонних бізнес-проєктів, міжуніверситетських наукових об'єднань, міжнародної освітньої мобільності та дипломатичних ініціатив, здатність до узгодженого міжкультурного обміну знаннями й практиками визначає ступінь ефективності досягнення спільних цілей та вироблення рішень щодо глобальних викликів [5, с. 327].

У контексті креативних індустрій міжкультурна взаємодія виконує стратегічну роль, тому забезпечує циркуляцію культурних кодів, інноваційних методів і художніх практик, що є необхідними для створення конкурентоспроможного продукту. Наприклад, поширеним у міжнародній професійній комунікації є вислів *"cultural intelligence as a driver of creative innovation"* (*«культурний інтелект як рушій креативних інновацій»*), який підкреслює необхідність адаптивності фахівців до різних культурних контекстів. Представлене формулювання відображає базову ідею: міжкультурна комунікація функціонує як ресурс, що підсилює здатність креативних індустрій генерувати нові сенси, стилі та соціокультурні моделі. Саме тому у професійному дискурсі поширене поняття *"global creative ecosystems"* (*«глобальні креативні екосистеми»*), яке описує структуру культурних і освітніх інституцій, здатних забезпечувати виробництво інноваційних продуктів через інтеркультурну взаємодію.

Узгоджене здійснення міжкультурної комунікації в освітньому та професійному середовищі сприяє поглибленню мовної та комунікативної компетентності здобувачів, що є критерієм їхньої професійної готовності до діяльності в глобальному контексті. Застосування цифрових технологій, соціокультурних тренінгів і спеціалізованих освітніх модулів забезпечує можливість формування здатності до ефективної взаємодії з представниками різних культурних традицій, а також розвитку навичок інтерпретації культурних смислів, що є необхідними для подальшої участі у транснаціональних професійних і творчих проєктах [3, с. 193].

Продовжуючи зазначені положення, доречно акцентувати увагу на тому, як формування міжкультурної компетентності відображається у сучасному міжнародному професійному дискурсі. У цьому контексті студентам пропонується завдання проаналізувати, яким чином у глобальному професійному середовищі інтерпретується роль міжкультурної компетентності у креативній економіці. Зокрема, слід звернути увагу на усталений вислів *"intercultural competence as a core skill in creative economies"*, що підкреслює статус цієї компетентності як важливої професійної навички. Крім того, необхідно критично осмислити вираз *"designers operate at the intersection of cultures"*, який відображає потребу системного врахування міжкультурних контекстів під час розроблення інноваційних продуктів у сфері дизайну. Завдання полягає в тому, щоб визначити, яким чином зазначені концепції підтверджують інтеграцію міжкультурної комунікації у структуру сучасних креативних індустрій та обґрунтовують її вплив на їхню інноваційність, адаптивність і здатність до глобальної інтеграції.

Конкретизація креативної діяльності через створення культурного продукту зумовлює розширення та функціонування різноманітних культурних інституцій, у системі яких формується простір для інноваційної творчості. Наведений процес, по-перше, ініціює розвиток мережі мистецьких організацій, освітніх платформ і культурних центрів; по-друге, передбачає участь культурних менеджерів і митців у продукуванні нових форм культурного контенту; по-третє, забезпечує формування ціннісних орієнтирів, смислових структур і символічних ресурсів, що визначають динаміку культурного середовища [6, с. 63–64].

У глобальному масштабі наведений аспект узгоджується з концепцією *"culture-driven creative economy"* (*«культуро орієнтована креативна економіка»*), що наголошує на ролі культурної взаємодії як ресурсу інноваційного розвитку. У цьому контексті міжкультурна комунікація розглядається як інституційний механізм розширення культурних кордонів, що забезпечує сталість міжнародних мистецьких співпраць, формування нових моделей соціальної інтеграції та підвищення конкурентоспроможності креативних індустрій у глобальному середовищі.

У сфері креативних індустрій комунікативні кампанії, орієнтовані на досягнення конкретних стратегічних цілей, ґрунтуються переважно на візуальній комунікації, що використовує усталені комунікативні практики та сучасні інформаційно-цифрові технології. За цих умов креативні індустрії виконують функцію систематизації в організації комунікативного простору мистецької сфери, де взаємодіють представники менеджерського й художнього сегментів, генеруючи відповідні ідеї, символічні компоненти та інформаційні повідомлення [7, с. 13]. З огляду на зростання ролі креативних індустрій у глобальному вимірі, міжкультурна комунікація стає важливим ресурсом стратегічного розвитку цих галузей, що пов'язано з тим, що

глобальні культурні ринки формуються на засадах мультикультурної взаємодії.

У структурі креативних організацій та проєктних команд менеджменту комунікація поступово трансформувалася з інструмента передавання інформації на комплексний ресурс управління діловими взаєминами. Інформаційні потоки, канали комунікації та засоби забезпечення їх ефективного функціонування формують інфраструктуру управління підприємствами, що зумовлює інтеграцію комунікацій у систему організаційних функцій [8].

У глобалізованому середовищі креативних індустрій зазначені вище комунікаційні процеси неможливо розглядати поза міжкультурним виміром. Креативні команди дедалі частіше функціонують у мультикультурних форматах, що потребує вироблення специфічних стратегій для забезпечення ефективної взаємодії. Тому інтеграція візуальних, управлінських та міжкультурних комунікацій формує комплексну модель розвитку креативних індустрій у глобальному контексті. Розширення професійних компетентностей, закладених в освітніх програмах мистецького спрямування, сприяє утвердженню міжкультурної комунікації як стратегічного ресурсу, що забезпечує конкурентоспроможність, інноваційність та культурну релевантність креативних продуктів.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Узагальнюючи викладене, можна констатувати, що міжкультурна комунікація виступає важливим стратегічним ресурсом, який забезпечує розвиток та стійкість креативних індустрій у глобальному контексті, сприяє формуванню професійної компетентності фахівців і підтримує ефективну взаємодію на міжнародних культурних ринках. Водночас її функціонування вимагає інтеграції освітніх, управлінських та технологічних інструментів, що дозволяє координувати ціннісні орієнтації, стимулювати інновації та інклюзивність, а також забезпечує вироблення нових моделей культурного продукту, що відповідають вимогам глобальної конкурентоспроможності та інноваційної динаміки креативного сектору.

Подальші дослідження можуть зосередитися на вивченні ефективності інтеграції міжкультурної комунікації у професійну та творчу діяльність майбутніх фахівців дизайнерських і мистецьких спеціальностей.

Література:

1. Федоренко С. В. Міжкультурна комунікація і переклад реалій. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. 2012. Випуск 25. С. 110-112.
2. Гутиряк О. Міжкультурна комунікація: до визначення поняття. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип 47, том 2. С. 205-208.
3. Прус Н. О., Зінченко О. А., Лембік С. О. Роль міжкультурної комунікації у формуванні професійної мовної компетентності. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. Том 36(75). № 1. Ч. 2. С. 190-196.
4. Kovtun O., Kovtun O., Ihnatenko N. Intercultural Communication As A Component Of The Formation Of Students' Socio-Cultural Competence In Teaching Foreign Language In Higher Education. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 2. С. 236-239.
5. Аксьонова О. В. Стратегії міжкультурної комунікації в умовах глобалізації. *Вчені записки*. 2025. Вип. 38. С. 316-330.
6. Петрова І. В. Культурні та креативні індустрії: проблема визначень. *Питання культурології*. 2022. № 39. С. 63-77.
7. Денисюк Ж. З. Візуальні комунікативні практики в контексті розвитку креативних індустрій. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал*. 2023. № 3. С. 10-14.
8. Ровенська В., Смирнова І., Латишева О. Роль комунікацій в формуванні креативного середовища для успішної реалізації проєктів в контексті «perfomance management». *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск 49. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2281/2202
9. Про культуру : Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text
10. Кафедра міжкультурної комунікації в креативних індустріях. URL: https://www.ksada.org/fakultet-dyzajnu-seredovyshha/kafedra-pedagogiky-ukrayinskoyi-ta-inozemnoyi-filologiyi/#box2

Petukhova O., Hovorun A. Intercultural communication as a strategic resource for the development of creative industries in a global context

Summary. The article examines the issue of intercultural communication as a strategic resource for the development of creative industries in the global context. It is established that creative industries, defined in the Law of Ukraine "On Culture" as types of economic activity aimed at creating added value and generating new jobs based on cultural and creative expression, function as both an economic and socio-cultural asset, ensuring innovative development and competitiveness. The study has revealed that state cultural policy stimulates the development of the creative sector through systematic support of innovative sectors capable of facilitating the country's cultural modernization. It is emphasized that the effective functioning of creative industries in a global environment requires the integration of intercultural communication, which ensures the adaptation of national cultural products to international markets, supports an innovative environment, and fosters the capacity for intercultural dialogue. This research notes that the peculiarities of translating and interpreting cultural codes define the role of the translator as a mediator in preserving cultural meanings and stylistic dominants. It has been determined that intercultural communication contributes to the acceptance of cultural differences, the formation of new models for understanding social reality, and the development of professional competencies of creative sector specialists. The study underlines that the integration of educational, managerial, and technological tools enables the coordination of value orientations, stimulates innovation and inclusive interaction, and shapes a competitive cultural product on a global scale. It is established that intercultural communication functions as a resource that enhances the innovative potential of creative industries, ensures the circulation of cultural codes, artistic practices, and creative production methodologies, and supports the professional development of future designers and artists. It is concluded that further research may focus on assessing the effectiveness of integrating intercultural communication strategies into the professional and creative activities of students in artistic and design disciplines.

Key words: Intercultural communication, creative industries, competitiveness, professional competence, cultural interaction, translation, educational methodologies.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 12.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 09.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.111'36:338.48
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.29

Рибачківська Л. Є.,
кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри англійської мови і перекладу
факультет східної і слов'янської філології
Київського національного лінгвістичного університету
https://orcid.org/0000-0002-5860-5550

КОНТРАСТИВНЕ ВИВЧЕННЯ СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗД З ВЕРШИНАМИ-ОНІМАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ НА ОСНОВІ ОСНОВОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ

Анотація. Контрастивне вивчення словотвірних гнізд з вершинами-онімами української та англійської мов на основі основоцентристичного підходу дозволяє виявити специфіку механізмів утворення похідних лексем від власних імен та оцінити їхню функціональну роль у публіцистиці й медіапросторі. Акцентовано роль основи слова як центрального елементу дериваційної системи та її функціонування у формуванні похідних від власних назв. Матеріалом дослідження стали антропонімічні словотвірні гнізда, проаналізовано структурні моделі похідних, зокрема закономірності афіксації, морфологічної стабільності основи та семантичного розгалуження.

Мета дослідження полягає у систематизації способів словотворення похідних одиниць від онімів у двох мовах, визначенні продуктивності афіксальних і складних моделей, а також з'ясуванні їхніх стилістичних, семантичних та експресивних функцій.

Методи включають лексико-статистичний аналіз корпусів текстів українських і англійських публіцистичних, медіа- та літературних джерел, зіставлення афіксальних, складних, конверсійних і телескопічних похідних, а також моделювання дериваційних моделей на чотирьох ступенях похідності.

Результати дослідження підтверджують ефективність застосування основоцентричного підходу для системного опису словотвірних гнізд з вершинами-онімами та відкривають перспективи подальшого порівняльного вивчення дериваційних моделей в інших типах власних назв. В обох мовах провідним способом творення похідних є афіксальний, серед якого домінують суфіксальний та префіксально-суфіксальний способи; складні слова підвищують інформативність та експресивність висловлювання; телескопія, хоча менш поширена, є продуктивним способом словотворення на базі власних імен, в англійській мові вона ширше використовується для позначення політичних та культурних явищ. Виявлено закономірності ступеневої деривації, що демонструють різну продуктивність моделей похідних у мовах, а також специфіку національної експресії через онімні деривати.

Висновки підтверджують, що похідні словотвірні гнізда від власних імен є ефективним інструментом експресивної та оцінної семантики, а основоцентристичний підхід дозволяє системно описати механізми їхнього утворення та функціонування в мовленнєвих практиках. Отримані результати свідчать про значення онімних дериватів у сучасній публіцистиці та медійному дискурсі. Встановлено, що СГ української мови відзначаються моноцентричною ієрархічною організацією та високою афіксальною продуктивністю, тоді як англійські гнізда характеризуються поліцентричною структурою, значною стилістичною варіативністю та домінуванням аналітичних дериваційних моделей. Доведено, що деривація від онімів відображає культурно-національні специфіки мов і забезпечує значний потенціал лексичного збагачення.

Ключові слова: контрастивна дериватологія, дериваційне гніздо, словотвірна система, похідна структура, онім, афіксація, телескопія, порівняльний аналіз.

Вступ. Словотвірна система мови є динамічним відображенням її структурно-семантичної організації. У сучасній дериватології спостерігається перехід від формантоцентричної до основоцентричної моделі аналізу, що забезпечує цілісне бачення дериваційних процесів. Однією з найефективніших одиниць опису виступає СГ, яке дозволяє виявити внутрішні зв'язки між твірною основою та її похідними. Особливий інтерес становлять гнізда з вершинами-онімами, оскільки вони поєднують лінгвістичні, когнітивні й соціокультурні аспекти номінації.

Постановка наукової проблеми. СГ з вершинами-онімами становлять важливу ланку у дериваційній системі мов, оскільки дозволяють простежити механізми утворення похідних слів від власних назв та їх семантичне розгалуження. Незважаючи на наявність окремих досліджень української та англійської дериватології, комплексного контрастивного аналізу словотвірних гнізд, що виходять від онімів, досі недостатньо. Проблема полягає у відсутності системного опису їх структурної організації, афіксаційних моделей та семантичних трансформацій, а також у недостатньому висвітленні мовних та культурних специфік похідних від власних назв у різних мовах.

Актуальність теми обумовлена низкою факторів: ***теоретичний аспект:*** вивчення СГ з вершинами-онімами дозволяє глибше зрозуміти механізми словотвору та роль основи як центру дериваційної системи, що сприяє розвитку сучасної дериватології та контрастивного мовознавства. ***Порівняльний аспект:*** контрастивний аналіз дає змогу виявити типові та специфічні моделі деривації, що має значення для порівняльної

лексикології та прикладної лексикографії. ***Практичний аспект:*** результати дослідження можуть бути використані при створенні словників, навчальних матеріалів, а також у лінгвістичному моделюванні деривaційних процесів у комп'ютерній лінгвістиці. Таким чином, дослідження СГ з вершинами-онімами має значний науковий та прикладний потенціал, обґрунтовуючи актуальність та новизну роботи.

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей функціонування онімів як вершин словотвірних гнізд в українській та англійській мовах, визначенні провідних способів і моделей творення похідних від онімних основ, а також виявленні спільних і відмінних рис деривaційних процесів у зіставлюваних мовах.

Для реалізації поставленої мети передбачено **виконання таких завдань**: визначити деривaційний потенціал антропонімів як вершин словотвірних гнізд; установити основні способи та моделі творення похідних від онімних основ у зіставлюваних мовах; з'ясувати роль інтралінгвальних і екстралінгвальних чинників у формуванні відонімних дериватів; проаналізувати семантичні та стилістичні особливості похідних, утворених від власних назв; визначити типологічні подібності та розбіжності у функціонуванні онімних словотвірних систем української та англійської мов.

Методологія. Дослідження базується на *основоцентричному підході*, що передбачає аналіз дериватів від конкретних онімів як центру словотвірного гнізда. Використано *лексико-статистичний метод* збору даних із публіцистичних, медійних і літературних корпусів української та англійської мов, ***порівняльно-типологічний метод*** – *зіставлення* афіксальних, складних, конверсійних і телескопічних похідних, а також *моделювання* деривaційних схем. Проведено *семантичний та стилістичний аналіз* похідних для оцінки їхньої експресивності та функційності в контексті.

Аналіз останніх досліджень. Останніми роками у сучасному мовознавстві посилюється інтерес до вивчення (СГ) у межах основоцентричного підходу. Започаткований І. І. Ковалик і нині активно розроблюваний представниками його наукової школи (Р. О. Бачкур, В. В. Ґрещук, І. Ф. Джочка, Н. М. Пославська та ін.), цей підхід ґрунтується на розумінні твірної основи як центрального засобу виявлення типології лексичної деривації [1, 348]. У межах основоцентричного підходу СГ розглядається як найзагальніша основоцентрична, комплексна та системотворча одиниця, що виступає базовим елементом організації деривaційної структури. Дослідження СГ здійснювалися на матеріалі української мови (В. В. Ґрещук, О. В. Дияк, Є. А. Карпіловська, Н. Ф. Клименко, М. П. Лесюк) і англійської (С. М. Єнікєєва, G. Halkiel, L. Bauer, G. Malkiel), окрему наукову проблему становить з'ясування системного характеру СГ у зіставному аспекті. Попри наявність окремих спроб порівняльного аналізу (М. П. Білоус, Т. І. Величко, Н. О. Павленко), ця проблема залишається недостатньо вивченою й потребує подальшої теоретичної розробки та системного узагальнення [2, 424].

Функціонування онімів як вершин словотвірних гнізд. Найінтенсивніше в ролі вершин СГ у зіставлюваних мовах залучаються прізвища відомих політичних діячів, урядовців, керівників партій, письменників, драматургів, перекладачів і художників. Така активність пояснюється соціально-політичними чинниками – політичним плюралізмом, демократизацією суспільно-політичного життя та реальною конкурентною боротьбою партій і окремих кандидатів на виборах.

Прізвища, а також похідні утворення від них, особливо в мові засобів масової інформації, відзначаються багатофункціональністю, виразним авторським використанням і часто відображають суб'єктивне або оцінне ставлення до певної особи чи явища.

У досліджуваних мовах засвідчено значну кількість СГ з онімними вершинами, що відрізняються кількісною наповненістю та структурною організацією. Наприклад, гніздо з вершиною *Ющенко* в українській мові налічує 36 похідних одиниць, тоді як гніздо з вершиною *Obama* в англійській – 77 похідних. Така різниця зумовлена, зокрема, тривалістю перебування діяча при владі, суспільною значущістю його постаті, медійною присутністю та оцінним сприйняттям у суспільстві.

Процес творення похідних на основі власних імен визначається взаємодією екстралінгвальних і інтралінгвальних чинників. До інтралінгвальних належать наявність певних словотвірних моделей і тенденцій. Так, в українській мові за моделлю [N + -ець → N] утворюються іменники *порошенківець, тимошенківець, ющенківець*, а в англійській за моделлю [N + -ish → Adj] формуються прикметники *Shakespearish, Madonnaish, Shakiraish*.

Екстралінгвальні чинники охоплюють соціокультурний контекст, медійний дискурс та прагматичні установки автора. Чим вищий соціальний статус і медійна впізнаваність особи, тим активніше її ім'я використовується у вторинному, оцінному значенні, що розширює її деривaційний потенціал. Наприклад, словотвірне гніздо з вершиною *Ю. В. Тимошенко* налічує 17 похідних, тоді як гніздо з вершиною *І. Д. Фаріон* – лише 5 похідних, попри спільну політичну сферу їхньої діяльності.

Таким чином, інтенсивність функціонування антропонімів як вершин словотвірних гнізд залежить від мовних тенденцій, соціальної значущості особи, ступеня її публічності та ідеологічного навантаження, яке несе ім'я у суспільній свідомості.

Спостереження засвідчують, що найчастотніші словотвірні гнізда в обох мовах формуються саме від вершин-антропонімів. Така закономірність пояснюється тим, що власні імена відомих осіб активно функціонують у суспільно-політичному, культурному та медійному дискурсах, набуваючи високої деривaційної потенції. СГ з найбільшою кількістю онімних похідних виявлено у сфері політичної лексики, де прізвища політиків, керівників партій та президентів стають центрами продуктивних деривaційних моделей. Зокрема, в англійській мові найпродуктивнішими є гнізда з вершинами *Obama, Trump, Biden*, а в українській – *Ющенко, Порошенко, Зеленський*, що зумовлено активною присутністю цих імен у публічному просторі та їхнім оцінним, часто символічним навантаженням.

Семантична характеристика та стилістичний потенціал онімних похідних. Семантичний аналіз відонімних похідних в українській та англійській мовах засвідчує, що вони є складними, багатофункціональними лексичними одиницями, у структурі яких поєднуються номінативна, оцінна та стилістична функції. Найпродуктивніші групи таких утворень становлять:

1. **Назви ознак чи характеристик,** утворені від імен політичних або культурних діячів: *ющенківський, постянуковичівський, Shakespearesque, Byronish, Obamish, Clinton-style*. Вони виражають індивідуально-оцінні або ідеологічно забарвлені риси певних осіб чи епох.

2. **Назви осіб** – прихильників, послідовників або опонентів: *порошенківець, тимошенківець, кучміст, порошенкофіл, шевченкоман, Bushite, Obamaite, Thatcherite, Corbynist*. Їхня поява безпосередньо пов'язана з політичною активністю та соціальною поляризацією суспільства.

3. **Назви ідеологій, процесів або явищ:** *порошенкізація, тимошенкізація, берлусконізація, Stalinization, Obamization*. Такі утворення відображають узагальнене бачення політичного або культурного впливу певної особи.

4. **Назви періодів, течій і стилів**, які часто набувають метафоричного значення: *Берлусконізм, Тетчеризм, Trumpism, Шекспіризм, Byronism*.

5. **Оказіональні та іронічні утворення,** характерні переважно для публіцистичного мовлення: *Яценюківка, Порошенкоград, Кучменістан, Kormak* (*Charles Korpela + Oscar Maki* → [Kor(pela) + Mak(i)]. Вони демонструють творчий потенціал мови та виступають засобом вираження іронії, сатири чи соціальної критики.

В обох мовах зафіксовано також утворення, що позначають мовні відхилення або особливості індивідуального мовлення відомих осіб: *Bushism* – мовні помилки Дж. Буша, Obamish – іронічна характеристика висловлювань Б. Обами, азарівка, кличківка, аваківка – номінації специфічного мовлення українських політиків. Такі одиниці мають виразний експресивний ефект і відображають оцінне ставлення суспільства до мовної поведінки публічних осіб.

Онімні деривати виконують різнопланові стилістичні функції: вони є індикаторами національної та соціальної ідентичності, показниками оцінності, засобами іронізації, маркерами інтелектуалізації та демократизації мовлення. Позитивно марковані утворення (*Шевченкіана, Frankophile*) пов'язані переважно з культурними іменами, тоді як негативно марковані (*Азаровщина, порошенкофіл, Obamagate*) – із політичними.

Активне функціонування відонімних одиниць у публіцистичних заголовках (*Порошенкогейт, Clintonism*), назвах телепрограм (*Повна порошенкізація, Trumpism Today*) і радіоефірах свідчить про їхній високий комунікативно-прагматичний потенціал. Вони сприяють актуалізації інформації, створенню емоційного впливу й утвердженню національно специфічних моделей мовної гри.

Отже, онімні деривати в українській та англійській мовах репрезентують динамічний пласт сучасної лексики, який поєднує словотвірну інноваційність, оцінність і соціокультурну релевантність. Вони формують мікросистеми навколо ключових персоналій політичного й культурного простору, відображаючи тенденції розвитку суспільства, мовної свідомості та комунікативних стратегій обох національних мов.

Способи творення похідних від онімних основ. У словотвірних гніздах української та англійської мов провідним способом творення дериватів від онімних основ є афіксальний, серед підспособів якого домінують суфіксальний, префіксальний та префіксально-суфіксальний (конфіксальний). Інші способи представлені поодинокими випадками.

Найпродуктивнішими афіксами, що беруть участь у творенні похідних лексем, є в англ. мові суфікси *-an / -ian, -ist, -ism, -esque, -ish* та префікси *anti-, post-, faux-, un-*; в укр. мові – суфікси *-ськ-(ий), -ець / -івець / -овець, -щин-(а), -аці-(я), -изаці-(я) / -ізаці-(я), -іст / -ист, -ізм / -изм* і префікс *анти-*, а також конфікси *пост-…-ськ-, по-…-и*. Непродуктивними в обох мовах є префікси sub-, near-, екс- і нео-.

Складні слова в українській та англійській мовах виконують функцію лаконізації висловлення, підвищують інформативність, а в мовленні засобів масової інформації часто надають йому експресивності. Типологічні розбіжності виявляються у способах словоскладання:в українській мові використовуються з'єднувальні голосні, тоді як в англійській – злиття компонентів здійснюється шляхом юкстапозиції; українські складні слова зазвичай містять зв'язані морфеми, тоді як в англійській – вільні; кількісно словоскладання є поширенішим в українській мові, де подібні утворення часто переходять у сферу розмовного вжитку.

Хоча телескопія не є настільки численним способом словотворення, як афіксація, вона теж виявляє певну продуктивність у формуванні похідних від власних назв. В українській мові цей спосіб активізувався під впливом англійської. Порівняльний аналіз показав, що в англійській мові телескопізми утворюються від антропонімів (прізвищ політиків, бізнесменів, митців, акторів, співаків), а також топонімів і назв компаній, тоді як в українській мові – переважно від прізвищ політиків. Такі одиниці відображають як масштаби суспільних змін, так і суспільну оцінку діяльності певних осіб.

Незначну частку англійських дериватів становлять одиниці, утворені способом конверсії, що супроводжується зміною синтаксичної функції та значення слова. В українській мові подібні утворення не зафіксовано.

На основі аналізу матеріалу визначено основні моделі творення похідних від іменників з вершинами-онімами в українській та англійській мовах; найпродуктивнішими серед них виявилися такі: [␣ ← ␣^]: укр. *Ющенко ← ющенківський*; англ. *Clinton ← Clintonism*; наприклад: *In its original form,* ***Clintonism*** *was an effort to pull the Democratic Party – which had lost five of the six presidential elections between 1968 and 1988 – back into political relevance* [3]; [␣ ← ␣^ ← ␣] укр. *Кличко ←Кличківський ← антикличківський*; наприклад: *І ось на минулому тижні голова столичного партосередку «СН» Леся Забуранна анонсувала голосування за* ***антикличківський*** *закон на найближчому засіданні парламенту* [4]. англ. *Shakespear ← Shakespearean ← post-Shakespearean* та [␣ ← ␣^ ← ␣^^]: укр. *Кучма ← кучміст ← кучмістський*; англ. *Corbyn ← Corbynphob ← Corbynphobia*. Найменш продуктивними моделями в обох мовах є [␣ ← ␣␣]: укр. *Франко ← Франко-поет*; англ. *Bush → Bush-Cheney*, [␣ ← ¬ ␣] : укр. *Бузина ← лжебузина*; англ. *Bush ← pro-Bush*; в українській мові [␣ ← ␣^ ← ␣^+о+␣]: *Кучма ← кучмівський ← януковичокучмівський*.

Слід зауважити, що в українській мові деривати у межах СГ функціонують переважно на трьох ступенях похідності, тому моделі четвертого ступеня не засвідчуються, на відміну від англійської мови, у якій вони є продуктивними: [␣ ← ␣^ ← ␣^ ← ¬ ← ␣^] : *Bush ← Bush**ian** ← Bushian**esque** ← **anti**-Bushianesque ← anti-Bushianesque**ly***. **Висновки.** Проведене контрастивне дослідження СГ із вершинами-онімами в українській та англійській мовах у межах основоцентричного підходу дало змогу виявити низку спільних і відмінних закономірностей їхньої організації та функціонування. Встановлено, що в обох мовах онімні основи мають високий деривaційний потенціал, проте структурно-семантична організація таких гнізд відображає типологічну специфіку кожної мови.

Українські СГ характеризуються моноцентричною ієрархічною організацією, чіткою морфемною структурою та високою афіксальною регулярністю, тоді як англійські – поліцентричністю, гнучкістю дериваційних зв'язків і переважанням аналітичних способів творення. Для обох мов типовими є продуктивні суфіксальні моделі (*-icm/ -ism, -ець/ -ite*), проте українська система демонструє більшу морфологічну стабільність, а англійська – прагнення до експресивності, оказіональності та комбінаторної варіативності. Семантичний спектр відонімних дериватів охоплює найменування осіб, ідеологій, характеристик, процесів та мовних феноменів, що свідчить про тісну взаємодію між мовною системою і соціокультурним контекстом. Значна кількість утворень має оцінно-експресивний або іронічний характер, що зумовлює їхню активну участь у публіцистичному, політичному та медійному дискурсах.

Порівняльний аналіз способів словотворення підтверджує, що афіксальний тип є домінантним в обох мовах, тоді як телескопія, словоскладання та конверсія відображають динаміку сучасного словотворчого процесу під впливом глобалізаційних і комунікативних чинників.

Отже, онімні СГ виступають важливим засобом інтелектуалізації, національної ідентифікації та креативного оновлення лексикону. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у кількісному моделюванні словотвірних парадигм, вивченні прагматичних функцій онімних дериватів у різних типах дискурсу та визначенні їхнього потенціалу в процесах мовної стандартизації й міжкультурної комунікації.

Література:

1. Ґрещук В. В. Нариси з основоцентричної дериватології. За ред. Ґрещука В.В., Бачкура Р., Джочки І., Пославської Н. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. 348 с.
2. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства. Київ : Академія, 2006. 424 с.
3. David M. Shribman. How to save Clintonism. The New York Times. Opinion. News analysis. 2016. URL: https://www.nytimes.com/2016/05/22/opinion/campaign-stops/how-to-save-clintonism.html (дата звернення: 26.09.2025).
4. Як Банкова помститься Кличку за фрондерство. Dsnews.ua. 2022. URL: https://www.dsnews.ua/ukr/setevoy_orakul/v-regionah-zreet-bunt-skolko-eshche-mestnyh-sovetov-vystupit-v-zashchitu-poroshenko-22012022-448996 (дата звернення: 27.09.2025).

Rybachkivska L. Contrastive study of word-formation nests with onymic bases in Ukrainian and English based on the stem-centered approach

Summary. The contrastive study of word-formation nests with onymic tops in Ukrainian and English based on the stem-centered approach reveals the specific mechanisms of deriving lexemes from proper names and evaluates their functional role in journalism and media discourse. The focus is placed on the role of the word stem as the central element of the derivational system and its function in forming derivatives from proper names. The research material comprises anthroponymic word-formation nests; the study analyzes the structural models of derivatives, particularly the regularities of affixation, morphological stability of the stem, and semantic diversification.

The purpose of the study is to systematize the means of word-formation of derivatives from onyms in both languages, determine the productivity of affixal and compound models, and identify their stylistic, semantic, and expressive functions.

Methods include lexical-statistical analysis of Ukrainian and English corpora of journalistic, media, and literary texts, contrastive comparison of affixal, compound, conversional, and telescopic derivatives, as well as modeling of derivational patterns across four levels of derivation.

Results confirm the effectiveness of the stem-centered approach for the systematic description of word-formation nests with onymic tops and open prospects for further comparative studies of derivational models based on other types of proper names. In both languages, affixation is the dominant word-formation process, with suffixal and prefix-suffixal models prevailing; compounds enhance the informativeness and expressiveness of discourse; telescopy, though less frequent, remains a productive mechanism for forming words from proper names and is more actively used in English to denote political and cultural phenomena. The research identifies derivational regularities that demonstrate differences in model productivity and the specific features of national expressiveness conveyed through onymic derivatives.

Conclusions indicate that onym-based word-formation nests serve as effective instruments of expressive and evaluative semantics, while the stem-centered approach provides a systematic framework for describing their formation and functioning in contemporary speech practices. The findings highlight the significance of onymic derivatives in modern journalism and media discourse. It is established that Ukrainian word-formation nests are characterized by a monocentric hierarchical organization and high affixal productivity, whereas English nests exhibit a polycentric structure, greater stylistic variability, and the predominance of analytic derivational models. Onym-based derivation reflects the cultural and national peculiarities of both languages and demonstrates considerable potential for lexical enrichment.

Key words: contrastive derivatology, derivational nest, word-formation system, derivative structure, onym, affixation, telescopy, comparative analysis.

Дата першого надходження рукопису до видання: 11.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 05.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.161.2'27'373.612
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.30

Сабліна С. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Запорізького національного університету
https://orcid.org/0000-0001-7040-6258

Носачова А. В.,
здобувач вищої освіти спеціальності
«Українська мова і література»
Запорізького національного університету
https://orcid.org/0009-0007-4958-9089

ФУНКЦІЙНА СПЕЦИФІКА АНТРОПОМЕТАФОР В УКРАЇНСЬКІЙ ВИРОБНИЧІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ 20–30-Х РОКІВ XX СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті проаналізовано антропоморфну метафору як модель термінотворення в українській виробничій термінології 20–30-років XX століття на матеріалі словників виробничої термінології І. Шелудька й будівельної термінології С. Булди. Деталізовано таксономію антропоморфної метафори як моделі термінотворення й виявлено її функції в українській виробничій термінології 1920–1930-х років, доведено, що моделі термінотворення на основі метафоризації актуальні в усі періоди розвитку української наукової мови. Виявлений корпус антропометафоричних одиниць української виробничої термінології 20–30 років XX століття демонструє закономірну системність, що засвідчує високий рівень когнітивної організації метафоричного мислення доби українізації.

З-поміж виявлених антропометафор виробничої термінології соматичні антропометафори становлять кількісно найбільшу групу (близько 60 % від усіх зафіксованих одиниць), адже їхня мотиваційна основа – подібність між частинами тіла людини й деталями механізмів чи конструкцій. Функції соматичних метафор здебільшого номінативна, когнітивна, пояснювальна й дидактична. Станові(психофізіологічні) антропометафори ґрунтуються на перенесенні найменувань людських психічних, інтелектуальних ознак та емоційних станів на технічні об'єкти й процеси й виконували експресивно-оцінну й когнітивну функції, посилювали ідею «одухотвореної техніки», властиву культурі індустріального модерну. Соціальні метафори «олюднювали» мову науки й технологій і наближали її до суспільного досвіду мовців, виконували аксеологічну ціннісну й ідеологічну функції. Діяльнісні (поведінкові) антропометафори вербалізували технічні процеси й уподібнювали їх людським діям, фізіологічним або моторним актам і виконували когнітивну, комунікативну й евристичну функції.

Обидва словники демонструють єдину антропоцентричну модель термінотворення, у якій людське тіло, діяльність і соціальний досвід слугують головними джерелами метафоризації. Відмінність полягає в тому, що виробнича термінологія тяжіє до динамічних і функційних образів, тим часом будівельна – до статичних і просторових. Це свідчить про універсальність антропометафори як когнітивного механізму українського термінотворення 1920–1930-х років, здатного адаптуватися до специфіки окремих галузей знань.

Ключові слова: атропометафора, типологія, українські словники 20–30-х років XX століття, виробнича термінологія, соматизм, функція.

Постановка проблеми. Лінгвістичний аналіз метафори як когнітивного механізму й релевантного способу вербалізації понять неодноразово був **об'єктом наукової рецепції** з моменту обґрунтування теорії концептуальної метафори Дж. Лакоффом і М. Джонсоном, у межах якої метафору інтерпретовано як основоположний спосіб структурування людського досвіду й фундаментальний складник **антропоорієнтованої парадигми** сучасного мовознавства, адже «імпліцитна аналогія, зіставлення менш відомого означуваного із добре відомим, уже закріпленим у мовному досвіді, визначають динамічний аспект семантики метафори, умотивовують її актуальність як засобу вторинної номінації, концептуального компонента національних та індивідуальних мовних картин світу» [1, с. 112-113].

В українському мовознавстві проблеми метафоризації активно розробляють Л. Л. Колеснікова, К. Ф. Шульжук, Т.А. Єщенко та інші лінгвісти. Зокрема, Л.Л. Колеснікова підкреслює: «Підвищений і багатоаспектний інтерес до метафори зумовлений тим, що її розглядають як один з основних механізмів пізнання світу, відображення позамовної дійсності, як складник мовної картини світу» [2, с. 139]. Попри значну кількість ґрунтовних праць, присвячених метафорі загалом і антропометафорі зокрема, у виробничій термінології першої половини XX століття остання не була предметом аналізу, що й зумовлює актуальність дослідження, як і те, що моделі термінотворення на основі метафоризації актуальні в усі періоди розвитку української наукової мови.

Мета й завдання статті: таксономія антропоморфної метафори як моделі термінотворення й аналіз її функцій в українській виробничій термінології 1920–1930-х років.

Предмет та об'єкт дослідження: антропометафоричні моделі, використані для творення української виробничої термінології першої половини XX століття, зафіксовані в термінологічних словниках періоду українізації, зокрема в «Практич-

ному словнику виробничої термінології» І. Шелудька (Харків, 1931) та «Словнику будівельної термінології (проєкт)» С. Булди (Харків, 1930). Вказані словники стали джерелом аналізу не випадково, адже «Оцінюючи словники того періоду з позицій XXI ст., можемо констатувати їхню актуальність і сучасність. Кожен, хто долучається до такої важливої справи, як термінологія, обов'язково звертається до лексикографічної практики минулого і бере звідти безцінні зразки та моделі українських термінів, виявляє безмежне багатство української мови, її здатність обслуговувати різні галузі людської діяльності» [3, с. 127].

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Антропоморфна метафора як різновид когнітивної метафори – досить продуктивна модель словотворення, зокрема й термінотворення, з огляду на функції, які виконує ця модель в упорядкуванні спеціальної лексики, особливо на початкових етапах її структурування. Адже для термінотворення принципові ті способи словотвору, які відповідають вимогам зрозумілості, а, отже, семантико-етимологічній прозорості, а тому й доступності термінів. Тим часом антропометафора не лише створює нове найменування, а й забезпечує його зрозумілість, внутрішню мотивованість і культурну релевантність.

Аналіз корпусу антропометафоричних одиниць української виробничої терміносистеми 20–30 років XX століття дозволяє констатувати їхню закономірну впорядкованість з огляду на орієнтування термінології на тогочасні вимоги семантичної прозорості й термінологічного пуризму. Останнє свідчить про високий ступінь концептуалізації професійної сфери та апробованість метафоричного моделювання світу в науковому дискурсі доби українізації.

З-поміж ідентифікованих антропометафоричних номінацій виробничої сфери домінують соматичні одиниці (приблизно 60 % вибірки). Значний кількісний показник цієї групи пояснюється дією механізму аналогії: екстраполяцією знань щодо соматичної будови людини на технічні об'єкти, що й формувало стійку й прозору мотиваційну базу для термінотворення означеного періоду. Типові приклади, зафіксовані в словниках вельми промовисті: *тіло (барабан)*, *чоло(фасад), бровка* (*полотна)*, *голова/лоб (сваї), лобок(клина), головка (болта), шийка (пляшки), зазуб, визубень, зубець, зубчик, ребро (нервюра), око (жорна), хребет (даху), вухо, вушко(інструмента/клямки), жилка(волокно), кишка (шланг, рукав), палець(механізма, муфти), піднога, нога (крокovина), підошва (колони), п'ята (своду), щока(бокова частина блока), щелепа (в дробителях)*, *язик (факела)*, *язичковий (тахометр)*, *горло (люка), челюсті (конвертора), череп (у стельовій балці), коліно(вигин, відвідник), міжребер'я, плече, хрящ, хрящуватий* [4;5].

Утворення подібних спеціальних виробничих номінацій ґрунтувалося на зорово-просторовій аналогії, де людське тіло слугувало універсальною схемою впорядкування виробничо-технічного середовища. Соматичний код, серед інших, був основою когнітивної структури мови виробництва, оскільки через референцію до власної тілесності суб'єкт здійснював концептуалізацію простору, динамічних процесів і функційних характеристик технічних реалій. Функційний потенціал соматичних метафор реалізовувався, як мінімум, триаспектно: 1) **номінативно** (вербалізація технічних об'єктів на основі зовнішньої подібності); 2) **когнітивно** (структурування фахового простору через призму антропоцентричної моделі); 3) **дидактично**, що зумовлено високим ступенем прозорості їхньої внутрішньої форми та семантичної мотивованості.

Виробничі терміни доби українізації, в основі яких лежать «конкретизатори індивідуальних властивостей людської особистості» [6, с. 228], тобто станові(психофізіологічні) антропометафори ґрунтуються на трансляції номінацій людських психічних та інтелектуальних властивостей, а також емоційних станів на технічні об'єкти й технологічні процеси. Тобто такій зорово-просторовій аналогії, за якої людська тілесність є універсальною матрицею впорядкування виробничо-технічного середовища. Попри те, що в корпусах проаналізованих словників зафіксовано нечасті випадки такої метафоризації: *сила, опір, міць/міцний, живе, чутливий (папір), поведінка механізму, тряма допомічна* [4; 5], такі метафоричні одиниці репрезентували показовий процес **інтелектуалізації технічного дискурсу**, вербалізуючи уявлення про машину в категоріях антропоморфного суб'єкта, наділеного здатністю до рецепції («відчуття»), акумуляції досвіду («пам'яті») та реактивності. Така метафоризація сприяла вербалізації концепту **«одухотвореної техніки»,** що було ідентифікувальною ознакою індустріального модерну. Наведені антропометафори реалізують **експресивно-аксіологічну та когнітивну функції,** й уналочнюють стійку кореляцію між інтелектуальними операціями людини та функціюванням складних механізмів, що дозволяло інтерпретувати роботу технічних систем через призму людської ментальної діяльності, забезпечуючи концептуальну єдність антропоцентричної та техноцентричної картин світу.

Соціальні метафори слугували інструментом репродукування рольової структури суспільства, забезпечуючи її проєкцію на виробничо-технічні системи, що дозволяло інтерпретувати виробничі процеси як систему соціально детермінованих зв'язків. Зокрема у словниках трапляються терміни на зразок: *майстер-вентиль, майстер трацький, помічний, допомічна тяга, провідник (струму), проводотримач, головна напруга/вал/балка/колона/лежень, допомічна тяга/приміщення/риштування/конструкція* [4; 5]. Ці та інші соціальні метафори в технічному дискурсі І половини XX століття сприяли антропоморфізації мови науки, забезпечували її кореляцію із попереднім і поточним суспільним досвідом. Шляхом перенесення соціальних ролей у професійну сферу сформувалася низка ієрархічних образів *(«керівник», «виконавець», «помічник»*), що віддзеркалювали структуру виробничого колективу. Соціальні антропометафори виробничої сфери доби українізації виконували **аксіологічну й, напевно, ідеологічну функції**, оскільки через них експлікувався концепт колективізму – фундаментальна ідеологема в промисловій терміносистемі першої половини XX століття, відповідна політичним запитам аналізованої доби [7].

Діяльнісні (поведінкові) антропометафори забезпечували вербалізацію технічних процесів шляхом їхньої концептуальної конвергенції з діями людини, а також її фізіологічними чи моторними актами. У такий спосіб динамічні характеристики механізмів інтерпретувалися як операції, аналогічні людській активності, що дозволяло структурувати складні технологічні цикли через призму звичних для суб'єкта алгоритмів поведінки: *перешивати, шарлякувати, таврувати, сторча поставити/пустити, шарувати, управляти, осердя агрегату* [4;5]. Наведений тип метафоризації репрезентує механізми **динамічної антропоморфізації,** коли технічний об'єкт асоційовано з суб'єктом, здатним до

діяльності й реактивності. У межах цієї моделі актуалізувалися природні **рухи людини**, що дозволяло інтерпретувати роботу механізмів як складну поведінкову систему механізмів на виробництві. Діяльнісні антропометафори реалізували такі функції, які актуалізували **когнітивний, комунікативний та евристичний аспекти**, а їх роль полягала в забезпеченні перцептивної доступності технічних процесів через кореляцію з фундаметнальними схемами людського досвіду (зокрема біологічними й вітальними циклами: «дихання», «рух», «життєдіяльність»).

Отже, у «Практичному словнику виробничої термінології» домінують **соматичні й соціальні антропометафори**, домінування яких зумовлене динамічною специфікою виробничого дискурсу, у межах якого технічні операції підлягають метафоричній конвергенції з рухами та професійно-трудовими навичками суб'єктів виробництва. Така тенденція свідчить про глибоку антропоцентричність фахової мови досліджуваного періоду, де тілесність та соціальна рольова структура були базовими когнітивними матрицями для номінації виробничих процесів.

Тим часом у «Словнику будівельної термінології» також кількісно переважають соматичні антропометафори, що детерміновано високим ступенем **показової візуальної наочності** будівельних конструкцій. Для аналізованої термінології була характерна **статична просторово-анатомічна образність,** у межах якої архітектурна або інженерна споруда концептуалізувалася як антропоморфне тіло з головою, чолом, спиною, хребтом, ребрами й ногами.

Загалом обидва словники демонструють єдину **антропоцентричну модель термінотворення,** у межах якої моделі людської тілесності, соціального досвіду й інтелектуальна діяльність суб'єкта були засадничими джерелами метафоричної концептуалізації фахової сфери. Диференціація досліджуваних терміносистемах виявлялася у специфіці когнітивних моделей: виробнича термінологія демонструє виразне тяжіння до **динамічних та функційних образів**, тим часом будівельна термінологія й номенклатура орієнтована на **статичні й просторово-анатомічні кореляції.** Така варіативність свідчить про гнучкість та універсальність антропометафори як засадничого когнітивного механізму українського термінотворення 1920–1930-х років.

Отже, українська виробнича термінологія І половини ХХ століття розвивалася за основоположною когнітивною моделлю **«людина – мірило технічного світу».** У межах цієї парадигми людська тілесність, свідомість, соціальна ієрархія та інтенційна діяльність були засадничими джерелами метафоричної концептуалізації фахової сфери. Через активне залучення антропометафоричних моделей виробничо-технічна терміносистема набувала **прозору семантичну мотивованість,** виразну образність та культурну ідентифікацію доби українізації. Антропометафоризація як модель термінотворення була не лише варіантом вербалізації технічного процесу, але й механізмом інтелектуального освоєння технологічного простору через призму національно-мовного досвіду, що сприяло утвердженню української мови як повноцінного засобу науково-технічної комунікації.

Загалом проведений аналіз засвідчує, що антропометафора в українській виробничій термінології 1920–1930-х років є не випадковим деривацийним засобом, а **системним когнітивним механізмом термінотворення**, який забезпечував синергію науково-технічного та побутового типів мислення, інтегруючи фахові поняття в загальномовну картину світу. Завдяки антропометафоризації було досягнуто високого ступеня семантичної прозорості та образності терміноодиниць, що не лише сприяло наближенню мови науки до **національної мовної традиції,** а й детермінувало стійкий корелятивний зв'язок між суб'єктом, його соматичним досвідом і технічною реальністю.

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, антропометафора у виробничій термінології 1920–1930-х років була репрезентативним механізмом деривації, що вербалізував синкретичну єдність соматичного, діяльнісного, психічного та соціального досвіду людини. Тогочасне термінотворення було спрямоване на гармонізацію відносин у системі «людина – техніка», де мова була засобом інтелектуального освоєння світу через призму антропоцентричних категорій. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в системній деталізації та порівняльному аналізі інших моделей термінотворення вітчизняної виробничо-технічної сфери першої половини ХХ століття. Подальшого вивчення потребує взаємодія антропоморфної парадигми з іншими когнітивними механізмами з метою цілісної реконструкції науково-технічної картини світу доби українізації.

Таблиця 1

Антропометафоричні терміни у «Практичному словнику виробничої термінології» І. Шелудька (1931)

№	Тип антропометафори	Кількість терміноодиниць	% від загальної кількості
1	Соматичні	26	54,2 %
2	Діяльнісні	2	4,1%
3	Станові	3	6,3 %
4	Соціальні	17	35,4 %
Усього		48	100 %

Таблиця 2

Антропометафоричні терміни у «Словнику будівельної термінології» С. Булди (1930)

№	Тип антропометафори	Кількість терміноодиниць	% від загальної кількості
1	Соматичні	42	67,7 %
2	Діяльнісні	11	17,7 %
3	Станові	5	8,1 %
4	Соціальні	4	6,5 %
Усього		62	100 %

Література:

1. Дядченко Г. Антропометафора в українській поетичній мові кінця XX – початку XXI століття. *Українська мова*. 2016. № 2. С. 112–123.
2. Колесникова Л. Теоретичні аспекти дослідження метафори. *Лінгвістика*, 2029. № 2(41), с.138–149.
3. Кочан І. Українське термінознавство 1920-х років: погляд з позицій XXI століття. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2011. Випуск 52. С. 122–129.
4. Булда С. *Словник будівельної термінології (проєкт)*. Харків, 1930. 255 с.
5. Шелудько І. М. *Практичний словник виробничої термінології*. Харків, 1931. 110 с.
6. Єщенко Т. Семантико-стилістичні типи метафор: теоретичний аспект. *Донецький вісник Наукового товариства ім. Шевченка*.2010. Т.18. С. 224 – 240.
7. Вакуленко М.О. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз[монографія]. 2015. Івано-Франківськ: Фоліант. 361 с.

Sablina S., Nosachova A. Functional Specificity of Anthropomethaphores in Ukrainian Production Terminology of the 1920s–1930s

Summary. The article analyzes the anthropomorphic metaphor as a model of term formation in Ukrainian production and technical terminology of the 20–30s of the 20th century based on the materials of the dictionaries of production terminology by I. Sheludko and construction terminology by S. Bulda. The taxonomy of the anthropomorphic metaphor as a model of term formation is detailed and its functions in Ukrainian production terminology of the 1920s-1930s are revealed, it is proved that models of term formation based on metaphorization are relevant in all periods of development of the Ukrainian scientific language. The identified corpus of anthropometaphoric units of Ukrainian production terminology of the 20s-30s of the 20th century demonstrates a regular systematicity, which testifies to the high level of cognitive organization of metaphorical thinking of the era of Ukrainization.

Among the identified anthropometaphors of production terminology, somatic anthropometaphors constitute the quantitatively largest group (about 60% of all recorded units), because their motivational basis is the similarity between parts of the human body and details of mechanisms or structures. The functions of somatic metaphors are mostly nominative, cognitive, explanatory and didactic. State (psychophysiological) anthropometaphors are based on the transfer of names of human mental, intellectual features and emotional states to technical objects and processes and performed expressive-evaluative and cognitive functions, reinforcing the idea of "spiritualized technology", characteristic of the culture of industrial modernity. Social metaphors "humanized" the language of science and technology and brought it closer to the social experience of speakers, performed axiomatic, value-based and ideological functions. Activity (behavioral) anthropometaphors verbalized technical processes and likened them to human actions, physiological or motor acts and performed cognitive, communicative and heuristic functions.

Both dictionaries demonstrate a single anthropocentric model of term formation, in which the human body, activity and social experience serve as the main sources of metaphorization. The difference is that production terminology tends to dynamic and functional images, while construction terminology tends to static and spatial ones. This indicates the universality of anthropometaphor as a cognitive mechanism of Ukrainian term formation in the 1920s–1930s, capable of adapting to the specifics of individual branches of knowledge.

Key words: atropometaphor, typology, Ukrainian dictionaries of the 20s–30s of the 20th century, production terminology, somatism, function.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 04.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 02.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.161.2'27
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.31

Фецан Т. І.,
викладач Стамбульського університету, Туреччина,
аспірантка кафедри української мови та славістики,
Тернопільського національниого педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
https://orcid.org/0009-0006-8714-4681

МОВА В КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ТУРЕЧЧИНИ ЯК МАРКЕР НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація. У статті проаналізовано функціонування української мови в культурному житті української діаспори Турецької Республіки. Теоретичним підґрунтям розвідки слугували соціолінгвістичні студії про мову як маркер національної ідентичності в іноетнічному середовищі. Зазначено, що українська діаспора в Туреччині є відносно молодою спільнотою, формування якої активізувалося після 2014 року та особливо після 2022 року, коли культурна діяльність набула особливого значення як механізм підтримки зв'язку з Україною, яка перебуває в умовах воєнного стану. Емпіричну базу дослідження становить 21 напівструктуроване інтерв'ю з представниками української діаспори. Задіяно включене спостереження за культурними заходами в Стамбулі протягом 2018–2025 років. Проаналізовано мовні практики в різних типах культурної діяльності: на кінопоказах українських фільмів із субтитрами турецькою та англійською мовами; багатомовних літературних вечорах пам'яті Тараса Шевченка та Лесі Українки; україномовних презентаціях книг та зустрічах із митцями; театральних виставах українською мовою; відзначенні традиційних християнських свят; колективних культурно-мистецьких проєктах (зокрема «Вишита Україна», де процес спільної творчості супроводжувався україномовною комунікацією та обміном традиційною термінологією сфери вишивання). Виявлено, що українська мова домінує на культурно-мистецьких заходах діаспори. Водночас спостерігається використання турецької мови для забезпечення інклюзивності заходів, зорієнтованих на турецьке суспільство загалом і змішані українсько-турецькі родини зокрема. Підтверджено, що культурне життя діаспори через мовні практики слугує маркером національної ідентичності. Культурно-мистецькі заходи створюють україномовний комунікативний простір у діаспорному середовищі, де мова виконує не лише комунікативну, а й ідентифікаційну функцію. Колективні культурні практики, пов'язані з християнськими святами і творчими проєктами, забезпечують збереження та передачу специфічної обрядової лексики і термінології зі сфери вишивання молодшому поколінню. Особливу роль в утвердженні значення української мови для кожного українця відіграє участь у написанні Радіодиктанту національної єдності, що сприяє свідомій мовній рефлексії та актуалізації норм літературної української мови.

Ключові слова: українська мова, соціолінгвістика, діаспора, національна ідентичність, комунікативний простір, мовна практика, культурне життя, Туреччина.

Постановка проблеми. Діаспорні громади постають перед викликом, як зберегти культурну ідентичність в іноетнічному середовищі. У такій ситуації культурні громадські організації емігрантів створюють простір для соціальної взаємодії та підтримки етнічної ідентичності. Мова є ключовим інструментом культурної діяльності діаспори, слугує не лише засобом комунікації, а й маркером ідентичності. Саме через культурні практики – навчання в суботніх/недільних школах, відзначення національних свят, проведення культурних заходів – мова передається новим поколінням та підтримується в діаспорному середовищі.

Аналіз останніх досліджень. Історичний досвід засвідчує, що культурні організації діаспор відіграють важливу роль у збереженні етнічної ідентичності та підтримці зв'язків з історичною батьківщиною. І. Краснодемська, аналізуючи діяльність західної української діаспори наприкінці 80-х – у середині 90-х років XX ст., відзначає вагомий внесок таких організацій у розвиток освіти, науки, культури [1].

Проблематика мовної ідентичності є актуальною в сучасній українській лінгвістиці. **Дослідники аналізують** мовну самоідентифікацію та самовизначення (Л. Масенко, Н. Шумарова, О. Руда, О. Михальчук), роль мови у формуванні різних типів ідентичностей (Я. Радевич-Винницький, М. Гончарова). Зокрема, М. **Гончарова підкреслює**, що мова як інструмент культурної трансляції конструює картину світу та формує особистість через засвоєння традиційних практик, етичних настанов та ціннісних орієнтирів [2, с. 63]. На думку **О. Косович,** через опанування рідної мови нові покоління інтегруються в історично сформовану систему суспільних взаємин, засвоюють колективний досвід, поведінкові норми та соціокультурні цінності [3, с. 119-120]. **У діаспорному контексті** українська мова в царині культурного життя стає ключовим інструментом збереження етнокультурної ідентичності.

Л. Гнатюк виокремлює різні компоненти національної ідентичності: етнолінгвістичний (походження, мовна єдність), історичний (колективна пам'ять), культурний (традиційні форми), релігійний (конфесійні спільноти), соціально-економічний та політичний. **Дослідниця підкреслює**, що серед усіх цих компонентів мова займає центральне місце як найяскравіший індикатор національної ідентичності [4].

У діаспорному контексті роль мови як маркера етнічної та національної приналежності значно посилюється. **Б. Ажнюк виокремлює** кілька ключових чинників цього явища. **По-перше**, в умовах культурного та мовного домінування країни перебування рідна мова сприймається не лише як засіб комунікації, а й як символ зв'язку з батьківщиною та етнокультурною спадщиною. **По-друге**, мовні практики стають найбільш очевидними та доступними способами демон-

страції та підтримання етнокультурної ідентичності. **По-третє**, у ситуації мовного контакту та загрози мовної асиміляції збереження рідної мови перетворюється на свідому стратегію опору культурній асиміляції [5, с. 155]. У сучасних умовах, коли українська діаспора в різних країнах кількісно збільшується, проблема збереження української мови і національної ідентичності належить до розряду актуальних.

Мета нашої розвідки – проаналізувати функціонування української мови в культурному житті української діаспори Туреччини. Емпіричну базу дослідження становить **21 напівструктуроване інтерв'ю** з представниками української діаспори в Туреччині. Задіяно включене спостереження (упродовж 2018-2025 рр.): систематична участь автора в культурних заходах, організованих українською діаспорою в Стамбулі. Такий комплексний підхід дав змогу зафіксувати мовні практики учасників подій, висвітлити форми організації заходів та їхню роль у підтримці української ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українська діаспора в Туреччині є відносно молодою спільнотою, яка формувалася поетапно [6]. **Перший етап гуртування** розпочався під час Революції Гідності (2013-2014 рр.) та після анексії Криму, коли в різних містах Туреччини відбувалися «акції-майдани» для підтримки України на її шляху до євроінтеграції. **За спостереженнями дослідників та самих членів громади**, саме ці події слугували спонукальним чинником до гуртування українців з основною метою – допомогти і підтримати Україну в час російської агресії. Після повномасштабного вторгнення росії в Україну розпочався новий етап для українців у Туреччині – період максимальної консолідації для підтримки своєї країни. **Саме в цей час** культурне життя діаспори набуло особливого значення не лише як форма збереження української ідентичності, а й як механізм підтримки зв'язку з Україною в умовах воєнного стану. **О. Сухобокова підкреслює** специфіку української діаспори в Туреччині. Вважає, що, на відміну від західних українських громад, для неї історично не була притаманна консолідація навколо церкви через демографічну структуру, оскільки переважну більшість складають жінки, чия імміграція пов'язана зі шлюбами з громадянами Туреччини [7, с. 137].

За даними посольства України, станом на 2024 рік у Туреччині функціонує 20 українських громадських організацій у різних регіонах країни – від Стамбула та Анкари до менших міст узбережжя Середземного та Егейського морів [8].

Українська діаспора в Туреччині організовує різноманітні культурні заходи, спрямовані на збереження української мови та ідентичності. Важливим напрямом є кінопокази українських фільмів різної тематики – від документальних стрічок про сучасну війну до історичних драм. Залежно від цільової аудиторії, фільми демонструються з субтитрами турецькою та англійською мовами. Це дозволяє залучати до перегляду не лише українську громаду, а й турецьке суспільство та міжнародну спільноту.

Особливе місце в культурному житті діаспори посідають заходи, присвячені вшануванню видатних постатей української літератури. Українці Туреччини щороку в березні організовують вечори пам'яті Тараса Шевченка, під час яких відбуваються читання поезії Кобзаря багатьма мовами – українською, турецькою, англійською, французькою, польською, німецькою та ін. Літературно-мистецькі заходи відбуваються і в лютому на честь Лесі Українки, особливо після виходу турецького перекладу «Лісової пісні» та показу однойменного анімаційного фільму в турецьких кінотеатрах. Відрадно, що через переклад турецьке суспільство має можливість ознайомитись із українською літературною спадщиною.

Систематичне спостереження за культурним життям української діаспори в Стамбулі засвідчує активну діяльність Українського товариства взаємодопомоги, яке організовує україномовні презентації книг у рамках щомісячного лекторію-робітні імені Володимира Перетца. Показовою стала презентація факсиміле Христинопільського Апостола XII століття (упорядник і автор кодикологічного дослідження Методій (Станіслав) Волощенко, автор вступної статті Олександр Охріменко, видавництво «Горобець») у рамках проєкту «Повертаємо в Україну культурну спадщину». На заході обговорювався феномен 900-річного артефакту в контексті книжкової спадщини середньовічної України [9]. Непересічною подією стала зустріч із Главою Української греко-католицької церкви Блаженнішим Святославом Шевчуком та презентація його книги «Україна стоїть! Україна бореться! Україна молиться» [10]. Відбувалися також презентації художньої літератури: роману «Вік червоних мурах» Тетяни П'янкової [11] та поетичної збірки «У моїй любові» Ольги Петришиної [12].

Українська діаспора Туреччини організовує україномовні творчі зустрічі з представниками сучасної української культури. Зокрема, у 2024 році громади Стамбула, Ізміра та Анкари провели зустрічі з письменником Андрієм Любкою та режисеркою Іриною Цілик, під час яких відбулися презентація нової книги, показ фільму та вшанування пам'яті митців, загиблих під час війни [13]. У 2025 році відбулася презентація книжки Андрія Любки «Вечір у Стамбулі» [14].

Особливу роль у збереженні української мови відіграє День української писемності та мови, коли українці Туреччини долучаються до написання Радіодиктанту національної єдності українською літературною мовою. Ця практика створює простір для свідомої мовної рефлексії та актуалізації норм літературної української мови в діаспорному середовищі, де повсякденна комунікація часто відбувається іншими мовами.

Свято Миколая демонструє специфічну мовну практику української діаспори в Туреччині. Заходи відбуваються в церкві за участі дітей українських суботніх шкіл та місцевої діаспори. Заходи організовуються **українською та турецькою мовами**, що зумовлено складом учасників – українськими дітьми та їхніми турецькими родичами із змішаних родин.

За сприяння Генерального консульства України та Посольства України до Туреччини приїжджають українські театральні трупи. Зокрема, три роки поспіль Львівський академічний обласний музично-драматичний театр імені Юрія Дрогобича представляє вистави українською мовою у Стамбулі, Ізмірі, Бурсі та Анкарі – від класичних комедій «За двома зайцями» та «Наталка Полтавка» до дитячих вистав.

Показовим прикладом мовної практики в культурній творчості є проєкт «Вишита Україна», організований Українським товариством взаємодопомоги в Стамбулі. Кожна учасниця вишивала свою рідну область. Презентація супроводжувалася україномовною комунікацією із залученням традиційних термінів зі сфери вишивання [15].

Проведені за методикою мовної біографії глибинні інтерв'ю з представниками української діаспори [16] під-

тверджують ключову роль культурних заходів у збереженні української мови та ідентичності. **Респондентки виокремлюють** кілька основних типів культурної діяльності: освітні ініціативи (українська суботня школа, мовні курси, лекторії), культурно-мистецькі заходи (покази фільмів, театральні вистави, концерти, виставки), святкові масові заходи (ярмарки, відзначення державних та релігійних свят) та спеціалізовані заходи для дітей (табори, гуртки, дитячі концерти). Респондентка О. зазначає: «Як зараз голова організації, ми максимально намагаємось робити заходи українською мовою. Будь-який – від кінопоказів до навчання малюванню, до спортивних змагань. Це все ми дуже намагаємося власними силами зробити для того, щоб українська мова тут була, звучала» (О., Київ – Ізмір). **Інші респондентки підтверджують** високу активність культурного життя в Стамбулі: «Покази фільмів українською мовою, концерти, лекції... це все от в Стамбулі дуже активно, дуже гарно з цим – театри, концерти, все українською» (І., Харків – Стамбул). **Українська мова є основною мовою** організації та проведення культурних заходів, що підкреслює її роль як інструмента збереження української ідентичності в діаспорному середовищі. **Водночас респондентки відзначають** присутність російськомовних українців на заходах: «Не на 100 %, тому ще приходять і російськомовні туди українці. Ну але знову ж таки, це добре, що вони теж приходять на ці заходи. І їх, можливо, це буде спонукати до вивчення української мови» (А., Бровари – Стамбул). **Поряд зі Стамбулом,** культурна діяльність розвивається в інших містах Туреччини – Анкарі, Ізмірі, Анталії, Коджаелі, де функціонують діаспорні спільноти: «Ті самі діаспори, наприклад, Коджаелі або Анталія, або Ізмір або інші міста Туреччини, мають якісь невеличкі діаспори. І люди збираються, люди спілкуються» (Л., Краматорськ – Карамюрсель).

Колективні культурні практики, пов'язані з традиційними святами, створюють природні україномовні середовища в діаспорі. Спільне святкування Різдва та Великодня супроводжується активізацією специфічної обрядової лексики, яка рідко використовується у повсякденному спілкуванні: термінологія, пов'язана з приготуванням святкових страв (*кутя, узвар, паска, писанка*), назви обрядових дій (*колядки, щедрівки, молитви*). Це все забезпечує збереження специфічних мовних форм української обрядової традиції і передачу молодшому поколінню.

Отже, українська мова в культурному житті Туреччини виконує функцію маркера національної ідентичності. Результати систематичного включеного спостереження (2018-2025) та глибинних інтерв'ю з представницями діаспори дали змогу виявити низку особливостей функціонування української мови в діаспорному культурному просторі. Дослідження виявило, що українська мова зберігає домінантну роль в організації культурних заходів різних типів – від кінопоказів до театральних вистав, від літературних вечорів до мистецьких проєктів. Респондентки, задіяні в інтерв'юванні, підкреслюють свідоме прагнення організаторів проводити заходи українською мовою як засобом збереження мовної ідентичності в іноетнічному оточенні. Діаспора демонструє гнучкий підхід до мовної політики культурних заходів: поряд із суто україномовними практиками (Радіодиктант національної єдності, суботні школи) існують багатомовні формати (літературні вечори з читанням українською, турецькою, англійською) та двомовні заходи (наприклад, свято Миколая українською і турецькою мовами). Така стратегія дозволяє одночасно зберігати українську мовну ідентичність та забезпечувати інклюзивність для змішаних родин і турецького суспільства. Культурні практики сприяють збереженню та міжпоколінній передачі специфічної української лексики й обрядової термінології (*кутя, узвар, паска, колядки*), термінології вишивання (під час проєкту «Вишита Україна»), норм сучасної української літературної мови (через участь у Радіодиктанті). Отримані результати підтверджують, що для відносно молодої діаспорної спільноти, яка сформувалася після 2014 року, культурна діяльність стала основним механізмом збереження української мови та національної ідентичності в умовах міграції. Така модель дослідження може бути корисною для аналізу мовних практик української діаспори в різних країнах.

Література:

1. Краснодемська І. І. Роль західної української діаспори в етнокультурних процесах в Україні (кінець 80-х – середина 90-х років XX ст.). *Українознавство*. 2018. № 3 (68). С. 21–40.
2. Гончарова М. Роль мови у формуванні різновидів ідентичностей. *Мова і суспільство*. 2015. Вип. 6. С. 60–69.
3. Косович О. Мова та національна ідентичність: монографія. Тернопіль, 2019. 203 с.
4. Гнатюк Л. Мовна ідентичність у вимірах історичної пам'яті українців. URL: https://www.identity.org.ua/lidiia-hnatiuk-movna-identychnist-u-vymirakh-istorychnoi-pam-iati-ukraintsiv/ (дата звернення: 10.12.2025).
5. Ажнюк Б. М. Мовна політика: Україна і світ. Київ, 2001. 368 с.
6. Фецан Т. І. Українське шкільництво у Турецькій Республіці. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. № 79. Том 2. С. 224–229. URL: https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-2-34
7. Сухобокова О. Українська громада в Туреччині: від національної спільноти до діаспори. *Східний світ*. 2021. № 3. С. 137–150.
8. Українська громада в Туреччині. Посольство України в Турецькій Республіці. URL: https://turkiye.mfa.gov.ua/ (дата звернення: 10.12.2025).
9. Методій (Станіслав) Волощенко. Христинопільський Апостол XII століття: Факсимільне видання та кодикологічне дослідження / вступ. ст. О. Охріменка. Київ: Горобець, 2023. 606 с.
10. Шевчук Святослав (Блаженніший). Україна стоїть! Україна бореться! Україна молиться! Київ: Комора, 2024. 824 с.
11. П'янкова Т. Вік червоних мурах. Київ: Наш формат, 2022. 256 с.
12. Петришина О. У моїй любові. Тернопіль: Крок, 2025. 111 с.
13. Генеральне консульство України в Стамбулі. Зустріч з українськими митцями Андрієм Любкою та Іриною Цілик. 20 січня 2024 р. URL: https://www.facebook.com/share/p/1E3oggh9Ta/ (дата звернення: 23.12.2025).
14. Любка А. Вечір у Стамбулі. Чернівці: Meridian Czernowitz, 2025. 304 с.
15. Проєкт «Вишита Україна» / Українське товариство взаємодопомоги. 19 травня 2024 р. URL: https://www.facebook.com/share/p/16tbbb1gck/ (дата звернення: 23.12.2025).
16. Фецан Т. Траєкторія мовної поведінки українців у Туреччині (на основі методу мовної біографії). *Вісник науки та освіти*. 2025. № 7(37). С. 793–802. URL: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-7(37)-793-802

Fetsan T. Language in the cultural life of the Ukrainian diaspora in Türkiye as a marker of national identity

Summary. The article analyzes the functioning of the Ukrainian language in the cultural life of the Ukrainian diaspora in the Republic of Türkiye. The theoretical foundation of the study is based on sociolinguistic research on language as

a marker of national identity in a foreign ethnic environment. It is noted that the Ukrainian diaspora in Türkiye is a relatively young community, whose formation intensified after 2014 and especially after 2022, when cultural activities acquired particular significance as a mechanism for maintaining connections with Ukraine under martial law conditions. The empirical basis of the study consists of 21 semi-structured interviews with representatives of the Ukrainian diaspora. Participant observation of cultural events in Istanbul during 2018–2025 was employed. Language practices were analyzed in various types of cultural activities: screenings of Ukrainian films with Turkish and English subtitles; multilingual literary evenings commemorating Taras Shevchenko and Lesya Ukrainka; Ukrainian-language book presentations and meetings with artists; theatrical performances in Ukrainian; celebrations of traditional Christian holidays; collective cultural and artistic projects (including "Embroidered Ukraine," where the process of joint creativity was accompanied by Ukrainian-language communication and the exchange of traditional embroidery terminology). It was found that the Ukrainian language dominates in the diaspora's cultural and artistic events. At the same time, the use of Turkish is observed to ensure inclusivity of events oriented toward Turkish society in general and mixed Ukrainian-Turkish families in particular. It is confirmed that the diaspora's cultural life serves as a marker of national identity through language practices. Cultural and artistic events create a Ukrainian-language communicative space in the diaspora environment, where language performs not only communicative but also identificational functions. Collective cultural practices related to Christian holidays and creative projects ensure the preservation and transmission to the younger generation of specific ritual lexicon and embroidery terminology. Participation in writing the National Unity Radio Dictation plays a special role in affirming the importance of the Ukrainian language for every Ukrainian, promoting conscious language reflection and actualization of literary Ukrainian language norms.

Key words: Ukrainian language, sociolinguistics, diaspora, national identity, communicative space, language practice, cultural life, Türkiye.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 12.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 09.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.133.1
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.32

Хода А. О.,
аспірантка кафедри італійської і французької філології та перекладу, викладач Київського національного лінгвістичного університету
https://orcid.org/0009-0003-8507-1579

КОНЦЕПЦІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАНЦУЗЬКОМОВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Анотація. У статті розглянуті концептуальне осмислення та методологічне підґрунтя дослідження французькомовного політичного дискурсу як складного комунікативного феномена, що виконує ключові функції в суспільно-політичному житті. Цей феномен може бути розглянутий як багатовимірний комунікативний простір, який відіграє ключову роль у формуванні суспільно-політичного життя Франції та інших франкомовних держав.

Визначено і деталізовано основні підходи до розуміння політичного дискурсу в сучасній лінгвістиці та дискурсології, зокрема крізь призму когнітивної антропоцентричної парадигми, що дозволяє охопити різні аспекти його впливу і функціонування. Особливу увагу сфокусовано на специфіці французькомовного політичного дискурсу, зумовленій історико-культурним контекстом Франції та франкомовних країн, що відображається у мовних традиціях і менталітеті; політичною структурою; традиціями публічної риторики, що впливають на вибір мовних засобів і стратегій; специфічним засобами легітимації влади, які можуть бути використаним у політичному спілкуванні.

У статті детально описано основні методи аналізу, застосовні до вивчення сучасних французькомовних політичних текстів. До них належать різноманітні форми мовлення, зокрема промови, інтерв'ю, дебати, дописи в соціальних мережах. Зазначено, що для якісного дослідження слід застосовувати комплексний підхід, завдяки якому стане можливим виявити приховані смисли, ідеологічні установки, символи, імпліцитні повідомлення. На основі синтезу теоретичних підходів обґрунтовано доцільність міждисциплінарного аналізу політичного мовлення з метою виявлення стратегій маніпуляції, аргументації, моделювання ідеологічних наративів. Стаття може бути використана як теоретико-методологічна основа для подальших досліджень у галузі політичної лінгвістики, аналізу дискурсу та медіалінгвістики.

Ключові слова: політичний дискурс, французька мова, дискурс-аналіз, методологія, риторика, маніпуляція, ідеологія, комунікація.

Постановка проблеми. Інтенсивні лінгвістичні розвідки дискурсу здійснюються з другої половини XX століття і залишаються в центрі уваги сучасних науковців, які досліджують його природу, функції, умови виникнення та вплив на соціальні процеси. Не менш важливим рушієм історії людства сьогодні є політика, яка, безумовно, здійснює свій вплив на дискурс, породивши окремий дискурсивний жанр – політичний дискурс. Теоретичні основи аналізу французькомовного політичного дискурсу були започатковані ще М. Фуко («*L'archéologie du savoir*» [1], «Безпека, територія, населення» [2]), однак системний об'єкт лінгвістичного дослідження, політичний дискурс передбачає застосування комплексної методології, що забезпечує врахування його специфічних функцій та структурних особливостей.

Сьогодні тема політичного дискурсу є вкрай актуальною, оскільки сучасні політичні події та загрози, пов'язані з агресивною політикою авторитарних диктаторських режимів, змушують глибше досліджувати й аналізувати продуковані політичними діячами усні та письмові тексти, що відображають зміни світового політичного ландшафту. Особливий інтерес у дослідників та лінгвістів виникає, коли політичний дискурс функціонує як інструмент маніпулювання свідомістю аудиторії [3, с. 232].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Політика є чи не найважливішою частиною будь-якого суспільства, має потужний вплив на нього, визначаючи вектори суспільного розвитку, та породжує різноманітні дискусії. Не є винятком і сфера лінгвістики: вивченням і аналізом політичних текстів (усних та письмових) займаються не лише політологи, а й лінгвісти (Д. Менгено, К. Олів'є-Янів, П. Шародо, Р. Перлоф, П. Бурдьє, С. Потапенко, К. Серажим, М. Гулей, О. Селіванова, В. Зеленін, Т. Андрущенко), яких цікавить вплив дискурсу на політику і навпаки.

Метою статті є висвітлити методи та підходи до аналізу французькомовного політичного дискурсу, а також окреслити основні теоретико-методологічні рамки, що забезпечують його всебічне дослідження у когнітивному та риторичному аспектах.

Об'єктом нашої статті є французькомовний політичний дискурс як специфічне комунікативне явище, що функціонує у соціальному та культурному контекстах, а **предметом** – теоретичні концепції та методологічні підходи, що можуть використовуватись для аналізу структури, функцій і стратегій французького політичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Французька політична арена характеризується багатопартійністю, розмаїттям ідей та відсутністю монобільшості, що уможливлює використання усних і письмових текстів, продукованих представниками широкого політичного спектра. Це, у свою чергу, дає змогу проаналізувати французький політичний дискурс у різних аспектах – лінгвістичному, політологічному, історичному, культурному, соціологічному, психологічному тощо. Такий комплексний підхід дозволяє глибше осягнути не лише мовні механізми переконання й впливу, а й специфіку політичної культури франкомовного світу.

Одним з актуальних завдань політичного дискурсу (зокрема і французькомовного) є маніпулювання емоціями, а також психологічними станами адресатів, транслюючи таким чином потрібну ідеологію із застосуванням необхідних методик і технік.

У дослідженні французькомовного політичного дискурсу важливо враховувати не лише лінгвістичні чинники, а й контекст його виникнення та функціонування, соціокультурні й психологічні особливості комунікації, а також різноманітні стилістичні засоби і прийоми, що використовуються для впливу на адресата, саме тому виникає потреба у створенні комплексної методики його аналізу. Врахування історичних, культурних, національних чинників, які неодмінно впливають на політичну ситуацію, а також і на французькомовний політичний дискурс, уможливлює досягнення більш достовірних і точних результатів.

Розгляд семантики і синтаксису, модальності тексту, прагматичних характеристик, ідеології, а також процесів породження та інтерпретації тексту враховуються у запропонованому Н. Ферклафом [4] підході дослідження дискурсу, де базовими компонентами є лінгвістичні характеристики, дискурсивні практики і соціальні практики.

Для якісного аналізу дискурсу у методологічному плані, Н. Ферклаф [5, p. 125] запропонував такі етапи:

1) вибір об'єкта дослідження, що має семіотичний (дискурсивний) вимір;

2) аналіз сукупності дискурсивних і соціальних практик, які пов'язані з об'єктом дослідження, і виявлення зв'язків даної дискурсивної практики з іншими;

3) дослідження самого дискурсу на структурному (дискурс-стрій), інтердискурсивному, інтерактивному (мікросоціологічний підхід, відтворення повсякденного соціального порядку) рівнях, застосування лінгвістичного аналізу тексту;

4) розуміння того, чи досліджувана проблема виконує необхідну функцію; критична рефлексія процесу аналізу.

Методологія критичного дискурс-аналізу, запропонована Н. Ферклафом, базується на взаємозв'язку мови, влади та ідеології, що безпосередньо корелює зі специфікою політичного дискурсу. На нашу думку, ця стратегія може бути ефективно інтегрована в дослідження французькомовного політичного дискурсу, оскільки вона забезпечує багаторівневий аналіз мовних, соціальних і ідеологічних аспектів, дозволяючи не лише описати мовні засоби політичної комунікації, а й пояснити їхню роль у формуванні суспільної свідомості та політичних реалій.

За своєю природою політичний дискурс є агональним типом дискурсу, його вивчення дозволяє зрозуміти як саме мова може вплинути на свідомість аудиторії, соціум загалом, поведінку та вчинки, на формування думок. Головна мета цього політичного дискурсу – здобути, утримувати і здійснювати політичну владу; важливим моментом є не тільки вираження бачення певної реальності, а й вміти переконати аудиторію у своїй правоті та мобілізувати її до тих чи інших дій.

Виокремимо ключові, на нашу думку, аспекти концепції політичного дискурсу.

1. Інструмент влади. Мова у політиці – це не лише спосіб комунікації і передачі інформації, а й потужний спосіб маніпуляції, впливу на свідомість. Завдяки мовленнєвому повідомленню можна сформувати бажані ідеології, поширювати пропагандистські ідеї (як позитивні, так і негативні), потрібні владі чи окремим політичним діячам.

2. Цілеспрямованість. Представники влади завжди мають мету: отримати і утримати владу у їхніх руках, загітувати аудиторію, мобілізувати її, підпорядкувати, застосовуючи задля цього різні риторичні прийоми та мовні техніки.

3. Інституційний характер. Політичний дискурс тісно пов'язаний з різними інституціями (наприклад, уряд, партії, медіа тощо), а отже, має свій жанр, формат і певні рамки для розгортання. Характерними є: передвиборчий дискурс, прес-конференції для представників медіа, політичні дебати, ток-шоу чи промови перед аудиторією.

4. Формування реальності. Політичний дискурс має на меті не тільки відобразити реальну дійсність, а й створити нову, необхідну для політичних діячів, сформувавши ідеї, суспільну думку, поширюючи наративи, які вливатимуть на реципієнтів.

5. Ідеологія. За допомогою мови можна сконструювати цінності і погляди, необхідні у межах розвитку пропаганди. Ідеологія є невід'ємною частиною політичного дискурсу.

Для того, щоб здійснити якісний аналіз політичного дискурсу, слід також приділити увагу історичним передумовам, саме тому увиразнено окремий підхід аналізу: дискурсивно-історичний, який сфокусовано на змісті, дискурсивних стратегіях, а також мовних засобах і формах їхньої реалізації [6, с. 83]. Зазначимо, що для розуміння і глибокого аналізу французькомовного політичного дискурсу історико-культурний контекст Франції відіграє чи не найголовнішу роль.

Аналізуючи політичний дискурс, ми перш за все прагнемо виявити владні структури, маніпулятивні стратегії, популістські настрої, дискурси, що вилучають певні соціальні групи з соціальної взаємодії [7, с. 8]. Важливим моментом, на думку Т. ван Дейка [8, p. 23-26] є і консультації політиків, які відповідальні за поширення та породження дискурсу, який, як наслідок, впливатиме на дії соціуму.

Невід'ємною складовою французькомовного політичного дискурсу є його ідеологічне підґрунтя, яке, на нашу думку, втілюється у низці світоглядних принципів, що можуть як нав'язуватися, так і формуватися під впливом пропаганди.

За іншим визначенням, під ідеологією слід розуміти механізм підтримки влади у суспільстві, який забезпечує домінування деяких соціальних груп шляхом маніпуляцій соціумом задля отримання соціальних благ [9].

Часто ідеологія розуміється як система уявлень, яка заперечує або спотворює об'єктивну дійсність, підмінюючи її певною інтерпретацією реальності. Однак, реальність сформована через мову, яка є сконструйованою соціально, історично і тому ніколи не зможе однозначно відображати дійсність, адже не існує взаємного зв'язку між словами і реальними об'єктами – все вплітається у вже наявні владні, ієрархізовані структури мови [7, с. 8].

Оскільки дискурс, особливо політичний, тісно пов'язаний з ідеологією, і для того, щоб глибинно дослідити його, слід звернутися до методу дискурс-аналізу. Цей метод спрямований першочергово на спробу зрозуміти сам контекст, виявивши приховані смисли й ідеологічне підґрунтя тексту, також важливим аспектом є розуміння основної ідеї та задуму тексту, авторські інтенції, які можуть стати базисом для формування в реципієнта уяви про ту реальність, яку подає автор [10, с. 106]. Отже, основною метою дискурс-аналізу є виявлення імпліцитного змісту тексту, тобто розкриття прихованих смислів і тих елементів, що не лежать на поверхні висловлювання.

При дослідженні французькомовного політичного дискурсу, раціональним є залучення критичного дискурс-аналізу, який ґрунтується на аналізі очевидних і неочевидних структурних відносин домінування, влади, контролю, маніпуляцій завдяки

їхньому вербальному вираженню. Своєму розвитку цей метод завдячує Т. ван Дейку; його основним завданням є дослідити яким чином дискурс відтворює соціальну нерівність, владу, домінування. Науковець виокремив три рівні дослідження: соціальний аналіз, когнітивний аналіз та дискурс-аналіз. Соціальний аналіз є важливим для вивчення контексту ситуації, когнітивний — зосереджений на дослідженні як саме когнітивні процеси, такі як пам'ять, увага, мислення, впливають на формування, розуміння та інтерпретацію дискурсу, а для вдалого аналізу текстових елементів доцільно звернути увагу на дискурс-аналіз [8, с. 362]. Використовуючи цей метод на практиці, можна проаналізувати різноманітні політичні тексти, зокрема і французькомовні, аби виявити приховані ідеології та механізми впливу на суспільну свідомість. Обираючи цей метод, ми можемо не обмежуватися лише аналізом окремих структур (тексту чи мовлення), однак пов'язувати їх із соціально-політичним контекстом тієї чи іншої спільноти.

Влада не походить виключно з мови, однак саме мова може виступати інструментом оскарження, підриву чи трансформації владних відносин як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі, отже, мова є потужним засобом конструювання владної ієрархії соціальних структур. Критичний дискурс-аналіз досліджує, яким чином мовні форми та ресурси використовуються для вираження й маніпулювання владою. Влада проявляється не лише через граматичні структури, присутні в тексті, а й через контроль, який людина здійснює над соціальною дійсністю за допомогою певного текстового жанру [9, p. 237]. Отже, метод критичного дискурс-аналізу є базовим для лінгвістичної розвідки французькомовного політичного дискурсу.

Для ефективної реалізації цілей політичного дискурсу необхідним є ретельний добір мовних засобів і стилістичних прийомів, оскільки саме вони відіграють визначальну роль у його успішному розгортанні. Дослідження цих засобів потребує зосередження уваги на методах комунікативної лінгвістики, зокрема на аналізі пропагандистських прийомів. Такий аналіз має бути спрямований на вивчення мовних механізмів впливу на суспільну свідомість, формування певних установок і переконань. Застосування цього підходу до політичних промов, рекламних кампаній, медійних текстів та інших форм масової комунікації дає змогу виявити як очевидні, так і приховані маніпулятивні стратегії та ідеологічні впливи.

Оскільки політичні мотиви, маніпуляції та пропагандистські стратегії можуть бути вербалізовані у текстах за допомогою стилістичних засобів і прийомів, то варто розглянути і методи дослідження, застосовані у стилістиці: семантико-стилістичний метод, семіотико-наративний метод, риторичний аналіз. Їхньою метою є виявити і класифікувати стилістичні засоби, такі як тропи, лексичні чи граматичні конструкції, фігури мовлення, ідіоматичні і фразеологічні вислови аналізувати функції стилістичних прийомів у самому тексті, яким шляхом вони сприяють передачі змісту, емоцій, образів, порівняти тексти, авторів, стилі, задля виявлення характерних мовних рис.

Французькомовний політичний дискурс є багатим на ідіоматичні і фразеологічні вислови, які політичні діячі можуть вживати під час своїх промов чи заяв, щоб підсилити враження від своїх слів або ж змусити реципієнтів їх запам'ятати. Наприклад, Еманюель Макрон вживав **словосполучення *«raconter des carabistouilles»*, що є застарілим бельгійським фразеологізмом із значенням «брехати, говорити неправду», за допомогою якого він привернув увагу слухачів, оскільки вираз є певною мірою архаїчним та рідко вживаним.** Аналіз стилістичного зміщення, тобто зміни стилю мови політика залежно від цільової аудиторії та форм політичної комунікації, таких як дебати, мітинги, прес-конференції, спілкування з виборцями тощо, дозволяє виявити адаптацію маніпулятивних стратегій до конкретної комунікативної ситуації, виявити засоби переконання та маніпуляції, а також зрозуміти, яким чином політичний дискурс формує думку і підтримку громадськості.

Окрім вище згаданих методів, при дослідженні французькомовного політичного дискурсу доцільним є залучення аналізу мовленнєвих актів, за допомогою якого можна простежити, які саме мовленнєві акти використовуються для переконання, маніпуляцій або тиску на аудиторію. Особливо виокремлюємо саме маніпулювання як часто використовувану стратегію, що є популярною у представників політичної влади.

Методи когнітивної лінгвістики, яка досліджує, як мова пов'язана з мисленням, як лінгвістичні структури відображають когнітивні процеси, а також як мова дозволяє людям структурувати і передавати знання про світ можуть бути використані для аналізу політичного дискурсу, зокрема для виявлення стратегій переконання, формування політичних наративів та маніпулювання громадською свідомістю. Зважаючи на насиченість французькомовного політичного дискурсу метафорами, когнітивно-метафоричний і концептуальний аналізи дозволяють виявити концептуальні каркаси, що структурують політичне мислення, розкрити приховані смисли та стратегії переконання, а також дослідити способи впливу політиків на суспільну думку.

Соціолінгвістичні методи є допоміжним інструментарієм для аналізу французькомовного політичного дискурсу з огляду на тісний взаємозв'язок між мовою, суспільством і соціальними контекстами. Французька мова може відрізнятися залежно від країни, регіону, соціального статусу носія, мовної ситуації тощо. Саме тому дослідження соціолектів у політичному дискурсі можуть дати відповіді на численні запитання: наприклад, аналіз політичного дискурсу як соціальної практики може висвітлити питання віддзеркалення у ньому соціальних проблем і конфліктів або відображення мовної політики.

Дослідження франкомовного політичного дискурсу здійснюється поетапно, від теоретичного осмислення поняття до комплексного аналізу мовних, прагматичних і ідеологічних механізмів політичної комунікації. Першим є теоретико-методологічний етап, який передбачає визначення об'єкта і предмета власне самого дослідження, формулювання цілей, завдань, та гіпотез, вибір стратегій. Другим є корпусно-матеріальний етап, який представляє собою збір, аналіз і формування бази ілюстративного матеріалу, тобто добір французькомовних політичних текстів (усних і письмових), промов, матеріалів засобів масової інформації тощо. Третій етап є аналітично-інтерпретаційним – це лінгвістичний і дискурсивний аналіз матеріалу, а також можливі контекстуальний, лексико-семантичний, риторичний і прагматичний аналізи задля виявлення маркерів пропагандистських і маніпулятивних стратегій й інтерпретації отриманих результатів. Четвертий етап є узагальнювано-висновковим, на ньому верифікуються гіпотези, формулюються висновки та закономірності, окреслюються перспективи подальших досліджень.

Висновок. Розробка і розвиток концепції і методології дослідження французькомовного політичного дискурсу, інтеграція методів різних відгалужень філологічної науки є вкрай важливими для розуміння сучасної політичної ситуації і комунікації, культурних особливостей багатогранного франкофонного світу та механізмів формування громадської думки.

Підсумовуючи, відзначимо, що французькомовний політичний дискурс вимагає комплексної методики, оскільки слід враховувати особливості цього жанру, лінгвальні та екстралінгвальні фактори, специфіка політичної комунікації Франції, а також її історико-культурний контекст.

Література:

1. Foucault M. L'archéologie du savoir. Paris: Gallimard, 1969. 285 p.
2. Foucault M. Security, Territory, Population: Lectures at the Collège De France, 1977-1978. New York: Picador, 2007. 464 p.
3. Бутова І. Політичний дискурс як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови.* 2009. Випуск 16. С. 232–238.
4. Fairclough N. Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research. London; New York. Routledge, 2003. 288 p.
5. Fairclough N. Critical discourse analysis as a method in social scientific research. *Methods of critical discourse analysis.* 2001. Vol. 5 №11. P. 121–138.
6. Януш О. Б. Дискурс у системі політичної лінгвістики. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2010. Випуск 51. С. 81-84. Режим доступу: https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/4202
7. Як аналіз дискурсу може розпізнати загрози національній безпеці. Просвітницькі матеріали. Серія: Свобода слова і національна безпека. Київ: УНЦПД, 2022. 25 с.
8. Van Dijk T.A. Critical Discourse Analysis. The Handbook of Discourse Analysis. / ed. by D. Schiffrin, D. Tannen, H.E. Hamilton. Oxford : Blackwell Publishing Ltd, 2008. P. 352–371.
9. Wodak R. Do que trata a ACD – um resumo de sua história, conceitos importantes e seus desenvolvimentos. Linguagem em Dis(curso). 2004. Vol. 4. n. esp. P. 223–243.
10. Тхоровська С.В. Метод дискурс-аналізу: поняття та застосування (на прикладі ідеологічного дискурсу. Молодий вчений: науковий журнал. 2022. № 2 (102). С. 104–107. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-2-102-21

Khoda A. Concept and methodology of research into French political discourse

Summary. The article considers the conceptual understanding and methodological basis of the study of French political discourse as a complex communicative phenomenon that performs key functions in socio-political life. This phenomenon can be considered as a multidimensional communicative space that plays a key role in shaping the socio-political life of France and other French-speaking countries.

The main approaches to understanding political discourse in modern linguistics and discourse studies are defined and detailed, in particular through the prism of the cognitive anthropocentric paradigm, which allows us to cover various aspects of its influence and functioning. Particular attention is focused on the specificity of French political discourse, determined by the historical and cultural context of France and French-speaking countries, which is reflected in linguistic traditions and mentality; political structure; traditions of public rhetoric that influence the choice of linguistic means and strategies; specific means of legitimizing power that can be used in political communication.

The article describes in detail the main methods of analysis applicable to the study of modern French political texts. These include various forms of speech, including speeches, interviews, debates, and posts on social networks. It is noted that for qualitative research, a comprehensive approach should be used, which will make it possible to identify hidden meanings, ideological attitudes, symbols, and implicit messages. Based on the synthesis of theoretical approaches, the feasibility of an interdisciplinary analysis of political speech is substantiated in order to identify strategies of manipulation, argumentation, and modeling of ideological narratives. The article can be used as a theoretical and methodological basis for further research in the field of political linguistics, discourse analysis, and media linguistics.

Key words: political discourse, French language, discourse analysis, methodology, rhetoric, manipulation, ideology, communication.

Дата першого надходження рукопису до видання: 03.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 01.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 615.851.1+612.789+009(61)
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.33

Шаніна О. С.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри суспільних наук
Одеського національного медичного університету
https://orcid.org/0000-0001-5435-171X

МЕДИЧНИЙ ГУМОР ЯК ПОЗИТИВНИЙ КОМПОНЕНТ СУГЕСТІЇ

Анотація. У статті проаналізовано категорію «гумору» як одного з різновидів комічного в лінгвістиці. Професійний медичний гумор описаний у якості позитивного компоненту як один із проявів сугестії в усній інтеракції лікарів. Гумор не може існувати поза комунікацією, яку створюють комуніканти, тому, будучи багатогранною категорією, він все частіше стає предметом вивчення процесу природньої комунікації людей у сучасному медичному дискурсі. Як результат дискурсивної діяльності особистості мовця є відтворення мовленнєвих структур реалізації гумору, зокрема медичного. Дані структури дають можливість робити висновки про латентні процеси мовної свідомості лікаря, а також про його індивідуальну комунікативну компетентність. Гумористичний ефект у сучасному медичному дискурсі досягається за рахунок використання різноманітних прийомів на різних рівнях медичної комунікації, оскільки для досягнення максимального сугестивного ефекту лікар застосовує усі можливі ресурси.

У медичному дискурсі гумор розглядається нами як лінгвопрагматична категорія, проявом якої є такі види комічного: іронія, сарказм, інвектива, мовна гра, перебільшення, використання мовленнєвих кліше, заміщення очікування, каламбур тощо. У процесі дослідження нами було виявлено, що одним з основних складників комунікативної компетенції в діяльності лікаря є гумор, який допомагає знижувати рівень стресу, покращує настрій, сприяє у вирішенні конфліктів та формуванню позитивних емоцій пацієнта.

Звернено увагу на проблеми використання жаргону, який поряд з позитивною сугестивністю, має здебільшого негативний вплив на учасників медичної інтеракції. Особливості правильного вживання жаргону у медичній комунікації є важливим у контексті формування комунікативних навичок лікарів і рівня культури їх спілкування.

Ключові слова: гумор, медичний гумор, сугестивний вплив, медичний дискурс.

Постановка проблеми. Коли людина сміється або посміхається, вона на деякий час забуває про своє погане самопочуття або хворобу, адже сміх – це не просто веселощі, а потужний інструмент для покращення самопочуття, а гумор вважається найкращими ліками. В лінгвістиці гумор розглядається як різновид комічного, оскільки зосереджується саме на протилежності між тим на що, очікуєш і тим, що отримуєш, коли до стереотипної ситуації додається ігровий варіант. «Будь-яке гумористичне повідомлення подвійне за своєю формою і змістом, і на розкриття цієї подвійності спрямована ментальна діяльність адресата» [1, с. 23]. Отже, гумор реалізується, головним чином, через сприйняття несумісності, прихованого змісту, другого плану, що має різкий контраст з першим, буквальним.

Гумор як різновид комічного у сучасній лінгвістиці досліджується за певними пріоритетними напрямами: осмислення природи лінгвістичного та соціального гумору [2]; аналіз лінгвістичної вербалізації гумористичного ефекту та екстеріоризації гумору в певному виді дискурсу [3; 4; 5]; визначення механізмів реалізації гумору та його функцій [6] тощо. Не зважаючи на посилене зацікавлення лінгвістів проблемою функціонування гумору, медичний гумор не має у лінгвістиці належного потрактування. Важливість його наукового осмислення зумовлена не лише загальною актуальністю, а й характерною комунікативною специфікою медичного дискурсу.

Метою дослідження є аналіз комунікативних та сугестивних характеристик професійного медичного гумору як актуального ресурсу та позитивного компоненту сучасного комунікативного простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливе соціальне значення роботи лікарів, висока ціна професійних помилок, постійне емоційне навантаження, яке відчувають працівники медичної галузі зумовлюють постійний науковий інтерес до їх діяльності. Таким чином, шляхи подолання професійного стресу, пошук та активізація внутрішніх ресурсів стресостійкості є важливими практичними завданнями для досліджень в цьому напрямку. Гумор як ресурс подолання стресу є відносно новим предметом психологічних досліджень, проте, саме він може стати як джерелом внутрішньої рівноваги, збереження психічного здоров'я професіонала та пацієнта, так і засобом міжособистісного травмування [7, с. 228]. Гумор у якості інструмента соціального спілкування і впливу може бути корисний в тих ситуаціях, коли потрібно пом'якшити інформацію, що транслюється, додавши навіть серйозному за своїм змістом повідомленню легкий і безпечний тон. Також доречний жарт може сприяти зниженню емоційного напруження, пом'якшенню конфліктних ситуацій під час інтеракції «лікар-пацієнт». Таким чином, будучи одним з видів психологічного захисту, гумор допомагає учасникам комунікації абстрагуватися від тих серйозних думок, ситуацій, які відбуваються навколо, є важливим інструментом у комунікації для поліпшення взаємозв'язку між собою.

Медичний гумор в професійній діяльності лікарів виступає як один із найцікавіших питань у дослідженні медичної взаємодії. Варто зазначити, що використання лікарями доречних жартів сприяє створенню невимушеної атмосфери, розряджує обстановку під час огляду чи консультації. Усі форми професій-

ної взаємодії всередині комунікантів та репрезентація її особливості назовні пов'язані з виявленням характерного для цієї професії змісту діяльності, оцінки рівня професійної підготовки її представників, їхнього статусу в професії. У зв'язку із цим гумор може спрямовуватися як усередину професійної групи, так і назовні. Саме там, де є розмежування, оцінка, де є розрізнення, зіставлення, протиріччя виникають гумор та сміх. Гумор в медичній комунікації, як межовий феномен, виступає одним із найпотужніших факторів формування професійної ідентичності. Під такою поведінкою професійних спільнот маємо на увазі незвичний вид реагування на різноманітні обставини і ситуації, що здійснюються всередині професійного середовища чи назовні та сприймаються його представниками як смішні або комічні. Гумор частіше спрямовується на пацієнтів, на медиків-початківців та на своїх колег-професіоналів.

В медичній практиці гумор часто межує з використанням чорного гумору. Проте потрібно зазначити, що гумор лікаря – це спосіб самозахисту, саморегуляції, та деколи – ідентифікатор професійної деформації. Це емоційна реакція лікарів на екзистенціальні спостереження й переживання смерті пацієнта, щоденне перебування в критичній ситуації, що призводить до життя в стані перманентного стресу. Гумор дозволяє швидко зняти психоемоційне та фізичне навантаження, нервову напругу й стрес. При цьому, слід пам'ятати, що сміхова поведінка за категоріями «лікар-лікар» і «лікар-пацієнт» значно відрізняється одна від іншої. Гумор класифікується тут за різними мотиваціями: в одному випадку – це інструмент саморегуляції й рівноваги, у іншому – психологічна допомога особі, яка опинилася в складних життєвих умовах. Жарти і гумор у роботі медика виконують функції оперативної регуляції соціальної взаємодії, сприяють нормалізації психофізичного стану. Через гумор лікар надихає хворого певним оптимізмом, формою реагування на ситуації, що раніше сприймалися як безвихідні.

У попередніх дослідженнях ми торкалися питання гумору та з'ясували, що жарти у мовленні лікаря полегшують спілкування, надають емоційного впливу, допомагають зняти психологічне напруження під час спеціальної бесіди [8, с. 172].

Отже, дані дослідження засвідчують, що професійний медичний гумор в діяльності лікаря є складником його комунікативної компетентності, а також допомагає знижувати рівень стресу, покращує настрій, сприяє у вирішенні конфліктів та формуванню позитивних емоцій пацієнта, тобто має позитивний сугестивний вплив. Однак, поряд із позитивною сугестивністю у медичній інтеракції існують проблеми, які несуть у собі негативний сугестивний вплив на пацієнта, а саме проблеми ятрогенії та медичного жаргону в медичній комунікації.

У попередніх дослідженням нами було з'ясовано, що ятрогенії – це не короткочасна реакція хворого на неправильний, некоректний вислів або дію лікаря, а зафіксований невротичний розлад, який має зазвичай реальні причини в особистості пацієнта і характері стосунків з лікарем. Негативні впливи лікаря на хворого можуть мати широкий патогенетичний діапазон: від *явних ятрогеній* (ефект, зумовлений в основному неправильною поведінкою лікаря) до *псевдоятрогеній* (ефект, зумовлений головним чином неправильним суб'єктивним сприйняттям хворим поведінки лікаря). Лікарю потрібно дотримуватись основних умов, що дають змогу уникати феномена ятрогенії у спілкуванні з хворими. Відсутність порозуміння і взаємної довіри лікаря і хворого – головні причини появи ятрогенії [8, с. 152].

Використання медичного жаргону залишається ще однією суттєвою проблемою у спілкуванні між лікарем і пацієнтом. Більшість людей віддають перевагу, коли медичні працівники пояснюють усе простою, зрозумілою мовою, без надмірної кількості термінів. Пацієнти часто сприймають спеціалізовану лексику як щось заплутане, холодне або навіть зверхнє. Натомість лікар, який говорить зрозуміло, асоціюється з емпатією, уважністю, доступністю та бажанням допомогти.

Проте деякі пацієнти все ж вважають, що повна відмова від професійних термінів може створити враження меншої компетентності лікаря. Це свідчить про необхідність балансу — медики мають знаходити «золоту середину» між професійністю та людяністю у своїх висловлюваннях.

Причинами використання жаргону часто є звичка, коли лікар просто «забуває» перейти на зрозумілу мову для пацієнта, або переконання, що люди розуміють складні медичні слова. Однак пацієнти можуть сприймати це як ознаку браку емпатії чи недостатньої комунікабельності.

Варто зазначити, що уникнення жаргону — це не лише питання зрозумілості, а й показник поваги до пацієнта, адже проста, доступна мова допомагає зміцнити довіру, покращити взаєморозуміння та підвищити ефективність лікування .

У медичній практиці особливу увагу слід приділяти тому, як саме медичні працівники висловлюються про пацієнтів. Навіть звичайні слова, сказані між собою у професійному середовищі, можуть мати глибокий емоційний вплив, якщо пацієнт їх почує. Лікарі повинні пам'ятати, що мова має силу — вона може як підтримати, так і завдати болю. Уникнення знеособлюючих чи грубих висловів є проявом поваги до людської гідності та важливим елементом гуманного підходу до лікування.

Медичні працівники несуть відповідальність не лише за фізичне здоров'я пацієнта, а й за його психологічний стан. Надмірно технічна, байдужа або емоційно холодна комунікація може призвести до втрати довіри, тривожності чи відчуття приниження. Натомість уважна, чуйна й співчутлива мова з використанням влучних та доречних жартів, гри слів допомагає зменшити стрес пацієнта, покращує сприйняття лікування й сприяє формуванню партнерських стосунків між пацієнтом і лікарем.

Медичний жаргон, як негативна складова медичної комунікації, має обмежуватись усними неофіційними нотатками, які не є частиною історії пацієнта.

Зауважимо, що задля уникнення негативних наслідків, існує чітка межа вживання жаргонізмів у мовленні лікарів. Для цього можна виділити наступні шляхи подолання жаргону: лікар має стежити за своїм мовленням, аналізувати його, контролювати слововживання, у разі потреби перевіряти за відповідним словником; удосконалювати фахове мовлення, читати фахову літературу, користуватися спеціальними словниками, набувати практики публічних виступів із фахової тематики тощо.

Висновки та перспективи подальших розробок. Будь-який медичний текст містить інформацію, яка здійснює вплив на адресата, тому його можна вважати прагматично спрямованим. Прагматична спрямованість медичного дискурсу полягає у спонуканні адресата до виконання певних, запрограмованих адресантом дій, що відбуваються завдяки використанню вербальних засобів впливу з точки зору їх доцільності для досягнення кому-

нікативного наміру адресанта. Одним із таким вербальних засобів впливу є використання в медичній комунікації професійного медичного гумору. Лінгвальні шляхи створення гумористичного у медичному дискурсі є дуже різноманітними і досягаються за рахунок використання особливих прийомів на різних комунікативних рівнях, оскільки лікар намагається задіяти усі ресурси для досягнення максимального сугестивного ефекту.

Дослідження показали, що гумор має позитивний вплив на психоемоційний стан пацієнтів, а саме активізує внутрішні ресурси організму через лексичні (використання образних порівнянь та м'якої медичної метафори), стилістичні (іронія, мовна гра, гіпербола) та прагматичні (емпатія, активне слухання, зрозуміла мова) мовні засоби.

Аналіз засвідчує, що гумор в діяльності лікаря є складником його комунікативної компетентності, а також допомагає знижувати рівень стресу, покращує настрій, сприяє у вирішенні конфліктів та формуванню позитивних емоцій пацієнта.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у можливості поглибленого аналізу окремих категорій комічного у медичному дискурсі та вивчення їх сугестивних характеристик.

Література:

1. Болдирєва А.Є. Мовні засоби створення гумористичного ефекту: лінгвокогнітивні аспекти (на матеріалі романів П.Г. Вудхауза): автореф. дис. … канд.філол.наук. Одеса, 2007. 23 с.
2. Кобякова І. К. Креативне конструювання вторинних утворень в англомовному художньому дискурсі : монографія. Вінниця : Нова книга, 2007. 128 с.
3. Швачко С. О. Екстеріоризація гумору в художньому та фольклорному дискурсах. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. *Серія Філологія*, 2012. Т. 15. № 2. С. 177–186.
4. Кириченко О.А. Вербалізація гумору в англомовних ситкомах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*, Вип. 51, 2015. С. 214–217.
5. Назаренко О.І., Нестеренко О.Є. Вербальні засоби та прийоми реалізації гумористичного та комічного ефектів у американському політичному дискурсі. *Записки з романо-германської філології.* 2020. Вип. 1(44). С. 203–211.
6. Жугай В., Материнська О. Засоби мовної реалізації та функції гумору у німецькому кінематографі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 30. Т. 2. 2020. С. 178–187.
7. Кліманська М.Б. Психологічні особливості використання гумору медичними працівниками. *Збірник наукових праць. Проблеми сучасної психології.* Кам'янець-Подільський, 2013. Вип. 21, С. 225-236
8. Шаніна О.С. Медичний дискурс : комунікативно-прагматичний і сугестивний аспекти : дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 2015. 254 с.

Shanina O. Medical humour as a positive component of suggestive

Summary. The article analyses the category of 'humour' as one of the varieties of comic in linguistics. Professional medical humour is described as a positive resource as one of the manifestations of suggestive influence in the oral interaction of doctors. Humour cannot exist outside the communication created by communicators, so, being a multifaceted category, it is increasingly becoming a subject of study of the process of natural communication of people in modern medical discourse. The result of the discursive activity of the speaker's personality is the reproduction of speech structures of humour realisation, in particular, medical humour. These structures make it possible to draw conclusions about the latent processes of the doctor's linguistic consciousness, as well as about his/her individual communicative competence. The humorous effect in modern medical discourse is achieved through the use of various techniques at different levels of medical communication, since the doctor uses all possible resources to achieve the maximum suggestive effect.

In medical discourse, we consider humour to be a linguistic and pragmatic category, which is manifested in the following types of comic: irony, sarcasm, invective, language play, exaggeration, use of speech clichés, substitution of expectations, pun, etc. In the course of the study, we have found that one of the main components of communicative competence in the activities of a doctor is humour, which helps to reduce stress, improves mood, helps to resolve conflicts and form positive emotions of the patient.

The article analyses the problems of using black humour, which, along with its positive suggestibility, has a negative impact on the participants of medical interaction. The peculiarities of the correct use of black humour in medical communication are important in the context of the formation of doctors' communication skills and the level of their communication culture.

Key words: humour, medical humour, suggestive influence, medical discourse.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 06.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 02.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.111'42:070:32
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.34

Шугаєв А. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології та перекладу
Житомирського державного університету імені Івана Франка
https://orcid.org/0000-0002-0008-2259

ОЦІННА ЛЕКСИКА ЯК СПОСІБ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ПРЕЗИДЕНТА США ДЖО БАЙДЕНА В ЦИФРОВОМУ МЕДІАДИСКУРСІ США

Анотація. Статтю присвячено комплексному філологічному аналізу оцінної лексики як одного з ключових засобів формування іміджу президента США Джо Байдена в цифровому медіадискурсі США. Актуальність дослідження зумовлена трансформацією політичної комунікації в умовах цифровізації медіапростору, посиленням ролі онлайн-видань і соціальних платформ, а також зростанням суб'єктивізації та поляризації політичного мовлення. У центрі уваги перебуває аксіологічний вимір медіадискурсу та механізми мовного конструювання персоналізованого образу політичного лідера. Метою статті є виявлення та системний аналіз оцінної лексики як лінгвістичного інструмента формування іміджу Джо Байдена в цифровому медіадискурсі США, а також визначення її семантичних, прагматичних і дискурсивних характеристик. Теоретичну основу дослідження становлять положення політичної лінгвістики, медіалінгвістики, теорії оцінки, теорії мовленнєвих актів і когнітивно-дискурсивного підходу. У роботі застосовано методи лексико-семантичного, прагматичного, контекстуального та критичного дискурс-аналізу.

Емпіричний матеріал охоплює тексти провідних американських цифрових медіа різної ідеологічної орієнтації (The New York Times, Politico, The Wall Street Journal, The Week та ін.), присвячені президентству, виборчій кампанії та політичному спадку Джо Байдена. У ході дослідження встановлено, що оцінна лексика формує гібридний і динамічний імідж політика, поєднуючи позитивні оцінки досягнень, досвіду та лідерства з негативними й амбівалентними характеристиками, пов'язаними з віком, фізичним і когнітивним станом. Виявлено домінування стратегій вікової проблематизації, контрастивної легітимації та амбівалентної нормалізації. Особливу роль відіграє евфемістична та контекстуально зумовлена оцінна лексика, яка забезпечує імпліцитну дискредитацію без прямої мовної агресії. Зроблено висновок, що оцінна лексика в цифровому медіадискурсі США виконує інтерпретаційну, ідеологічну та маніпулятивну функції, виступаючи одним із провідних механізмів формування політичного іміджу в умовах інформаційного протиборства.

Ключові слова: оцінна лексика, імідж, медіадискурс, наратив, політична комунікація, іміджетворення.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Умови цифровізації медіапростору зумовлюють трансформацію політичної комунікації та посилення ролі мовних засобів у формуванні суспільних уявлень про політичних акторів. Цифровий медіадискурс США, представлений онлайн-виданнями, новинними платформами та соціальними мережами, характеризується високим рівнем суб'єктивізації, що актуалізує використання оцінної лексики як одного з провідних механізмів конструювання політичного іміджу. Особливо показовим у цьому аспекті є медіамовний образ 46-го президента США Джо Байдена, який формується в умовах політичної поляризації та інтенсивного інформаційного протиборства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. У сучасному науковому полі аналізують оцінні категорії (attitude) у політичних інтерв'ю Дональда Трампа та Джо Байдена, виявляючи різницю в характері оцінок (наприклад, емоційна vs. оцінка подій) [1, с. 176-193]. Окрім цього, розглядають іллокутивні мовленнєві акти у політичному дискурсі Джо Байдена, однак дослідження зосереджені переважно на прагматичному рівні комунікації і не передбачають системного аналізу оцінної лексики як окремої лінгвістичної категорії [2, с. 50]. Присвячують увагу стратегіям аргументації президента Байдена, але оцінна лексика трактується опосередковано через аргументативні стратегії без детального опису саме оцінних одиниць [3, с. 12].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на наявність численних праць, присвячених політичному дискурсу, медіалінгвістиці та лінгвістичній іміджелогії, проблема функціонування оцінної лексики в цифровому медіадискурсі США залишається недостатньо систематизованою. Зокрема, бракує комплексних філологічних досліджень, що виявляли б типи оцінних мовних засобів, їх прагматичний потенціал та роль у формуванні персоналізованого іміджу президента в умовах цифрової комунікації. Актуальність порушеної проблеми зумовлена необхідністю поглиблення теоретичних засад аналізу оцінності як дискурсивної категорії, а також потребою осмислення мовних механізмів впливу в сучасному політичному медіапросторі. Дослідження оцінної лексики як інструмента іміджетворення сприяє розвитку політичної лінгвістики, теорії медіадискурсу та критичного дискурс-аналізу, що становить важливе наукове завдання сучасної філології.

Формування мети статті. Метою статті є виявлення та системний аналіз оцінної лексики як лінгвістичного засобу формування іміджу президента США Джо Байдена в цифровому медіадискурсі США, а також визначення її семантичних, прагматичних і дискурсивних особливостей у процесі репрезентації політичного лідера.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Категорія оцінки посідає центральне місце в сучасних лінгвістичних дослідженнях, оскільки відображає аксіологічний вимір мовної картини світи та механізми вербалізації ціннісних орієнтирів мовця. У теоретичному осмисленні оцінки як лінгвістичного феномену сформувалось кілька концептуальних підходів, що представлені в працях західних та українських дослідників. Логіко-філософський підхід розглядає оцінку як результат ціннісно-орієнтованої інтерпретації дійсності, що передбачає порівняння об'єкта оцінки з ідеалізованим стандартом або нормою. Дж. Остін у праці «How to Do Things with Words» [4] обґрунтував перформативну природу оцінних висловлювань, показавши, що оцінка є не лише описом дійсності, а й мовленнєвою дією, що змінює комунікативну ситуацію. Дж. Серль у теорії мовленнєвих актів [5] класифікував оцінні висловлювання як різновид експресивів, що виражають психологічний стан мовця щодо певного стану справ.

Семантико-функціональний підхід акцентує увагу на аксіологічному компоненті семантики лексичних одиниць та граматичних конструкцій.

Ч. Стівенсон у праці «Ethics and Language» [6] розробив емотивістську теорію оцінки, згідно з якою оцінні судження виражають емоційне ставлення мовця та спрямовані на вплив на емоції адресата. Р. Хеар у книзі «The Language of

Morals» [7] обґрунтував прескриптивну функцію оцінних висловлювань, показавши їхню спрямованість на регулювання поведінки.

Когнітивно-дискурсивний підхід [8; 9] трактує оцінку як результат концептуалізації та категоризації дійсності крізь призму ціннісних установок мовної спільноти. Дж. Лакофф та М. Джонсон у фундаментальній праці «Metaphors We Live By» [8] показали, що оцінка часто ґрунтується на концептуальних метафорах, що структурують наше розуміння абстрактних понять через конкретні образи. З. Ковечеш у книзі «Metaphor and Emotion» [9] досліджував зв'язок оцінки з емоційними концептами та культурними моделями.

В українській лінгвістиці проблематику оцінки досліджували О. О. Селіванова [10], яка визначає оцінку як «компонент значення мовних одиниць, що відображає позитивне чи негативне ставлення мовця до об'єкта номінації на основі зіставлення його властивостей із нормою або ідеалом».

Оцінна лексика становить найчисельнішу групу мовних засобів вираження аксіологічних значень. Під оцінною лексикою розуміємо сукупність лексичних одиниць, що мають у своїй семантичній структурі оцінний компонент, який відображає схвальне чи несхвальне ставлення мовця до об'єкта номінації.

Семантична структура оцінної лексеми, за аналізом Дж. Ліча [11] та Дж. Лайонза [12], охоплює кілька взаємопов'язаних компонентів:

✓ Денотативний компонент (denotative meaning) – предметно-логічне значення, що відображає зв'язок слова з позамовною дійсністю та забезпечує референцію;

✓ Конотативний компонент (connotative meaning) – додаткові значеннєві відтінки (емоційні, експресивні, соціокультурні);

✓ Оцінний компонент (evaluative meaning) – аксіологічне значення, що виражає схвалення (approbation) або несхвалення (disapprobation), позитивну або негативну валентність;

✓ Прагматичний компонент (pragmatic meaning) – комунікативна інтенція мовця, спрямована на вплив на адресата, що включає іллокутивну силу та перлокутивний ефект.

У деяких лексемах оцінний компонент є ядерним елементом семантичної структури (visionary, incompetent, scandal, hero), в інших – периферійним, актуалізованим контекстом. Наприклад, слово elderly нейтральне в медичному контексті, але набуває негативних конотацій у політичному дискурсі, коли йдеться про здатність виконувати службові обов'язки.

У контексті президентства Джо Байдена, особливо напередодні виборів 2024–2025 років, медіа активно використовують емоційно заряджені слова для створення гібридного образу: з одного боку – «енергійного ветерана», з іншого – «вразливого старожила». Аналіз фрагменту медіатексту, присвяченого промові Байдена у Конгресі (State of the Union), ілюструє, як позитивна, негативна та амбівалентна лексика взаємодіють, формуючи сприйняття президента як компетентного, але вразливого лідера.

Оцінна лексика у статті журналу The Week «State of the Union: Did Biden silence his critics?» [12] переважно емоційно-образна, пов'язана з фізичним і психічним станом президента Байдена, та політично-ідеологічна, що відображає партійні наративи. Позитивна лексика домінує в описі промови як «перемоги», підкреслюючи силу та харизму: лексеми на кшталт «*engaged and vigorous*» (*енергійний і бадьорий*) та «*obliterating the notion*» (*що знищує уявлення*) контрастують з міфом про «декрепітність» президента, поширюваним Fox News і республіканцями. Байден зображується як гуморист і боєць: «*joked about his age*» (*жартував про свій вік*) та «*jabbed back at Republican hecklers*» (*контратакував республіканських крикунів*), а його мова – «*fiery*» (*запальна*), що додає образу вогню та життєвої сили. Цитата з газети The Wall Street Journal підсилює цей наратив: «*energy and focus*» (енергія та фокус), з висновком «*there's life in the old boy yet*» (*у старому хлопцеві ще є життя*), де амбівалентне «*old boy*» перетворюється на символ досвіду, а не слабкості.

Проте негативна лексика, типова для консервативних джерел, створює протилежний імідж – «*гнівного дідуся*», нездатного до раціонального лідерства. Фрази «*dementia-addled fool*» та «*incapable of completing the sentence*» безпосередньо роблять акцент на когнітивних здібностях, посилюючи стереотип «*Sleepy Joe*». Промова Байдена трактується як «*ranting*» (*вереск*) «*angry old man*» (*гнівного старого*), з акцентом на «*absurd moment*» (*абсурдний момент*) – наприклад, пропозицію будівництва пірсу в Газі, яку інтерпретують як популістський хід за голоси американців арабського походження.

Загалом, у фрагменті оцінна лексика формує гібридний імідж Байдена: позитивні елементи («*vigorous», «fiery*») спростовують негатив («*dementia-addled», «ranting*»), але амбівалентність («old boy», «hype») залишає простір для інтерпретацій, посилюючи поляризацію. У цифровому медіадискурсі США така стратегія сприяє вірусності, коли короткі фрази легко перетворюються на меми чи хештеги, впливаючи на громадську думку. Кількісний аналіз показує дисбаланс: близько 60% негативної/амбівалентної лексики проти 40% позитивної, що відображає домінування критичного наративу в передвиборчий період.

У цифровому медіадискурсі США 2025 року, після завершення президентства Джо Байдена, оцінна лексика продовжує

активно конструювати його імідж як політика, переважно через призму спадку – когнітивного занепаду та політичних помилок. Емпіричний матеріал з провідних видань (The New York Times, Politico) демонструє домінування негативної лексики, що формує образ «занепалого лідера»: *frail (кволий), impaired (обмежений), deceptive (обманливий)*. Позитивні елементи рідкісні та іронічні, амбівалентні з елементами жалю і трагедії. Такий вокабуляр поділяється на кілька категорій. Негативна оцінна лексика щодо віку та ментального стану: *decline/ declining (занепад, погіршення), diminished (зменшений, ослаблений), slipping /faltering (послаблення, хитання), slow, stiff gait (повільна, скута хода), frail/ physical fragility (крихкий, фізична слабкість), shaky/wobbly (хиткий, нестабільний), senile (старечий, недієздатний).*

Позитивна оцінна лексика щодо досягнень президента Джозефа Байдена охоплює економічні успіхи (*historic recovery, strongest recovery, unprecedented action, remarkable accomplishment*), лідерство (*restored the United States as anchor of free worl, unwavering support, championed, rallied the world*), досягнення (*signature achievement, crowning achievement, once-in-a-generation investment*).

У цифровому медіадискурсі США амбівалентна та евфемістична лексика відіграє ключову роль у «м'якому» конструюванні негативного іміджу президента Байдена, дозволяючи медіа уникати прямих звинувачень у віковій дискримінації, водночас підтримуючи критичний наратив. Ця лексика функціонує як своєрідний «подвійний код»: формально нейтральна або навіть позитивна, вона імплікує негативні конотації через контекст, іронію чи культурні асоціації. ЗМІ та політичні актори активно використовують евфемістичні конструкції для опису станів, які в безпосередньому формулюванні звучали б як діагнози або образи. Така лексика дозволяє говорити про проблему, формально не визнаючи її існування. Під час виступу на Міжнародній конференції ЛГБТК+-лідерів Байден мав труднощі з вимовою слова «America», що медіа охарактеризували як «*verbal stumble*», пом'якшуючи реальну серйозність ситуації.

«*Gaffes*» (*промахи, ляпи*) замість «*mental confusion*» (*розумова плутанина*). Байден сам у своїй книзі «Promise Me, Dad» (2017) назвав себе «*gaffe machine*» (*машиною для ляпів*), перетворюючи потенційну вразливість на частину свого «автентичного» образу.

Оцінна лексика в цифровому медіадискурсі США функціонує не лише як засіб експресивного коментування політичної реальності, а як системний інструмент іміджетворення, що інтегрує семантичні, прагматичні та ідеологічні виміри комунікації. На матеріалі репрезентації Джо Байдена простежується чітка тенденція до персоналізації оцінки, коли політичні процеси редукуються до характеристик індивідуального лідера, зокрема його віку, фізичного стану та когнітивних здібностей. Така редукція сприяє зміщенню фокусу з інституційної відповідальності на персональну, що є характерною рисою сучасного цифрового медіадискурсу.

Розвідка підтверджує, що оцінна лексика реалізується через кілька домінантних дискурсивних стратегій. По-перше, це стратегія вікової проблематизації, яка ґрунтується на актуалізації лексем із семантикою фізичної або ментальної слабкості та супроводжується евфемізацією або іронізацією. По-друге, стратегія контрастивної легітимації, за якої позитивні оцінки Байдена з'являються переважно в опозиції до Дональда Трампа або республіканського дискурсу загалом, що знижує автономність позитивного іміджу. По-третє, стратегія амбівалентної нормалізації, коли негативні ознаки подаються як «очікувані» або «неминучі», зменшуючи гостроту критики, але водночас закріплюючи її у свідомості адресата.

Особливу роль відіграє взаємодія оцінної лексики з жанровими особливостями цифрових медіа. У форматах онлайн-статей, аналітичних колонок та соціальних мереж оцінні одиниці часто функціонують як семантичні маркери клікабельності та вірусності, що зумовлює їхню стислу, метафоричну та емоційно насичену форму. Внаслідок цього навіть нейтральні або евфемістичні лексеми набувають підсиленої прагматичної сили, формуючи стійкі іміджеві кліше на кшталт «*Sleepy Joe*», «*aging leader*», «*experienced but frail president*».

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Таким чином, оцінна лексика в цифровому медіадискурсі США виконує подвійну функцію: з одного боку, вона слугує засобом інтерпретації політичної реальності, з іншого – інструментом символічної боротьби за домінування наративів. Імідж Джо Байдена формується як гібридний і динамічний конструкт, у якому позитивні аксіологічні значення досягнень та лідерства постійно вступають у конфлікт із негативними оцінками вікової вразливості та управлінських помилок. Саме ця напруга між схваленням і дискредитацією визначає специфіку оцінної лексики в сучасному американському цифровому медіапросторі.

Узагальнюючи результати дослідження, можна стверджувати, що оцінна лексика є ключовим лінгвістичним механізмом формування політичного іміджу в умовах цифрової комунікації, оскільки вона дозволяє поєднувати експліцитні та імпліцитні смисли, раціональну аргументацію та емоційний вплив. Перспективи подальших досліджень убачаються у кількісному корпусному аналізі оцінних лексем, зіставленні різних ідеологічних сегментів медіадискурсу, а також у порівняльному аналізі іміджевих стратегій інших політичних лідерів у цифровому середовищі.

Література:

1. Aljuraywi A., Alyousef H. Attitude categories in political interviews: A comparative analysis of Donald Trump's and Joe Biden's discourse. *Journal of Language and Linguistic Studies,* 2022, №18(3), 176-193.
2. Жмаєва О. О., Ткаченко Н. В. Іллокутивні мовленнєві акти у політичному дискурсі Джо Байдена. *Науковий журнал «Modern Philology»*. 2025. С. 48-55.
3. Ананько Н. С. Стратегії аргументації у політичному дискурсі Джо Байдена. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*. 2021. Том 24 № 1. С. 9-15.
4. Austin J. L. *How to Do Things with Words*. Oxford : Oxford University Press, 1962. 167 p.
5. Searle J. R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge University Press, 1969. 203 p.
6. Stevenson C. L. *Ethics and Language*. New Haven: Yale University Press, 1944. 354 p.
7. Hare R. M. *The Language of Morals*. Oxford: Clarendon Press, 1952. 206 p.
8. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago ; London : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
9. Kövecses Z. *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 223 p.

10. Селіванова О. О. *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
11. Leech G. *Semantics: The Study of Meaning*. 2nd ed. Harmondsworth: Penguin Books, 1981. 387 p.
12. Lyons J. *Linguistic Semantics: An Introduction*. Cambridge University Press, 1995. 356 p.
13. State of the Union: Did Biden silence his critics? *The Week*. 2024. URL: https://theweek.com/ (дата звернення: 05.12.2025).

Shuhaiev A. Evaluative Lexis as a Means of Constructing the Image of U.S. President Joe Biden in the U.S. Digital Media Discourse

Summary. The article presents a comprehensive philological analysis of evaluative lexis as one of the key linguistic mechanisms shaping the public image of U.S. President Joe Biden in the digital media discourse of the United States. The relevance of the study is обусловлена by the transformation of political communication in the context of media digitalization, the growing influence of online news platforms, and the increasing subjectivity and polarization of political language. Special attention is paid to the axiological dimension of media discourse and to the linguistic processes through which a personalized image of a political leader is constructed.

The aim of the article is to identify and systematically analyze evaluative lexis as a linguistic tool for constructing Joe Biden's image in U.S. digital media discourse and to determine its semantic, pragmatic, and discursive characteristics. The theoretical framework of the study draws on political linguistics, media linguistics, appraisal theory, speech act theory, and cognitive-discursive approaches. The research employs lexical-semantic, pragmatic, contextual, and critical discourse analysis methods.

The empirical material consists of texts from leading U.S. digital media outlets representing different ideological orientations (The New York Times, Politico, The Wall Street Journal, The Week) that focus on Biden's presidency, electoral campaigns, and political legacy. The analysis demonstrates that evaluative lexis constructs a hybrid and dynamic image of the politician by combining positive evaluations of leadership, experience, and political achievements with negative and ambivalent characterizations related to age, physical condition, and cognitive performance. The study identifies the dominance of age-related problematization, contrastive legitimation, and ambivalent normalization strategies. A significant role is played by euphemistic and context-dependent evaluative units that enable implicit delegitimization without explicit verbal aggression. It is concluded that evaluative lexis in U.S. digital media discourse performs interpretative, ideological, and manipulative functions, serving as a central mechanism in political image construction under conditions of contemporary information confrontation.

Key words: evaluative lexis, image, media discourse, narrative, political communication, image-making.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 12.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 11.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81'42:316.77
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.35

Ювковецька Ю. О.,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Державного торговельно-економічного університету
https://orcid.org/0000-0001-9212-6943

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙНОГО ТОНУ ВІЙНИ У СУЧАСНОМУ АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ МЕДІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу лінгвістичних механізмів передачі емоційного тону війни у сучасному медіадискурсі. У центрі уваги перебувають особливості емоційної вербалізації воєнної реальності через використання емоційно маркованої лексики та стилістичних засобів, що формують багатошаровий образ війни. Показано, що мовні ресурси не лише виконують інформативну функцію, повідомляючи про перебіг воєнних подій, але й активно конструюють емоційний простір страху, гніву, болю, співчуття та надії. Такий простір впливає на суспільну свідомість, сприяє формуванню колективної пам'яті та визначає способи інтерпретації воєнного досвіду. Окрему увагу приділено явищу неологізації війни, що проявляється у виникненні нових слів та словосполучень, які відображають специфіку сучасного воєнного досвіду та емоційного сприйняття. Нові мовні одиниці стають маркерами часу, фіксують унікальні реалії та емоційні реакції суспільства, створюючи своєрідний словник війни. У статті підкреслюється відмінність у відображенні емоційного тону війни у традиційному медіадискурсі та на соціальних платформах. Якщо класичні медіа тяжіють до формалізованих, стандартизованих мовних стратегій, що забезпечують об'єктивність та офіційність викладу, то соціальні мережі продукують більш емоційно насичені, спонтанні та індивідуалізовані вербальні форми. Це створює багаторівневий образ війни, де офіційний дискурс співіснує з особистими наративами та колективними емоційними реакціями, а також формує нові комунікативні практики. Водночас підкреслюється значення цифрових платформ як простору для вільного вираження емоцій та формування альтернативних інтерпретацій воєнної реальності. Дослідження демонструє, що сучасний медіадискурс війни є не лише джерелом інформації, але й потужним інструментом емоційного впливу, який визначає способи осмислення воєнної реальності та сприяє формуванню культурної пам'яті.

Ключові слова: лінгвістика війни, мова, війна, воєнний дискурс, неологізація війни, емоційний тон, емоційна вербалізація війни, емоційна лексика, мова медіа, медіа дискурс.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Лінгвістика війни являє собою нову міждисциплінарну галузь, яка досліджує, яким чином мова відображає, формує та інтерпретує події і дискурси, пов'язані з воєнними конфліктами. В Україні цей напрямок набув активного розвитку після 2014 року, а його значущість суттєво зросла з початком повномасштабного вторгнення в 2022 році. Ця галузь досліджує не лише лексику та стилістику, але й соціально-політичні функції мовлення в умовах війни. Ідея концепції «лінгвістики війни» в українському мовознавстві належить Юрію Дем'янчуку. У своїй статті «Лінгвістика війни: виникнення, концептуалізація та вектори розвитку» він визначив її як міждисциплінарний напрям, що зосереджується на аналізі мови у воєнному дискурсі. Одним із перших Юрій Дем'янчук систематично описав лінгвістику війни як окремий вектор мовознавства та виокремив воєнноцентризм – явище, за якого війна стає центральним чинником політичних і соціальних змін [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми. В Україні лінгвісти активно вивчають тему війни, зосереджуючи увагу на мовній свідомості, воєнних неологізмах та ролі мови у публічному просторі. Особливий акцент робиться на аналізі мовної поведінки українців у період повномасштабної війни, про що писала Олександра Малаш. У колективній монографії "Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика" обговорюються питання мовної політики, міжмовних відносин в умовах війни, а також впливу воєнних подій на розвиток мовної системи. Основними напрямами досліджень у сфері «лінгвістики війни» є: 1) Мовна політика й ідентичність: вплив війни на статус української мови та її використання; 2) Неологізація: поява нових слів та виразів, як-от "рашизм", "орки", "байрактар"; 3) Мовна поведінка: зміни в мовних практиках українців у побуті та медійному просторі; 4) Мовний активізм: роль громадськості у популяризації української мови як символу опору [2, с. 16].

Лінгвістика війни в Україні вже оформилася як окремий напрям, що об'єднує аналіз мови, політичних і суспільних процесів. У світі це явище також викликає значний інтерес, зокрема в контексті пропаганди, медіа та появи нових воєнних неологізмів. George Lakoff (США) – відомий когнітивний лінгвіст, що аналізує метафори війни, наприклад "*war on terror*" чи "*battle for freedom*" [3, с. 39]. Його підхід активно застосовується для вивчення українського воєнного дискурсу. Ruth Wodak (Австрія) – дослідниця критичного дискурс-аналізу й пропаганди. Її роботи щодо політичної риторики широко використовуються для аналізу російських і українських медійних текстів [4]. Paul Chilton (Велика Британія) – автор концепції «*security discourse*», досліджує, як мова створює відчуття загрози та мобілізує суспільство [5]. Його методологію застосовують у дослідженні повідомлень про війну в Україні. Стаття M. Lorinsz "*A corpus analysis of the representation of war in Ukraine in the international press*" аналізує висвітлення війни в Україні у світових ЗМІ [6]. У статті "*Russian invasion of Ukraine: analyzing linguistic means describing the enemy in*

Ukrainian media" розкривається, як українські медіа формують образ ворога через мовні ресурси – метафори, епітети та неологізми [7, с. 80]. Міжнародні дослідження демонструють, що війна в Україні стала глобальним лінгвістичним феноменом. Ця подія стимулювала появу нових слів, модифікувала медійну риторику та підтвердила, що мова може бути потужним інструментом у боротьбі.

Мета цієї дослідницької розвідки – визначити особливості мовної репрезентації та вербалізації емоційного тону війни у сучасному англомовному медійному дискурсі, а також з'ясувати роль лексичних, стилістичних та прагматичних засобів у формуванні емоційного впливу на аудиторію.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лінгвістика війни, як міждисциплінарна галузь, знаходить перетини з критичним дискурс-аналізом і дослідженнями пропаганди та інформаційних війн. Водночас цей термін остаточно закріпився саме завдяки українським дослідникам. Лінгвістика війни вивчає роль мови у воєнному дискурсі, аналізуючи, як війна не тільки породжує нові лексеми й форми спілкування, але й впливає на формування нових моделей державної ідентичності через мовні інструменти.

Основні аспекти лінгвістики війни:

1) Концептуалізація: як окрема галузь, лінгвістика війни сформувалася у XXI столітті. Вона інтегрує кілька ключових підходів: антропоцентризм (розглядає мову через призму людського досвіду), воєнноцентризм (розглядає війну як визначальний фактор соціально-політичних змін), функціоналізм (вивчає мову як інструмент ідеології та засіб комунікації).

2) Воєнний дискурс: Охоплює комплекс мовних практик, що виникають у контексті війни. До нього належать офіційні повідомлення, матеріали журналістики, елементи пропаганди, комунікація в соцмережах і навіть повсякденне спілкування. Мова війни не лише описує події, а й активно формує суспільні настрої та нові державні моделі. У сучасній лінгвістиці воєнний дискурс розглядається як специфічний вид комунікації, який має властиві йому мовні, стилістичні та прагматичні особливості. Це не лише передання фактів про бойові дії, але й емоційно-ідеологічна інтерпретація війни, що зумовлює вплив на колективну свідомість. Основні риси воєнного дискурсу визначатимуть його характер і вплив на мовне середовище. Тематика воєнного дискурсу об'єднує такі ключові аспекти, як війна, бойові дії, окупація, спротив, героїзм і втрати [8, с. 46]. У ньому переплітаються метафори, лозунги та неологізми, зокрема "рашизм", "орки" або "Київ незламний", які підсилюють емоційність висловлювань і додають їм ідеологічного забарвлення. Цей дискурс чітко розділяє "своїх" і "чужих", акцентуючи на єдності та протистоянні ворогу. Його основна мета – мобілізація суспільства через заклик до згуртованості й спільного опору. Воєнний дискурс активно поширюється через новинні платформи, соціальні мережі та офіційні заяви, забезпечуючи широку медійну підтримку. Цей тип комунікації – це не просто слова про війну, а цілий простір, де мовні засоби служать інструментом боротьби, мотивації та формування колективної ідентичності. Він поєднує у собі факти, емоції та ідеологію, створюючи багатогранний образ війни у свідомості людей.

3) Окрему роль у воєнному дискурсі відіграє неологізація – процес виникнення нових слів і виразів під впливом воєнних реалій. Наприклад, такі українські неологізми, як "рашизм", "байрактар" або "паляниця", не лише відображають сучасну дійсність, але й стають знаковими символами певних подій чи явищ. Цей процес демонструє розвиток мови у відповідь на драматичні обставини, слугуючи відображенням складного історичного моменту [9]. Таким чином, неологізми є не тільки свідченням мовної динаміки, а й виявленням унікальних культурно-соціальних змін.

Основні риси неологізації війни охоплюють:

– Швидкість появи: нові слова утворюються практично миттєво як реакція на актуальні події.

– Емоційна насиченість: більшість воєнних неологізмів мають яскраво виражений емоційний заряд.

– Роль медіа та соцмереж: платформи, такі як Twitter, Telegram, TikTok, значно прискорюють поширення нових термінів.

– Міжнародний контекст: деякі українські воєнні неологізми інтегруються у глобальний дискурс (наприклад, *rashism, Bayraktar*).

Отже, неологізація війни є мовною реакцією суспільства на реалії воєнного часу, у якій події трансформуються в слова, а слова набувають значення символів. Українські воєнні неологізми зазвичай характеризуються емоційно-експресивним характером і формуються в побутовому чи медійному просторі. Натомість англомовні терміни часто мають аналітичну або концептуальну спрямованість, впливаючи на політичну науку й міжнародні відносини. Разом ці явища створюють багатий шар «мови війни», що одночасно відображає емоції та стратегічне мислення.

Мова як цінність у часи війни набуває особливої ваги, стаючи символом національної ідентичності та важливим елементом безпекового дискурсу. Вона відіграє ключову роль у згуртуванні суспільства та боротьбі з інформаційними загрозами. У військових умовах мова отримує певний мілітарний зміст та стає невід'ємною частиною національних інтересів. Лінгвістика війни виходить далеко за межі аналізу слів чи текстів. Це вивчення того, як мова може слугувати зброєю, сприяти мобілізації, спричиняти суспільну єдність, формувати нові смисли й визначати культурну ідентичність під час воєнних конфліктів.

Війна як складне соціально-політичне явище завжди знаходить своє відображення в медійному дискурсі. Мова медіа стає інструментом не лише для передачі інформації, але й для формування емоційного настрою суспільства. Вербальні засоби, такі як слова, вирази та стилістичні прийоми, слугують маркерами емоційності. Вони здатні мобілізувати чи консолідувати суспільство або, навпаки, провокувати тривогу та страх. У контексті війни вербальні засоби, що формують емоційний настрій у медіа, виконують кілька ключових функцій:

– Мобілізаційну: спонукають до дій і підтримують армію та державу.

– Консолідаційну: створюють відчуття єдності через використання спільних символів і образів.

– Психологічну: впливають на емоційний стан громадян, підтримуючи їхній моральний дух.

– Інформаційну: забезпечують не лише передачу фактів, але й підсилюють їх емоційним контекстом [10].

Емоційний тон війни є сукупністю мовних і стилістичних засобів, що формують емоційне сприйняття воєнних подій у суспільстві. Він передає не лише факти, але й почуття, настрої та психологічний стан людей у період війни. Для позначення мовного вираження емоційних переживань під час війни

доречно використовувати термін емоційна вербалізація війни. Емоційна вербалізація війни означає процес передачі та вираження емоцій, викликаних воєнними подіями, через мовні засоби. З іншого боку, це механізм, за допомогою якого мова перетворює події війни на емоційно забарвлені повідомлення, здатні впливати на свідомість і почуття людей. Характерними рисами емоційної вербалізації війни є:

1. Лексичні засоби

• Емоційно забарвлена лексика: слова на позначення агресії (“окупанти”, “загарбники”), героїзму (“захисники”, “герої”), трагізму (“жертви”, “руїни”).

• Метафоризація: війна часто описується через метафори стихії (“буря війни”), хвороби (“вірус агресії”), або катастрофи (“чорна хмара”).

• Епітети та оцінні маркери: “жорстокий напад”, “сміливa оборона” – створюють аксіологічні акценти.

2. Синтаксичні засоби

• Риторичні запитання: “Хто зупинить агресора?” – підсилюють емоційний вплив.

• Еліпсис та вигуки: “Ніколи знову!”, “Стій!” – концентрують увагу на ключових емоційних моментах.

• Повтори: “Ми вистоїмо. Ми переможемо.” – формують ритм і підсилюють переконливість.

3. Дискурсивні стратегії

• Пропагандистські кліше: використання сталих формул (“слава Україні”, “ворог буде знищений”) для мобілізації.

• Наративи героїзму та жертви: створюють образи “своїх” і “чужих”, підкреслюють моральну правоту [11].

• Емоційна поляризація: чітке розділення на позитивні та негативні образи, що формує суспільну позицію.

4. Цифровий простір сьогодні об’єднує текстові та візуальні засоби у сучасних комунікаційних платформах, таких як соціальні мережі та онлайн-видання. Меми, хештеги й слогани стають новими інструментами емоційного вираження подій, зокрема війни.

Емоційна вербалізація війни – це мовна стратегія, що перетворює воєнний дискурс на емоційно забарвлений, впливаючи на суспільну свідомість і формуючи певне уявлення про війну.

Схема емоційної вербалізації війни:

1. Агресивна:

Мета полягає у створенні образу ворога та пробудженні почуття гніву. • Засоби досягаються через використання негативної лексики та метафор, спрямованих на дегуманізацію..

• Приклади:

o “Жорстокі загарбники нищать наші міста.”

o *“The ruthless invaders continue their assault on civilian areas.”*

2. Героїчна

• Мета: підкреслити мужність, стійкість, патріотизм.

• Засоби: епітети, повтори, лозунги.

• Приклади:

o “Наші захисники стоять непохитно.”

o *“Brave defenders stand firm against overwhelming odds.”*

3. Трагічна

• Мета: викликати співчуття, показати біль і втрати.

• Засоби: слова на позначення руйнування, втрат, страждання.

• Приклади:

o “Родини розділені, міста лежать у руїнах.”

o *“Families torn apart, cities reduced to rubble.”*

4. Мобілізаційна

• Мета: закликати до єдності та дії.

• Засоби: лозунги, повтори, вигуки.

• Приклади:

o “Ми вистоїмо. Ми переможемо.”

o *“We will resist. We will prevail.”*

Представимо аналіз того, як емоційна вербалізація війни проявляється у різних типах медіа – традиційних та соціальних порівняння медіа:

Традиційні медіа (телебачення, газети, офіційні сайти)

• Тон стає більш врівноваженим: журналісти прагнуть поєднувати факти з емоційністю, щоб зберегти довіру своєї аудиторії..

• Приклади:

o Заголовки типу *“Ukraine defends its cities amid relentless attacks”* (BBC) – трагічний + героїчний тон.

o *“Russia’s brutal war has left towns in ruins, but resistance remains unbroken”* (The Guardian) – трагічний + мобілізаційний тон.

Головною функцією є донесення інформації та одночасна підтримка морального духу суспільства.

Соціальні платформи, такі як Twitter, Telegram і TikTok, відіграють ключову роль у цьому процесі. Для них характерний більш емоційний та експресивний стиль: використовуються меми, слогани, неологізми (наприклад, «рашизм» чи «орки»). Приклади: Повторювані лозунги: «Ми вистоїмо. Ми переможемо.» Візуальні меми, де «Bayraktar» виступає символом перемоги. Основна мета – мобілізувати аудиторію, створити відчуття єдності та оперативно поширювати емоційно насичені повідомлення.

Отже, можна зробити висновок, що традиційні медіа обережніше комбінують емоційний тон зі збереженням балансу між фактами та почуттями, тоді як соціальні платформи тяжіють до максимального емоційного впливу. Вони часто використовують агресивну чи мобілізаційну риторику для досягнення швидкого результату. У поєднанні ці два підходи формують багатовимірний дискурс: від офіційного інформування до емоційної мобілізації. Мова війни в медіа слугує не тільки засобом комунікації, а й значущим інструментом формування суспільної свідомості. Наведемо приклади вербальних засобів вираження емоційного тону війни:

- Емоційно насичена лексика із високо оцінним змістом і впливом.

• Aggression**:** *“The ruthless invaders continue their assault on civilian areas.”*

• Heroism**:** *“Brave defenders stand firm against overwhelming odds.”*

• Tragedy**:** *“Families torn apart, cities reduced to rubble.”*

Метафоричні засоби (війна описується через образи стихії, хвороби чи катастрофи**):**

• *“The storm of war sweeps across the nation.”*

• *“The virus of aggression spreads beyond borders.”*

• *“A dark cloud hangs over Europe.”*

Синтаксичні прийоми:

• Риторичне запитання**:** *“How long can the world remain silent?”*

• Вигуки та еліпсис**:** *“Never again!”* / *“Stand strong!”*

• Повтори**:** *“We will resist. We will prevail.”*

Дискурсивні стратегії:

• Пропагандистські кліше**:** *"Glory to the heroes!"*

• Наративи героїзму**:** *"Ordinary citizens became extraordinary warriors."*

• Емоційна поляризація**:** *"They bring destruction, we bring hope."*

Таким чином, англійськомовні приклади яскраво демонструють, як медіа застосовують слова та синтаксис для формування емоційного забарвлення війни. Це емоційне забарвлення виступає механізмом, за допомогою якого мова перетворює сухі факти на впливові емоційні повідомлення, здатні формувати суспільну свідомість.

Емоційний тон війни є не просто набором слів, а важливою стратегією впливу на суспільну свідомість [12, с. 146]. Агресивний тон створює чіткий образ ворога. Героїчний підтримує моральний дух та впевненість. Трагічний викликає співчуття й емпатію до постраждалих. Мобілізаційний має здібність об'єднувати людей і закликати їх до спільних дій.

Медіадискурс війни формується завдяки ретельному вибору слів, стилів і візуальних матеріалів, які впливають на спосіб сприйняття суспільством певних подій [13, с. 513]. Причому українські та міжнародні медіа комбінують агресивний, героїчний, трагічний і мобілізаційний тони залежно від тематики. У цьому контексті слід виділити способи комбінації емоційних тонів:

Українські медіа: Трагічний тон виконує роль акцентування на втраті та руйнуванні. Наприклад, надається увага тому, як журналісти знаходять баланс між потребою інформувати та ризиком травмувати аудиторію, при цьому передаючи емоційну сутність подій. Мобілізаційний тон часто проявляється через гасла та повтори на кшталт «Ми вистоїмо. Ми переможемо.» для підтримання оптимістичного настрою. Агресивний тон активно використовується для демонізації ворога через метафори та нашумілі терміни, такі як «орки» чи «загарбники». Традиційні медіа, такі як газети та телебачення, прагнуть дотримуватися балансу між нейтральністю та емоційною подачею. Однак у висвітленні бойових тем їхній тон значно емоційніший.

Аналіз заголовків новин BBC продемонстрував характерну особливість їхнього змісту – поєднання трагічного та героїчного емоційного забарвлення. Наприклад, заголовок "*Ukraine defends its cities amid relentless attacks*" одночасно висвітлює трагічність ситуації (атаки) і героїчність дій оборонців. Інший приклад – "*Families flee as missiles strike residential areas*", де акцент робиться на стражданнях цивільного населення, повністю занурюючи читача у трагічний контекст. Аналітика за допомогою IBM Watson Tone Analyzer підтвердила високий рівень емоційної насиченості заголовків, особливо при висвітленні подій, пов'язаних з жертвами серед мирного населення і героїчною боротьбою за незалежність. Контент-аналіз матеріалів

The Guardian вказує на часте використання політизованого тону, який при цьому органічно доповнюється емоційними акцентами для розкриття гуманітарного виміру війни. Заголовок "*Russia's brutal war has left towns in ruins, but resistance remains unbroken*" вдало поєднує трагічний елемент (руїни і жертви) із героїчним настроєм (незламність спротиву). А у фразі "*The invasion is not only a military assault, it is a war on identity*" активно звучить мобілізаційний тон, наголошуючи на боротьбі за культурну самобутність. Статті про Україну часто використовують комбінацію трагічного образу (руїни, загибель) із мобілізаційними закликами, що спрямовані на підтримку міжнародної спільноти.

Соціальні мережі. Як показують дослідження, Telegram-канали мають більш емоційно насичений контент порівняно з традиційними ЗМІ. Вони активно застосовують емоційно забарвлену лексику, яскраві зображення й риторичні прийоми. Таким чином, можна зробити висновок, що медіа активно комбінують різні емоційні тони у висвітленні подій:: трагічний + героїчний (для підкреслення одночасно втрат і стійкості), агресивний + мобілізаційний (для створення образу ворога та заклику до дії). Така комбінація забезпечує ефективний вплив на аудиторію, поєднуючи інформування з емоційною мобілізацією. Завдяки цьому створюється багатошаровий дискурс, що одночасно інформує аудиторію, викликає емоції та спонукає до активних дій. Вербальне вираження емоційного тону війни в українському медійному дискурсі слугує важливим інструментом для формування суспільної свідомості та активізації громадян. Мова медіа не просто передає інформацію про хід бойових дій, але й значно впливає на емоційний стан аудиторії, формуючи складний та багатогранний образ війни.

Висновок. Дослідження показує, що війна у вербальному дискурсі постає не лише як факт реальності, а й як емоційно забарвлений феномен. Мовні засоби формують особливий емоційний тон, який впливає на сприйняття подій суспільством. Вербальні конструкції не просто описують воєнні дії, а й створюють психологічний простір страху, гніву, співчуття чи надії. Таким чином, емоційний тон війни є результатом цілеспрямованого використання мовних ресурсів, які виконують функцію не лише інформування, але й мобілізації, консолідації та формування колективної пам'яті. Це підтверджує, що мова у воєнному дискурсі виступає потужним інструментом впливу на суспільну свідомість.

Література:

1. Дем'янчук Ю. І. Лінгвістика війни як нова лінгвосинергетична галузь: відповіді на виклики часу. Львів : Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, 2024. DOI: https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2024.309607

Таблиця 1

Емоційні тони війни

Тип тону	Характеристика	Приклад українською	Приклад англійською
Агресивний	Використання різко негативної лексики, демонізація ворога	"Жорстокі загарбники нищать наші міста."	*"The ruthless invaders continue their assault on civilian areas."*
Героїчний	Підкреслення мужності, стійкості, патріотизму	"Наші захисники стоять непохитно."	*"Brave defenders stand firm against overwhelming odds."*
Трагічний	Акцент на втраті, руйнуванні, стражданні	"Родини розділені, міста лежать у руїнах."	*"Families torn apart, cities reduced to rubble."*
Мобілізаційний	Заклик до дії, єдності, спротиву	"Ми вистоїмо. Ми переможемо."	*"We will resist. We will prevail."*

2. Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика : колективна монографія / за ред. Б. М. Ажнюка ; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Українське бюро лінгвістичних експертиз НАН України. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2024. 616 с.
3. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
4. Wodak R. Language, Power and Ideology: Studies in Political Discourse. Amsterdam : John Benjamins, 1989. 288 p.
5. Chilton P. Language, Space and Mind: The Conceptual Geometry of Linguistic Meaning. Cambridge : Cambridge University Press, 2014. 320 p.
6. Lorinsz M. A corpus analysis of the representation of war in Ukraine in the international press. The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching. 2022. № 96. С. 65–78. DOI: 10.26565/2786-5312-2022-96-08.
7. Krouglov A. Russian invasion of Ukraine: analyzing linguistic means describing the enemy in Ukrainian media. The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series: Foreign Philology. Methods of Foreign Language Teaching. 2022. № 96. С. 79–92. DOI: 10.26565/2786-5312-2022-96-09.
8. Ажнюк Б. М. Мовна політика України в умовах російської збройної агресії та вимоги Європейської хартії регіональних або міноритарних мов. Мова і війна: динаміка мовної системи і мовна політика : колективна монографія / за ред. Б. М. Ажнюка. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2023. С. 45–62.
9. Фоміна Н. Д. Війна, що змінила мову: семінарські матеріали. Кафедра української мови, літератури та культури КПІ. Київ, 2023. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://kumlk.kpi.ua/2023/11/13/науково-методичний-семінар-війна-що/ (kumlk.kpi.ua in Bing) (дата звернення: 25.12.2025).
10. Вишневська Г. Військова лексика у мові сучасного художнього твору: функціональний аспект. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Літературознавство. 2021. С.45-52.
11. Albota S. Linguistic and semantic representation of the WAR concept by phraseological units. Proceedings of the CEUR Workshop. Vol. 3608, Paper 27. Lviv Polytechnic National University, 2023. URL: https://ceur-ws.org/Vol-3608/paper27.pdf (дата звернення: 17.12.2025).
12. Ellison C. Battling for linguistic freedom amidst the Ukraine–Russia war. Journal of Language and Politics. 2024. Vol. 23, № 2. С. 145–162.
13. Melnyk S. The war in the language and in the language activities of the Ukrainians. Slavic Review. 2023. Vol. 82, № 3. P. 512–530.

Yuvkovetskaya Yu. Verbalization of the Emotional Tone of War in the Contemporary English-Language Media Space

Summary. The article is devoted to a comprehensive analysis of the linguistic mechanisms of conveying the emotional tone of war in contemporary media discourse. The focus is placed on the features of emotional verbalization of wartime reality through the use of emotionally marked vocabulary and stylistic devices that shape a multilayered image of war. It is demonstrated that linguistic resources not only perform an informative function by reporting on the course of military events, but also actively construct an emotional space of fear, anger, pain, compassion, and hope. Such a space influences public consciousness, contributes to the formation of collective memory, and determines the ways of interpreting wartime experience. Special attention is paid to the phenomenon of war-related neologization, manifested in the emergence of new words and expressions that reflect the specificity of modern wartime experience and emotional perception. These new linguistic units become markers of time, capturing unique realities and emotional reactions of society, thereby creating a distinctive vocabulary of war. The article emphasizes the difference in representing the emotional tone of war in traditional media discourse and on social platforms. While classical media tend to rely on formalized and standardized linguistic strategies that ensure objectivity and official presentation, social networks produce more emotionally saturated, spontaneous, and individualized verbal forms. This results in a multilayered image of war, where official discourse coexists with personal narratives and collective emotional reactions, simultaneously shaping new communicative practices. At the same time, the significance of digital platforms is highlighted as spaces for free emotional expression and the formation of alternative interpretations of wartime reality. The study demonstrates that contemporary media discourse of war is not only a source of information but also a powerful instrument of emotional influence, which defines the ways of comprehending wartime reality and contributes to the formation of cultural memory.

Key words: linguistics of war, language, war, war discourse, war neologization, emotional tone, emotional verbalization of war, emotional vocabulary, media language, media discourse.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 31.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 28.11.2025
Дата публікації: 31.12.2025

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.111.09(73)(092)
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.36

Берчук Ю. В.,
аспірант кафедри української літератури та теорії літератури
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
https://orcid.org/0009-0001-1529-2152

ПИТАННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ОСМИСЛЕННІ ТОМАСА СТЕРНЗА ЕЛІОТА

Анотація. Пропонована розвідка присвячена аналізу поглядів англо-американського письменника-модерніста та літературознавця Томаса Стернза Еліота на питання літературної традиції. Констатовано, що проблема літературної традиції належала до кола тих наукових тем, які хвилювали митця і дослідника літератури впродовж усього життя – вона згадується практично у кожній його праці. Зазначено, що в українській науці про літературу окремі аспекти осмислення Томасом Стернзом Еліотом художньої традиції висвітлювали Лариса Статкевич та Галина Чумак, проте це питання все ще потребує всебічного ґрунтовного вивчення. У зв'язку із цим у статті розглянуто такі теоретико-літературні роботи англо-американського дослідника, як «Традиція та індивідуальний талант» ("Tradition and Individual Talent"), «За чужими богами» "After Strange Gods"), «Призначення поезії та призначення критики» (The Use of Poetry and the Use of Criticism"), «Ідеальний критик» ("The Perfect Critic"). Зроблено висновок, що наукові погляди Томаса Стернза Еліота на літературну традицію впродовж його активної літературознавчої діяльності не залишалися незмінними й зазнали еволюції (разом із його відомою концепцією деперсоналізації) у напрямі визнання важливості індивідуального досвіду та суб'єктивних емоцій і переживань. Якщо говорити про певні конкретні художні традиції, то в англійській літературі Томас Стернз Еліот найбільше шанував метафізичну поетичну школу й уважав, що сучасна йому лірика має повернутися до традицій метафізиків та шукати натхнення у їхній творчості. Щоправда, порівняно з віршами Джона Донна та його послідовників, новітня англійська поезія мусить бути ще складнішою, оскільки у двадцятому столітті є значно більше різного роду імпульсів, які впливають на літературну творчість, ніж це було у столітті сімнадцятому.

Ключові слова: «За чужими богами», «Ідеальний критик», «Призначення поезії та призначення критики», «Традиція та індивідуальний талант», літературна традиція, Томас Стернз Еліот.

Постановка проблеми. Питання літературної традиції належало до кола тих теоретичних проблем, які хвилювали Томаса Стернза Еліота впродовж усього життя. Воно згадується практично у кожній науковій праці англо-американського письменника й дослідника літератури. Йому також присвячено окремий есей – «Традиція та індивідуальний талант», написаний у 1919 р.

Формування мети статті. Метою пропонованої статті є аналіз літературознавчих поглядів Т. С. Еліота на літературну традицію у їхньому розвитку та взаємозв'язку із низкою інших важливих теоретичних положень дослідника, таких як, наприклад, концепція деперсоналізації чи протиставлення класицизму й романтизму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науці про літературу окремі аспекти осмислення Т. С. Еліотом художньої традиції висвітлювали Лариса Статкевич [1] та Галина Чумак [2]. Їхні дослідження були враховані у нашій розвідці, проте порушене питання все ще потребує, на наш погляд, всебічного ґрунтовного вивчення.

Виклад основного матеріалу. В есеї «Традиція та індивідуальний талант» Т. С. Еліот наполягає та тому, що «жоден поет, жоден митець не має повного значення сам по собі. Його значення, його оцінка визначаються через зіставлення з померлими поетами та митцями» [3, с. 15]. Літературознавець не говорить про традицію, обмежену попередніми поколіннями чи певною культурою, а наголошує, що вона охоплює всю літературу – від першого написаного слова до сучасності.

Найбільш важливим елементом традиції є, за Т. С. Еліотом, відчуття історії. Воно «майже незамінне для кожного, хто хоче продовжувати бути поетом після двадцяти п'яти років» [3, с. 14]. Дослідник літератури пояснює: «історичне відчуття зумовлює сприйняття не лише минулого як минулого, але і як теперішнього; відчуття історії змушує людину писати <…> з враженням, що вся література Європи від Гомера, включно з літературою його власної країни, має одночасне існування й утворює одночасний ряд» [3, с. 14].

Вже згадувана українська науковиця Л. Статкевич розтлумачує це твердження так: «поет, переконаний Еліот, звертаючись до початків первісної культури, виявляє в них усталені мотиви, характерні і для його власної епохи. Адже те вічне, яке закладено в минулому, робить його адекватним сучасному. Вічне в літературі минулого – це те, що є істотним для наступних літературних епох. У кожній епосі воно ніби повертається іншою стороною, відкриваючи для письменника не використані його попередниками можливості. Очевидно, що для Еліота перспективи розвитку має лише та епоха, яка здатна сприймати традицію» [1, с. 134].

У своїх оригінальних роздумах про літературну традицію Т. С. Еліот надихався концепцію часу французького філософа Анрі Бергсона, який стверджував, що «потік часу є реальністю, а речі, які ми вивчаємо, є речами, які тривають. Це правда, що в цій триваючій реальності ми обмежені миттєвими переглядами» [4, с. 363]. Для розуміння Еліотової концепції літературної традиції важливо по-бергсонівськи тлумачити час як потік, що конструює реальність. Поняття про минуле як час-

тину теперішнього може бути потрактоване в літературознавця у спосіб, який А. Бергон пропонує у своїй «Творчій еволюції»: «В реальності минуле збережене само собою, автоматично. У своїй повноті, можливо, воно настає у кожній миті; все, що ми відчули, думали і прагнули з найранішого дитинства, є тут, схилилося над теперішнім, яке ось-ось приєднається [до минулого], тиснучи на портали свідомості, яка хотіла би залишити його назовні» [4, с. 5].

Т. С. Еліот застосовує філософію французького мислителя, коли описує відчуття часу у традиційного письменника, наголошуючи, що літературна традиція також є своєрідним потоком, який потрібно чітко усвідомлювати. І оскільки наша свідомість «хотіла би залишити його назовні», відчуття історії не є успадкованим, отриманим автоматично, а становить результат важкої праці. Більше того – митцеві потрібно розуміти, що нове мистецтво одразу постає як частина традиції, певним чином трансформуючи її. За Т. С. Еліотом, «існуючий ряд є завершеним доти, доки не з'явилася нова праця <…>, після з'яви нового весь існуючий ряд має бути змінений; зв'язки, пропорції, цінність кожної праці у стосунку до цілого змінюються» [3, с. 15]. Це означає, що мистецтво витікає з традиції як її частина, а традиція є динамічним процесом, що підлягає змінам. Г. Чумак у цьому контексті звертає увагу на те, що, хоча, з одного боку, такою «монолітною традицією, що передається через покоління і оновлюється відповідно до вимог часу» [2, с. 81] підміняється в Т. С. Еліота справжній прогрес, з іншого – «динамічне поєднання старого і нового дозволяє зберегти консервативність традиції попри всі бурхливі соціальні зрушення і культурні потрясіння» [2, с. 81].

Зауважимо, що Т. С. Еліот інкорпорує у свою літературознавчу теорію не лише Бергсонові філософські постулати. Окрім відчуття часу як властивості людського розуму, зустрічаємо у нього також ідеї одночасності та вічності як властивостей літературної традиції, чого, зрозуміло, не було у французького філософа. Натомість ці ідеї близькі до філософії Ф. Х. Бредлі, який був науковим керівником дисертації Т. С. Еліота. У «Призначенні критики» останній пояснює поняття традиції так: «Я думав про літературу тоді і я думаю про неї зараз, про світову літературу, про літературу Європи, про літературу окремої країни не як про колекцію того, що написано індивідами, а як про «органічне ціле», як про системи, у взаєминах із якими та лише у зв'язках із якими індивідуальні твори літературного мистецтва і твори окремих митців набувають свого значення» [5, с. 68]. Як цілком слушно зауважує Ричард Шустерман, «така спільність традиції виходить за межі окремої свідомості будь-якої особистості чи вузької групи, а тому пропонує поняття чогось об'єктивного поза нами» [6, с. 39]. Традиція є як у часі, так і поза часом – вона виходить за межі мислення індивіда і водночас породжує у ньому прагнення стати її органічною частиною.

У 1933 р. Т. С. Еліот дещо переглянув свої думки, висловлені в «Традиції та індивідуальному таланті», у роботі під назвою «За чужими богами», де не лише його концепт літературної традиції зазнав певного роду модифікації, але й низка інших теоретичних положень.

Стосовно роботи «Традиція та індивідуальний талант» літературознавець зазначає, що він у ній «протягом останніх п'ятнадцяти років виявив або звернув увагу на деякі незадовільні фрази та принаймні одну більш ніж сумнівну аналогію» [7, с. 15]. Найважливіший «зсув» у новому потрактуванні традиції Т. С. Еліотом полягає у розширенні значення цього поняття: «Традиція – це не виключне і навіть не переважне дотримання певних догматичних переконань; ці вірування набули своєї живої форми в процесі формування традиції. Те, що я маю на увазі під традицією, включає в себе всі ті звичні дії, звички та звичаї, від найважливішого релігійного обряду до нашого традиційного способу вітання з незнайомцем, що представляють кровну спорідненість одного народу, який живе на одній території» [7, с. 18]. Т. С. Еліот особливо наголошує на тому, що традиція є динамічним явищем, яке стосується суспільства загалом і пов'язане не лише з хорошим, але й із поганим [7, с. 18 – 19]. Розвиток літератури, а відтак літературна традиція не можуть бути ізольовані від загального суспільного розвитку, тому Т. С. Еліот пише: «несправедливо судити індивіда за те, що актуальне для цілого суспільства» [7, с. 24].

Те, що у роботі «За чужими богами» традиція набуває ширшого значення, ніж у «Традиції та індивідуальному таланті», є не лише наслідком різниці між старим та новим її розумінням. У цій праці Т. С. Еліот доходить висновку, що «традиції самої по собі не є достатньо; вона мусить бути постійно критикована та оновлювана під наглядом того, що я називаю ортодоксією» [7, с. 62]. Причина в тому, що, як уже зазначалося, традиція може містити у собі як хороші, так і погані речі. У розумінні Т. С. Еліота традиція співвідноситься радше із несвідомим, тоді як ортодоксія пов'язана зі свідомістю та розумом. Опозицією до ортодоксії є єресь, визначальною рисою якої є те, що вона не заперечує правду загалом, а лишень акцентує якусь її частину та відмовляється від решти і як результат – «схильна мати спокусливу простоту, прямо і переконливо звертатися до інтелекту та емоцій і бути в цілому більш правдоподібною, ніж правда» [7, с. 25]. І хоча літературознавець і застосовує тут теологічні терміни, однак підкреслює, що «традиція та ортодоксія повинні розумітися не ідентично з аналогічними термінами у теології» [7, с. 31].

Т. С. Еліот відзначає, що «контраст єресі та ортодоксії має певну аналогію з більш звичним протиставленням романтизму та класицизму» [7, с. 25]. Напруга між цими літературними напрямами є ще однією важливою літературознавчою проблемою, що розробляється у більшості його праць. Назагал, Т. С. Еліот відстоював антиромантичні погляди. Однією з найбільших помилок романтизму, на його думку, було те, що романтики бачили «найвище добро у найвищому хвилюванні» [7, с. 5]. Емоції, неконтрольовані розумом, літературознавець не міг прийняти. Т. С. Еліот також підкреслював той факт, що романтизм і класицизм не були позбавлені політичного забарвлення. Перший, на його погляд, був пов'язаний із лібералізмом, тоді як другий вимагав інституційності [7, с. 6]. У мистецтві літературознавець проголошує романтизм знаком авторської, а також читацької незрілості. Романтична поезія належить, на його переконання, до того часу, коли читачі починають насолоджуватися віршами як такими, проте ті з них, які є справді зрілими, швидко це переростають.

Ідея Т. С. Еліота про те, що емоція стає точною і визначеною лише завдяки інтелекту, тісно пов'язана з його концепцією деперсоналізації, розгорнутою у другій частині есею «Традиція та індивідуальний талант». Згідно з автором, дотримання традиції вимагає певної дистанції між особистістю митця та її художнім вираженням. Це дистанціювання утворює різкий кон-

траст до романтичної естетики, яка наголошувала на особливій важливості індивідуального, особистих емоцій і почуттів та їхнього відображення у мистецтві.

Власне кажучи, ідея про звільнення від суб'єктивних емоцій як запоруку досягнення вищих цінностей не є новою. У філософії платоніків і стоїків свобода від емоцій, іншими словами апатія, є тим, що робить людину відкритою до осягнення божественного. Едвард Павліч із цього приводу зазначає, що завдяки деперсоналізації «письменник отримує доступ до ширшого досвіду та емоцій, які не можуть бути отримані з індивідуальної перспективи» [8, с. 195]. Саме тому Т. С. Еліот розглядає деперсоналізацію як вищу сходинку мистецького розвитку, що вказує на зрілість як поета, так і читача.

Літературознавець описує процес деперсоналізації за допомогою аналогії з каталізатором. Якщо ми помістимо платину в спеціальну камеру, що вже містить кисень і діоксид сірки, то отримаємо сірчану кислоту. Платина при цьому не зазнає жодних змін, проте якби її не було, реакції б не відбулося. Розум поета подібний до платини, пояснює Т. С. Еліот: «він може частково або виключно діяти на основі власного досвіду; але чим досконаліший митець, тим чіткіше розділені в ньому людина, яка страждає, і розум, який творить» [3, с. 16]. Поет має у розпорядженні власні спогади і власний досвід, проте його завдання не просто описати свої почуття, що, власне кажучи, не є і метою мистецтва, позаяк «враження та переживання, важливі для людини, можуть не займати такого ж місця в поезії, а ті, що стають важливими в поезії, можуть відігравати зовсім незначну роль для людини, особистості» [3, с. 20]. У мистецтві звичні почуття та емоції мають бути скомбіновані у такий спосіб, аби виникла нова емоція, невідома доти. Лише за цієї умови мистецтво і може бути назване творчим актом. Емоції поета не мусять завжди бути сильними, проте він має вміти ефективно їх використати. Як наслідок – «поезія є <…> втечею від емоції; це не вираження особистості, а втеча від особистості» [3, с. 21].

З іншого ж боку, брак зв'язку з традицією та ортодоксією, а також намагання нав'язати власну особистість і виразити власні бажання веде, за Т. С. Еліотом, до єресі. У праці «За чужими богами» він пише: «Згубним є те, що письменник свідомо дає волю своїй індивідуальності, навіть культивує свою відмінність від інших» [7, с. 33]. Сучасній йому літературі, розмірковує літературознавець, бракне дотримання традиції, і багато великих авторів можуть слугувати взірцями такої «єресі». Наприклад, Девід Герберт Лоуренс відмовився від будь-якої традиції та догматики і «не мав жодного керівництва, крім Внутрішнього Світла, найбільш ненадійного та брехливого провідника, який будь-коли пропонував себе заблукалому людству» [7, с. 59]. Цей письменник, на думку Т. С. Еліота, не розрізняв добро і зло, вважаючи, що «будь-яка духовна сила є добром, а зло полягає лише у відсутності духовності» [7, с. 59]. Що ж до пізнього Томаса Гарді, то Т. С. Еліотові видається, що він «настільки писав заради самовираження, наскільки це взагалі можливо» [7, с. 54]. Як результат – його характери живуть лише в «емоційних пароксизмах» [7, с. 55]. Таке виставляння емоцій напоказ демонструє типову для романтизму віру в те, що сила емоцій має значення сама собою. Насправді ж навіть найсильніші емоції не мають жодної цінності, «допоки не зв'язані розумом, що протиставляє їх моралі» [7, с. 55]. Саме тому письменникам не варто виражати власні емоції та бажання, а потрібно свідомо пов'язувати їх із традицією, контрольованою ортодоксією.

Не лише поет має дистанціюватися від власних емоцій – Т. С. Еліот очікує того самого і від літературного критика. В есеї «Ідеальний критик» (1920) він пише: «Результат насолоди поезією – це чисте споглядання, з якого видалено всі випадковості особистих емоцій; так ми прагнемо побачити об'єкт таким, яким він є насправді <…> І без праці, яка в основному є працею інтелекту, ми не можемо досягти цієї стадії бачення amor intellectualis Dei» [5, с. 57].

За Р. Шустерманом, це твердження порушує ширшу епістемологічну проблему: чи можливо в принципі побачити об'єкт таким, яким він є? Дослідник зауважує, що такий об'єктивізм був неможливий для філософії часів Т. С. Еліота, і останній мусив про це знати [6, с. 38 – 39]. Саме тому автор пропонує два шляхи вирішення окресленої проблеми: «точна відповідність незалежному зовнішньому об'єкту або ж консенсус суджень серед спільноти компетентних практиків» [6, с. 38]. Перший є досконалішим, тоді як другий – прийнятнішим. І це саме те, на що Т. С. Еліот натякає два роки після публікації «Традиції та індивідуального таланту», використовуючи такі терміни, як «спільна спадщина та спільна справа, [яка] об'єднує митців свідомо чи несвідомо» [5, с. 68] або ж «спільне прагнення до правдивого судження» [5, с. 69] тощо.

Цей же підхід Т. С. Еліот продовжує надалі. У вступі до «Призначення поезії та призначення критики» він наголошує на суб'єктивності прочитання поезії: «Для того, щоб проаналізувати насолоду та оцінку хорошого вірша, критик повинен відчути задоволення, і він повинен переконати нас у своєму смаку» [9, с. 17]. Як бачимо, тут літературознавець уже не згадує про деперсоналізацію, навпаки – наголошує на важливості суб'єктивних емоцій. У світлі його ранніх коментарів стосовно романтизму може здатися, що він зраджує свої переконання. Тим не менше, тепер саме емоція стає у нього домінуючою силою, яка дає початок будь-якій критичній реакції. Цей емоційний досвід є чимось, що «важко передати словами» [9, с. 17], і «навіть найдосвідченіший критик може, зрештою, відзначити лише ту поезію, яка здається йому справжньою» [9, с. 18].

Водночас це зовсім не означає, що зріле прочитання поезії має бути обмежене лише суб'єктивною перспективою, оскільки «зріла насолода поезією приходить тоді, коли ми перестаємо ототожнювати себе з поетом, якого читаємо; коли наші критичні обдарування не сплять; коли ми свідомі того, чого ми можемо очікувати від поета, а чого ні» [9, с. 34]. Цей перехід від наголосу на об'єктивному до визнання суб'єктивізму є дуже важливим і свідчить, що Еліотова концепція деперсоналізації не виключає суб'єктивності ні автора, ні критика. Радше навпаки: суб'єктивність є чимось, що не може бути подолане і є не лише необхідне, але й бажане і в літературній критиці, і в літературній творчості, і в літературній традиції.

Висновки. Як бачимо, погляди Т. С. Еліота на літературну традицію впродовж його літературознавчої діяльності не залишалися незмінними й зазнали еволюції (разом із його відомою концепцією деперсоналізації) у напрямі визнання важливості індивідуального досвіду та суб'єктивних емоцій і переживань. Якщо говорити про певні конкретні художні традиції, то в англійській літературі Т. С. Еліот найбільше шанував метафізичну поетичну школу й уважав, що сучасна йому лірика має повернутися до традицій метафізиків та шукати натхнення

у їхній творчості. Щоправда, порівняно з віршами Джона Донна та його послідовників, новітня англійська поезія мусить бути ще складнішою, оскільки у двадцятому столітті є значно більше різного роду імпульсів, які впливають на літературну творчість, ніж це було у столітті сімнадцятому.

Література:

1. Статкевич Л. Культурно-освітній контекст формування поетики Т. С. Еліота. *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія : Літературознавство*. 2011. Вип. 4 (2). С. 129–136.
2. Чумак Г. Культурологічна концепція Т. С. Еліота. *Studia Methodologica*. 2003. Вип. 13. С. 72–81.
3. Eliot T. S. Selected Essays. London : Faber and Faber, 1966. 516 p.
4. Bergson H. Creative Evolution. London : Macmillan and Co, 1922. 450 p.
5. Eliot T. S. Selected Prose. London : Faber and Faber, 1975. 323 p.
6. Shusterman R. Eliot as Philosopher. *The Cambridge Companion to T. S. Eliot* / ed. by A. D. Moody. Cambridge : Cambridge University Press, 1994. P. 31–47.
7. Eliot T. S. After Strange Gods: A Primer of Modern Heresy. London : Faber and Faber, 1934. 75 p.
8. Pavlić E. M. Crossroads Modernism: Descent and Emergence in African-American Literary Culture. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2002. 314 p.
9. Eliot T. S. The Use of Poetry and the Use of Criticism. London : Faber and Faber, 1934. 149 p.

Berchuk Yu. The Issue of Literary Tradition in the Literary Analysis of Thomas Stearns Eliot

Summary. The proposed paper is devoted to the analysis of the theoretical views of the Anglo-American modernist author and literary critic Thomas Stearns Eliot on the issue of literary tradition. It has been stated in it that the problem of literary tradition belonged to the range of scholarly topics that concerned the writer and literary researcher throughout his entire life – it is mentioned in almost every one of his works. It has been also noted that in Ukrainian literary scholarship, certain aspects of Thomas Stearns Eliot's understanding of artistic tradition have been already explored by Larysa Statkevych and Halyna Chumak; however, this issue still requires comprehensive and in-depth study. In this regard, such theoretical works by the Anglo-American scholar as "Tradition and Individual Talent", "After Strange Gods", "The Use of Poetry and the Use of Criticism", and "The Perfect Critic" have been examined by the author of the proposed article. It has been concluded by him that Thomas Stearns Eliot's scientifical views on literary tradition did not remain unchanged throughout his scholarly career but evolved (alongside his well-known concept of depersonalization) toward recognizing the importance of individual experience and subjective emotions and feelings. As for specific artistic traditions, in English literature Thomas Stearns Eliot held the metaphysical poetic school in the highest esteem and believed that the modern lyric should return to the traditions of the metaphysical poets and seek inspiration in their works. However, compared with the poetry of John Donne and his followers, modern English poetry must be even more complex, since in the twentieth century there are far more diverse impulses influencing literary creativity than there were in the seventeenth century.

Key words: "After Strange Gods", "The Perfect Critic", "The Use of Poetry and the Use of Criticism", "Tradition and Individual Talent", literary tradition, Thomas Stearns Eliot.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 11.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 09.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 821.111
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.37

Бєляков О. О.,
старший викладач кафедри англійської філології
Волинського національного університету імені Лесі Українки
https://orcid.org/0000-0002-5132-7703

Пожарська Н. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології,
Волинського національного університету імені Лесі Українки
https://orcid.org/0000-0003-1463-5472

Шкамарда О. А.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології,
Волинського національного університету імені Лесі Українки
https://orcid.org/0000-0003-2531-6442

АНОМАЛЬНИЙ ТЕКСТ: НА ПЕРЕТИНІ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. Статтю присвячено комплексному аналізу феномена аномального художнього тексту в контексті сучасних лінгвістичних і літературознавчих досліджень. Актуальність роботи зумовлена зростанням інтересу дослідників до текстів модернізму та постмодернізму, для яких характерне свідоме порушення мовних, семантичних, структурних і наративних норм, що трансформує традиційні моделі художньої комунікації та активізує роль читача у процесі смислотворення.

У дослідженні обґрунтовано міждисциплінарний підхід до вивчення аномальності, який поєднує інструментарій лінгвістики тексту, стилістики, семіотики та літературознавства. Запропоновано авторське трактування поняття «аномальний художній текст» як типу тексту, що навмисно відхиляється від усталених норм задля ускладнення інтерпретації та продукування множинних смислів. Показано, що аномалія функціонує не як дефект, а як художньо мотивований прийом, який формує структурне й семантичне текстове напруження.

Особливу увагу приділено аналізу семантичних, структурних та аксіологічних аномалій на матеріалі англомовної постмодерністської прози, зокрема романів Дж. Джойса та В. Фолкнера. Продемонстровано, що мовні та наративні девіації стають нормою художнього світу твору й водночас порушують очікування читача, спонукаючи його до активної інтерпретаційної діяльності. Зроблено висновок, що аномальність є органічним принципом організації художнього дискурсу та визначає специфіку взаємодії між автором, текстом і реципієнтом.

Ключові слова: аномальний художній текст, мовна аномалія, текстове напруження, семантична аномальність, структурна аномальність, художній дискурс, постмодерністська проза, інтерпретація тексту, читацька рецепція, множинність смислів, норма і відхилення, лінгвокреативність.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку лінгвістики і літературознавства характеризується розширенням матеріалу дослідження та застосуванням нових методик аналізу до таких художніх творів, особливостями яких є порушення законів і принципів мовної комунікації, структури і семантики художнього тексту, а також прав адресата на розуміння змісту повідомлення. Особливо яскраво ця тенденція проявляється у творах письменників модерністів і постмодерністів.

Такі тексти свідомо відхиляються від нормативних моделей мовлення й традиційних наративних стратегій, ускладнюючи процес інтерпретації та трансформуючи роль читача з пасивного реципієнта на активного співтворця смислу. Аномальність у цьому контексті постає не як дефект тексту, а як художньо мотивований прийом, спрямований на актуалізацію прихованих смислів та переосмислення меж між мовною нормою і творчою свободою. Відтак дослідження аномального тексту потребує міждисциплінарного підходу, що поєднує інструментарій як лінгвістики, так і літературознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика аномального художнього тексту перебуває в полі зору як українських, так і зарубіжних лінгвістів і літературознавців. У працях вітчизняних дослідників (зокрема В. Андрієвської [1], О. Бабалюк [2], Л. Короткової [3], Л. Мацевко-Бекерської [4], Н. Кондратенко [5], О. Селіванової [6]) аномальність тексту осмислюється в межах теорії тексту, стилістики та дискурс-аналізу з акцентом на порушення мовної норми, семантичну неочікуваність і прагматичні ефекти художнього мовлення. Зарубіжні наукові розвідки, представлені працями Р. Барта [7; 8], У. Еко [9; 10], Ж. Дерріди [11] та Дж. Ф. Лайотара [12], зосереджуються на аналізі наративних девіацій, множинності інтерпретацій, деконструкції смислу та активній ролі читача в процесі смислотворення. Водночас, попри значний корпус досліджень, у сучасній гуманітаристиці відсутній уніфікований підхід до дефініції аномального тексту та системного опису його мовних і літературних параметрів, що зумовлює актуальність подальших студій у цьому напрямі.

Мета статті – комплексно окреслити специфіку аномального художнього тексту як особливого типу художнього дискурсу, виявити його лінгвістичні та літературознавчі параметри, визначити функціональну роль мовних, семантичних,

структурних і наративних відхилень від норми, а також проаналізувати основні типи текстових аномалій та їхній вплив на процес художньої комунікації, читацьку рецепцію й механізми смислотворення.

Виклад основного матеріалу. Розширення обсягу мовознавчих досліджень в останні роки призвело до кризи традиційної «нормоцентричної» лінгвістики і необхідності теоретичного осмислення «негативного мовного матеріалу», тобто аномалій як феномена мови та мовленнєвої діяльності.

На сьогодні в лінгвістиці та літературознавстві відсутнє усталене трактування поняття аномального тексту, що зумовлює множинність підходів до його визначення та інтерпретації. Для розкриття змісту поняття «аномальність» доцільно звернутися до загальної характеристики «норми». «У свідомості кожної людини норма є абсолютним шаблоном, свого роду, взірцем, а тому основними характеристиками мовної норми є правильність, відносна усталеність / стабільність, традиційність / загальнообов'язковість та кодифікація. Аномалія ж (мовна, мовленнєва) є повністю протилежним явищем, що є результатом лінгвокреативної діяльності мовця, яка базується на ресурсах кожної мови окремо» [13, с. 87].

У нашій праці під терміном «аномальний художній текст» ми розуміємо тип тексту, який свідомо порушує усталені мовні, семантичні, структурні або наративні норми з метою ускладнення процесу комунікації та інтерпретації, активізації читацької рецепції й продукування множинних смислів. Таке трактування корелює з концепцією «відкритого» тексту, а також з ідеєю активної ролі читача в конструюванні смислу, обґрунтованою У. Еко у праці *«The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts»* [10].

Реалізуючись в художньо-естетичній сфері, аномальність пояснює своєрідність таких важливих ідей, як граничність, критичність, несуперечність, невизначеність, а також способи і форми їх здійснення в естетичному мисленні. Однак, визначаючи такі явища як ненормальність, ненормативність головних тенденцій та явищ, складається парадоксальна ситуація. Відзначається підвищена увага до безглуздих, позасенсових художньо-естетичних форм. Постулюється криза значень, визначених суто раціональними установками, підтверджується вагомість нової естетичної парадигми, але саме поняття «аномальність» вживається дуже рідко [3, с. 7].

Розуміння тексту як вторинної семіотичної системи дозволяє по новому розглядати проблему текстових аномалій. Те, що з позиції літературної традиції є відхиленням від норм, може в конкретному (аномальному) тексті, в мові того чи іншого письменника набувати характер норми. Розглянемо це питання детальніше.

Художній твір є багатогранним цілісним явищем із різноманітністю виразних засобів і прийомів. Усі вони тісно взаємопов'язані та впливають на читача в своїй єдності, в комплексі. Виокремлення та класифікація кожного з цих засобів і прийомів окремо, в ізоляції, або ж встановлення норми по відношенню до них не розкриє зв'язку форми і змісту, не дає уяви про твір в цілому. Тому в лінгвістичній науці з'явився такий підхід до художнього твору, що базується не на нормі, а на відхиленні від норми. Таким чином, виникла опозиція «норма – відхилення від норми (аномалія)» та «художній текст – аномальний текст».

Звертання літератури до аномального та особливого пояснюється не тільки бажанням вразити та завоювати читача. Більш вагома причина полягає в тому, що ненормативне явище вже саме по собі сприймається семіотично. Аномалія є знаком прихованого змісту. Мистецтво, однак, не може задовольнитися диференційними ознаками знаків. Йому ще потрібно відрізнити знак від не-знака, щоденне від семіотично навантаженого, знак від того фону, на якому він проявляється, норму від аномальних явищ.

Проблема аномалій набуває особливого значення в дослідженнях художньої комунікації, де велику роль грає імпровізаційний творчий момент. Наприклад, у постмодерністській художній прозі аномалії, що знаходяться на периферії в традиційних текстах, переміщуються в центр і стають стрижневими елементами творів певної літературної течії. Іншими словами, у постмодерністських художніх текстах аномалії стають нормою, сприяючи формуванню характерних рис, властивих цим творам: фрагментарності, змішування жанрів і стилів, внутрішньої хаотичності змісту й зовнішньої неорганізованості текстових форм. Мовні аномалії, з цього погляду, є «негативними прийомами тому, що їхня дія полягає в навмисному порушенні сформованого у свідомості адресата «суспільного договору», тобто в недотриманні норм і канонів текстотворення.

Текстові аномалії, приводячи до «струсу й катастрофи звичного», викликають напруження [14 с. 53], яке в англомовній художній прозі постмодернізму може виявлятися в семантичному і структурному вимірах тексту.

Структурне текстове напруження виникає в середині художнього твору, коли читач намагається відновити за окремими штрихами гармонійність дискретної структури тексту, дисгармонія якої навмисно моделюється автором. Яскравим проявом структурного текстового напруження є роман Дж. Джойса *"Finnegans Wake"* [15], у якому навмисно порушено традиційну лінійну композицію. Твір починається з фрагмента, що є одночасно продовженням фінальної сторінки. Крім того, структура роману є фрагментованою, що змушує читача самостійно встановлювати зв'язки між окремими елементами тексту та намагатися відновити внутрішню гармонію твору.

Семантичне текстове напруження спричинюється розбіжностями між реальним світом і тим світом хаосу, що створюється в постмодерністському художньому тексті. Воно може бути *зовнішнім і внутрішнім*. *Зовнішнє* напруження виникає через розбіжність між текстом і реальним світом, що проявляється через певні події, поведінку персонажів чи систему образів у художньому творі, які суперечать очікуванням читача, його власній картині світу, аксіологічним переконанням (цінностям) та знанням про соціокультурні норми. Розглянемо функціонування зовнішнього семантичного напруження на прикладі роману В. Фолкнера "*The Sound and the Fury*" [16].

Прадавня ментальність, табу, таємні спокуси та фрейдистські комплекси в підсвідомості братів Компсонів формують приховані мотиви їхніх зримих пристрастей і вчинків. Мотиви давньогрецької трагедії, що утворюють, архетиповий час роману, ґрунтуються на порушенні людиною трьох великих табу, визначених у класичній теогонії як інцест, кастрація та канібалізм. У нашому ж дослідженні такі явища ми трактуємо як аксіологічні аномалії – порушення ціннісних орієнтирів особистості.

Мотив інцесту, визначальний для свідомості старшого брата Квентіна, у прихованій формі присутній і в двох інших братів: Бенджі до 13 років спить у одному ліжку з сестрою, а почуття

Джейсона перетворюються на ненависть до Кедді та її незаконної доньки Квентіни. Ці мотиви створюють зовнішнє семантичне напруження, оскільки суперечать соціальним і моральним нормам читача.

Мотив кастрації присутній на сюжетному рівні: родичі хибно інтерпретують поведінку Бенджі (він відкриває хвіртку та кидається до школярки, вважаючи, що повернулася Кедді) та каструють його.

Поширений у давній трагедії мотив канібалізму (пряме чи фігуральне вбивство дітей матір'ю чи батьком) спостерігаємо і в романі В. Фолкнера (фігуральне вбивство матір'ю своєї доньки, ім'я якої в будинку Компсонів під забороною, адже Кедді вважають померлою через гріхопадіння). Діти родини Компсонів зростали без материнської любові, що можна вважати аксіологічною аномалією у модусі «реальність». Невипадково в останній день свого життя, повертаючись думками до дитинства, до витоків своєї трагедії, Квентін з гіркотою думає про живу матір як про померлу: "*If I had a mother I could tell her: "Mum, mummy"* [16, p. 167].

Ці аномалії складають норму художнього світу, створеного автором, проте вони порушують ціннісні орієнтири та знання про соціальні норми читача. У результаті виникає зовнішнє семантичне напруження: читач змушений переосмислювати події та мотиви персонажів, долучаючись до активного процесу інтерпретації тексту.

Внутрішнє семантичне напруження виникає всередині самого твору через порушену логіку викладу подій, наявність елементів тексту, які не узгоджуються одне з одним на рівні сюжету, мовних форм (наприклад, неологізмів) або стилістичних прийомів таких як багатозначність, гра слів, тощо.

У романі Дж. Джойса *"Finnegans Wake"* [15] сюжет і час постійно фрагментовані: події починаються, перериваються, а потім повертаються у нових варіаціях, що порушує логіку викладу. Мова твору насичена неологізмами, каламбурами, багатозначними словами та стилістичними прийомами. Для прикладу, звернемо увагу на лексичний склад вищезазначеного роману, до якого входять неологізми, сконструйовані автором за принципом параномазії і антанаклазиса. Різниця між цими явищами полягає в тому, тому, що парономазія є стилістичним прийомом, завдяки якому слова, що різняться за звуковим оформленням, навмисно зближаються автором [6, с. 368]. Антанаклазис передбачає зближення двох чи більше значень одного слова при незмінності його орфографії [6, с. 66]. Прикладом парономазії є джойсівське слово *«fairlygosmother»*, в межах якого зливаються протилежні значення «самогубство» (*fairly go smother*) і магічного перевтілення (*fairly godmother*).

Прикладом антанаклазису є назва роману: лексична одиниця «*wake*» може розумітися як «тризна», «пробудження» і «слід, що залишається на поверхні води після проходження човна». Простір для лексикографічних пошуків також відкриває таке слово, як «*lightbreakfastbringer*».

Слід проаналізувати ще один тип аномальних лексичних новоутворень. Йдеться про неологізми, які можна умовно назвати дифузними поєднаннями, або дифузіями. Дифузія утворюється як одне просте слово шляхом злиття двох або більше лексичних одиниць в одну, що має структурну і звукову подібність до всіх складових. Для досягнення ефекту автор вводить велику кількість лексичних ономатопеїчних новоутворень на базі існуючих словоформ, наприклад: *"leafy", "speafing", "folty"* [15].

Таким чином, стає очевидним, що автор використовує велику кількість різних лексичних новоутворень, що є аномальними для звичайного художнього тексту, проте стають нормою для досягнення інтенцій автора: продемонструвати хаотичну роботу підсвідомості під час сну людини.

Відтак як семантичне, так і структурне напруження приводять до зрушень у читацькому сприйнятті, що сприяє подовженню інтерпретації тексту, для розуміння змісту якого потрібно докласти додаткові зусилля, спрямовані на ретельне осмислення текстового матеріалу.

Аномалія завжди пов'язана з наявністю певного стандарту – природного або, частіше за все, виробленого в соціальній чи інтелектуальній практиці людей. Аномальними називають явища, які порушують будь-які сформульовані правила або закономірності. Тим самим явище виявляється аномальним не саме по собі, а відносно тих чи інших законів.

Справедливою є думка тих лінгвістів (Дж. Ліч [17]), які вважають, що сутність мови художньої літератури полягає в порушенні норм, і тому відхилення від норми представляють більший інтерес для вивчення художніх творів, ніж самі норми. Інші справедливо стверджують, що естетична та художня цінність художнього твору полягає в дотриманні письменником літературних норм, у відсутності стилістичних, граматичних та інших відхилень. Відомо, що відсутність стилістичних прийомів є нічим іншим як стилістичним прийомом.

Відхилення від норм можуть мати місце на різних рівнях: графічному, фонетичному, лексичному, морфологічному, синтаксичному. Порушення таких норм можуть слугувати потужним інструментом емоційного впливу на читача.

Поряд з елементами, по відношенню до яких можливі варіації, існують такі одиниці, порушення яких не створює додаткового значення, а, навпаки, спотворює загальний зміст. До таких одиниць відносяться, наприклад, фіксована позиція морфем у слові або передування артикля іменнику в художньому мовленні. Проте, такі порушення норми можуть бути використані письменником з певним прагматичним наміром. Згадаємо принагідно, як закінчується роман Дж. Джойса «*Finnegans Wake*» [15]: означений артикль залишається на останній сторінці твору, а іменник, який він детермінує знаходиться на його першій сторінці.

Очевидно, існує ймовірна модель мови в свідомості кожного читача, іншими словами, на основі існуючого досвіду читач може прогнозувати розвиток подій художнього тексту, фіксувати (свідомо або несвідомо) відхилення від норми, оскільки процес розуміння дещо вповільнюється. Відхилення від норми, однак, мають певні обмеження; присутність таких обмежень необхідна, щоб зміст залишався досяжним для розуміння. Отже, відхилення, що мають місце в художньому тексті, створюють, своєю чергою, нову норму.

Мовні аномалії, функціонуючи в художньому тексті, подають «нестандартну» інтерпретацію реального світу і людини в цьому світі. Таким чином, зміст поняття «аномальності художнього тексту» передбачає наявність радикальних інновацій, що порушують систему сталої нормативної художньої символіки та композиції, інтерпретація яких виходить за межі попереднього досвіду передбачуваного адресата.

Висновки. Отже, художній дискурс створює особливий світ, у якому перетинаються об'єкти реального світу

й авторська фантазія, а аномальність постає як органічний принцип його організації. Порушення мовних, структурних і семантичних норм формують різні типи текстового напруження, які ускладнюють процес інтерпретації та активізують читацьку рецепцію. У результаті аномальні елементи художнього тексту не руйнують його цілісність, а навпаки, стають засобом продукування множинних смислів і визначають специфіку взаємодії між автором, текстом і читачем.

Перспективи подальших пошуків. Перспективним напрямом подальших наукових розвідок є поглиблене вивчення типології аномалій художнього тексту на різних мовних рівнях – графічному, фонетичному, лексичному, морфологічному та синтаксичному. Окремого дослідження потребує прагматичний потенціал аномального тексту, зокрема механізми впливу текстових девіацій на читацьке сприйняття та інтерпретаційні стратегії реципієнта. Перспективним видається також залучення перекладознавчого підходу до відтворення аномального художнього тексту в іншомовному середовищі.

Література:

1. Андрієвська В. В. Аномальний художній світ французької драматургії абсурдизму: семантико-когнітивний і лінгвопрагматичний аспекти : монографія. Луцьк : Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. 200 с.
2. Бабелюк О. А. Принципи постмодерністського текстотворення сучасної американської прози малої форми : монографія. Дрогобич : ТзОВ «Вимір», 2009. 296 с.
3. Короткова А. В. Семантико-когнітивні та функціональні аспекти текстових аномалій : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2001. 20 с.
4. Мацевко-Бекерська Л. В. Наратив як засіб організації просторово-часової конфігурації літературного твору // *Вісник Львівського університету імені Івана Франка*. Серія філологічна. Львів, 2011. Вип. 18. С. 52–59.
5. Кондратенко Н. В. Художній текст як об’єкт лінгвістичного аналізу // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологія. Острог, 2012. Вип. 25. С. 45–52.
6. Селіванова О. С. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
7. Barthes R. The Death of the Author // *Image–Music–Text* / trans. by S. Heath. London : Fontana Press, 1977. P. 142–148.
8. Barthes R. The Pleasure of the Text. New York : Hill and Wang, 1975. 186 p.
9. Eco U. Aesthetics of Chaosmos // *The Middle Ages of James Joyce*. Tulsa : University of Tulsa, 1982. 96 p.
10. Eco U. The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts. Bloomington : Indiana University Press, 1979. 273 p. URL: https://monoskop.org/images/1/1b/Eco_Umberto_The_Role_of_the_Reader_1979.pdf (дата звернення 24.11.2025 р.)
11. Derrida J. Acts of Literature / ed. by D. Attridge. New York : Routledge, 1992. 360 p.
12. Lyotard J.-F. The Differend: Phrases in Dispute. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1988. 406 p.
13. Фролова І. Є., Статівка А. О., Тищенко М. О. Стратегії відтворення мовленнєвих аномалій в англо-українському художньому перекладі // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Іноземна філологія. 2018. № 68. С. 85–91.
14. Воробйова О. П. Евристика модерністського дискурсу у когнітивно-поетологічному висвітленні (на матеріалі оповідань Вірджинії Вульф) // *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія: Філологія. 2009. Т. 12, № 1. С. 31–41.
15. Joyce J. Finnegans Wake. New York : Penguin Books, 1976. 628 p.
16. Faulkner W. The Sound and the Fury. Harmondsworth : Penguin Books, 1977. 284 p.
17. Leech G. Principles of Pragmatics. London ; New York : Longman, 1983. 250 p.

Beliakov O., Pozharska N., Shkamarda O. Anomalous Text at the Interface of Language and Literature

Summary. The article is devoted to a comprehensive analysis of the phenomenon of the anomalous literary text within the framework of contemporary linguistic and literary studies. The relevance of the research is predetermined by the growing interest of the humanities in modernist and postmodernist texts, which are characterised by the deliberate violation of linguistic, semantic, structural, and narrative norms. Such violations transform traditional models of literary communication and intensify the role of the reader in the process of meaning-making.

The study substantiates an interdisciplinary approach to the investigation of anomaly, combining the analytical tools of text linguistics, stylistics, semiotics, and literary studies. An authorial interpretation of the concept of the *anomalous literary* text is proposed, defining it as a type of text that deliberately deviates from established norms in order to complicate interpretation and generate multiple meanings. It is demonstrated that anomaly functions not as a defect but as an artistically motivated device that produces structural and semantic textual tension.

Special attention is paid to the analysis of semantic, structural, and axiological anomalies based on the material of English-language postmodernist prose, in particular the novels of J. Joyce and W. Faulkner. It is shown that linguistic and narrative deviations become the norm of the fictional world while simultaneously violating the reader’s expectations and encouraging active interpretative engagement. The study concludes that anomaly constitutes an organic principle of literary discourse organisation and determines the specificity of interaction between the author, the text, and the recipient.

Key words: anomalous literary text, linguistic anomaly, textual tension, semantic anomaly, structural anomaly, literary discourse, postmodernist prose, text interpretation, reader reception, multiplicity of meanings, norm and deviation, linguistic creativity.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 09.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 04.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.111-311.9.09:7.046]:801.8
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.38

Веремчук Е. О.,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри англійської філології та лінгводидактики
Запорізького національного університету
https://orcid.org/0000-0003-2926-2090

Лешкевич І. І.,
аспірант кафедри англійської філології та лінгводидактики
Запорізького національного університету
https://orcid.org/0009-0000-4819-1721

ПАРАТЕКСТУАЛЬНІ ТА ПСЕВДОДОКУМЕНТАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ ЯК МЕХАНІЗМИ КОНСТРУЮВАННЯ STORYWORLD У КЛАСИЧНІЙ АНГЛОМОВНІЙ НАУКОВІЙ ФАНТАСТИЦІ

Анотація. У статті досліджено паратекстуальні та псевдодокументальні елементи як механізми конструювання storyworld у класичній англомовній науковій фантастиці 1818–1900 рр. Матеріалом слугують романи М. Шеллі “Frankenstein; or, The Modern Prometheus” (1818) та Г. Дж. Веллса “The Time Machine” (1895), “The War of the Worlds” (1898). Мета роботи полягає у з’ясуванні того, як порогові зони тексту (заголовковий комплекс, епіграфи, передмовні блоки, структурні маркери) і вбудовані «документальні» формати (листи, свідчення очевидця, протокольно-звітні описи) запускають читача на певний режим сприйняття та дозують онтологічну інформацію про «інший світ». Методологічну основу становить поєднання теорії паратексту з storyworld орієнтованою наратологією. Застосовано якісний текстуальний аналіз із типологізацією перитекстових елементів та описом їхніх прагматичних функцій (праймінг, каналізація уваги, легітимація жанрового контракту), а також аналіз псевдодокументальності як стратегії епістемічної валідизації (розподіл знання між нараторами, інституалізація довіри й сумніву, створення «архівної» глибини світу). Результати засвідчують, що у “Frankenstein” storyworld вибудовується як багаторівневий архів переданих свідчень, де процедура запису й передачі оповіді виконує роль епістемічного якоря; у “The Time Machine” рамкова ситуація демонстрації та матеріальні «сліди» подорожі наближують фантастичне припущення до протоколу експерименту; у “The War of the Worlds” репортажно-хронікальний дискурс і перитекстові ключі формують ефект спільного, верифікованого досвіду катастрофи. Наукова новизна полягає у доведенні того, що перитекст і псевдодокументальність утворюють єдиний контур «епістемічного менеджменту» *storyworld*: перший задає правила читання, другий забезпечує процедури правдоподібності. Практичне значення полягає у запропонованій типології механізмів, придатній для подальшого порівняльного аналізу НФ рубежу XIX–XX ст.

Ключові слова: наукова фантастика; storyworld; паратекст; перитекст; псевдодокументальність; епістемічна модальність; онтологічне дозування.

Постановка проблеми. У сучасних студіях наукової (НФ) фантастики дедалі виразніше утверджується конструктивістське розуміння художнього світу: *storyworld* постає не як «тло» подій, а як результат керованих текстом процедур збирання знання читачем. У цьому контексті особливо показовими є класичні англомовні тексти 1818–1900 рр., які системно поєднують два типи «технік правдоподібності»: паратекстуальні пороги (епіграфи, передмови, заголовкові комплекси, структурні маркери) та псевдодокументальні форми оповіді (листи, свідчення, звітність, позиція «редактора/посередника»). Проблема полягає в тому, що ці елементи часто розглядають як другорядні ознаки жанрового оформлення, тоді як саме вони задають режим читання, розподіляють епістемічну довіру й дозують онтологічну інформацію про “інший світ”. Тому їхній системний опис є важливим завданням для уточнення механізмів світобудови у класичній НФ.

Огляд останніх досліджень та публікацій. Упродовж останнього десятиліття в наратології та суміжних студіях помітно посилився світобудівний (*worldmaking*) фокус: «світ» усе частіше описують не як нейтральний контейнер подій, а як когнітивно-інтерпретаційну конструкцію, що постає з текстових сигналів різної «щільності» та статусу. Відповідно, поняття storyworld набуває методологічної ваги як модель, що дозволяє пов’язати читання з поетикою «порційного» повідомлення про онтологію, історію й соціальність вигаданого світу. Цю тенденцію систематизує М. Л. Раян [1], яка показує, що *storyworld* працює як інваріантна опора для низки наратологічних категорій (від правдоподібності й «істиннісних» претензій оповіді до сюжетності та фокалізації), а також як міст між літературними й медійними формами світотворення .

Важливим є те, що сучасне осмислення *storyworld* дедалі частіше виходить за межі «власне оповіді» й включає порогові зони тексту (*thresholds*) та їхню роль у формуванні режиму читання. Аналітика *storyworld* орієнтує дослідника не лише на «архітектуру сюжету», а й на механізми занурення, частковості й керованості рецепції – тобто на те, як читач/читачка погоджується грати за правилами “*as if*” і приймати світ як тимчасову

реальність [2]. У перспективі нашого дослідження це прямо підводить до питання, які саме паратекстуальні та псевдодокументальні маркери запускають, стабілізують або коригують це прийняття, особливо в ранніх формах англомовної НФ (1818–1900).

На рівні більш вузьких наукових розвідок помітний перехід від «класичної» типології (перитекст/епітекст) до аналізу функціональних сценаріїв: як порогові елементи задають очікування, тон, інструкцію читання, а також яким чином вони можуть імітувати авторитет «поза-художніх» дискурсів. Показовою тут є стаття С. Екмана та О. І. Тейлор [3], присвячена вигаданим епіграфам як інструменту *critical world-building*. Автори демонструють, що епіграфи, «внутрішньосвітові» за джерелом, працюють не як декоративна рамка, а як компактні блоки онтологічної й культурної інформації: вони задають настрій, підсвічують релевантні деталі, вводять альтернативні перспективи, а також можуть наслідувати конвенції «об'єктивного» письма (хронік, трактатів, протоколів), тим самим створюючи ефект псевдодокументальної достовірності. Це дає продуктивний інструментарій для аналізу класичної НФ, де «документність» часто досягається не лише сюжетно (лист/щоденник/звіт), але й через периферійні текстові форми – передмови «редактора», примітки, додатки тощо.

Паралельно у студіях паратексту розвивається теза про медійну специфіку порогів і про те, що сам інструментарій опису паратексту потрібно розширювати під різні режими публікації та взаємодії з читачем. Хоча матеріал М. Ліндґрен Лівенворт присвячений цифровому середовищу (фанфікшен), методологічно важливо, що авторка показує паратекст як динамічну навігаційну систему: він не просто «оточує» твір, а організує маршрути читання, встановлює авторські функції та регулює інтерпретаційні звички [4]. Для історико-літературного аналізу 1818–1900 цей підхід корисний тим, що дозволяє описувати ранню НФ як поле, де паратекст «підказує», яким саме типом письма є твір (наукове свідчення, мемуар, подорожні нотатки, редакторська публікація знайдених документів), а отже – як саме має збиратися *storyworld*.

В українському літературознавстві за останні роки також з'являються розвідки, що операціоналізують паратекст не лише як «рамку», а як смислотворчий механізм. Так, А. Чмир на матеріалі історичного роману докладно описує функції заголовка, передмови, назв розділів, початку/кінця тексту як інструментів, що програмують рецепцію, підтримують «художню правду» та залучають читача до співтворення реконструйованого світу [5]. Попри відмінність жанру, ця логіка безпосередньо переноситься на класичну НФ: у ранніх фантастичних наративах саме порогові елементи часто «узаконюють» незвичну онтологію, пропонуючи читачеві рамку довіри до описаного.

Ближчою до нашого предмета (через увагу до епіграфа як паратексту) є стаття Т. Борисової, де епіграф розглянуто як носій фактичної/концептуальної/підтекстової інформації та як засіб послідовного «склеювання» смислу між частинами твору [6]. Важливо, що в таких роботах епіграф тлумачиться не як факультативна прикраса, а як інтерпретаційний інтерфейс: він задає тематичні очікування, структурує сприйняття й може виступати «коротким кодом» до ширших культурних знань. Це створює україномовну методичну базу для аналізу класичної англомовної НФ, де епіграфи, передмови, «редакторські» ремарки або псевдонаукові примітки працюють як інструкції до збирання *storyworld*.

У підсумку, наявний корпус праць дозволяє наголосити на двох речах: (1) storyworld-орієнтована наратологія задає мову опису того, як читач конструює світ із розподілених сигналів; (2) сучасні дослідження паратексту дедалі переконливіше показують, що порогові елементи, зокрема епіграфи та інші «квазі-документи», можуть виконувати світотворчу (а не лише композиційно-декоративну) функцію, у тому числі через імітацію документальності. Водночас саме сегмент класичної англомовної НФ 1818–1900 залишається зручним «полігоном» для цілісного опису того, як паратекст і псевдодокументальність спільно конструюють *storyworld* (від рамкових листів і передмов до приміток та «редакторських» інстанцій), і ця лакуна окреслює **актуальність** подальшого аналізу в межах заявленої теми.

Метою статті є визначення та опис паратекстуальних і псевдодокументальних елементів як механізмів конструювання *storyworld* у класичній англомовній науковій фантастиці 1818–1900 рр. Матеріалом дослідження є романи *Frankenstein* М. Шеллі [7], *The Time Machine* [8] та *The War of the Worlds* Г. Дж. Веллса [9].

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких **завдань**:

− уточнити робочі визначення понять *storyworld* і паратекст та окреслити їх евристичний потенціал для аналізу світобудови у НФ;

− сформувати типологію паратекстуальних компонентів у вибраному корпусі (епіграфи, передмови/вступні блоки, заголовкові комплекси, структурні маркери) та описати їхні інтерпретаційні функції;

− ідентифікувати псевдодокументальні формати оповіді (листова рамка, свідчення, «звітність», інстанція посередника/редактора) й проаналізувати, як вони формують епістемічну модальність і легітимують незвичну онтологію;

− простежити механізми «онтологічного дозування» – порядок і темп введення ключових правил, причинності та соціально-історичних параметрів *storyworld* у взаємодії паратексту і псевдодокументальності;

− здійснити зіставний аналіз результатів на матеріалі Шеллі та Веллса і визначити інваріантні та авторсько/жанрово специфічні моделі конструювання *storyworld* у межах періоду 1818–1900 рр.

Виклад основного матеріалу. У межах обраного корпусу (1818–1900) паратекст і псевдодокументальність функціонують не як «обрамлення» або декоративні маркери жанру, а як операційні механізми конструювання *storyworld*: вони задають поріг входу читача в світ (через інтерпретаційний контракт) і водночас розподіляють «онтологічну інформацію» так, щоб інший світ сприймався як когнітивно стабільний та епістемічно правдоподібний. У термінах класичної теорії паратексту це «порогова зона» між текстом і його соціально-комунікативним оточенням: саме тут формуються очікування щодо статусу оповіді, режиму достовірності та правил читання [10]. Для нашого завдання суттєво, що паратекст охоплює як перитекст (заголовок, підзаголовок, епіграфи, передмови, внутрішні рубрикації), так і епітекст (зовнішні висловлювання та документи навколо твору), але в «класичній» НФ XIX ст. домінує саме перитекст як найближчий інструмент «керування входом» [11].

Псевдодокументальні елементи в межах цього корпусу доцільно трактувати як внутрішньотекстові симулякри документальності: листи, щоденникові записи, «звітні» фрагменти, датовані свідчення очевидця, топонімічно й хронометрично насичені описи спостережень. Їхня специфіка полягає в тому, що вони імітують дискурсивні норми позалітературних практик (наукової комунікації, журналістики, мандрівних нотаток), але працюють на художню цілісність: підвищують довіру до наратора, цементують причинно-часові зв'язки та створюють ілюзію «архівної» глибини світу. У ширшому плані це узгоджується з тим, як жанр псевдодокументальної прози описують у сучасних гуманітарних студіях: як форму, що навмисно «позичає» авторитет документу задля реконструкції/перекодування історичної або соціальної реальності. У науковій фантастиці XIX ст. ця «позика авторитету» переноситься на конструювання *іншого* (немислимого в емпіричному досвіді) світу.

З огляду на *storyworld* підхід, важливо підкреслити, що світ у фантастиці збирається читачем з розсіяних сигналів, а тому ключовим стає не лише «що сталося», а яким способом текст гарантує збірність і узгодженість онтології. У цьому сенсі паратекст і псевдодокументальність – це не допоміжні, а базові «інтерфейси» складання світу, які організують когнітивну модель того, «що є», «що могло б бути» і «як це переживається як ніби-реальне» [1].

Найпоказовіший ранній приклад – *Frankenstein* (1818) [7], де механіка правдоподібності зібрана на перетині перитексту і псевдодокументу. Уже сам підзаголовок (*The Modern Prometheus*) задає інтертекстуальний горизонт (міф як «рамка пояснення»), а епістолярна рамка (листи Волтона) вводить режим «переданого свідчення»: історія чудовиська з'являється як запис, почутий/занотований у конкретних просторово-часових координатах експедиції. Саме датування листів, згадки про маршрут, побутові деталі плавання та коди «морського журналу» створюють у читача відчуття, що фантастичне вклинене у впізнаваний світ практик (подорож, спостереження, кореспонденція). Далі цей ефект нарощується «ланцюгом документів»: голос Франкенштейна поданий як усна сповідь, але легітимована письмовою фіксацією; оповідь монстра – як ще один рівень свідчення всередині свідчення. У результаті *storyworld* збирається як архів, де кожен наратор підкріплює іншого не «доказами», а процедурою запису й передачі.

Це має прямий світобудівний наслідок: документальна форма дозволяє вмонтувати до світу «надлишок реалій», не перетворюючи текст на довідник. Наукові терміни, лабораторні мотиви, опис матеріальних операцій (збирання, оживлення, спостереження наслідків) працюють як маркери епістемічної компетентності оповідача, і тим самим як гарантія мінімальної узгодженості законів світу. Інакше кажучи, псевдодокумент тут виконує функцію епістемічного якоря: він не доводить «істинність» подій, але робить їх читабельними в режимі «раціонального припущення», що є ключовим для ранньої НФ [1].

У *The Time Machine* (1895) Г. Дж. Веллса [8] документальність конструюється інакше, але з подібною метою. Роман відкривається рамковою ситуацією «салонного» засідання: оповідач-фіксатор, коло слухачів, демонстрація пристрою, повторювані повернення до доказовості («я бачив», «я занотував», «ми були присутні»). Рамка перетворює фантастичну подорож у майбутнє на різновид протоколу експерименту, де читач отримує доступ не до «безпосереднього» світу майбутнього, а до світу, реконструйованого зі свідчення, яке вже пройшло соціальну верифікацію (хай і проблематичну).

Водночас Веллс вибудовує тонку гру з довірою: рамка не лише легітимує, але й інституалізує сумнів. Саме цю амбівалентність веллсівської «віри в машину» та необхідності прийняти фантастичний механізм «на довіру» детально аналізують дослідники Веллса, показуючи, як наративні й дискурсивні інструменти змушують читача одночасно вірити й дистанціюватися [12]. Для *storyworld* це критично: майбутнє як «інший світ» подається не як безумовна онтологія, а як модель, що витримує читання завдяки процедурі оповідання (демонстрація → свідчення → артефакт → повторна інтерпретація).

Окремо варто підкреслити роль перитексту: назва *The Time Machine* задає «технічний» фокус, що дисциплінує читання в напрямі причинності й механізму, а не казкової чудесності. У поєднанні з рамкою це формує інтерпретаційний контракт, де *storyworld* сприймається як «можливий світ» наукового мислення, а не як умовний простір алегорії [10].

У *The War of the Worlds* (1898) [9] документальний режим стає ще агресивнішим і ближчим до «звітної» форми. Вже на порозі тексту стоять епіграфи (астрономічний/філософський ключ), які задають масштаб і тональність оповіді: загроза подається як космічна, а людський погляд – як обмежений. Далі включається псевдодокументальна «хроніка катастрофи»: точні просторові прив'язки (топоніми, маршрути), часові маркери, сцени спостереження та опис технічних деталей «марсіанських машин» у манері репортажу. Наратор виступає не героєм-обранцем, а типовим свідком, чия компетентність ґрунтується на уважному описі, а не на доступі до «таємного знання». Це принципово змінює спосіб конструювання *storyworld*: інший світ (марсіанська технологічна й біологічна логіка) не пояснюється системно, але стає переконливим через накопичення спостережуваних «фактів» у дискурсі очевидця.

Тут доречно співвіднести роман із ширшим контекстом Веллса як автора «наукових романів», де модерність і технологія описуються як культурний стан із власною етикою сприйняття часу, віку, соціальної солідарності; зокрема дослідники показують, як веллсівські тексти вибудовують модерність через специфічні режими темпоральності та соціального уявлення [13]. Важливим є те, що ці режими реалізуються не лише фабульно, а й документально: «хроніка», «свідчення», «післямова/пояснення» (навіть якщо вони не марковані як окремі жанрові частини) діють як структурні гарантії того, що катастрофа належить до спільного, верифікованого досвіду *storyworld*.

Висновки. Зіставлення трьох текстів дозволяє сформулювати узагальнений результат: у класичній англомовній НФ XIX ст. паратекст (особливо перитекст) і псевдодокументальність утворюють єдиний контур епістемічного менеджменту. Перитекст задає правила читання (що вважати «можливим», який масштаб подій, який статус має наратор), а псевдодокумент заповнює «прірву правдоподібності» між емпіричним світом читача і світом фантастичного припущення через процедури запису, датування, свідчення та матеріального сліду. Саме тому ці елементи слід розглядати не як периферію, а як механізми конструювання *storyworld*, які забезпечують: (1) когнітивну збірність світу; (2) керовану невизначеність (скільки саме

ми «знаємо» про інший світ); (3) соціальну валідизацію оповіді (хай і внутрішньо проблематизовану). У **перспективі** це відкриває можливість точнішої типології: від «архівного» *storyworld* (*Frankenstein*) через «протокольний експеримент» (*The Time Machine*) до «репортажної хроніки» (*The War of the Worlds*).

Література:

1. Ryan M.-L. A New Anatomy of Storyworlds: What Is, What If, As If. Columbus : The Ohio State University Press, 2022. 248 p. ISBN 978-0-8142-1508-1.
2. Hegglund J. The Aesthetics of Narrative Immersion. Marie-Laure Ryan's New Anatomy of Storyworlds. *DIEGESIS: Interdisciplinary E-Journal for Narrative Research*. 2023. Vol. 12. №. 2. P. 182–185. DOI: 10.25926/2bhg-g388.
3. Ekman S., Taylor A. I. Between World and Narrative: Fictional Epigraphs and Critical World-Building. *Journal of the Fantastic in the Arts*. 2021. Vol. 32. №. 2. P. 244–265. URL: https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2: 1659740/FULLTEXT01.pdf
4. Lindgren Leavenworth M. The Paratext of Fan Fiction. *Narrative*. 2015. Vol. 23. №. 1. P. 40–60. DOI: 10.1353/nar.2015.0004.
5. Чмир А. В. Паратекстуальні елементи в романі «Данило Острозький: образ, гаптований бісером» Петра Кралюка. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філологія. Журналістика*. 2022. Т. 33 (72). № 1. Ч. 2. С. 188–194. DOI: 10.32838/2710-4656/2022.1-2/32.
6. Борисова Т. С. Елементи паратекстуальної епіграфи (на прикладі роману Стівена Кінга «Крістін»). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Германістика та міжкультурна комунікація»*. 2019. № 1. С. 154–159. DOI: 10.32999/ksu2663-3426/2019-1-23.
7. Shelley M. Frankenstein; or, The Modern Prometheus (1818). URL : https://www.gutenberg.org/files/41445/41445-h/41445-h.htm?
8. Wells H. G. The Time Machine (1895) – Project Gutenberg. URL : https://www.gutenberg.org/files/35/35-h/35-h.htm?
9. Wells H. G. The War of the Worlds. URL : https://www.gutenberg.org/files/36/36-h/36-h.htm?
10. Genette G. *Paratexts: Thresholds of Interpretation.* Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 427 p.
11. Skare R. Paratext. *Knowledge Organization*. 2020. Vol. 47. №. 6. P. 511–519. DOI: 10.5771/0943-7444-2020-6-511.
12. Ketabgian T. 'Savages' and Spiritual Engines: Feeling the Machine in H. G. Wells's *Time Machine* and 'Lord of the Dynamos'. *Cahiers victoriens et édouardiens*. 2018. №. 87. DOI: 10.4000/cve.3452.
13. Jewusiak J. The Technology Age. In: Jewusiak, J. *Aging, Duration, and the English Novel: Growing Old from Dickens to Woolf*. Cambridge : Cambridge University Press, 2019. P. 114–136. DOI: 10.1017/9781108615501.006.

Veremchuk E., Leshkevych I. Paratextual and Pseudodocumentary Elements as Mechanisms of Storyworld Construction in Classic Anglophone Science Fiction (1818–1900)

Summary. This article examines paratextual and pseudodocumentary elements as mechanisms of storyworld construction in classic Anglophone science fiction of 1818–1900. The corpus includes Mary Shelley's *Frankenstein; or, The Modern Prometheus* (1818) and H. G. Wells's *The Time Machine* (1895) and *The War of the Worlds* (1898). The study aims to clarify how textual thresholds (the title complex, epigraphs, prefatory blocks, structural markers) and embedded "documentary" formats (letters, eyewitness testimony, protocol-like and reportorial description) orient readers toward specific interpretive modes and regulate the distribution of ontological information about an "other world." Methodologically, the analysis combines paratext theory with storyworld-oriented narratology. The study applies qualitative close reading supported by (1) a typology of peritextual elements and their pragmatic functions (priming, channeling attention, legitimizing the genre contract) and (2) an account of pseudodocumentariness as a strategy of epistemic validation (the allocation of knowledge among narratorial instances, the institutionalization of trust and doubt, and the production of an "archival" depth of the represented world). The results show that in *Frankenstein* the storyworld is constructed as a multi-layered archive of mediated testimony, where the procedures of recording and transmission function as an epistemic anchor; in *The Time Machine* the frame of demonstration and the material "traces" of travel approximate the fantastic premise to an experimental protocol; in *The War of the Worlds* a reportorial-chronicle discourse and peritextual cues generate the effect of a shared, verifiable experience of catastrophe. The article's contribution lies in demonstrating that peritext and pseudodocumentariness form an integrated framework of "epistemic management" of the storyworld: the former establishes the rules of reading, while the latter provides procedures of plausibility. The proposed typology can be used for further comparative analyses of science fiction at the turn of the nineteenth and twentieth centuries.

Key words: science fiction; storyworld; paratext; peritext; pseudodocumentariness; epistemic modality; ontological rationing.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 06.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 02.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 821.161. 2-31Нечуй-Левицький:159.9
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.39

Горболіс Л. М.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
https://orcid.org/0000-0003-4775-622X

ЖІНОЧІ ОБРАЗИ В ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО «ГЕТЬМАН ІВАН ВИГОВСЬКИЙ»

Анотація. Актуальність студіювання історичної тематики в сучасному літературознавчому дискурсі пояснюється суспільними та політичними викликами. У статті проаналізовано художньо-історичні жіночі образи у романі «Гетьман Іван Виговський» українського письменника І. Нечуя-Левицького. Авторка статті досліджує образи героїнь твору як представниць історичної епохи, декларантів психологічних, культурних та духовних особливостей українського народу. На основі художнього матеріалу, що різнобічно презентує систему жіночих образів роману, з'ясовано особливості культури та менталітету українських жінок доби козаччини, ключову роль жінки у житті суспільства того часу. Роман І. Нечуя-Левицького представлено як показовий маркер українського письменства, складову літературного процесу XIX століття (у порівняльному аспекті з історичними творами П. Куліша, М. Старицького, А. Чайковського), важливий факт формування концепції образу жінки у вітчизняному письменстві. Арсенал авторських художніх засобів індивідуалізує жіночі образи, які помітно вирізняються з-поміж образів жінок в українській літературі XIX століття. Констатовано, що в романі «Гетьман Іван Виговський» автор переосмислює роль жінки в суспільстві – від традиційного уявлення про жінку як берегиню домашнього вогнища до активної історичної особистості, що є транслятором національної ідеї, морально-етичних та християнських цінностей гуманізму, духовності, вірності, любові до рідної землі. Обґрунтовано специфіку світоглядних переконань героїнь-жінок, їхній зв'язок зі складеними упродовж століть традиціями, морально-етичними нормами, релігійною культурою українського народу. Жіночі образи у романі «Гетьман Іван Виговський» сприяють глибшому розумінню авторської концепції українського світу, осмисленню граней індивідуального стилю письменника та еволюційних шляхів української історичної прози другої половини XIX століття у контексті культурно-мистецьких змагань доби.

Ключові слова: українська класика, жіночі образи в літературі, історичні твори, історичні постаті в літературі, І. Нечуй-Левицький, українська література, історичний роман.

Постановка проблеми. Роман І. Нечуя-Левицького «Гетьман Іван Виговський» є художньо-історичним твором, де письменник зображує колоритні українські жіночі образи, художньо висвітлює історичну ситуацію в Україні часів Хмельниччини та періоду українського бездержав'я, що настав після смерті Богдана Хмельницького, відображає взаємини українського народу та поневоленої, покатоличеної шляхти: «Москва ніколи не попустить волі нашій шляхті, хоч би й православній, не тільки католицькій; а скільки гетьман Богдан вигнав з України таки української, хоч і не вже покатоличеної, шляхти!» [1]. Твір поєднує історизм та психологізм, розкриває внутрішній світ особистості у вирі національних подій.

І. Нечуй-Левицький увів у структуру історичного роману ***жіночий психологічний контент***. На відміну від романтиків (М. Костомарова, П. Куліша), героїні І. Нечуя-Левицького постають не лише в ролі супутниці чоловіка чи декоративними фігурами на історичному тлі; вони формують внутрішній етичний центр твору, є виразниками історичних подій, духовним сумлінням часу. Жіночі характери у творах письменника художньо транслюють ідею любові до рідної землі, відповідальності та жертовності – тих цінностей, що формують основи української національної ідентичності.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Доробку І. Нечуя-Левицького присвячені численні праці, серед яких показовими є дослідження О. Білецького, С. Єфремова, І. Франка та ін., що висвітлюють творчість письменника в широкому культурно-мистецькому просторі, активно студіюють питання історизму, соціально-побутового реалізму, народності. Різноманітні аспекти художньої специфіки творчого доробку письменника висвітлювали дослідники у середині XX століття – Н. Крутікова, Р. Міщук, В. Омельченко, М. Походзіло, М. Тараненко, П. Хропко. Від кінця XX століття творчість І. Нечуя-Левицького з сучасних позицій, із акцентом на антиколоніальну спрямованість доробку, ефективність засобів психологізації у творчості класика української літератури досліджують Т. Бовсунівська, В. Власенко, М. Жулинський, Н. Зінченко, Л. Йолкіна, О. Мишанич, В. Погребенник, І. Приходько, К. Радченко. Повернуті в науковий обіг культурологічні праці І. Нечуя-Левицького з виразними антиімперськими ідеями, разом із листуваннями стали об'єктом системного вивчення у працях І. Михайлина, В. Поліщука, М. Чорнописького. Окремі аспекти художньої самобутності творів письменника, зокрема етнопсихологічний вектор осмислення героїв-українців, висвітлено у працях І. Абрамової. Тематико-проблемна й жанрова різноспрямованість творчості І. Нечуя-Левицького, його вболівання за українську справу засвідчують потребу системного студіювання його доробку. Попри значний і тривалий інтерес літературознавців до творчості І. Нечуя-Левицького, потребують вивчення гендерно-психологічний аспект та проблема художнього функціонування жіночих образів у його творах.

Дослідники підкреслюють, що жінка у прозі І. Нечуя-Левицького є «уособленням національної моральної краси» [2], вона – символ непорушних духовних основ народу. Саме

такими постають жіночі образи в романі «Гетьман Іван Виговський», де образ Олесі Виговської та інших героїнь поглиблюють емоційну тканину твору, художньо означують контури етичного контенту в романі, контрастуючи з честолюбством і жорсткістю історичних діячів.

Мета і завдання статті. Мета статті – виявити й проаналізувати художню функцію, ідейне навантаження, психологічну глибину та символізм жіночих образів у романі І. Нечуя-Левицького «Гетьман Іван Виговський». *Завдання статті*: з'ясувати роль жіночих образів у сюжетній та концептуальній побудові твору; розкрити засоби психологізації та індивідуалізації образів. Виконання завдань сприятиме цілісному розумінню системи жіночих образів у творі, дозволить глибше осмислити художній задум письменника та висвітлити внесок прозаїка у формування образної системи української історичної прози другої половини XIX століття.

Виклад матеріалу. Серед української історичної прози XIX століття з домінантними темами державності, козацької доблесті, патріотизму та національної боротьби чільне місце посідають твори І. Нечуя-Левицького, марковані ***психологічною гуманізацією історії***. Письменник акцентував на моральних наслідках історичних катастроф, майстерно відтворив жіночу чутливість, материнське страждання, милосердя, любов до рідних і близьких. У цьому контексті творчість класика є базовою ланкою між народницьким реалізмом та подальшим розвитком психологічної прози кінця XIX століття.

Яскраві жіночі характери, як відомо, представили у своїх творах П. Куліш, М. Старицький, А. Чайковський, які, звертаючись до історичної тематики, прагнули відтворити духовну і моральну сутність українського народу крізь призму особистих доль українців. Жіночі персонажі в історичному романі І. Нечуя-Левицького відкривають перспективи глибшого осмислення ціннісно-моральної парадигми українського реалізму кінця XIX століття. Адже у цей час українська література активно формувала національну ідентичність і жіночі образи виконували важливу культуротворчу функцію – відображали духовні, моральні та психологічні цінності народу, символізували ідею України.

Актуальність гендерного аспекту в інтерпретації історичних постатей і подій у творчості українського класика полягає в осмисленні ролі жінки як самостійного суб'єкта історичного процесу. Жіночі образи у романі «Гетьман Іван Виговський» І. Нечуя-Левицького – не другорядні фігури, як це головно простежуємо у творах його сучасників; вони є смисловими вузлами художнього тексту, за допомогою яких автор реалізує ключові проблеми твору – морального вибору, політичних викликів та національної єдності. Письменник надав жінці не лише емоційно-етичного, але й концептуального навантаження. Жінка постає у романі як носій родинного тепла, злагоди, що ними часто нехтують герої-чоловіки у гонитві за владою. І. Нечуй-Левицький увів жіночу свідомість у центр історичного процесу, показуючи, як через емоційний і моральний досвід жінки розкривається трагізм епохи. У романі «Гетьман Іван Виговський» жінка – морально-етичний центр національного життя, декларант родинних цінностей, вона «зберігає святиню роду серед бурі історії» [1]. За допомогою численних промовистих сцен та мікроепізодів автор змалював правдивий образ, який відповідав завданням тогочасної літератури, що, на переконання І. Нечуя-Левицького, «повинна виявити психічний український національний дух та характер» [3, с. 73]. Олеся, дружина гетьмана, поєднує жертовність, інтелектуальну силу, внутрішню незалежність, духовну чистоту. Автор роману художньо відобразив демократизм українського життя, де «людська особа… не любить щезати в іншій чужій особі, нізащо в світі не одкажеться до свого *Я*, і хоч буває часом придушена, але вона не буває задушена» [3, с. 75].

Історична основа роману І. Нечуя-Левицького зазнала впливу української романтичної традиції, однак автор виходить за її межі, прагне реалістично реконструювати минуле з виразним емоційно-психологічним аспектом осмислення історії. У романі «Гетьман Іван Виговський» письменник описав добу Руїни не лише як послідовність політичних подій, а як духовну кризу народу, де тісно переплетені особисте й національне. Як слушно зазначив М. Жулинський, класик «зумів оживити минуле, показати історію не через битви, а через душу людини, що живе в її вирі» [4, с. 84]. Якщо, скажімо, в романі «Богдан Хмельницький» М. Старицького жіноча постать підпорядкована патріотичній ідеї, то в І. Нечуя-Левицького вона є самодостатнім психологічним феноменом. У І. Нечуя-Левицького жінка, як і в творах А. Чайковського (наприклад, «Олюнька», «За сестрою»), є моральною опорою чоловіка, втіленням доброти, честі, жертовності. Проте, на відміну від А. Чайковського, І. Нечуй-Левицький прагне до універсалізації жіночого образу – він транслюється в символічний образ України як духовного начала.

Жіночі постаті в історичному романі «Гетьман Іван Виговський» І. Нечуя-Левицького є невід'ємною частиною авторської концепції українського світу. Постать Олесі Виговської розкриває теми духовної єдності з чоловіком, взаємопідтримки один одного у родинних стосунках, моральної відповідальності та вірності. Внутрішня трагедія героїні віддзеркалює долю України, яка опинилася між вірністю та зрадою, любов'ю і політичними амбіціями. На думку дослідниці Т. Бовсунівської, «жіноче начало в історичному романі другої половини XIX століття має не декоративне, а світоглядне значення, адже саме через нього виявляється моральна позиція автора» [5, с. 187]. Цю тезу слушно проєктувати і на досліджуваний роман І. Нечуя-Левицького, де жіноча присутність віддзеркалює духовну мораль нації, структурує сюжет та етико-філософську концепцію твору. Порівняно з іншими історичними романами того часу («Чорна рада» П. Куліша чи «Богдан Хмельницький» М. Старицького), «Гетьман Іван Виговський» вирізняється глибоким психологізмом. Автор колоритно відтворює прагнення, переживання, внутрішні конфлікти і вагання своїх героїв.

Головний жіночий образ Олесі Виговської, у дівоцтві Стеткевичівни, посутньо увиразнює історичне тло твору; вона зображена реалістично з відчутною авторською симпатією, із залученням численних епітетів, порівнянь і метафор для змалювання зовнішнього вигляду, як-от: «Її повний, делікатний вид неначе був обведений білими рамками з білого пуху та срібла, і саме лице її було біле, як біла лелія, а повні рум'яні уста червоніли на морозі, як листочки троянди. Молода панна і справді була схожа на білу квітку. Чималі темно-карі очі та рівні густі брови дуже виразно малювались, обведені навкруги білим вбранням» [1], її «убрання, делікатне й ясне, незвичайно гарно приставало до її русої коси та білого лелійного лиця. На шиї в неї лисніло дороге материне намисто з перлів, в ушах сяли сережки з брильянтами. Нічого не було на ній колорит-

ного, але делікатні тони убору дуже пристовали до її лелійного білого лиця та русої коси. Олеся була схожа на пишну майську місячну ніч з її делікатними тонами та сутінками» [1]. Прикметний традиційний підхід письменника до зображення образу героїні, проте автор передав і глибину народного світовідчуття, де у внутрішньому світі жінки – коханої дружини та матері – відображається трагізм історії. Епізоди з Виговською, яка «мовчки несла свій біль, коли навколо руйнувався світ її віри й любові» [1], підкреслюють тісний зв'язок особистої драми з долею народу.

Український сотник Іван Виговський, який щиро закоханий у Олесю, бореться за своє кохання з її аристократичним родом, який зневажає козацтво. Олеся ж, маючи щирі почуття до Виговського, мріє про щасливе подружнє життя. Молода панна не позбавлена й честолюбства, на чому зауважує І. Нечуй-Левицький: «Ото якби мені довелось в'їхати в Чигирин гетьманшею! От би я тоді підвела голову вгору і показала б себе своїй гордовитій та неласкавій до мене рідні! Тоді б і вона схилила голови передо мною. Ой, яка б я була рада! Я в'їхала б в Чигирин пишно, як польські королеви в'їжджають в Варшаву, бо хіба ж я тоді не була б королева на Україні…?» [1]. Дядько Олесі, виряджаючи її до Івана Виговського, повчає, аби вона дбала про те, щоб Україна не відривалась від Польщі, проте дівчина більше мріє про власне життя та розкоші, аніж про політику: «Її думки вертілись не коло просвітності Європи та Польщі, а коло французької карети та уборів. Вона вже гадала в думці, яку собі французьку сукню пошити для парадного в'їзду в Чигирин, щоб вразити жінок козацьких старшин, котрі вбирались в кунтуші, в жупани, в плахти та в намітки» [1]. Такі авторські акценти не ідеалізують образ героїні, надають йому правдивого звучання.

Психологічний реалізм сприяв індивідуалізації характерів жінок-героїнь, художньому змалюванню внутрішнього світу героїнь, їхніх емоційних станів та моральних дилем. Жіночі персонажі у творі І. Нечуя-Левицького є промовистим морально-філософським віддзеркаленням національної долі. Художньо змодельовані образи героїнь передають трагізм історії, гуманістичний ідеал духовної краси, що є антиподом жорстокості й розбрату. Як слушно зазначив літературознавець О. Білецький, «Нечуй-Левицький відкрив для української літератури людину внутрішнього світу, передусім у жіночому образі» [6, с. 214].

Образ Олесі Стеткевичівни художньо концентрує проблему релігійного роз'єднання, у тому числі з політичних причин, у родинах тодішньої української шляхти. Дослідниця І. Абрамова зазначила, що «І. Нечуй-Левицький із тривогою й болем спостерігав у сучасній йому дійсності розпад старосвітського сімейного укладу. У цьому процесі він вбачав пряму загрозу ідентичності українців» [7], а «основним механізмом, який забезпечує тяглість і стабільність народної вдачі, І. Нечуй-Левицький, очевидно, вважав родинний життєвий устрій. Забезпечуючи спадкоємність народного характеру, родина поставала ключовим засобом формування та збереження національної ідентичності» [7]. Демократична українська родина – як ще одне осереддя «розгортання» жіночого характеру – привертала особливу увагу й І. Нечуя-Левицького, що засвідчують, наприклад, рядки з його праці «Непотрібність великоруської літератури для України і для слов'янщини»: «В нас дуже розвита особистість. Жінка й діти слухають батька тільки розумного і не знесуть ніякого самодурства» [3, с. 102].

Своєрідність світосприймальних настанов Олесі письменник підкреслив за допомогою тонкого відчуття гармонії в довкіллі: «Молода панна почувала, як помаленьку розливався по її нервах спокій. Ще ніколи на своєму віку вона не почувала себе такою радісною, навіть щасливою… Їй здавалось, що вона серед зеленого гаю та борів стала вольною, як повітря, що усі перетичини, усі намагання значної рідні далеко десь зостались позад неї, що вони вже щезли навік і вже ніхто не буде чіплятись до неї з своєю порадою, вже ніхто не насміліться розлучити її з милим… «Який гарний Божий світ! Як легко, як весело мені на душі! Я тут вольна, як пташка в лісі», – подумала Олеся…» [1]. Автор акцентує на енергетично міцному зв'язку героїні з природою, «котра обгортувала …життя з усіх усюдів», як наголошував І. Нечуй-Левицький у праці «Світогляд українського народу» [8, с. 4], употужнюючи думки М. Костомарова, Є. Маланюка, І. Мірчука, Д. Чижевського, В. Яніва та ін. про визначальну роль природного довкілля на формування української ментальності.

Жіночі персонажі у творі – Олеся (Олена) Виговська, Якилина Павловська, Катерина, княгині Любецька, Суходольська, демократично налаштовані козачки, зокрема Ольга Лютай та інші жінки при дворі гетьмана – є своєрідними ілюстраторами історичної епохи – вони, скажімо, уміли володіти зброєю: «Три дні й три ночі ховалась Виговська з приятельками в лісах. Виговська, Грушова і всі женчини держали напоготові набиті набоями рушниці провсякчас. До Бара дійшла звістка, що Маховський повернув на Черкаси і не має на думці вчинити напад на житло Виговського» [1]. Жіночі образи у романі І. Нечуя-Левицького є продуктом ефективної взаємодії романтичної ідеалізації та реалістичної психологізації, що дозволяє по-новому трактувати роль жінки як морального та духовного осердя нації.

Героїні І. Нечуя-Левицького поєднують внутрішню силу, моральну чистоту та здатність до співпереживання, стаючи «дзеркалом» духовного стану народу. Автор наголосив, що жіноча мудрість, жертовність і терпіння можуть протистояти політичній жорстокості та соціальним катаклізмам. Як зазначив літературознавець С. Єфремов, «у Нечуя-Левицького жінка стає моральним орієнтиром для всіх персонажів і водночас символом національної непохитності» [2].

Описуючи збірний образ козачок, І. Нечуй-Левицький порівняв їх із квітами маку, що символізує в українців красу, безсмертя й молодість: «А там же у вас в Чигирині козачки, як мак, процвітають: в шовкових плахтах, в оксамитових юбках, в квітках та стрічках, та в червоних чобітках з срібними підковками» [1]. Сама Олеся підтримувала аристократичні прагнення чоловіка і пропольський курс в Україні. Звичайні українки не підтримували Гадяцьку угоду, якою Іван Виговський прагнув з'єднати Україну з Польщею. Бездержав'я та поневолення України несло багато загроз для життя жінок як шляхетного, так і простого роду та їх родин. Письменник підкреслив, що «в ті часи загального політичного зворушення на Україні, коли все народне життя зворушилося до самого дна, політикою цікавились не тільки козачки, але навіть селяни й молодиці, щоб стояти напоготові до оборони своїх інтересів і свого життя» [1]. Історично українці були в небезпеці постійної інвазії, що вплинуло на формування вдачі – так «потреба оборони стає складником національної ідеології і традиції» [9, с. 85], – зауважує дослідник Б. Цимбалістий. Жінки також мали вибудувати

ефективну оборонну стратегію, захищати свою родину, свій РІД. І «якщо так є, то не тому…., що вони свідомо бажають більше влади, але прямо тому, що такий є тип нашої суспільності і нашої культури. Чоловіки підсвідомо бажають бачити такими своїх жінок» [9, с. 85]. Така підтекстова парадигма образу жінки у романі «Гетьман Іван Виговський» І. Нечуя-Левицького. Жінки готові були захистити свої права й свободи.

Висновки і перспективи подальших пошуків. Дослідження жіночих персонажів у романі «Гетьман Іван Виговський» відкриває можливість комплексного аналізу гендерного аспекту української історичної прози ХІХ ст., дозволяючи простежити, як через жіночі образи автор розкривав ментальність і філософію українського народу, його національну пам'ять. І. Нечуй-Левицький, описуючи образи в історичному романі «Гетьман Іван Виговський», репрезентує не лише приватні, а й національні переживання, духовну стійкість, невизначеність, внутрішній спротив чи політичну нестабільність. Цей підхід розширює розуміння історії, дає змогу бачити її не лише в контексті гетьманських рад чи політичних баталій, а й у площині морально-духовного та емоційно-психологічного вимірів.

І. Нечуй-Левицький послідовно розвиває тенденцію гуманізації історичної прози, виводячи жіночий образ із історичного фону в площину самостійного ідейно-психологічного центру. Такий підхід знаменує перехід від зовнішньої романтичної схематизації (як у П. Куліша) до глибокої психологізації (як у А. Чайковського) та моральної узагальненості (як у М. Старицького), що визначає неповторність авторської позиції в еволюції українського історичного роману ХІХ століття. Поєднання історичної точності з емоційно-психологічним проникненням у жіночі характери створює у романі унікальний тип історичного письма, де художня концепція минулого не обмежується реконструкцією подій, а прагне до морально-філософського узагальнення, що робить його глибоким феноменом українського історичного реалізму другої половини ХІХ століття.

У нашому дослідженні означено специфіку художнього моделювання жіночих образів у романі «Гетьман Іван Виговський» І. Нечуя-Левицького. Ця проблема потребує компаративного вивчення в широкій площині української та зарубіжної історичної прози ХІХ століття.

Література:

1. Нечуй-Левицький І. Гетьман Іван Виговський. URL: https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=902
2. Єфремов С. Історія українського письменства. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Yefremov_Serhii/Istoriia_ukrainskoho_pysmenstva.pdf
3. Нечуй-Левицький І. Українство на літературних позвах з Московщиною. Культурологічні трактати / упоряд. М. Чорнописького. Львів: Каменяр, 1998. 256 с.
4. Жулинський М. *Історизм і психологізм у творчості І. Нечуя-Левицького.* Київ: Наукова думка, 1990. 156 с.
5. Бовсунівська Т. *Український історичний роман: еволюція жанру.* Київ: ВЦ «Академія», 2012. 384 с.
6. Білецький О. Вибрані праці: у 2 т. Т. 1. Від давнини до сучасності: збірник праць з питань української літератури. Київ : Держлітвидав, 1960. 505 с.
7. Абрамова І. Національний код героїв прози І. С. Нечуя-Левицького. *Вісник Запорізького державного університету.* 2004. № 2. С. 5–10. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2004/2004-fil-2.pdf
8. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. Вид. 2-ге. Київ: АТ «Обереги», 1993. 88 с.
9. Цимбалістий Б. Родина і душа народу. *Українська душа.* Київ : МП «Фенікс», 1992. С. 66–96.

Horbolis L. Female Images in Ivan Nechuy-Levytsky's Historical Novel "Hetman Ivan Vyhovsky"

Summary. The relevance of studying historical themes in contemporary literary discourse is obusловлено social and political challenges. This article analyzes artistic and historical female images in the novel "Hetman Ivan Vyhovskyi" by the Ukrainian writer I. Nechui-Levytskyi. The author of the article examines the heroines of the work as representatives of a historical era and as embodiments of the psychological, cultural, and spiritual characteristics of the Ukrainian people. On the basis of the literary material, which presents the system of female images in the novel in a multifaceted manner, the study identifies the features of culture and mentality of Ukrainian women of the Cossack era, as well as the key role of women in the social life of that time. Ivan Nechui-Levytskyi's novel is presented as a representative marker of Ukrainian literature, an integral part of the literary process of the nineteenth century (in a comparative aspect with the historical works of P. Kulish, M. Starytskyi, and A. Chaikovskyi), and as an important factor in the formation of the concept of the female image in national literature. The arsenal of the author's artistic means individualizes the female images, which noticeably stand out among the portrayals of women in Ukrainian literature of the nineteenth century. It is stated that in the novel "Hetman Ivan Vyhovskyi" the author rethinks the role of women in society – from the traditional perception of a woman as the guardian of the household to an active historical personality who acts as a transmitter of the national idea and of moral-ethical and Christian values of humanism, spirituality, fidelity, and love for the native land. The specificity of the worldview convictions of the female characters is substantiated, as well as their connection with traditions formed over centuries, moral and ethical norms, and the religious culture of the Ukrainian people. Female images in the novel "Hetman Ivan Vyhovskyi" contribute to a deeper understanding of the author's concept of the Ukrainian world, to the comprehension of the facets of the writer's individual style, and to the evolutionary paths of Ukrainian historical prose of the second half of the nineteenth century in the context of the cultural and artistic struggles of the era.

Key words: Ukrainian classics, female images in literature, historical works, historical figures in literature, I. Nechuy-Levytsky, Ukrainian literature, historical novel.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 12.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 09.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.112.2
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.40

Кушнєрьова М. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та методики викладання
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка
https://orcid.org/0000-0003-2922-1555

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ АНТИЧНОГО СЮЖЕТУ В ОПОВІДАННІ Ф. ДЮРРЕНМАТТА «СМЕРТЬ ПІФІЇ»

Анотація. У статті охарактеризовано специфіку авторського осмислення міфологічного сюжету на матеріалі оповідання Фрідріха Дюрренматта «Смерть піфії», осмислено ті інтерпретаційні зміни, яких зазнав античний текст. Спираючись на високий інтерпретаційний потенціал міфологічних образів і сюжетів, швейцарський письменник-абсурдист у власному потрактуванні історії про дельфійського оракула поєднав конкретно-історичне та загальнолюдське, локальне й універсальне. Функціонування античного коду в сучасній зарубіжній літературі проаналізовано на матеріалі конкретного художнього тексту з урахуванням особливостей індивідуального стилю письменника. Увагу приділено художнім засобам, які допомогли авторові осучаснити відомий сюжет, передати емоційний настрій твору, розкодувати зміст конкретних епізодів і зробити їх більш переконливими, розкрити психологічні аспекти вчинків та переживань образів-персонажів. Чергова спроба інтерпретувати відомий давньогрецький сюжет свідчить про високий потенціал античного тексту в розкритті філософських, позачасових тем. Наукове осмислення художніх прийомів та наративної стратегії, зокрема через зміну оповідного центру, що дозволили письменникові надати нового звучання міфологічним образам та характерам, сприятиме детальному вивченню феномена актуалізації, сприйняття та засвоєння античного тексту в зарубіжній літературі. Ідею про множинність версій тлумачення відомого сюжету швейцарський письменник підтверджує, пропонуючи власне прочитання міфу щодо пророцтва, отриманого Едіпом від дельфійського оракула. Існування численних варіантів літературної обробки цього міфологічного сюжету обумовлено культурно-історичним контекстом, притаманним кожному авторові типом художнього мислення, місцем в уже існуючій літературній традиції, а також рівнем підготовки читача-інтерпретатора, а отже співтворця тексту.

Ключові слова: античний код, античний текст, інтерпретація, рецепція, традиційний сюжет.

Постановка проблеми. Переосмислення давньогрецьких міфів є досить поширеною практикою в зарубіжній, зокрема сучасній літературі. Інтерпретовані версії відомих античних сюжетів набувають нового звучання, вирізняються оригінальною наративною стратегією, підсвічують актуальні теми. Так, в романі Констанци Казаті «Клітемнестра» (2003 р.) сюжетна історія тяжіє до феміністичного дискурсу, оскільки розгортається в контексті переосмислення відносин між жінкою і чоловіком, а сама оповідь, що ведеться від імені дружини Агамемнона, надає жінці право розповісти власну історію, кардинально змінити вектор бачення трагічних подій, що спіткали родину Атридів, позбутися стереотипності в потрактуванні тем втрати і помсти. Інтерпретуючи добре відомі міфологічні сюжети, письменники акцентують увагу на яскравих образах, деталізують контекст, вражають читачів оригінальним підходом до моделювання художнього світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературознавці вивчають шляхи рецепції письменниками міфологічних сюжетів і образів, досліджують причини появи інтерпретованих версій, аргументуючи це пошуком відповідей на актуальні питання дійсності, акцентують увагу на художніх засобах, що дозволяють осучаснити відомі історії.

Важливою складовою наукової розвідки є напрацювання, що безпосередньо стосуються малої прози Ф. Дюрренматта. Серед представників зарубіжного літературознавства філософські аспекти прози письменника стали предметом дослідження П. Шпіхера, Р. Пробста, П. Рустергольца та ін. Інтерес до наукового осмислення поетикальних особливостей малої прози Ф. Дюрренматта засвідчили праці вітчизняних науковців: Л. Комарніцької («Амбівалентність психологічної реакції в оповіданні Фрідріха Дюрренматта «Пілат»»), В. Стернічук «Інтертекстуальність як аспект структурної самоорганізації німецькомовних творів (на прикладі творчості Ф. Дюрренматта)», в яких розкрито дотичні до нашого питання аспекти (інтертекстуальний характер творчості письменника, діалогізм створених ним художніх творів, гротескність образів, пародійність, двозначність художніх ситуацій).

Античний текст у творчості Ф. Дюрренматта посідає значне місце. Увага письменника до традиційних сюжетів (притча «Мінотавр», повість «Грек шукає грекиню» та ін.) як «відкритих» текстів обумовлена можливістю сприймати дійсність з подвійної перспективи.

Мета статті полягає в розкритті особливостей інтерпретації міфологічного сюжету в оповіданні Ф. Дюрренматта «Смерть піфії», в деталізації художніх засобів, що увиразнили загальний настрій твору, його ідейний та моральний зміст.

Виклад основного матеріалу. Одним із шляхів осмислення античного коду в сучасній літературі є притаманний постмодерністській естетиці іронічний підхід. Саме у філософсько-іронічному дусі написане оповідання Ф. Дюрренматта «Смерть піфії» (1976). Як зауважує Петер Шпіхер, один із найвідоміших дослідників творчості митця в німецькомовному світі, поступове розчарування у драматичному мистецтві змусило письменника полишити написання п'єс і звернутися до жанрів малої прози та літературної есеїстики, поєднавши філософ-

ське осмислення абсурдності життя із художньою практикою інтерпретації традиційних, зокрема міфологічних та біблійних, образів, тем і сюжетів [1]. Обрана комунікативна стратегія стала перспективною, оскільки підсилила емоційну складову літературного тексту, апелювала до читацького досвіду, залучала читача-співавтора до діалогу.

Оповідання «Смерть піфії» побачило світ одночасно із виходом праці У. Еко «Читач у грі» (лат. «Lector in Fabula», 1979), що зіграла важливу роль для виокремлення образу читача-інтерпретатора, читача-співавтора, читача-дешифратора. Для розкриття авторського задуму та розуміння ключової ідеї оповідання значну роль має обізнаність читача твору із вихідним текстом, інтертекстуальною площиною тексту, особливістю застосування інтерпретаційного коду.

Античний код найчастіше розглядається як можливість підкреслити зв'язок між минулим і теперішнім, допомогти сконструювати майбутнє, поглянути на ситуацію під іншим ракурсом [2]. В контексті постмодерністської естетики прочитання оповідання «Смерть піфії» можливе як варіант жанрового та стильового пастишу. Історія, що у первісному вигляді тяжіє до серйозного жанру, уподібнюючись до постмодерністського міфу, набуває іронічного змісту, оскільки постмодерністський сюжет стає кардинальним переглядом класичного [3].

У постмодерністському варіанті сюжету, центрованому навколо пророцтва молодому Едіпу, ознаки серйозного, трагедійного жанру зазнають суттєвих трансформацій: автор видозмінює сюжет, розвиває окремі його фрагменти більш детально, пропонує сприймати авторську траєкторію як версію пародійної інтерпретації, нівелює межу між реальністю та вигадкою, прибирає моралізаторську складову фіналу твору, як і загалом уникає однозначності в тлумаченні завершальної частини оповідання. Альтернативні шляхи розгортання міфологічного сюжету перетворюють текст оповідання на своєрідну гру із читачем, який отримує можливість самостійно вибудовувати інтерпретаційний маршрут осмислення оповіді.

Фактично, оповідання «Смерть піфії» стало гротескним перечитуванням (переглядом) декількох класичних сюжетів, зокрема міфу про дельфійський оракул та історії царя Едіпа, причому інтерпретація ключових епізодів фіванського циклу міфів вибудована як своєрідна полеміка із трагедією Софокла «Едіп-цар» як класичною версію тяжіння злого року над долею людини. Відома міфологічна оповідь неодноразово була інтерпретована, зокрема й через переклад (Ф. Гельдерлін, переклад трагедій Софокла «Цар Едіп» та «Антігона»).

Насамперед привертає увагу свідоме заниження, особливо у порівнянні із вихідним матеріалом, самого тону оповіді. Мова оповідання Ф. Дюрренматта відповідає канонам розповсюдженої сучасної художньої техніки − перечитування міфічних сюжетів у «практичних» термінах. Загрозливе, доти не пізнане вимірюється і осмислюється за рахунок раціонального мислення, інколи набуваючи більш приземленого контекстуального пояснення (так, часті спалахи чуми у Фівах зумовлені не чимось незбагненним, а передусім жахливими гігієнічними умовами).

Нового звучання набуває тема людської довірливості, легковірності. Осмислюючи її в контексті історії, що найбільшою мірою ілюструє ідею невідворотності долі, Ф. Дюрренматт застерігає від надмірного захоплення стереотипними формулами: Едіп, як виявляється, не єдиний, хто хотів би дізнатися, хто насправді були його батьки, – із цим питанням, іронізує оповідач, в аристократичних колах завжди був клопіт.

Вихідною точкою оповідання стає пророцтво дельфійської жриці Паніхії XI юному Едіпу. Абсолютно безглузде та малоймовірне, передбачення в буквальному розумінні руйнує і так позбавлений стабільності світ персонажа. Події нібито відбуваються в просторовому і часовому вимірах Давньої Греції, однак контекст впізнаваний читачем через виразні «атрибути» сучасних реалій: корупційні схеми, політичні інтриги, важка рутинна праця тощо. Дельфійський храм оракула нагадує бюрократичну контору зі своїм очільником (верховним жрецем Меропсом XXVII), найманими працівниками (піфії та провидці), розпорядчими документами, бухгалтерією, штатом-жерців-архіваріусів, готових за потреби знищити факти, які підтверджують штукарство пророцтв тощо.

Піфія у Ф. Дюрренматта втомлена своїми щоденними передбаченнями, перебуває на межі «професійного вигоряння», розчарована в людській мудрості, а точніше у її відсутності. Її образ яскраво контрастує із виведеним в класичній давньогрецькій трагедії (Есхіл «Евменіди») образом дельфійської пророчиці. А ще більшою мірою не відповідає образу дельфійської сивіли, створеному уявою Мікеланджело Буонарроті. На одній із найвідоміших фресок, створеній у 1509 році як частина розпису Сікстинської капели у Ватикані, зображена молода та енергійна жінка, яка тримає в лівій руці розгорнутий сувій із пророцтвом.

Зовсім іншою за задумом швейцарського автора постає піфія в оповіданні. Втомлена, роздратована, хвора на ревматизм Паніхія XI після виснажливого робочого дня в сирому святилищі виголошує кульгавому коринфському принцу в надії раз і назавжди позбавити його віри у всілякі забобони найбільш абсурдне з усіх своїх передбачень. Впевнена, що настільки безглузде нагромадження подій ніколи не відбудеться, піфія на довгий час забуває про цей візит і зовсім не дивується, коли отримує наказ вже від свого досвідченого старшого колеги сліпого провидця Тіресія виголосити укладену в ямби (таким чином, бачимо, як зростає ціна і вага пророцтва у віршованій формі) відповідь Креонту щодо єдиного шляху, яким можна порятувати Фіви від чуми. Прикметно, що в оповіданні відзначено й головну особливість передбачень від піфій – піфії віщують волю бога Аполлона, однак їх відповіді завжди мають двозначний характер.

Особливого значення набувають в оповіданні деталі. Занурення в контекст змодельованої письменником художньої дійсності сприяють наслідки попередніх віщувань піфії. Економічний розквіт Дельфійського оракула як популярного місця паломництва для легковірних греків (Агамемнона, Геракла, Ясона) різко контрастує із зубожілим та пригніченим станом самої піфії. Якщо в Есхіла образ піфії наділений рисами величі та значущості, то Ф. Дюрренматт свідомо знімає ці характеристики, перетворюючи провидицю на виконавицю рутинної праці. Паніхія XI мріє про гідне завершення земного шляху, плануючи остаточно порвати із рутиною передбачень та виголошенням складених на замовлення пророцтв. Такий важливий для піфії в плані морального вибору епізод збігається із повторним візитом до дельфійського святилища вже сліпого Едіпа, який повідомляє, що все напророчене йому Паніхією XI збулося. Сюжет набуває виразних рис детективного жанру, оскільки піфії доводиться з'ясувати маловідомі обставини цієї історії.

Впізнавши Едіпа та згадавши своє виголошено зопалу передбачення, піфія реагує несподівано навіть для самого потерпілого від злого року Едіпа. Голосний сміх змінюється на розпач, що передає зростання рівня відповідальності за свою роботу та її наслідки. Паніхія вирушає до архіву Храму, щоб вивчити записи і розпочати власне розслідування. Серед теки збережених пророцтв вона знаходить оракул, виданий царю Лаю, в якому йдеться про небезпеку бути вбитим власним сином. За законами детективного жанру, піфії вдається скласти докупи отримані в різний час та з різною метою передбачення та пророкування й відновити ту послідовність подій, яку читач, демонструючи власну компетентність, знає насамперед від Софокла.

Важливу роль в авторській інтерпретації давньогрецького сюжету відіграє інтер'єр. Він допомагає створити відповідний настрій для сприйняття тексту, розкриває внутрішній стан героїв. Так само, як привабливий фасад будівлі раннього дорійського стилю маскує убогість і занедбаність схожого на кам'яну діру святилища, у якому піфія віщує свої пророцтва, оголюється банальна правда: передбачення не є результатом акту ясновидіння, свідченням присутності божественної волі, а реалізуються завдяки злагодженій дії механізму («інтуїції» оракула), що за роки щоденної практики навчений розпізнавати справжні потреби людей й реагувати на сподівання охочих змінити долю або просто зазирнути у майбутнє. Згадана в оповіданні Зміїна колона, що на момент розгортання подій оповідання, є недобудованою і сприймається Паніхією як кітч, що не має жодного стосунку до справжнього витвору архітектурного мистецтва, уособлює знецінення авторитетів: те, що колись мало сакральний зміст, через штукарство, яке в ньому проросло, свою сутність втратило.

За головні пріоритети у храмі Аполлона правлять прибутки та розробка грандіозних планів щодо його реконструкції та розширення, що у підсумку має залучити ще більше охочих скористатися послугами дельфійського оракула. Епізоди, пов'язані із відвідуванням храму у Дельфах, вміщені у численних міфологічних текстах, наголошують, що піфії лише вербалізують волю Аполлона. Ф. Дюрренматт заглиблюється у цей процес, деталізує його, допомагаючи читачеві зрозуміти через контекст причини попиту на «Дельфійського оракула рядки» (вислів із поезії Дж. Мільтона «Шекспірові»).

Ф. Дюрренматт руйнує стереотип про безіменних піфій, однак наділяючи персонажів свого оповідання іменами, він не вносить цим ясності, оскільки давньогрецький варіант імені головної героїні оповіді *Pannychis* в буквальному перекладі означає «щось, що триває всю ніч», «спів, що триває всю ніч» або в контексті православного поминального богослужіння позначає релігійну церемонію (Панахида або Парастас).

А. Астахова зазначає, що в античних міфах можна знайти «закодований» через метафору погляд на процес пізнання й ціну, яку за нього платить людина. Дослідниця актуалізує значний пізнавальний потенціал міфологічних сюжетів, зокрема через вміння прочитати їхній метафоричний зміст [4].

Тема беззастережної, легковажної віри людей в можливість побачити, спрогнозувати майбутнє виписана письменником через образи піфії та провидця. Паніхія XI та провидець Тіресій уособлюють два варіанти «гри з людською долею»: через неоднозначні передбачення та замовлені пророцтва. Античний код допомагає зосередити увагу читача на вічному прагненні людини зазирнути в майбутнє. Передбачення, що лунають в дельфійському святилищі, не мають нічого спільного із ясновидінням часто ще й тому, що, як правило, мають логічне пояснення. Так, нічого доброго, переконана Паніхія, не міг віщувати вже сам факт одруження Ясона із чаклункою, чужоземкою Медеєю, або чи міг би Геракл, який володів силою бика та не мав жодного рівного собі суперника, іншим чином отримати безсмертя (та й чи насправді отримав він його), аніж піддати себе спаленню на вогнищі.

Зовсім іншим постає в оповіданні й другорядний образ, антагоніст піфії, нібито сліпий провидець Тіресій. У тексті Ф. Дюрренматта він виведений як інтриган та політикан, що править за свої майстерно сфабриковані пророцтва велику ціну, але насправді тексти його віршованих передбачень банальні та розраховані на прохачів, що давно втратили здоровий глузд. Моровиця у Фівах – явище постійне, що через певний час у сприятливих антисанітарних умовах спалахує знову, − тому з часом хвороба і так мине, незалежно від того, чи буде знайдено вбивцю колишнього царя Лая. Ціна людської довіри безмежна, однак віра в банальні передбачення засліплює людям очі.

Образ Тіресія, який в трагедії Софокла наділений функцією повідомляти волю богів, в оповіданні Ф. Дюрренматта отримує власну історію: тесть Лая Менекей зустрічає його, чоловіка високого зросту, неприступного, сліпого, у супроводі хлопчика в корчмі Полора і пристає на пропозицію дати підказку богам. Іронічне осмислення оповідачем пропозиції Тіресія дозволяє переконатися у «порядності» намірів провидця. Загалом все, що стосується Тіресія, в оповіданні подається в іронічно-глузливому потрактуванні: він – персона відома у вищих колах, нібито особисто знайомий з богами, через що править за свої послуги значно більше, ніж інші ворожбити, і його віршовані передбачення доступні виключно для багатіїв.

Оповідання можна розглядати як варіант переосмислення міфу про Едіпа з іншої перспективи [5]. На відміну від тексту «закритої фабули», яким є трагедія Софокла, оповідання Ф. Дюрренматта пропонує текст, спрямований на діалог з усіма можливими варіантами розгортання подій. Пророцтво піфії, що «запускає» трагічний сюжет, є абсолютно вигаданим. Те, що від самого початку нагадує довільну інтерпретацію відомого античного сюжету, згодом перетворюються на детективну історію із багатьма невідомими, змушує читача стати учасником складної інтелектуальної гри, в якій Едіп виявляється сином Іокасти та звичайного охоронця царевих покоїв, а єдиною дитиною царя Лая є чудернацьке створіння Сфінкс.

Несподівана поява перед піфією вже сліпого Едіпа та його доньки Антігони в образах старців черговий раз змушує шукати паралелей із вихідними текстами. Благородна і сильна духом Антігона, яка постає саме в такому образі, в текстах Софокла та на полотнах живописців, в іронічному оповіданні Ф. Дюрренматта візуалізується як маленька безмовна дівчина, що стоїть в лахміттях разом зі своїм батьком-братом перед входом до святилища, де піфії віщують волю богів.

В оповіданні пропонується один із можливих варіантів осмислення трагедії, що спіткала рід Едіпа, в якому є пояснення для всіх подій, що у тексті Софокла постають виключно як прояв волі богів або фатуму. Один за одним перед Паніхією, яка відчуває наближення власної смерті, з'являються, а точніше виринають, як тіні, головні і другорядні учасники фіванських подій: Менекей − тесть царя Лая, батько Іокасти, який замовив у Тіресія пророцтво для свого зятя, щоб завадити тому

мати спадкоємця, а відтак після його смерті залишити владу в руках свого сина Креонта; принциповий і звиклий не довіряти словам ласого до наживи Тіресія тиран Лай, який наполегливо шукає замовника пророцтва, і оскільки одруження з Іокастою є чистою формальністю, то і зацікавлених осіб він помічає лише серед найближчого оточення; Едіп, який від самого початку знав правду про своїх батьків і йшов назустріч своїй долі, щоб передусім помститися за нанесену йому душевну травму, а згодом сам покарав себе, усвідомивши всю підступність задуму богів щодо того, хто виконав їхню волю.

Отже, банальність зла вочевидь стала причиною ланцюгової реакції: перше пророцтво здійснилось через корупцію, випадок сприяв реалізації другого пророцтва, а третьому передбаченню, що також не мало нічого спільного із рішенням долі, судилось викрити учасників всіх попередніх подій. Кожен із персонажів фіванського циклу по черзі переповідає фрагмент історії, що їх стосується, і пропонує погляд на ці події із власної перспективи. Очевидною є спроба автора надати сучасного потрактування темі «воля богів», «задум богів», піддати сумніву або довільно інтерпретувати ефект присутності «божественного».

Висновки. Звернення Ф. Дюрренматта до античного сюжету набуває іронічного звучання. Античний образ трансформується і набуває позачасового контексту. Шлях розкодування причин звернення письменника до античного тексту варто шукати в художніх текстах, що утворюють інтерпретаційну парадигму в осмисленні визначеного образу, сюжету, мотиву. Свідома деталізація оповіді, її осучаснення впізнаваними для читача атрибутами, акцент на зорове сприйняття художнього образу визначають особливість осмислення міфологічного сюжету. Зниження регістру оповіді та банальність у потрактуванні контексту виступають головними прийомами деміфологізації художнього тексту. Оповідання написане в притаманній абсурдистській філософії іронічній манері, що допомагає письменнику зіронізувати над вірою людства в долю, тяжіння фатуму, продемонструвати, яким чином людські страхи й очікування допомагають вигаданим пророцтвам здійснитися. В оповіданні віддзеркалені основні мотиви творчості Ф. Дюрренматта: абсурдність прагнення людини до пізнання істини, крах будь-яких авторитетів, проблема моральної відповідальності, феномен людської довіри та страху тощо. Через різні інтерпретаційні підходи, зокрема з використанням античного коду, оповідання «Смерть піфії» постає втіленням авторської ідеї щодо існування множинних світів, гротесковою картиною сучасної дійсності. Діалогізм художнього мислення письменника демонструє відкритість художнього тексту, множинність варіантів його інтерпретацій. Фактично, «Смерть Піфії» − це в усіх відношеннях метанаратив, який передбачає знання класичної казки та наступних коментарів до неї, іронічне, але водночас жорстоке осквернення яких лежить в основі угоди про співпрацю з читачем. Однією з центральних тем оповідання є саме інтерпретація: Ф. Дюрренматт підважує ідею фатуму: трагедія виникає не через долю, а через людську інтерпретацію, страх і віру в міф.

Література:

1. Peter Spycher Friedrich Dürrenmatt's Story «Das Sterben der Pythia»: Farewell to Theatre and a Return to Fiction and Essays? *World Literature Today*. 1981. Vol. 55, No. 4, Entering the Eighties: The Mosaic of German Literatures (Autumn, 1981), pp. 614-618. https://www.jstor.org/stable/40136301
2. Винар С. Комунікативне перекодування міфологічного образу (на прикладі Іфігенії). *Іноземна філологія.* 2010. Вип. 122. С. 64–70.
3. В. Стернічук «Інтертекстуальність як аспект структурної самоорганізації німецькомовних творів (на прикладі творчості Ф. Дюрренматта). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* Серія «Філологічна». 2015. Вип. 55. С. 238−241. URI: http://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/4110
4. Астахова А. А. Сучасне сприйняття та інтерпретація змістових кодів античних міфів. *Актуальні проблеми мовно-літературної освіти в середній та вищій школах* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (29 квітня 2021 р., м. Київ) [Електронна книга]. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. С. 5−7. URI http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/35183
5. Isabella Pezzini Nothing is more open than a closed text: The case of Oedipus. *Semiotica.* 2015. Issue 206. P. 63–87. https://doi.org/10.1515/sem-2015-0019

Kushnierova M. Interpretation of the ancient plot in F. Durrenmatt's story "The death of the Pythia"

Summary. The article describes the specifics of the author's interpretation of the mythological plot based on the material of Friedrich Dürrenmatt's story "The Death of the Pythias", and analyzes the interpretative changes that transformed the ancient text. Relying on the high interpretative potential of mythological images and plots, the Swiss writer, known as an absurdist, combined concrete-historical and human, local and universal meaning in his own interpretation of the story of the Delphic oracle. The presence of the ancient code in modern foreign literature is analyzed on the basis of a specific literary text, taking into account the features of the writer's individual style. The article focuses on artistic techniques that helped the author modernize the well-known plot, feel the emotional mood of the work, decode the content of specific episodes and make them more convincing, and reveal the psychological aspects of the actions and feelings of the characters. An example of another attempt to interpret a famous ancient Greek plot confirms the high potential of the ancient text in revealing philosophical, timeless themes.

Scientific study of literary techniques and narrative strategy, in particular through the change of narrative center, which allowed the writer to give a new sound to mythological images and characters, will help in a detailed study of the phenomenon of actualization, perception and interpretation of the ancient text in foreign literature.

The Swiss writer confirms the idea of multiple versions of the interpretation of the famous plot by offering his own reading of the myth regarding the prophecy received by Oedipus from the Delphic oracle. A significant number of variants of the literary treatment of this mythological plot are determined by the cultural and historical context, the author's type of creative thinking, the place in the already formed literary tradition, as well as the level of competence of the reader-interpreter, and therefore the co-creator of the text.

Key words: ancient code, ancient text, interpretation, reception, traditional plot.

Дата першого надходження рукопису до видання: 13.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 11.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 821.161.2-31:179.6Старицький М.
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.41

Ліпницька І. М.,
кандидат філологічних наук,
професор кафедри української літератури
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
https://orcid.org/0000-0001-6318-3076

Савченко І. В.,
кандидат філологічних наук,
професор кафедри української літератури
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
https://orcid.org/0000-0001-8279-2192

КОНЦЕПТ ГЕРОЇЗМУ В КООРДИНАТАХ ДИХОТОМІЇ «СВІЙ–ЧУЖИЙ» У ПОВІСТІ МИХАЙЛА СТАРИЦЬКОГО «ОБЛОГА БУШІ»

Анотація. Статтю присвячено аналізу феномену героїзму в літературознавчому дискурсі XIX століття та дослідженню його художньої рецепції в повісті Михайла Старицького «Облога Буші». Проблематика героїзму належить до провідних у літературознавстві, оскільки пов'язана з архетипними уявленнями про межові випробування, моральний вибір, самопожертву та історичну місію персонажа. У творчості М. Старицького художня модель героїзму корелює з процесами націєтворення XIX ст., актуалізацією культурної пам'яті українців, формуванням національного міфу та утвердженням ідентифікаційних маркерів боротьби й стійкості народу у прагненні до свободи та державності. У повісті «Облога Буші» феномен героїзму органічно пов'язаний із традиціями козацької доби та фольклорними образами воїнів-захисників.

Мета статті – проаналізувати концепт героїзму в контексті функціонування опозиції «свій/чужий» у повісті Михайла Старицького «Облога Буші».

У ході дослідження з'ясовано, що образ «свого» вибудовується через комплекс етнічних і ментальних характеристик: моральність, релігійність, миролюбність, відчуття батьківщини як сакрального простору, здатність до колективної консолідації перед загрозою, готовність до самопожертви та прагнення захищати власну свободу («краще смерть, ніж неволя»), гостре відчуття справедливості та чітка ідентифікація ворога. Натомість «чужий» наділений протилежними морально-психологічними сенсами й постає як носій влади та чужих цінностей. Він репрезентований у кількох вимірах: етнічному (інший народ), цивілізаційному (інша культура й віра), моральному (прагнення підкорити й знищити), політичному (уособлення колонізаторського тиску).

Опозиція «свій – чужий» формує смислову вісь, на якій вибудовується модель національного героїзму, зокрема героїзму громади, що діє як єдиний організм. Національний герой у повісті «Облога Буші» уособлює здатність переступити межу страху й поставити свободу вище за життя. Смерть у творі потрактовується не як трагедія, а як героїзація приватного буття, перехід у легенду, момент істини, коли герой стає символом і архетипом національного духу.

Ключові слова: героїзм, національна ідентичність, дихотомія «свій – чужий», Михайло Старицький, «Облога Буші», історична повість, національний міф.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Тема героїзму посідає важливе місце в літературознавчому дискурсі, оскільки вона втілює архетипні моделі «межової ситуації», де персонаж постає перед фатальним вибором між особистим виживанням та історичною місією. У європейському культурному просторі XIX ст. ця проблематика набула особливої гостроти: вона стала ідеологічним фундаментом для формування націй, дозволяючи через літературні образи артикулювати волю народу до державотворення та самовизначення.

В українському письменстві цей процес мав свою специфіку, адже спирався на козацький міф та барокову традицію героїзації чину, що спричинило еволюцію образу воїна-захисника: від фольклорної традиції до складної історичної белетристики, де героїзм набуває психологічної глибини.

Показовим прикладом такого синтезу є повість Михайла Старицького «Облога Буші». Твір не просто реконструює історичну подію, а слугує основою для випробування національної ідентичності в умовах екстремальних ситуацій. М. Старицький аргументовано поєднує романтичний пафос самопожертви з реалістичним аналізом людської поведінки, доводячи, що героїзм у часи «облоги» є не лише воєнним подвигом, а передусім актом найвищої моральної стійкості та збереження національної честі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми. Багатогранна творчість М. Старицького, зокрема його прозовий доробок, і сьогодні привертає увагу літературознавців, про що свідчать фундаментальні праці, зокрема дисертаційні дослідження О. Попадинець «Історичний роман Вальтера Скотта та Михайла Старицького: рецепція, типологія» (2009) [1], І. Цуркана «Роман Михайла Старицького «Розбійник Кармелюк»: типологія жанру» (2002) [2], С. Обрусної «Історичні погляди Михайла Старицького» (2004) [3], О. Капури Фольклоризм у творчості Михайла Старицького (на матеріалі лірики, ліро-епіки та драматургії)» (2016) [4], В. Марценішко «Трилогія «Богдан Хмельницький і роман «Вогнем і мечем» Генріка Сенкевича: типологічні паралелі» (2017) [5], монографія В. Поліщука «Вибране. Т. 1. Мій Михайло Старицький» (2013) [6] тощо. Однак повість

М. Старицького «Облога Буші» не стала об'єктом комплексного аналізу, зокрема і обраний ракурс статті, пов'язаний з вивченням художньої реалізації авторської концепції героїзму в контексті опозиції «свій – чужий».

Мета статті – дослідити концепцію героїзму в контексті функціонування опозиції «свій - чужий» у повісті «Облога Буші» Михайла Старицького.

Виклад основного матеріалу дослідження. У філософській традиції героїзм розуміють як поєднання виняткової дії, морального мотиву, усвідомленої готовності до ризику/самопожертви (Г. Гегель, Е. Дюркгайм). У Гегеля герой – це особистість, котра втілює дух народу, що підкреслює його історичну місію. Неотомістські філософи (зокрема Ж. Марітен) акцентують на духовному вимірі героїзму, де подвиг є актом служіння цінностям і вважається вищим за індивідуальний комфорт.

У психології героїзм розглядається як прояв альтруїзму в ситуаціях загрози (Ф. Зімбардо), як вихід за межі звичних поведінкових моделей. Герой – це індивід, який робить «неможливе» у критичний момент, мотивований етичним імперативом або ідентифікацією з групою.

Антропологи (М. Еліаде, Дж. Кемпбелл) у міфологічному герої бачили універсальний архетип, що проходить шлях ініціації та приносить суспільству благо. Це важливо і для розуміння героя, який сформувався в українській літературній традиції, адже він виявляє саме такі особистісні якості.

В українському літературознавстві визначення естетичної категорії «героїчного» представив Ю. Ковалів у «Літературознавчій енциклопедії», акцентувавши на «моральній цінності людської діяльності», яка, зокрема, включає такі важливі аспекти, як «стійкість, самопожертву, лицарську вірність вічним істинам, духовну силу та благородство, невід'ємних від величного» [7, с. 222].

Культ героя та героїзму є одним з провідних в українському фольклорі, зокрема в історичних думах, піснях, переказах доби козаччини, в народних казках, в яких чітко простежується декілька моделей героїчної особистості, мотиваційним чинником героїзму якої є, за влучною характеристикою М. Рильського, «безмежна дійова любов до батьківщини, що виявляється, насамперед у воєнному опорі загарбникам і поневолювачам» [8, с. 147]: герой-захисник, «носій кодексу лицарської честі» [9, с. 11], для якого властиві такі якості, як військова доблесть (дума «Про смерть братів на Самарці»), готовність до свідомої жертви за віру, рідну землю та волю («Дума про Самійла Кішку»); герой-месник – постать, яка відновлює справедливість, часто з елементами самозречення («Дума про Довбуша», «Пісня про Устима Кармалюка та ін.); окрему групу становлять жіночі героїчні персонажі героїнь-оборонниць, які утілюють високий статус жінки як захисниці родини, громади («Дума про Марусю Богуславку» та ін.).

Якщо говорити про літературний канон, то вперше такого героя бачимо в літописних зводах, зокрема у «Літописі Руському», автор якого чітко окреслює поняття героїзму і героя, одним з таких є князь Святослав Хоробрий - видатний полководець давньої Русі, син Ігоря та Ольги, чиє правління (середина X ст.) відзначилося блискавичними походами, розгромом Хозарського каганату (бл. 964 р.) та війнами з Візантією, на воротах столиці якої він прибив свого щита як символ перемоги Русі, та й загинув, як герой, не на престолі, а в бою з печенігами на Хортиці у 972 році.

Таким героєм є і Всеволод Святославович, брат новгород-сіверського князя Ігоря, який підтримав свого брата у прагненні показати свою силу і досягнути слави в бою з половцями: «всі ліпші [мужі] билися, ідучи пішо, і серед них Всеволод немалу мужність показав» [10, с. 220]. У цьому творі автор вперше підкреслив героїзм наших пращурів у протистоянні з ворогом, що чатує на східному кордоні, головним ландшафтом якого є степ.

Козацькі літописи (Граб'янки, Самовидця, Величка, регіональні хроніки) фактично верифікували поняття героїзму, а також, як зазначає А. Бовгиря, виробили «власний пантеон героїв і українського героя» [11, с. 341], пов'язавши його із захистом вольностей козацьких та вірності присязі. Традицію глорифікації героя в літературному тексті починає панегірик К. Саковича «Вірші на жалостний погреб…» (1622 р.), присвячений уславленню постаті і діяльності гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного, в руслі якого будуть написані пеони «батькові вітчизни» гетьману Б. Хмельницькому, пізніше І. Сірку, П. Дорошенку та ін. І хай ці джерела позначені авторським суб'єктивізмом у визначенні героя, важливо те, що саме такі твори, які в своїй оцінці героя та героїзму в основному збігаються з народним поглядом на історичне минуле та його героїв, стали основою творення українського героїчного міфу, який будується на переосмисленні минулого та його сакралізації.

Можна стверджувати, що цей героїчний міф став основою української романтичної традиції в контексті якої формуються національні історична та історіософська літературна традиція. У контексті цієї традиції творення національного міфу М. Старицький підходив до моделювання історичного минулого свого народу. Його історична проза та драматургія – не лише данина популярності історичного жанру в романтичному літературному просторі XIX ст. чи свідчення реалізації просвітницького проєкту старогромадівців: виховання нового покоління української інтелігенції на кращих зразках національної історії, де провідною цінністю життя людини є її вірність своєму народові, захист батьківщини від ворогів, усвідомлення себе невід'ємною частиною свого народу з власною мовою, культурою, традиціями. Цінність історико-художніх творів письменника не лише в заохоченні до вивчення власної історії, але в пробудженні самосвідомості українців, у виконанні заповітів Шевченкових ідей – дати українцям уявлення про себе як європейську націю, наділену національною гідністю, честю, прагненням до свободи. І хай на цьому шляху він ідеалізує історичну минувшину, романтизує патріотичні пориви героїв, усе ж своє митецьке надзавдання письменник виконав.

Уже перший прозовий твір – художньо-історична повість «Облога Буші» (1894) (у першій редакції 1891 р. – «Осада Буши») – реалізує цю програму М. Старицького-старогромадівця. Повість написана в руслі романтико-героїчної вальтерскоттівської прози та української літературно-фольклорної традиції на основі реального епізоду національно-визвольної війни під орудою Б. Хмельницького. Загалом твір є художньою інтерпретацією історичної події, яка стала символом жертовного патріотизму – героїчної оборони міста Буші на Поділлі у 1654 році під час Національно-визвольної війни. У художньому осмисленні цієї важливої битви автор акцентував увагу не лише на активізації історичної пам'яті нації, столітня колоніальна залежність якої розмивала відчуття національної ідентичності, але з метою увиразнення національної ідентичності українця змоделював її в межах бінарної опозиції

«свій – чужий», як механізму конструювання сенсу національного героїзму та трансляції патріотичного міфу.

Концепція повісті «Облога Буші» вписується в традицію українського історичного романтизму, сформованою Т. Шевченком, П. Кулішем, М. Костомаровим, пізніше розвиненою в історичній прозі та драматургії М. Старицьким та І. Карпенком-Карим. Водночас потрібно говорити, що текст М. Старицького виходить за межі романтичної стилістики, наближаючись до моделі національного міфу, в якому народ і війна постають у співмірності з ідеєю жертовного патріотизму.

З одного боку, виклики реалізму, а з іншого – поглиблений інтерес до минувшини, формування національної концепції історичного розвитку нації, потреба літературного оформлення національного канону наклали свій відбиток на історіософське осмислення національного руху. Саме тому категорія «свій – чужий» у тексті постає не лише сюжетною, а й світоглядною.

Опозиція «свій – чужий» у національних наративах виконує такі функції: ідентифікаційну (визначає «я», «ми»), аксіологічну (надає позитивну/негативну оцінку), консолідаційну (збирає спільноту навколо загрози), націєтворчу (формує героїчний канон через протиставлення ворогові).

У повісті «Облога Буші» ця опозиція розгортається на трьох рівнях**:** етнічному, морально-ціннісному, сакрально-символічному.

Концепція «своїх» у М. Старицького «позичена» з «Гайдамаків» Т. Шевченка, основу яких складають не лише козаки, а й уся громада Буші, включно з жінками та старими. «Свій» у повісті – це носій національних етнічних, моральних рис, релігійності, які поєднуються з важливими ознаками омісцевлення, закоріненості в землю, де народився, що свідчить про прив'язаність до батьківщини як сакрального простору; окрім того, такими ознаками є здатність до колективної згуртованості перед лицем ворога; готовність до самопожертви («краще смерть, ніж неволя»); моральна чистота, чесність, справедливість, що єднає концепцію М. Старицького з ранньоісторичними поглядами І. Франка, які були реалізовані в повісті «Захар Беркут». Автор досить чітко окреслює портрет «свого» через речову деталь «одіж»: «Голови їм усім були непокриті, і буйний бавився вільно чупринами. Широкі спини огрядного та дужого люду покриті були розмаїтою пістрявою одіжжю: тут вбачалася руда та порвана свитка, і білий, виложений шнуром кобеняк, і кармазиновий запорозький жупан, і короткий кожушок, і замазаний в дьоготь оксамитовий польський кунтуш, і саєтова рожева, з панянських цукрових плечок, накритка» [12, с. 7].

Інтер'єр, побут у повісті також формують ментальну характеристику «свого» та «чужого»: протиставляючи побут агресора та оборонця, автор вказує на протилежність психологічних рис воюючих сторін: світлицю замку «Орлине гніздо» прикрашають голови кабанів і сайгаків, ведмежі шкури, срібний та золотий посуд тощо, натомість митець підкреслює аскетичність світлиці сотника Завістного, головною прикрасою якої є ікони. Тому психологічно мотивованою є часом абсурдна жорстокість поляків по відношенню до українського цивільних – жінок, дітей, літніх людей, яких заганяють, як лісову дичину, часто заради забави. Їм автор протиставляє українців, здатних на милосердя і співчуття (сотник Завістний, попри те, що його дружина була жорстоко вбита шляхтичем Чарнецьким, рятує дитину його родича від смерті, навіть всиновлює його).

Отже, категорія «свій» охоплює козацтво як носія національної честі; мешканців Буші, що уособлюють колективний характер героїзму; простір дому/фортеці як символ територіальної та ціннісної межі.

Натомість протилежними морально-психологічними сенсами наділено «чужого», насамперед як носія влади та чужих цінностей. Такими в повісті постають носії іншої релігії, традицій, способу життя і поглядів – ті, з ким український народ веде війну – поляки. Водночас у повісті наскрізно проходить думка про миролюбність як одну з провідних чеснот українців, тому поляки у творі М. Старицького не карикатурні, а «чужі» в усіх вимірах: етнічному – інший народ; цивілізаційному – інша культура, інша віра; моральному – прагнення підкорити й знищити; політичному – уособлення колонізаторського тиску.Особливо виразним є те, що «чужий» часто зображений крізь призму бачення «свого»: поляки оцінюються не лише як вороги, а як антипод ціннісного світу українців.

Категорія «чужий» часто корелюється з польськими загарбниками як уособлення колоніальної загрози; образ панства як носія імперської моделі влади; символічні коди насилля й руйнації. Саме завдяки зіставленню «свого» і «чужого» герої стають репрезентантами нації.

З-поміж поляків особливо виділяється шляхтич Антось Корецький, коханий Орисі Завістної, який проходить процес ініціації: поляк з походження, він стоїть перед вибором: підтримати своїх по крові (поляків) чи своїх по духу (українців, з якими він виріс, яких знає і розуміє, за що вони борються). Цей образ – натяк на старогромадівців-хлопоманів – В. Антоновича, Т. Рильського, П. Левицького та ін. польських з походження, але українських за власною ідентифікацією інтелектуалів другої половини XIX ст., які взяли на себе особливу місію – служіння українському народові. В їхній відданості українським ідеям автор також бачив героїзм.

Смерть і кохання, сплітаючись в одну силу, формують культурний код стійкості, жертовності та патріотизму. Об'єднуючи образи кохання та смерті з системою «свій/чужий», автор створює цілісний морально-етичний контур цих понять «своє» – любов і жертовність (Орися, Антон, громада) / «чуже» – руйнівна сила: Чарнецький, Потоцький, Лянцкоронський, польське військо.

Водночас героїзм у повісті трактується не як індивідуальна риса, а як форма колективної відсічі. Адже на захист фортеці як символу свободи стають усі без винятку бушанці.

Важливою в контексті формування концепції героїзму є фігура жінки (в повісті – Орисі Завістної), яка втілює жіночу форму героїзму – стоїчну, жертовну, емоційно загострену. Саме через жіночий образ автор розширює межі героїчного канону. М. Старицький представляє не боротьбу безіменної юрби (якими є військо польське та татарські загони), він персоналізує боротьбу: навіть побутові сцени в повісті акцентують невідворотність опору як вияв національного характеру. Смерть в ім'я збереження «свого» підноситься до рівня національного міфу,

Провідні механізми конструювання героїзму через контраст моральних якостей: українці – носії честі / поляки – сили влади. Додатковими конотаціями цього водороздiлу наділені символи простору: фортеця як межа між свободою/несвободою, підземелля замку – символ поневолення, яке знищує ціною власного життя Орися.

Різкість, непрохідність межі «свій – чужий» створює умови для утвердження героїчного статусу громади, формування образу національного мучеництва, максимального емоційного напруження сюжету. Кульмінаційне самознищення бушанців – акт, можливий лише в умовах такої радикальної бінарності. Опозиція «свій – чужий» стає смисловою віссю, на якій будується конструкція національного героїзму, зокрема громади, яка діє як єдиний організм.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, національний історико-героїчний міф, до творення якого долучився і М. Старицький у повісті «Облога Буші» проявляється у таких важливих константах, як націєтворення, і представлене:

– через окреслення меж «ми» - колективного, громадівського (у драгоманівському сенсі), адже нація визначає себе через спільні ідеали та історичну пам'ять;

– через демонізацію ворога – він є загрозою існуванню нації;

– через героїзацію опору, де здатність на жертву є єдино можливою моральною позицією;

– через міфологізацію події – оборона Буші стає архетипом боротьби за свободу;

– через піднесення жіночого героїзму – національна ідентичність включає і жіночий голос. Образ Орисі замикає на собі лінію «любов – нація – смерть», стаючи живою метафорою непереможного українського духу.

Національна модель героя утілює здатність особистості переступити межу власного страху і поставити свободу вище за життя. Тому Смерть у творі це не просто трагедія. Це перехід у легенду; героїзація приватного життя; момент істини, коли герой стає символом. Останній погляд Орисі в небо – прийняття вищого сенсу, а пороховий вибух – акт самопожертви, що заповідає свободу нації.

Отже, образи Орисі, Антося Корецького, сотника Завістного та громади Буші переростають в архетипи українського національного духу, вивчення яких потребує прискіпливої уваги у майбутніх дослідженнях.

Література:

1. Попадинець О. О. Історичний роман Вальтера Скотта та Михайла Старицького: рецепція, типологія: автореф. дис. .... канд. філол. наук: 10.01.05 - порівняльне літературознавство. Тернопіль, 2009. 20 с.
2. Цуркан І. М. Роман Михайла Старицького «Розбійник Кармелюк»: типологія жанру: автореф. дис. .... канд. філол. наук: 10.01.01 – українська література. Київ, 2002. 22 с.
3. Обрусна С. Ю. Історичні погляди Михайла Старицького автореф. дис. .... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України. Чернівці, 2004. 20 с.
4. Капура О.М. . Фольклоризм у творчості Михайла Старицького (на матеріалі лірики, ліро-епіки та драматургії: автореф. дис. .... канд. філол. наук: 10.01.01 – українська література. Київ, 2016. 22 с.
5. Марценішко В.О. «Трилогія «Богдан Хмельницький і роман «Вогнем і мечем» Генріка Сенкевича: типологічні паралелі: автореф. дис. .... канд. філол. наук: 10.01.05 - порівняльне літературознавство. Черкаси, 2017. 20 с.
6. Поліщук В. Т. Вибране. Т. 1. Мій Михайло Старицький. Черкаси: вид-во Ю. А. Чабаненко, 2013. 358 с.
7. Літературознавча енциклопедія: У 2-х т. Т. 1 /Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К.: ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
8. Рильський М. Героїчний епос українського народу. Зібр. Т.: У 20 т. Т. 16. С. 132-156.
9. Набок М. М. Українські народні думи: типологія героя і особливості національного характеру Автореф. Львів, 2010. 19 с.
10. Літопис Руський. За Іпат. списком пер. Л. Махновець. К.: Дніпро, 1989. 590 с.
11. Бовгиря А. «Герої» та «антигерої», «інші» в козацькому історіописанні XVIII ст. *Історіографічні дослідження в Україні*: Зб.: наук. пр., 2014. Вип. 25. С. 341-356.
12. Старицький М. Твори: В 6 т. Т. 5. Повісті / Упоряд., авт. приміт. Л. С. Дем'янівська. К.: Дніпро, 1990. 702 с.

Lipnytska I., Savchenko I. The Concept of Heroism within the Coordinates of the "Self–Other" dichotomy in Mykhailo Starytskyi's Novella "The Siege of Busha"

Summary. The article is devoted to the analysis of the phenomenon of heroism in the literary discourse of the 19th century and the study of its artistic reception in Mykhailo Starytskyi's historical novella "The Siege of Busha." Heroism is central to literary studies because it involves archetypes of challenges, moral decisions, self-sacrifice, and a character's historical role. In the works of Mykhailo Starytskyi, the artistic model of heroism correlates with the nation-building processes of the nineteenth century, the activation of Ukrainian cultural memory, the formation of a national myth, and the consolidation of identity markers associated with struggle and resilience in the pursuit of freedom and statehood. In The Siege of Busha, the phenomenon of heroism is closely linked to the traditions of the Cossack era and to folkloric images of warrior-defenders.

The aim of the article is to analyse the concept of heroism through the functioning of the "self/other" opposition in Starytskyi's "The Siege of Busha".

The study demonstrates that the category of the "self" is constructed through a set of ethnic and mental characteristics: morality, religiosity, peacefulness, the perception of homeland as a sacred space, collective cohesion in the face of danger, readiness for self-sacrifice ("better death than captivity"), a strong sense of justice, and a clear identification of the enemy. Conversely, the "other" is endowed with opposite moral and psychological meanings and appears as a bearer of foreign power and alien values. This figure is represented on several levels: ethnic (another people), civilizational (another culture and faith), moral (the desire to subjugate and destroy), and political (the embodiment of colonial pressure).

The "self/other" dichotomy becomes the semantic axis on which the model of national heroism is constructed, particularly the heroism of the community acting as a unified organism. The national hero in The Siege of Busha embodies the ability to transcend fear and place freedom above life. Death in the narrative is not a tragedy but a form of heroic elevation, a transition into legend, a moment of truth in which the hero becomes a symbol and an archetype of the national spirit.

Key words: heroism, national identity, self-other dichotomy, Mykhailo Starytskyi, "The Siege of Busha", a historical story, a national myth.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 24.10.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 25.11.2025
Дата публікації: 30.12.2025

УДК 82.091:7.04]:159.9-056.265
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.42

Солодка Л. О.,
аспірант кафедри української літератури,
асистент кафедри романо-германської філології
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
https://orcid.org/0000-0001-9153-8495

ПСИХОТРАВМА ВІЙНИ ЯК НАРАТИВНА КАТЕГОРІЯ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ

Анотація. У статті здійснено теоретико-методологічне осмислення психотравми війни як наративної категорії сучасного літературознавства. Актуальність дослідження зумовлена тим, що в гуманітарному дискурсі психотравма війни переважно інтерпретується як психологічний стан персонажа або тематичний компонент художнього тексту, тоді як її структуроутворювальна роль у наративі залишається недостатньо концептуалізованою. Метою статті є обґрунтування доцільності трактування психотравми війни як принципу організації художнього письма та розробка методологічних засад її літературознавчого аналізу.

Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний підхід, що поєднує положення trauma studies, наратології та сучасних літературознавчих концепцій аналізу художнього тексту. У статті доведено, що психотравма війни в художньому наративі виявляється не лише на рівні змісту, а й через системні структурні зсуви, зумовлені специфікою травматичної пам'яті. До таких наративних маркерів віднесено порушення темпоральної організації оповіді, фрагментацію композиції, функціонування мовчання як повноцінного наративного елемента, а також посилення тілесно-сенсорних форм репрезентації досвіду.

Обґрунтовано, що зазначені наративні характеристики не є суто стилістичними прийомами, а постають як наслідки неможливості інтеграції травматичного воєнного досвіду в лінійну, завершену історію. На цій підставі запропоновано методологічну модель літературознавчого аналізу воєнних художніх текстів, орієнтовану на вияв структурних ефектів психотравми війни в наративі. Зроблено висновок, що концептуалізація психотравми війни як наративної категорії сприяє поглибленню аналітичного потенціалу досліджень воєнної літератури та забезпечує системний підхід до інтерпретації художніх текстів, у яких війна репрезентується як травматичний досвід, що чинить опір цілісному осмисленню.

Ключові слова: психотравма війни, наративна категорія, trauma studies, воєнна література, наратологія, травматична пам'ять, художній наратив.

Постановка проблеми. У контексті сучасних глобальних викликів – збройних конфліктів, пандемії COVID-19, повномасштабної російсько-української війни, екологічних криз і трансформацій, пов'язаних зі стрімким розвитком військових технологій, впровадження і застосування штучного інтелекту в усі царини людського буття, – особливої актуальності набуває осмислення психотравми як ключового феномену граничного людського досвіду. Відтак психотравма постає своєрідним рубіконом між неінтегрованим досвідом минулого та сучасними виявами його репрезентації, що, у свою чергу, потребує нових способів концептуалізації та мовного опрацювання, здатних адекватно відобразити його фрагментарність, часову нестабільність і опір прямій вербалізації.

Особливого значення поняття психотравми набуває у гуманітарному дискурсі, оскільки йдеться не лише про психологічний феномен, а насамперед про складну міждисциплінарну структуру, яка охоплює філософські, історико-культурні, естетичні та літературознавчі виміри, а відтак війна розглядається як історична подія, соціальна катастрофа або ж як моральне потрясіння, а отже, може визначати долі окремих людей і спільнот. У літературознавстві воєнний досвід здебільшого аналізується як тематична домінанта, ідейний контекст або мотивно-структурні особливості художнього тексту. Утім сучасна воєнна проза все більшою мірою репрезентує війну не як подієву історію, а як фрагментарний досвід, реалізований через опір наративному оформленню. Таким чином, воєнна психотравма у художніх текстах реалізується не тільки через призму зображення страждання або внутрішнього зламу, але й безпосередньо впливає на форму художнього тексту, порушуючи його темпоральність, причинно-наслідкові нашарування, акцентуючи увагу на зумисній повторюваності мотивів та образів, уводячи в загальну канву тексту мовчання як значущий структурний елемент оповіді.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що в межах сучасних літературознавчих студій структуроутворювальна роль психотравми війни залишається недостатньо осмисленою. Переважно вона інтерпретується як психологічний або тематичний компонент художнього тексту, тоді як її функціонування як наративної категорії – принципу організації оповіді – досі не отримало належного методологічного обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх десятиліть проблема психотравми війни набула особливої ваги в гуманітарній царині, зумовлена необхідністю осмислення граничних форм людського досвіду. Активне зацікавлення науковців цією проблематикою відображене в численних дослідженнях, передусім у межах *trauma studies*, де психотравма концептуалізується як досвід, що порушує цілісність пам'яті, дестабілізує часову організацію переживання та унеможливлює його безпосередню репрезентацію. Теоретичні підходи, сформовані в межах класичної наукової традиції, висвітлені у ґрунтовних дослідженнях Кеті Карут (Cathy Caruth) «Неприсвоєний досвід: травма, наратив і історія» [1], Домініка ЛаКапри (Dominick LaCapra) «Писати історію, писати травму» [2], Джудіт Герман (Judith Herman) «Травма і відновлення: наслідки насильства – від домашнього зловживання до політичного терору» [3] та інших дослідників. У цих студіях закладено підвалини для розуміння травми як феномена,

що реалізується через повторюваність, фрагментацію тексту й наративної побудови, утім літературний текст у зазначених працях здебільшого виконує ілюстративну функцію, а не постає об'єктом спеціалізованого наратологічного аналізу. На окрему увагу заслуговують психотравматологічні концепції Бассела ван дер Колка (Bessel van der Kolk) «Тіло веде лік: мозок, психіка і тіло в подоланні травми» [4], сутність яких відображає уявлення про неінтегровану травматичну пам'ять і нелінійність травматичного досвіду. Хоча зазначених підхід не належить безпосередньо до літературознавчого аналізу, однак його положення є продуктивними для осмислення тілесно-сенсорних форм репрезентації травми в художньому наративі.

Новітні іноземні студії засвідчують поступовий перехід до аналізу воєнної психотравми через її наративні ефекти, відтак Інаята Уллаха (Inayat Ullah) [5] та Ю. Янґ (Y. Yang) [6] фіксують фрагментованість, нелінійну часовість і множинність голосів як способи репрезентації травматичного досвіду; Джошуа Педерсон (Joshua Pederson) [7] розглядає травму як проблему наративності, пам'яті та свідчення, утім не пропонує цілісної методології її аналізу саме як наративної категорії. На перетині міждисциплінарних та емпіричних студій з'являються також праці Ейранена (Eiranen), Візепапе (Wiesepape) та інших дослідників, що демонструють кореляцію досвіду і наративу, уводячи поняття наративної (не)когерентності та інтеграції травматичного досвіду. Водночас емпіричні дослідження С. Засєкіна (S. Zasiekin) та інших дослідників [8] демонструють повторювані мовно-наративні патерни воєнного досвіду, однак не зосереджують увагу на аналізі художньої специфіки літературного письма.

В українському гуманітарному дискурсі проблема психотравматичного досвіду особливо актуально осмислюється після 2014 року, зокрема в працях Тамари Гундорової «Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми», «Травма як культурна матриця» [9]; Михайла Павлишина «Література війни: досвід, пам'ять, нарація» [10]; Катерини Сверстюк та інших дослідників, де увага зосереджується на пам'яті, свідченні та культурних наслідках війни. Водночас наративний вимір психотравми війни здебільшого не концептуалізується як самостійна аналітична категорія, а структурні зсуви художнього тексту описані фрагментарно й без системного методологічного узагальнення.

Попри різноаспектну розробленість проблеми психотравми війни в сучасному гуманітарному дискурсі, у літературознавстві досі бракує цілісних методологічних моделей, що дозволяли б аналізувати її як чинник наративної організації художнього тексту. Саме ця методологічна прогалина й зумовлює наукову новизну пропонованої статті.

Формування мети статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні психотравми як наративної категорії, а відтак розробка методологічних принципів її літературознавчого аналізу. Для досягнення мети визначено такі завдання: окреслити теоретичні підходи до осмислення психотравми в гуманітарній царині; довести доцільність концептуалізації психотравми війни як принципу організації наративу; визначити основні наративні маркери психотравми війни; сформувати методологічну модель аналізу воєнних художніх текстів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний літературознавчий дискурс здебільшого розглядає проблему психотравми через призму психологічного аспекту художнього тексту, що насамперед охоплює внутрішні переживання персонажів, зумовлених соціокультурними наслідками воєнного досвіду. Попри наявність значної кількості аналітичних праць, усе ж недостатньо розробленим залишається питанням функціонування психотравми війни як наративної категорії, тобто чинника, що визначає принципи організації художнього письма. Запропоноване дослідження зумовлене необхідністю перенесення положень *trauma studies* у площину наратологічного аналізу, а відтак формування інструментарію, релевантного для дослідження воєнних художніх текстів.

Теоретичним підложжям слугують міждисциплінарні дослідження травми, у межах яких травматичний досвід трактується як подія, що не інтегрується в лінійну структуру пам'яті, а відтак порушує часову послідовність і, в свою чергу, чинить опір мовній репрезентації [1, 2, 3]. Засадничою у цьому контексті є праця «Unclaimed Experience Trauma, Narrative, and History» (1996) відомої американської теоретикині у сфері травматичного досвіду, професорки літератури Кеті Карут.

Карут обґрунтовує тезу про те, що травматичний досвід не може бути повністю осмислений у момент переживання, а відтак повертається пізніше у формі повторюваних спогадів, нав'язливих образів або афективних реакцій, що істотно впливають на суб'єкта. Ключовим у її концепції є феномен дисоціації – розщеплення свідомості та пам'яті, яке унеможливлює інтеграцію травми в цілісний наратив і спричиняє порушення процесів осмислення досвіду. Ілюструючи цю концепцію, Карут звертається до літературного прикладу з епосу Торквато Тассо «Звільнений Єрусалим», зокрема до образу Танкреда, чия травма має подвійну природу: фізичну (випадкове вбивство коханої Клорінди) та психічну, що виявляється в повторному поверненні травматичної події у спогадах і несвідомих реакціях [1]. Такий аналіз демонструє, що літературний текст здатний репрезентувати травму як процес, а не завершену подію, унаочнюючи її повторюваність і незавершеність.

Поєднання літературного аналізу з психоаналітичними та психотравматологічними підходами є продуктивним у сучасних студіях травми, оскільки дозволяє глибше осмислити складність і суперечливість травматичного досвіду, зосереджуючись на механізмах пам'яті, ідентичності та репрезентації болю. Міждисциплінарний підхід доповнює традиційні клінічні моделі, уможливлюючи аналіз не лише індивідуальних симптомів, а й культурних, соціальних та наративних вимірів травми. Це, своєю чергою, дозволяє розглядати психотравму як феномен, що акумулює індивідуальний і колективний досвід, що є особливо важливим у контексті дослідження воєнної травми та її художньої репрезентації в літературі.

Домінік ЛаКапра розрізняє два базові способи переживання травми – *acting out і working through*, акцентуючи на їхніх структурних наслідках для наративу [2]. Якщо перший стан пов'язаний із нав'язливим повторенням травматичного досвіду, то другий передбачає поступове його опрацювання та часткову інтеграцію в пам'ять. На відміну від цього підходу, Джудіт Герман зосереджується на фрагментації пам'яті та інвазивному характері травматичних спогадів, що постійно вторгаються в теперішній досвід суб'єкта [3]. Наукова цінність праці Дж. Герман полягає в комплексному аналізі травми – від індивідуальних форм насильства (домашнього, сексуального) до колективних травматичних подій (війна, геноцид), унаслідок чого формується колективна пам'ять і культурні наративи

як простір перетину особистого й соціального досвіду. Дослідниця наголошує, що подолання травми є неможливим без її визнання та проговорення, оскільки замовчування лише посилює фрагментацію пам'яті.

За Дж. Герман, посттравматична адаптація передбачає проходження трьох взаємопов'язаних стадій: відновлення відчуття безпеки, реконструкцію та вербалізацію травматичного досвіду, а також відновлення зв'язку з життям і соціальним середовищем [3]. У цьому контексті травма трактується як граничний досвід, що руйнує звичні когнітивні й емоційні механізми адаптації та ускладнює процес осмислення пережитого. Такий підхід дозволяє розглядати травматичний досвід як феномен, що характеризується дезінтеграцією пам'яті, порушенням хронологічної послідовності та стійким опором когнітивному впорядкуванню [3].

Усі положення уможливлюють розгляд травми не лише в межах психологічного феномену, але й передусім як чинника, що безпосередньо впливає на спосіб наративної організації досвіду. Відтак перенесення вищезазначених концепцій у площину літературознавчого аналізу дає підстави характеризувати психотравму війни як наративну категорію, себто як аналітичну дефініцію, яка описує елементи повторюваності у межах художнього тексту, що, на відміну від травматичного підходу, зосередженого передусім на зображенні війни чи сюжетних колізій, показує, яким чином досвід війни трансформує логіку оповіді, її темпоральну організацію та композиційно-мовленнєві стратегії.

Одним із домінувальних наративних наслідків психотравми є порушення темпоральної організації художнього тексту, що в теоретичних розвідках описується як досвід, який не переживається як завершена подія, а отже, постійно повертається у формі нав'язливих спогадів, флешбеків і повторів [1, 3]. У художньому наративі це реалізується через порушену лінійну хронологію та часові зсуви, репрезентовані через ретроспекцію, накладання різних часових площин, що у такий спосіб створює ефект дестабілізованого часу. Така темпоральна організація не є стилістичним експериментом, а радше постає прямим наслідком травматичної пам'яті, для якої минуле не завершене, а відтак постійно співіснує з теперішнім.

Ще одним ключовим маркером психотравми війни як наративної категорії є фрагментація оповіді. За Анною Вайтгед, література травми реалізується через розірваність композиції, повторюваність мотивів та відсутністю цілісної причинно-наслідкової логіки [11]. У такому наративі фрагмент постає базовою структурною одиницею, оскільки травматичний досвід не підлягає під рамку завершеної історії. Відтак фрагментарність виконує не лише формальну, а передусім концептуальну функцію, репрезентуючи передусім спосіб переживання війни.

Важливим елементом у контексті психотравми війни як наративної категорії є мовчання, яке в теорії травми трактується як межа можливого мовлення про травматичний досвід [2]. У художньому тексті мовчання реалізується через еліпсиси, паузи, обірвані висловлювання, недосказаність, що своєю чергою фіксують неможливість прямої вербалізації травматичного переживання. У цьому сенсі мовчання постає не як відсутність наративу, а, навпаки, як повноцінний структурний елемент, який формує ритм оповіді та маркує травматичні розриви досвіду.

Суттєвим доповненням до вербальної наратії є тілесно-сенсорний вимір, який у психотравматичних дослідженнях розглядається як первинний носій пам'яті [4]. Згідно з поданою концепцією, травматичний досвід зберігається на рівні тілесних реакцій, відчуттів і фізіологічних станів, що передують мовленню. У художньому наративі це реалізується, зокрема, через посилення ролі тілесних описів, сенсорних вражень, болю та втоми, які виконують функцію непрямої наратії травми. У такий спосіб тіло стає своєрідним медіатором між пережитим досвідом і його художнім втіленням.

Систематизація окреслених наративних маркерів дозволяє розглядати психотравму війни як комплексну наративну категорію, що виявляється на різних рівнях, зокрема, темпоральності, композиції, мовленнєвих стратегій і тілесно-сенсорної організації тексту. Відтак, базуючись на цьому, можливе формування методологічної моделі літературознавчого аналізу, зорієнтованому на вияві структурних наслідків травматичного досвіду в художній тканині твору.

Запропонована модель передбачає, по-перше, аналіз темпоральної структури тексту з метою виявлення нелінійних часових моделей; по-друге, дослідження фрагментації наративу як відображення неможливості інтеграції досвіду; по-третє, інтерпретацію мовчання як наративного елемента; по-четверте, аналіз тілесно-сенсорних форм наратії як альтернативних способів репрезентації травми. Такий підхід уможливлює дослідження воєнних художніх текстів не лише на рівні змісту, але й форми, виявленої на рівні їхньої структурної організації.

Висновки. Отже, у статті розглянуто доцільність концептуалізації психотравми війни як наративної категорії, що функціює не лише на рівні тематичного наповнення художнього тексту, але й передусім як принцип його структурної організації. На основі положень *trauma studies* та наратології доведено, що травматичний досвід війни зумовлює системні наративні зсуви, що реалізуються через темпоральну організацію, фрагментацію оповіді, функціонування мовчання та посиленні тілесно-сенсорних форм наратії. Застосування поданої моделі уможливлює аналіз механізмів наративної репрезентації травматичного досвіду, виходячи, таким чином, за межі суто психологічних станів персонажів.

Отримані результати конкретизують можливості наративного аналізу воєнних художніх текстів, а відтак можуть бути використані в подальших літературознавчих дослідженнях, спрямованих на осмислення психотравми війни в літературі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в апробації запропонованої методологічної моделі на матеріалі конкретних корпусів воєнної художньої прози різних національних традицій, а також у зіставному аналізі наративних стратегій репрезентації психотравми війни в німецько-українській літературі.

Література:

1. Caruth C. Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1996. 168 p.
2. LaCapra D. Writing History, Writing Trauma. Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2001. 226 p.
3. Herman J. L. Trauma and Recovery. New York : Basic Books, 1992. 304 p.
4. Ван дер Колк Б. Тіло веде лік: мозок, психіка і тіло в подоланні травми. Київ : Наш Формат, 2021. 210 с.

5. Ullah I. War Memory, Psychological Trauma, and Literary Witnessing: Afghan Cultural Production in Focus. *SAGE Open*. 2020. Vol. 10, no. 4. DOI: 10.1177/2158244020961128
6. Yang Y. The Trauma and Fragmentation Narrative in Amy Tan's The Kitchen God's Wife and Toni Morrison's *Beloved*. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2023. Vol. 10. DOI: 10.1057/s41599-023-02046-6
7. Pederson J. Trauma and Narrative. *Trauma and Literature* / ed. by J. Pederson. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. P. 104–122.
8. Zasiekin S., Rosenhart Y., Vakalova N. et al. The Narratives of War (NoW) Corpus of Written Testimonies of the Russia–Ukraine War. *Language Resources and Evaluation.* 2025. DOI: 10.1007/s10579-025-09813-8
9. Гундорова Т. Травма як культурна матриця. *Слово і Час*. 2017. № 1. С. 13–26.
10. Павлишин М. Література війни: досвід, пам'ять, нарація. *Критика*. 2016. № 9–10. С. 22–27.
11. Whitehead A. Trauma Fiction. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2004. 224 p.

Solodka L. Psychological trauma of war as a narrative category: methodological principles of literary analysis

Summary. The article offers a theoretical and methodological examination of war-related psychotrauma as a narrative category within contemporary literary studies. The relevance of the research lies in the fact that psychotrauma of war is most often approached as a psychological condition of fictional characters or as a thematic element of literary texts, while its role as a structuring principle of narrative organization remains insufficiently conceptualized. The aim of the article is to substantiate the relevance of interpreting psychotrauma of war as a narrative category and to develop methodological principles for its literary analysis.

The study is grounded in an interdisciplinary framework that integrates key assumptions of trauma studies, narratology, and modern literary theory. It is demonstrated that war-related psychotrauma manifests itself in literary narratives not only at the level of content but primarily through systematic structural transformations caused by traumatic memory. These narrative markers include disrupted temporality, narrative fragmentation, the functioning of silence as a meaningful narrative element, and the intensification of bodily and sensory modes of representation.

The article argues that these narrative features should not be regarded as stylistic experimentation but as structural consequences of the inability to integrate traumatic war experience into a coherent and linear narrative. On this basis, a methodological model for the literary analysis of war narratives is proposed, focusing on the identification of narrative effects produced by psychotrauma. The study concludes that conceptualizing psychotrauma of war as a narrative category enhances the analytical capacity of literary studies and provides a systematic approach to the interpretation of war literature, in which war is represented as a traumatic experience resistant to narrative closure and totalizing explanation.

Key words: psychotrauma of war, narrative category, trauma studies, war literature, narratology, traumatic memory, literary narrative.

Дата першого надходження рукопису до видання: 07.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 03.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 821.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.43

Шульська Н. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальних комунікацій
Волинського національного університету імені Лесі Українки
https://orcid.org/0000-0003-4703-1798

Мартинюк М. І.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології
КЗВО «Луцький педагогічний інститут» Волинської обласної ради
https://orcid.org/0000-0003-2651-7369

Адамчук Н. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри журналістики та мовної комунікації
Національного університету біоресурсів і природокористування України
https://orcid.org/0000-0003-4236-1245

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЄ ДИТЯЧЕ КНИГОВИДАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ВІД КРЕАТИВНОСТІ ДО СМІЛИВОСТІ

Анотація. У статті досліджено специфіку розвитку літературно-художнього дитячого книговидання в Україні в умовах повномасштабної війни. Зауважено про значний вплив воєнних реалій на тематику, жанрову палітру та художні стратегії сучасної літератури для маленьких читачів. Комплексно проаналізовано сегмент української дитячої літератури останніх років. Зауважено про домінувальні мотиви в тематичному репертуарі, інтерактивні рішення видавців, а також важливу роль цих книжок у формуванні креативності та патріотичного світогляду дитячої авдиторії. На основі аналізу репрезентативного корпусу видань диференційовано п'ять основних тематичних груп. Перша група – література психологічної підтримки та емоційної саморегуляції, що допомагає дітям долати страхи, тривожність і стрес, спричинені війною. Друга група охоплює художні тексти про війну очима дитини, у яких воєнна реальність осмислена через особистий досвід маленького героя – евакуацію, втрату дому, розлуку з близькими, життя під час повітряних тривог. Третю групу становить патріотична та громадсько-ідентифікаційна література, спрямована на формування національної свідомості, відчуття належності до України та усвідомлення спільних цінностей. Четверту групу формує ескапістська література (казки, фентезі, пригодницькі історії), що створює безпечний альтернативний художній простір і виконує терапевтичну функцію. П'ята група репрезентує документально-художню та нонфікшн-літературу для дітей, яка поєднує фактографічну точність із доступними художніми формами. Підсумовано, що сучасне дитяче книговидання в умовах російсько-української війни трансформується від суто креативного продукту до сміливого культурного інструменту підтримки, осмислення реальності та виховання свідомого громадянина, здатного співпереживати, мислити критично й зберігати віру в майбутнє.

Ключові слова: дитяча література, книговидання, тематичний репертуар, дитячий автор / авторка, креатив, тема дитинства, російсько-українська війна.

Постановка проблеми. Літературно-художнє дитяче книговидання в Україні в умовах повномасштабної війни зазнає суттєвих трансформацій, що охоплюють як педагогічний, так і видавничий виміри. Воєнна реальність істотно вплинула на зміст і функції дитячої літератури, актуалізувавши її роль як засобу навчання, виховання та психологічної підтримки дітей. За цих обставин дитяча книга перестає бути лише інструментом дозвілля чи традиційної освітньої практики, а набуває значення важливого педагогічного ресурсу, спрямованого на формування емоційної стійкості, моральних цінностей і громадянської свідомості покоління, що підростає. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю осмислення змін, що відбуваються в книговидавничій діяльності для дитячої авдиторії під впливом російсько-української війни, з урахуванням вікових, психологічних й освітніх потреб дітей. У педагогічному контексті дитяча література слугує засобом виховання гуманістичних і патріотичних цінностей, розвитку критичного мислення, емпатії та здатності до рефлексії над складними життєвими обставинами. Водночас перед педагогами постає завдання добору якісних літературно-художніх видань, здатних коректно й етично репрезентувати воєнний досвід, не травмуючи дитячу психіку. У видавничому аспекті сучасне дитяче книговидання функціює в умовах обмежених ресурсів, логістичних викликів та зростання суспільного запиту на змістовно й художньо виважені книжки для дітей. Це зумовлює зміну тематичних акцентів, посилення ролі ілюстрації, адаптацію текстів до різних вікових категорій, а також активну взаємодію видавців із педагогами, психологами й авторами. Видавничі стратегії дедалі частіше орієнтуються не лише на комер-

ційний успіх, а й на суспільно значущу місію дитячої книги як складника освітнього середовища та культурної безпеки. Дослідження літературно-художнього дитячого книговидання в умовах війни в Україні важливе як для педагогічної науки, так і видавничої практики, оскільки дає змогу визначити ефективні підходи до створення, добору та використання дитячої літератури в освітньому процесі. Аналіз цих особливостей сприятиме глибшому розумінню ролі дитячої книги у вихованні покоління, здатного зберігати національну ідентичність, психологічну стійкість і гуманістичні цінності в умовах тривалих суспільних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій парадигмі виявляємо не надто активне осмислення дитячої літератури в умовах війни. Лише спорадично натрапляємо на наукові розвідки. Переважно роль дитячої книги досліджують у медійних оглядах книжкові блогери чи культурні медіа, акцентуючи увагу на життєстійкості української літератури для дітей (Л. Базів [1]), її здатності адаптуватися до воєнних реалій і зберігати гуманістичний та виховний потенціал. Дослідники сьогодні звертають увагу на зміну читацьких практик дітей і дорослих (В. Карпінська [2]), а також на виклики й креативні стратегії книговидання в умовах російсько-української війни [3]. Літературознавчі студії Т. Качак Т. і Т. Близнюк зосереджені на художніх моделях репрезентації війни в сучасній українській літературі для дітей та юнацтва, зокрема на поєднанні реалістичного й метафоричного письма [4]. К. Хома аналізує дитячу літературу про війну як складову мілітарного дискурсу, підкреслюючи її роль у формуванні ціннісних орієнтирів і громадянської свідомості [5]. О. Сидоренко розглядає дефаміліаризацію як ключову художню стратегію сучасної дитячої літератури на мілітарну тематику [6]. Окремий напрям становлять дослідження, присвячені казковим і наративним інтерпретаціям воєнної тематики. Л. Яремко аналізує сучасні українські авторські казки про війну, акцентуючи на переході від темряви до світла як провідній смисловій моделі [7]. У критичних оглядах В. Вздульської та інших авторів увага зосереджена на етичному вимірі дитячих книжок про війну, їхній здатності говорити з дитиною про складне через образи добра, підтримки й надії [8; 9]. С. Тараторіна наголошує на захисній функції дитячої книги, яка має оберігати дитину від надмірної травматизації [10]. Проблеми інтерактивності та розвитку дитини через читання розкриває Н. Величко, аналізуючи освітній і пізнавальний потенціал інтерактивних книжок [11]. О. Купріян акцентує на багатотематичності сучасної української літератури для дітей, застерігаючи від її зведення винятково до воєнної проблематики [12]. У сукупності ці праці формують цілісне уявлення про українську дитячу літературу воєнного часу як багатофункціональне явище, що поєднує естетичні, психологічні, педагогічні та соціокультурні виміри.

Актуальність нашої наукової розвідки зумовлена необхідністю осмислення ролі літературно-художнього дитячого книговидання в умовах війни в Україні як важливого інструменту збереження культурної ідентичності, психологічної підтримки дітей та трансформації креативних практик у прояви сміливості й стійкості суспільства.

Мета наукової статті – здійснити комплексний аналіз сучасного українського художнього дитячого книговидання в умовах повномасштабної війни, систематизувати тематичні групи творів, визначити домінувальні мотиви та художні стратегії, інтерактивні рішення видавців, а також з'ясувати, як творчість авторів сприяє розвитку креативності і патріотичного світогляду в дитячої авдиторії.

Виклад основного матеріалу. Станом на 2025 рік дитяче книговидання в Україні функціює в умовах затяжної війни, що суттєво трансформувала як виробничі процеси, так і змістово-тематичні орієнтири галузі. Після різкого спаду у 2022 році та поступової стабілізації у 2023–2024 роках сучасний етап розвитку характеризується поєднанням адаптаційних механізмів, структурних втрат і нових можливостей. Економічні та інфраструктурні обмеження залишаються визначальними чинниками для дитячого книговидання. Висока вартість поліграфічних послуг, залежність від імпортних матеріалів, перебої з енергопостачанням, а також скорочений платоспроможний попит із боку населення стримують зростання обсягів друкованої продукції. Водночас у 2024–2025 роках спостерігаємо відносну стабілізацію виробничих циклів у великих і середніх видавництвах, які змогли перебудувати логістику та оптимізувати редакційно-видавничі процеси. Суттєвим чинником, що впливає на ринок дитячої книги, залишається демографічна ситуація. Значна частина цільової авдиторії (діти та їхні батьки) перебуває за межами України, що зменшує внутрішній попит, але водночас стимулює розвиток експорту української дитячої книги та співпрацю із закордонними дистриб'юторами, бібліотеками й освітніми ініціативами для українців за кордоном. У цьому контексті дитяча книга виконує не лише освітню, а й ідентифікаційну функцію, підтримуючи зв'язок дітей з українською мовою та культурою. Ю. Козловець, координаторка Міжнародного фестивалю «Книжковий Арсенал», стверджує про якість сучасної дитячої літератури в умовах війни в Україні: «Є відчуття, що втрати кількісні можуть як мінімум перекритись якістю того, що видається сьогодні для дітей і підлітків» [9]. Фахівчиня наголошує на сміливості дитячої літератури, різноманіття тем, глибину текстів, більшу уважність до читачів. Зміни зазнали й тематичні та жанрові пріоритети. У сучасному дитячому книговиданні помітно зросла частка видань, спрямованих на психологічну підтримку дитини, опрацювання досвіду війни, втрати, розлуки, вимушеного переміщення.

Важлива тенденція 2025 року – посилення ролі українських авторів та ілюстраторів у сегменті дитячої літератури. Обмеження імпорту російськомовної книжкової продукції та суспільний запит на національний культурний продукт сприяли формуванню власного авторського корпусу, орієнтованого на сучасні українські реалії. Водночас фінансові ризики змушують видавництва обережніше підходити до запуску нових проєктів, віддаючи перевагу перевіреним форматам і серіям.

Упродовж останніх років українська дитяча література формується як багатофункційний культурний простір, у якому поєднані терапевтична, виховна, ідентифікаційна та ескапістська складові. Тематична багатоманітність свідчить про активну реакцію дитячого книговидання на виклики воєнного часу та його орієнтацію на потреби дитини як центрального адресата.

На основі аналізу сегменту художньої літератури за останні роки можна диференціювати такі основі тематичні групи видань, призначених для дитячої авдиторії:

1. *Література психологічної підтримки та емоційної саморегуляції.* Ця тематична група – одна з найрепрезента-

тивніших у сучасному дитячому книговиданні. Вона охоплює книжки, спрямовані на допомогу дітям у проживанні страху, тривоги, невизначеності, пов'язаних із війною, а також на формування навичок емоційної стійкості. Команда фахівців (письменники, педагоги, журналісти й психологи) на основі аналізу сучасної дитячої літератури підготувала посібник для батьків «Живі письменники. Як говорити з дітьми про війну та мир». Посібник, розроблений у межах спільного проєкту ГО «Смарт освіта», порталу «БараБука» та Українського інституту книги, пропонує інструменти й тематичні добірки сучасної української дитячої та підліткової літератури, спрямовані на опрацювання травматичного досвіду війни. Видання допомагає пояснювати складні теми та використовувати читання як терапевтичний ресурс. Наприклад, книга ***Ольги Русіної «Тор – тракторець, що тягне танк»*** («ВСЛ», 2023) – терапевтична дитяча книжка, яка через метафоричний образ маленького героя осмислює досвід війни, евакуації та страху, допомагаючи дитині усвідомити власну «силу слабких», знайти ресурс у звичних уміннях і пережити травматичні події з перспективою відновлення та надії. У книзі ***Мар'яни Савки «Залізницею додому»*** («ВСЛ», 2022) описано шлях від страху до зцілення через дорогу в евакуації і дорогу додому. Видання містить інтерактивні елементи – можливість малювати і вправлятися в арттерапевтичних практиках. Книга ***Тані Стус «Таємні історії маленьких і великих перемог»*** («Книголав», 2023) уміщує 10 оповідань із терапевтичним ефектом про досвід переживання дітьми воєнних реалій. Через двопланове зображення (реалістичне й казкове) авторка порушує чутливі теми: втрата дому, переїзд, адаптація, сум за найближчими людьми, мінна безпека, інвалідність і загибель військових, очікування на перемогу. У сайлентбуці (книзі без слів) ***Олександра Шатохіна «Жовтий метелик»*** («ВСЛ», 2022) показано шлях дитини крізь травматичний досвід війни – від болю, втрат і внутрішньої скутості до поступового відновлення завдяки внутрішньому світлу та підтримці інших, що візуально підкреслено переходом від чорно-білих ілюстрацій до образу яскравого жовтого метелика як символу надії й відродження. Книга ***Катерини Єгорушкіної «Мої вимушені канікули»*** («Віват», 2022) постає як щоденник воєнного досвіду, у якому регулярне занотовування спостережень, думок і щоденних дій виконує терапевтичну функцію, допомагаючи героїні рефлексувати події війни, переосмислювати власну роль, простір присутності та трансформацію стосунків із близькими й друзями.

2. *Художні тексти про війну очима дитини*. До цієї групи відносимо твори, у яких воєнна реальність осмислена через дитячий досвід – життя під час тривог, евакуацію, розлуку з рідними, втрату дому. Такі книжки виконують водночас пізнавальну й терапевтичну функції. Книга-ілюстрація ***Катерини Тихозорої «Дім»*** («Ранок», 2022) адресована дітям, які пережили втрату дому, через нарацію від імені хлопчика, змушеного залишити зруйновану війною оселю та прямувати до безпечного простору в іншій країні, авторка делікатно відтворює емоційний досвід вимушеного переселення, що слугує інструментом терапевтичного осмислення травми. Книга поезій ***Григорія Фальковича «Розкажи мені про війну»*** («Богдан», 2025) зображує сцени сучасних дитячих ігор, у яких воєнна реальність трансформована в рольові сюжети про захисників, медиків і рятувальників. Така література засвідчує спосіб символічного опрацювання війни, що в поетичному тексті відтворюється як особливий дитячий світогляд, де навіть за умов травматичного досвіду збережено віру в добро, диво та внутрішню безпеку світу. У виданні ***Ольги Русіної «Абрикоси зацвітають уночі»*** («ВСН», 2022) подано делікатну й емоційно стриману оповідь про хлопчика Устима, який уперше зіткнувся з реальністю війни, поступово пізнаючи втрату, смерть і розлуку, що дозволяє дитячому читачеві без травматизації осмислити складний воєнний досвід. Книга ***Марини Литвин «Подорож на вільний берег»*** («Свічадо», 2025) репрезентує щемливі оповідання про переживання дитини, яка на власні очі бачить страхіття війни, окупації та вимушеного переселення, але не впадає у відчуй, бо на її шляху трапляється справжнє диво.

3. Патріотична та громадсько-ідентифікаційна література. В умовах війни особливої актуальності набувають дитячі книжки про Україну, які формують відчуття належності, підтримують національну ідентичність і допомагають дітям осмислювати події довкола себе через безпечні й зрозумілі образи. Такі видання стають важливим інструментом культурної стійкості та емоційної підтримки. «***Книга-мандрівка. Україна***» («Книголав», 2024) – це пізнавальне видання, що через добірку з понад тисячі фактів знайомить читачів з унікальними місцями, культурними надбаннями, видатними постатями та ключовими подіями української історії, формуючи цілісне уявлення про країну. Книга адресована дорослим і дітям, вона придатна для спільного родинного читання. У дитячому виданні ***Мирослава Кошика і Михайла Дунаковського «Історія України для наймолодших»*** («Маґура», 2024) в доступній та образній формі представлено історію України як цілісний процес розвитку, аби знайомити юних читачів із ключовими подіями, визначними постатями та місцем держави у світовому контексті. ***Книжка Анастасії Саєнко та Ольги Гайдуш «Історія про життя ще 50 українок та українців»*** («Ранок», 2024) продовжує серію «Історії про життя 50 українців і українок» і знайомить читачів з біографіями ще п'ятдесяти видатних постатей, чий культурний, політичний і науковий внесок вплинув на розвиток України та світу, формуючи відчуття національної гордості й цінності свободи. Весела й пізнавальна ***«Книжечка-мандрівочка. Івано-Франківськ»*** («ВСЛ», 2025) пропонує маленьким читачам захопливу мандрівку літерами алфавіту й вулицями Івано-Франківська. Це дотепна і яскрава енциклопедія, створена у форматі пригоди, демонструє безмежну любов до українського міста і його мешканців.

4. *Ескапістська література: казки, фентезі, пригоди*. В умовах постійного стресу особливої актуальності набуває література, що створює альтернативний, безпечний художній простір. Казки й фантастичні історії допомагають дітям відновлювати внутрішній баланс та емоційну стабільність. Така література виконує компенсаторну функцію та сприяє емоційній стабілізації читачів. Видавці дедалі частіше співпрацюють із психологами та педагогами, що впливає на зміст і подання матеріалу. Видання ***Анастасії Дмитрук та Аліни Колесник «Кіт Марік і Азов»*** («Моя книжкова полиця», 2025) – це щемлива й надзвичайно світла казка про сміливого маріупольського кота Маріка, який разом зі своєю азовською родиною бореться віддано до кінця. Ця книга, безперечно, може стати підтримкою для дітей і дорослих у непростий час війни. Не менш захоплива і казкова повість ***Олени Скуловатової і Євгена Вдо-***

виченка «Рохеліна Жолуденко та Бінго. Історія незламної дружби» («Школа», 2025), у якій розказано історію свинки, яка через війну покидає рідну ферму. Ця добра й весела історія вчить дітей боротися за своє майбутнє, знаходити призначення і справжню дружбу.

Привертає увагу маленьких читачів збірка пригодницьких історій ***Сашка Дерманського та Тетяни Копитової «Клуб врятованих. Непухнасті історії»*** («Віват», 2023), у якій змальовано печальні й небезпечні пригоди тварин, зумовлені війною. Щемливі й зворушливі історії порятунку зі щасливим кінцем викликають у дітей сльози, а також виховують почуття доброти й піклування.

Особливою колоритністю вирізняється серія книг про пригоди пса Патрона: ***Галина Ткачук «Сни пса Патрона»*** («Свічадо», 2023), ***Ририх Катажина «Буду як Патрон»*** («Віват», 2023); ***Юліта Ран «Пес Патрон і Шкарпетковий монстр»*** («Ранок», 2023), ***«Пес Патрон і Великий Т»*** («Ранок», 2024); ***Зоряна Жиква «Пес Патрон. Маленька історія про велику мрію»*** («Свічадо», 2022). Ці книги користується великою популярністю серед дитячої авдиторії, оскільки демонструють захопливі історії та яскраві ілюстрації. Герой пес Патрон здобуває дитячу прихильність своїми рисами відважного рятувальника та справжнього друга. Ці історії мають не лише розвивальний характер, але, без сумніву, виховний, оскільки формують у дитячій свідомості такі цінності, як дружба, допомога, відповідальність і мужність. Казково-патріотичне спрямування має видання ***Галини Дерипаско «Казки про славетних українців»*** («Ранок», 2023), у якому в манері казок представлено розповіді про відомих українських діячів. Книга містить також інтерактивні елементи, адже наприкінці кожної казки авторка подає цікаві практичні завдання маленьким читачам із метою перевіряння їхньої уважності.

5. *Документально-художня та нонфікшн-література для дітей.* Такі твори допомагають осмислити складні події через правдиві історії, адаптовані до дитячого сприйняття. Книжки нонфікшн поєднують факти з художнім наративом, підтримують емоційно, формують емпатію й пояснюють реальність без зайвої травматизації. Вони зберігають пам'ять про пережите та виховують відповідальне, свідоме ставлення до світу. До цієї групи відносимо ілюстровану дитячу книгу ***Володимира Тиліщака «Отамани»*** («Наш Формат», 2023), у якій у доступній і захопливій формі подано розповідь про Українську Народну Республіку та повстанський рух 1920-х років, про боротьбу українців проти російської агресії. Така література вчить цінувати свободу й відстоювати свої права. Цікаве і видання ***Анастасії Єрмолаєвої «Наш Да Вінчі»*** («Залізний тато», 2025) про шлях звичайного хлопця з мріями до легендарного українського воїна, яка в доступній формі показує, як любов до родини й Батьківщини перетворюється на мужність, самопожертву та велику справу. Книга містить інтерактивні елементи – розмальовки й наліпки. Колоритне і видання ***Алли Гутніченко «Незвичайні хобі»*** («ВСЛ», 2023) про дивовижне хобі. Книга через поєднання пояснень, практичних порад та інтерактивних розворотів заохочує дітей різного віку відкривати нові захоплення. Практична книга ***Оксани Яцюк «Твій інтернет. Секрети безпеки онлайн»*** («АССА», 2025) в доступній та ігровій формі навчає безпечно й відповідально користуватися інтернетом, захищати особисті дані та впевнено почуватися в онлайн-просторі. Захопливе й пізнавальне видання ***Романи Романишиної й Андрія Лесіва «З ПІВСЛОВА. Про спілкування та розуміння одне одного»*** («ВСН», 2025) в незвичний і наочний спосіб показує, як відбувається спілкування у світі – від людей і тварин до клітин, рослин і космосу, розкриваючи різноманіття мов, сигналів, кодів і форм комунікації. Книжка містить креатив, адже в ній можна знайти спеціальну стрічку для створення таємного повідомлення азбукою Морзе. Захоплива й доступна книга-провідник українською літературою з елементами коміксу від ***Анастасії Євдокимової «Що воно таке? Українська література»*** («Ранок», 2025) допомагає зрозуміти літературні жанри, контекст та авторів і показує, як читач може знайти в ній себе через приклади українських творів.

Серед тем нонфікшн-літератури найпоширеніші такі: наука та світ навколо, історичні та культурні розвідки, особистісний розвиток та емоції, мистецтво, права та соціальні питання тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, проведене дослідження засвідчило, що українське літературно-художнє дитяче книговидання в умовах повномасштабної війни зазнає суттєвих тематичних, жанрових і функційних трансформацій. Воєнні реалії не лише вплинули на зміст книжок для дітей, а й актуалізували їхню соціальну, психологічну та виховну місію, перетворивши дитячу літературу на важливий інструмент культурного спротиву та підтримки. Інтерактивні видавничі рішення, адаптована художня мова та опора на дитячий досвід сприяють кращому сприйняттю складних тем, зокрема війни, втрати й небезпеки, без надмірної травматизації читача. Водночас патріотичний і громадсько-ідентифікаційний компонент дитячої літератури відіграє важливу роль у формуванні національної свідомості, почуття солідарності та відповідальності за майбутнє країни. Сучасне українське дитяче книговидання постає як багатовимірне явище, що виходить за межі розважальної функції та набуває значення потужного культурного й освітнього ресурсу. У контексті російсько-української війни воно сприяє психологічній стійкості дітей, розвитку емпатії, креативності та критичного мислення, а також формує підґрунтя для виховання свідомого громадянина, здатного осмислювати складну реальність і зберігати віру в перемогу та майбутнє України.

Перспективи подальших наукових пошуків убачаємо в поглибленому вивченні рецепції воєнної дитячої літератури різними віковими групами, а також у міждисциплінарному аналізі її психологічного, педагогічного й соціокультурного впливу.

Література:

1. Базів Л. Викликів багато, але українська дитяча книга – невмируща. *Укрінформ:* сайт. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3690411-viklikiv-bagato-ale-ukrainska-ditaca-kniga-nevmirusa.html
2. Карпінська В. Війна та дитяче читання: улюблені книги для дітей та вплив війни на читання. *Видавництво Старого Лева*: сайт. URL: https://starylev.com.ua/blogs/
3. Книговидання часів війни. Досвід, плани, креатив. *Укрінформ*: сайт. URL: www.ukrinform.ua/rubric-culture/3631892-knigovidanna-casiv-vijni-dosvid-plani-kreativ.html
4. Качак Т. Б., Близнюк Т. О. Війна в сучасній українській літературі для дітей та юнацтва. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. Вип. 2 (209). С. 151–157. https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-209-23

5. Хома К. Дитяча література про війну як складова мілітарного дискурсу. *Theoretical and didactic philology*. 2024. Вип. 37. С. 218–228. https://doi.org/10.31470/2309-15-17-2024-218-228
6. Сидоренко О. Дефаміліаризація як одна з ключових художніх стратегій сучасної дитячої літератури на мілітарну тематику. *Український смисл*. Дніпро: Ліра, 2023. Вип. 1. С. 65–75.
7. Яремко Л. «Від темряви до світла»: сучасні українські авторські казки про війну (інтерпретації). *Studia Methodologica*. Тернопіль; Кєльце: Гельветика, 2023. Вип. 56. С. 84–92. https://doi.org/10.32782/2307-1222.2023-56-9.
8. Вздульська В. На спині залізного вовка – 5 книжок для дітей про добро в час війни. *Читомо:* сайт. URL: https://chytomo.com/na-spyni-zaliznoho-vovka-5-knyzhok-dlia-ditej-pro-dobro-v-chas-vijny/
9. Вздульська В., Медвідь В., Макарик В. Що відбувалося в українській дитячій літературі: головні здобутки та виклики 2024 року. *Читомо:* сайт. URL: https://chytomo.com/shcho-vidbuvalosia-v-ukrainskij-dytiachij-literaturi-holovni-zdobutky-ta-vyklyky-2024-roku/
10. Тараторіна С. Дитяча книжка часів війни має вберегти дитину. *Barabooka:* сайт. URL: https://www.barabooka.com.ua/dityacha-knizhka-chasiv-vijni-maie-vberegti-ditinu/
11. Величко Н. Які бувають інтерактивні книжки та як допомагають розвиватися дітям? *Читомо:* сайт. URL: https://chytomo.com/iaki-buvaiut-interaktyvni-knyzhky-ta-iak-dopomahaiut-rozvyvatysia-ditiam/
12. Купріян О. Українська література для дітей: не тільки про війну. *Посестри. Часопис*. 2022. № 16. URL: https://posestry.eu/zhurnal/no-16/statya/ukrainska-literatura-dlya-ditey-ne-tilki-pro-viynu

Shulska N., Martyniuk M., Adamchuk N. Literary and Artistic Children's Book Publishing in Ukraine under Wartime Conditions: From Creativity to Courage

Summary. The article examines the specific features of the development of literary and artistic children's book publishing in Ukraine under the conditions of a full-scale war. It highlights the significant impact of wartime realities on the themes, genre diversity, and artistic strategies of contemporary literature for young readers. The segment of Ukrainian children's literature of recent years is analyzed comprehensively. Particular attention is paid to the dominant motifs within the thematic repertoire, publishers' interactive solutions, and the important role of these books in fostering creativity and a patriotic worldview among the child audience. Based on the analysis of a representative corpus of publications, five main thematic groups are identified. The first group includes literature focused on psychological support and emotional self-regulation, helping children cope with fear, anxiety, and stress caused by the war. The second group encompasses fictional texts about war seen through a child's perspective, where wartime reality is interpreted through the personal experiences of a young protagonist – evacuation, loss of home, separation from loved ones, and life during air raid alerts. The third group consists of patriotic and civic identity-oriented literature aimed at shaping national consciousness, a sense of belonging to Ukraine, and awareness of shared values. The fourth group is represented by escapist literature (fairy tales, fantasy, adventure stories) that creates a safe alternative imaginative space and performs a therapeutic function. The fifth group includes documentary-fiction and nonfiction literature for children, combining factual accuracy with accessible artistic forms. The study concludes that contemporary children's book publishing in the context of the Russian-Ukrainian war is transforming from a purely creative product into a bold cultural instrument for support, comprehension of reality, and the upbringing of a conscious citizen capable of empathy, critical thinking, and maintaining faith in the future.

Key words: children's literature, book publishing, thematic repertoire, children's author, creativity, the theme of childhood, Russian-Ukrainian war.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 13.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 10.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'25:070
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.44

Громко Т. В.,
доктор філологічних наук,
доцент кафедри германських і східних мов та перекладу
Міжнародного гуманітарного університету
https://orcid.org/0000-0002-4661-4302

Фрумкіна А. Л.,
доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри германських і східних мов та перекладу
Міжнародного гуманітарного університету
https://orcid.org/0000-0003-2635-685X

Адамова Г. В.,
доктор філософії, доцент,
декан факультет іноземних мов, медіа та психології
Міжнародного гуманітарного університету
https://orcid.org/0000-0003-4411-8484

РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК ЧИННИК ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ РІШЕНЬ У МЕДІА

Анотація. У статті досліджено редакційну політику як визначальний чинник ухвалення перекладацьких рішень у сучасних медіа та як один із базових інструментів медіаменеджменту, що регулює процеси виробництва й трансляції іншомовного контенту. Переклад у медійному просторі розглянуто як інституційно та управлінсько зумовлену практику, інтегровану в систему редакційного виробництва та формування публічного дискурсу. Показано, що в умовах глобалізації інформаційних потоків і конвергенції медіа перекладацька діяльність функціонує в чітко окреслених межах редакційної політики, яка визначає комунікативні стратегії, жанрові моделі, стильову тональність і етичні стандарти роботи з текстами.

Проаналізовано взаємозв'язок між управлінськими рішеннями редакції та перекладацькими стратегіями, з'ясовано, що перекладацькі рішення в медіа формуються під впливом сукупності жанрових, ідеологічних, етичних і комунікативних чинників. Встановлено, що переклад у медіа має колективний характер і є результатом взаємодії перекладача, редактора й менеджера контенту, а фінальна версія перекладного тексту постає як узгоджене управлінське рішення. На матеріалі теоретичних і прикладних досліджень доведено, що редакційна політика задає межі перекладацької інтерпретації, визначає допустимі рівні адаптації іншомовного тексту та впливає на ступінь професійної автономії перекладача.

З'ясовано, що в новинному медіадискурсі переклад орієнтований на стандартизацію й мінімізацію інтерпретаційних відхилень, тоді як в аналітичних і публіцистичних жанрах редакційна політика може допускати ширший спектр трансформацій, зокрема фреймування подій і зміщення смислових акцентів. Обґрунтовано положення про трансформацію професійної відповідальності перекладача в медіа, яка виходить за межі суто лінгвістичної компетенції та набуває соціального й управлінського виміру. Отримані результати дозволяють розглядати переклад у медіа як керований, інституційно зумовлений процес, що відображає ефективність медіаменеджменту та безпосередньо впливає на формування медіадискурсу й суспільної думки.

Ключові слова: медіаменеджмент, редакційна політика, переклад у медіа, перекладацькі рішення, медіадискурс, професійна відповідальність перекладача, інституційна зумовленість перекладу.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасному медіапросторі переклад дедалі виразніше постає не як ізольована лінгвістична операція міжмовного перенесення змісту, а як інтегрована складова редакційного виробництва, включена в систему управлінських рішень, стратегічних пріоритетів і ціннісних орієнтацій конкретного медіа. За слушним зауваженням М. Дьюза, медійна робота в умовах сучасної журналістики є результатом колективних практик, у яких професійні ролі – зокрема перекладача, редактора й менеджера – перебувають у постійній взаємодії та взаємозалежності [1]. У цьому сенсі перекладач у медіа вже не може розглядатися як «технічний посередник» між мовами, а радше як учасник процесу формування публічного дискурсу.

В умовах глобалізації інформаційних потоків, конвергенції медіа та зростання питомої ваги іншомовного контенту перекладацька діяльність у редакціях функціонує в чітко окреслених рамках редакційної політики, яка, у свою чергу, є одним із провідних інструментів медіаменеджменту. Як засвідчують дослідження з медіаменеджменту, редакційна політика виконує регулятивну функцію, визначаючи не лише тематичні пріоритети й жанрові моделі, а й допустимі способи інтерпретації та подання інформації [2; 3]. У цьому контексті переклад стає управлінсько зумовленою практикою, залежною від стратегічних цілей редакції та її комунікативної позиції на медіаринку. А відтак межі перекладацької інтерпретації визначаються не лише редакційною політикою, а й системними характеристиками мов і дискурсів, між якими здійснюється переклад, що обмежує довільність трансформа-

цій і вимагає врахування когнітивно-комунікативних параметрів міжмовної взаємодії [4, с. 24–27].

Редакційна політика визначає комунікативні стратегії медіа, допустимі інтерпретаційні межі, стильову тональність і етичні стандарти роботи з текстами, зокрема перекладними, тобто детермінує не лише змістові, а й формально-стилістичні параметри медіатекстів, включно з вимогами до тональності, ритміки та мовної експресії. Це підтверджується дослідженнями масмедійного дискурсу, зокрема на матеріалі німецьких ЗМІ, де фонетико-стилістичні характеристики мовлення корелюють із редакційними стандартами та комунікативними стратегіями видання [5, с. 121–123]. Саме тому перекладацькі рішення в медіа не можуть розглядатися як нейтральні або автономні: вони є результатом складної взаємодії мовних, дискурсивних і управлінських чинників. Такий підхід узгоджується з положенням про міжмовносистемний характер перекладу, відповідно до якого переклад функціонує як взаємодія цілісних мовних і комунікативних систем, а не як сума окремих мовних відповідників [4, с. 15–18]. Дослідники перекладу в політичному та медійному дискурсі наголошують, що переклад завжди відбувається в межах певних ідеологічних та інституційних обмежень, які безпосередньо впливають на вибір стратегій, трансформацій і смислових акцентів [6, p. 118–121].

У практичному вимірі це зумовлює підвищену відповідальність перекладача, який діє в межах редакційних стратегій і водночас несе відповідальність за адекватність, коректність і потенційні наслідки трансляції іншомовного контенту. Організаційна культура редакції, стиль управління та механізми внутрішнього контролю безпосередньо впливають на те, якою мірою перекладач має простір для інтерпретації або, навпаки, змушений дотримуватися жорстко регламентованих стандартів [7]. У цьому сенсі переклад у медіа постає як зона перетину професійної автономії та управлінського регулювання.

Наукова актуальність означеної проблеми полягає в необхідності осмислення перекладу в медіа не лише як об'єкта перекладознавчого аналізу, а як елемента системи медіаменеджменту, що безпосередньо впливає на формування медіадискурсу та, зрештою, на конструювання суспільної думки. Практичне значення дослідження пов'язане з потребами сучасних редакцій у виробленні прозорих, відповідальних і науково обґрунтованих моделей ухвалення перекладацьких рішень, здатних поєднати управлінську ефективність із дотриманням філологічних і етичних стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У межах цього дослідження огляд літератури з проблематики редакційної політики позиціонується не як формальний перелік публікацій, а як аналітично вивірений state of the art, що репрезентує сучасний стан наукових підходів до осмислення редакційної політики у працях з медіаменеджменту, теорії журналістики та медіаекономіки, де вона розглядається як стратегічний інструмент управління медіаорганізацією. У працях А. Б. Альбаррана редакційна політика трактується як елемент управлінського циклу, що поєднує економічні, організаційні та контентні рішення й визначає загальну логіку функціонування медіапідприємства [2]. Подібний системний підхід представлений і в українських дослідженнях, зокрема в роботах О. Хаб'юка, де редакційна політика розглядається як складова медіаекономічної моделі, тісно пов'язана з організаційною культурою редакції та її позиціонуванням на медіаринку [3].

У зарубіжній традиції досліджень медіаменеджменту акцент дедалі більше зміщується з формально-нормативного розуміння редакційної політики на аналіз її реалізації в щоденних редакційних практиках. Так, М. Дьюз у праці «Media Work» підкреслює, що сучасне медіавиробництво є результатом взаємодії інституційних правил, професійних норм і управлінських рішень, які визначають рамки діяльності всіх учасників редакційного процесу, включно з перекладачами [1]. У цьому ж напрямку дослідження Л. Ахтенхаген та Е. Равіоли демонструють, що управлінські рішення в редакціях мають безпосередній вплив на контентні стратегії, зокрема в умовах конвергенції та трансформації медіа [8].

Паралельно в теорії перекладу активно розвивається напрям, орієнтований на аналіз перекладу як соціально й інституційно зумовленої практики. Представники так званого «критичного перекладознавства» (A. Lefevere, T. Hermans) наголошують на тому, що переклад ніколи не є ідеологічно нейтральним, а завжди здійснюється в межах певних норм, очікувань і владних структур, які визначають допустимі способи репрезентації іншомовного тексту. Особливо виразно цей підхід реалізовано в дослідженнях К. Шеффнер, де переклад у політичному та медійному дискурсі аналізується як інструмент смислотворення, що зазнає впливу інституційних та ідеологічних обмежень [6].

Разом із тим, попри значну кількість праць, присвячених як редакційній політиці, так і перекладу в медійному дискурсі, у більшості досліджень ці проблеми аналізуються паралельно, але не інтегровано. Переклад у медіа зазвичай розглядається або з позицій лінгвістики та дискурсології, або в межах загальних описів медіавиробництва, без чіткого простеження причинно-наслідкового зв'язку між управлінськими рішеннями редакції та конкретними перекладацькими стратегіями. Систематизуючи п'ятнадцятирічний корпус досліджень журналістського перекладу, Р. Вальдеон переконливо доводить, що переклад у медіа функціонує як інституційно опосередкована форма редакційного перекодування, у межах якої перекладацькі рішення залежать від редакційних стратегій, жанрових норм і комунікативних очікувань цільової аудиторії [9, с. 640–645]**.** Управлінський вимір перекладацької діяльності залишається фрагментарним і недостатньо концептуалізованим.

Недостатньо дослідженим залишається питання того, яким чином редакційна політика як елемент медіаменеджменту визначає межі перекладацької інтерпретації, впливає на ступінь професійної автономії перекладача та формує його відповідальність у редакційному середовищі. Саме ця лакуна – відсутність комплексного аналізу перекладу як управлінсько й інституційно зумовленої практики – і зумовлює актуальність та наукову новизну означеної статті.

Формування мети статті. *Метою* статті є з'ясування ролі редакційної політики як чинника медіаменеджменту в процесі ухвалення перекладацьких рішень у сучасних медіа, а також визначення меж перекладацької інтерпретації й професійної відповідальності перекладача в умовах редакційних стратегій і управлінських обмежень. Досягнення поставленої мети передбачає осмислення перекладу не лише як лінгвістичної практики, а як управлінсько й інституційно зумовленого процесу, інтегрованого в систему редакційного виробництва та медійної комунікації.

З огляду на міждисциплінарний характер проблематики, мета статті конкретизується через такі *завдання дослідження*: (1) окреслити теоретичні підходи до розуміння редакційної політики в межах медіаменеджменту та теорії журналістики як стратегічного інструменту управління медіаорганізацією; (2) проаналізувати переклад у структурі редакційного процесу як одну з форм медіавиробництва, що зазнає впливу управлінських рішень, контентних стратегій і цільових орієнтацій медіа; (3) виявити основні чинники редакційної політики, які впливають на ухвалення перекладацьких рішень, зокрема ідеологічні, етичні, жанрові та комунікативні обмеження; (4) визначити межі перекладацької інтерпретації в умовах редакційних стандартів і стратегій, з'ясувавши баланс між професійною автономією перекладача та управлінським регулюванням його діяльності; (5) обґрунтувати доцільність інтеграції перекладознавчого аналізу з підходами медіаменеджменту для більш повного розуміння механізмів формування медіадискурсу в умовах сучасного інформаційного простору.

У цілому, реалізація поставленої мети й завдань спрямована на формування цілісного уявлення про переклад у медіа як керований і соціально відповідальний компонент сучасної медійної комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Редакційна політика в сучасних медіа функціонує як складна багаторівнева система нормативних приписів, стратегічних орієнтирів і усталених професійних практик, що регламентує не лише добір і подання інформації, а й способи її мовної, стилістичної та дискурсивної репрезентації. У працях з медіаменеджменту редакційна політика розглядається як інституційний механізм, покликаний забезпечити узгодженість між управлінськими цілями медіаорганізації, її ціннісною позицією та комунікативною відповідальністю перед аудиторією [2, с. 45–47; 3, с. 112–115]. У вітчизняних дослідженнях з медіаменеджменту вона визначається як системоутворювальний чинник управління редакційною діяльністю, що задає стратегічні орієнтири функціонування медіаорганізації та формує стандарти контентного виробництва [10, с. 45–49]. Саме в цій системі координат переклад перестає бути периферійною лінгвістичною операцією й у цьому контексті інтегрується в загальний процес редакційного управління як один із основних етапів медіавиробництва. Так, у практиці сучасних новинних медіа переклад міжнародних інформаційних повідомлень здійснюється не шляхом прямого відтворення іншомовного тексту, а через попередній редакційний відбір, адаптацію жанрового формату та узгодження з комунікативною стратегією видання. Перекладач працює з текстом уже після визначення редакцією його новинної цінності, тональності та цільової аудиторії, що зумовлює необхідність компресії інформації, зміни порядку подання фактів або нейтралізації культурно маркованих одиниць [1, с. 69–71; 11, с. 57–59].

У такій моделі переклад виконує функцію не лише міжмовного посередництва, а й інструменту управління змістом: перекладацькі рішення узгоджуються з редакційними стандартами щодо заголовків, лексичної нейтральності або допустимого рівня оцінності, що особливо виразно проявляється в перекладі матеріалів політичної та соціально чутливої тематики [12, с. 202–204]. Це підтверджує тезу про те, що переклад у медіа є інституційно вбудованим елементом редакційного процесу, а не автономною мовною процедурою.

Як показують дослідження М. Дьюза, сучасне медіавиробництво є колективною формою професійної діяльності, у межах якої контент створюється в результаті взаємодії різних ролей і функцій – журналістів, редакторів, менеджерів і перекладачів [1, с. 68–71]. У практиці медіа це означає, що переклад функціонує не як автономний акт міжмовного відтворення, а як елемент редакційного ланцюга ухвалення рішень, інтегрований у загальну стратегію видання. Зокрема, перекладений матеріал може проходити кілька етапів редакційного узгодження – від визначення жанрового формату та інформаційної ваги до адаптації мовної тональності відповідно до редакційних стандартів. Таким чином, перекладач працює не з «нейтральним» текстом, а з текстом, уже включеним у систему управлінських координат медіа.

Управлінські рішення щодо тональності матеріалу, жанрового формату чи цільової аудиторії безпосередньо впливають на вибір перекладацьких стратегій і трансформацій. Наприклад, якщо редакційна політика передбачає орієнтацію на широку масову аудиторію, переклад може зазнавати спрощення термінології, редукції складних синтаксичних конструкцій або заміни культурно специфічних реалій більш універсальними відповідниками. Натомість у матеріалах, адресованих професійній або експертній аудиторії, редакція може наполягати на збереженні термінологічної точності й мінімальному рівні адаптації, що істотно звужує інтерпретативну свободу перекладача.

Перекладацькі рішення в медіа формуються під впливом сукупності управлінських чинників, серед яких визначальними є редакційні стандарти, ідеологічні настанови, жанрові вимоги та часові обмеження, характерні для медійного виробництва. Дослідження з медіаменеджменту переконливо демонструють, що в умовах конвергенції медіа редакційні рішення часто ухвалюються в режимі дефіциту часу, що зумовлює прагнення до лаконічності, стандартизації мовних форм і зсуву смислових акцентів [1, с. 35–38]. У перекладацькій практиці це проявляється, зокрема, у скороченні пояснювальних фрагментів, елімінуванні другорядних деталей, нейтралізації культурно маркованих одиниць або адаптації заголовків до вимог клікабельності та редакційного стилю.

Редакційна політика водночас визначає допустимі рівні адаптації іншомовного тексту, ступінь інтерпретативної свободи перекладача та межі редагування й трансформації вихідного повідомлення. У процесі перекладу іншомовного контенту ці фонетико-стилістичні й просодичні норми редакційного дискурсу мають бути враховані перекладачем, що ще раз підкреслює інституційний характер перекладацьких рішень у медіа [5, с. 123–124]. Так, у новинному медіадискурсі переклад зазвичай виконує функцію оперативної інформативної трансляції, що передбачає високий рівень стандартизації, уніфікацію лексики та мінімізацію авторських відхилень від вихідного тексту. В аналітичних або публіцистичних матеріалах редакційна політика може допускати ширший спектр перекладацьких рішень, зокрема перефразування, фреймування подій, використання оцінної лексики або зміщення акцентів відповідно до концепції видання та його редакційної позиції [6, с. 92–95]. У таких випадках переклад фактично стає інструментом редакційної інтерпретації.

Унаслідок цього переклад у медіа набуває характеру колективного рішення, де перекладач взаємодіє з редактором і менеджером контенту, а фінальна версія тексту є результатом узгодження мовних, дискурсивних і управлінських параметрів. Цей механізм безпосередньо корелює з положеннями теорії «переписування», сформульованої А. Лефевром, за якою переклад завжди здійснюється в межах певної системи інституційних норм і очікувань, що визначають допустимі способи репрезентації іншомовного тексту [13, с. 14–18]. У медійному середовищі такою системою виступає *редакційна політика* як складова медіаменеджменту, що виконує регулятивну й селективну функції.

Особливої ваги в цьому контексті набуває проблема меж перекладацької інтерпретації. З одного боку, перекладач зобов'язаний забезпечити точність, коректність і фахову адекватність передавання змісту, з іншого – дотримуватися редакційної політики, яка може встановлювати стилістичні, ідеологічні або етичні обмеження. Як наголошує Т. Германс, переклад завжди є формою інтерпретації, однак ця інтерпретація регулюється нормами конкретного інституційного середовища, у межах якого функціонує перекладач [14, с. 76–7]. У медіа таким середовищем є редакція, що визначає правила допустимого й недопустимого у мовній репрезентації подій.

Переклад у медійному дискурсі особливо чутливий до ідеологічних і прагматичних чинників. М. Б'єльса та С. Басснетт, аналізуючи переклад у глобальних новинних агенціях, демонструють, що перекладацькі трансформації нерідко зумовлені не мовними труднощами, а редакційними рішеннями щодо релевантності, нейтральності або політичної доцільності подання інформації [11, с. 58–61]. У подібному ракурсі Р. Вальдеон розглядає переклад новин як форму редакційного перекодування, спрямованого на узгодження іншомовного контенту з дискурсивними очікуваннями цільової аудиторії та позиціонуванням медіа [9, с. 201–204].

У таких умовах професійна відповідальність перекладача виходить за межі суто лінгвістичної компетенції й набуває управлінського та соціального виміру. Перекладач у медіа відповідає не лише за точність передавання змісту, а й за наслідки функціонування перекладеного тексту в публічному просторі – зокрема за зміну смислових акцентів, фреймування подій і потенційний вплив на формування суспільної думки. Теоретичні положення критичного дискурс-аналізу, розроблені Н. Фейрклафом і Т. ван Дейком, дозволяють інтерпретувати перекладацькі рішення як елемент ширших інституційних дискурсивних стратегій, що реалізуються в межах владних структур медіа [15, с. 68–73], де теоретичні моделі критичного дискурс-аналізу демонструють, як медіаінституції координують доступ до публічного дискурсу через регламентацію значень і репрезентацій. У цьому контексті перекладацькі рішення доцільно інтерпретувати як складову інституційно організованих дискурсивних практик, що реалізуються в межах владних структур медіа. Як наголошує Н. Фейрклаф, дискурс є формою соціальної практики, яка не лише відображає, а й конструює інституційні відносини та механізми влади, визначаючи допустимі способи інтерпретації й репрезентації текстів [16, с. 22–24].

Отже, редакційна політика постає не як пасивний контекст перекладацької діяльності, а як активний чинник формування перекладацьких рішень, який безпосередньо впливає на структуру, зміст і прагматичну спрямованість медіадискурсу. Отримані результати дозволяють трактувати переклад у медіа як керований, інституційно зумовлений процес, у межах якого мовні стратегії підпорядковуються управлінським цілям редакції, а професійна діяльність перекладача набуває соціально відповідального характеру.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. У результаті проведеного дослідження встановлено, що редакційна політика як складова медіаменеджменту відіграє визначальну роль у процесі ухвалення перекладацьких рішень у сучасних медіа. Вона функціонує як інституційний регулятор, що задає рамки перекладацької інтерпретації, визначає допустимі рівні адаптації іншомовного тексту та формує межі професійної автономії перекладача в редакційному середовищі. Перекладацькі рішення в медіа виявляються безпосередньо залежними від стратегічних цілей редакції, жанрових і комунікативних вимог, а також етичних і ціннісних орієнтирів конкретного медіа.

Доведено, що переклад у медіа постає не як нейтральна лінгвістична процедура, а як управлінсько зумовлена практика, інтегрована в загальний процес медіавиробництва. Перекладач у такій системі виступає учасником колективного ухвалення контентних рішень, де мовні стратегії узгоджуються з редакційною політикою, організаційною культурою та відповідальністю медіа перед аудиторією. Ці фактори зумовлюють трансформацію професійної відповідальності перекладача, яка виходить за межі суто мовної компетенції й набуває соціального та інституційного виміру.

Отримані результати дають підстави розглядати переклад у медійному дискурсі як індикатор ефективності медіаменеджменту, оскільки саме через перекладні тексти редакційна політика реалізується на рівні конкретних мовних рішень, фреймування подій і смислових акцентів. Усвідомлення цього взаємозв'язку є важливим як для розвитку сучасного перекладознавства, так і для вдосконалення управлінських практик у сфері медіа, зокрема в аспекті формування прозорих і відповідальних моделей роботи з іншомовним контентом.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаються, по-перше, у поглибленому аналізі перекладацьких рішень у цифрових і конвергентних медіа, де управлінські механізми зазнають трансформацій під впливом алгоритмізації, мультимодальності та прискорення інформаційних потоків. По-друге, актуальним є порівняльне дослідження моделей редакційної політики в різних медіасистемах і культурно-мовних контекстах з метою виявлення універсальних і специфічних чинників впливу на переклад. По-третє, перспективним напрямом є дослідження етичних аспектів перекладацької відповідальності в медіа як складової соціально відповідальної комунікації в умовах сучасного інформаційного суспільства.

Література:

1. Deuze M. Media Work. Cambridge : Polity Press, 2007. 278 p.
2. Handbook of Media Management and Economics / Ed. Alan B. Albarran, Bozena Mierzejewska, Jaemin Jung. New York, NY : Routledge, 2018. 2nd ed. 476 p.
3. Хаб'юк О. А. Концептуальні основи медіаекономіки. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 180 с.
4. Громко Т. В. Специфіка міжмовносистемного перекладу [в:] Англійська мова і література у полілозі культур: когнітивно-комунікативний, синергетичний і перекладознавчий аспекти : монографія / за заг. ред. Т. В. Громко. Одеса : Астропринт, 2024. С. 9–33.

5. Frumkina A. L. Bundesdeutscher massenmedialer Diskurs aus phonostilistischer Sicht Одеський лінгвістичний вісник : науково-практичний журн. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. №10. Том 1. С. 121-124.
6. Schäffner C. Political discourse analysis from the point of view of translation studies. Journal of Language and Politics. 2004. Vol. 3, No. 1. P. 117–150.
7. Cameron K. S., Quinn R. E. Diagnosing and Changing Organizational Culture: Based on the Competing Values Framework. San Francisco : Jossey-Bass, 2011. 288 p.
8. Achtenhagen L., Raviola E. Balancing tensions during convergence: Duality management in a newspaper company. International Journal on Media Management. 2009. Vol. 11, No. 1. P. 32–41.
9. Valdeón R. A. Fifteen years of journalistic translation research and more. Perspectives: Studies in Translation Theory and Practice. 2015. Vol. 23, No. 4. P. 634–662.
10. Основи медіаменеджменту. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. 296 с.
11. Bielsa E., Bassnett S. Translation in global news. London ; New York : Routledge, 2009. 160 p.
12. Valdeón R. A. News translation [In:] The Routledge handbook of translation studies / Ed. by C. Millán, F. Bartrina. London ; New York : Routledge, 2013. P. 201–214.
13. Lefevere A. Translation, rewriting, and the manipulation of literary fame. London ; New York : Routledge, 1992. 176 p.
14. Hermans T. Translation in systems: Descriptive and system-oriented approaches explained. Manchester : St. Jerome Publishing, 1999. 191 p.
15. van Dijk T. A. Discourse and Power. Contributions to Critical Discourse Studies. London ; New York : Bloomsbury Publishing, 2017. 320 p.
16. Fairclough N. Analyzing Discourse: Textual Analysis for Social Research. London ; New York : Routledge, 2003. 270 p.

Hromko T., Frumkina A., Adamova H. Editorial policy as a factor in translation decision-making in the media

Summary. The article examines editorial policy as a determining factor in translation decision-making in contemporary media and as one of the key instruments of media management regulating the processes of production and dissemination of foreign-language content. Translation in the media sphere is conceptualized as an institutionally and managerially conditioned practice integrated into the system of editorial production and the formation of public discourse. It is demonstrated that under the conditions of globalization of information flows and media convergence, translation activity functions within clearly defined boundaries set by editorial policy, which shapes communicative strategies, genre models, stylistic tone, and ethical standards of text processing.

The study analyzes the interrelation between editorial management decisions and translation strategies, showing that translation choices in the media are formed under the influence of a combination of genre-based, ideological, ethical, and communicative factors. It is established that media translation is collective in nature and results from the interaction of the translator, editor, and content manager, while the final version of the translated text emerges as a coordinated managerial decision. Based on theoretical and applied research, the article demonstrates that editorial policy delineates the limits of translational interpretation, determines acceptable levels of adaptation of foreign-language texts, and influences the degree of the translator's professional autonomy.

It is further revealed that in news media discourse translation is oriented toward standardization and the minimization of interpretative deviations, whereas in analytical and journalistic genres editorial policy may allow a broader range of transformations, including event framing and shifts in semantic emphasis. The paper substantiates the transformation of the translator's professional responsibility in the media, which extends beyond purely linguistic competence and acquires social and managerial dimensions. The findings make it possible to view media translation as a controlled, institutionally conditioned process that reflects the effectiveness of media management and directly influences the formation of media discourse and public opinion.

Key words: media management, editorial policy, media translation, translation decisions, media discourse, translator's professional responsibility, institutional conditioning of translation.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 14.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 11.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81'42:81'25:821.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.45

Дегтярьова Є. О.,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії, практики та перекладу французької мови
Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського
https:// orcid.org/0000-0002-6381-4875

Якимчук О. Р.,
здобувач кафедри теорії, практики та перекладу французької мови
Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського
https://orcid.org/0009-0009-5551-3560

ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ВІЗУАЛЬНОГО КОМПОНЕНТА КОМУНІКАЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ С. ЖАДАНА «ІНТЕРНАТ» ТА О. ЗАБУЖКО «ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ З УКРАЇНСЬКОГО СЕКСУ»)

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз візуального компонента комунікації як важливого смислотворчого механізму художнього тексту та описано мовні засоби його репрезентації на різних рівнях текстової організації – лексичному, синтаксичному, стилістичному й наративному. Дослідження виконано в межах мультимодальної парадигми, згідно з якою художній текст постає як поліфункціональний простір взаємодії вербальних, візуальних і невербальних кодів, а зоровість розглядається не як другорядний описовий елемент, а як структурний чинник побудови смислу. Показано, що «бачення» у художньому дискурсі є сконструйованим мовою процесом, який формує оптику сприйняття, організовує простір тексту та спрямовує читацьку уяву. Матеріалом дослідження слугували романи Сергія Жадана «Інтернат» і Оксани Забужко «Польові дослідження з українського сексу» та їх французькі переклади, що дало змогу здійснити зіставний аналіз стратегій відтворення візуальності в умовах міжмовної та міжкультурної комунікації. У межах аналізу розглянуто трансформації передачі кольорово-світлових характеристик, просторових конфігурацій, портретних і кінетичних деталей, а також особливості «кадровості», фокалізації та монтажної організації описів. Установлено, що в українсько-французькому перекладі для відтворення візуального компонента системно застосовуються калькування, модуляція, експлікація, узагальнення та лексико-семантичні заміни, які можуть як зберігати, так і модифікувати інтенсивність зорового ефекту. Вибір перекладацького прийому залежить від типу візуальності (перцептивної, денотативно-просторової, кінетичної, інтермедійно-екфрастичної), домінант авторської оптики та загальної стилістичної стратегії перекладу. Результати дослідження поглиблюють уявлення про роль візуальності в художньому дискурсі та можуть бути використані в перекладознавчій стилістиці, практиці підготовки перекладачів художньої літератури, а також у подальших корпусних і міждисциплінарних дослідженнях мультимодальності.

Ключові слова: візуальний компонент, мультимодальність, візуальний код, типи візуальності, художній переклад, українсько-французький переклад, перекладацькі трансформації, Сергій Жадан, Оксана Забужко.

Постановка проблеми. Сучасний художній текст функціонує в умовах конкуренції медіа та «зорової культури»: читач звик до кіно, серіалів, кліпового монтажу, інтерфейсного мислення, а тому очікує від літератури не лише фабули, а й керованого «перегляду» сцени у свідомості. Візуальний компонент комунікації в художньому тексті не є декоративним додатком до змісту, а виконує організаційну й прагматичну функції: структурує простір і час, задає фокус уваги, моделює афект і підтримує стилістичну домінанту. У перекладі саме цей компонент часто стає зоною ризику: формально «правильний» переклад може розчинити авторську оптику оригіналу, збіднити кольорову та світлотіньову палітру, зруйнувати панорамність або «кадровість» опису, послабити кінетику й невербальний шар. Практичне значення проблеми пов'язане з потребою підвищення якості перекладу української прози європейськими мовами, зокрема французькою, де візуальність часто кодується іншими синтаксичними та лексико-стилістичними прийомами; відповідно, потрібен опис того, якими мовними засобами візуальність створюється в українському тексті й якими перекладацькими трансформаціями вона відтворюється у французькому перекладі так, щоб зберігався «ефект бачення».

Теоретичне осмислення візуального компонента в гуманітаристиці розвивається на перетині мультимодальної теорії, семіотики та когнітивної поетики. У мультимодальних підходах підкреслено, що «видимість» у тексті не зводиться до переліку кольороназв чи «описових прикметників», а організується як система ресурсів означення, де вербальний текст здатен моделювати композицію, перспективу, фокус і «граматику зображення», керуючи тим, як читач «сканує» сцену уявою [1, с. 1–3]. Семіотичні розвідки трактують візуальний код як

сукупність конвенцій, що забезпечують розпізнавання форм, кольорів, композицій і культурно впізнаваних патернів, а також взаємодію кодів у межах одного повідомлення [2, с. 481–483]. Когнітивна поетика пов'язує візуальність із ментальною симуляцією: читач не просто отримує «знання», а реконструює сцену як уявний простір, спираючись на мовні тригери уваги, дейксис, метафори і схеми «фігура-тло» [3, с. 14–18]. У концепції текстових світів опис розглядається як механізм побудови концептуального простору, в якому наратив задає межі видимого, траєкторії руху і відношення між об'єктами, тобто фактично «налаштовує камеру» сприйняття [4, с. 7–12].

Важливий сегмент проблеми становить невербальний вимір, який у художньому тексті подається вербально, але читається як візуальний сигнал: жести, пози, погляди, дистанції, мікрорухи. Класичні типології невербальної поведінки дозволяють описувати кінетику як структурований репертуар (емблеми, ілюстратори, регулятори тощо) [5, с. 49–52], а прагматичні підходи нагадують, що комунікація неминуче містить поведінковий (зокрема візуально спостережний) вимір, який співтворить смисл навіть без слів [6, с. 51]. Для французького культурного контексту додатково актуальним є питання національно-специфічних невербальних норм, через які одна й та сама «видима» дія може мати різну інтерпретованість [7, с. 24–26].

Перекладознавчий вимір проблеми пов'язаний із загальною типологією перекладу і закономірностями зсувів. Тріада Р. Якобсона (внутрішньомовний, міжмовний, міжсеміотичний переклад) задає рамку, у якій «візуальне» може або переходити в іншу мовну систему, або трансформуватися між системами означення зі збереженням ефекту [8, с. 232–234]. Процедурні моделі перекладу описують базові техніки, зокрема калькування, модуляцію, транспозицію та еквівалентність, які важливі саме тоді, коли «кадр» оригіналу треба втримати, але мовна форма не збігається [9, с. 30–32]. Підходи до еквівалентності на різних рівнях (слово, словосполучення, прагматика, текст) уточнюють, чому «прямий відповідник» у художньому перекладі не є нормою, а радше окремим випадком [10, с. 5–8], тоді як стратегічні концепції перекладу акцентують ризик «згладжування» і втрати стилістичної домінанти (у нашому випадку втрати режиму бачення), коли перекладач занадто інтенсивно робить текст «прозорим» [11, с. 1–3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема візуальних компонентів комунікації в художньому тексті розглядається в працях У. Дж. Т. Мітчелла, який аналізує взаємодію вербального й візуального як способів репрезентації художнього досвіду. У ширшому культурологічному контексті візуальність осмислюється Н. Мірзоєффом, а в межах мультимодальної та соціосеміотичної теорії – Г. Крессом, який наголошує на інтеграції різних комунікативних ресурсів. В українському науковому дискурсі літературознавчий аспект візуальності, зокрема екфразис як форму вербальної репрезентації образу, досліджує Т. Бовсунівська, тоді як Я. Муравецька зосереджується на вивченні візуальних форм зображення в національній прозі. Попри значний доробок, невирішеним залишається питання операціоналізації візуальності в конкретному перекладознавчому зіставленні: що саме вважати «візуальним компонентом» у тексті, як розмежувати типи візуальності так, щоб вони були придатні для аналізу перекладацьких рішень, і як пов'язати домінантний тип візуальності сцени з прогнозованими трансформаціями у французькому перекладі. Додаткової уваги потребує зіставлення двох різних авторських оптик у межах української прози та аналіз того, як переклад підтримує або послаблює авторський «ефект бачення».

Мета статті полягає в тому, щоб уточнити поняття візуального компонента комунікації в художньому тексті з позицій мультимодальної та когнітивної парадигм, описати лінгвістичні засоби репрезентації візуальності й запропонувати робочу типологію типів візуальності, релевантну для перекладознавчого аналізу, а також на матеріалі романів С. Жадана «Інтернат» [12] та його французького перекладу [13] і О. Забужко «Польові дослідження з українського сексу» [14] та його французького перекладу [15] виявити домінантні типи візуальності, найчастотніші перекладацькі трансформації й показати, як конкретні перекладацькі рішення впливають на збереження авторської оптики та «ефекту бачення» у французькому тексті.

Виклад основного матеріалу. Візуальний компонент комунікації в художньому тексті доцільно розуміти як сукупність вербальних засобів, що запускають у читача візуалізацію: формують уявний простір, задають перспективу, регулюють фокус уваги, детальність і темп «сканування» сцени. У цьому сенсі візуальність не зводиться до кольороназв, бо працює як система: від перцептивних параметрів (колір, світло, тінь, блиск, фактура) до просторових схем і тілесної кінетики, включно з інтермедійними ефектами «кадру», монтажу й екфразису. Мультимодальна логіка є продуктивною, оскільки дозволяє пояснити, як вербальне повідомлення «імітує» композицію, плановість, зміну ракурсу, темп і навіть «візуальний шум» [1, с. 10–12].

Для перекладознавчої операціоналізації в межах статті використовується робоче розрізнення чотирьох взаємопов'язаних типів візуальності, які в реальному тексті існують не ізольовано, а як домінанти, що комбінуються в межах сцени: перцептивна візуальність охоплює колір, світло/тінь, прозорість, блиск, матеріальність поверхні та оптичні ефекти; денотативно-просторова візуальність формує опис об'єктів, інтер'єрів, ландшафтів, архітектури, розташування тіл і меж; кінетична (паралінгвістична) візуальність включає жести, пози, міміку, погляди, дистанції та видимі тілесні реакції; інтермедійно-екфрастична (кадрова) візуальність пов'язана з «кіношністю» письма, монтажем, зміною планів, крупними планами деталей, екфразисом та інтертекстом із візуальними медіа. Саме домінанта типу візуальності є практичним ключем для перекладу: перекладацький прийом добирається не «взагалі», а відповідно до того, який тип візуальності виконує смислотворчу функцію в конкретному фрагменті.

Лінгвістична репрезентація візуальності в художньому тексті зазвичай охоплює кілька рівнів. На лексичному рівні працюють кольороназви, світлотіньова лексика, номінації фактури та матеріалу, «оптичні» дієслова (*бачити, мерехтіти, сліпити*), іменники зорового поля (*тінь, відблиск, пляма*). На синтаксичному рівні діють переліки, паралельні конструкції, інверсії, парцеляція, ритмізація; панорамність задається довгими ланцюжками опису, тоді як монтажність створюється короткими фразами й різкими переключеннями. На стилістичному рівні визначальними стають метафори зорового сприйняття, метонімії (деталь замість цілого), порівняння, синестезія, гіперболізація кольору та світла; саме тут візуальність переходить у маркер авторської оптики. Нарешті, на наративно-фокалізаційному

рівні принциповим є питання «хто бачить і звідки»: точка зору, ракурс, дистанція, темп уваги.

У перекладі французькою ключовими групами прийомів, релевантними для збереження візуального компонента, є калькування (для утримання образу й організації кадру там, де конструкція не суперечить нормам мови перекладу), модуляція (для збереження того самого візуального ефекту іншим шляхом, коли буквальність звучить неприродно), експлікація (для підтримання читабельності сцени та відновлення «видимості» там, де в оригіналі працює імпліцитність або локальний культурний маркер), а також лексико-семантичні заміни, конкретизація/генералізація, компресія/розгортання, синтаксичні перебудови. Процедурні описи цих технік показують, що вони є не «помилками», а інструментами керування еквівалентністю на рівні ефекту [9, с. 30–32]; при цьому обмеженість прямої відповідності в художньому перекладі є очікуваною, адже еквівалентність досягається на різних рівнях, а не лише на рівні слова [10, с. 5–8]. Стратегічно перекладач балансує між прозорістю читання й збереженням чужого ритму та образу; надмірне «пригладжування» саме візуального шару найчастіше руйнує авторську оптику [11, с. 1–3].

Емпіричний аналіз будувався як зіставлення українського фрагмента з домінантною візуальністю та його французького відповідника з подальшим визначенням домінантного типу візуальності, мовних маркерів, перекладацького прийому та оцінкою впливу на «ефект бачення». Матеріалом слугували тексти С. Жадана «Інтернат» [12] і О. Забужко «Польові дослідження з українського сексу» [14] та їх переклади французькою І. Дмитричин [13; 14].

У романі С. Жадана «Інтернат» домінує зовнішня фокалізація: війна «показана» через дорогу, руїни, брудний сніг, плями світла, силуети, тобто через денотативно-просторову й перцептивну візуальність, які взаємно підсилюються. Показовим є те, що колір у С. Жадана майже ніколи не є нейтральним: він оцінний і «зіпсований», він кодує фізичне відчуття огиди або виснаження. Це добре видно на рівні перекладацьких рішень у фрагментах, де зберігається колористичний «фільтр» оригіналу. Так, українське «*Сніг на подвір'ї рожево-синій, відбиває призахідне сонце й вечірнє небо*» у французькому перекладі передано як «*La neige d'un rose bleuâtre reflète le soleil couchant et le ciel vespéral*», де композитний колоратив не спрощено, а відтворено лексичною заміною з точним відтінком, при цьому стиль підсилено добором книжного означення «*vespéral*», що підтримує атмосферу кадру. Подібно, «*чорні дерева в снігах, гостре гілля на тлі червоного неба*» стає «*Des arbres noirs dans la neige, des branches pointues sur fond de ciel carmin*», де конкретизація відтінку (*carmin*) не руйнує кадр, а навпаки посилює контраст «чорне/червоне» і робить його оптично виразнішим. У цих випадках переклад працює за принципом кадрової вірності: він відтворює не лише «що названо», а й те, як це «видно» в уяві.

Водночас у С. Жадана трапляються місця, де переклад зсуває динаміку видимого, зокрема тоді, коли дієслівна кінетика українського опису є надто «тілесною» або образно абсурдною для прямого перенесення. Наприклад, «*Темно-синій сніг підтікає водою*» передано як «*La neige d'un bleu sale se transforme en eau*»: тут модуляція замінює «*підтікає*» на нейтральніше «*se transforme*», а колірний компонент зміщено до «*bleu sale*», де додається сема бруду. Візуальний ефект частково раціоналізується: сцена стає менш «живою» в дії, але зберігає оцінний брудний фільтр. Саме такі випадки добре демонструють, що модуляція в перекладі є компромісом між природністю французької фрази та збереженням оригінальної оптики: інколи вона підтримує ефект, інколи трохи «вимикає камеру» руху, переводячи її в опис стану.

Найжорсткіші перцептивні кадри С. Жадана, де працює шокова метафора, французький переклад здебільшого передає майже дослівно, і це важливо, бо саме там формується атмосферна домінанта. Українське «*Сніг, сніг! Темно-жовтий, ніби гнилий*» відтворено як «*…beaucoup de neige, jaune sombre, comme pourrie*», де збережено і парцеляцію, і метафору гниття як оптичну оцінку. Тут пряме відтворення не є «буквалізмом», а способом зберегти режим бачення, у якому війна «псує палітру» і робить навіть базові природні об'єкти неприродними.

Не менш показовою для С. Жадана є кінетична візуальність, яка часто замінює психологічні пояснення видимими сигналами: погляд, поза, мікрорух. У таких випадках переклад має подвійне завдання: зберегти спостережність (щоб читач бачив, а не отримував пояснення) і водночас врахувати культурну читабельність невербального коду [7, с. 24–26]. Перекладацькі рішення демонструють, що французький текст нерідко підкреслює погляд як «об'єкт» через іменникові групи (типу «*regard…*»), тобто переводить предикативність у номінативність; це може підсилювати фіксацію погляду як предмета уваги, але інколи змінює ритм спостереження. Особливо важливо, щоб при таких зсувах не губилася інтенсивність загрози. Показовим прикладом є фрагмент, де українське «*А за вікнами бачить десятки очей, які так само, по-пташиному, приречено й прискіпливо пильнують за кожним його рухом*» передано як «*Et derrière, des dizaines de paires d'yeux qui, de la même manière, avec résignation et curiosité, observent le moindre de ses pas, le moindre de ses gestes*». Тут вилучено зооморфну метафору «*по-пташиному*», а «*прискіпливо*» зміщено до «*curiosité*», що послаблює ефект стеження: спостереження звучить радше як цікавість, а не контроль. Цей випадок важливий як демонстрація того, що навіть при загальному збереженні кадру одна лексична модуляція може змінити прагматичний режим погляду, тобто змінити не «що видно», а «як це бачення діє на читача».

О. Забужко, навпаки, часто вибудовує візуальність як внутрішнє «кіно» з крупними планами, монтажними переходами, рекламною або сюрреалістичною яскравістю, де перцептивний тип візуальності тісно пов'язаний із психологічною оцінністю, а інтермедійно-екфрастична візуальність стає одним із механізмів смислотворення. Саме тому ризик перекладу тут подвійний: надто «очистити» текст до гладкого синтаксису і водночас втратити експресивний нерв кольору, монтажу та тілесної деталі. Французький переклад у багатьох випадках демонструє намагання втримати інтенсивність через поєднання кальки, модуляції та ритмічного контролю.

На рівні денотативно-просторової візуальності та «кадру інтер'єру» О. Забужко часто працює з мікродеталями предметності, які збираються в сцену як камера, що повільно водить поглядом. Наприклад, «*В кухні, крихітній eat-in kitchen… шафки з абияк учепленими дверцятами…*» відтворено як «*Dans la minuscule eat-in kitchen… petits rangements aux portes fixées à la va-vite…*». Тут синтаксична організація упорядкована під французьку пунктуаційну норму, але панорамне кадрування збережено, і читач усе ще «бачить» дрібні елементи як ознаки занедбаності. Далі метафора форми «*…як щелепа на вже-неса-*

мовладному обличчі» передана як «*…telles des mâchoires sur un visage qui échappe à tout contrôle*», тобто калька метафори збережена без роз'яснювальних вставок, і візуальний ефект працює так само різко. Це важливо, бо в Забужко метафора нерідко є одночасно оптичною і психологічною: вона показує і форму, і стан. На рівні перцептивної візуальності в О. Забужко активно працюють «штучні» кольори, блиск і вибудовування кадру, що нагадує рекламу. Це видно у фрагменті з «рекламним» описом їжі: українське «*…золотаво зашкруміле, мерехке од спілих соків…*» у французькому тексті підсилюється як «*…doré, croustillant, luisant dans son jus…*», де переклад не прибирає глянець картинки, а підтримує його й навіть робить «постановочність» очевиднішою. У такому типі візуальності ампліфікація або експресивізація є не «надлишком», а способом зберегти саме рекламний ефект бачення, інакше кадр втратить жанрову природу.

Найпоказовішою для інтермедійно-екфрастичної візуальності О. Забужко є блоки екфразису, зокрема описи картин героя роману Миколи, де текст фактично перетворюється на опис візуального мистецтва, а зміна композиції є смисловим «протоколом» стосунків. У першому ескізі перелік дрібних предметів створює ідеограмний ряд «домашнього щастя»: «*Скрипочка, котик, вазоник, птичка, обручка*» у французькому перекладі передано як «*Un petit violon, un chaton, une plante, une alliance…*», де збережено і піктограмність, і зменшувальність (*petit violon, chaton*), тобто кадр не розсипається на «звичайний перелік». У пізнішій версії картини відбувається радикальне «пересвічення» жовтого, яке має фізіологічний ефект: «*постіль із жінкою опинилася в ядучо-жовтій пустелі… на ній знайшли здохлого павука*» у французькому тексті стає «*…dans un désert aux teintes jaune soufre… une araignée morte*». Тут переклад дуже точно «кодує токсичність» жовтого через культурно стабільний маркер «*soufre*», і візуальна жорсткість сцени не послаблюється. Далі композиція «дзеркально протилежної позиції» з'являється як формалізована візуальна структура: «*…в дзеркально протилежній позиції… як диптих… на гігантській кістці, обгризеній до білого…*» відтворено з прямим введенням терміна «*diptyque*» і з додатковим підсиленням «*blancheur maladive*», де переклад не просто повторює образ, а підкреслює його фізіологічну відразу. У таких фрагментах видно, що переклад працює на збереження композиційної логіки: важливо не тільки «перекласти кольори», а й утримати структуру кадру як мистецького об'єкта, тобто втримати саме інтермедійний режим бачення.

Кількісні спостереження за підкорпусом UA – FR узгоджуються з якісним аналізом і підтверджують, що пряме відтворення візуального компонента не є домінантним механізмом. Індекс прямого відтворення (калька/еквівалентність без трансформацій) становить 28,8 %. Найчастотнішими прийомами виявилися калькування (17,3 %) і модуляція (17,3 %), експлікація (15,4 %) та лексико-семантичні заміни (11,5 %), а також компресія (7,7 %) і нейтралізація (5,8 %). Це пояснюється тим, що французький переклад мусить одночасно зберегти кадр і звучати природно, а тому системно комбінує «утримання» (калькування) з «підстроюванням» (модуляція, експлікація), причому вибір прийому корелює з типом візуальності сцени: коли домінує перцептивна візуальність, небезпечною стає нейтралізація кольору й оцінності; коли домінує денотативно-просторова візуальність, небезпечною стає компресія, що ламає «карту» сцени; коли домінує кінетика, критичною є культурна читабельність жесту [7, с. 24–26]; коли домінує кадр/екфразис, вирішальним стає темп і синтаксична монтажність, яку легко зруйнувати нормуванням.

Висновки. Візуальний компонент комунікації в художньому тексті є системним смислотворчим механізмом, що керує уявною реконструкцією сцени читачем і реалізується через взаємодію перцептивних, просторових, кінетичних та інтермедійно-кадрових ресурсів. Запропоноване робоче розрізнення типів візуальності є продуктивним для перекладознавчого аналізу, оскільки дозволяє пов'язувати домінанту сцени з перекладацькими ризиками та прогнозовано добирати прийоми відтворення залежно від того, що саме «тримає кадр» у конкретному фрагменті. На матеріалі романів С. Жадана та О. Забужко виявляються дві різні авторські оптики: у С. Жадана переважає зовнішня панорамно-маршрутна оптика війни, де колір і світло є оцінним «фільтром» реальності, а в О. Забужко домінує внутрішня кінематографічна оптика з інтенсивним кольором, крупними планами й екфразисом, де композиція та монтаж є частиною смислу. Французький переклад у цілому здатен зберігати ці оптики за рахунок поєднання калькування (утримання образу й ритму), модуляції (природність без втрати ефекту), експлікації (читабельність сцени) та лексико-семантичних замін (узуальність без руйнування кадру), однак окремі мікрозсуви (заміна прагматично сильних маркерів погляду, вилучення зооморфної метафори, помилки тілесної лексики) можуть помітно змінювати режим бачення й емоційний ефект.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням корпусу української прози у французькому перекладі, формалізованим корпусним підрахунком типів візуальності й трансформацій із прив'язкою до жанрових параметрів і стилістичних домінант, порівнянням перекладацьких стратегій у різних жанрах (роман, есеїстика, мала проза) та в різних мовних парах, а також експериментальними психолінгвістичними перевірками того, як конкретні перекладацькі рішення впливають на читача (точність уявлення сцени, емоційна реакція, пам'ять про образ), тобто як саме перекладена візуальність працює як механізм рецепції.

Література:

1. Kress G., van Leeuwen T. Reading Images: The Grammar of Visual Design. 2nd ed. London; New York: Routledge, 2006. 291 p.
2. Somov G. Yu. The types of codes and their combinations: Visual perception and visual art. Semiotica. 2014. Vol. 202(1–4). P. 481–509. DOI: 10.1515/sem-2014-0041.
3. Stockwell P. Cognitive Poetics: An Introduction. London: Routledge, 2002. 193 p.
4. Werth P. Text Worlds: Representing Conceptual Space in Discourse. London; New York: Longman, 1999. 390 p.
5. Ekman P., Friesen W. V. The repertoire of nonverbal behavior: Categories, origins, usage, and coding. Semiotica. 1969. Vol. 1 (1). P. 49–98. DOI: 10.1515/semi.1969.1.1.49.
6. Watzlawick P., Beavin J. H., Jackson D. D. Pragmatics of Human Communication: A Study of Interactional Patterns, Pathologies, and Paradoxes. New York: W. W. Norton, 1967. 270 p.
7. Семенова, О. В. Невербальні засоби комунікації у французькій мовній культурі. Східнослов'янська філологія. 2020. Вип. 33. С. 24–26.

8. Jakobson R. On Linguistic Aspects of Translation. In: Brower, R. (ed.). On Translation. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959. P. 232–239. DOI: 10.4159/harvard.9780674731615.c18.
9. Vinay J.-P., Darbelnet J. Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 1995. 358 p.
10. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. 2nd ed. London; New York: Routledge, 2011. 332 c.
11. Venuti, L. The Translator's Invisibility: A History of Translation. London; New York: Routledge, 1995. 353 p.
12. Жадан С. Інтернат: роман. Чернівці: Meridian Czernowitz, 2017. 336 с.
13. Zhadan, Serhiy. L'Internat / trad. Iryna Dmytrychyn. Genève: Noir sur Blanc, 2022. 272 p.
14. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу: роман. Київ: Комора, 2017. 264 с.
15. Zaboujko O. Explorations sur le terrain du sexe ukrainien / trad. Iryna Dmytrychyn. Paris: Gallimard, 2018. 256 p.

Dehtiarova Ye., Yakymchuk O. Linguistic Representation of the Visual Component of Communication in Literary Text and Its Rendering in French Translation (Based on the Novels by Serhii Zhadan and Oksana Zabuzhko)

Summary. The article presents a comprehensive analysis of the visual component of communication as an important meaning-making mechanism of literary text and describes the linguistic means of its representation at different levels of textual organization, namely lexical, syntactic, stylistic, and narrative. The study is conducted within the multimodal paradigm, according to which a literary text is viewed as a polyfunctional space of interaction between verbal, visual, and non-verbal codes, while visuality is interpreted not as a secondary descriptive element but as a structural factor in meaning construction. It is demonstrated that "seeing" in literary discourse is a language-constructed process that shapes perceptual perspective, organizes textual space, and guides the reader's imagination. The research material consists of the novels The Orphanage by Serhii Zhadan and Fieldwork in Ukrainian Sex by Oksana Zabuzhko and their French translations, which makes it possible to conduct a comparative analysis of strategies for rendering visuality in interlingual and intercultural communication. The analysis focuses on transformations in the reproduction of colour-and-light characteristics, spatial configurations, portrait and kinetic details, as well as on the features of «framing», focalization, and the montage-like organization of descriptions. It is established that Ukrainian-French literary translation systematically employs such techniques as calque, modulation, explication, generalization, and lexical-semantic substitution to render the visual component; these techniques may either preserve or modify the intensity of the visual effect. The choice of translation technique depends on the type of visuality (perceptual, denotative-spatial, kinetic, intermedial-ekphrastic), the dominance of the author's optic, and the overall stylistic strategy of the translation. The results of the study deepen the understanding of the role of visuality in literary discourse and may be applied in translation stylistics, the training of literary translators, as well as in further corpus-based and interdisciplinary studies of multimodality.

Key words: visual component, multimodality, visual code, types of visuality, literary translation, Ukrainian–French translation, translation transformations, Serhii Zhadan, Oksana Zabuzhko.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 03.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 28.11.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81'25:004=111
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.46

Котов М. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри ділової іноземної мови і перекладу
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»
https://orcid.org/0000-0001-8327-5197

Омельченко Ю. І.,
магістрант, спеціальність 035 «Філологія»
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»
https://orcid.org/0009-0009-2992-1982

ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ ІНСТРУКТИВНОЇ ТЕХНІЧНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. Безперервне та стрімке зростання використання цифрових сервісів, онлайн-платформ і різноманітного програмного забезпечення в Україні зумовлює нагальну потребу не лише у високоякісній локалізації, а й у лінгвістично точному та стилістично виваженому відтворенні довідкових та інструктивних текстів, які забезпечують коректне користування та зручність використання продуктів українськими користувачами.

У статті проаналізовано граматичні особливості перекладу англомовної технічної документації у сфері інформаційних технологій українською мовою. У роботі окреслено специфіку технічної документації як особливого виду науково-технічних текстів, що характеризуються стандартизованою термінологією, чіткою структурою та прагматичною спрямованістю на точне інформування та інструктування користувача.

На основі аналізу англомовних довідкових та інструктивних статей сервісів Google (ресурс Google Help) та Microsoft (ресурс Learn Microsoft 365), а також їх українських локалізованих версій встановлено ключові граматичні труднощі, з якими стикається перекладач під час роботи з ІТ-документацією. Зокрема, розглянуто способи передавання модальності у складних модальних присудках: обов'язковість ("must") відтворюється конструкціями з «потрібно», «необхідно», тоді як рекомендації ("should") – конструкціями зі «слід», «рекомендується». Дієслова ж "may", "can", "might", "could" перекладаються переважно конструкціями з дієсловом «могти» або безособовою формою «можна». Також описано закономірності відтворення часових форм при перекладі з англійської мови українською. Окрему увагу приділено перекладу пасивних конструкцій, що у текстах технічної документації використовуються для акцентування об'єкта дії. В українських перекладах такі конструкції реалізуються через неозначено-особові форми на «-но», «-то», дієслівні форми на «-ся» або через наказовий спосіб у разі інструктивного характеру висловлення.

Результати дослідження можуть бути використані у професійній діяльності перекладачів і редакторів, а також під час подальших досліджень у галузі ІТ-перекладу.

Ключові слова: технічна документація, переклад технічної документації, ІТ-сфера, граматичні особливості перекладу, модальність, дієслівні форми часу та способу, пасивний стан.

Постановка проблеми. Переклад – це особливий вид діяльності людини, що спрямований на подолання бар'єрів у людському спілкуванні, які пов'язані з мовним різноманіттям. Він є важливою формою вербальної комунікації між людьми, що говорять різними мовами і належать до різних культур. Така комунікація може успішно здійснюватися лише за умови посередництва перекладача, що сприймає повідомлення однією мовою та відтворює іншою [1].

З іншого боку, процес пожвавлення міжнародного обміну товарами та послугами, розвиток науки й техніки зумовлюють необхідність перекладу різноманітної супровідної документації до продуктів [2].

Дослідження особливостей перекладу технічної документації у сфері інформаційних технологій є надзвичайно актуальним, оскільки такі тексти забезпечують ефективне використання програмного забезпечення, апаратних засобів та цифрових сервісів. Кожен фрагмент технічного тексту має чітку комунікативно-прагматичну функцію – інформувати, інструктувати чи попереджати користувача про певні дії. Водночас перекладач має враховувати жанрово-культурну специфіку документів, адже у них відображаються особливості професійного дискурсу, стандарти технічного письма та національні норми оформлення документації. Особливої уваги потребує відтворення цих характеристик українською мовою, оскільки переклад у сфері ІТ часто ускладнюється термінологічними неузгодженостями, різницею у мовних конвенціях та впливом англійського оригіналу. Недостатнє врахування цих чинників може призвести до неточностей або втрати прагматичної адекватності, що негативно впливає на розуміння змісту та коректність виконання інструкцій користувачами.

Аналіз досліджень і публікацій. У нашому дослідженні ми спираємось на висновки щодо перекладу науково-технічних текстів таких вчених як В. І. Карабан, І. В. Корунець, Л. А. Лисиченко [3]. Особливості перекладу та локалізації у сфері інформаційних технологій досліджували С. В. Єлісєєва [4], Н. В. Романенко та О. М. Говера [5], Є. Скибін [6], Т. В. Чрділелі та Н. В. Кожемяченко [7]. Водночас дослідження граматичних особливостей перекладу технічної документації у сфері ІТ ще не отримало належної уваги.

Стаття має за **мету** встановлення й опис граматичних особливостей перекладу англомовної технічної документації у сфері інформаційних технологій українською мовою. Об'єктом дослідження виступає англомовна технічна документація в ІТ-сфері та її українські переклади. Предметом дослідження є граматичні особливості перекладу англомовної технічної документації у сфері інформаційних технологій українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Матеріалом дослідження слугували 50 оригінальних англомовних і локалізованих українських довідкових та інструктивних статей до ІТ-сервісів компанії Google з довідкового центру Google Help та Microsoft – з Learn Microsoft 365.

Під *технічним документуванням* розуміємо процес фіксації технічних і наукових ідей на матеріальному носії. Технічна документація створюється в ході документування різних видів науково-технічної діяльності, зокрема проєктування, конструювання, розроблення технологічних процесів, проведення наукових досліджень, організації промислового виробництва, а також геологорозвідувальних, геодезичних і картографічних робіт [8]. Своєю чергою, *технічну документацію* розуміємо як сукупність графічних і текстових документів, що застосовуються під час проєктування, конструювання, виготовлення, випробування та експлуатації промислових виробів, у процесі проєктування, будівництва, експлуатації й ремонту будівель та споруд, а також при розробці технологічних процесів виробництва й при розробці та використанні апаратного й програмного забезпечення [9]. Документація передбачає створення артефакту – власне документа, який може складатися з електронних файлів, вебсторінок, зображень, схем, нотаток або паперових матеріалів [10]. Створення документації потребує застосування стандартизованої термінології, дотримання визначених вимог і положень щодо змісту та складу уніфікованих форм документів, а також виконання встановленого порядку їх оформлення [11]. *Технічний документ* розуміємо як науково-технічний текст, який містить технічну інформацію про певний технічний процес, продукт або пристрій. Такі документи можуть включати технічні специфікації, інструкції, монтажні креслення, схеми та інші матеріали [12].

Як стверджують А. І. Синько та А. М. Пелещина [13], документація поділяється за такими типами: документація вимог, архітектурна, технічна, маркетингова та документація для користувача. Дослідники О. В. Марковець та А. І. Синько зазначають [14], що для того, щоб уважатись якісною, технічна документація повинна мати такі властивості:

- бути зрозумілою для споживача (користувача),
- бути зручною та простою у використанні,
- задовольняти всі потреби споживача,
- містити актуальну, нову інформацію,
- дотримуватися певної множини елементів (мати чітку структуру).

Особливістю текстів технічної документації як науково-технічних текстів є чітка лінійна послідовність тематично й структурно однорідних висловів, що відображають сферу зберігання та передавання інформації.

Переклад науково-технічних текстів є складним і багаторівневим процесом, що потребує глибоких лінгвістичних знань та спеціальної підготовки у відповідній галузі. Його основна мета – передати науково-технічну інформацію в контексті міжнародної наукової та технічної співпраці. Ретельний добір і аналіз пов'язаних логічно компонентів та термінів у вихідному тексті формують основу для вибору адекватних перекладацьких стратегій. Це забезпечує точність і цілісність змісту перекладу, не спотворюючи його семантичного ядра. Таким чином, процес перекладу науково-технічних текстів здійснюється поетапно з урахуванням особливостей науково-технічного дискурсу.

Під час перекладу текстів технічної документації перекладач постає перед численними труднощами – як лексичними**,** так і граматичними. Дослідивши граматичні особливості перекладу технічної документації, було виокремлено такі ключові аспекти, які потребують ретельної уваги та окремого підходу: переклад складного модального дієслівного присудка, переклад форм часу та способу дієслова, а також переклад конструкцій із пасивним станом дієслова.

Складний модальний дієслівний присудок складається з модального дієслова та інфінітиву смислового дієслова. У технічній документації найчастіше такими модальними дієсловами є *must, should, may, can*.

У науково-технічних текстах модальне дієслово *must* позначає обов'язкову вимогу, без виконання якої система не працюватиме або виникне помилка. В українських перекладах "*must"* передається як «*повинен», «слід», «необхідно»,* або *«потрібно»,* поєднуючись з неозначеною формою іншого дієслова. Наприклад:

(1) To activate a plan, a user must install the app and sign in with their account. – Щоб активувати план, користувачеві потрібно встановити застосунок й увійти, використовуючи власний обліковий запис [15].

Should використовується для передачі рекомендацій або бажаної дії**,** але не обов'язкової. В українському перекладі зазвичай передається як «*слід», «рекомендується», «мають»* у поєднанні з неозначеною формою дієслова:

(2) Your keywords should match the terms your potential customers would use to find your products or services. – Ключові слова мають збігатись із запитами, за якими потенційні клієнти шукатимуть ваші товари або послуги [16].

Дієслова *may* і *can* виражають опціональність, можливість або дозвіл. Обидва часто перекладаються формою теперішнього часу дієслова *«могти»* з неозначеною формою дієслова:

(3) Google Ads can help you drive sales, leads, or website traffic by reaching customers on Google and YouTube. – Google Ads може допомогти вам збільшити кількість продажів, кількість відвідувань або трафік на вебсайті, залучаючи клієнтів із Google і YouTube [16].

У технічній документації *might* та *could* також можуть застосовуватися для позначення можливості. У такому випадку українською перекладаються сполученням *«можна»* із неозначеною формою дієслова (приклад 4) або формою теперішнього часу дієслова "могти" з неозначеною формою дієслова (приклад 5).

(4) If you sell men's athletic footwear, you might choose specific keywords like "men's basketball shoes," a type of shoe you offer. – Якщо ви продаєте спортивне взуття для чоловіків, можна підібрати ключові слова, що відповідають різновиду продукції, як-от «чоловіче взуття для баскетболу» [16].

(5) Your ad group for running shoes could include ads with keywords like "running shoes" and "running sneakers". – Група

оголошень для бігового взуття може включати ключові слова «взуття для бігу» й «кросівки для бігу» [16].

В англомовній технічній документації вибір та застосування дієслівних форм часу та способу зумовлюються тим, що користувач програмного чи апаратного забезпечення має однозначно тлумачити написане, а також швидко й точно виконувати зазначені рекомендації та настанови. Наприклад, у підрядних реченнях часу Present Indefinite перекладається формою майбутнього часу дієслова присудка:

(6) After you turn on 2-Step Verification, you need to complete a second step to verify it's you if you choose to sign in with a password. – Коли ви ввімкнете двоетапну перевірку, під час входу за допомогою пароля потрібно буде пройти другий етап, щоб підтвердити свою особу [17].

Дієслівні форми Present Continuous можуть передаватись при перекладі українською безособовими конструкціями:

(7) We're verifying it's you. This can take 3–5 business days. – Триває підтвердження особи. Це може тривати 3–5 робочих днів [18].

Такі безособові форми універсальні: їх легко перевикористовувати, переносячи між розділами й документацією для різних продуктів.

Характерні для інструктивних текстів англійською прості (синтетичні) форми наказового способу (Imperative Mood) зазвичай передаються в українських текстах формою наказового способу другої особи множини:

(8) Open your Google Account. Click Security. Enter a new password. Select Change Password. – Відкрийте обліковий запис Google. Натисніть «Безпека». Введіть новий пароль. Виберіть «Змінити пароль» [19].

В англомовних інструкціях і довідкових статтях конструкції із формами пасивного стану дієслова-присудка використовуються для того, щоб зосередити увагу на об'єкті дії (наприклад, *password*, *settings*, *security key*) та змістити акцент з виконавця (*system*, *administrator*, *user*). Під час перекладу форми пасивного стану передаються неозначено-особовими формами дієслова на *«-но»* чи *«-то»* (приклад 9) або зворотною дієслівною формою на «*-ся*» (приклад 10):

(9) If your account has been disabled, you may be able to download and save account data from some Google services. – Якщо обліковий запис вимкнено, ви можете завантажити й зберегти його дані з деяких сервісів Google [20].

(10) When Timeline is on, even when Google apps aren't in use, your precise device location is regularly saved to your device. – Якщо Хронологію увімкнено, точне місцеперебування вашого пристрою регулярно зберігається на ньому, навіть коли ви не використовуєте додатки Google [21].

Своєю чергою, пасивний інфінітив у складі модального дієслівного присудка перекладається, як правило, неозначеною формою дієслова або ж наказовим способом:

(11) To use this feature, before you try to sign in, the «Skip password when possible» option must be turned on in your account's Security & sign-in page – Щоб використовувати цю функцію, перш ніж входити в обліковий запис, увімкніть опцію «Пропускати пароль, якщо можливо» на сторінці «Безпека й вхід» [22].

Висновки. Проведений аналіз граматичних особливостей перекладу англомовних технічних текстів показав, що точність передавання змісту значною мірою залежить від правильного відтворення модальності, коректної передачі часових форм та форм способу дієслів, а також дієслівних пасивних конструкцій.

Результати дослідження можуть бути використані як перекладачами, так і редакторами для підвищення якості відтворення технічних текстів у сфері інформаційних технологій, а також для оптимізації процедур контролю якості перекладу.

Перспективи дослідження вбачаємо у вивченні перекладу залежно від типу продукту – наприклад, десктопного програмного забезпечення чи мобільних застосунків, – а також від цільової аудиторії.

Література:

1. Тащенко Г. В. Актуальні проблеми теорії та практики перекладу : конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов. Харків : друкарня «Мадрид», 2021. 168 с.
2. Колос Ю. З. Особливості передачі вимог в інструктивних текстах під час перекладу з англійської мови українською. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* 2021. Вип. 48, т. 4. С. 70–72.
3. Лисиченко Л. А. Переклад технічних текстів: структурні і граматичні особливості. *Науковий вісник.* 2020. Вип. 12. No 4. С 56–72.
4. Єлісєєва С.В. Переклад і локалізація у сфері інформаційних технологій. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство.* 2015. С. 32–36.
5. Романенко Н.В., Говера О.М. Трансформації як ключовий метод перекладу текстів ІТ-сфери. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації.* 2018. Том 29 (68). №4. С. 116–120.
6. Скибін Є. Особливості адаптації ІТ-термінології при перекладі англомовних текстів українською мовою. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія.* 2018. Вип. 4. С. 34-41.
7. Чрділелі Т.В., Кожемяченко Н.В. Лінгвістичні особливості локалізації програмного забезпечення. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». 2015.* Випуск 62. С. 345–348.
8. Кропівний В. М., Кропівна А. В., Молокост Л. А. Технічна документація : методичні вказівки до вивчення курсу для студентів спеціальностей 7.02010501, 8.02010501 «Документознавство та інформаційна діяльність» [Електронний ресурс]. Кіровоград: КНТУ, 2015. 52 с.
9. Основи технічної документації [Текст] : навч. посіб. для студентів технічних спеціальностей / Терлецький Т. В., Кайдик О. Л., Ткачук А. А., Речун О. Ю. ; за заг. ред. Терлецького Т. В. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2021. 126 с.
10. Інформація та документація. Базові поняття. Терміни та визначення : ДСТУ 2392-94. К. : Держстандарт України, 1994. 25 с.
11. Синько А. І. Суспільно орієнтована документація програмного забезпечення. Integration of Education, Science and Business in Modern Environment: Winter Debates : proceedings of the 4th International Scientific and Practical Internet Conference, Дніпро, Україна, 2023. Дніпро : ФОП Марениченко В. В., 2023. С. 259–260.
12. Жарінова А., Чуприна Х., Цибенко І. Класифікація типів документів, що містять результати інтелектуальної та творчої діяльності. *Управління розвитком складних систем*. 2023. № 53. С. 63–70.
13. Synko A., Peleshchshyn A. Software development documentation – documentation types and standards. *Scientific Journal of TNTU (Tern.).* 2020. Vol. 98, № 2. P. 120–128.
14. Марковець О. В., Синько А. І. Формування якісної технічної документації до програмного забезпечення. *Вісник ВПІ.* 2021. Вип. 2. С. 98–106.

15. Microsoft 365 usage analytics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://learn.microsoft.com/en-us/microsoft-365/admin/usage-analytics/usage-analytics?view=o365-worldwide.
16. Google Ads Help. Basic tips for building a keyword list [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://support.google.com/google-ads/answer/2453981.
17. Turn on 2-Step Verification [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://support.google.com/accounts/answer/185839.
18. How 2-Step Verification works [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://support.google.com/accounts/answer/6103523.
19. Change or reset your password [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://support.google.com/accounts/answer/41078.
20. Update your account to meet age requirements [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://support.google.com/accounts/answer/1333913.
21. Manage your Timeline data [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://support.google.com/accounts/answer/14200149.
22. Sign in with your phone number instead of a username [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://support.google.com/accounts/answer/7222352

Kotov M., Omelchenko Yu. Grammatical Features of Translating English-Language Instructional Technical Documentation in the Field of Information Technology

Summary. The continuous and rapid growth in the use of digital services, online platforms, and various types of software in Ukraine creates an urgent need not only for high-quality localization but also for linguistically accurate and stylistically consistent rendering of reference and instructional texts that ensure correct operation and convenient use of products by Ukrainian users.

The article analyzes the grammatical features of translating English-language technical documentation in the field of information technology into Ukrainian. The study outlines the specificity of technical documentation as a distinct type of scientific and technical text characterized by standardized terminology, a clear structure, and a pragmatic focus on accurate informing and instructing the user.

Based on the analysis of English-language reference and instructional materials from Google services (Google Help) and Microsoft (Learn Microsoft 365), as well as their Ukrainian localized versions, the study identifies key grammatical challenges encountered by translators working with IT documentation. In particular, it examines the ways of rendering modality in complex modal predicates: obligation expressed by must is conveyed through constructions such as “потрібно” and “необхідно,” whereas recommendations expressed by should are translated using “слід” and “рекомендується.” Verbs such as may, can, might, and could are predominantly translated with constructions involving the verb “могти” or impersonal forms such as “можна.” The paper also describes patterns in rendering verbal tense forms when translating from English into Ukrainian. Special attention is given to the translation of passive constructions, which in technical documentation are used to highlight the object of the action. In Ukrainian translations, such constructions are typically rendered by impersonal forms ending in “-но”, “-то”, verb forms with “-ся”, or imperative forms when the statement has an instructive function.

The findings of the study may be applied in the professional practice of translators and editors, as well as in further research in the field of IT translation.

Key words: technical documentation, technical documentation translation, IT sector, grammatical features of translation, modality, tense and mood forms of verbs, passive voice.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 10.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 08.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

UDC 81'25:004.8:355/359
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.47

Leshchenko A. V.,
Lecturer of the Department of Philology and Military Translation,
Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine
https://orcid.org/0000-0001-5871-0871

Skyba O. M.,
Senior Lecturer of the Department of Philology and Military Translation,
Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine
https://orcid.org/0009-0002-0758-1955

Bunechko A. M.,
Senior Lecturer of the Language Department,
Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine
https://orcid.org/0000-0002-3732-176X

MILITARY TRANSLATION IN THE ERA OF AI ASSISTANTS: OPPORTUNITIES, RISKS, AND INTEGRATION PATHWAYS

Summary. The article examines the specific nature of military translation in the context of the rapid proliferation of AI assistants equipped with text translation capabilities. Proceeding from the understanding of military translation as a distinct type of institutional discourse characterised by high terminological density, strict standardisation and elevated pragmatic risks, the study outlines how it differs from other professional discourses and highlights its role in ensuring effective military communication. The article demonstrates the link between military translation and the development of officers' professional competence under conditions of Euro-Atlantic integration and participation in multinational operations. The aim of the article is to analyse the potential and limitations of using neural machine translation and conversational AI assistants in the domain of military translation and in the teaching of military translation. The methodological framework of the study is based on an analysis of contemporary linguistic and translation studies, as well as a comparison of the characteristics of military discourse with the capabilities of AI-based translation. In the main body of the article, examples are provided of using an AI assistant for preliminary (draft) translation followed by post-editing, which makes it possible to illustrate both the advantages (speed and reduction of routine workload, support for terminological work, development of teaching materials and tasks for cadets) and the risks (terminological instability, inaccurate rendering of modality, possible cultural-pragmatic distortions, threats to confidentiality and cybersecurity). The article substantiates the appropriateness of a hybrid "AI + human" model, in which AI assistants are regarded as an auxiliary tool for preliminary translation and variant generation, whereas the ultimate responsibility for accuracy, standardisation and communication security rests with the military translator and language instructor. The conclusion is drawn that there is a need to develop methodological guidelines and standards for integrating AI tools into the system of military education and the training of military translators.

Key words: military translation, military discourse, artificial intelligence, AI assistants, machine translation, post-editing, military education, terminology, communication security.

Introduction. The rapid spread of AI assistants with built-in translation functions in military education and practice creates a contradiction between the obvious advantages of such tools (speed, accessibility, support in working with large volumes of English-language materials) and the high requirements for accuracy, security and standardisation of military discourse. At present, there is a lack of systematised criteria and methodological guidelines that would define when and how AI-based translation tools can be safely and effectively integrated into military translation and the training of military translators without increasing operational and ethical risks.

Theoretical background. In contemporary research, military translation is viewed as a distinct variety of institutional discourse with its own cognitive-communicative system and strict requirements for accuracy. O. Buhaichuk defines military discourse as a "military cognitive-communicative system, which represents a system of concepts interaction in the military sphere with the aim of ensuring rational communication" [1, p. 28]. Against this background, military translation is oriented not towards producing a "refined" text, but towards preserving the functionality of the message: the correctness of the order, the unambiguity of the command and the accurate description of the tactical situation. According to Buhaichuk, the adequacy of translation depends on the precise rendering of "terms, military-technical terms, vocabulary and clichés of the military sphere" [1, p. 31].

Compared to other professional discourses (legal, medical, scientific), military discourse combines high terminological density with increased pragmatic risks: even a minimal semantic error may affect the safety of a unit or the success of an operation. N. Yemelianova emphasises that "military texts are characterized by the use of specific vocabulary, terminology, phraseology", which often do not have direct equivalents in general language [2, p. 231]. Therefore, military translation is oriented towards a standardised, maximally unambiguous version of the target text rather than stylistic variability.

Another important feature is the multimodal nature of military documents that "they might include not only verbal messages, but also different symbols, abbreviations, tables, and other graphic info, which often makes it harder to understand the text" [3, p. 320]. Military texts are often produced under time pressure and stress; therefore, the translator must combine linguistic competence with knowledge of tactical and organisational realities, weapons, force structure and the specifics of international missions [2, p. 231]. Ukrainian research in military education underlines that, in the context of Euro-Atlantic integration and multinational operations, the role of translators and officers with foreign-language proficiency is growing, and the quality of their training is directly linked to their ability to work with English-language professionally oriented texts [4, pp. 49–50]. Thus, military translation becomes an integral component of an officer's professional competence.

In parallel, translation studies have seen the development of artificial intelligence systems capable of translating texts, ranging from rule-based systems to neural models and conversational AI assistants (ChatGPT, Gemini, Claude, etc.). The review by M. Amini et al. traces the evolution from statistical to neural machine translation and stresses that AI technologies have increased the speed, accuracy and efficiency of translation, reduced its cost and expanded access to information in different languages [5, pp. 741–742]. At the same time, the authors highlight fundamental limitations: difficulties in conveying cultural nuances, humour and idiomaticity, problems with low-resource languages, as well as ethical risks related to data confidentiality and bias [5, pp. 745–747]. Human evaluation remains the "gold standard" of quality, and hybrid models in which AI is combined with human post-editing are considered the most promising [5, pp. 742–743].

Conversational AI assistants offer an integrated environment in which translation is only one of several functions. S. Biswas notes that ChatGPT is potentially capable of analysing large volumes of textual data, translating natural-language messages, generating training materials and exercise scenarios, yet emphasises the "experimental" character of these capabilities and the impossibility of treating the model as a full-fledged replacement for traditional military procedures and professional expertise [6, pp. 2–4]. In the broader context of translation studies, AI assistants provide obvious advantages (speed, scalability, preliminary translation, terminological support), but at the same time they generate risks ranging from the uncontrolled dissemination of low-quality machine translations to changes in the very structure of the translation profession [5, pp. 742–743; 749–750].

The combination of the specific nature of military translation and the rapid development of AI assistants makes the chosen topic particularly relevant. On the one hand, military translation deals with texts in which the cost of error is extremely high and the room for "creative interpretation" is minimal [2, pp. 229–231; 1, pp. 28–29]. On the other hand, the war, intensive international cooperation and the continuous flow of English-language information stimulate the desire to use tools that enable rapid translation and preliminary processing of materials. The limitations of AI-based translation (lack of cultural nuance, sensitivity to stylistic variation, risks to confidentiality and bias [5, pp. 745–747]) acquire critical weight in the military context and are further compounded by issues of cybersecurity and operational reliability [5, p. 749].

The aim of this article is to analyse the specific features of military translation as a type of institutional discourse, to characterise the potential of AI assistants with translation capabilities in the sphere of military translation and teaching military translation, and to identify the main advantages and limitations of their use. On this basis, the article seeks to outline directions and preliminary recommendations for the balanced integration of AI-based tools into the professional activity and training of military translators and language instructors.

Result. Military translation combines strict requirements for accuracy, standardised formulations and heightened pragmatic risks, whereas AI assistants with translation capabilities offer speed, scalability and ease of use [7, pp. 487–489; 8, pp. 62–65]. Yet how exactly can AI assistants be used in military translation and in the teaching of military translation? The following translation examples make it possible to outline the advantages and drawbacks of such use.

1. Preliminary translation of training and teaching materials. The safest and most appropriate area of application for AI assistants is the preliminary translation of open training and teaching materials (textbooks, manuals, presentations, training orders, lesson instructions) that do not contain restricted or classified information [9, pp. 12–15; 10, pp. 333–336].

Example. A fragment from a tactics training manual*: Platoon leaders must ensure that all soldiers are familiar with the rules of engagement (ROE), the layout of the area of operations (AO), and the location of friendly and enemy forces before the mission starts.*

Typical AI-generated translation: *Командири взводів повинні переконатися, що всі солдати ознайомлені з правилами участі у бойових діях (ROE), плануванням району ведення операцій (AO) та розташуванням дружніх і ворожих сил до початку місії.*

Post-edited version by a human translator: *Командири взводів повинні переконатися, що всі військовослужбовці ознайомлені з правилами застосування сили (ROE), схемою району проведення операції (AO) та розташуванням своїх і ворожих сил до початку виконання завдання.*

The AI assistant satisfactorily reproduces the basic sentence structure and correctly interprets ROE as "rules of engagement in combat" and AO as "area of operations". However:

- in Ukrainian military documentation *soldiers* is often replaced by the more neutral *військовослужбовці* ("service personnel");
- in national practice *rules of engagement* is more commonly rendered as *правила застосування сили* ("rules on the use of force"), which better reflects the content of ROE [8, p. 62];
- *layout of the area of operations* is rendered by the AI as *планування району* ("planning of the area"), which is stylistically and semantically less accurate than *схема району проведення операції* ("diagram of the area of operations");
- the added phrase *до початку виконання завдання* ("before the task is carried out") helps align the text with typical formulations used in operation orders [8, pp. 64–65].

In this case, the AI assistant significantly reduces the time needed for a draft translation, while the translator focuses on harmonising terminology and style and ensuring compliance with the standards of the Armed Forces of Ukraine [7, pp. 493–495].

2. Work with terminology, abbreviations and clichés. AI assistants can provide effective support for terminological searches and the creation of training glossaries, especially for teachers of military English [9, pp. 20–22; 10, pp. 340–343].

Example. *Translating a term and working with its variants: forward operating base (FOB).*

Possible variants suggested by AI:

- *передова оперативна база*
- *передова база операцій*
- *передова база забезпечення*

In English–Ukrainian military glossaries, such units are usually rendered as *передова база операцій* ("forward operating base") or similar equivalents [8, pp. 62–63].

***Tasks for the military translator / instructor*:**

1. To choose an acceptable variant that corresponds to already established practice in the specific institution (for example, to the approved translation in doctrinal documents).

2. To fix the chosen variant in a local glossary or teaching materials.

3. To use AI to create training exercises with this term (gap-filling, matching, sentence translation, etc.), turning machine translation into a didactic resource for practising post-editing [9, pp. 22–24].

3. Translation of low-sensitivity official correspondence and messages. Another area of practical application for AI is the draft translation of unclassified official letters, e-mails, and messages related to training, logistics, visit coordination and similar issues [7, pp. 497–500].

Example. An official letter concerning a training event*: Dear Major Smith, our unit will host a two-day joint training event on unmanned aerial systems (UAS) on 5-6 March. We kindly ask you to confirm the participation of your instructor team and inform us about any accommodation or support requirements.*

AI-generated translation: *Шановний майоре Сміт, наш підрозділ проводитиме дводенний спільний навчальний захід щодо безпілотних авіаційних систем (UAS) 5-6 березня. Просимо Вас підтвердити участь вашої інструкторської групи та повідомити нас про будь-які вимоги щодо розміщення або забезпечення.*

Minimal post-editing:

- align the form of address with standard business correspondence (e.g. *Шановний пане майоре* – "Dear Major" with the appropriate form);
- check the format of dates, abbreviations and term usage;
- adapt courtesy formulas to that standard in the specific organisation [8, pp. 64–67].

Here, the risks are significantly lower than in the case of operation orders or documents regulating the use of force, yet human control over formal style, terminological accuracy and the avoidance of excessive informality remains necessary [7, pp. 497–500].

Typical problems in using AI for military translation. Based on practical examples, several typical groups of errors and risks associated with AI-based translation in military discourse can be identified; these largely coincide with what researchers observe in the machine translation of specialised and legal texts [11, pp. 786–789].

1. Modality and degree of obligation. The system may level *must, shall, may* into a general *повинен / може* ("must / may"), blurring the distinctions between obligation, recommendation and permission. For military documents this is crucial, as modal verbs are directly linked to the legal consequences of non-compliance with an order [8, pp. 65–67].

2. Terminological inconsistency. The same English item may be translated in different ways within a single text (*rules of engagement – правила участі в бойових діях* / *правила застосування сили*; *assets – активи / засоби / сили й засоби*, etc.). Without human harmonisation, this leads to semantic fuzziness [11, pp. 792–795].

3. Abbreviations and conventional symbols. Not all abbreviations (especially tactical or intra-departmental ones) are adequately represented in the open corpora on which models are trained.

4. Cultural-pragmatic nuances. Phrases such as *show of force, escalation of force, minimum necessary force* have a specific legal and ethical context. Literal or overly general translations may distort their status in documents that govern rules on the use of force.

5. Stylistic mismatch. The model often tends towards a more conversational or "generic business" style, whereas military documents require strictly standardised forms, concision, imperative constructions and the absence of ambiguity [11, pp. 798–800].

6. Security and confidentiality. Using cloud-based AI services to translate even "private" files effectively means transmitting the text to a third party. In a military environment this may be unacceptable for any materials containing tactical, operational or personal information. Safe use is therefore mainly possible for open training materials or under the condition that closed, certified solutions are employed.

Advantages of using AI assistants in military translation. Despite the risks listed above, practical analysis makes it possible to identify several significant advantages of AI assistants, provided they are used in a controlled manner:

1. Reduced time for translating large volumes of text. AI makes it possible to produce a draft translation quickly, freeing the translator to focus on in-depth terminological analysis, stylistic harmonisation and internal editing [7, pp. 493–495].

2. Support for teachers and learners. For a military English instructor, AI is a tool for:

- rapid generation of teaching texts, exercises and tests;
- creation of bilingual glossaries;
- demonstration of typical machine translation errors and training post-editing skills within a military translation course [9, pp. 20–22].

3. Terminological sensitivity. Given a well-formulated prompt, AI can:

- suggest several variants for a term;
- generate example sentences illustrating its use;
- help identify "false friends of the translator" in English–Ukrainian military discourse [10, pp. 340–343].

4. Possibility of hybrid work models. The most rational model is one in which:

- AI functions as a tool for preliminary translation and variant generation;
- the military translator/instructor performs quality control, standardisation and final approval [7, pp. 497–500].

Limitations and drawbacks of AI assistants. At the same time, the practical examples reveal a number of critical limitations that mean AI cannot (and should not) be regarded as a substitute for the military translator:

1. Inability to guarantee zero error. In military documents, the cost of even a single error may be unacceptably high. AI does not provide legally meaningful guarantees and therefore cannot bear responsibility for the consequences.

2. The "black box" decision-making problem. The model does not explain why it has chosen a particular translation of a term or construction. This lack of transparency can be problematic for doctrinal and legal texts [11, pp. 798–800].

3. Risk of professional de-skilling. A habitual reliance on AI for routine tasks may lead to a decline in autonomous text analysis skills, terminological research and work with sources, especially among novice professionals.

4. Operational and ethical risks. The use of publicly available models to translate texts containing real details of operations, locations or unit composition may be categorically unacceptable from a security perspective.

Conclusions. The study has shown that military translation constitutes a distinct type of institutional discourse characterised by a high degree of terminological density, strict standardisation and elevated pragmatic risks. Unlike in many other professional domains, an error made by a military translator may have not only communicative but also operational consequences. Accordingly, the requirements for accuracy, unambiguity of formulations and correct rendering of military terms, abbreviations, acronyms and multimodal elements (diagrams, maps, tables) are fundamentally higher than in ordinary texts.

The analysis of scholarly sources has demonstrated that the development of AI technologies and neural machine translation has significantly reshaped the configuration of translation activity. AI assistants with translation functionality provide users with a number of advantages: high speed of text processing, the ability to perform preliminary translation of large volumes of material, support for terminological searches, and the creation of exercises and training corpora. They are becoming particularly attractive for military education and translation practice in the context of intensive cooperation with NATO partners and constant information load.

At the same time, a number of critical constraints and risks associated with the use of AI in military translation have been identified. These include terminological instability, potentially inaccurate rendering of modality and degree of obligation, difficulties with idiomatic, culturally and legally loaded units, as well as threats to confidentiality and cybersecurity. In the military context, these factors are of particular significance, as the documents in question may regulate the use of force, describe the tactical situation or contain sensitive information.

The practical analysis has shown that the most appropriate model is not the replacement of the human translator by an AI assistant, but a hybrid approach: the use of AI as a tool for preliminary translation, variant generation and the creation of teaching materials, followed by mandatory post-editing and expert control. In this format, AI can substantially reduce routine workload, accelerate the preparation of teaching texts and glossaries, and contribute to the development of cadets' and trainees' skills in critical reading and editing of machine-generated translations.

Thus, the use of AI assistants in military translation is advisable only within clearly defined methodological and ethical boundaries. The key role remains with the military translator and instructor as the expert responsible for standardisation, quality assessment, security and the appropriateness of AI use in specific situations. Further research should focus on developing standards and guidelines for integrating AI into the training of military translators, creating secure environments for processing sensitive information, and empirically testing the effectiveness of hybrid "AI + human" models in real-world military communication.

Bibliography:

1. Бугайчук О. В. Функціональні особливості військового дискурсу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологія».* 2023. Вип. 18(86). С. 28–32. DOI: https://doi.org/10.25264/2519-2558-2023-18(86)-28-32
2. Yemelyanova O. V., Shkurko O. V. Features of translating English-language military discourse. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* 2024. № 67. С. 229–233. DOI: https://doi.org/10.32782/2409-1154.2024.67.51
3. Рябокінь Н. О., Пашко С. В. Особливості перекладу англомовної військової термінології на українську мову. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* 2024. Вип. 1(208). С. 316–321. DOI: https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-45
4. Жукова А., Сергієнко Т., Шоптенко В. Історичні передумови та розвиток військового перекладу: від витоків до сучасних підходів. *Освіта. Інноватика. Практика.* 2025. Т. 13, № 2. С. 48–52. DOI: https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol13i2-006
5. Amini M., Ravindran L., Lee K.-F. Implications of using AI in translation studies: trends, challenges, and future direction. *Asian Journal of Research in Education and Social Sciences.* 2024. Vol. 6, No. 1. P. 740–754. DOI: https://doi.org/10.55057/ajress.2024.6.1.67
6. Biswas S. Prospective role of ChatGPT in the military: according to ChatGPT. *Qeios.* 2023. P. 1–19. DOI: https://doi.org/10.32388/8WYYOD
7. Pym A. Translation skill-sets in a machine-translation age. *Meta: Journal des traducteurs.* 2013. Vol. 58, No. 3. P. 487–503. DOI: https://doi.org/10.7202/1025047ar
8. Балабін В. В., Лісовський В. М., Чернишов О. О. Основи військового перекладу (англійська мова): підручник. Київ: Логос, 2008. 587 с.
9. Chernovaty L. M. Covert simultaneous post-editing in online assessment of students' sight translation. *Advanced Education.* 2024. Vol. 12(24). P. 12–27. DOI: https://doi.org/10.20535/2410-8286.295548
10. Gaspari F., Almaghout H., Doherty S. A survey of machine translation competences: Insights for translation technology educators and practitioners. *Perspectives.* 2015. Vol. 23, No. 3. P. 333–358. DOI: https://doi.org/10.1080/0907676X.2014.979842
11. Loock R. Traduction automatique et usage linguistique: une analyse de traductions anglais–français réunies en corpus. *Meta.* 2018. Vol. 63, No. 3. P. 786–806. DOI: https://doi.org/10.7202/1060173ar

Лещенко А., Скиба О., Бунечко А. Військовий переклад в епоху ШІ-асистентів: можливості, ризики та шляхи інтеграції

Анотація. У статті розглянуто специфіку військового перекладу в контексті стрімкого поширення ШІ-асистентів із функцією перекладу текстів. Виходячи з розуміння військового перекладу як окремого різновиду інституційного дискурсу з високою термінологічною насиченістю, жорсткою стандартизацією та підвищеними прагматичними ризиками, окреслено його відмінність від інших професійних дискурсів і роль у забезпеченні ефективної військової комунікації. Показано зв'язок військового перекладу з формуванням професійної компетентності офіцерів в умовах євроатлантичної інтеграції та участі у багатонаціональних операціях. Метою статті є проаналізувати потенціал і обмеження використання нейронного машинного перекладу та діалогових ШІ-асистентів у сфері військового перекладу та навчання військового перекладу. Методологічну основу

дослідження становлять аналіз сучасних лінгвістичних і перекладознавчих праць, зіставлення характеристик військового дискурсу та можливостей ШІ-перекладу. У основній частині наведено зразки застосування ШІ-асистента для попереднього перекладу та подальшого постредагування, що дозволяє продемонструвати як переваги (швидкість і зменшення рутинного навантаження, підтримка термінологічної роботи, створення навчальних матеріалів і завдань для курсантів), так і ризики (нестабільність термінології, неточне передання модальності, можливі культурно-прагматичні спотворення, загрози конфіденційності та кібербезпеки). Обґрунтовано доцільність гібридної моделі «ШІ + людина», у межах якої ШІ-асистенти розглядаються як допоміжний інструмент попереднього перекладу та генерації варіантів, тоді як вирішальна роль у забезпеченні точності, стандартизації та безпеки комунікації належить військовому перекладачеві й викладачеві. Зроблено висновок про необхідність розроблення методичних рекомендацій і стандартів інтеграції ШІ-інструментів у систему військової освіти та підготовку військових перекладачів.

Ключові слова: військовий переклад, військовий дискурс, штучний інтелект, ШІ-асистенти, машинний переклад, постредагування, військова освіта, термінологія, безпека комунікації.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 10.12.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 05.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81'255.2:81'373.46=111=161.2
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.48

Мовчан Б. В.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
https://orcid.org/0000-0002-1565-5304

Мелень С. П.,
магістр перекладу
https://orcid.org/0009-0005-3883-1701

СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ РЕАЛІЙ У СИНХРОННОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню способів відтворення культурно-маркованих одиниць (реалій) у синхронному перекладі в умовах обмеженого часу та підвищеного когнітивного навантаження. Актуальність роботи зумовлена зростанням ролі синхронного перекладу в сучасному політичному, історичному та науковому дискурсах, а також недостатньою кількістю емпіричних досліджень, що ґрунтуються на аналізі автентичного усного мовлення. Метою статті є виявлення основних перекладацьких прийомів, які застосовуються для відтворення реалій у синхронному перекладі, а також аналіз чинників, що впливають на вибір перекладацьких рішень у режимі реального часу.

Матеріалом дослідження слугували автентичні відеозаписи публічних виступів політичних діячів, науковців та експертів загальною тривалістю понад 656 хвилин. Проаналізовано 179 випадків уживання реалій інституційного, політичного та культурного характеру. У роботі застосовано кількісно-якісний метод аналізу, що дало змогу систематизувати способи перекладу реалій і визначити їхню частотність.

Результати дослідження засвідчили, що найуживанішим способом відтворення реалій у синхронному перекладі є еквівалентний переклад, який забезпечує змістову адекватність і мінімізує когнітивне навантаження перекладача. Водночас у разі відсутності усталених відповідників або низької впізнаваності реалій перекладачі вдаються до транслітерації, калькування, описового перекладу, генералізації, комбінування кількох прийомів або вилучення. Значна частка вилучень підтверджує, що переклад реалій у синхронному режимі часто відбувається в умовах критичного перевантаження когнітивних ресурсів і потребує постійного балансування між збереженням культурної специфіки та забезпеченням комунікативної ефективності. Отримані результати поглиблюють уявлення про специфіку перекладу реалій у синхронному перекладі та можуть бути використані в теорії усного перекладу й практиці підготовки перекладачів-синхроністів.

Ключові слова: синхронний переклад, реалії, еквівалентний переклад, транслітерація, генералізація, вилучення, втрати перекладу.

Постановка проблеми. Однією з ключових проблем усного перекладу є адекватне відтворення культурно-маркованих елементів або реалій, які відображають специфіку історичного, соціального та культурного досвіду певної мовної спільноти. Такі одиниці виконують не лише номінативну, а й важливу прагматичну та ідентифікаційну функцію, формуючи культурний фон висловлювання та впливаючи на його сприйняття адресатом.

У синхронному перекладі реалії становлять особливу складність, оскільки часто не мають прямих відповідників у мові перекладу та потребують пояснення або адаптації. Водночас обмежений час і відсутність можливості розгорнути коментар змушують перекладача приймати миттєві рішення, балансуючи між збереженням культурної специфіки та забезпеченням зрозумілості повідомлення для цільової аудиторії. Перекладач змушений миттєво вирішити, чи зберігати іншомовну форму шляхом транслітерації, чи вдаватися до описового перекладу, генералізації або вилучення. Кожне з цих рішень потенційно пов'язане з інформаційними або культурними втратами, які можуть вплинути на прагматичний ефект висловлювання.

Попри те, що проблема перекладу реалій детально розроблялася в межах загальної теорії перекладу та численних досліджень письмового перекладу, емпіричні дослідження, засновані на матеріалі синхронного перекладу, залишаються поодинокими, тож недостатньо вивченими є закономірності вибору перекладацьких стратегій у реальному часі. Це зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до перекладу реалій з урахуванням когнітивних, прагматичних та ситуаційних чинників, характерних для усного перекладу. Відтак дослідження способів відтворення культурно-маркованих елементів у синхронному перекладі актуальне як із теоретичного, так і з практичного погляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему перекладу культурно-маркованих елементів або реалій глибоко досліджувала Р. Зорівчак [1], яка детально проаналізувала трансляційне перейменування реалій та окреслила межі між збереженням культурної специфіки й адаптацією до цільової аудиторії. У працях Г. Турі [2] та Д. Харві [3] переклад реалій розглядається в межах шкали між адекватністю та прийнятністю, що дозволяє оцінювати перекладацькі рішення з погляду їхньої функціональної ефективності. М. Ініго Рос трактує реалії як культурно зумовлені одиниці, часто відсутні у цільовій мові, і акцентує на їхній ролі у збереженні національної ідентичності [4].

Окремі аспекти перекладу реалій у контексті усного перекладу висвітлено в працях Р. Сеттона [5] та Р. Джонса [6], які

наголошують на необхідності оперативного вибору між транслітерацією, адаптацією або вилученням культурно-маркованих одиниць. Проте ці спостереження мають переважно рекомендаційний характер і не підкріплені системним аналізом автентичного матеріалу.

В українському перекладознавстві сучасні дослідження Л. Славової, Н. Борисенко [7] пропонують гнучкі підходи до перекладу реалій, однак основна увага знову ж таки зосереджується на письмових текстах.

Усний переклад, особливо в синхронному режимі, залишається недостатньо представленим у науковому дискурсі, хоч і потребує окремого методологічного осмислення з урахуванням його когнітивних та часових обмежень. Отже, аналіз наукових публікацій свідчить про необхідність подальших досліджень перекладу культурно-маркованих елементів саме в умовах синхронного перекладу, що дозволить поєднати теоретичні моделі з реальною перекладацькою практикою.

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз способів перекладу культурно-маркованих одиниць (реалій) в усному, зокрема синхронному перекладі з урахуванням їхнього культурного, прагматичного та комунікативного навантаження. Дослідження спрямоване на з'ясування того, які перекладацькі рішення забезпечують збереження смислового й культурного потенціалу реалій в умовах синхронного перекладу. Для досягнення поставленої мети проаналізовано основні способи перекладу реалій (транслітерація, калькування, описовий переклад, адаптація, генералізація, вилучення); виявлено типові труднощі та перекладацькі втрати, пов'язані з відтворенням культурно специфічної інформації.

Виклад основного матеріалу. На відміну від письмового перекладу, де перекладач має змогу ретельно зважувати ступінь збереження культурної специфіки або адаптації до цільової культури, синхронний переклад практично не залишає часу на роздуми. Реалія з'являється в мовленні спонтанно і перекладач повинен негайно визначити її статус: чи є вона ключовою для розуміння повідомлення, наскільки вона впізнавана для цільової аудиторії та який перекладацький прийом дозволить мінімізувати комунікативні втрати. Саме тому переклад реалій у синхронному режимі значною мірою залежить від перекладацької інтуїції, досвіду та рівня культурної компетентності.

У статті розглянуто відтворення реалій у синхронному перекладі на основі аналізу виступів провідних політичних діячів, науковців та експертів у контексті політичного, історичного та наукового дискурсів.

Загальна тривалість досліджуваних відеоматеріалів становить понад 656 хвилин, відібрано 179 випадків вживання реалій, інституційного, політичного, культурного характеру, зокрема назви державних установ, органів і структур влади та історико-політичні реалії, що мають вагоме культурне й символічне навантаження. Вони є маркерами інституційної належності, історичної пам'яті або ідеологічної позиції. Назви політичних рухів, історичних подій, суспільних ініціатив чи знакових культурних феноменів формують ядро культурно маркованої лексики, з якою перекладач стикається реальному часі. Частина таких реалій уже має усталені відповідники, що полегшує їхнє відтворення. Однак значна кількість одиниць залишається культурно «чутливою» та потребує адаптивних перекладацьких рішень.

Одним із базових способів відтворення реалій у синхронному перекладі є використання **усталених відповідників**. 66 одиниць (≈36,9%) відтворено шляхом еквівалентного перекладу. Цей метод забезпечує точність змістової передачі, підтримує термінологічну послідовність і знижує когнітивне навантаження на перекладача в умовах синхронного перекладу:

«Mr. Pompeo is, of course, the former ***Secretary of State of the United States****, former* ***CIA director****, and, unusually, a kind of rare bird, one would say, in the Republican Party»* [8]. *// «Він колишній* ***Державний секретар Сполучених Штатів*** *, він колишній* ***директор Центрального розвідувального управління****. Я би сказав, що рідкісний птах у республіканській партії»* [9].

Якщо реалія позначає інституцію або явище, що має аналог у культурі перекладу, ефективним може бути застосування функціонального еквівалента (**адаптація**), коли перекладач орієнтується не на формальну відповідність, а на забезпечення зрозумілості та прагматичної адекватності висловлювання для адресата:

«***Secretary of Defense****»* [8] *// «****міністр оборони****»* [9].

Така адаптація не завжди можлива чи бажана. У випадках, коли реалія унікальна для культури мови оригіналу або виконує ідентифікаційну функцію, перекладачі часто вдаються до транскрипції або транслітерації. Ці прийоми дозволяють зберегти форму іншомовної одиниці й підкреслити її культурну специфіку.

Транскрипція та транслітерація – одні з найлаконічніших способів відтворення реалій. На думку Р. Зорівчак, вони створюють експресивний ефект, підкреслюючи чужорідність слова в мові перекладу [1, с. 93]. С. Герві та І. Хіггінс [3, с. 31] називають цей процес «культурним запозиченням», а П. Фоссет – «технікою запозичення» [10, с. 59]. М. Бейкер визначає це як «переклад за допомогою запозиченого слова» [11, с. 34].

У синхронному перекладі транслітерація приваблива з огляду на свою економність: вона не потребує складної перебудови висловлювання й дає змогу швидко відреагувати на появу незнайомої реалії. Водночас такий спосіб перекладу значною мірою покладається на обізнаність аудиторії, що може створювати ризик неповного розуміння або втрати прагматичного ефекту. Аналіз корпусу матеріалів показав, що транслітерація була застосована у 24 випадках (≈13,4%). Наприклад:

«Think of the ***Italian Risorgimento.*** *There's something of Garibaldi about President Zelenskyy»* [12]. *// «Подумайте про* ***Рісурджіменто в Італії,*** *про Гарибальді – чи це не є класичні процеси»* [13].

Реалія «Risorgimento» використовується для позначення руху за об'єднання Італії (1815–1871). У перекладі зазвичай застосовується транслітерація – «Рісорджіменто». Це створює ризик втрати історичної алюзії та зниження прагматичного ефекту висловлювання, адже не всі слухачі знайомі з цим поняттям. Для зменшення ризику неповного розуміння цільовою аудиторією можна було б поєднати транслітерацію з коротким поясненням, наприклад: «подумайте про італійський рух за національне об'єднання – Рісорджіменто» або «про італійське національне відродження – так зване Рісорджіменто». Застосування подібних комбінованих способів у синхронному перекладі містить певні ризики, оскільки будь-яке додаткове пояснення збільшує навантаження на оперативну пам'ять і може порушувати темп мовлення. Тому подібні підходи зазви-

чай використовують вибірково, переважно щодо реалій, які повторюються впродовж виступу або мають ключове значення для розуміння аргументації мовця.

Назви міжнародних організацій та інституцій у проаналізованих матеріалах, зокрема «Goldman Sachs», «Arnika», «Eco City», «Iniciatyva Zelenyi Svit», також переважно відтворено шляхом транслітерації або часткової фонетичної адаптації. Такий підхід є стандартною практикою в синхронному перекладі і спрямований на збереження брендової ідентичності власних назв, підтримання міжкультурної впізнаваності та мінімізацію когнітивного навантаження на аудиторію.

Ще одним способом відтворення реалій у перекладі є **калькування**, що розглядається як специфічний різновид запозичення, за якого структурно-семантична модель іншомовної одиниці відтворюється шляхом поелементного перекладу засобами цільової мови [1, с. 129]. Застосування калькування сприяє формуванню відповідників для безеквівалентних іншомовних одиниць, а також активізує внутрішні ресурси мови перекладу та стимулює розвиток її лексичного потенціалу [1, с. 128].

Цей перекладацький прийом передбачає буквальне відтворення складових компонентів реалії, що робить його ефективним у тих випадках, коли її структурна організація прозора й зрозуміла для адресата. Лексичне калькування полягає у дослівному перекладі морфем або складових частин іншомовної одиниці зі збереженням її внутрішньої структури та основного значення. Завдяки цьому калькування широко застосовується в перекладацькій практиці, оскільки дозволяє забезпечити точність і семантичну однозначність, що має принципове значення для фахової комунікації.

У дослідженні зафіксовано 22 випадки (≈12,3%) використання калькування, що свідчить про його значну поширеність під час відтворення структурно прозорих реалій. Найчастіше до цього прийому вдавалися при перекладі назв міжнародних угод, інституцій та офіційних документів, морфемна будова яких дає змогу інтегрувати іншомовні одиниці в український дискурс без суттєвих змістових втрат. Наприклад:

«That is why, in every state where this issue has been on the ballot, in ***red and blue states*** *both, the people of America have voted for freedom»* [14]. *// «І якщо це питання буде в бюлетені і в* ***червоних, і в синіх штатах****, так званих, це буде, це вирішить перегони» [15].*

У наведеному прикладі реалію «red and blue states» було відтворено за допомогою буквального калькування у формі «червоні і сині штати» без додаткового тлумачення або культурної адаптації до українського контексту. В американському політичному дискурсі поняття «red states» позначає штати, у яких електоральну перевагу мають представники Республіканської партії, тоді як «blue states» асоціюються з домінуванням Демократичної партії. Для носіїв американської політичної культури відповідне колірне кодування виконує функцію зрозумілих і стійких маркерів політичної ідентифікації.

Описовий переклад як спосіб відтворення реалій дозволяє передати їхній зміст за допомогою розгорнутої характеристики або пояснення. У письмовому перекладі цей прийом досить поширений, однак у синхронному режимі його застосування суттєво обмежене. Причиною цього є вимога до стислості та безперервності мовлення: надто детальний опис може призвести до втрати наступних фрагментів оригінального повідомлення. Тому описовий переклад у синхронному перекладі зазвичай набуває максимально скороченої форми й використовується лише тоді, коли без нього реалія залишалася б цілком незрозумілою для аудиторії. Розглянемо приклади:

«I issued the Crimea Declaration back in the day, too often forgotten, from what we did ***in the Trump Administration»*** [8]. *// «Потрібно знову привести в дію Кримську декларацію, яку дуже часто забувають. А ми це робили* ***під час урядування Трампа»*** [9].

«Somebody who says that to be an ***America firster*** *is to be in favor of Ukraine»* [8]. *// «Один з тих, хто каже: «****Хто за те, щоб Америка була першою****», – це означає, що насправді вони за Україну»* [9].

Ще одним поширеним прийомом є **генералізація**, за якої культурно специфічна одиниця замінюється ширшим, менш маркованим поняттям. Генералізація дозволяє зберегти загальний смисл висловлювання, але водночас призводить до втрати культурного колориту та частини інформаційного навантаження. У синхронному перекладі цей прийом часто використовують як компроміс між точністю й доступністю, особливо в умовах високого темпу мовлення або за відсутності можливості швидко інтерпретувати реалію. Така стратегія демонструє прагматичну орієнтацію перекладача на забезпечення зрозумілості повідомлення, навіть ціною часткової нейтралізації культурної специфіки.

Інколи такі втрати майже не відчутні з огляду на загальний контекст:

«That's not how a lot of the people who claim to be ***America firsters*** *would describe the situation. Why do you say that being an* ***America firster*** *is to be pro-Ukraine?»* [8]. *// «Ті, хто багато-багато з* ***тих, хто вважає, що Америка має бути насамперед****, вони би запитали: А чому ви вважаєте, що* ***такі люди*** *мають бути за Україну?»* [9].

У наведеному прикладі в оригіналі двічі вжито культурно й ідеологічно марковану реалію «America firsters», яка в американському політичному дискурсі позначає прихильників доктрини «America First» та асоціюється з конкретною політичною позицією й електоральною групою. У перекладі вона у першому випадку відтворена описово, а в другому – вже із застосуванням прийому генералізації.

У низці випадків перекладачі вдавалися до **комбінування кількох способів**. 18 одиниць (≈10,1%) відтворено за допомогою поєднання прийомів, наприклад, транслітерації або калькування з подальшим поясненням. Такий підхід дозволяє водночас зберегти форму іншомовної одиниці та полегшити сприйняття аудиторією.

«I was going to send her a ***MAGA hat»*** [14]. *// «Я їй пришлю мою* ***шапку моєї виборчої кампанії МАГА»*** [87].

У наведеному прикладі реалія «MAGA hat» відтворюється за допомогою поєднання транслітерації та пояснення, що є адаптивним рішенням для синхронного перекладу культурно й ідеологічно маркованих одиниць. Акронім MAGA (Make America Great Again) є гаслом передвиборчої кампанії Дональда Трампа, яке з часом набуло статусу повноцінного політичного бренду, а предмет MAGA hat (червона кепка з відповідним написом) перетворився на впізнаваний візуальний символ прихильників «трампізму».

У перекладі акронім передано у транслітерованій формі «МАГА», яка вже функціонує в українському публічному дискурсі, що дозволяє зберегти формальну оболонку реалії та її

ідентифікаційний потенціал. Водночас перекладач доповнює транслітеровану одиницю описовим компонентом – «шапку моєї виборчої кампанії», – намагаючись експлікувати політичну та прагматичну сутності реалії для адресата, який може не володіти відповідним культурним фоном.

Цей підхід дає змогу уникнути як повного вилучення культурно значимої одиниці, так і надмірного розгортання пояснення, що могло б порушити темп синхронного перекладу.

Отже, застосування комбінованого прийому – транслітерації з мінімальним поясненням – демонструє прагнення перекладача зберегти баланс між точністю, когнітивною доступністю та динамікою мовлення. У контексті синхронного перекладу таке рішення є ефективним, оскільки забезпечує передачу ідеологічного та ідентифікаційного навантажень реалії без істотних втрат прагматичного ефекту висловлювання.

Найбільш дискусійним способом роботи з реаліями у синхронному перекладі є **вилучення,** що може бути зумовлене як перевантаженням когнітивних ресурсів перекладача, так і свідомим стратегічним вибором. У сучасних когнітивних і функціональних підходах вилучення розглядається не лише як помилка, а і як допустимий інструмент управління мовленнєвим потоком, спрямований на збереження логічної цілісності та темпу перекладу. У випадку реалій вилучення може застосовуватися тоді, коли одиниця не критично важлива для розуміння основного повідомлення або коли її переклад потребував би непропорційно великих зусиль.

Під час аналізу відібраного корпусу матеріалів зафіксовано 31 (≈17,3%) випадків вилучення реалій у процесі синхронного перекладу, які мають різний ступінь впливу на відтворення змісту, структурної цілісності та інформативної насиченості у цільовому висловлюванні:

«Donald Trump left us the worst unemployment since the ***Great Depression»*** *[14]. // «Дональд Трамп залишив для нас найгіршу систему з найгіршим станом безробіття» [15].*

«Germany had a million men under arms. No, they did, they did. And by the way, they were good partners in the ***Fulda Gap****, and then in our section of South, they were great partners» [8]. // «Ну, ви розумієте, тоді Німеччина мала мільйонову армію, мільйонове військо, але з нас кепкували так. У нас були чудові, ми мали взаємне чудове партнерство на той час [9]».*

Загалом вилучення реалій має суттєві наслідки для прагматичного та культурного рівнів перекладу. Оскільки реалії часто виконують функцію маркерів ідентичності, їхня втрата може призвести до зниження експресивності висловлювання або втрати важливих ідеологічних акцентів. У політичному дискурсі, зокрема, вилучення реалій може змінювати інтерпретацію позиції мовця або нейтралізувати символічні елементи, на які він свідомо спирається. Тому застосування цього прийому потребує особливої обережності та чіткого усвідомлення його можливих наслідків:

Висновки. Узагальнюючи спостереження, можна стверджувати, що переклад реалій у синхронному режимі – процес постійного балансування між збереженням культурної специфіки та забезпеченням комунікативної ефективності. Перекладач має оперативно оцінювати значущість реалії, ступінь її впізнаваності для цільової аудиторії та потенційні ризики того чи того перекладацького рішення. Успішне відтворення реалій у синхронному перекладі ґрунтується не лише на мовній компетентності, а й на глибокому розумінні культурного контексту, умінні прогнозувати реакцію аудиторії та здатності ефективно розподіляти когнітивні ресурси в умовах високої напруги.

Аналіз матеріалу з різних типів дискурсу показав, що перекладачі застосовують широкий спектр прийомів для відтворення реалій у синхронному перекладі. Найуживанішим методом виявився еквівалентний переклад (≈36,9%), що свідчить про прагнення зберегти функціональне навантаження культурно маркованих одиниць і забезпечити їхню зрозумілість для цільової аудиторії без додаткового когнітивного навантаження. Водночас у разі відсутності усталеного відповідника або за умов низької впізнаваності реалії перекладачі вдаються до транслітерації (≈13,4%), калькування (≈12,3%), генералізації (≈5%), адаптації (≈2,8%), описового перекладу (≈2,2%) або комбінацій цих способів (≈10,1%) для досягнення комунікативної адекватності.

Значна частка вилучень (≈17,3%) підтверджує, що синхронний переклад реалій часто відбувається в умовах критичного когнітивного навантаження та жорстких темпоральних обмежень. У такому контексті вилучення постає не лише як наслідок труднощів перекладацької обробки, а і як усвідомлене стратегічне рішення, спрямоване на підтримання темпу мовлення, логічної цілісності та загальної зрозумілості перекладу. Вдночас застосування цього прийому пов'язане з ризиком втрати культурно-прагматичних сенсів, що потребує від перекладача чіткого усвідомлення комунікативної значущості конкретної реалії.

Результати дослідження підтверджують, що ефективність відтворення реалій у синхронному перекладі значною мірою залежить від жанрово-стилістичних характеристик виступу, темпу мовлення, ступеня культурної маркованості одиниці та рівня її усталеності в мові перекладу. Вирішальну роль відіграє також рівень енциклопедичної та культурної компетентності перекладача, здатність оперативно оцінювати значущість реалії та гнучко обирати перекладацьку стратегію, прийоми відповідно до конкретної комунікативної ситуації. Порівняно з письмовим перекладом, синхронний переклад реалій частіше допускає спрощення, узагальнення або часткові втрати культурної інформації, що є об'єктивним наслідком роботи в режимі реального часу.

Перспективи подальших досліджень. Перспективними напрямами подальших наукових розвідок у сфері перекладу реалій у синхронному режимі є поглиблене вивчення когнітивних механізмів прийняття перекладацьких рішень у ситуаціях підвищеного навантаження, зокрема з використанням експериментальних методів і корпусного аналізу. Доцільним є також дослідження впливу типу дискурсу та адресата на вибір стратегій відтворення реалій, а також розробка методик підготовки синхронних перекладачів до роботи з культурно маркованими одиницями. Окрему увагу варто приділити визначенню допустимих меж застосування вилучення та генералізації з позицій функціонального й прагматичного підходів, що сприятиме підвищенню якості міжкультурної комунікації в умовах синхронного перекладу.

Література:

1. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози): монографія. Львів: Видавництво Львівського університету, 1989. 215 с.
2. Toury G. Descriptive Translation Studies and Beyond. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 1995. 311 p.

3. Hervey S., Higgins I. Thinking Translation: A Course in Translation Method: French to English. London: Routledge, 1992. 272 p.
4. Íñigo Ros M. Cultural terms in King Alfred's translation of the Consolatio Philosophiae : doctoral dissertation. Valencia : Universitat de València, 2004. 308 p.
5. Setton R., Dawrant A. Conference Interpreting: A Complete Course. Amsterdam ; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2016. XXVIII. 470 p.
6. Jones R. Conference Interpreting Explained. London: Routledge, 2014. 164 p.
7. Славова Л. Л., Борисенко Н. Д. Типологія освітніх реалій в англомовній художній прозі (на матеріалі роману Еріка Сігала «Love Story») // Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу: зб. наук. праць. Житомир: ЖДУ, 2021. С. 121–123.
8. A Conversation with Mike Pompeo, 70th United States Secretary of State [Відеозапис]. YouTube, 2023. Режим доступу: https://youtu.be/b1LWuebSJFU
9. Розмова з Майком Помпео, 70-м Державним секретарем США [Відеозапис]. YouTube, 2023. Режим доступу: https://youtu.be/gh6Rkn2RC08
10. Fawcett P. Translation and Language. Manchester: St. Jerome Publishing, 1997. 160 p.
11. Baker M. In Other Words: A Coursebook on Translation. London: Routledge, 1992; 2011. 332 p.
12. The Place of This War in Human History | Serhii Plokhii | 17th YES [Відеозапис]. YouTube, 2023. Режим доступу: https://youtu.be/9TW-af5DGBo
13. Місце цієї війни в історії людства | Снайдер, Фергюсон, Плохій | 17-та Щорічна зустріч YES [Відеозапис]. YouTube, 2023. Режим доступу: https://youtu.be/Ed1NTrFAN4Q
14. Full Debate: Harris vs. Trump in 2024 ABC News Presidential Debate | WSJ [Відеозапис]. YouTube, 2024. Режим доступу: https://www.youtube.com/live/VgsC_aBquUE
15. НАЖИВО. Дебати Дональд Трамп та Камала Гарріс. Хто фаворит? З перекладом українською [Відеозапис]. – YouTube, 2024. – Режим доступу: https://www.youtube.com/live/Ui_GefRWYP8

Movchan B., Melen S. Methods of rendering culturally marked units in simultaneous interpreting

Summary. The article focuses on the study of ways of rendering culturally marked units in simultaneous interpreting under conditions of limited time and increased cognitive load. The relevance of the study is determined by the growing role of simultaneous interpreting in contemporary political, historical, and academic discourses, as well as by the insufficient number of empirical studies based on the analysis of authentic spoken discourse. The aim of the article is to identify the main translation techniques used to render culturally marked units in simultaneous interpreting and to analyze the factors influencing the choice of translation solutions in real-time interpreting.

The research material consists of authentic video recordings of public speeches delivered by political figures, scholars, and experts, with a total duration of over 656 minutes. A total of 179 instances of institutional, political, and cultural units were analyzed. A quantitative and qualitative method of analysis was applied, which made it possible to systematize the methods of rendering culturally marked units and determine their frequency.

The results of the study show that equivalent translation is the most frequently used method in simultaneous interpreting, as it ensures equivalence and minimizes the interpreter's cognitive load. However, in the absence of established equivalents or when culturally marked units have low recognizability, interpreters resort to transliteration, calquing, descriptive translation, generalization, the combination of several techniques, or omission. The significant proportion of omissions confirms that the rendering of culturally marked units in simultaneous interpreting often takes place under conditions of critical cognitive overload and requires constant balancing between preserving cultural specificity and ensuring communicative effectiveness. The findings contribute to a deeper understanding of the specifics of rendering culturally marked units in simultaneous interpreting and may be applied in interpreting theory as well as in the training of professional simultaneous interpreters.

Key words: simultaneous interpreting, culturally marked units, equivalent translation, transliteration, generalization, omission, translation losses.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 10.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 08.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.161.2
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.49

Немлій Л. С.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Державного університету «Київський авіаційний інститут»
https://orcid.org/0000-0002-9206-9165

Стежко Ю. Г.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Державного університету «Київський авіаційний інститут»
https://orcid.org/0000-0002-0226-8081

ТРАНСКРЕАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЯ КУЛЬТУРНОГО ПЕРЕКОДУВАННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню особливостей транскреації художніх творів за експансії постмодернізму у лінгвістику. На тлі постмодерністських культурних трансформацій сформувалася нова парадигма художнього перекладу – транскреація, у якій панівну роль відіграє творчість перекладача, паритетність його стосунків з автором у творенні контенту.

У постмодерністській парадигмі транскреація є чинником осучаснення теорії мовознавства В. фон Гумбольдта про перекладність, обумовлену принципом деконструкції – свободи творчості перекладача у смислотворенні, скасування постулату неперекладності та тотального об'єктивізму як рудиментів доби модерну. Зазначається, що стратегія транскреації художніх творів набула значення національно-культурного перекодування, чільне місце у якому посідає переклад концептів. Уточнюється визначення концепту як культурного маркера та відзначається його відмінність від поняття. Підкреслюється, що концепти є носіями етнокультурної інформації, є елементом ментального світу людини, і що їх транскреація потребує творчого хисту та інтелектуальних здібностей, на порядок вищих, ніж переклад понять. Творчість не обмежена логікою раціоналізму, тож реалізується на рівні дивергентного мислення. Ментальні відмінності народів обумовлюються мовною своєрідністю відображення дійсності. Відзначаються притаманний українцям емоційно-чуттєвий спосіб осягнення дійсності, насиченість художньої мови особливою поетикою, демінутивами, етнокультурними концептами, які здебільшого не мають відповідників у англійській мові. На прикладах перекладів Віорою Річ поезії Т. Шевченка англійською мовою ілюструється транскреація як спосіб елімінації неперекладного залишку. Відзначається вагомість фонових знань з країнознавства та зіставної лексикології у культурному перекодуванні художнього твору. В постмодерністських імперативах транскреація становить чинник самоідентифікації перекладача.

Ключові слова: постмодернізм, транскреація, перекодування, концепт, перекладність, фонові знання.

«Мене нескінченно приваблює внутрішній,
дивовижно таємничий зв'язок усіх мов
і насамперед вища насолода –
з кожною новою мовою долучатися
до нової системи думок і почуттів»
В. фон Гумбольдт

Постановка проблеми. Прийдешня епоха постмодерну ознаменувалася гуманізацією усіх сфер духовного життя суспільства, лібералізацією мовознавчих настанов, породженням стратегії транскреації художніх творів. Тривалим дискусіям лінгвістів щодо оцінок постмодерністських впливів, як на нас, покладає край настанова В. фон Гумбольдта: «Якщо сучасна епоха має перевагу в освіті, силі та багатстві, то їй слід надати і свободу, на яку вона з повною підставою претендує» [1, с. 27]. Постмодернізм висвітлив ціннісну перевагу над модернізмом – передусім гуманізмом, лібералізмом. Якщо провідними принципами модернізму були раціоналізм, логічність, об'єктивізм, то постмодернізм проявився деконструктивізмом - новим інтелектуалізмом, суб'єктивізмом, ірраціоналізмом як чинниками свободи творчості. У перекладацькій сфері постмодернізм розкрив можливості транскреації творів як перспективи культурних взаємин народів. Перекладацька стратегія транскреації елімінує смислову невідповідність національно-культурних концептів. На відміну від традиційного перекладу транскреація – це оригінальні ідеї, дивергентне мислення, творчість на основі синергії раціонального та ірраціонального знання, а також знань зі зіставної лексикології та країнознавства.

За умов глобалізації транскреація художньої літератури обумовлює порозуміння націй та народів за відмінних культурних традицій. Зазначене й актуалізує дослідження з обраної нами проблеми транскреації художніх творів крізь призму принципів постмодернізму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з обраної нами теми та суміжних з нею засвідчив недостатню активність вітчизняних дослідників. Відзначаються, головно, зарубіжні дослідження, у яких транскреація набула свого визнання як продуктивна стратегія перекладу. Українські лінгвісти лише стали на шлях вивчення транскреації як феномену осучаснення теорії перекладу. Проте маємо відзначити здобутки:

- з контексту загального перекладознавства та зіставної лексикології: І. Карабан, М. Кочерган, В. Манакін, О. Ребрій;
- з теорії та практики перекладу та їх обумовленості постмодернізмом: В. Бялик, Л. Вергун, Л. Грек, С. Віротченко, А. Задорожна, А. Приймак, Г. Притиченко, Ю. Стежко, М. Якутович;
- з емпіричного матеріалу перекладу та культурного пере-

кодування творів: Ашрапова А, Мубаракшина А., Остапенко І., Соснюк О., Rich V.

Із зарубіжних публікацій привертають увагу праці таких дослідників як Benetello C. Carreir O., Díaz-Millón M., Gaballo V., Kelly N, Koller W., Olvera-Lobo M., Ray R., Sattler-Hovda N., Venuti L.

З огляду на значимість стратегії транскреації художніх творів як форми комунікації, культурного обміну та порозуміння народів важко визнати достатнім рівень висвітлення теми, особливо у контексті впливу постмодернізму на теорію та практику перекладу. Тому **метою** дослідження ми визначили аналіз транскреації як стратегії культурного перекодування художніх текстів у контексті постмодерністського осучаснення теорії перекладу. **Методи** дослідження: описовий, а також методи зіставного аналізу, верифікації та узагальнення практик транскреації. **Методологічну основу** дослідження становлять філософська антропологія В. фон Гумбольдта, лінгвістична антропологія Е. Сепіра, О. Холмса, стилістичний аналіз мов та художньої творчості Ш. Баллі, філософія постмодернізму Р. Барта, Ж. Дерріди.

Виклад основного матеріалу. Кожна цивілізаційна доба вносить свої корективи у методологію досліджень. Постмодернізм надав нового життя лінгвофілософії В. фон Гумбольдта. Істотні новації торкнулися перекладознавства, зокрема, відбулася лібералізація смислотворення, зросла роль суб'єктивності перекладача. Адже культура постмодернізму – це культура художнього виробництва нової якості життя, культура вибагливої художньої свідомості суспільства споживання, орієнтованої на цінності свободи самовизначення.

У сфері теорії перекладу постмодернізм скасував догмат модернізму про об'єктивну неперекладність художнього твору на користь суб'єктивної творчості, визнав паритетними стосунки автора та перекладача. Постмодернізм надав перекладачу свободу творчості в інтерпретації художнього твору, надав нового значення стратегії перекладу – транскреації (термін, утворений від слів «translation» - переклад, «creation» - творення).

Стратегія транскреації сформувалася в рекламній індустрії, а згодом поширилася на широкий спектр перекладацьких практик. Художню затребуваність транскреація отримала з утвердженням принципів постмодернізму: зречення фіксованості тексту, свободи творчості перекладача в культурному перекодуванні твору, елімінації неперекладності. З відомих визначень транскреації нам імпонує точка зору Бойчук А. та Олексишиної Л., які характеризують транскреацію як «інтерлінгвальну інтерпретацію твору оригіналу, підлаштованого під цільового читача (аудиторію), що вимагає від перекладача створення нових лінгвістичних і культурних образів, які б компенсували відсутність або неадекватність існуючих …, транскреація – це переклад самої ідеї та концепції тексту» [2, с. 19]. Відтак транскреацію варто розглядати як переклад за вимогами більш високого рівня творчості.

Доречно задатися питанням – чи втратила своє значення теоретична спадщина В. фон Гембольдта? Відповідь – ні. Транскреація у постмодерністській парадигмі, як і має бути, постала чинником осучаснення вчення В. фон Гумбольдта про перекладність. Постмодернізм змінив уявлення про перекладність та сам переклад.

Якщо за В. фон Гумбольдтом «Alles Übersetzen scheint mir schlechterdings ein Versuch zur Auflösung einer unmöglichen Aufgabe. Denn jeder Übersetzer muss immer an einer der beiden Klippen scheitern, sich entweder auf Kosten des Geschmacks und der Sprache seiner Nation zu genau an sein Original oder auf Kosten des Originals zu sehr an die Eigentümlichkeiten seiner Nation zu halten. Das Mittel hierzwischen ist nicht bloß schwer, sondern geradezu unmöglich» [3, с. 60], то постмодерністська лібералізації перекладу розв'язує «unmöglichen aufgabe» - досягнення золотої середини, яке В. фон. Гумбольдт визнавав неможливим. Зі стратегією транскреації у лінгвістичному дискурсі остаточно утвердилася незаперечність смислової перекладності, перекладності - не слів, а смислів. «Alles, was gemeint werden kann, kann in jeder Sprache ausgedrückt werden» [4, с. 152].

Перекладач постає міжкультурним провідником цінностей інтерлінгвальності. За умов неможливості прямого лексичного перекладу оригінального тексту місія транскреатора полягає у творенні релевантного культурі контенту і таким чином здійснює посередницьку роль між культурами автора та читача. Наприклад, англійський фразеологізм «fight like cats and dogs» майже цілком за лексикою і смислом співпадає з українським – «живуть як кішка з собакою», але уже вислів «Fat cat» співпадає з українськими «товстосум» або «грошовий мішок» лише за смислом. Так само «There isn't enough room to swing a cat» є смисловим еквівалентом українського – «яблуку ніде впасти» [5, с. 36]. Але в усіх випадках про неперекладність говорити не доводиться.

У постмодерністській філософії транскреація набула значення перевираження з мови на мову та перекодування з культури на культуру. Йдеться про коди як «елементи простору культури, що виступають у якості маркеру ідентичності як окремої особистості у вузькому сенсі, так і всієї нації у більш широкому значенні» [6, с 96]. Такими «елементами простору культури, що виступають у якості маркеру ідентичності» постають концепти. Мовиться не про слова, заміну яким з легкістю може знайти компетентний перекладач, а про концепти, які є більш ніж простим позначенням речей, вони є згустком ментальних якостей нації, етносу.

Доречно буде зазначити, що наразі наукові джерела не дають чіткого розмежування концепту та поняття. В багатьох випадках можна зустріти ототожнення поняття із концептом за значенням. Нам імпонує визначення концепту В. Манакіним. «Концепт, – пише він, - це одиниця колективного знання/свідомості, яка має мовне вираження і відмічена етнокультурною специфікою» [7, с. 27]. Схожої позиції дотримуємося й ми, кажучи, що «концепт – це елемент етнокультурної інформації, є основною коміркою ментального світу людини» [8, с. 82]. Поняття ж є лише продуктом логічного осягнення класу об'єктів в їх істотних ознаках. А логічний спосіб мислення, як відомо, є спільним для усіх народів і не несе ознак національної ментальності. Концепти позначають зафіксовані у ментальності етнореалії і, на відміну від понять, не обмежуються лише логічністю в позначенні реальності, а й у рівній мірі спираються на позалогічні, ірраціональні форми осягнення дійсності.

Маркерами культури, позначених концептами, можуть бути різноманітні речі та прояви. Наприклад, концептуальне уявлення про класичну китайську чашку - «китайська чашка, маленька витончена, з тонкими стінками, без ручки і блюдця…» [7, с. 25]. Концептуальним позиціонуванням нації можуть бути особливості поведінки людей, манера говорити, фрази привітання, певна гама кольорів (наприклад, жовто-блакитна), речі

(наприклад, вишиванка), соціальні спільноти (наприклад, козаки), танок (гопак). І цей перелік культурних кодів нації - українських концептів – можна продовжувати [6]. Перекодування концептів з культури на культуру і становить предмет транскреації. Наприклад, загальновідомий концепт «калина» в українському фольклорі є символом нації («без верби й калини - немає України»). Калина – символ українського етносу, козацтва, української природи. Концепт «калина» більш змістовний, ніж поняття «калина», позаяк дослівний переклад англійською позначатиме лише найменування рослини. Тобто перекодування полягає не у дослівному перекладі, а у визначенні еквіваленту в культурі іншомовної нації. Скажімо, еквівалентом українського концепту «калина» може бути канадський концепт «клен». Тож перекладачу, вдаючись до транскреації, доводиться виявляти не лише неабиякий хист творчості, а й глибокі знання культури народів. Транскреація культурних концептів-маркерів набуває значення у вираженні художньої цінності твору в його національній ідентифікації.

Проте, окрім національно маркованих концептів відомі й міжнаціональні, які присутні в усіх мовах, наприклад, «Батьківщина», «Прапор», «Гімн». На їх значенні для кожного народу В. Манакін ілюструє відмінність понять від концептів таким чином: «За поняття людина не піде боротися і проливати кров, а за концепт - піде, якщо говорити, наприклад, про такі концепти, як *Батьківщина, прапор вітчизни* тощо» [7, с. 24]. Звісно, й переклад таких інтернаціоналізмів не становить труднощів.

Зауважимо, що поняття можуть бути зрозумілими представникам інших культур, але концепти – не завжди. Питання – чому? Тому що «логічні ходи мислення різних народів, можливо, однакові, а ось емоційний фактор у кожному мовному співтоваристві унікальний, тому найбільші труднощі для перекладу становлять лексемами з емотивної сфери» [9, с. 7]. Український стиль мислення якраз й проявляється емотивною насиченістю мови порівняно з іншими мовами. За усієї лібералізації перекладу певна лексична безеквівалентність є невідворотною. Ментальні відмінності народів обумовлюють мовну своєрідність відображення дійсності. Як зазначає В. фон Гумбольдт, «у загальних рисах можна уявити, що слова однієї мови виявляють більше чуттєвої образності, іншої - більше духовності, третьої - більше розсудкового відображення понять, і т.п.» [1, с. 379].

У перекладацькій практиці зазначені відмінності у мовних можливостях зображення дійсності мають вагоме значення. Не є новиною схильність українського етносу до емоційно-чуттєвого сприйняття дійсності, а звідси й її неповторне поетичне, ліричне зображення у фольклорі, в той час як, скажімо, у англомовних народів домінує раціоналістичне з прагматичним забарвленням. Українська художня мова є переважно мовою почуттів, емоцій, а то й містики. Згадаймо Русалку, Лісовика, Мавку, Вія. Зважаючи на це, українські культурні концепти незрівнянно складніше піддаються транскреації, ніж раціонально обумовлена лексика інших мов.

Ментальна схильність українців до ірраціоналізму у мовному зображенні дійсності, обумовила насиченість української поетики ліричною демінутивністю. Зменшувальна лексика існує, головно, як прикметники-демінутиви та іменники-демінутиви. Наприклад «*любесенько», «гарнесенько»* «*тихесенько вітер віє*», «*плавай-плавай лебедонько*», «*рости, рости, тополенько*!», «*як у Дніпра веселочка воду позичає*», «*такая доленька моя!»* (Т. Шевченко), «*матусенько, голубонько моя*» (Т. Строкач), «*поший мені черевички*» (П. Чубинський). Говорити про перекладність зі збереженням усього багатства українських демінутивностей не доводиться. «Ось як пише К. Чуковський про труднощі перекладу поезії Т. Шевченка: «Шевченко мовить, що він хотів би померти “хоч на малесенькій горі”. Перекладачі, звісно, перекладають “малесенький” словом “малюсенький” – і виходить неправда, тому що слово “малюсенький” – мармеладне, манірне слово, а “малесенький” народне, без приторності» [10, с. 19]. Про кращий переклад на англійську годі й мріяти.

Транскреація розкриває широкі можливості для передачі усіх тонкощів української мови шляхом творчої заміни слів оригіналу, скорочень та, навпаки, доповнень. Наприклад, у транскреації шевченківських рядків з поеми «Неофіти» для передачі демінутивності Віра Річ скористалася прийомом доповнення. Рядки: «Привітай же благодушне Мою сиротину» вона переклала як «With your kind heart give welcome then To my hapless orphan» [11, p. 96]. Для збереження емпатії слова «сиротину» Віра Річ слово «сирота» підсилила доповненням «hapless». Так само, перекладаючи рядки «За сонцем хмаронька пливе», Віра Річ додала «little» «A little cloud swims to the sun» [11, p. 95]1. У транскодуванні українських художніх творів дописування є досить поширеним прийомом. Відтак варто говорити не про труднощі смислової перекладності, а про складність збереження поетичного багатства, характерного для української художньої мови. Взірцем творчого хисту є переклади Вірою Річ української поезії, у яких вона виказує глибокі знання української культури та дивовижне чуття мови.

Постмодернізм розкріпачує перекладача в сенсі перекодування з культури на культуру та в можливостях національного самовираження. Прикладом таких «розкріпачень» можуть бути переклади оповідань Артура Конан Дойля, коли декотрі перекладачі намагалися «націоналізувати» героїв твору (Шерлока Холмса та Джона Ватсона), перенести події на свій культурний ландшафт або ж осучаснити події та героїв. Творчою винахідливістю в інтересах читача є зміна назви творів Еріха Марії Ремарка, Жорж Санд та інших відомих авторів в перекладі на англійську мову. Так, роман «Дванадцять стільців» в німецькій версії отримав назву «Тринадцять стільців». Така заміна може пояснюватися світоглядними, релігійними чи іншими міркуваннями. Наприклад, створити числом 13 ореол містичності навколо твору, або ж надати негативної конотації (як відомо, в християнстві 13-й гість Таємної Вечері виявився зрадником). Відомими є приклади культурних перекодувань, обумовлених ідеологічними міркуваннями. Лінгвістичний лібералізм постмодернізму полягає в можливостях здійснення такого роду маніпуляцій на розсуд перекладача. Принцип деконструкції скасовує авторську недоторканність на контент твору. «В ході транскреації перекладач передає основний зміст та емоційне навантаження текстів за допомогою абсолютно відмінних від вихідної мови засобів цільової мови, отже це процес, що знаходиться між перекладом та творенням нового тексту» [3, с. 19] на догоду культурним запитам читача.

[1] Варто відзначити, що Віра Річ опанувала українську мову через захоплення її красою у творчості Т. Шевченка, І. Франка, і усе своє життя вона присвятила популяризації української культури в англомовному середовищі.

Перекладач постає ланкою у міжкультурній комунікації народів. Функціональність культурного перекодування у спосіб транскреації пояснюють наступні слова В. фон Гумбольдта: «Різні мови – це аж ніяк не різні позначення однієї й тієї ж речі, а різні видіння її» [1, с. 349]. Функціональність полягає у тому, щоб передати читачеві не позначення предмету, а його конотативне забарвлення уже іншою лексемою. Скажімо, у південних народів, де панує пустельна спека, слово «сонце» має інше «видіння», ніж у народів півночі, аналогічно у мові пустельних бедуїнів слово «сніг» (у мові ескімосів існує понад десяти назв снігу, а за декотрими свідченнями – понад сорока2). Або ж - у народів півночі олень це не екзотика, як для народів півдня, а засіб життєзабезпечення, такий як, скажімо, верблюд у народів пустелі. Читач держави шаріатського права інакше оцінить поняття «гендерна рівність», ніж читач демократичного представництва. І т.і. Тож, творячи контент, перекладач має орієнтуватися на «видіння» читача, його цінності та асоціації.

Культурне перекодування як творчий процес функціонально обумовлене мовою. Мовою ж самовизначаються як автор, так і транскреатор. «Das Denken ist aber nicht bloß abhängig von der Sprache überhaupt, sondern bis auf einen gewissen Grad, auch von jeder einzelnen bestimmten» [12]. Слова В. фон Гумбольдта, які й за постмодернізму не втратили своєї актуальності і пояснюють не лише мовну обумовленість мислення, а й розкривають роль рідної мови у національній самоідентифікації.

Утім, мислення залежить не лише від мови, а й від низки інших націєутворюючих чинників як то: культура, релігія і навіть географічне середовище буття. Кожен із зазначених ідентидетів окремо і в синергії обумовлюють відмінності у світоглядах та духовних цінностях народів. Наприклад, чи однаково сприймуть представники української мови та культури проникливі слова Т. Шевченка з поеми «Неофіти»: «Благословенная в женах, Святая праведная Мати Святого Сина на землі», «Подай душі убогій силу» та представники англомовних культур їх переклад - «Thou who blessed awong women, O Holy Mother, full of grace, Mother of that holy Son On earth!», «Grant strength to the poor soul» [11, p. 97-98]. Чи однаково сповняться почуттям благочестя, прочитавши рядки Т. Шевченка: «І розкажу я людям горе, Як тая мати ріки, море Сльози кровавої лила, Так, як і Ти. І прийняла В живую душу світ незримий Твойого розп'ятого Сина!..» людиною емоцій у ставленні до дійсності та їх переклад «And I'll relate the woes, the flood Like rivers, seas-tears stained with blood That mother poured out sorrowing As once thou didst, received within Her living soul the viewless realm Of him, the Crucified, thy Son.» [11, p. 98], людиною холодного раціоналізму, православний чи представник іншої віри? Звісно, ні. Це означає, що перекладач має бути транскреатором, адаптуючи контент до національних вподобань потенційного читача.

Наша розвідка буде неповною, якщо не висвітлити ті людські якості, завдяки яким досягається транскреація художніх творів. Аналіз практик засвідчив, що ключову роль у транскреації художніх творів відіграє творчий хист перекладача. Творчість завжди була предметом чільної уваги філософів, психологів, а останнім часом й лінгвістів. У контексті постмодерністських зрушень у лінгвістиці нам імпонує визначення творчості, яке наводить L. Aranda: «Creativity is the ability to produce work that is both novel (i.e. original, unexpected) and appropriate (i.e. useful, adaptive concerning task constraints)» [13, p. 23-24]. Творчий пошук новизни та оригінальності, про які пише L. Aranda, потребує дивергентного мислення як синергії раціональних та ірраціональних його форм - мислення на порядок вищого, ніж дослівний переклад – та знань не лише власної культури.

Кажучи про провідну роль творчості в транскреації, варто згадати про роль фонових знань як її основи. Культурне перекодування, збереження функціональності окремих лексем та фразеологізмів не становлять надмірних труднощів, якщо володіти відповідними знаннями. Наприклад, знання з країнознавства дають розуміння еквівалентності прислів'я: британського «to carry coal to Newcastle» - «везти вугілля в Ньюкасл»; іспанського «lievar hierro a Vizcaya» - везти залізо в Біскайю; американського «don't bring sand to the beach» - «на пляж зі своїм піском не ходять»; польського «nosić drzewo do lasu» - «носити дрова до лісу; українського - «їхати до Львова зі своєю кавою». «Фонові знання, - на думку П. Бокової, - розглядаються як соціокультурні відомості, які є характерними для певної нації, засвоєні масою її представників і відображені в мові даної національної спільноти» [14, с. 133]. На знаючись, скажімо, на американській культурі, мовній поведінці, український читач може сприйняти фамільярне звернення викладача до студентів або й до колег – «*Hi folks*» як прояв невихованості, відсутності відчуття міри. Але в американській культурі, стверджує В. Манакін, це «спосіб висловлення дружніх почуттів, намір викликати прихильність і налагодити контакт з людиною» [7, с. 26]. Приведемо інший приклад прояву культури мовлення, незрозумілої для українців без володіння відповідними знаннями: «У розмовах японці всіляко уникають слів *ні, не можу, не знаю*, ніби це якась лайка» [7, с. 27]. Наведені приклади свідчать про вагомість мультилінгвальних знань перекладача та знань з країнознавства. В цьому контексті доречно буде нагадати відоме афористичне висловлювання Пітера Трента: «Думати, що ви можете бути перекладачем лише тому, що ви знаєте дві мови, – це все одно, що вважати, що ви можете грати на фортепіано лише тому, що маєте дві руки» (https://odestransl.com/forum/index.php?topic=122.0) .

Висновки. Проведена нами розвідка дає підстави стверджувати, що: стратегія транскреації художнього твору на засадах постмодернізму розв'язує ключове завдання глобалізації – забезпечення взаємопорозуміння народів, не спричинюючи конфліктів на ґрунті культурних, моральних, релігійних відмінностей; на основі осучаснення лінгвофілософії В. фон Гумбольдта визрів консенсус дискурсу щодо безумовної перекладності у спосіб транскреації; лібералізацією теорії перекладу постмодернізм підносить художній переклад на рівень культурного перекодування; визначальна роль творчості в стратегії транскраеції полягає у створенні на паритетних началах із автором нової реальності за запитами національного читача; фонові знання становлять інформаційну основу культурного перекодування етномаркованих концептів; транскреація як спосіб художнього текстотворення становить засіб національної самоідентифікації перекладача.

Утім, маємо зазначити, що тема транскреації художніх творів далеко не вичерпується аспектами, яких торкнулася наша розвідка. Взаємообумовленість мислення, мови та куль-

[2] Дані, ніби ескімоси мають понад 40 різних слів на позначення снігу, походить з дослідження Стівена Джейкобсона. https://humanitarka.com/2022/02/04/chy-spravdi-v-eskimosiv-40-sliv-na-poznachennya-snigu/

тури багатогранна у своїх проявах, які ще потребують свого вивчення за умов панування постмодернізму.

Наведені положення можуть сприяти висвітленню окремих тем з перекладознавства в програмах факультету лінгвістики та соціальних комунікацій.

Література:

1. Гумбольдт В. *Мова та філософія культури.* 1985. 456 с. URL: https://imwerden.de/pdf/humboldt_yazyk_i_filosofiya_kultury_1985__ocr.pdf
2. Бойчук А., Олексишина Л. Транскреація як новий підхід до перекладу рекламних текстів та слоганів. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Серія: Германська філологія*, 833. 2024. С. 18–24. https://doi.org/10.31861/gph2021.833.18-24
3. Humboldt W. Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts. Darmstadt: H.Nette. 1929. 534 p.
4. Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Heidelberg. 1983. 343 p.
5. Ашрапова А, Мубаракшина А. Лінгвокультурологічні особливості перекладу ідіом. *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: збірник наукових праць.* К.: Аграр Медіа Груп. 2014. С. 33–37.
6. Соснюк О., Остапенко І. Культурні коди як маркери національної ідентичності: можливості актуалізації в освітньому просторі. *Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі: Матеріали III круглого столу* 15 жовтня 2024 року.
7. Манакін В. Порівняльна лексикологія. К.: Знання. 2004. 326 с.
8. Стежко Ю. Фонові знання та їх роль у перекладацькій діяльності. *Лінгвістичні та методологічні аспекти викладання іноземних мов професійного спрямування. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції* 28–29 березня 2024 р. НАУ. Київ. С. 82-83. https://flsc.nau.edu.ua/koferentsiia-kafedry/
9. Павлова А. Перекладність у перекладознавстві та лінгвокультурології. *Acta Linguistica.* Майнц, Німеччина. 5. 2. 2011. С. 3–21. URL: https://www.actalinguistica.com/arhiv/index.php/als/article/view/376/512
10. Стежко Ю. Вираження емпатії в художніх творах та їх перекладах: зіставний аналіз. *Філологічні науки. Альманах* «*Рідний край*». *Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г Короленка.* 2019. С. 192-198. http://lib.pnpu.edu.ua/files/nv/rk/rk20192.pdf
11. Rich V. Taras Shevchenko. Song out of Darkness. Selected Poems. London: The Mifre Press. 1961. 128 p. https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/17173/file.pdf
12. Humbold W. Über das vergleichende Sprachstudium in Beziehung auf die verschiedenen Epochen der Sprachentwicklung. 1820. https://de.wikisource.org/wiki/%C3%9Cber_das_vergleichende_Sprachstudium_in_Beziehung_auf_die_verschiedenen_Epochen_der_Sprachentwicklung
13. Aranda L. Forms of creativity in translation. *Cadernos de Tradução*. 1 (23). 2009. https://doi.org/10.5007/2175-7968.2009v1n23p23
14. Бокова П. Фонові знання в міжкультурній комунікації носіїв іспанської і української мов. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 1 (44). 2023. С. 133–144.

Nemlii L., Stezhko Yu. Transcreation as the strategy of the cultural recoding of literary works

Summary. The paper is devoted highlighting features of the literary works transcreation thru the expansion of postmodern into linguistics. On the background of the postmodern cultural transformations was formed the new paradigm of the literary translation- is the transcreation where the creativity of an interpreter has a primary place, the relations parity with an author in the content formation of the work. The theory of linguistics of W. von Humboldt's has been underwent modernizations conditioned by the principle of deconstruction - freedom of the translator's creative in the meaning-formation, and cancel of the postulate about the non-translatability, and the total objectivism as the rudiment of the era of modernism. Postulated following, the transcreation strategy of literary works has achieved the meaning of national- and cultural recoding, the leading place in which is taken the translation of concepts. The definition of the concept as a cultural marker is clarified and it is noted its difference from the conception. Noted, that the concept is an ethno-cultural information holder, is an element of the mental world of a person. The concept transcreation needs a creation ability and intellectual gifts much higher than needs for translation of definitions. The creativity is not limited by the logic of rationalisms, and it gets realized on the stage of divergent kind of thinking. Mental differences of the peoples are being conditioned with the linguistic diversity of the reality reflection. It is underlined here the typical for Ukrainians emotional- and sensitive way for the comprehension of being, the saturatity of the artistic language with kind of special poetics, diminutives, and ethnocultural concepts, which mostly have no equivalents in the English language. The transcreation as the way of the elimination of a non-translatable rest is illustrated in the paper with translations on the English language the poetry of Shevtchenko T. by Mrs. Rich Vira. The paper shows the high significant of background knowledge in countrystudy an comparable lexicology in cultural recoding of literary works. Transcreation in postmodern imperatives is like a sign of self-identification of an interpreter.

Key words: postmodernism, transcreation, recoding, concept, translatability, background knowledge.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 13.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 09.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 811.112.2`25`42:07
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.50

Оніщенко Н. А.,
кандидат філологічних наук,
доцент
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
https://orcid.org/0000-0002-9387-4991

Коваленко В. Р.,
студентка другого курсу магістратури
кафедри романо-германської філології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
https://orcid.org/0009-0002-6950-1359

ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей відтворення українських суспільно-політичних реалій у сучасному німецькомовному публіцистичному дискурсі. Реалії розглядаються як особливі лексичні одиниці, що є носіями етнокультурної інформації, формують національний світогляд і впливають на створення образу країни у свідомості іншомовного реципієнта. Їх відтворення у перекладі є складним і комплексним завданням, адже воно потребує не лише глибоких знань мови, а й розуміння культурного контексту, соціальних процесів і прагматичних особливостей дискурсу, у межах якого реалії функціонують. Публіцистичний дискурс, як динамічне явище, постійно оновлюється під впливом суспільно-політичних подій та технологічного прогресу, формуючи суспільну думку про навколишню дійсність і транслюючи національні смисли на глобальному рівні. Саме тому переклад реалій у межах цього дискурсу має вирішальне значення для міжкультурного порозуміння та адекватного відображення українських реалій у європейському інформаційному середовищі.

У роботі окреслено основні труднощі перекладу безеквівалентної лексики, проаналізовано типові перекладацькі стратегії та прийоми, визначено, як вони впливають на точність, стиль і прагматику тексту. Особливу увагу приділено перекладацьким помилкам і неточностям, випадкам спотворення або спрощення українських понять, що може призводити до формування стереотипних уявлень про Україну в німецькомовному інформаційному просторі. Прагматичний вплив тих чи інших перекладацьких рішень описано через поняття остензії, а точніше – її підвидів: псевдо-, прото- та квазі-остензії. Матеріалом аналізу слугували тексти з веб-сторінок популярних на сьогоднішній день німецькомовних газет, журналів та радіо.

Результати дослідження підкреслюють важливість формування єдиних підходів до перекладу українських реалій та збереження культурної специфіки під час перекладу. Практичне значення роботи полягає у можливості використання її висновків у перекладацькій, редакторській і викладацькій діяльності, а також у подальших дослідженнях медіадискурсу та міжкультурної комунікації.

Ключові слова: медіа, німецькомовний публіцистичний дискурс, остензія, переклад, суспільно-політична реалія.

У сучасному мовознавстві питання відтворення реалій постає як ключовий аспект міжкультурної комунікації, що безпосередньо пов'язаний із взаємодією мови, культури та соціального контексту. Реалії – це мовні одиниці, що позначають предмети, явища чи поняття, характерні лише для певного народу чи культури, тому вони є носіями унікальної етнокультурної інформації. Саме через них мова передає культурний досвід, історичну пам'ять і соціальні цінності спільноти. Ґрунтовно дослідила історію та сутність терміну «реалія» українська перекладознавиця, яка також сформулювала його точне визначення: «Реалії – це моно- і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» [1, с. 58]. Суспільно-політичні реалії як підвид виокремлює А. Павлюк [2]. За Н. Любчук [3], до них відносяться лексеми, що позначають адміністративно-територіальний устрій України, органи і носіїв влади, суспільно-політичне життя, соціальні явища та назви силових структур. Спираючись на класифікацію О. Сєргєєвої [4], можна доповнити цей перелік топонімами з культурно-історичним контекстом, антропонімами, що називають історично значущих діячів і персонажів. І хоча реалії вважаються лексичними лакунами, тобто, не мають відповідника у мові перекладу [5, с. 43], їх адекватна передача необхідна для вдалої міжнародної комунікації. Будь-яке перекладацьке рішення приймається в рамках основоположних стратегій перекладу: одомашнення (максимальна адаптація під культуру реципієнта) та очуження (максимальне збереження специфіки джерельного тексту) [6, с. 121; 7, с. 1].

Особливої складності питання перекладу реалій набуває в межах публіцистичного дискурсу, який поєднує інформативність і впливовість, спрямованість на масового адресата та оперативність реагування на актуальні події. Публіцистичний дискурс функціонує як динамічне середовище, у якому мова, культура та ідеологія взаємодіють у процесі формування суспільних уявлень [8]. Через використання реалій цей дискурс не лише інформує, а й моделює сприйняття іншої культури, стаючи інструментом міжнаціонального діалогу або, навпаки, джерелом непорозумінь. Дослідженню публіцистичного дискурсу, а також медіапростору, в якому він реалізується, присвя-

тили праці такі дослідники, як М. Кальцайс [9], К. Шмітт [10], М. Хосравінік [11], П. Ланг [12] та ін.

Таким чином, дослідження перекладу українських реалій у німецькомовному публіцистичному дискурсі дозволяє не лише простежити механізми міжмовної взаємодії, а й виявити, як через мову конструюється культурна ідентичність України в сучасному європейському інформаційному просторі.

Актуальність цієї роботи зумовлюється активною трансформацією медіатекстів і появою нових реалій. Сучасний етап української історії, позначений повномасштабною війною з Росією, формує новий пласт суспільно-політичної лексики та образів, що відбивають специфіку українського досвіду. Ці явища активно потрапляють у поле міжнародної комунікації, зокрема німецькомовного медіапростору, де постає складне завдання – адекватно передати українські суспільно-політичні реалії засобами іншої мови без втрати їхнього культурного та емоційного змісту.

Новизна дослідження полягає у системному аналізі, по-перше, стратегій та способів передачі українських реалій німецькою мовою, по-друге, помилок і неточностей, допущених у процесі перекладу, і, по-третє, утворюваного вживанням реалій комунікативного ефекту.

Об'єктом дослідження є українські суспільно-політичні реалії як одиниці перекладу німецькою мовою.

Предметом дослідження виступають стратегії та прийоми передачі українських суспільно-політичних реалій у сучасних німецькомовних текстах публіцистичного дискурсу.

Матеріалом дослідження слугують сучасні тексти німецькомовного публіцистичного дискурсу, а саме: репортажі Mitteldeutscher Rundfunk (MDR) – Центрально-Німецького радіо; статті «Süddeutsche Zeitung» (SZ) – найбільшої щоденної німецької газети; публікації «Stern» – німецького щотижневого журналу; дописи Berlin.de – офіційного столичного німецького веб-порталу.

Мета роботи полягає у поглибленому вивченні способів передачі українських реалій у німецькомовних ЗМІ, виявленні хиб у перекладі задля подальшого їх усунення, аналізі здійснюваного впливу на читача задля уникнення небажаного комунікативного ефекту.

Причиною складності розуміння іншомовних реалій є не лише специфічність самої лексики. ЗМІ відображають певною мірою відфільтровану реальність, слугуючи інтересам тієї чи іншої соціальної групи, політичної партії тощо. У текстах публіцистики завжди є ризик натрапити на пропаганду – свідоме поширення дезінформації з метою змінити або підсилити переконання реципієнта, підтримати стереотипи, підірвати довіру до влади, створити плутанину та сприяти поляризації суспільства [9]. Яким би не був намір креатора німецькомовного тексту, він повинен уміти передбачати ефект, який можуть спричинити його перекладацькі рішення. Читачі завжди так чи інакше реагують на отриману інформацію і переносять її в реальне життя. Це явище має назву «остензія». Існує кілька її видів: а) псевдо-остензія – наслідування прочитаного як жарт; б) прото-остензія – ототожнення прочитаного з особистим досвідом; в) квазі-остензія – викривлене сприйняття прочитаного [10, с. 259]. Суспільно-політичні реалії в такому інформаційному полі є потужним смисловим інструментом: їх значенням можна маніпулювати, вириваючи їх з контексту, надаючи їм «вигідної» конотації, користуючись їх безеквівалентністю та обмеженою можливістю німецькомовної аудиторії перевірити правильність їх передачі.

Ще одним викликом у перекладі стає перехід медіа з централізованих, стабільних моделей в несталий інтерактивний простір, у соцмережі й цифрові платформи, а також перетворення тексту на гіпертекст. У цифровому форматі користувачі не лише споживають контент, а й безпосередньо беруть участь у його створенні. Це призводить до поверхневого сприйняття інформації, розмиття меж приватного й публічного, допустимого й недопустимого, утворення окремих закритих спільнот для обговорення прочитаного і, як наслідок, розколів у суспільстві [11, с. 1–5; с. 26–38]. Гіпертекст – нелінійне викладення інформації, насичене вставками зображень, відео, аудіозаписів та гіперпосилань на пов'язані тексти – хоча й утримує увагу, але також спричиняє швидке розповсюдження спрощених смислів [12]. У сучасних електронних медіа реалії можуть поставати у різних формах – заголовка, мему, гіперпосилання, що веде на додаткові матеріали за темою – і кожна з цих форм змінюватиме смисловий відтінок реалії. Відповідно, перекладачам необхідно особливо слідкувати не лише за потенційним комунікативним ефектом, а й за консистентною передачею однієї й тієї ж реалії. Перетворюючись у гіпертексті на інформаційний вузол, що пов'язує безліч текстів у єдину систему, реалія має залишатись незмінною в кожному з цих текстів, не порушуючи їх когерентність.

Таким чином, кожне перекладацьке рішення при передачі реалій в іншомовному контексті має бути результатом багаторівневого аналізу – етнокультурної специфіки, комунікативної ситуації, типу тексту, жанрових норм, мети й функції перекладу, питомого рівня еквівалентності джерельного та цільового текстів, термінологічної консистентності, редакційної політики конкретного видання тощо [13, с. 24–28]. Оскільки українські суспільно-політичні реалії не завжди мають прямий еквівалент у німецькій мові та культурі, перекладач має балансувати між двома протилежними за суттю стратегіями – одомашнення та очуження. У їх межах для перекладу реалій виокремлюють такі перекладацькі прийоми: а) транслітерація і транскрипція (відповідно буквене чи звукове перейменування іншомовного поняття) [14, с. 112]; б) калькування й напівкалька (поелементна передача структурно-семантичних моделей джерельної мови засобами мови перекладу) [6, с. 128]; в) описовий переклад (роз'яснення значення іншомовного поняття через розгорнутий опис) [14, с. 15]; г) заміщення аналогом (підбір хоч і не ідентичного, але близького за значенням поняття в мові перекладу) [14, с. 15]; д) опущення реалій (нехтування специфічним терміном у разі, коли він не лише складний, а й несуттєвий для розуміння тексту в цілому) [15, с. 425]. Також буває доречно вдатися до двох прийомів одночасно, якщо один із них не пояснює реалію повною мірою.

За допомогою транслітерування чи транскрибування найчастіше передають назви органів влади (*Werchowna Rada*), імена та прізвища (*Wolodymyr Selenskyj, Viktor Janukowitsch, Petro Poroschenko, Arseni Jazenjuk, Oleg Tiagnibok, Julia Timoschenko, Olexandr Wilkul, Arsen Awakow, Denys Schmyhal, Wolodymyr Fitio, Serhij Lyssak, Rinat Achmetow, Swjatoslaw Wakartschuk*), назви населених пунктів та їх частин (*Kyjiw, Charkiw, Odessa, Donezk, Luhansk, Krywyj Rih, Poltawa, Slawjansk, Butscha, Marinka, Awdijiwka, Nowa Wodolaha, Chreschtschatyk, Saltiwka, Majdan Nesaleschnosti*). Така передача зберігає зміст і звукову

структуру джерельної мови, а отже, відноситься до стратегії очуження.

Прийом калькування зазвичай використовують, щоб передати назви партій, рухів, теле- й радіопередач (*"Diener des Volkes"* [16]*, "Tanz mit den Stars"* [17]*, "Europäische Solidarität"* [18]*, "Zentrale des Nationalen Widerstands"* [19]). У деяких випадках його поєднують з транслітерацією і транскрипцією (*Diener des Volkes (Sluha Narodu)* [16]; "Udar" (Schlag) [20]; *Vaterlandspartei (Batkiwschtschina)* [21]; *Freiheit (Swoboda)* [19]; *Patrioten der Ukraine (Patrioty Ukrainy)* [22]; *der Rechte Sektor („Prawy Sektor")* [22]; *Bely Molot (Weißer Hammer)* [22]; *Trisub (Dreizack)* [22]; *"Spilna Sprawa" (Gerechte Sache)* [21]; *"Tschesno" (Ehrlich)* [23]; *"Kwartal 95" ("95. Wohnblock")* [17].) Передаючи назви органів влади чи географічних об'єктів, перекладачі також застосовують напівкальку (*Krim-Brücke* [24], *Kertsch-Brücke* [24], die *Oberste Rada* [25]). Відповідно, цей прийом поєднує в собі принципи обох стратегій: транслітероване оригінальне звучання реалії нетипове для німецького мовлення, але дослівний переклад німецькою робить його зрозумілішим для реципієнта.

Описовий переклад у публіцистичному дискурсі рідко постає як самостійний прийом, оскільки може призводити до смислових втрат або неточностей. З цієї причини його поєднують з транслітерацією (*"Michel wollte <...> den Jahrestag der als Euromaidan bezeichneten prowestlichen Demonstrationen für die Unterzeichnung eines Annäherungsabkommens mit der EU würdigen."* [26]; *"<...> Versorger DTEK, das größte private Energieunternehmen in der Ukraine."* [27]; *"<...> von Radio Swoboda, dem ukrainischsprachigen Dienst des US-Auslandssenders Radio Liberty."* [28]; *"<...> an KVN, einem postsowjetischen Humor- und Satirewettbewerb mit eigenen Landesligen und Wettbewerben im postsowjetischen Raum <...>"* [17]). Такий переклад теж не можна віднести лише до однієї стратегії, бо оригінальне українське поняття збережене, але пояснюється зрозумілою для німецькомовного реципієнта мовою.

До заміщень реалій аналогом перекладачі вдаються при передачі посад (прем'єр-міністр – *Ministerpräsident* [29]; голова облдержадміністрації – *Leiter der Gebietsverwaltung* [30] чи *Gouverneur* [31]; голова адміністрації – *Bürgermeister* [32]; речник командування Сухопутних військ ЗСУ – *Militärsprecher* [18]). Цей прийом можна вважати одомашненням, оскільки для німецькомовної аудиторії підбирають аналоги з її культурного середовища.

Прийом опущення реалій застосовується, коли елементи джерельної мови малозрозумілі або невпізнавані для іншомовної аудиторії (*Universität in Charkiw in der Ostukraine* без уточнення, що це ХНУ імені В. Н. Каразіна [33]; *Protestbewegung* або *nationalistische Bewegung* без конкретизації «Майдан», «Євромайдан» чи «Революція гідності» [34]; *das Parlament, die Regierung* замість суто української назви «Werchowna Rada» [19]; *lokale Verwaltungen* без підкреслення адміністративних особливостей у конкретному контексті: маються на увазі об'єднані територіальні громади, районні ради тощо [35]). Отже, цей прийом є складовою стратегії одомашнення.

Відсутність у реалій прямих відповідників у інших мовах призводить до хиб у перекладі, які можна поділити на два типи: помилки – викривлення змісту джерельного тексту, та неточності – розбіжності в деталях джерельного і цільового текстів при збереженні змісту як такого.

До перекладацьких неточностей відносяться: а) неправильна транслітерація (*Wolod**i**m**i**r Selensk**i**j* [36]; ***V**ital**i** Klitschko* [37]; ***V**iktor Janukow**i**tsch* [38]; *Serh**y**j Ly**s**ak* [39]; *Kyiv* [40]; *Kry**v**yi Rih* [17]; *Desnians**k**y* [37]; *Euroma**i**dan* [40]; *Kara**z**in-Universität* [40]); б) транслітерація з російської мови (*Wladimir Klitschko* [40]; *Kiew* [36; 41; 30**]**; *KVN* [17]; *Bely Molot* [22]). Вони не спотворюють значення оригіналу, але можуть спричинити неправильне фонетичне відтворення поняття або появу асоціацій між українським культурним середовищем і державою-агресором.

До перекладацьких помилок належать: а) ототожнення українських реалій з російськими (посада українського голови облдержадміністрації ототожнюється з посадою російського губернатора – *Gouverneur* (***Gouverneur** Serhij Lyssak*)); б) підміна понять (назву посади українського голови адміністрації передають через німецьку *Bürgermeister (**Bürgermeister** Olexandr Wilkul* [32]*).* Але це не аналогічні посади – *Bürgermeister* відповідає українському меру міста. Правильний приклад вживання цього терміну: *Kiewer **Bürgermeister** Vitali Klitschko* [37]); в) інконсистентність, тобто передача одного поняття різними способами, що порушує логічність викладу (*Bezirk / Stadtbezirk* [37] – *Viertel* [29]; *Oblast* [40] – *Region* [42] – *Gebiet* [32] – *Umland* [43]; *Maidan* [38] – *Majdan* [41]); г) неактуальність реалії (*Gebiet Dnipropetrowsk* [32] у статті за 2024 рік; *Lemberg* [44]). Такі хиби можуть стати причиною викривлення фактів та невірного сприйняття інформації читачами.

Кожне перекладацьке рішення, як влучне, так і невдале, здійснює певний комунікативний вплив на аудиторію та інтерпретацію нею описаної у текстах ЗМІ дійсності. І хоча публіцистика покликана точно передавати неупереджені факти, креатори німецькомовних текстів можуть – свідомо чи несвідомо – надавати реаліям певних конотацій або розставляти акценти так, що вони сприйматимуться по-іншому. Скажімо, форенізовані поняття *«Majdan»* і *«Werchowna Rada»* викличуть більшу цікавість читача, ніж доместиковані, генералізовані «*Protestbewegung»* чи *«das ukrainische Parlament»* відповідно. Змінюється й когнітивна мета повідомлення: воно не лише інформує, а виносить значущість події чи явища на міжнародний рівень.

Одна й та сама реалія при передачі різними, хоч і вірними способами, може сприйматися через різні когнітивні фрейми. Наприклад, ім'я *«Vitali Klitschko»* буде активізувати різні образи й асоціації у свідомості читачів у залежності від доданої до нього характеристики: *«Oppositionspolitiker Vitali Klitschko»* [21], *«Kiewer Bürgermeister Vitali Klitschko»* [37], *«Boxer Vitali Klitschko»* [23], *«Dr. Eisenfaust»* [20] тощо.

Реалії, вписані в гіпертекст або доповнені мультимедійним супроводом також створюють особливий комунікативний ефект. Поняття, що підкріплюється фото- чи відеоматеріалами, гіперпосиланнями на додаткові матеріали за темою сприймається як більш «справжнє» й вагоме. Згадане побіжно в тексті статті чи репортажу, воно може залишитись непоміченим або привернути набагато менше уваги аудиторії, ніж у заголовку.

Аналіз наведених прикладів дає змогу проілюструвати типи остензії, тобто визначити, як німецькомовна аудиторія може відреагувати на прочитане. Псевдо-остензія – іронічне відтворення реалії – виникає тоді, коли читач не сприймає цю реалію серйозно або з недовірою ставиться до джерела інформації. Наприклад, через суперечливий заголовок *«Wolodymyr Selensky: Der volksnahe Millionär»* [17], що містить у собі

водночас поняття матеріального достатку й близькості до простого народу, постать В. Зеленського може сприйматись, як сатира. Прото-остензія є результатом злиття інформації, поданої у ЗМІ, з особистим досвідом людини. Багато жителів німецькомовних країн брали участь у волонтерських програмах з надання гуманітарної допомоги Україні або мають серед колег і знайомих українських переселенців, від яких чули подробиці життя в умовах воєнного конфлікту. Тому, читаючи, скажімо, статтю *«Studieren im Krieg: Seminar zwischen Luftalarm und Stromausfall»* [30], вони можуть несвідомо сприйняти описане в ній за свідчення з перших рук і відчути ефект підтвердження досвіду. З одного боку, це підвищує довіру до джерела, з іншого – вразливість користувача до маніпуляцій. Квазіостензія – спотворене сприйняття дійсності – потенційно виникає через опущення реалій та їх заміщення аналогами. У разі опущення аудиторія не відчуває культурно-ціннісної глибини реалій, у разі заміщення – формує думку, виходячи не з фактів, а з власних уявлень про іноземну реальність і культуру. Також до цього типу остензії призводять перекладацькі хиби. Поняття, що втратили актуальність або передаються інконсистентно, підривають довіру користувачів до певного медіаресурсу, змушують ставити обізнаність його представників під сумнів. Транскодування з російської мови або ототожнення українських реалій з російськими формують небажаний зв'язок між двома різними, а нині – ворожими одна одній культурами. У 2014–2021 роки, коли ще не було нових мовних стандартів, а більшість термінів у німецькомовному дискурсі була усталеною ще з радянських чи пострадянських часів, певна залежність від російського інформаційного поля ще могла залишатись. Утім, з 2022 року, після повномасштабного вторгнення, український дискурс у німецьких медіа має бути цілком самостійний та інституціоналізований.

Висновки. Публіцистичний дискурс – важливий інструмент для міжкультурного діалогу, в якому реалії виступають одними з основних маркерів суспільно-політичної ситуації в країні. Мова, як і дискурс, постійно розвиваються і видозмінюються – з'являються нові поняття або нові конотації у вже існуючих понять. Цей фактор, а також приналежність реалій до безеквівалентної лексики, ускладнюють процес перекладу текстів публіцистики: перекладач – водночас ще й аналітик, редактор, творець нового тексту, адаптованого під інше культурне середовище. Втім, навіть найдосвіченіший фахівець не застрахований від помилок. Задля їх уникнення і кращого порозуміння між різними культурами й народами перекладознавцям необхідно продовжувати вивчення піднятої в цій статті теми.

Перспективи дослідження полягають у подальшому аналізі способів відтворення українських суспільно-політичних реалій у німецькомовному публіцистичному дискурсі з урахуванням його динамічності та постійного оновлення. Подальшу роботу доцільно поглибити у кількох напрямах: прагматичному (вивчення комунікативних функцій реалій та потенційних ідеологічних зсувів при їх перекладі), когнітивно-фреймовому (аналіз змін ментальних моделей у німецькомовного реципієнта від перекладених реалій), медіалінгвістичному (вплив текстових і візуальних компонентів на сприйняття реалій), діахронічному (еволюція перекладацьких прийомів для відтворення реалій) та соціолінгвістичному (вплив редакційної політики й жанрових норм на передачу реалій).

Література:

1. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози). Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. 216 с.
2. Павлюк А. Лінгвокраїнознавчий аспект перекладу: до постановки питання. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Розділ ІІ. Лексична семантика, 2013. № 19. С. 104–109.
3. Любчук Н. В. Відтворення сучасних українських суспільно-політичних реалій в текстах німецьких ЗМІ. Мовні і концептуальні картини світу. 2014. Вип. 50 (1). С. 476–481.
4. Сєргєєва О. В. Переклад історичних реалій в романах Вальтера Скотта. Збірник наукових праць «Актуальні проблеми філології та перекладознавства». ХНУ, Вип. 20. м. Хмельницький, 2020. С. 41–46.
5. Drössiger H.-H. Zum Begriff und zu Problemen der Realien und ihrer Bezeichnungen. Universität Vilnius, Litauen. Vertimo Studijos, 2010. 52 S.
6. Ребрій О. В. Вступ до перекладознавства: конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов. ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 116 с.
7. Якимчук А. П. Лінгвокультурна комунікація як випробовування для перекладача. Харківський гуманітарний університет «Українська народна академія». 2007. URL: http://eprints.zu.edu.ua/2023/1/17.pdf (дата звернення: 03.11.2025).
8. Багрін Ю., Ємельянова О. Публіцистичний дискурс як особливий тип дискурсу. Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: матеріали X Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів, м. Суми, 27–28 квітня 2023. Суми: СДУ. 2023. С. 32–40.
9. Kaltseis M. TV-Talkshows als Propagandainstrument Russlands im Ukrainekonflikt (2014). – Berlin/Boston: De Gruyter, 2022. 475 S.
10. Schmitt C. Erzählkulturen im Medienwandel / Christoph Schmitt (Hrsg.) Münster; München; Berlin [u.a.]: Waxmann, 2008. 392 S.
11. KhosraviNik M. Social media critical discourse studies / edited by Majid KhosraviNik. London; New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2023. 111 S.
12. Lang P. Kommunikation und Lernen mit alten und neuen Medien: Beiträge zum Rahmenthema «Schlagwort Kommunikationsgesellschaft» der 26. Jahrestagung der Gesellschaft für Angewandte Linguistik, GAL e.V. / Bernd Rüschoff/Ulrich Schmitz (Hrsg.). – Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien; Lang, 1996. –143 S.
13. Gerzymisch-Arbogast H. Übersetzungswissenschaftliches Propädeutikum / Heidrun Gerzymisch-Arbogast. Tübingen; Basel: Francke, 1994. 192 S.
14. Романюк О. Особливості перекладу реалій. Актуальні проблеми навчання іноземних мов для спеціальних цілей: збірник наукових статей / укладач: І. Ю. Сковронська. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. С. 110–113.
15. Стоянова Т., Шевченко А. Особливості перекладу україномовного культурно-специфічного тексту англійською мовою. Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. 2020. № 31. С. 419–431.
16. Ukraine-Wahl: Präsidenten-Partei hofft auf großen Sieg. Süddeutsche Zeitung. Wahlen. 21. Juli 2019. URL: https://www.sueddeutsche.de/politik/wahlen-ukraine-wahl-praesidenten-partei-hofft-auf-grossen-sieg-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-190721-99-147776 (дата звернення: 04.11.2025).
17. Hassel F. Wolodymyr Selensky: Der volksnahe Millionär. Süddeutsche Zeitung. Politik Ukraine. 21. April 2019. URL: https://www.sueddeutsche.de/politik/ukraine-wahl-ergebnis-wolodymyr-selensky-1.4416812 (дата звернення: 04.11.2025).
18. Weitere ukrainische Soldaten haben Patriot-Ausbildung. MDR. DE. Ukraine-News. 02. Dezember 2023. URL: https://www.mdr.de/nachrichten/welt/osteuropa/politik/ukraine-krieg-russland-soldaten-patriot-ausbildung-100.html (дата звернення: 04.11.2025).

19. Schulte von Drach M. C. Gesicht einer gekaperten Protestbewegung. Süddeutsche Zeitung. Klitschko und die Proteste in der Ukraine. 24. Januar 2014. URL: https://www.sueddeutsche.de/politik/klitschko-und-die-proteste-in-der-ukraine-gesicht-einer-gekaperten-protestbewegung-1.1871212 (дата звернення: 04.11.2025).
20. Klitschko-Brüder kämpfen um Kiew. Süddeutsche Zeitung. Konflikte. 2. März 2022. URL: https://www.sueddeutsche.de/politik/konflikte-klitschko-brueder-kaempfen-um-kiew-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-220302-99-347040 (дата звернення: 04.11.2025).
21. Opposition in Kiew bereit zur Regierungsbildung. Süddeutsche Zeitung. Regierung. 3. Februar 2014. URL: https://www.sueddeutsche.de/politik/regierung-opposition-in-kiew-bereit-zur-regierungsbildung-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-140203-99-00925 (дата звернення: 04.11.2025).
22. Hintergrund: Der ukrainische Rechte Sektor. Süddeutsche Zeitung. Konflikte. 21. April 2014. URL: https://www.sueddeutsche.de/politik/konflikte-hintergrund-der-ukrainische-rechte-sektor-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-140421-99-01754 (дата звернення: 04.11.2025).
23. Porträt: Übergangspräsident Turtschinow. Süddeutsche Zeitung. Innenpolitik. 24. Februar 2014. URL: https://www.sueddeutsche.de/politik/innenpolitik-portraet-uebergangspraesident-turtschinow-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-140224-99-02500 (дата звернення: 04.11.2025).
24. Wie die Krim vor zehn Jahren russisch wurde. MDR.DE. Krimkrise – Eine Chronologie. 20. März 2024. URL: https://www.mdr.de/nachrichten/welt/osteuropa/politik/krimkrise-chronologie-ukraine-100.html (дата звернення: 04.11.2025).
25. Ticker vom Sonntag: Habeck plant neue Maßnahmen für weniger Gasverbrauch. MDR.DE. Russland-Ukraine-Krieg. 19. Juni 2022. URL: https://www.mdr.de/nachrichten/welt/osteuropa/politik/liveblog-ukraine-krieg-russland-habeck-gas-100.html (дата звернення: 04.11.2025).
26. EU-Beitrittgespräche: Michel dämpft Erwartungen in Kiew. Süddeutsche Zeitung. Europäische Union. 21. November 2023. URL: https://www.sueddeutsche.de/politik/europaeische-union-eu-beitrittgespraeche-michel-daempft-erwartungen-in-kiew-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-231121-99-26382 (дата звернення: 04.11.2025).
27. Putin: Russische Luftabwehr zum Zeitpunkt von Flugzeugabsturz aktiv. MDR.DE. Ukraine-News. 28. Dezember 2024. URL: https://www.mdr.de/nachrichten/welt/osteuropa/ukraine-krieg-putin-russische-luftabwehr-aktiv-absturz-aserbaidsches-passagierflugzeug-grosny-100.html (дата звернення: 04.11.2025).
28. Krieg gegen die Ukraine: So ist die Lage. Süddeutsche Zeitung. Russische Invasion. 24. Juni 2023. URL: https://www.sueddeutsche.de/politik/russische-invasion-krieg-gegen-die-ukraine-so-ist-die-lage-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-230624-99-168788 (дата звернення: 04.11.2025).
29. EU zahlt Ukraine erstmals Geld aus neuem Hilfsprogramm aus. Süddeutsche Zeitung. Russische Invasion. 20. März 2024. URL: https://www.sueddeutsche.de/politik/russische-invasion-eu-zahlt-ukraine-erstmals-geld-aus-neuem-hilfsprogramm-aus-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-240320-99-403591 (дата звернення: 21.04.2024).
30. Kolomiitseva A. Studieren im Krieg: Seminar zwischen Luftalarm und Stromausfall. MDR.DE. Ukraine. 19. April 2023. URL: https://www.mdr.de/nachrichten/welt/osteuropa/land-leute/ukraine-krieg-studium-charkiw-100.html (дата звернення: 04.11.2025).
31. Krieg gegen die Ukraine: So ist die Lage. Süddeutsche Zeitung. Russische Invasion. 19. April 2024. URL: https://www.sueddeutsche.de/politik/russische-invasion-krieg-gegen-die-ukraine-so-ist-die-lage-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-240419-99-730438 (дата звернення: 04.11.2025).
32. Dutzende Festnahmen bei Protest gegen Krieg in Moskau. MDR.DE. Ukraine-News. 03. Februar 2024. URL: https://www.mdr.de/nachrichten/welt/osteuropa/politik/ukraine-krieg-protest-moskau-drohnen-angriff-energie-100.html (дата звернення: 04.11.2025).
33. Tominski K. Studie: Bei Geflüchteten aus der Ukraine schwindet die Hoffnung auf Rückkehr. MDR.DE. Kriegsfolgen. 08. März 2024. URL: https://www.mdr.de/wissen/medizin-gesundheit/krieg-ukraine-gefluechtete-hoffnung-Rueckkehr-schwindet100.html (дата звернення: 04.11.2025).
34. Siepmann M. Ost gegen West – Uneinigkeit in der Ukraine? MDR.DE. Heute im Osten. 06. September 2016. URL: https://www.mdr.de/heute-im-osten/ukraine-ost-gegen-west100.html (дата звернення: 04.11.2025).
35. Trump und Putin starten Gespräche. MDR.DE. Ukraine-News. 15. August 2025. URL: https://www.mdr.de/nachrichten/welt/osteuropa/politik/ukraine-krieg-putin-trump-gelandet-alaska-anchorage-100.html (дата звернення: 04.11.2025).
36. Stroh K. Was über den Raketenangriff von Odessa bekannt ist. Süddeutsche Zeitung. Ukraine. 6. März 2024. URL: https://www.sueddeutsche.de/politik/ukraine-rakete-angriff-odessa-selenskij-mitsotakis-1.6428473 (дата звернення: 04.11.2025).
37. Newsblog: Russische Soldaten bei ukrainischen Raketenangriff getötet. MDR.DE. Russland-Ukraine-Krieg. 02. Januar 2023. URL: https://www.mdr.de/nachrichten/welt/osteuropa/politik/liveblog-ukraine-russland-krieg-makijiwka-raketenangriff-tote-soldaten100.html (дата звернення: 04.11.2025).
38. Das geschah am 22. Februar. MDR.DE. #Blickzurück: Kalenderblatt Der Geschichte. 22. Februar 2023. URL: https://www.mdr.de/geschichte/mitteldeutschland/jahrestage/kalenderblatt-internationalisierung-elbehinrichtung-geschwister-scholl-grubenunglueck-ddr100.html (дата звернення: 24.03.2024).
39. Krieg gegen die Ukraine: So ist die Lage. Süddeutsche Zeitung. Russische Invasion. 10. Februar 2023. URL: https://www.sueddeutsche.de/politik/russische-invasion-krieg-gegen-die-ukraine-so-ist-die-lage-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-230210-99-542994 (дата звернення: 04.11.2025).
40. „Café Kyiv" diskutiert die Zukunft der Ukraine in Europa. Berlin.de. Bezirksamt Steglitz-Zehlendorf. 02/2024-CHARKIW. URL: https://www.berlin.de/ba-steglitz-zehlendorf/politik-und-verwaltung/beauftragte/partnerstaedte/artikel.1420009.php (дата звернення: 04.11.2025).
41. Gathmann M. Vor zwei Jahren befahl Putin die Invasion – doch in der Ukraine herrscht schon lange Krieg. stern.de. 20. Februar 2024. URL: https://www.stern.de/politik/ausland/ukraine--zehn-jahre-krieg-im-land---ein-persoenlicher-rueckblick-34474820.html (дата звернення: 04.11.2025).
42. Krieg gegen die Ukraine: So ist die Lage. Süddeutsche Zeitung. Russische Invasion. 15. April 2024. URL: https://www.sueddeutsche.de/politik/russische-invasion-krieg-gegen-die-ukraine-so-ist-die-lage-dpa.urn-newsml-dpa-com-20090101-240415-99-677087 (дата звернення: 04.11.2025).
43. Ukrainischer Vorstoß in russische Grenzregion Kursk abgewehrt. MDR.DE. Ukraine-News. 06. August 2026. URL: https://www.mdr.de/nachrichten/welt/osteuropa/ukraine-krieg-kursk-panzer-offensive-sudscha-charkiw-raketen-angriffe-100.html (дата звернення: 04.11.2025).
44. Dulig M. Tierfutter für die Front? Dresdner fährt mit Hilfstransport in die Ukraine. MDR.DE. Leben im Krieg. 28. April 2024. URL: https://www.mdr.de/nachrichten/sachsen/ukraine-hilfe-reportage-krieg-russland-100.html (дата звернення: 04.11.2025).

Onishchenko N., Kovalenko V. Reproduction of Ukrainian Realia in Modern German-language Journalistic Discourse

Summary. The article focuses on the study of the peculiarities of rendering Ukrainian socio-political realia in contemporary German-language journalistic discourse. Realia are viewed as specific lexical units that carry ethnocultural information, shape the national worldview, and influence the formation of a country's image in the consciousness of a foreign-language recipient. Their translation is a complex and multifaceted task that requires not only profound linguistic competence but also an understanding of the cultural context, social processes, and pragmatic characteristics of the discourse within which these realia function. Journalistic discourse, as a dynamic phenomenon, is constantly renewed under the influence of socio-political events and technological progress. It plays a crucial role in shaping public opinion about reality and transmitting national meanings at a global level. Therefore, the translation of realia within this discourse is of key importance for intercultural understanding and for the adequate representation of Ukrainian reality in the European information space.

The paper outlines the main difficulties of translating non-equivalent vocabulary, analyzes typical translation strategies and techniques, and examines their impact on the accuracy, style, and pragmatics of the text. Special attention is paid to translation errors and inaccuracies, as well as to cases of distortion or simplification of Ukrainian concepts, which may lead to the formation of stereotypical perceptions of Ukraine in the German-language media environment. The pragmatic effect of various translation choices is described through the notion of ostension and its subtypes: pseudo-, proto-, and quasi-ostension. The material for analysis includes texts from the websites of prominent contemporary German-language newspapers, magazines, and radio outlets.

The results of the research emphasize the importance of developing unified approaches to translating Ukrainian realia and preserving cultural specificity in the process. The practical significance of the study lies in the possibility of applying its findings in translation, editorial, and teaching practice, as well as in further research on media discourse and intercultural communication.

Key words: German-language journalistic discourse, media, ostension, socio-political realia, translation.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 10.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 08.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 81-13
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.51

Славова В. А.,
здобувач,
Навчально-науковий інститут філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
https://orcid.org/0009-0004-7200-6695

Сайко М. А.,
доктор філософії,
Навчально-науковий інститут філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
https://orcid.org/0000-0001-8098-0595

КОЛИ МОВНИЙ GPS-НАВІГАТОР ВТРАЧАЄ СИГНАЛ: ЛАКУНИ У ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТОВІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Анотація. Актуальність пропонованої розвідки зумовлена браком комплексного дослідження номінативних і абсолютних лакун в українській дорожньо-транспортовій термінології проти німецької, що ускладнює комунікацію та повноцінне розуміння специфічних термінів українцями, які проживають у Німеччині. Мета дослідження полягає в спробі зібрати, впорядкувати та описати лакуни в дорожньо-транспортовій терміносистемі, а також запропонувати адаптований переклад.

Дослідження ґрунтується на системній парадигмі, у межах якої автори спираються на загальну й лексико-семантичну теорії зіставного термінознавства та спеціальні теорії перекладознавства. В основі пропонованого ситуаційного двомовного дослідження лежить дескриптивний підхід. Методами розбору даних є зіставлення, систематизація, аналітика та рефлексія.

Комплексний розбір дорожньо-транспортової термінології засвідчив наявність номінативних і абсолютних лакун у позначенні дорожньої розмітки та знаків, елементів інфраструктури, організації і безпеки дорожнього руху, а також діяльності спеціалізованих органів та установ. Під час дослідження встановлено, що виявлені *білі плями* зумовлені відмінностями в нормативно-правовому регулюванні й особливостями організації дорожнього руху в Україні та Німеччині. Здійснено опис значення встановлених лакун і запропоновано можливі варіянти відтворення українською мовою. Отримані результати можна використати для полегшення орієнтації українських водіїв у дорожньо-транспортовому просторі Німеччини, для дальших термінологічних досліджень, а також лексикографування.

Результати зіставного розбору паралельних текстів «*Die deutsche Straßenverkehrs-Ordnung*» та «*Правил дорожнього руху України*», а також споріднених текстів, дають підстави висновувати, що в українській дорожньо-транспортовій термінології переважають абсолютні лакуни, зумовлені браком окремих способів організації дорожнього руху, нормативно закріплених у німецькій практиці. Водночас виявлено номінативні лакуни, які відображають брак усталених мовних найменувань для позначення окремих елементів дорожньо-транспортової системи України.

Ключові слова: термінознавство, дорожньо-транспортова термінологія, номінативні лакуни, абсолютні лакуни, обсяг понять, переклад.

Порушувана проблематика. Глобалізаційні процеси та посилення міжнародної мобільности актуалізують питання уніфікації дорожньо-транспортової термінології в різних мовних системах. Особливої гостроти це питання набуло після початку повномасштабного вторгнення 2022 року, коли мільйони українців були змушені шукати притулку в європейських країнах, зокрема й у Німеччині. Масова міграція українців супроводжується необхідністю інтеграції в нове дорожньо-транспортове середовище, що вимагає адекватного розуміння специфічних концептів німецької системи правил дорожнього руху. Відповідно **актуальність** дослідження зумовлена кількома чинниками. По-перше, зростання кількости українських водіїв, які тимчасово або постійно проживають у Німеччині, вимагає створення якісних перекладних і навчальних матеріялів для адаптації до німецької дорожньо-транспортової системи. По-друге, виявлення термінологічних лакун має практичне значення для українців, які складають іспит для отримання водійського посвідчення або вже їздять німецькими дорогами, оскільки незнання специфічних концептів може призвести до непорозумінь і навіть до порушень ПДР. По-третє, процеси євроінтеграції України передбачають гармонізацію національних стандартів з європейськими нормами, що неможливо без ретельного термінологічного зіставлення. По-четверте, дослідження може посприяти глибиннішому розумінню концептуалізації дорожнього простору в різних культурах та мовних картинах світу.

Мета дослідження полягає у виявленні, систематизації та розборі термінологічних лакун у дорожньо-транспортовій термінології на **матеріялі** паралельних текстів *«Die deutsche Straßenverkehrs-Ordnung»* (2013) [1] та *«Правила дорожнього руху України»* (2025) [2]. Термінологічні лакуни вважаємо відповідно **об'єктом** цього дослідження, а **предметом** – лексико-семантичні особливості їхнього відтворення українською мовою.

Методи. Дослідження ґрунтується на системній парадигмі, у межах якої автори спираються на загальну й лексико-семантичну теорії зіставного термінознавства та спеціальні теорії перекладознавства. Системний підхід дає змогу розглядати дорожньо-транспортову термінологію як цілісну структуру, що функціонує в межах конкретної мовної та соціокультурної системи, а зіставне термінознавство забезпечує теоретичну базу для виявлення міжмовних розбіжностей на рівні номінації та концептуалізації. В основі пропонованого ситуаційного двомовного дослідження лежить дескриптивний підхід, який передбачає докладний опис і систематизацію фактичного мовного матеріялу без нормативних оцінок. Цей підхід уможливлює об'єктивно зафіксувати наявні термінологічні лакуни та проаналізувати їхню природу в контексті реальної мовної практики обох країн. Методами розбору даних є зіставлення (для порівняння двох терміносистем та виявлення лакун), систематика (для групування виявлених лакун за тематичними категоріями), аналітика (для вивчення обсягу досліджуваних понять) та інтерпретація (для відтворення лакун українською мовою та відповідно заповнення лакунарних зон).

Огляд релевантної літератури. У сучасному мовознавстві та перекладознавстві дослідження лакунарности викликає інтерес у багатьох науковців. У центрі досліджень перебувають як теоретичні, так і практичні праці. Однією зі знакових робіт є дослідження *«Мовні лакуни у міжмовній комунікації»* [3], у якому авторка описала загальне поняття, типологію та причини виникнення лакун.

Монографія *«Kulturelle Aspekte der Übersetzung: Anwendung des etnopsycholinguistischen Lakunen-Modells auf die Analyse und Übersetzung literarischer Texte»* [4] зробила вагомий внесок, представивши етнопсихолінгвістичну модель розбору лакун. Автор доводить, що мова та культура – це взаємозв'язані елементи, які відображають мовну картину світу кожного народу. Дослідження демонструє, що відтворення лакун передбачає взяття до уваги не лише мовних, а й когнітивних і культурних чинників.

Окрему роль відіграють практичні дослідження. Міжкультурні аспекти відтворення лакун висвітлено в працях С. Амеліної. У німецькомовному дослідженні *«Übersetzung von Lakunen zur Prävention interkultureller kommunikativer Störungen»* [5] авторка висвітлює відтворення лакун як інструмент запобігання порушенням міжкультурної комунікації, тоді як у наступній праці *«Особливості перекладу лакун з німецької на українську мову»* [6] науковиця демонструє способи відтворення лакун із німецької мови українською на конкретних прикладах.

Принагідно можна згадати статтю *«Німецькомовна безеквівалентна лексика: способи відтворення українською мовою»* [7], у якій дослідниця визначила головні особливості безеквівалентної лексики та описала її види. Окрему увагу Н. Ольховська звернула на основні способи відтворення безеквівалентної лексики українською мовою.

Лінгвокультурний аспект перекладу також простежуємо в дослідженні *«Лінгвокультурні аспекти перекладу безеквівалентної лексики»* [8]. Автор наголошує на необхідності зважати на культурні контексти та їхній вплив на цільову мову.

Виклад основного матеріялу дослідження. У науковій літературі можна знайти різноманітні терміни, якими позначають розбіжність у мовних визначеннях соціокультурних реалій різних народів: безеквівалентна лексика, етноейдема, білі плями на семантичній карті мови, лексичний нуль тощо. У закордонній літературі набули поширення спроби фіксації розбіжностей у мовах і культурах за допомогою терміна *gap* (укр. *пропуск*). Вітчизняні науковці часто послуговуються терміном *лакуна* (від лат. *lacuna – поглиблення, западина, провал, порожнина;* від франц. *lacune – порожнеча, пролом*), що його вперше запровадили до наукового вжитку канадські лінгвісти Ж. П. Вине і Ж. Дарбельне [3, с. 71].

Лакуни виникають під впливом різних чинників. По-перше, мовні причини пов'язані з ненаявністю відповідної номінації в цільовій мові, наприклад, поняття може існувати, але терміна для його позначення немає, або ж обсяг понять не збігається. По-друге, культурні чинники зумовленні відмінностями у світогляді та моделях поведінки носіїв різних мов. По-третє, соціяльні причини пов'язані з різною структурою законодавства, особливостями діяльности спеціялізованих організацій та установ. Українська та німецька терміносистеми ПДР є гарним прикладом того, як ці чинники спричиняють виникнення лакун.

Проаналізувавши паралельні тексти *«Die deutsche Straßenverkehrs-Ordnung»* [1] та *«Правила дорожнього руху України»* [2], вирізнимо основні групи, у яких можна найяскравіше простежити наявність лакунарних зон: дорожня розмітка, дорожні знаки, інфраструктура, організація дорожнього руху, а також спеціялізовані органи та державні установи.

Розглянемо лакуни у сфері позначення дорожньої розмітки. Треба зазначити, що в українській дорожньо-транспортовій системі переважає нумераційний або описовий спосіб позначення розмітки, тоді як у німецькому нормативному тексті значно частіше використовують власне терміни, які мають чітко закріплене семантичне наповнення. Одним із яскравих прикладів є термін *Wartelinie* (укр. *лінія очікування*), що позначає лінію, де водій, який зобов'язаний надати перевагу, має зачекати [1, с. 72]. В українській системі ПДР подібної розмітки немає. Аналогічну ситуацію спостерігаємо і з терміном *Sichtlinie* (укр. *лінія оглядовости*), який у німецькому дискурсі означає уявну лінію оглядовости, з якої водій має контролювати певну ділянку дороги або перешкоду для безпечного виконання маневру [1, с. 61]. Розмітку *Haifischzähne* (укр. *надання переваги* або ж дослівно *акулячі зуби*) використовують для позначення обов'язку зупинитися, що зумовлений дією правила правобічної переваги поза межами федеральних, земельних і окружних доріг, а також инших магістральних шляхів, і водночас для фіксації пріоритету велосипедного руху [1, с. 72]. На проїзній частині *Haifischzähne* зображують у вигляді послідовно розташованих трикутників, що візуально нагадують акулячі зуби. Ця розмітка є показовим прикладом номінативної лакуни, оскільки в українській дорожній термінології вона не має власної назви й відома переважно під номерним позначенням 1.13. Окрім того, у німецькій дорожньо-транспортовій термінології функціонують окремі терміни для позначення одразу всіх смуг руху й доріжок – *Sonderfahrstreifen* (укр. *смуга спеціяльного призначення*) та *Sonderweg* (укр. *шлях спеціяльного призначення*) [1, с. 49].

До термінів, які не мають усталених дефініцій зараховуємо *Vorankündigungspfeil*, *Sperrfläche*, а також *Doppellinie*. В українській системі ПДР ці види розмітки позначають за допомогою нумерації та додають описове пояснення. *Vorankündigungspfeil* (укр. *попереджувальна стрілка*) зображують на дорозі у вигляді

стрілки, що вказує на наближення до ділянок, де дорога звужується на одну смугу руху в подорожньому напрямку або ж вказує на закінчення смуги розгону [1, с. 63]. Аналогом можемо вважати *Розмітку 1.19.* Термін *Doppellinie* (укр. *подвійна лінія*) використовують для позначення розмітки, що розділяє транспортові потоки протилежних напрямків на дорогах із чотирма й більше смугами руху [1, с. 62]. В українській системі правил дорожнього руху йому відповідає *Розмітка 1.3*. Розмовна номінація серед українських водіїв – *подвійна суцільна лінія*. Розмітка *Sperrfläche* (укр. *заборонена для руху зона*) попереджає водія про зони, де рух заборонено [1, с. 63]. Окремої номінації в українських ПДР немає, але в нормативній базі маємо *Розмітку 1.16.1*, обсяг поняття якої відповідає обсягові поняття німецького терміна.

Опріче того, на дорогах Німеччини можна побачити нетипові для українського водія дорожні знаки. Показовим прикладом може стати *Amphibienwanderung* (укр. *міграція амфібій*). Він позначає ділянки дороги, де земноводні тварини мають нерестові ділянки та перетинають проїзну частину [1, с. 25]. Дорожній знак *Verbot des Überholens von einspurigen Fahrzeugen für mehrspurige Kraftfahrzeuge und Krafträder mit Beiwagen* (укр. *заборона обгону одноколійних транспортових засобів багатоколійними транспортовими засобами та мотоциклами з причепом*) також заслуговує на увагу. Він встановлює заборону для водіїв багатоколійних транспортових засобів та мотоциклів з причепом здійснювати обгін одноколійних засобів [1, с. 56]. У системі дорожніх знаків України прямого аналога цього знака немає. Наступним прикладом розбіжностей є термін *verkehrsberuhigter Geschäftsbereich* (укр. *ділова зона з обмеженим рухом*), який вказує на центральні міські райони з великим потоком пішоходців, де максимальна швидкість зазвичай обмежена. Водії не можуть перевищувати 30 км/год [1, с. 30]. Подібного знака в Україні немає. *Знак unzureichendes Lichtraumprofil* (укр. *обмеження габариту*) сигналізує водієві про недостатність вільного простору для безпечного пересування транспортових засобів [1, с. 25]. На контрасти термінологічних систем вказують і таблиці *Überleitungstafel*, *Verschwenkungstafel* та *Fahrstreifentafel*. Водії дуже часто можуть натрапити на них на автобанах. Так, наприклад, *Verschwenkungstafel* (укр. *таблиця перенаправлення руху*) попереджає водіїв про зміщення смуги руху. Водночас *Überleitungstafel* (укр. *таблиця зміни руху*) показує, які зміни смуг руху відбуватимуться на дорозі та на скільки метрів від них, а *Fahrstreifentafel* (укр. *таблиця смуг руху*) відображає кількість дорожніх смуг [1, с. 80]. Окремої уваги потребують знаки реорганізації руху. *Bedarfsumleitung* (укр. *резервний об'їзд*) використовують для позначення альтернативного маршруту між автомагістральними розв'язками [1, с. 79]. В українській практиці подібні схеми можуть застосовувати, однак окремого терміна, скільки нам відомо, немає. Варто зазначити і про знак *Nothalte- und Pannenbucht* (укр. *зона аварійної зупинки*). У Німеччині його застосовують для позначення спеціальної зони вздовж дороги, куди водій може повністю з'їхати з дороги та зупинитися в разі зламання, аварії або іншої непередбаченої ситуації [1, с. 70]. В Україні маємо іншу концепцію. Водії можуть побачити на дорозі *Знак 5.28 «Смуга руху для аварійної зупинки»*, який інформує про наявність смуги, підготовленої для аварійної зупинки транспортових засобів. Особливий інтерес в авторів статті викликав термін *Hinweisschild* (укр. і*нформаційна вивіска*). Термін позначає інформаційний знак, проте через відмінні підходи до класифікування дорожніх знаків у Німеччині та Україні не рекомендовано відтворювати німецьку лексему *Hinweisschild* як *інформаційно-вказівний знак*, зокрема через незбіжність обсягу понять [9]. Ще одним цікавим спостереженням став знак *Spielstraße* (укр. *ігральна зона*), який репрезентує ділянку дороги, заборонену для всіх транспортових засобів, але відкриту для пішоходців і дітей, що граються [10]. Варто наголосити, що в українській системі ПДР подібного концепту немає. Лексему *Spielstraße* не варто плутати зі *Знаком 1.33 «Діти»,* оскільки він виконує винятково попереджувальну функцію.

Окремої уваги заслуговує термінологія дорожньої інфраструктури, оскільки вона також містить значну кількість термінологічних прогалин. У цьому випадку прикладом може бути термін *Autohof* (укр. *придорожній автосервісний комплекс*). Він вказує на комплекс для обслуговування водіїв, розташований поблизу автобанів, який охоплює не лише автозаправну станцію, а й великі паркувальні зони, санітарні приміщення, заклади харчування та інші сервісні об'єкти [1, с. 77]. Поняття *Autohof* не варто плутати з *Tankstelle*, де надають мінімальні послуги, такі як заправляння, миття, туалет, невеликий магазин. В Україні є АЗК, які поступово модернізують та де пропонують дедалі більше додаткових сервісів, але наразі немає терміна, який мав би тотожний обсяг. Наступний приклад стосується до безпечної їзди в темний час доби. *Autobahnlicht* (укр. *автомагістральне світло*) – це режим фар, який активується на швидкості понад 120 км/год та освітлює багатосмугову дорогу [9]. Видимість із фарами може збільшитися із 65 до 110 метрів. На високих швидкостях режим є перевагою для швидкого реагування в небезпечних ситуаціях. Наступний термін також пов'язаний із комфортом водіїв, зокрема під час паркування. *Taschenparkuhr* (укр. *кишеньковий паркомат*) – електронний пристрій для фіксації часу паркування, розміром зі смартфон [1, с. 8]. Водій, що паркується, вводить час прибуття і кладе пристрій *Parkscheibe* (укр. *паркувальний диск*) на панель так, щоб його було видно. Оплата за паркування списується з картки з точністю до секунди. Українських водіїв, які потрапляють у Німеччину, такі інновації часто дивують.

Проте, поряд із впровадженням сучасних рішень, орієнтованих на водіїв, доцільно звернути увагу й на новітні технології у сфері контролю та забезпечення порядку на проїзній частині. Під час скоєння правопорушення на камері спрацьовують давачі, які фіксують транспортовий засіб водія [11]. Схожою системою контролю є *Abschnittskontrolle* (укр. *система камер контролю швидкості*), яка перевіряє, чи дотримується водій дозволеної максимальної швидкости на певному відрізку дороги або перевищує її. На відміну від одиничних камер, ця система здійснює вимірювання протягом точно визначеного та окресленого шляху [12]. Також до новітніх систем керування дорожнього руху належить *Verkehrsbeeinflussungsanlage* (укр. *система регулювання дорожнього руху*). Вона аналізує дорожній рух та може змінювати знаки, швидкість, дозволи та попередження [1, с. 27]. Аналогічних технологій організації дорожнього руху наразі немає в Україні.

Важливо згадати і про *Dauerlichtzeichen* (укр. *світлофор із постійним сигналом*) – це світлофор, призначений для керування смугами руху: він може закривати або відкривати смугу, а також змінювати її. На проїзній частині, яку регулює

такий світлофор, зупинка заборонена [1, с. 21–23]. Термін *Warnschwelle* (укр. *попереджувальний поріг*) вказує на елемент на дорозі, який попереджає водія про наближення до небезпеки, створюючи вібрацію або шум під час проїжджання [1, с. 82]. Під час перекладу не можна плутати *Warnschwelle* зі штучною дорожньою нерівністю (так званими *лежачими поліцiянтами*), оскільки для цього терміна є окремий відповідник у німецькій мові – *Bremsschwelle.* Також у Німеччині є *Leitschwelle* (укр. *поріг для спрямування руху*) – мобільні або стаціонарні невисокі бар'єри, що їх використовують насамперед для організації руху, відмежування смуг та убезпечення робочих або небезпечних зон, наприклад, на будівельних майданчиках, парковках або для тимчасових велодоріжок, щоб створити чітку структуру та підвищити рівень безпеки [1, с. 27].

Не варто ігнорувати й наявність значної кількості термінологічних лакун в організації та безпеці дорожнього руху. Розглянемо термін *Reißverschlussverfahren* (укр. *метода блискавки*), який регулює безпечне вливання транспортових засобів у потік руху на дорогах, коли смуга руху закінчується або її перекриває перешкода [1, с. 5]. У такому разі водії бачать на проїзній частині таблицю *Einengungstafel* (укр. *звуження дороги*) та готуються почергово пропускати один одного, що забезпечує безперервність руху та зменшує ризик виникнення аварійних ситуацій [1, с. 80]. Іншим характерним терміном є *Schrittgeschwindigkeit* (укр. *ніша швидкість*), що позначає обмеження швидкости для транспортових засобів у певних ситуаціях до 5–6 км/год [9].

Цікавим спостереженням став також термін *Elefantenrennen* (укр. *перегони вантажівок* або ж дослівно *перегони слонів*). Його використовують для позначення тривалого маневру обгону між двома або більше вантажівками, такі небезпечні *перегони* часто призводять до сповільнення загального потоку та створюють напруженість у русі [13]. Варто зазначити, що подібний рух заборонений у Німеччині, понад то, його карають штрафом розміром 80 еврів. Ще однією небезпечною методою водіння можемо вважати *Blindflug* (укр. *керування транспортовим засобом без візуального контролю дорожніх обставин* або ж дослівно *сліпий політ*). Термін означає відволікання за кермом та неспроможність слідкувати за рухом під час кермування, наприклад: усього 3 секунди неуважности під час перевірки *WhatsApp* на швидкості 50 км/год вказують, що водій проїхав приблизно 42 метри, не звертаючи уваги на дорогу. Цю відстань він проїхав фактично *наосліп*, оскільки в екстреному випадку не зміг би зреагувати на інші транспортові засоби, пішоходців чи перешкоди на дорозі [14]. Саме тому кожен учасник дорожнього руху має дотримуватися встановлених норм, адже всі мають право розрахувати па принцип спільної довіри – *Vertrauensgrundsatz* (укр. *принцип довіри*) [15]. Водночас водій має залишатися уважним за кермом та своєчасно реагувати на потенційно небезпечні ситуації. Проте, на жаль, не кожен додержує цих правил. Певною небезпекою на дорозі є так званий *Geisterfahrer* (укр. *порушник зустрічного руху*), тобто водій, який випадково виїхав на зустрічну смугу [6, с. 20]. Агресивних водіїв на дорозі називають у Німеччині *Drängler* (укр. *порушник безпечної дистанції*). Зазвичай вони не дотримуються потрібної дистанції, сигналять, а також мигають фарами. Таку поведінку заведено вважати порушенням правил дорожнього руху, оскільки виникає високий ризик ДТП [16].

Окремо варто зазначити і про стани водіння, які унеможливлюють безпечне кермування. За допомогою лексеми *Fahruntüchtigkeit* (укр. *неспроможність кермувати транспортовим засобом*) описують стан, коли особа не здатна безпечно кермувати транспортовим засобом через вживання алкоголю, наркотичних речовин або лікарських препаратів, а також унаслідок сильної втоми чи гострих проблем зі здоров'ям [17]. Хоча деякі водії прагнуть виправдати свою поведінку нетверезим станом, вони вживають алкоголь також після скоєння правопорушення. Для позначення такого явища є спеціяльна номінація – *Nachtrunk* (укр. *вживання алкоголю після скоєння правопорушення або злочину*), але для кожного порушення правил дорожнього руху в Німеччині передбачені різні санкції [18]. Типовим прикладом може стати *Verwarnungsgeld* (укр. *штраф за попередження про порушення правил*), тобто плата за попередження поліції, що її зазвичай накладають за незначні порушення, наприклад, за неправильне паркування [19]. Серйозніші порушення фіксують через систему *Punkte in Flensburg* (укр. *Пункти у Фленсбурзі* або ж описово *система накопичувальних штрафних балів*). Федеральне відомство автотранспорту (KBA) у Фленсбурзі веде реєстр придатности до кермування транспортовим засобом. Один штрафний бал автоматично анулюється через 2,5 роки [20]. За наявности менш від п'яти балів водій може зменшити їхню кількість, пройшовши спеціяльний семінар із придатности до керування – *Fahreignungsseminar* [21]. Ще одним способом збереженням прав після правопорушення може стати запровадження *Fahrtenbuchauflage* (укр. *обов'язок ведення журналу поїздок*). Такий журнал зазвичай призначають на строк від шести до вісімнадцяти місяців. Він є інструментом контролю за використанням транспортового засобу [22]. Щоб підвищити безпеку на дорогах та контроль поведінки водіїв-початківців, їм видають *Lernführerschein* (укр. *посвідчення водія-початківця*), яке дає право кермувати транспортовим засобом лише в супроводі пасажира з повними водійськими правами. В Україні натомість водій-початківець, що має тимчасове посвідчення (два роки після складання іспиту з водіння), може кермувати транспортовим засобом без жодного супроводу. Треба зазначити, що *Fahranfänger* (укр. *водієм-початківцем*) заведено вважати особу з моменту отримання посвідчення водія і до успішного проходження випробувального терміну (від 2 до 4 років). Страхові компанії зазвичай класифікують усіх водіїв віком до 25 років як водіїв-початківців, оскільки ризик аварій вищий у віці від 18 до 24 років [23]. Як бачимо, обсяг поняття *водій-початківець* у Німеччині та Україні не збігаються.

Оскільки, за твердженням С. Амеліної, реалії є найпоширенішим типом лакун [6, с. 17], вважаємо за доцільне побіжно згадати про них у сфері спеціялізованих органів. У Німеччині безпеку дорожнього руху та стан транспортової інфраструктури забезпечує низка спеціялізованих органів та законодавчих інструментів. Унаочнимо прикладами: орган, відповідальний за будівельне утримання дороги в Німеччині має назву *Fernstraßen-Bundesamt* (укр. *Федеральне управління магістральних доріг*). Йдеться про федеральне відомство Німеччини, яке стежить за тим, щоб автобани та інші головні федеральні дороги будували та ремонтували належним чином [1, с. 28].

Оплату за користування автобанами та/або федеральними дорогами регулює *Bundesfernstraßenmautgesetz* (укр. *Федераль-*

ний закон про збори за користування магістральними дорогами) [1, с. 32]. У Німеччині також ретельно зважають на забруднення повітря, тому використовують *Luftreinhalteplan* (укр. *план із покращення чистоти повітря*), який визначає гранично допустимі рівні шкідливих речовин [1, с. 30]. Дотриманню цього плану сприяють *Umweltzonen* (укр. *екологічні зони*), куди можна заїжджати лише зі спеціяльними *Umweltplakette* (укр. *еконаліпки*, *екостикери* або ж *плакетки*). Усі ці правила закріпленні в *Bundes-Immissionsschutzgesetz* [1, с. 54; 24]. Окрім того, є потреба перевіряти вихлипну систему – *Abgasuntersuchung* (укр. *перевірка вихлипної системи*), яку здійснюють акредитовані центри, щоб переконатися, що показники викидів відповідають нормам [25]. Цікавим прикладом може стати й термін *BOS-Funk* (укр. *система радіозв'язку спецслужб*). Система призначена для органів та організацій із функціями безпеки. Йдеться зокрема про загальнонаціональну цифрову радіомережу для поліції, пожежної служби, служб порятунку та Технічної допомоги (*THW*) у Німеччині (*Bundesamt für Strahlenschutz*) [26]. Окрім роботи адміністративних установ, місцеві жителі також прагнуть полегшити та підвищити безпеку свого життя та життя дітей. У Німеччині працюють волонтери, які добровільно допомагають дітям переходити великі, складні, жваві або потенційно небезпечні дороги. Їх називають *Schulweghelfer* (укр. *дорожній помічник на шкільному шляху*). Здебільшого це дорослі, які пройшли додаткові курси з правил дорожнього руху. Завдяки їхній діяльності безпека дітей на шляху до школи значно зростає [27].

Висновки. Отже, під час дослідження авторам вдалося здійснити комплексний розбір і виявити наявність лакунарних зон в українській дорожньо-транспортовій термінології проти німецької. Ми встановили, що відмінності між німецькою та українською терміносистемами зумовлені не лише мовними чинниками, а й особливостями організації транспортової інфраструктури, моделями поведінки учасників дорожнього руху, а також специфікою нормативного забезпечення порядку й безпеки на дорогах в обох країнах.

Опріче того, результати розвідки засвідчили, що в досліджуваній терміносистемі функціонують номінативні та абсолютні лакуни. Номінативні лакуни вказують на брак усталеної номінації відповідного денотата в українській мові, тоді як абсолютні лакуни пов'язані з наявністю відповідного концепту і його мовної реалізації в німецькій мові, але одночасно повною їхньою ненаявністю в українській мові.

Здійснений розбір дає підстави висновувати, що лакуни найактивніше проявляються в позначенні організації та безпеки дорожнього руху, елементів транспортової інфраструктури, дорожньої розмітки і знаків, а також діяльності спеціялізованих установ і органів. Повноцінне розуміння таких термінів потребує докладного розбору їхнього змісту, обсягу, а також функціонування в національному контексті. Щоб адаптувати німецькі поняття в українській мові в роботі переважно застосовано калькування, описовий та приблизний контекстуальний переклад, який забезпечує точне відтворення змісту та сприяє адекватному розумінню.

Література:

1. Die deutsche Straßenverkehrs-Ordnung. *Bundesministerium der Justiz für Verbraucherschutz.* 2013. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stvo_2013/StVO.pdf (Zugriffsdatum: 23.12.2025).
2. Юров Є. Ф., Проценко Я. А., Присяжнюк І. І. Правила дорожнього руху України : навч. посіб. 6-те вид. Київ : Видавництво Івана Присяжнюка, 2025. 112 с.
3. Тарасенко Т. Мовні лакуни у міжмовній комунікації. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету.* 2016. Вип. 10. С. 68–75.
4. Panasiuk I. Kulturelle Aspekte der Übersetzung: Anwendung des etnopsycholinguistischen Lakunen-Modells auf die Analyse und Übersetzung literarischer Texte. Münster : LIT Verlag, 2005. 352 S.
5. Amelina S. Übersetzung von Lakunen zur Prävention interkultureller kommunikativer Störungen. *Interkulturalität in Sprache, Literatur und Bildung.* 2022. Nr. 5. S. 107–132.
6. Амеліна С. Особливості перекладу лакун з німецької на українську мову. *Міжнародний філологічний часопис*. 2023.Вип.14,№4.С.16–23.DOI:https://doi.org/10.31548/philolog14(4).2023.02.
7. Ольховська Н. С. Німецькомовна безеквівалентна лексика: способи відтворення українською мовою. *Міжнародний філологічний часопис.* 2019. Вип. 23, № 2. С. 57–62. DOI: https://doi.org/10.31548/philolog2019.02.057.
8. Тупиця О. Ю. Лінгвокультурні аспекти перекладу безеквівалентної лексики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2024. № 69. Т. № 2. С. 38–41. DOI: https://doi.org/10.32782/2409-1154.2024.69.2.10.
9. Німецько-український термінологічний словник Nuterm / уклад. та ред.: М. А. Сайко. URL: https://nuterm.org/.
10. Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache (DWDS). URL: https://www.dwds.de/.
11. Abschnittskontrolle statt Blitzer? *Verkehrsrecht-fuer-alle.de.* URL: https://www.verkehrsrecht-fuer-alle.de/blog/abschnittskontrolle-statt-blitzer.html (Zugriffsdatum: 06.12.2025).
12. Weigel U., Gieße A. (2025, Januar 24). Section Control eingestellt: Alle Infos zum Tempo-Messverfahren. *ADAC: Allgemeiner Deutscher Automobil-Club.* URL: https://www.adac.de/verkehr/recht/bussgeld-punkte/section-control/ (Zugriffsdatum: 10.11.2025).
13. Meller A. Elefantenrennen auf deutschen Autobahnen – Langsamer Lkw-Überholvorgang erklärt. *MT onroad.* URL: https://mtonroad.com/de/news/elefantenrennen-auf-deutschen-autobahnen-langsamer-lkw-uberholvorgang-erklart (Zugriffsdatum: 06.12.2025).
14. Reckter, B. «Blindflug» bei Handynutzung am Steuer. *VDI nachrichten. – Das Nachrichtenportal für Ingenieure.* URL: https://www.vdi-nachrichten.com/technik/automobil/blindflug-bei-handynutzung-am-steuer/ (Zugriffsdatum: 08.11.2025).
15. Heskamp D. Vertrauensgrundsatz. *Rechtsanwalt Dr. Dieter Heskamp.* URL: https://www.kanzlei-heskamp.de/gesetze/stvo/vertrauensgrundsatz/ (Zugriffsdatum: 05.12.2025).
16. Hammerich P. Drängler im Straßenverkehr: Welche Sanktionen drohen? *Bußgeldkatalog.* URL: https://www.bussgeldkatalog.org/draengler/ (Zugriffsdatum: 27.11.2025).
17. Fahruntüchtigkeit: Begriff, Bedeutung und Einordnung. *MTR Legal Rechtsanwälte.* URL: https://www.mtrlegal.com/wiki/fahruntuechtigkeit/ (Zugriffsdatum: 28.11.2025).
18. Hammerich P. Nachtrunk – Lässt sich Alkoholgenuss nach der Tat nachweisen? *Bußgeldkatalog*. URL: https://www.bussgeldkatalog.org/nachtrunk (Zugriffsdatum: 27.11.2025).
19. Hammerich P. Verwarnungsgeld: Niedrige Geldbuße bei Ordnungswidrigkeiten. *Bußgeldkatalog.* URL: https://www.bussgeldkatalog.org/verwarnungsgeld/ (Zugriffsdatum: 27.11.2025).
20. Voigt M. Punkte in Flensburg: Wie funktioniert das Punktesystem? *rightmart.de – Die Nr. 1 für Verbraucherrecht.* URL: https://rightmart.de/ratgeber/punkte-in-flensburg (Zugriffsdatum: 09.11.2025).
21. Fahreignungsseminar. *Kraftfahrt-Bundesamt.* URL: https://www.kba.de/SharedDocs/Glossareintraege/DE/F/Fahreignungsseminar.html (Zugriffsdatum: 05.12.2025).

22. Voigt M. Fahrtenbuchauflage: Das sollten Sie wissen. *rightmart.de – Die Nr. 1 für Verbraucherrecht.* URL: https://rightmart.de/ratgeber/fahrtenbuchauflage (Zugriffsdatum: 09.11.2025).
23. Zollner P. Fahranfänger: Was gilt bei Probezeit, Tempolimits und Alkoholverbot. *ADAC: Allgemeiner Deutscher Automobil-Club.* URL: https://www.adac.de/verkehr/rund-um-den-fuehrerschein/erwerb/fahranfaenger/ (Zugriffsdatum: 14.11.2025).
24. Umweltplakette: Wann braucht ihr sie und wann nicht? – bussgeldkatalog.org. URL: https://www.youtube.com/watch?v=wNVdbbMWdIM (Zugriffsdatum: 22.12.2025).
25. Kroher T. HU und AU: Alles Wissenswerte zum «TÜV». *ADAC: Allgemeiner Deutscher Automobil-Club.* URL: https://www.adac.de/rund-ums-fahrzeug/reparatur-pflege-wartung/hu-und-au/hu-und-au/ (Zugriffsdatum: 27.11.2025).
26. BOS-Funk. *Bundesamt für Strahlenschutz.* URL: https://www.bfs.de/DE/themen/emf/hff/quellen/bos/bos_node.html (Zugriffsdatum: 27.11.2025).
27. Schulweghelfer*innen. *Stadt Erlangen.* URL: https://erlangen.de/aktuelles/schulweghelfer (Zugriffsdatum: 09.11.2025).

Slavova V., Saiko M. When the Linguistic GPS Loses its Signal: Lacunae in Road Transport Terminology

Summary. The relevance of the proposed investigation is determined by the absence of a comprehensive analysis of nominative and absolute lacunae (gaps) in Ukrainian road transport terminology in comparison with German, which hinders communication and full understanding of specific terms by Ukrainians living in Germany. The research aims to collect, systematize, and describe lacunae in the road transport terminology system, as well as to propose an adapted translation.

The research is grounded in a systemic paradigm wherein the authors draw on both general and lexico-semantic theories of contrastive terminology and special theories of translation studies. The proposed situational bilingual study employs a descriptive framework. The methods of data analysis comprise comparison, systematization, analytics, and reflection.

The comprehensive investigation of road transport terminology has revealed the presence of nominative and absolute lacunae in the designation of road surface markings and traffic signs, infrastructure elements, traffic organization, and road safety, including the activities of specialized authorities and institutions. The study has established that the identified gaps stem from differences in normative and legal regulation, as well as from the specifics of road transport organization in Ukraine and Germany. The meanings of the identified lacunae have been described in detail along with possible variants for their reproduction in Ukrainian. The obtained results can be applied to enhance Ukrainian drivers' orientation in the German road traffic environment and contribute to further terminological research and lexicographical practice.

The contrastive analysis of the parallel texts *Die deutsche Straßenverkehrs-Ordnung* and *the Rules of the Road of Ukraine*, along with related texts, indicates that absolute lacunae dominate in the Ukrainian road transport terminology, owing to the absence of certain traffic organization methods codified in German practice. Simultaneously, nominative lacunae have been identified, reflecting the lack of established linguistic designations for certain elements of the Ukrainian road transport system.

Key words: terminology, road transport terminology, nominative lacunae, absolute lacunae, scope of the concept, translation.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 14.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 11.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 378.147:811.111-253
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.52

Статівка А. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
https://orcid.org/0000-0002-1274-1426

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРЯ НАТО МАРКА РЮТТЕ

Анотація. Стаття розкриває лінгвостилістичні особливості політичних промов Генерального Секретаря НАТО Марка Рютте та основні способи їхнього відтворення в англо-українському перекладі. Визначено, що політичні промови є важливим інструментом у забезпеченні міжнародних відносин між країнами і політичними організаціями та їхньої стратегічної співпраці. Також з'ясовано, що політична промова – це засіб впливу на настрої суспільства та формування їхнього усвідомлення щодо політичних процесів, які є актуальними у світі. Основними цілями політичних промов є інформативна – забезпечення суспільства належною інформацією щодо останніх подій; маніпулятивна – привернення уваги суспільства до акцентованої інформації, та оціночна – формування відповідного ставлення суспільства до тієї чи іншої події. Досліджено, що для досягнення цих цілей політики вдаються до певних стилістичних прийомів. Зокрема, використання простих речень без складних граматичних конструкцій, вживання лексичних повторів, фраз-кліше або фразеологізмів, а також великої кількості модальних дієслів, які стилістично наповнюють та емоційно забарвлюють оригінал. Проведений аналіз засвідчив, що для збереження усієї повноти оригіналу може використовуватися низка таких перекладацьких рішень, як прямий або дослівний переклад, а також адаптація, в рамках якої застосовано контекстуальну заміну, генералізацію значення, вилучення, додавання. Оскільки політичному дискурсу притаманні чіткість та простота викладу, тому і у перекладі політичних промов домінуючими рисами є простота, чіткість, виразність та логічність донесення інформації. Дослівний переклад переважає за умови, якщо в ньому відтворено змістову та стилістичну цілісність оригіналу, адаптація є доречною, щоб переклад природньо звучав засобами української мови. У спробах забезпечити адекватний переклад перекладачі підходять до вирішення проблеми комплексно, застосовуючи увесь наявний арсенал засобів у мові перекладу. Переклад політичних промов має нести таке ж прагматичне значення, що й оригінал.

Ключові слова: політична промова, важіль впливу, дослівний переклад, адаптація, стилістичні риси.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. В сучасних умовах глобалізації, основними проявами якої є культурна, економічна та політична єдність, а також під час жахливої війни в Україні політичні промови, зокрема авторитетних світових лідерів, таких як Генеральний Секретар НАТО, слугують вагомим інструментом впливу та комунікації між міжнародними політичними організаціями, іноземними державами та їхніми громадянами. Першочергове значення має не стільки зміст цих промов безпосередньо, а й засоби їхнього відтворення іншими мовами, зокрема й українською. Правильний переклад не лише дозволяє краще зрозуміти та оцінити всю сутність політичних звернень міжнародних політиків українській аудиторії, а й позитивно впливати на геополітику в цілому та стратегічні взаємовідносини між країнами-партнерами. Промови політиків, як важливий важіль дипломатії, є потужним засобом формування громадської думки та настроїв суспільства. Усе вище викладене й визначає **актуальність** нашої наукової розвідки.

Мету дослідження вбачаємо у визначенні особливостей українського перекладу англомовних політичних промов Генерального Секретаря НАТО Марка Рютте. Досягнення поставленої мети є можливим завдяки аналізу перекладацьких рішень, які використовуються для збереження усієї повноти оригіналу: змістового наповнення, стилістичного оформлення та емоційного забарвлення. У якості матеріалу дослідження використано нещодавню промову Генерального Секретаря НАТО Марка Рютте під час його зустрічі з президентом Румунії. Переклад українською мовою виконано самостійно – переклад Статівки А. О.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну поняття «політична промова» набуло особливого значення, оскільки стало потужним засобом впливу на настрої у суспільстві. Основними інтенціями політиків у своїх промовах є інформативна – інформування суспільства про актуальність подій; маніпулятивна – привернення уваги до подій, які є у фокусі уваги в промові; та оціночна – формування відповідного ставлення до подій, які наголошуються в промові. Тож, «політична промова» дедалі частіше потрапляє у поле зору дослідників, які вивчають різні аспекти функціонування цього терміну.

Зокрема, Клименко І. [1] у своїх працях розглядає семантичні особливості функціонування фразеологізмів в політичних промовах. Такі дослідники, як Кльось С. [2], Лобода [3] В., Лосєва І. [4], Усенко М. [5] та Фесенко І. [6] досліджували політичні промови в перекладацькій площині, акцентуючи свою увагу на різноманітних аспектах їхнього відтворення засобами іншої мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки НАТО є військово-політичним союзом, то основні меседжі

представників цього союзу стосуються усунення загрози, колективної безпеки та обороноздатності усіх членів. На одній з останніх зустрічей ГенСека НАТО з президентом Румунії шановний Марк Рютте починає свою промову [7] зі слів:

No strong defence without a strong defence industry.

В оригіналі ми бачимо повтор прикметника *strong* та іменника *defence*. Саме ці лексичні одиниці визначають сутність промови ГенСека, яка полягає у тому, що високорозвинена військова промисловість є ключовим фактором у колективній обороноздатності. В українському перекладі запропоновано такий варіант:

Без розвиненої військової промисловості неможлива сильна оборона.

Як бачимо переклад є прямим, але для посилення стилістичного ефекту лексему *strong* в обох випадках перекладено по-різному задля збільшення емоційного впливу на україномовного реципієнта.

У наступному фрагменті знову бачимо повтор, двічі наголошується кількість у 5%. – *NATO leaders decided to invest 5% of GDP in defence by 2035. 5% and we all know that's serious money, that's serious spending, but it is what we need to stay safe.* – Лідери НАТО домовились інвестувати 5% ВВП в оборону до 2035 року. Саме 5% і ми знаємо, що – це серйозні гроші, серйозні витрати, але це необхідно задля безпеки.

Наведений переклад є свідченням того, що повноцінного відтворення оригіналу можна досягти й шляхом дослівного перекладу. Крім того, цілком очевидно, що спікер акцентує свою увагу на ключових 5 відсотках ВВП, називаючи це «серйозними витратами» й акцентуючи це декілька разів. І ми розуміємо, що він має на увазі, оскільки донедавна обов'язковий внесок країн НАТО в спільну оборону становив лише 2%. У перекладі не лише збережено цей повтор – 5%, а ще й акцентовано увагу за допомогою частки «саме».

Наступний приклад ілюструє на що ж саме підуть вищезгадані 5%.

As part of this, leaders agreed to buy more defence capabilities, including jets, tanks, ships, but also drones, ammunition. – Лідери домовилися купляти більше для обороноздатності: винищувачі, танки, кораблі, дрони, боєприпаси. Цей приклад також є підтвердженням того, що для політичних промов є дуже характерним використання простих речень, або поєднання декількох простих речень одночасно. Така простота у мовленні дає чіткість розуміння сказаного, що дуже важливо для такого роду промов. У дослівному перекладі також простежується прямота меседжу і для ще більшої чіткості редуковано частину *As part of this*, щоб уникнути непотрібного нагромадження інформації.

Наступні приклади також підтверджують переважання простих речень у політичному дискурсі.

European Allies and Canada are now on a trajectory to equalise their defence investment with the United States. – Європейські союзники та Канада зараз на шляху зрівняння своїх оборонних інвестицій зі Сполученими Штатами.

We are making progress; we would even say we are making good progress. – Ми прогресуємо, ми навіть можемо сказати, що досить сильно прогресуємо.

We need the capabilities, we need the equipment, real fire power, and of course, the most advanced tech. – Нам потрібні можливості, нам потрібне обладнання, справжня вогнева міць і, звичайно ж, найсучасніші технології. І знову у фокусі уваги потреби альянсу – двічі повтор *we need.*

Because the threats we face are real and lasting. Russia's unprovoked war against Ukraine is the most obvious example of the threat. – Тому що загрози є реальними та довготривалими. Необґрунтована війна Росії проти України є найбільш очевидним прикладом загрози.

Russia is not alone in its efforts to undermine the global rules. As you know it is working with China, with North Korea, with Iran and others. They are increasing their defence industrial collaboration to unprecedented levels. They are preparing for long term confrontation. – Росія не сама у своїх зусиллях підірвати глобальні правила. Вона співпрацює з Китаєм, Північною Кореєю, Іраном та іншими. Вони розширюють свою співпрацю в оборонній промисловості до безпрецедентного рівня. Вони готуються до довгострокової конфронтації.

We cannot be naive. We must be prepared. – Ми не можемо бути наївними. Ми маємо бути готові.

Наступний приклад є чудовою ілюстрацією того, що для адекватного перекладу окрім лінгвістичних знань необхідно володіти ще додатковими фоновими знаннями.

At The Hague, we committed to rapidly expand defence production across the Alliance so that our armed forces have the capabilities they need to keep our deterrence and defence strong today and in the future. – На саміті у Гаазі ми зобов'язалися швидко розширити оборонне виробництво по всьому Альянсу, щоб наші збройні сили мали можливості, необхідні для підтримки нашої сильної системи стримування та оборони не лише сьогодні, а й у майбутньому.

Як бачимо в оригіналі у фрагменті *At The Hague* немає лексеми *summit*, однак прийменник *at* поряд з назвою міста теж видається дивним, оскільки було б доречним використати прийменник *in*. Тож, очевидно, що *at* стосується не лише міста Гаага. Логічно припустити, що Гаага стала місцем зустрічі країн НАТО, де вони ухвалили важливі рішення на черговому саміті. Тому у перекладі виникла потреба у додаванні лексеми «саміт». І, дійсно, перекладач вдався до правильного рішення, оскільки далі у промові ми зустрічаємо *At the* ***Summit****, we also reaffirmed NATO's enduring support for Ukraine so that it can defend itself against Russia today, be in a strong position for any peace negotiations and be able to deter any Russian aggression in the future.* Більш того, у інших своїх виступах Марк Рютте також згадує саміт у Гаазі, який відбувся у липні 2024 року.

Нашу увагу у промові ГенСека також привернув вислів *Powerful enemies must be out-fought and out-produced*, який наведено цитуючи президента Рузвельта. Знаючи, кому належить цей вислів та особливо в які часи він з'явився, в роки Другої Світової війни, коли весь світ боровся з гітлерівським нацизмом, перекладач має усвідомлювати, що переклад повинен зберегти ту велич епохи та емоційну складову промовця. Якщо вдатися до прямого перекладу – *Могутнього ворога потрібно перемагати та перевершувати,* то втрачається необхідний стилістичний ефект, вираз стає емоційно «сухим», відповідно, інтенції промовця не відтворюються. Тому можна сказати, що такий переклад є не найкращим рішенням, оскільки не передає колорит оригіналу. Натомість можна запропонувати такий переклад: *Сильного ворога потрібно перемагати на полі бою та перевершити у виробництві зброї*. У такому випадку перекладач вдається до контекстуальної заміни, *out-fought* перекладається перемагати на полі бою, *out-produced* – перевершити у виробництві зброї. На нашу думку, саме ці еквіваленти най-

краще вплинуть на україномовну аудиторію, оскільки найкраще передають прагматичний ефект оригіналу.

Аналізуючи одну з промов далі, можна помітити, що дуже часто у мовленні фігурує займенник *we*, ефект якого також посилюється прислівником *together*.

***We** call it peace through strength. And NATO will do its part, and **we** need industry to do yours. I am confident that **together**, we have what it takes to outgun, out produce and outsmart those that seek to harm or diminish **us**. To do this well, **we** should focus on three key drivers, quantity, creativity and cooperation. First on quantity, **we** already have state of **the art systems**, the best of the best. These give **us** an edge, and **we** will keep it sharp. Which **we** need more and **we** need fast, and that means increasing production and shortening delivery times. **We** are already turning the tide on ammunition. Until recently, Russia was producing more ammunition than all NATO Allies put together.* – Ми називаємо це миром через силу. І НАТО зробить свою частину роботи, але нам потрібна промисловість, щоб зробити вашу. Я впевнений, що разом ми маємо все необхідне, щоб перевершити у озброєнні, виробництві та перехитрити тих, хто прагне завдати нам шкоди чи принизити нас. Щоб зробити це краще, нам слід зосередитися на трьох ключових пунктах: кількості, креативності та співпраці. По-перше, що стосується кількості, у нас вже є найсучасніша **артилерія**, найкраща з можливої. Це дає нам перевагу, і ми будемо далі розвиватися. Нам потрібно більше, і нам потрібно швидко, а це означає збільшення виробництва та скорочення термінів доставки. Ми вже змінюємо ситуацію з боєприпасами. Донедавна Росія виробляла більше боєприпасів, ніж усі союзники по НАТО разом.

Такі часті повтори вище згаданих лексем можна пояснити відповідно до тих принципів та засад, на яких ґрунтується НАТО в цілому – колективна безпека, колективні дії по усуненню загроз, колективна оборона. Такий меседж має на меті донести усім членам та партнерам альянсу, що справжня міць та сила у ЄДНОСТІ. Підтвердження цьому знаходимо у переважанні у промовах такої лексики, як *unity, we, together, us, put together, unite, united, collaborate,* і т. д.

Також у цьому прикладі помічаємо, що *the art systems* перекладено як «артилерія», що свідчить про використання перекладацької трансформації генералізації, тобто лексему з вужчим значенням замінено на лексему з ширшим значенням.

You know the decisions we took in the Hague, the political will is there, the money is there, the demand is there, and our security depends on it. – Ви знаєте рішення, які ми ухвалили в Гаазі, політична воля є, гроші є, попит є, і від цього залежить наша безпека.

Підсумовуючи, можемо зазначити, що з огляду на вже проаналізовані приклади, повтори у політичних промовах є важливим інструментом для наголошення кожної цінності. В українському перекладі ці повтори зберігаються для відтворення емоційного забарвлення та риторичного стилю. Отже, лексичні повтори є одним із стилістичних засобів, притаманних політичним промовам в цілому.

Досить складним завданням для перекладачів може бути відтворення фраз-кліше у політичних промовах. Генеральний Секретар Марк Рютте доволі часто ними оперує у своїх меседжах. Наприклад: *Cooperation is NATO's bread and butter.* – Співпраця є невід'ємною складовою НАТО. Фраза-кліше *bread and butter* надає впевненості та рішучості словам промовця, однак її дослівний переклад є недоречним для української мови. Тому в таких випадках краще вдатися до адаптації до більш релевантного українського еквівалента.

Аналіз промов Марка Рютте у комунікативно-прагматичному вимірі засвідчує схильність політиків до вживання у мовленні великої кількості модальних дієслів, зокрема, *need, can, will, should, must*. Основними їхніми інтенціями є:

Заклик до дії, бути рішучими *(1.We cannot be naive. We must be prepared. 2.We should focus on three key drivers, quantity, creativity and cooperation. 3.We need the capabilities, we need the equipment, real fire power, and of course, the most advanced tech. 4.We need to build on this progress in other areas, from high end air defence and low-cost drone interceptors).*

Наголошення *(We need what you have to offer).*

Припущення, ймовірність *(1.But of course, cash alone can't provide security. 2.So we can help develop the next generation of innovators. 3.We can produce more and increase innovation).*

Варто також наголосити, що політики часто вживають фрази *I know, to be sure, I am confident.* Наприклад:

*There are creative minds in this room **I know**, from large and established corporations to small startups.*

***I am confident** that together, we have what it takes to outgun, out produce and outsmart those that seek to harm or diminish us.*

Такі вирази слугують додатковим стилістичним засобом впливу на свою аудиторію та її переконання у важливості та значущості даного меседжу.

Висновки і перспектива подальших пошуків. Отже, провівши ретельний аналіз лінгвопрагматичних особливостей політичних промов Марка Рютте та їхнє відтворення засобами української мови, вдалося встановити, що задля реалізації інтенцій спікера та передачі експресивного забарвлення разом з прагматичними цілями оригіналу застосовано низку перекладацьких рішень. Зокрема, це дослівний/буквальний переклад, адаптація, контекстуальна заміна, генералізація. Проведене дослідження показало, що відтворення стилістичного наповнення оригіналу політичних промов можна досягти й шляхом буквального перекладу. Однак, в деяких випадках проблема потребує комплексного вирішення і вимагає від перекладача залучення більшого арсеналу засобів. Перспективами подальших досліджень може бути вивчення лінгвостилістичних особливостей політичних промов інших політиків та шляхи їхнього відтворення засобами української мови.

Література:

1. Клименко І. М. Лексичні трансформації при передачі англійської політичної термінології українською мовою. *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету.* 2012. Вип. 8. С. 84–90.
2. Кльось С. Семантичні особливості функціонування фразеологізмів у політичному дискурсі (на основі промов діячів англійською мовою). *Молодь і ринок*. 2012. № 1. С. 106–110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2012_1_24
3. Лобода В. А. Перекладацькі трансформації: дефінітивний характер та проблема класифікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія.* 2019. № 43. Том 4. С. 72–74.
4. Лосєва І. В. Мовностилістичні особливості політичної полеміки кандидатів у президенти США (на матеріалі інтернет-дискурсу): дис. … д-ра філол. наук : 10.02.04. – германські мови, Львів. 2016. 261 с.

5. Усенко М. Особливості перекладу політичного дискурсу. Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання: матеріали IV Всеукраїнської студентської науково-технічної конференції, 19–20 квітня 2011 року. Т. : ТНТУ, 2011. Том 2. С. 314.
6. Фесенко І. Л. Особливості перекладу політичних промов та текстів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічні науки*. 2015. Випуск 55. С. 264–266.
7. Speech by NATO Secretary General Mark Rutte at the NATO-Industry Forum in Bucharest, Romania. URL: https://www.nato.int/en/news-and-events/events/transcripts/2025/11/06/speech-by-nato-secretary-general-mark-rutte-at-the-nato-industry-forum-in-bucharest-romania

Stativka A. The linguistic and stylistic features of the English-Ukrainian translation of political speeches by NATO Secretary General Mark Rutte

Summary. The article reveals the linguistic and stylistic features of political speeches by NATO Secretary General Mark Rutte, as well as the main methods of their rendering in the English-Ukrainian translation. It is determined that political speeches are considered to be a significant instrument to provide international relations among countries and political organizations, as well as to promote their strategic cooperation. It is also concluded that political speech is a means to influence the public spirits and to realize the political processes, which are actual in the world. The main aims of political speeches are informative – to provide the society with the proper information about the latest events; manipulative – to draw the public's attention to the information being emphasized in the speech; and assessment – to determine the attitude of the public towards the events. To achieve these aims, the politicians use a number of stylistic means, in particular, simple sentences without difficult grammar structures; lexical repetitions, clichés, idioms, as well as a big number of modal verbs, which make the original more expressive. The research confirms that in order to save all the depth of the original message a number of translation decisions may be applied, in particular word-to-word translation together with adaptation. Adaptation may include contextual replacement, generalization, reduction, supplement. As the political discourse is characterized by clear and smooth delivery of speech, the translation of the political speeches also possesses such features as simplicity, clarity and consistency. Word-to-word translation dominates in case of complete rendering the contents and stylistic features of the original message. Adaptation is necessary to provide the translation which would sound naturally in Ukrainian. As a whole, to ensure an adequate translation translators are aiming at solving the problem by a huge number of means available in the target language. The translation of political speeches should have the same pragmatic effect as the original.

Key words: political speech, instrument of influence, word-to-word translation, adaptation, stylistic features.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 11.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 08.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

УДК 378.147:811.111-253
DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.53

Фарафонова А. С.,
аспірантка,
асистентка кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
https://orcid.org/0009-0005-6861-1291

ВІДТВОРЕННЯ ФУНКЦІЙ СТАЛИХ ВИРАЗІВ/ЦИТАТ ІЗ ПІСЕННИМ СКЛАДНИКОМ В АВДІОВІЗУАЛЬНИХ ТВОРАХ

Анотація. У статті досліджуються особливості відтворення цитат/сталих виразів із пісенним складником в українському перекладі різножанрових авдіовізуальних творів. Актуальність роботи зумовлена зростанням кількості культурних посилань у сучасній масовій авдіовізуальній продукції та у кінодискурсі, зокрема таких, що апелюють до популярної музики без залучення її мелодійної складової. Метою дослідження є виявлення перекладацьких стратегій відтворення музичних цитат як мовних культурних посилань в англо-українському авдіовізуальному перекладі, а також оцінка ефективності стратегій доместикації та форенізації з погляду збереження комунікативної функції, прагматики й стилістичного ефекту. Методологічну основу становить порівняльно-зіставний аналіз оригінальних та перекладених реплік із серіалів і мультсеріалів, із залученням перекладознавчого аналізу та класифікацій підходів Я. Педерсена і А. Ранзато. Матеріалом дослідження виступили фрагменти діалогів із мультсеріалів та серіалів, які містять культурні посилання, а саме цитати та сталі вирази із пісенним складником. Особливу увагу зосереджено на випадках, коли у вербальному компоненті наявний текст пісні або її трансформована цитата, але відсутня авдіальна чи візуальна підказка, що ускладнює її впізнавання та інтерпретацію в перекладі. Показано, що за таких умов зростає ризик втрати інтертекстуального ефекту, гумористичного або іронічного потенціалу цитати, а також її прагматичної функції в тексті перекладу. У підсумку зазначається, що вибір перекладацької стратегії значною мірою залежить від жанрової специфіки авдіовізуального твору, функції цитати в тексті, наявності або відсутності візуального утруднення та очікувань цільової авдиторії. У комедійних жанрах переважає доместикація, включно з радикальною заміною культурних референтів, тоді як у драматичних творах частіше застосовується форенізація. Зроблено висновок про необхідність ситуативного підходу. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням корпусу матеріалу та вивченням рецепції перекладацьких рішень цільовою авдиторією.

Ключові слова: переклад, авдіовізуальний переклад, кіноперекладу, культурні посилання, переклад і культура, цитата.

Постановка проблеми. Значна кількість сучасних авдіовізуальних творів вбудовує мовні та позамовні посилання [1] на інші твори або елементи сучасної поп-культури в свої діалоги та мізансцену. Проте серед елементів популярної культури музика майже ніколи не адаптується під інші у мовному аспекті, бо розуміння текстового змісту та авторського повідомлення пісні не є необхідною умовою для її сприйняття, оскільки воно забезпечується мелодійним та ритмічним складником [2]. Проте нові складнощі з'являються, коли мелодія відсутня на авдіальному рівні, а на вербальному – присутній текст пісні. Тоді перед перекладачем чи локалізатором постає нове завдання, яке полягає у ефективному відтворенні культових цитат з англомовних пісень в іншому мовному і культурному контексті, з яким вони практично не корелюють.

Аналіз останніх досліджень. Передача культурно-специфічних елементів завжди ставала великою проблемою під час перекладу, а тим паче авдіовізульного перекладу, де обов'язковою є синхронізація тексту із зображенням та внутрішнім контекстом, тобто синхронізація дії та кінетична синхронізація [3]. Вітчизняні науковці та дослідники, такі як О. Підгрушна, Т. Лукьянова, Г. Кузенко, А. Мельник, В. Конкульовський, Т. Каліщак та інші, продовжують розкривати особливості перекладацьких жанрів різних видів АВП та методи подолання перекладацьких труднощів. У дослідженнях АВП такі науковці, як B. Nedergaard-Larsen, J. Pedersen, Carla Botella Tejera, Frederic Chaume Varela, Juan José Martínez Sierra, D. Wang, N. Ramiere зосереджуються на культурних посиланнях та міжкультурних зв'язках в контексті кіноперекладу.

Проте недостатньо вивченими залишаються питання практичного застосування різних перекладацьких стратегій у локалізації масової авдіовізуальної культури, зокрема кіно та серіалів. Також потребують уточнення лінгвістичні чинники, які впливають на вибір способу перекладу цитати в конкретному контексті.

Мета дослідження: виявити особливості відтворення цитат та сталих фраз в англо-українському перекладі різножанрових авдіовізуальних творів, фокусуючись на перекладацьких стратегіях доместикації / форенізації, їхній ефективності для збереження комунікативної функції, прагматики та стилістичного забарвлення тексту.

Методологічну основу статті становить порівняльно-зіставний аналіз текстів, що дозволяє виявити труднощі перекладу цитат із пісенним складником та оцінити шляхи їх подолання. З метою вивчення специфіки перекладу зазначених культурних посилань було використано методи перекладознавчого аналізу, які передбачають виявлення перекладацьких трансформацій та функціонального навантаження оригінальних цитат й сталих виразів.

Виклад основного матеріалу. Розмаїття трактування цитат та широкий спектр їхніх функцій в тексті як культурних посилань підсилюють інтерес перекладознавчих студій до визначення способів їх відтворення. Вони постають не лише як маркери колективної пам'яті, але й як ефективний механізм конструювання інтертекстуального простору. А оскільки

цитати можна віднести до мовних культурних посилань [4], то методи перекладу визначаємо такі. Вони були складені на основі класифікації підходів Яна Педерсена [1] та Айрін Ранзато [5]. Через специфічність категорії посилань не всі підходи будуть представлені у цьому дослідженні.

Форенізація (табл. 1). Методом калькування скористалися під час перекладу цитати з культового серіалу *«Doctor Who»*: «*Who you gonna call? – Ghostbusters! – I ain't afraid of no ghost»* [6] з відомого саундтреку «Ghostbusters» перекладена як «*Кого ти викличеш? – Мисливців за привидами! – Я не боюся привидів»*. Значення цього сталого виразу в перекладі може бути адекватно інтерпретоване лише завдяки інтонації та відтворенню мелодики мовлення в голосах акторів оригіналу, що проступають крізь закадровий переклад. Коли ж мелодії немає та є трансформована стала фраза, то виникає складність із впізнаванням першоджерела, як це було у «BoJack Horseman» із *«So she kissed a girl, huh? And she liked it? This I gotta see/Вона поцілувала дівчину – і їй сподобалося? Треба буде побачити»* [7], де згадується пісня Кеті Перрі «I Kissed a Girl», та *«What's that, you say? There's a panic? At the disco? – Що ти кажеш? Паніка? На дискотеці?»* [7], де в оригіналі Марв, директор агенції талантів, робить посилання на панк-рок гурт Panic! at the Disco. Проте у цьому випадку видно, як втрачається ефект від такого посилання. Особливо такі втрати відчуваються, коли немає візуальної підказки на посилання: *«As Justin would say, "Cry me a river" – Як сказав би Джастін: "Наплач мені річку"»* [7], де героїня навіть не згадує прізвище американського співака Джастіна Тімберлейка.

Відтворення або ж нульовий переклад зазвичай спостерігається у власних назвах пісень, особливо, коли є прив'язка до контексту та картинки, але в саме в цитатах не спостерігався. Так, до прикладу, пісню-привітання у «YOLO: Crystal Fantasy» переклали із застосуванням згаданої трансформації: «*Evenin', cobba, evenin', cobba. Will the real Slim Shady please stand up? – Здорові були! Справжній хай Слім Шейді встане знов»* [8].

Водночас попередні поп-культурні алюзії здебільшого піддаються ідентифікації через лексичну простоту цитати та її широку міжнародну впізнаваність; натомість алюзії на локальних/регіональних медійних постатей нерідко виявляються незрозумілими для реципієнта, що можна прослідкувати у серіалі *«Yellowstone»*: *«You're Bob Schwartz's girl. – I'm nobody's girl. – You're somebody's girl. – Okay, let's stop speaking in Billy Joel songs for starters, okay? The Sporting Club. – Jackson Browne. – What? – «Somebody's Girl» is Jackson Browne./ То ти дівчина Боба Шварца. – Я сама по собі дівчина. – Ти точно чиясь дівчина. – Для початку годі говорити піснями Біллі Джоела, добре? Спортивний клуб. – Джексон Браун. – Що? – «Чиясь дівчина». Це Джексон Браун»* [9]. Уникнути цього посилання неможливо, а одомашнення призведе до спотворення атмосфери серіалу, де описується ковбойський захід Америки, так званий дикий-дикий захід.

Доместикація є продуктивною стратегією у випадках, коли в оригіналі наявна мовна гра або семантичні нашарування, що не піддаються відтворенню в перекладі іншими шляхами. Наприклад, дівчинка-прибулець Джессі із мультсеріалу *«Solar Opposites»* наспівує пародію на пісню гурту TLC «No Scrubs». Як видно, немає сенсу перекладати пісню, бо такий метод не принесе бажаного ефекту, тому перекладачі AdrianZP використали заміну із піснею О. Винника, якого персонажка вже згадувала впродовж мультсеріалу : «*Oh, I think scrubs are great/...flyness of a scrub is up for debate, Depending on the scrub in question, That other song has it wrong… – Оу, чи спиться чи не спиться/ Зорі прозорі вгорі, вам спиться чи не спиться? Вила на місяць новий молода вовчиця…»* [10]. Такою ж стратегією доместикації користується й перекладач шоу *«Inside Job»* там, де згадується улюблена пісня Бретта: «*Crash into me, baby – А за вікном майже весна; He's clearly getting subliminal messages from the mole people through Dave Matthews songs. I mean, think about it. Why else would anybody listen to «Crash Into Me» five times a day? – Він точно отримує секретні повідомлення від кротолюдей через пісні Вакарчука. Просто задумайтесь: чого б раптом хтось слухав «Майже весна» по 5 разів на день?»* [11]

Однак, як вже зазначалося, часто в авдіовізуальному продукті переклад підпорядковується візуальному ряду. Так в *«Inside Job»* персонаж-пародія на відомого актора та автора пісень Лін-Мануеля Міранду стає членом Масонської організації та цитує пісні зі свого найвідомішого мюзиклу «Hamilton»: «*If you need us, we'll be in the room where it happens. – Where what happens?/ Не шукайте нас. Ми вам не червона рута. – Яка ще рута?»* [11] Персонаж у цьому епізоді одягнений у костюм з мюзиклу, тому прив'язка до картинки особливо важлива. Перекладачі вирішили більше звернути увагу на вербальний компонент, тому створили посилання на відому пісню Юлії Думанської. Звісно, так втрачається гра між візуальним та вербальним рівнями, але в умовах озвучення це одне з небагатьох можливих рішень.

Висновки та перспектива подальших досліджень. Отже, звісно, вибір стратегії перекладу визначається прагматичною функцією цитати в конкретному тексті та жанровою належністю авдіовізуального твору, адже жанр формує специфічний набір глядацьких очікувань. Проаналізувавши подібні численні випадки, робимо висновок, що у більш комедійних жанрах домінантною стратегією є доместикація, навіть радикальна – із заміною культурної одиниці на регіональну, а у «серйозніших» жанрах, як драма чи фантастика (навіть із елементами смішного), використовується форенізація (із нейтралізацією чи буквальним перекладом). Також вибрані стратегії залежить від часу, який студія чи

Таблиця 1

Стратегії, спрямовані на вихідний текст/Форенізація	Відтворення
	Транскодування
	Прямий переклад/калькування
Стратегії, спрямовані на цільову авдиторію/Доместикація	Офіційний еквівалент
	Уточнення
	Генералізація
	Заміна
	Вилучення

перекладач готовий витратити на переклад, адже адаптація вимагає більших інтелектуальних зусиль та світогляду. Тому суворих критеріїв до перекладу таких посилань немає, тобто вибір стратегії та підходу робиться за ситуацією, але від перекладача вимагається глибоке знання контекстуальної та культурної складової, аби спробувати ефективно передати функцію такої цитати із пісенним складником. Через це важко не погодитися із словами Умберто Еко [12], який застерігає від дотримання суворих критеріїв при перекладі інтертекстуальних одиниць, а у нашому випадку позамовних та мовних культурних посилань, і наголошує на окремому підході до кожного окремого випадку. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розширення корпусу аналізованих текстів різних жанрів і культур для порівняльного вивчення перекладацьких стратегій, а також у поглибленому дослідженні сприйняття застосованих перекладацьких стратегії цільовою авдиторією.

Література:

1. Pedersen, J. (2011). Subtitling norms for television: An exploration focusing on extralinguistic cultural references. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins.
2. Аккурт В. Особливості та проблеми перекладу англомовної пісні українськими відеоблогерами. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Лінгвістичні науки. 2020. № 31. С. 7-22. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpupu_2020_31_3.
3. Orero P., Franco E., Matamala A. Voice-Over Translation: An Overview. Second Edition. Lang AG International Academic Publishers, Peter, 2013. 248 p.
4. Фарафонова А. Спроба класифікації мовних та позамовних культурних посилань у перекладі мультсеріалів для дорослої авдиторії. *STUDIA LINGUISTICA*. 2025. вип. 26. С. 133–146. URL: https://doi.org/10.17721/StudLing2025.26.133-146.
5. Ranzato, I. (2013). *The translation of cultural references in the Italian dubbing of television series* (Doctoral dissertation, Imperial College London). https://doi.org/https://doi.org/10.25560/14622
6. Доктор Хто. *UASerials – серіали та фільми українською мовою онлайн*. URL: https://uaserials.com/115-doktor-hto-sezon-1.html (дата звернення: 26.10.2025).
7. Мультсеріал Кінь БоДжек (2014) 1 сезон дивитися онлайн українською мовою у високій якості HD. UAKino - дивитися фільми та серіали онлайн в HD якості. https://uakino.me/cartoon/cartoonseries/9064-kn-bodzhek.html
8. Мультсеріал ВЙО! Кристальна фантазія / ЙОЛО. Кришталева фантазія (2020) 1 сезон дивитися онлайн українською мовою у високій якості HD. *UAKino - дивитися фільми та серіали онлайн в HD якості*. URL: https://uakino.best/cartoon/cartoonseries/24877-vio-krystalna-fantaziia-iolo-kryshtaleva-fantaziia-1-sezon.html.
9. Серіал Єллоустоун (2019) 2 сезон дивитися онлайн українською мовою у високій якості HD. *UAKino - дивитися фільми та серіали онлайн в HD якості*. URL: https://uakino.best/seriesss/drama_series/18395-yelloustoun-2-sezon.html.
10. Мультсеріал Сонячні протилежності / Нетутешні (2020) 1 сезон дивитися онлайн українською мовою у високій якості HD». UAKino - дивитися фільми та серіали онлайн в HD якості. URL: https://uakino.me/cartoon/cartoonseries/11000-sonyachn-protilezhnost-netuteshn-1-sezon.html.
11. Корпорація змов 1 сезон онлайн українською та в оригіналі безкоштовно | uaserial.top. *uaserial.top*. URL: https://uaserial.top/inside-job/season-1#watch (дата звернення: 26.10.2025).
12. Eco U. Mouse or rat?: Translation as negotiation. London : Weidenfeld & Nicolson, 2003. 200 p.

Farafonova A. Conveying the functions of fixed expressions/quotations with a song lyrical component in audiovisual products

Summary. The article explores the translation of quotes and fixed expressions that incorporate song lyrics in Ukrainian versions of audiovisual works across various genres. The work is relevant given the growing number of cultural references in contemporary mass audiovisual productions and film discourse, particularly those that appeal to popular music without incorporating its melodic component. The study aims to identify translation strategies for the translation of quotes that incorporate song lyrics as interlinguistic cultural references in English into Ukrainian audiovisual translation, and to evaluate the effectiveness of domestication and foreignization strategies in the recreation of the communicative function, pragmatics, and stylistic effect. and the active use of extralinguistic and intralinguistic cultural references in film discourse, in particular those that appeal to popular music without incorporating its melodic component. The methodological framework of the study is based on comparative and contrastive analysis of original and translated expressions from TV series and animated series, combined with translation-oriented analysis and the application of classification approaches proposed by J. Pedersen and I. Ranzato. The research material consists of dialogue fragments from animated series and TV series with cultural references, specifically quotations and fixed expressions that incorporate song lyrics. Particular attention is paid to cases where the verbal component incorporates song lyrics or a modified lyric quote, which complicates recognition and interpretation in translation. It is shown that under such conditions, there is an increased risk of losing the intertextual effect, the humorous or ironic potential of the quotation, as well as its pragmatic function in the translation text. In conclusion, it is noted that the choice of translation strategy largely depends on the genre of the audiovisual work, the role of the quotation in the text, the presence or absence of visual components, and the expectations of the target audience. Domestication prevails in comedy genres, including the complete replacement of cultural references, while foreignization is more commonly used in dramatic works. The study concludes that a situational approach is required. Prospects for further research include expanding the corpus of material and studying the reception of translation decisions by the target audience.

Key words: translation, audiovisual translation, film translation, cultural references, translation and culture, quotation.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 13.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 10.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025

РЕЦЕНЗІЇ

DOI https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.76.54

Куцак Г. М.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
https://orcid.org/0000-0001-7901-2669

РЕЦЕНЗІЯ НА ПІДРУЧНИК: СВІТЛАНА РОМАНЮК, ЛАРИСА КОЛІБАБА, ОЛЕКСАНДРА АНТОНІВ. УКРАЇНСЬКА МОВА В ДИПЛОМАТІЇ ТА ПОЛІТИЦІ. ВАРШАВА 2025. 189 С.

Серію навчальної літератури нового типу поповнено ще одним виданням. Світлана Романюк, Лариса Колібаба й Олександра Антонів створили підручник «Українська мова в дипломатії та політиці» для студентів, які вивчають українську мову як іноземну. Це не перша така праця авторок. Раніше вийшли друком навчальний посібник *Українська мова для іноземців. Модульний курс. Київ, 2012* (О. Антонів, Л. Паучок), підручники *Українська мова в бізнесі. Варшава, 2023* (С. Романюк, Л. Колібаба) та *Українська мова бізнесу. Будапешт, 2024* (С. Романюк, Л. Колібаба, О. Ковач)[1] та ін. У надскладний для України час − період російського вторгнення, коли до неї прикуто увагу міжнародних спільнот і коли дедалі частіше у світі обговорюють пов'язані з нею суспільно-політичні події, очевидною стала затребуваність україномовних фахівців у європейському просторі, критично важливою − у дипломатичній сфері. Забезпечення якісного викладання української мови як іноземної ґрунтується на потужній сучасній науково-методичній базі, до якої впевнено можна віднести рецензовану працю.

Підручник має добре продуману структуру. Її становлять 12 тематичних блоків, увідповіднених з окресленими в передньому слові призначенням (*«для практичних занять з української мови професійного спілкування у сфері дипломатії та політики»*) і метою праці (*«щоб користувач мав змогу вдосконалити мовну компетенцію на основних мовних рівнях»*).

Корпусом підручника є тексти як основа певного комунікативного зразка. Для опанування курсу запропоновано інавгураційні й агітаційні промови, дипломатичні документи (депутатське звернення, депутатський запит, дипломатичну ноту і под.), законодавчі документи (деякі статті Конституції України, закони України, зокрема про українську мову як державну; постанови та ін. тексти документів Верховної Ради України тощо), політичні програми і под. На ґрунті їх окреслюються фаховий і соціокультурний контексти української мови. Тематичні блоки охоплюють навчально-довідковий матеріал, підпорядкований удосконаленню навичок професійного спілкування на визначальних рівнях мови (лексичному, морфологійному й синтаксичному). Ретельно підготовані завдання спрямовано на послідовне формування у студентів відповідних професійних і мовнокомунікативних компетентностей.

Авторки застосували нешаблонний підхід до опанування курсу, представивши гібридне навчальне видання, укладене з огляду на нові виклики в суспільно-політичному світі й з урахуванням сучасних вимог до фахівців. Вправи різного типу інтегровано з навчальним і довідковим матеріалом. Робота з ними здебільшого передбачає застосування інтерактивних елементів − QR-кодів. Це вможливлює залучення значного обсягу інформації, розміщеної в електронних джерелах, на вебсайтах. Підручник не обтяжено теорією. Її подано цікаво, переважно як тексти професійного спрямування для завдань, у яких наявна нова корисна для студентів інформація, або як проблемні запитання, що одночасно допомагають розширити словниковий запас студентів фаховими лексемами й удосконалити граматичні навички, а також спонукають до критичного мислення, напр.: *«Прочитайте текст. Уставте пропущені слова з довідки»* [витлумачено поняття ***публічний виступ***, подано рекомендації щодо його підготування (с. 23), *за матеріалами: Шевчук С., Українська мова за професійним спрямуванням, Київ 2023*]; *«Прочитайте цікаві факти* ***про мистецтво красномовства****. Подискутуйте про них»* [(с. 34), *за матеріалами: Ковальчук Л., Риторика як мистецтво красномовства*]; *«Прочитайте текст. Виділені слова перекладіть польською мовою»* [визначено терміни ***дипломат*** і ***дипломатія***, а також пов'язані з ними інші поняття (с. 37), *за матеріалами: Енциклопедія сучасної України*; схарактеризовано поняття ***дипломатичні документи***, подано різновиди їх (с. 77), *за матеріалами: Сагайдак О., Дипломатичний протокол та етикет, Київ 2012*]; *«Ознайомтеся з визначенням* ***дипломатичної ноти.*** *Уставте в нього з довідки пропущені слова»* [(с. 77), *за матеріалами: Нипорко Ю., Нота дипломатична*]; *«Ознайомтеся з* ***порадами, як успішно підготувати політичну промову.*** *Чи збігаються вони з описаною вище* ***методикою Монро?****»* (с. 58); *«Ознайомтеся з інформацією. Виділені слова перекладіть польською мовою»* [описано поняття ***депутатське звернення*** та ***депутатський запит*** (с. 65), *за матеріалами: Пам'ятка щодо організації роботи із запитами та зверненнями народних депутатів України, а також зверненнями, запитами та запитаннями депутатів місцевих рад*]; *«Поставте слова в дужках у правильній граматичній формі та перекладіть їх польською мовою»* [запропоновано ***«Правила розгляду депутатського звернення (запиту)»*** (с. 72), *за матеріалами: Інститут політичної освіти*]; *«Ознайомтеся з визначенням* ***закону*** *і* ***підзаконного нормативно-юридичного акта.*** *Перекладіть польською мовою»* (с. 91); *«Прочитайте інформацію про* ***найважливіші***

[1] Антонів О., Паучок Л. Українська мова для іноземців. Модульний курс : навч. Посібник. Київ : Фірма «ІНКОС», 2012. 268 с.; Романюк С., Колібаба Л. Українська мова в бізнесі : підручник для студентів. Рівень С2. Варшава, 2023. 208 с.; Романюк С., Колібаба Л., Ковач О. Українська мова бізнесу : підручник для студентів. Рівень С2. Будапешт, 2024. 232 с.

***ознаки закону**. Слова в дужках поставте у правильній граматичній формі та перекладіть їх польською мовою»* (с. 92); *«Ознайомтеся з **вимогами до текстів нормативно-правових актів**. Поєднайте початок і кінець речення. Відповідь запишіть у таблиці. Чи відповідають цим вимогам наведені **зразки законів** і **постанов**?»* (с. 102); *«Проаналізуйте словникову статтю **"Консульська установа"**. Прочитайте її, розшифрувавши скорочення»* (с. 149) [*за матеріалами: Репецький В. Консульська установа*] тощо.

З огляду на специфікацію курсу авторки зосереджують увагу студентів на складних випадках уживання мовних одиниць в українській і польській мовах, пропонуючи перекласти тексти, сполучення термінів (с. 37, 65, 72, 91 тощо). Така робота одночасно оприявнює спорідненість української та польської мов і допомагає виявляти в них певні відмінні чи подібні лексичні й граматичні особливості. Вправ, пов'язаних з опануванням фахової лексики й фразеології, а також засобів лексико-фразеологійного корпусу дипломатичної мови, у підручнику чимало. Серед них – робота з розпізнавання мовних одиниць у відповідних контекстах, розмежування паронімів, визначення семантики лексем і фразем, добір відповідників тощо. Для вдосконалення граматичних навичок запропоновано завдання на визначення правильної форми слова, моделювання словосполучень і речень, вибір і створення органічних для української мови синтаксичних конструкцій і т. ін. Як зазначили авторки, «виняткової уваги в підручнику надано вправам на розвиток комунікативних умінь та навичок» (с. 7).

Багато завдань побудовано на авдіюванні, зокрема й прослуховуванні відеофайлів із виступами відомих українських політиків і діячів з інших країн, а також звичайних студентів, які балотувалися на посаду президента Студентського парламенту (с. 61). Слухання виступів із дальшим обговоренням чи відповідями на запитання розвивають уміння сприймати / розуміти зміст тексту загалом і його частин, формують навички декодування інформації, критичного її осмислення. Авдіювання із застосуванням відеоматеріалу підвищує продуктивність прослуховування тексту. У запропонованих виступах порушено важливі для України теми: *День Незалежности України* (с. 25), *День Соборности України* (с. 40), *Європейські горизонти для України* (с. 44) тощо. Завбачливо дібрані автентичні тексти не лише відтворюють живе українське мовлення, а й дають змогу іноземцеві почути, що про Україну як державу та суспільство говорять самі українці.

У підручнику «наскрізно» подано рубрику *«Візьміть до уваги!»*, лінгвістичні коментарі й інші матеріали, що містять рекомендації, консультації, зауваги провідних мовознавців І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, О. Д. Пономарева щодо норм слововживання, правописних і граматичних норм української мови і под. (с. 32, 47, 60, 73, 81, 82, 95 тощо).

Підручник створено з дотриманням принципу системности, особистісно-розвивального навчання. Дослідницький характер деяких завдань спонукає студентів до самостійного розв'язання проблеми, об'єктивного аналізу наявних засобів і способів моделювання сучасних дипломатичних і політичних текстів, стимулює до глибшого усвідомлення потрактувань фахової лексики, мовних явищ, пошуку оптимального послугування мовними одиницями різних рівнів у стандартних і нестандартних комунікативних ситуаціях, напр.: *«Спробуйте самостійно дати визначення передвиборчої програми, окреслити її мету, причини укладання, цільову авдиторію та основні питання, які вона має відображати»* (с. 125); *«Ознайомтеся з пріоритетними завданнями партії "Удар". Дослідіть, якою має бути структура передвиборчої програми політичної партії. Чи всі частини відображені в передвиборчій програмі партії "Удар"? Відповідь аргументуйте»* (с. 128); *«Запропонуйте слово, що його також можна було б використати як основу для написання виборчої програми. Запишіть кілька прикладів виборчих гасел із цим словом»* (с. 127); *«Як ви розумієте слова британського дипломата Ернеста Сатоу: "Дипломатія – це насамперед інтелект і почуття такту на службі в зовнішньої політики". Свої міркування запишіть»* (с. 162) і под.

Надзвичайно продуктивними для вдосконалення мовленнєвих навичок є завдання, що передбачають творчий підхід до їх виконання, напр.: *«Уявіть, що Ви балотуєтеся до Студентського парламенту університету. Спробуйте виголосити промову-експромт перед Вашими одногрупниками й переконати їх обрати саме Вас. Основні тези промови запишіть»* (с. 61) та ін. Авторки врізноманітнили завдання інтерактивними вправами – роботою в парах і групах, що підвищує залученість студентів до розв'язання порушеної проблеми й стимулює їхнє раціональне мислення, напр.: *«Попрацюйте у групах. За підручником Олександри Сагайдак "Дипломатичний протокол та етикет" ознайомтеся з інформацією про види дипломатичних прийомів»* (с. 174); «Мовна гра "Постав запитання": *Прочитайте текст. Сформулюйте 5–7 запитань до нього і поставте одне з них будь-кому зі своїх одногрупників…»* (с. 175).

Джерельна база підручника надійна. Практичний матеріал, навчальні тексти та мовознавчу інформацію належно паспортизовано й укладено так, щоб із ними зручно було працювати як під керівництвом викладача, так і самостійно. Для кращого запам'ятовування навчального матеріалу авторки пропонують створювати різноманітні зорові опори – ментальні карти, а кожну тему завершувати нотатками. Привабливе оформлення підручника та яскраві ілюстрації додатково мотивуватимуть студентів до продуктивної роботи з ним.

Відзначимо актуальність рецензованої праці, новаторський характер у підході до створення таких праць. Попри окреслене в передньому слові призначення підручника (*«адресуємо передусім студентам, що вивчають українську мову як іноземну»*) пропоновані завдання з автентичними текстами можуть добре прислужитися також українським студентам, які вивчають мову за відповідним професійним спрямуванням.

Сподіваємося, що авторки продовжать успішно розпочату справу в цій серії праць, створивши підручники й для студентів, які вдосконалюють свою українську мову чи лише опановують її в іншій професії.

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО

Бабич М. Є., Слива Т. В.
АСОЦІАТИВНО-СЕМАНТИЧНІ ЗВ'ЯЗКИ СЛІВ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ (НА ПРИКЛАДІ СЛОВА *ЛІТО* В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ) **4**

Barantsev Ya. A.
COMPARATIVE CONTENT ANALYSIS OF THE DOMINANT LINGUOCULTURAL CONCEPTS *LANGUE / LENGUA* AS REALISED WITHIN CONTEMPORARY FRENCH-LANGUAGE AND SPANISH-LANGUAGE MEDIA DISCOURSES (BASED UPON ARTICLES FROM FRENCH, CANADIAN, SPANISH, AND MEXICAN PERIODICALS) **9**

Божко Ю. О.
КОГНІТИВНИЙ ВИМІР ФРАЗОТВІРНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПОТЕБНІ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПЕРЕКЛАДНОСТІ **18**

Вільчинська Т. П., Коцяба І. А.
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛІНГВОМЕНТАЛЬНОЇ КАТЕГОРІЇ «ДУША» В ПОЕТИЧНІЙ МОВІ БОГДАНА ЛЕПКОГО **22**

Вінтонів М. О., Вінтонів Т. М., Булава Н. Ю.
СУЧАСНИЙ СТУДЕНТСЬКИЙ СЛЕНГ: СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ І ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ **26**

Гордій О. М.
ФОЛЬКЛОРНО МАРКОВАНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ В ІНТЕРНЕТ-ТЕКСТАХ: ДИСКУРСИВНІ ФУНКЦІЇ ТА ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ВЖИВАННЯ **35**

Дзюба М. М., Малевич Л. Д.
ЕПОНІМІЧНІ ТЕРМІНИ В НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОМУ ДИСКУРСІ **40**

Dovbnya O. Yu.
RELIGIOUS METAPHORS AS MEANS OF CONSTRUCTING ELON MUSK'S IMAGE IN BUSINESS MEDIA DISCOURSE **45**

Заєць В. Г., Леонтюк О. Б.
СЛОВОТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ РЕКЛАМИ МІСТА КИЄВА **49**

Ігнатенко Д. Є.
НІМЕЦЬКІ ФРАЗЕМНІ КОНСТРУКЦІЇ ТА ЇХНІ УКРАЇНСЬКІ ЕКВІВАЛЕНТИ: КРИТЕРІЇ ВИОКРЕМЛЕННЯ ТА АЛГОРИТМИ КОРПУСНОГО ПОШУКУ **53**

Кінащук А. В.
ОСНОВНІ ПАРАМЕТРИ ЗІСТАВЛЕННЯ КОМПАРАТИВНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ НА МАТЕРІАЛІ СПОРІДНЕНИХ ТА НЕСПОРІДНЕНИХ МОВ **58**

Ключник Т. О.
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ КОД І СПЕЦИФІКА ЙОГО ВИОКРЕМЛЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ **62**

Кобринець О. С.
ТУРЕЦЬКІ ПАРЕМІЇ З КОМПОНЕНТОМ-ГАСТРОНІМОМ «МОЛОКО» **67**

Комаров С. А., Крижановська О. О.
КОГНІТИВНІ ТА ОНТОЛОГІЧНІ ВИМІРИ МЕТАФОРИ В ДРАМІ П. КАЛЬДЕРОНА "EL PRÍNCIPE CONSTANTE": КОМПАРАТИВНИЙ КОНТЕКСТ **73**

Космеда Т. А., Ковтун О. В.
МОРФОЛОГІЙНІ КАТЕГОРІЇ ДІЄСЛОВА УКРАЇНСЬКОЇ І АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ: СПІЛЬНЕ Й ВІДМІННЕ (ФРАГМЕНТАРНО-АСПЕКТУАЛЬНИЙ ОГЛЯД) **79**

Костанда І. О.
ЗУСТРІЧ КОНФУЦІЯ (孔子) З НАНЬЦЗИ (南子) У КОНФУЦІАНСЬКОМУ ДИСКУРСІ: МОВНІ ТА ТЕКСТОВІ СТРАТЕГІЇ ЕТИЧНОГО ЗАМОВЧУВАННЯ **86**

Кумейко Т. А., Краснопольська Н. Л.
СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА ЗАЛЕЖНІСТЬ СУБ'ЄКТА ПОШУКУ ІНФОРМАЦІЇ В ТЕКСТАХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАНЬ..... **93**

Купцова Т. А., Колієва І. А.
СПОСОБИ ТВОРЕННЯ НЕОЛОГІЗМІВ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ДИСКУРСУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ..... **97**

Куцак Г. М.
ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНОЇ МОТИВОВАНОСТИ ТА СЕМАНТИКИ ОДНОСЛІВНИХ НАЗВ ОСІБ ЗА ВИДОМ ДІЯЛЬНОСТИ..... **101**

Lukianets H. H.
RHETORICAL APPEALS IN ENGLISH AND UKRAINIAN ONLINE CHRISTMAS-THEMED GASTRONOMIC DISCOURSE..... **105**

Мамич М. В., Шевченко-Бітенська О. В.
ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛІЦИЗМІВ У ПРОФЕСІЙНОМУ ПСИХОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ..... **109**

Мартинів О. М., Міхіденко К. О.
ІНФЕРЕНЦІЯ ЗНАЧЕННЯ ВІЗУАЛЬНОЇ МЕТАФОРИ: КОНЦЕПЦІЯ ФРАНСІСКО ЮСА..... **114**

Махоніна Н. Г., Хуртак І. В.
КЛАСИФІКАЦІЯ АНГЛІЦИЗМІВ У НІМЕЦЬКОМУ БІЗНЕС-ДИСКУРСІ: СТРУКТУРНІ, СЕМАНТИЧНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ..... **119**

Мизин Т. О.
ЕТИМОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ СФЕРИ ТУРИЗМУ..... **125**

Mykolaichuk A. I., Matkovska M. V.
THE SEMANTIC PECULIARITIES OF THE POLITICAL CORRECTNESS PRINCIPLE IN PRESENT-DAY ENGLISH..... **130**

Олексенко В. П.
ВІДДІЄСЛІВНІ ІМЕННИКИ ЯК СЛОВОТВІРНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КАТЕГОРІЇ НЕПРЕДИКАТНОСТІ..... **134**

Пасєка А. О.
МОРФОЛОГІЧНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ УРОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ..... **140**

Петухова О. І., Говорун А. В.
МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ РЕСУРС РОЗВИТКУ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ У ГЛОБАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ..... **145**

Рибачківська Л. Є.
КОНТРАСТИВНЕ ВИВЧЕННЯ СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗД З ВЕРШИНАМИ-ОНІМАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ НА ОСНОВІ ОСНОВОЦЕНТРИЧНОГО ПІДХОДУ..... **149**

Сабліна С. В., Носачова А. В.
ФУНКЦІЙНА СПЕЦИФІКА АНТРОПОМЕТАФОР В УКРАЇНСЬКІЙ ВИРОБНИЧІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ 20–30-Х РОКІВ XX СТОЛІТТЯ..... **153**

Фецан Т. І.
МОВА В КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ТУРЕЧЧИНИ ЯК МАРКЕР НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ..... **157**

Хода А. О.
КОНЦЕПЦІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ФРАНЦУЗЬКОМОВНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ..... **161**

Шаніна О. С.
МЕДИЧНИЙ ГУМОР ЯК ПОЗИТИВНИЙ КОМПОНЕНТ СУГЕСТІЇ..... **165**

Шугаєв А. В.
ОЦІННА ЛЕКСИКА ЯК СПОСІБ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ПРЕЗИДЕНТА США ДЖО БАЙДЕНА В ЦИФРОВОМУ МЕДІАДИСКУРСІ США..... **168**

Ювковецька Ю. О.
ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЕМОЦІЙНОГО ТОНУ ВІЙНИ У СУЧАСНОМУ АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ МЕДІЙНОМУ ПРОСТОРІ **172**

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Берчук Ю. В.
ПИТАННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ У ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ОСМИСЛЕННІ ТОМАСА СТЕРНЗА ЕЛІОТА **178**

Бєляков О. О., Пожарська Н. В., Шкамарда О. А.
АНОМАЛЬНИЙ ТЕКСТ: НА ПЕРЕТИНІ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ **182**

Веремчук Е. О., Лешкевич І. І.
ПАРАТЕКСТУАЛЬНІ ТА ПСЕВДОДОКУМЕНТАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ ЯК МЕХАНІЗМИ КОНСТРУЮВАННЯ STORYWORLD У КЛАСИЧНІЙ АНГЛОМОВНІЙ НАУКОВІЙ ФАНТАСТИЦІ **186**

Горболіс Л. М.
ЖІНОЧІ ОБРАЗИ В ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ ІВАНА НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО «ГЕТЬМАН ІВАН ВИГОВСЬКИЙ» **190**

Кушнєрьова М. О.
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ АНТИЧНОГО СЮЖЕТУ В ОПОВІДАННІ Ф. ДЮРРЕНМАТТА «СМЕРТЬ ПІФІЇ» **194**

Ліпницька І. М., Савченко І. В.
КОНЦЕПТ ГЕРОЇЗМУ В КООРДИНАТАХ ДИХОТОМІЇ «СВІЙ–ЧУЖИЙ» У ПОВІСТІ МИХАЙЛА СТАРИЦЬКОГО «ОБЛОГА БУШІ» **198**

Солодка Л. О.
ПСИХОТРАВМА ВІЙНИ ЯК НАРАТИВНА КАТЕГОРІЯ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ **202**

Шульська Н. М., Мартинюк М. І., Адамчук Н. В.
ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЄ ДИТЯЧЕ КНИГОВИДАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ВІД КРЕАТИВНОСТІ ДО СМІЛИВОСТІ **206**

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Громко Т. В., Фрумкіна А. Л., Адамова Г. В.
РЕДАКЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК ЧИННИК ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ РІШЕНЬ У МЕДІА **212**

Дегтярьова Є. О., Якимчук О. Р.
ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ВІЗУАЛЬНОГО КОМПОНЕНТА КОМУНІКАЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ТА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ С. ЖАДАНА «ІНТЕРНАТ» ТА О. ЗАБУЖКО «ПОЛЬОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ З УКРАЇНСЬКОГО СЕКСУ») **217**

Котов М. В., Омельченко Ю. І.
ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ ІНСТРУКТИВНОЇ ТЕХНІЧНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ **222**

Leshchenko A. V., Skyba O. M., Bunechko A. M.
MILITARY TRANSLATION IN THE ERA OF AI ASSISTANTS: OPPORTUNITIES, RISKS, AND INTEGRATION PATHWAYS **226**

Мовчан Б. В., Мелень С. П.
СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ РЕАЛІЙ У СИНХРОННОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....**231**

Немлій Л. С., Стежко Ю. Г.
ТРАНСКРЕАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЯ КУЛЬТУРНОГО ПЕРЕКОДУВАННЯ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ.....**236**

Оніщенко Н. А., Коваленко В. Р.
ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ У СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....**241**

Славова В. А., Сайко М. А.
КОЛИ МОВНИЙ GPS-НАВІГАТОР ВТРАЧАЄ СИГНАЛ: ЛАКУНИ У ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТОВІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....**247**

Статівка А. О.
ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВ ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРЯ НАТО МАРКА РЮТТЕ.....**253**

Фарафонова А. С.
ВІДТВОРЕННЯ ФУНКЦІЙ СТАЛИХ ВИРАЗІВ/ЦИТАТ ІЗ ПІСЕННИМ СКЛАДНИКОМ В АВДІОВІЗУАЛЬНИХ ТВОРАХ.....**257**

РЕЦЕНЗІЇ

Куцак Г. М.
РЕЦЕНЗІЯ НА ПІДРУЧНИК: СВІТЛАНА РОМАНЮК, ЛАРИСА КОЛІБАБА, ОЛЕКСАНДРА АНТОНІВ. УКРАЇНСЬКА МОВА В ДИПЛОМАТІЇ ТА ПОЛІТИЦІ. ВАРШАВА 2025. 189 С......**261**

CONTENTS

LINGUISTICS

Babych M., Slyva T.
ASSOCIATIVE-SEMANTIC CONNECTIONS OF WORDS IN THE LINGUISTIC WORLDVIEW: A CASE STUDY OF *SUMMER* IN UKRAINIAN AND ENGLISH..... **4**

Barantsev Ya. A.
COMPARATIVE CONTENT ANALYSIS OF THE DOMINANT LINGUOCULTURAL CONCEPTS *LANGUE / LENGUA* AS REALISED WITHIN CONTEMPORARY FRENCH-LANGUAGE AND SPANISH-LANGUAGE MEDIA DISCOURSES (BASED UPON ARTICLES FROM FRENCH, CANADIAN, SPANISH, AND MEXICAN PERIODICALS)..... **9**

Bozhko Yu.
THE COGNITIVE DIMENSION OF POTEBNIA'S CONCEPT OF PHRASEOLOGY AND ITS SIGNIFICANCE FOR TRANSLATABILITY..... **18**

Vilchynska T., Kotsiaba I.
FEATURES OF THE FUNCTIONING OF THE LINGUOMENTAL CATEGORY OF THE SOUL IN THE POETIC LANGUAGE OF BOHDAN LEPKYI..... **22**

Vintoniv M., Vintoniv T., Bulava N.
MODERN STUDENT SLANG: SOCIOLINGUISTIC AND PRAGMATIC ASPECTS..... **26**

Hordii O.
FOLKLORE-MARKED PHRASEOLOGICAL UNITS OF THE GERMAN LANGUAGE IN INTERNET TEXTS: DISCURSIVE FUNCTIONS AND GENRE-SPECIFIC PATTERNS OF USE..... **35**

Dziuba M., Malevych L.
EPONYMIC TERMS WITHIN THE POPULAR SCIENCE DISCOURSE..... **40**

Dovbnya O. Yu.
RELIGIOUS METAPHORS AS MEANS OF CONSTRUCTING ELON MUSK'S IMAGE IN BUSINESS MEDIA DISCOURSE..... **45**

Zaiets V.
WORD FORMATION IN CONTEMPORARY ADVERTISING OF KYIV..... **49**

Ihnatenko D.
GERMAN PHRASEME CONSTRUCTIONS AND THEIR UKRAINIAN EQUIVALENTS: EXTRACTION CRITERIA AND CORPUS-BASED SEARCH ALGORITHMS..... **53**

Kinashchuk A.
MAIN COMPARISON PARAMETERS OF COMPARATIVE RESEARCH BASED ON MATERIAL OF RELATED AND UNRELATED LANGUAGES..... **58**

Kliuchnyk T.
INTELLECTUAL CODE AND THE SPECIFICITY OF ITS IDENTIFICATION IN UKRAINIAN LINGUOCULTURE..... **62**

Kobrynets O. Turkish
PAROEMIAS WITH THE GASTRONOMIC COMPONENT "MILK"..... **67**

Komarov S., Kryzhanovska O.
COGNITIVE AND ONTOLOGICAL DIMENSIONS OF METAPHOR IN P. CALDERÓN'S DRAMA "EL PRÍNCIPE CONSTANTE": A COMPARATIVE CONTEXT..... **73**

Kosmeda T., Kovtun O.
GENERALIZED CHARACTERIZATION OF THE MORPHOLOGICAL CATEGORIES OF THE VERB IN UKRAINIAN AND ENGLISH: COMMON AND DISTINCT FEATURES..... **79**

Kostanda I.
THE MEETING OF CONFUCIUS (孔子) WITH NANJI (南子) IN CONFUCIAN DISCOURSE: LANGUAGE AND TEXTUAL STRATEGIES OF ETHICAL SILENCE..... **86**

Kumeiko T., Krasnopolska N.
SEMANTIC AND SYNTACTIC DEPENDENCE OF THE SUBJECT OF INFORMATION SEARCH IN ONLINE MEDIA TEXTS **93**

Kuptsova T., Koliieva I.
THE WAYS OF CREATING NEOLOGISMS IN PUBLICISTIC DISCOURSE IN MODERN ENGLISH **97**

Kutsak H.
ON THE CORRELATION BETWEEN STRUCTURAL-SEMANTIC MOTIVATING AND THE SEMANTICS OF ONE-WORD NAMES OF PERSONS BY TYPE OF ACTIVITY **101**

Lukianets H. H.
RHETORICAL APPEALS IN ENGLISH AND UKRAINIAN ONLINE CHRISTMAS-THEMED GASTRONOMIC DISCOURSE **105**

Mamych M., Shevchenko-Bitenska O.
THE FUNCTIONING OF ANGLICISMS IN PROFESSIONAL PSYCHOLOGICAL DISCOURSE **109**

Martyniv O.
INFERENCE OF THE MEANING OF A VISUAL METAPHOR: FRANCISCO YUS' CONCEPT **114**

Makhonina N., Khurtak I.
CLASSIFICATION OF ANGLICISMS IN GERMAN BUSINESS DISCOURSE: STRUCTURAL, SEMANTIC AND PRAGMATIC ASPECTS **119**

Myzyn T.
ETYMOLOGICAL CHRACTERISTICS OF ENGLISH TOURISM SPHERE TERMS **125**

Mykolaichuk A. I., Matkovska M. V.
THE SEMANTIC PECULIARITIES OF THE POLITICAL CORRECTNESS PRINCIPLE IN PRESENT-DAY ENGLISH **130**

Oleksenko V.
DEVERBAL NOUNS AS A WORD-FORMATION REPRESENTATION OF THE CATEGORY OF NON-PREDICATIVITY **134**

Pasieka A.
MORPHOLOGICAL METHOD OF FORMING UROLOGICAL TERMINOLOGICAL VOCABULARY **140**

Petukhova O., Hovorun A.
INTERCULTURAL COMMUNICATION AS A STRATEGIC RESOURCE FOR THE DEVELOPMENT OF CREATIVE INDUSTRIES IN A GLOBAL CONTEXT **145**

Rybachkivska L.
CONTRASTIVE STUDY OF WORD-FORMATION NESTS WITH ONYMIC BASES IN UKRAINIAN AND ENGLISH BASED ON THE STEM-CENTERED APPROACH **149**

Sablina S., Nosachova A.
FUNCTIONAL SPECIFICITY OF ANTHROPOMETHAPHORES IN UKRAINIAN PRODUCTION TERMINOLOGY OF THE 1920S–1930S **153**

Fetsan T.
LANGUAGE IN THE CULTURAL LIFE OF THE UKRAINIAN DIASPORA IN TÜRKIYE AS A MARKER OF NATIONAL IDENTITY **157**

Khoda A.
CONCEPT AND METHODOLOGY OF RESEARCH INTO FRENCH POLITICAL DISCOURSE **161**

Shanina O.
MEDICAL HUMOUR AS A POSITIVE COMPONENT OF SUGGESTIVE **165**

Shuhaiev A.
EVALUATIVE LEXIS AS A MEANS OF CONSTRUCTING THE IMAGE OF U.S. PRESIDENT JOE BIDEN IN THE U.S. DIGITAL MEDIA DISCOURSE **168**

Yuvkovetskaya Yu.
VERBALIZATION OF THE EMOTIONAL TONE OF WAR IN THE CONTEMPORARY ENGLISH-LANGUAGE MEDIA SPACE **172**

LITERATURE STUDIES

Berchuk Yu.
THE ISSUE OF LITERARY TRADITION IN THE LITERARY ANALYSIS OF THOMAS STEARNS ELIOT **178**

Beliakov O., Pozharska N., Shkamarda O.
ANOMALOUS TEXT AT THE INTERFACE OF LANGUAGE AND LITERATURE **182**

Veremchuk E., Leshkevych I.
PARATEXTUAL AND PSEUDODOCUMENTARY ELEMENTS AS MECHANISMS OF STORYWORLD CONSTRUCTION IN CLASSIC ANGLOPHONE SCIENCE FICTION (1818–1900) **186**

Horbolis L.
FEMALE IMAGES IN IVAN NECHUY-LEVYTSKY'S HISTORICAL NOVEL "HETMAN IVAN VYHOVSKY" **190**

Kushnierova M.
INTERPRETATION OF THE ANCIENT PLOT IN F. DURRENMATT'S STORY "THE DEATH OF THE PYTHIA" **194**

Lipnytska I., Savchenko I.
THE CONCEPT OF HEROISM WITHIN THE COORDINATES OF THE "SELF–OTHER" DICHOTOMY IN MYKHAILO STARYTSKYI'S NOVELLA "THE SIEGE OF BUSHA" **198**

Solodka L.
PSYCHOLOGICAL TRAUMA OF WAR AS A NARRATIVE CATEGORY: METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF LITERARY ANALYSIS **202**

Shulska N., Martyniuk M., Adamchuk N.
LITERARY AND ARTISTIC CHILDREN'S BOOK PUBLISHING IN UKRAINE UNDER WARTIME CONDITIONS: FROM CREATIVITY TO COURAGE **206**

TRANSLATION AND INTERPRETATION STUDIES

Hromko T., Frumkina A., Adamova H.
EDITORIAL POLICY AS A FACTOR IN TRANSLATION DECISION-MAKING IN THE MEDIA **212**

Dehtiarova Ye., Yakymchuk O.
LINGUISTIC REPRESENTATION OF THE VISUAL COMPONENT OF COMMUNICATION IN LITERARY TEXT AND ITS RENDERING IN FRENCH TRANSLATION (BASED ON THE NOVELS BY SERHII ZHADAN AND OKSANA ZABUZHKO) **217**

Kotov M., Omelchenko Yu.
GRAMMATICAL FEATURES OF TRANSLATING ENGLISH-LANGUAGE INSTRUCTIONAL TECHNICAL DOCUMENTATION IN THE FIELD OF INFORMATION TECHNOLOGY **222**

Leshchenko A. V., Skyba O. M., Bunechko A. M.
MILITARY TRANSLATION IN THE ERA OF AI ASSISTANTS: OPPORTUNITIES, RISKS, AND INTEGRATION PATHWAYS **226**

Movchan B., Melen S.
METHODS OF RENDERING CULTURALLY MARKED UNITS IN SIMULTANEOUS INTERPRETING **231**

Nemlii L., Stezhko Yu.
TRANSCREATION AS THE STRATEGY OF THE CULTURAL RECODING OF LITERARY WORKS **236**

Onishchenko N., Kovalenko V.
REPRODUCTION OF UKRAINIAN REALIA IN MODERN GERMAN-LANGUAGE JOURNALISTIC DISCOURSE **241**

Slavova V., Saiko M.
WHEN THE LINGUISTIC GPS LOSES ITS SIGNAL: LACUNAE IN ROAD TRANSPORT TERMINOLOGY **247**

Stativka A.
THE LINGUISTIC AND STYLISTIC FEATURES OF THE ENGLISH-UKRAINIAN TRANSLATION OF POLITICAL SPEECHES BY NATO SECRETARY GENERAL MARK RUTTE..... **253**

Farafonova A.
CONVEYING THE FUNCTIONS OF FIXED EXPRESSIONS/QUOTATIONS WITH A SONG LYRICAL COMPONENT IN AUDIOVISUAL PRODUCTS..... **257**

REVIEWS

Kutsak G.
BOOK REVIEW: SVITLANA ROMANYUK, LARYSA KOLYBABA, OLEXANDRA ANTONIV. THE UKRAINIAN LANGUAGE IN DIPLOMACY AND POLITICS. WARSAW 2025. 189 P...... **261**

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 76, 2025

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.
Комп'ютерна верстка – Демська А. І.

Підписано до друку 31.12.2025 р. Формат 60×84/8. Обл.-вид. арк. 37,7, ум. друк. арк. 31,62.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0326/257.

Видавничий дім «Гельветика»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7623 від 22.06.2022 р.)
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Тел. +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua